חלק הספרות היפה של הספר נערך
על ידי יעקב כהן, חלק המאמרים —
על ידי פ. לַחובר

ביער בחדרה. אידיליה מאת דוד שמעונוביץ. ספריה עממית מוצאת לאור ע"י חברת בית־דפוס והוצאת־ספרים „הפועל הצעיר", מחלקה לספרות־יפה, חוברת ב. יפו, תרפ"א. 20 עמודים.

צלילים. מאת ד"ב שטוק. פשמישל, תרפ"א 32 עמודים.

ביבליותיקה אוניברסלית (№ 1). א. פ. צ'יחוב: צער, בבית, באפלה. עברית: י. א. הנדלזלץ, הוצאת „לפיד". ורשה, תר"ף, 32 עמודים.

ביבליותיקה אוניברסלית (№ 2). ליאוניד אנדריאוב: הנוצרים, ספור. עברית: י. א. הנדלזלץ. הוצאת „לפיד". ורשה, תר"ף. 48 עמודים.

ביבליותיקה אוניברסלית (№ 3). דז'ק לונדון: הפחדן, החק אשר לא ידע רחם, רחמים. עברית: י. א. הוצאת „לפיד". ורשה, תר"ף. 44 עמודים.

ביבליותיקה אוניברסלית (№ 4). אלפונס דודה: הזקנים, אבדן האניה סימילינטה, עזו של מר סגין. עברית: פנינה ל. הוצאת „לפיד". ורשה, תר"ף. 48 עמודים.

ביבליותיקה אוניברסלית (№ 5). אדגר פו: ספורים, עברית: י. א. הוצאת „לפיד". ורשה, תרפ"א. 48 עמודים.

ביבליותיקה אוניברסלית (№ 8). י. ל. גורדון: פואימות. הוצאת „לפיד". ורשה, תרפ"א. 48 עמודים.

ביבליותיקה אוניברסלית (№ 9-10). היינריך היני: יהודה הלוי. תרגם מאשכנזית: שלמה זלמן לוריא. הוצאת „לפיד". ורשה, תרפ"א. 88 עמודים.

ביבליותיקה אוניברסלית (№ 11). אוסקר וילד: מעשיות. תרגם: בן אברהם. הוצאת „לפיד". ורשה, תרפ"א. 47 עמודים.

ביבליותיקה אוניברסלית (№ 12). ה. ה. אֶוֶרְס: מתוך יומונו של עץ תפוחי זהב. תרגם מאשכנזית: א. ל. יעקבוביץ. הוצאת „לפיד". ורשה, תרפ"א. 54 עמודים.

שאָר ישוב, ערוך ע"י חיים יצחק בונין. חוברת שניה. הוצאת „שאר ישוב". לודז, שנת תרפ"א, ניסן. 32 עמודים.

העובד. כלי מבטאה של המפלגה הציונית־סוציאליסטית „צעירי ציון". ורשה, חשון, תרפ"ב. 30 עמודים.

תרבות. ירחון לעניני החנוך והתנועה העברית, יוצא לאור על־ידי המשרד המרכזי הזמני של „תרבות" בפולניה. שנה ראשונה, חוברת א. ורשה, חשון תרפ"ב. 78 עמודים.

לב חדש. המו"ל: אביגדור פוֹיֶרשטין. חוברות א, ב, ג, ד. תל־אביב, תרפ"ב. כל חוברת בת ח עמודים.

הדאַר. עתון יומי יוצא על־ידי חברת „הדואר", בעריכת פ. ליפסון. ניו־יורק, תרפ"ב. גליונות 1—43.

אויף א שטילער סטעשקע, פון מלך כמיעלניצקי. דער קוואַל פאַרלאַג, ווין, קאָאָפּעראַטיווע אָפּטיילונג „קריטיק". 1921. 71 עמודים.

שפּינאָזאַ. פּאָעטישער פּרוב פון מלך ראַוויטש. צווייטע פאַרענדערטע אויסגאַבע. דער קוואַל פאַרלאַג, ווין, קאָאָפּעראַטיווע אָפּטיילונג „קריטיק". 1921. 82 עמודים.

נאַקעטע לידער פון מלך ראַוויטש. דער קוואַל פאַרלאַג, ווין, קאָאָפּעראַטיווע אָפּטיילונג „קריטיק". 1921. 186 עמודים.

הונדערט סאָנעטען פון דוד קעניגסבערג. דער קוואַל פאַרלאַג, ווין, אָפּטיילונג „קריטיק", התרפ"א. 106 עמודים.

פּערל אויפ'ן ברוק פון משה בראָדערזאָן. צייכענונגען פון יוסף העכט. פאַרלאַג „יונג־אידיש", לאָדזש. תר"ף—1920. 78 עמודים.

וויקטאָריאַ פון ש. י. אימבער. אַקאָרדען צו קנוט האַמסונס דערצעהלונג. פאַרלאַג „ניילאַנד", וויען, 1920. 38 עמודים.

וואַלד אויס, וואַלד איין... פון ש. י. אימבער. פאַרלאַג „ניילאַנד", וויען, 1920. 61 עמודים.

אַלמאַנאַך צום 10־יעהריגען יובילעאום פון „מאָמענט". וואַרשא, 1921. 282 עמודים.

שול און לעבען. אָרגאַן פון דער צענטראַלער יידישער שול־אָרג. פון דער פּוילישער רעפּובליק. דערשיינט דעם 1־טן און 15־טן פון יעדען חודש. № 1—7.

Materjały w sprawie żydowskiej w Polsce pod redakcją I. Grünbauma. Zeszyt czwarty (sprawa obywatelstwa polskiego). Warszawa, 1921, 178 s.

The Jewish Quarterly Review. New series. Edited by Cyrus Adler. Vol XII № 1, 2. 256 p. Philadelphia, July, October 1921.

התקופה רואים אנו מעין גוון מיחד הנוסף על הסגנון האיטלקי־צרפתי, בתקופת הברוק באה ירידה בטעם הטוב ביחס לספר. אחריה התרבו והוטבו שוב קשוטי הספרים בדור הרוקוקו. רוח הרומנטיות, שהתפשטה אחרי־כן בעולם, הסיחה את דעת האנשים מחיצוניותו של הספר ורק בראשית שלטונה של הריאליות בהלך־המחשבות ובספרות עלתה שוב השאיפה להדורם של כלי הספרות. הפעם היתה אנגליה המנצחת על הטעם. אחריה מהרו הארצות האחרות לחדש שוב את נסיונותיהן באמנות הספר, ובימינו אלה נעשה הספר הנאה לאחת ההנאות הרוחניות הנפוצות מאד בין בני־תרבות.

לבשתנו חדל הספר העברי להיות בכלל דבר־צורך. לחרפתנו אין לו כל ערך אף לשם נוי. אולם אלה המעטים, שכל ספר טוב הוא קרן־אורה בחייהם וספר עברי טוב— אלמה של צבעי הקשת, לכל־הפחות לאלה יבא־נא הספר העברי הרחבת־דעת ועונג־נפש. והרבים — ודאי שצריכים הם לקבל מזון חושני יפה וטוב. ואותם נביאי־השקר, המביטים על הנוי כעל דבר־מותרות, חוטאים להמון־העם שבשמו הם דוגלים לפעמים. הן היפה למעטים צריך להיות גם נחלת הרבים.

לכאורה קל הוא הדבר: רק נוי שבספר. אולם היא הנותנת. למה תותר על הקל? עלינו רק להגדיל את התפארת בעולם ובחיינו עד־כמה שאפשר, ולא לדלים הבטול.

כטל אי־נראה יורדות מתנות החיים על האדם ורבות מהן נשארות תלויות כמרגליות של לילה על גבעולי־השדה הנתונים תחת רגלי העובר ושב. בעל הלב הער ואיש העינים הפקוחות לא יותר על אגל־טללים.

ד. א. פרידמאן.

ספרים שהגיעו לבית־המערכת

התפתחות אמונת האחדות בישראל. מאמרים בחקר כתבי־הקדש, חוברת ראשונה: חזיונות האמונה הקדומה מאת אפרים ירושלימסקי (עם מבוא מאת ד"ר י. קלוזנר). אודיסה, תרע"ד. 53 גם V עמודים.

נביאים אחרונים. עם באור חדש, מבוא, מפות וציורים, מאת ש. ל. גרדון. א. חזון ישעיהו, ספר ראשון. ורשה, תר"ף. 380 גם XLIV עמודים.

העירונים והיהודים בפולין. מסה היסטורית מאת ע. נ. פרענק. הוצאת המשרד להוצאת ספרות ועתונות שע"י ההסתדרות הציונית בפולין. ורשה, 1921. 164 גם VIII עמודים.

מגלת קדם לאסף הלוי איש ירושלים. שירים ראשונים. הוצאת „דקל", ירושלים. שי"ח עמודים.

גאוגרפיה מצירת של ארץ־ישראל. ספר־למוד לתלמידים ולמתלמדים, עם ציורים רבים ומפה, מאת הד"ר א. ש. קמנצקי. הוצאת בית־מסחר־הספרים „אלטניילאנד", ורשה. 64 עמודים.

למודי הטבע: האדם. אנטומיה ופיסיולוגיה לבתי־ספר ולמתלמדים, עם 31 ציורים, מאת א. י. אינהורן, אינז'נר־אגרונום. הוצאת „מדע". ורשה, תרפ"ב. 68 עמודים.

צעדים ראשונים במשק הכפר. ספר שמושי לחקלאים וספר־למוד לבתי־הספר הכפריים, מאת א. ל. יפה. כרך שני: **מקצועות החקלאות.** ספר ראשון: **גדול ירקות.** הוצאת „האריאל". יפו, התרפ"א. 224 גם XVI עמודים.

בנין בתים בערי ארץ־ישראל. מאת אליהו מונצ'יק. יפו, תרפ"א. 44 עמודים.

אגדות־יון. עבדו על־פי מקורות שונים על־ידי א. מיטרופולִיטנסקי. חלק ראשון. הוצאת א. גיטלין. ורשה, תרפ"ב, 146 עמודים.

המוצא. רשימה מן העבר הקרוב מאת י. ח. ברנר, בצרוף תמונת המחבר והקדמה מאת ד. שמעונוביץ. ספריה עממית מוצאת לאור ע"י חברת בית־דפוס והוצאת־ספרים „הפועל הצעיר", מחלקה לספרות־יפה, חוברת א. יפו, תרפ"א. 20 עמודים.

המין האנושי. לא לשוא שמשו האותיות מעין כח חי למקבלים ולבעלי המסתורין. בצורת האות עצמה יש חמר רב לתפיסות־עולם שונות ולשיטות־עיון רבות. והצורה אינה אחת. כמה וכמה לבושים לאותיות. כמה וכמה כתרים. כמה וכמה מיני עדיים. הנפש הצמאה ליפי יודעת זה ומחפשת אחריו, והמדפיס האמן משתדל למלאות את משאלות הלב הנכסף להדור בין בעצם מבנה־האותיות ובין ברוח שביניהן.

* *
*

לפני איזה זמן היו באחת מערי־המערב הגדולות ימי שוק בינדלאמי. ובין יתר התערוכות המסחריות היתה גם תערוכה מיחדת המקדשת ל„ספר הנאה". רב בעלי־הדפוס ההולנדיים מצד אחד ורב המוציאים־לאור האשכנזים מצד שני השתתפו בתערוכה. ארבעים וששה אמני דפוס וששה־עשר מוציאים־לאור השיכים לאגדת „חובבי הספר" בהאג מצד ארץ השפלה ומדפיסים ואמנים עד־אין־מספר מצד אשכנז נזדמנו למקום אחד, זה לעמת זה, להראות את תפארת מעשיהם. כמה אהבה וכמה יראת־הכבוד לספר רחפו על כל התערוכה! כל הגונים והמינים של הטעם האסתטי בקשוט הספרים ובשפורם מצד הדפוס והציור שלחו את שליחיהם, ורבם היו, כמובן, פרי השאיפות היותר חדשות שבאמנות העולמית. אולם ראה זה פלא: רוחו של ההדור העתיק היתה נסוכה על כלם. לכאורה חדשים הם הצבעים, חדשים גם צרופיהם, אף התמונות והציורים המלוים את התכן הם פרי זמננו, אולם הדרך והיסודות הם אותם שסללו ויסדו הקדמונים. בכל השאיפות ל„ספר הנאה" מרגש איזה רוח של התקוממות נגד ההשטחה וההכללה שהביאה אתה מכונת הדפוס ומכונת התרבות כלה. כל מדפיס בעל־טעם משתדל להבדיל ולהפריט את ספריו, ועיניו פנויות לא רק אל דורו של גוטנברג, אלא גם אל התקופות שקדמו לו, אל הדורות של כתבי־היד הנפלאים. בימים ההם ובזמן ההוא היה עולם־העשיה משפע כלו מעולם־היצירה ושניהם היו כאחד בספר. באמונה ובאמנות היה עוסק כל מתעסק בספרים. אף על עבודת ההעתקה וההדפסה היתה גאותו. זה „בחור הזעצער" היה חותם על כל ספר, כאלו חפץ היה לאמר: זכרה לי, קורא, לטובה! אז חיתה עוד בלב־האדם האהבה לחמר, לדומם. עבודתו היתה בעיניו תמיד עבודת הקדש, אף בשעה שהדפיס או העתיק ספרי־חל. את כל ישותו היה משלב בין שורות הספר הזר. ופנאי היה להם לכלם, גם לסופר, גם למעתיק, די פנאי. שניהם היו סופרים את האותיות ולא היה להם שום צרך והכרח חיוני למהר. אטיים היו החיים ואטית היתה גם היצירה, גם העבודה.

— „רק אט! רק אט!" — היתה אז בת־קול יוצאת מבניני הדורות ההם.

— „מהר! מהר!" — שרים גלגלי המכונות, זרם החשמל ושופרות האוטומובילים בזמננו.

כלנו נעשינו עתה דומים ל„ריקשי" הדי ועוד גרוע מזה. אנו הרכב ואנו גם הרוכבים. ועל עצמנו נצליף. רצים הם, בני תקופתנו. אף העשב היותר עזוב לא שנה את מהלך חייו בתנאיו הקבועים במשך אלפי השנים, רק אנו מקצרים את ימינו על־ידי מהירותנו. כל חיינו הפרטיים יחד עם חיי התרבות עוברים עלינו בחפזון, וגם ביחס לספרים נעשה הדור פוחז כמים. רגע ישים לבו אל הספר שלפניו, ובעוד רגע יתנה אהבים עם אחר — הלא רבים הם הספרים בשוק! בתי־הדפוס מכינים אותם מכל־המינים...

אך בתוך מרוצה זו של חיי־החלין הזלים — היו, הוים ויהיו תמיד אמנים ויוצרים שונים הרוקמים בשלות־קדש את רקמת העולם. בין אלה נמצאים גם אותם המדפיסים המעטים המתיחסים לכל ספר, שהם מוציאים, כאל בן יחיד.

רבים ושונים היו הגלים שעברו על אמנות הספר עד אשר הגיעה למדרגתה הנוכחית. אולם תמיד היתה חיה את חייה המיחדים, בלי להמצא תמיד תחת השפעתן הכבירה של סערות הדעות והשיטות המתחלפות תכופות באמנות. יחד עם־זה היה קשר אמיץ בין היצירה האמנותית הכללית ובין חלקה המקדש ליפוי הספר. הגוטיות המשפיעה אף על צורות האותיות, אלברכט דיורר, תקופת הרנסנס באיטליה — הנה הן התחנות הראשונות בדרך־התפתחותה של אמנות הספר. סגנונה של תקופת־התחיה נתקבל מהר בכל ארצות אירופה ואנו מוצאים אותו בשנויים מענינים בצרפת וגם בהולנד. ואף בספרים העבריים שנדפסו באותה

משוררית וסופריה היקרים לה, מבינה לעדן את טעמם של בניה על־ידי ספרים הנדפסים יפה והמצירים באמנות. בכל ספרות וספרות יש שאיפה תמידית להדורה ולעדונה של צורת הספרים, אף הספרים המקצועיים, המדעיים והשמושיים. קשה למצא הוצאת־ספרים לועזית בת שם טוב שלא תהיה אצלה מחלקה מיחדת לספרים נאים, ורבים הם המדפיסים שתפקידם הוא רק להוציא ספרים שונים בצורה חיצונה כזו שתעלה לרצון לפני המהדרים שבמהדרים. ואין אלה מותרות. כמו שהשירה והאמנות אינן מותרות. חיב אדם להנות מן הנאה בכל מקום שהוא.

רבים יאמרו: ספר נאה — טוב! אך איזהו? הן לא כל הדעות שוות! יענה להם: הלואי והיו כבר אצלנו חלוקי טעם; אף אז היו ההשקפות השונות מכרחות להיות מבססות על יסודות כלליים אחדים, שכל עובד הנאמן לתרבות העם חיב לדעתם ולשאף להשלמתם. והלא אין לך ענג גדול משבירת עלם של הכלים ומהעלתם למדרגות כלולם, או למעלה מזו. משום־זה צריך שתהי התאמה פנימית בין כל הדרכים המובילים אל ההנאה ואל התועלת שבקניני־הרוח הבאים על־ידי הספרים. שלמות עליונה צריכה לרחף על כל צנורות ההשפעה של אותו חזיון־פלא בחיי האדם, הנקרא ספר.

והדברים הדורשים שימת־לב אינם כלל רבים.

ראשית־כל: הניר. יתאים־נא באיכותו ובצורתו, בצביונו ובצבעו לטעם הטוב שבאדם, לתביעות ההיגינה הנפשית והחושנית ולמצב־הרוח שהספר צריך לעורר. ולא רק בעניני־שירה הדברים אמורים. אף התפיסה המדעית תוקל הרבה על־ידי הטבת ההיצוניות של הספר המדעי, והמחשבה בהלך־הנפש תלויה, גם תלויה. ופרי החזון ודאי צריך להיות דומה בטעמו לעץ שעליו גדל, צריך להתאים לצורתם האינדיבידואלית של בעליו.

הכריכה — גם בהדורה וביפויה עסוקים אצל אמות־העולם. כמה אמנים ומלמדים בעלי־מקצוע ממציאים בלי־הרף כל מיני ניר ובד מציר ומגון המקדש רק לכריכה היפה של הספר הנאה. חשיבותה גדולה גם מצד חנוכו של החוש הצורתי והגוני הנמצא אצל המוננו במצב ההיולי לגמרי.

הציורים והקשוטים במנים הספר ובשעריו. הם הם האמצעי העממי הקל לחנוך אסתטי, והם משלימים ביחוד את המהלך הנעלם של יצירת עולמו ברגע על־ידי הספר. כמובן, צריכים הציורים והקשוטים להיות אמנותיים באמת, ולא מעין אותו הלעג החצוף לרגש. ולשכל האנושי מצד אחד ומסוג אותה הבערות התמימה מצד שני שבספרים המצירים המעטים אשר יצאו עד־עתה מבתי־הדפוס היהודיים.

דורות של אמנים עסקו במקצוע זה אצל אמות־העולם, סוגי־יצירה שונים התפתחו במשך הזמן ורבים הם הכשרונות שהגיעו למרום־שאיפתם בקשוט הפנימי של הספר. מסרת גדולה ורבת־ערך יש לה לתרבות האירופית בענין זה. בהרבה עמל ועבודת עלה להם לטובי המדפיסים של זמננו שכלול הוצאותיהם הנאות, והתמונות שבספרים השונים תופסות מקום חשוב בקורות האמנות הכללית — אך אנו אין לנו בשעה זו עצה אחרת אלא קפיצת הדרך. היא שעמדה לנו בכל דור ודור מימות השלישי שבאבות.

ואהרון אחרון חשוב: האותיות. גם להן יש תבניות עצמיות שונות, שלכל אחת ואחת מהן צריך שיהי הכח להביא את פנימיותנו לידי התעוררות מיחדת לקראת עצם הדברים המתגלים במחשבה וברגש על־ידי צרופיהן. כי האותיות הן יותר מסמנים. סוד של סמל מרחף על כל אות, ויחד עם־זה גם דמותו של יצור ממשי הנברא על־ידי חלק האלוה שבאדם. דחיפה יסודית ונפשית אחת יש אצל כל עם לברא את כתבו ולשנותו במשך הזמן, ובאותיות משתקפים לפעמים מהלכי חייה והתפתחותה של האמה. ותמיד מפליאות הן האותיות יותר מן המספרים מצד הנסיון האנושי לגשם את הרוח, לבלמו ולצמצמו ולעשותו מוחשי. בהן באה המתימטיקה הארדיכלית לידי גלויה היותר פשוט והיותר קדום, ועל־ידן צר כל־אדם צורות לתהו שבנפשו. עמקות חיונית אמתית נכללת ברעיון יצירת העולם על־ידי הבורא על־פי האלפא־ביתא. גם כל־אדם יוצר בכל־רגע עולמות אין־קץ על־ידי הא"ב השגור בפיו והנשא לנגד עיניו. וסתרי המחשבה הגיאומטרית עם רזי הנקדה והקו וצרופי יסודותיה המספריים והחמריים כלולים באותיות הכתב במדה יותר מרבה משהם נמצאים בבניניהם של קדמוני־

אולם היהודי בן־זמננו יאמר תמיד: כד, כדו — זכור את תפקידך! משום־זה כה רחוק הוא העם־עמנו מהבנה אמתית בדברי־אמנות. לא ה„מפעל״, אלא ה„פֹעַל־יוצא״ חשוב בעיניו. לא האמצעי, אלא המטרה. תכונה נפשית זו משפיעה השפעה רבה על כל תנאי החיים והיצירה של עמנו.

את השאלה על היין הטוב והכלי המכֹער נתנה אגדתנו בפי אשה זרה. בעיני היהודי אין זו שאלה כלל. יהי הכלי מכֹער — מה איכפת לו ליין! — כך הוא מהלך־מחשבותיו של רבנו. ונורא מזה הוא מה שכמה מאות שנים חדלו מחֹשב לגמרי על הכלי, בלי כל יחס ליינו. והן סוף־כוף אנושי אמתי הוא רק היחס אל הכלי ואל הכלול במדה אחת כאֶל שני עצמים מיֻחדים הקימים כל־אחד בפני־עצמו והנמצאים לפעמים ביחסים הדדיים ידועים. מדוע ידאגו לאֶחד ואת השני ישכחו?

והסבר, שהוא הכלי והוא גם הכלול — איכה ישימו לב רק אל חלק אחד ממהותו ואל החלק השני לא יפנו כלל?

* *
*

זכורני כאשר הייתי ילד, עוד טרם ידעתי קרֹא וכתֹב, אהבתי שֶבת על הארץ לרגלי כתֹל־הספרים שבחדר האב. שעות שלמות הייתי יושב לפני המדף התחתון, יושב ומסתכל בספרים באהבה ובפחד, בזהירות הייתי מוציאם ממקומותיהם, מלַטף את החריצים ואת הקמטים של העלים השעירים והמחֻספסים. העמודים היו בעיני כעין גן עם ערוגות, והאותיות הקטנות והצפופות — כצמחים. נלכד ברשת־הפלאים היה הילד שומע בחרדה לקול רשרושם של העלים: אנחה? או צחוק? חלקת־העור של הכריכה וקרירותה לטפה את עור כפּי הקטנות, הקשוטים שעל־גבי השער ובסוף הספר היו נחרתים בלבי ומלַוים אותי אל ארצות חלומותי; וכשהייתי סוגר את הספר, הייתי נושקו מתוך תשוקת־ילד עזה, לא מפני קדֻשתו, שהיתה לי אי־מובנת אז, אלא משום אסודיות שבספר, משום סוד הויתו, שגם הותה לא הבנתי אז, אולם הרגשתיה.

וכאשר נודע לו לַילד פעם ענין הדפוס בפרטיו המשֻׁנים, תקף אותו צער רב, וזמן רב לא עזבו. על ענויי הספר היה חושב הילד: איך? עלים דקים אלה מניחים תחת מַכבש איום — והם אינם נחנקים? והאותיות — על־כרחן הן נאסרות למקומותיהן? ודאי הן חפצות לצאת למרחב, לעוף. לבי הָמה להן.

כך היה בילדותי. אך גם עתה, אחרי שהורם צעיף־הסודיות הנתון על היצוניותם של כמה דברים, יש שהמחשבות על התֹּכן ועל הרוח אינן יכולות לגרש מלבי את ההרגשות על הצורה ועל החמֹר. וכשאני רואה שירים יפים הנדפסים על נְיָר גרוע, באותיות מכֹערות ובסדר מחֻסר־טעם — ידוֶה הלב. אין אני מספק, כי כמו שיש לאדם צֹרך בספר טוב, כך נחוץ לו ספר נאה. אולם על זה הצֹרך השני אינם חושבים אצלנו כלל.

כפר נאה! — אֻמות־העולם אומרות: הספר הנאה. אצלנו אין עוד מקום להַא־הידיעה. אף ספרותנו היפה אינה יודעת עוד את הספר היפה.

רבים בנו היודעים כבר להתענג על השיר היפה או על התמונה היפה, אבל לא על הספר היפה. אם לפנים עוד שמו לב להדוּרם החיצוני של כמה ספרי־קֹדש, הנה במשך התקופות האחרונות של שלטון החֵלין ה׳חיינו באו התגרנים וחללו לגמרי את פני הספר העברי. נְיָר גרוע, אותיות מעֻורות־עינים, הדפסה מבישה וכריכה בזויה — כל מה שהיה ביכלתם לעשות עשו כדי להבזות את הספר העברי.

אמנם נעשו נסיונות בודדים באחדות מארצות־הגלות ובארץ־ישראל להסיר בשנים האחרונות את חרפת הספר העברי מעליו ולשַפרו קצת, אך מה רחוקים אנו אפילו מצל צלו של הספר הנאה, התופס מקום כה חשוב וקבוע בתרבות של כל העמים! דַיֵנו אם רק נעיף עין על אוצרות־היֹפי שנצברו על־ידי אֻמות־העולם במקצוע זה, על התאמצותן הגדולה ועל נצחונותיהן הרבים. ולא רק הם, אלא גם אנו ידענו באחת התקופות לקשט ולפאר לפי־טעמנו אז את ספרינו ולעשותם לדבר של נוי. יִזָכרו־נא ספרים עבריים רבים מראשית התפתחות הדפוס באירופה, ביחוד ההגדות העתיקות, ואחר־כך דפוסי מנטואה, אמשטרדם וליבורנה. אבל עתה — כל אֻמה ולשון בת־תרבות, חוץ ממנו, יודעת לפאר את יצירותיהם של

נכסים — ולא יגעת. דורות למאות חיו לפניך, כשלו ונפלו, חפשו ומצאו מה־שמצאו, והנה כֻּלם הורישו לך את פרי חייהם ואת תמציתם — בַּספר. רבבות אנשים בני זמנך נענים ומתלבטים בעולמו של הקדוש־ברוך־הוא, מסתכלים, חוקרים, עובדים, יוצרים — וכל זה בעבורך. את מלאכו ישלח לפניך הסופר, את אגרת חייו יתן בידיך. בחייך — ראוי הוא כל ספר, שתתיחס אליו לכל־הפחות באותה שימת־הלב שאתה נוהג באדם. כי הספר הוא כותבו. לא תמיד — כֻּלו, לא תמיד — תמציתו, אבל תמיד הוא עצמו. אף בלי דעת־בעלים. אף כשהסופר חפץ לְכַסות על עצמו, גם כשהוא מדבר על ענינים אחרים לגמרי הנמצאים מחוץ לאנושיותו — כל אדם הוא מדבר בעדו. בין במעט הבא לידֵי גלוי בספר ובין ברֹב הנשאר סמוי מן העין על קרקע הלב והמוח. כי כשאנו מדברים על הזולת, אנו מדברים באמת על עצמנו, לכל־היותר, על יחסנו אליו. וכמה פעמים מתחורת לנו מהותנו אנו על־ידי דברי הזולת על עצמו! ספרו של אחינו האדם נותן לנו תמיד מפתח־זהב לדלת־הנחשת של ארבע האַמות שלנו. וצא וראה: קטנה ודחויה היא הגָדר של אישיותך. רק בעיניך היא נראית כענקית. אינך יכול לקפוץ? הנך ירא לקפוץ? אם כן — קח לך את המפתח. הוא יוציאך לרשות־הרבים. הוא יביאך גם לרשות־היחיד של נפשך. כי אתה בעצמך הן מקום פטור הנך. ישותך מָבוא מפֻלש הוא.

לפנים היו קוסמים בעולם. אובים, יִדעונים. על כל השאלות. שהיו מציקות לאדם, אפשר היה לקבל מהם תשובה. להם היו פונים והם היו עונים. הם היו מעלים מן העָבר נפשות שהלכו זה־כבר לעולמן וחיים שחלפו זה־כבר. הם היו בוראים גם עולמות חדשים, ברואים ויצורים מפליאים, מַעינות־אשר ומצוקות־שאול, שדות־עֲנָגים ויערות־קסמים. עתה אָפסו כֻּלם מן הארץ. אולם מתנה אחת עוד נשארה לו לאדם מכל גנזי הסוד והגאֻלה: הספר.

כרוחות־ערב מנַחמות, המלחשות לכל־אזן סוד מיֻחד, יעבור הספר מאיש לאיש, ילחש לו רזי חיים, יעמיד לנגד עיניו עולם חדש וימשיך את דרכו הלאה. בו תמצא מרגוע לרוחך הסוער, הוא גם יעורר את נפשך מתרדמתה. בשחר־חייך הוא רֵעך הטוב, מדריכך ומחנכך האהוב. יועץ נאמן הוא לך גם בצהרי־חייך. סעד ומשען, מקור של אֹמץ ופנת־סתר. הנך מתיחד עמו והנה הוא נושא אותך כעל כנפי נשרים לעולם אחר. בּרשרוש־עליו יביא לנו קפיצת דרך, ובעשרים ושתים אותיותיו יבנה לנו עולמות אין־מספר. ארצות חדשות הוא מגלה לנו. ברגע יעביר לפנינו שנים שלמות, בשעה — תקופות ודורות. כחלום הוא הספר. דרור הוא קורא לרוחנו, את כבלי המציאות יסיר מעלינו — זה השר של החלומות בהקיץ.

כי מי יודע את דרך הספר לנפש ומי־ראה את המעברות מן הכתב אל הלב? כל העולם כֻּלו יתקפל בספר, כדי להתפשט שוב לנגד עיני הקורא. בצגורות נעלמים יעברו הגרויים מן המחבר אל הקורא, ואדם מול אדם, עולם כנגד עולם יתיצבו בו. כי הספר הוא תמיד יותר מכפי שהוא נראה לעינים. הוא הדמות והוא גם הראי, ואף בשעת שהוא נשאר זר לקורא ואי־מובן לו לגמרי, אף אז אינו חדל להיות חידה. מי־שהוא השקיע בו את חייו הממשיים, אך ההֵדים יתלבטו בין השורות הדוממות. על־כן מפליא אותנו היחס האנושי החי של הסופר לספרו — מצד אחד, ושל הקורא לספר — מצד שני. מִיַחס זה, הנמצא מחוץ לתחום האמנות או המדע שֶׁבְּתֹכן ושֶׁבְּצורה, יסיחו האנשים לפעמים את דעתם. וחבל.

ביחוד התרופף הקשר האנושי החי בין האדם והספר בזמן החדש. תנאי החיים של אירופה הרכושנית והכבשנית בראו יחס מִשְׁנת אל הכלים, שבהם נתונים קניני הרוח האנושי. גם אצלנו נשתנה יחס זה, או יותר נכון — בגבולנו גָז היחס האידיאליסטי לגמרי. התכליתיות היהודית הטפוסית, שהגיעה בימינו לידי ההפתחות אימה, הביטה תמיד על הכלי רק כעל כלי, ובימינו אלה ודאי שאינה מבינה כי כל אמצעי הוא גם מטרה בפני־עצמו. אולם הגשר אינו חָדֵל להיות עצם מיֻחד, הַקָים גם מחוץ לתועלתם של העוברים ושָבים. הלא אין אנו יודעים כלל בכל הופעות החיים שמסביב לנו, איזהו הפרוזדור ואיזהו האולם. כל מטרה היא באמת רק אמצעי למטרה אחרת, והתחומים רבים. את השורות המפליאות, הכתובות על שמי־המציאות בְּיַד הנעלמת, יש לקרא תמיד ישר והפוך.

יוצא גם כאן מההנחה, שהיהודים בלי שום ספק מזיקים לפולין, וביחוד היהודים הלאֻמיים, ולכן הוא דורש להלחם או יותר נכון לגרש את ה„אויב". וכדי שבני ארצו יכירו וידעו את האויב הזה הוא כותב את המחברת השניה.

כאן מברר המחבר את הפרוגרמות של מפלגות היהודים בפולין, והוא נשען בזה על ההנחה, כי כל עבודה לאֻמית יהודית במדינה זו היא פעֻלת יהודים זרים. יהודי חוץ־לארץ, שמאִי־יכלתם ליצור בארצם יהודה־אשכנז או יהודה־הולנדיה, הם יוצרים בכַונה תחלה יהודה־פולניה. המחבר יודע את מפלגות היהודים מתוך ספריהן הנדפסים עצמם, הוא הולך ומונה את הציוניות, את המפלגה העממית, ה„מזרחי", ה„בונד", פועלי־ציון, את המתבוללים ושתי קבוצות של אורתודוקסים: אורתודוקסים וחסידים. קשה להשיג, איך מתאר לו המחבר את החלוקה הזאת, אבל מתוך דבריו אנו רואים, כי את ה„אגֻדה" הוא קורא בשם „אורתודוקסים" ואת החסידות הוא רואה עוד היום ככתה מסתורית, ומתאר אותה על־פי האגדה היפה על־אודות שבעים המדינות, שהקדושה בהן היא ירושלים, והמקום היותר קדוש בירושלים הוא קֹדש־קדשים (האם שמע המחבר את הדברים האלה מפי הצדיק ב„רבזיק" לאנ—סקי?). בהתבוללות הוא מכיר, אבל בתנאי שהמַצה את כל תֹמר־הדין שבשיטתה, כלומר, שתגיע עד המרת הדת; אלא שלבו עוד מהסס, אם גם אז יהיו המתבוללים פולנים כרוחם כל־צרכם. „קבוצת המתבוללים — הוא כותב — היא קטנה מאד במספרה, עד שכמעט אין להביא אותה בחשבון המפלגות של היהודים". בחלק השני של מחברתו מדפיס המחבר קטעים מתוך הפרוגרמות של מפלגות שונות בשעת הבחירות לשלטון העדה בורשה ובא לידי מסקנה, שהן כֻלן מכירות או בלשונות העברית והיהודית, או העברית והפולנית, או היהודית לבדה, בתור שפת־מולדתן, אבל שום מפלגה אינה מכירה בלשון הפולנית לבדה. דבר זה מפליא ומבהיל את המחבר, שאינו רוצה או אינו יכול להכיר בזכיותיו של עם אחר, והוא קורא לבני ארצו... לאחוז באמצעים רחבים לשם הגרה יהודית. עבודה כזו אינה לפי־דעתו אנטישמית, אלא עבודת הגַנה; וכאלו כדי להצדיק את דבריו ולהוכיח, כי לא הוא, אלא היהודים הם המתנפלים והמעלילים עלילות־שוא על אנשים נקיים לגמרי מפשע, הוא מביא את מאמרו של ה„טאָג" מיום י"ז לחדש ספטמבר שנת 1920 בדבר חללי פינסק. המאמר „מֵצַז" להכחיש את הודעות „פאַ"ט" על־דבר בגידת היהודים, „שנתאשרה על־ידי אלפי עדים" וכו'...

„הדרושות עוד ראיות, כדי לברר לעצמנו, להיכן היהודים שואפים?"

אֶדמונד מילוִיץ': מלחמת הפולנים והיהודים *.

מילויץ', תלמידם הנאמן של נָמויבסקי, חואינסקי, יֶלֶנסקי ואחרים, מנַסה גם הוא להתעסק בשאלת היהודים, לנתח את נשמת היהודי על יסוד דברים מתוך התלמוד והביבליה, המתֻרגמים תרגום „נאמן" על־ידי נמויבסקי וחבריו, והוא מתאמץ לפתור את השאלה: מדוע היהודים, שאר העמים הציקו להם כל־כך, עוינים דוקא את הפולנים ואת פולין? ה' מילויץ' אינו יודע לענות על השאלה הזאת דבר ברור, מסתובב תמיד במעגל ואינו יכול להתקדם אף כמלא־נימה בדרכו, חוזר כפעם־בפעם לשאלתו ומתחיל שוב מחדש את הברור. ומאֵין לו יכֹלת לצאת מתוך ההנחה שלו, הוא מיעץ להטיל חרם על העתונים הממליצים על היהודים ונותן שאר רפואות, הידועות לנו, מתוך בית־המרקחת של הביבליותיקה לחקירת היהודים ומהוך המוסד העתיד להבנות על־ידי בית־מדרש של נמויבסקי.

ד"ר מאיר בלבן.

ספר נאה

רבים וסבוכים הם דרכי החיים, זרים ואי־ידועים הם מרחבי העולם, מעֻטפת צעיפים אין־מספר היא הוָית כל־יש; אך יש לו לאדם מורה דרך נאמן, ארח־מרחקים טוב, מגלה־טמירין יפה: הספר.

יגונו וששונו של אח, נפתולי בשרו ותעיות רוחו יאירו לך מסכרו ויעניקו לך מטובו. בעל־נסיון תהיה בלי להתנסות, בעל־

---

* Edmund Milwicz: Wojna polsko-żydowska. Poznań, 1921

זה־כמה והוא רוצה להגשים את הפרוגרמה של התבוללות, שנערכה לפני ארבעים שנה, יוצא לפנינו הכֹמר קרושינסקי ומניח הנחות אחרות לגמרי. אין הוא רוצה להגשים שום פרוגרמות, אין הוא מאמין ואין הוא שואף להתבוללותם של היהודים אפילו על־ידי המרת דתם. כֹמר וקתולי הוא מתנגד בכל־זאת אפילו לרומא בשעה שמדברים בשאלת היהודים, הוא נותן ליהודים את ארץ־ישראל **למרות רצון האפיפיור**, ורק שיעזבו את פולין. לשם־זה הוא מיעץ לתמוך בידי הציונים, דורש מאת הממשלה, שתקח בידיה את ענין ההגרה של היהודים ושתתמוך בהגרה זו בין בדברים ובין במעשים, ורק שיהי נעשה הדבר במהירות האפשרית... וחסל.

זו היא מטרת המאמר הגדול הזה, הבנוי כביכול על יסודות מדעיים ומתלבש באצטלה של בקרת מריוזית. המחבר „מרגיש, ששאלת היהודים צריכה להפתר, שזו היא אחת השאלות היותר חשובות, שיש להן יחס ישר להתפתחות הממלכיות". ולהלן הוא אומר: „רוח הפוגרומים והנקמה הפראית איננו מתפתח אצלנו, יען כי מבינים אנו היטב, כי בדרך זו לא תוכל להפתר שאלת היהודים. נשאיר־נא את גלויי־הברבריות האלה לאחרים, ואנו... נבקש־נא פשרה והסכמה". והמחבר מבקש פשרה והסכמה, אבל איך הוא מתאר לעצמו את אלה, קשה לדעת. אפילו אחרי שנקרא בעיון את כל הספר. כי איך אפשר, שאדם הבא לָדין על שאלת היהודים בדרך מדעית, ישאב את הידיעות ההיסטוריות שלו מהפסקוויל של חואינסקי, שנקרא בדרך־התול „קורות היהודים בפולין"? כיצד אפשר, שיביא מתוך אותו ספר, המלא הבלים ופטפוטים, פרקים שלמים ויבנה על יסוד זה את מסקנותיו? כיצד יכול המחבר להבטיח, ש„רוח הפוגרומים והנקמה הפראית איננו מתפתח אצלנו" — בשעה שהוא מקדיש אחרי־כן את כל הפרק הי"א לבקשת ראיות, שהיהודים עצמם אשמים בכל מה שקרה, כי הם עצמם הביאו לידי פוגרומים, כדי להוכיח לָעולם, שפולין רודפת את היהודים?

ולכן — אף־על־פי שהקדיש המחבר את ספרו לסמינריון הדתי בוְלוֹצלַוֶק ליובל שנת 350 להוסדו — נעמיד אותו בשורת הפסקוילים האנטישמיים ונעבור על תכנו לסדר־היום.

מכרער היא דעתו של המחבר שאני מוצאים בספרו בעמוד 151, והיא: „הפתרון האידיאלי ביותר של שאלת היהודים יכול היה לצאת אל הפֹעל בשעה שהיהודים יֵצאו לסוף את הארץ. בתנאים וביחסים השוררים אצלנו אין הדבר הזה בגדר האפשרות. אנו לא נוכל גם לחלום, שאפשר כי נפטר לגמרי מן היהודים. לזה לא נגיע לא בדרך בֵּרור הכרתנו, לא בדרך בייקוט במקצוע האֶקונומי ולא בדרך התבוללות שֶׁתֵּעָשֶׂה בשעורים הגדולים ביותר... שאלת היהודים נעשית נוראה... העם רואה אותה... אולי מעולם עוד לא נגלתה באֹפן ברור כל־כך רוח החברה המתנגדת ליהודים כמו עכשו, היא מִתגַלָּה גם בין בני הנעורים שבבתי־הספר, אף־על־פי שאין איש מלמד אותם (?!), אין איש מעורר אותם לכך"... ובכן, תחת להוכיח לחברה ולבני הנעורים, עד־כמה האנטישמיות הזאת מזיקה למדינה ולאנושיות, יש... לגרש את היהודים! ככה מגיע המחבר לאהבת הציוניות...

אחרי שכתב את ספרו בשאלת היהודים, או כמו שהוא עצמו אומר: במקצוע הקירת־היהודים, לא מצא בזה הכֹמר יוזף קרושינסקי את ספוקו, אלא נגש להמשיך את עבודתו כממחה לאותו דבר או מתוך הרגל שנעשה לו טבע שני. הוא השפיע על כמה גורמים לסדר את ענין היחסים בין התושבים היהודים לפולנים (כמובן, באֹפן הַמֻּרְאה לעיל), אבל לשוא. ואז אָחזה ידו שנית בעט־סופרים והוא כתב שתי חוברות חדשות בענין זה, האחת שעל־פי סגנונה היא היסטורית, כמו הקודמת לה, והשניה תכונת מודעין לה. הנה הן שתיהן: „הפוליטיקה היהודית" ו„שאיפות היהודים בזמן ההוֶה" *.

שמות הפרקים בלבד מוכיחים על תֹּכן החוברת בשם „הפוליטיקה היהודית". הנה הם: „שאיפות היהודים בימי עברם, הרדיפות ותאור תכונת היהודים", „התפתחות הלאֻמיות", „היהודים לפני התפרצות המלחמה", „השנויים שהתחוללו בימי המלחמה". המחבר

---

* Kruszynski Józef Ks.: Polityka żydowska. Włocławek, 1921. Dążenia żydów w dobie obecnej. Włocławek, 1921.

בענינים סוציאליים וכו׳, ובאפן כזה הם מתחרים בקהלות הפוליטיות, ואת התלמוד יָרא עד־מאד והשתדל שיתרגמוהו בלשון פולין, כדי שיוכל להבין אותו ולחקרהו. הוא היה אומר תמיד, כי בדיני התלמוד, או כמו שהוא קורא לו עכשו, „תלמוד תורה״ (ע׳ 72), יש כמה כללים, העושים להושבים היהודים לאי־אפשר לקַיֵם את חֻקי הממלכה. ואף־על־פי שה׳ מרונוביץ׳ רצה להיות תמיד מתון בדעותיו ובלתי נוטה אחרי צד אחד, בהביעו את הכרתו הפנימית, כי „כל מי שפותח את פיו לדבר בשאלת היהודים אינו בא אלא לקלקל עוד יותר את היחסים היָגעים גם בלאו־הכי בין היהודים והנוצרים״, בכל־זאת לא נמנע כלל מהאשים את היהודים, שהם זקוקים לדם נוצרים, ובישיבת הסֵים הגליצאי ביום 14 לחֹדש ספטמבר שנת 1882 נגע בשאלת המשפט בדבר טיסא־אֶסלר, שהתעורר אז, וספר על־דבר מקרה „דומה לזה״, שקרה בלוטצ׳ה בגליציה ושהיה צריך להתברר בּרזֶשוב. במִדבריו אלה הביא בתור ראיה את „עדות פיה של הרבנות הוינאית״, שהוכיחה, „כי הסבות שעוררו למעשה הזה היו דתיות, כי הדבר הזה קרה כדי לקַיֵם את מִצות התלמוד!״

והנה עכשו, אחרי עבור ל״ח שנה, מופיע שוב על הבימה אותו ה׳ מרונוֹביץ׳ עצמו ופותח את פיו לדבר באותה השאלה: לא הרבה למד למן העת ההיא, ורק שנודע לו, כי אמנם אמת הדבר, שהקהלה היהודית והיהודים בתור יהודים יש בהם דבר־מה מיֻחד לְבד מדתם. ה„פלוּס ספֶּציפיקום״ הזה הוא, לפי דעתו של ה׳ מ., מזיק לפולין, ולכן מן הצֹרך לבער אחריו. בנוגע לזה מסתַּיע ה׳ מרונוביץ׳ רק בעדותם של יהודים עצמם והוא מביא את דעותיהם של הגריק נוסבוים, הרמן פֶלדשטין, וילהלם פֶלדמן, בּרנרד לוֹאֶר וכו׳ וכו׳, ובזה הוא שוכח, כי אחדים מן היהודים האלה, כלומר, נוסבוים ופלדמן, כבר חדלו מהיות יהודים. ואולם בִשביל מרונוביץ׳ כל אלה הם יהודים וְרק לשוא הן כל הבטחותיהם ואפילו המרת דתם.

אמנם בכלל מתון הוא המחבר מאד והנהו נזהר מאד במבטאיו ובדרישותיו ואי־אפשר לו כלל להתחרות עם חבריו הַרשאיים. נִכּר ה־בר, שהנהו פרלמנטריון רגיל ואיש זקן, שהַרבה ראה בימי־חייו והִרבה לבוא בדברים עם יהודים. ואולם מדבר אחד אינו יכול להשתחרר עד־היום, והוא: שנאתו העזה לתלמוד — והנהו מיעץ ודורש ומתחנן ופונה לכל חכמי העולם, שיתעסקו בחקירת התלמוד ויבררו עד־היכן מגיע בתלמוד החלק ההיסטורי והיכן מתחיל החלק החיובי שיש לו תֹקף של דין עד־היום והוא עלול להזיק לפולין הנבנית מֵחָדש. כמו־כן מצטער המחבר על ש„הקהלה היהודית״ מתעסקת בענינים יְתֵרים על הדת, מתמרמר הוא על שאין להם לרבנים השכלה חִלונית מתאימה, שהחדרים עומדים בשפל המדרגה כל־כך, והוא דורש — ובצדק — שיהיו להם ליהודים באי־כֹּח מתאימים במועצות בתי־הספר וכו׳ וכו׳. איז המחבר יכול להבליג על צערו שגורם לו ה„ז׳רגון היהודי״, ובשכחו כי כל מה שמתקַים בעולם אינו זקוק להצדקת קיומו, הוא מוכיח ליהודים ה„ז׳רגוניסטים״, שהז׳רגון אינו לשון, שיש בו כמה אלמנטים אשכנזיים ושמשום־זה אין הוא מעורר סימפַּטיה, ו„אם היהודים רוצים לְבַכּר את הלשון האשכנזית על־פני הפולנית, יודיעו־נא את הדבר בפֵרוש בלי שום אמתלאות מגנות. מן החיוב הוא, שיהי להם דֵי אֹמץ־לב אזרחי לשם־זה, ואז נדע ברור, עם מי יש לנו עסק״. בסוף ספרו מבקש המחבר מאת שני הצדדים, שישלימו ביניהם, למען אשר יפתרו את שאלת היהודים בינם לבין עצמם ולא יעשו אותה לשאלה בין־לְאֻמית; שואף הוא לפתרון השאלה הזאת „לשם טובת העם הפולני וטובת היהודים״. ואולם בפתרון השאלה הזאת תפש לו עֶמדה, שהוא עצמו נלחם בה במרוצת ארבעים שנה, עֶמדה של ליברלי משנות הששים למאה שעברה. הוא מעניק ליהודים זכיות אדם, אבל אינו רוצה להכיר בזכיות לְאֻמיות לגבם, ואפילו בשעור היותר קטן.

קרושינסקי יוזף כֹּמֶר: היהודים ושאלת היהודים *.

בשעה שתיאופיל מרונוביץ׳ הוזר על התוכחות הישנות, שהוכיחו בהן את היהודים

---

* Kruszynski Józef Ks.: Żydzi i kwestya żydowska. Włocławek, 1920. Księgarnia powszechna i drukarnia decyzjalna.

שבת" שלהם. כמו־כן לא ידע את „הנשמה היהודית" ולא את המוסר שלהם. קזימירז' הגדול אשר את כתב־הזכיות הזה, לא הרשה לעשות פוגרומים ביהודים, האמין בבנקיר לוק שלו וגם לקח לו נערה יהודית לסוכנת. ואולם לגחמתו של ה' יסקה־חואינסקי „לא היה קזימירז' הגדול נאמן לסוכנותיו ואחריו בא יגלו, אשר התיחס אל הענין באפן אחר לגמרי". יגלו „היה באמת ירא אלהים"... ולכן הביט בקרֹרות על „המהומות מרבות־הדמים" והקים במקום ההוא מנזר ובית־תפלה.

הדבר שהתחיל יגלו, אותו קלקל קזימירז' היגלוני, כי הוא העניק ליהודים או אשר להם את כתבי־הזכיות, מבלי אשר שאל כלל בענין זה את אולשניצקי, „כי רק הוא ולא אחר היה מכשר להורות את הדרך הנכונה". והוא הורה אותה בהביאו לפולין את קפיסטרנו, שהיה גם הוא ממחה גדול בעניני היהודים והוא כבר ידע להכשיר את ההמון כראוי כנגד ה„כופרים". וההמון הקרקויאי — כמו ההמון העירוני בכלל — הצטרף מקולוניסטים אשכנזים, אשר שנאו את היהודים, שהתחרו אתם במסחר ובתעשיה. מחמת ההתחרות הזאת הגיעו הדברים לידי פוגרומים ביהודים עקבים מדם עד־מאד, אף־על־פי שלצערו של המחבר לא היו עקבים מדם כל־כך כמו באשכנז או בצרפת. לבד מהשנאה האקונומית שנאו את היהודים גם משום שהתעסקו בנשך ובתרבית. המחבר מצטער על שהכנסיה הנוצרית אסרה רק על הנוצרים את הנשך והתרבית והשאירה אותם ליהודים, והוא „מאשר" את העובדה, שעד שנת 1400 לא היה בפולין נושך נוצרי. רק בעת ההיא התחיל הנשך לפרוח בין הנוצרים בפולין הגדולה, ולמדו אותו מאת היהודים, אשר כמעט שנעדרו לגמרי בפולין הגדולה. כנראה, שכח המחבר את כל המעשים שנעשו עם הקפיטלים של הכנסיות, מאין באו אותם הסכומים העצומים, שהנחו לשם תמיכות רוחניות, לכלכלת התלמידים וכו'. שכח המחבר, כי את הסכומים האלה היו המנזרים והכנסיות מלוים ליהודים ברבית, ודוקא ברבית גדולה עד־מאד. הן בעת בטול „ועד ד' ארצות" היתה הקהלה הפוזנאית חיבת רק לישועיים בלבד בערך מיליון זהובים פולניים, וכסכום הזה היתה חיבת להם גם הקהלה הקרקוית; הן הכרחו המלכים הפולנים במה פעמים לתת לקהלות וליהודים פרטיים ארכא לשלום חובותיהם, „כדי להציל את נכסי הכנסיה והמנזרים". ואולם מי שכותב ספורים, ודוקא ספורים מלאים טנדנציה, הרשות בידו להלביש את גבוריו ככל העולה על רוחו ולקשט אותם בצבעים לבנים או שחורים. וב„ספור" הזה, המנח לפנינו, נגזר על היהודים ללבש שחורים, ומשום־זה מן ההכרח הוא שהצד השני יהי לבן כשלג, כדי שיכר הצבע השחור ביתר עז. שחורים הם פה העשירים ושחורים העניים, שחורים הציוניים ושחורים המתבוללים, כנסוגי־אחור פה וכנאורים, כאוהבי הרוסים וכגבורי שנת 1863, כיהודים המומרים וכשאינם מומרים. הכל פה שחור על־גבי שחור. כי כל היהודים, בין שהם מומרים, בין שאינם מומרים, עובדים בעזרת ההסתדרות העולמית שלהם „כל ישראל חברים" לטובת יהודה ולאבדן כל הנוצרים. יש להם ממשלה שלהם, שלפי דברי המחבר היא מתאספת לפחות אחת למאה שנה על קברו של שמעון בן־יהודה (!) ושם היא חובלת תחבולותיה להבא. המחבר מוסר לנו קטעים גדולים מאד מנאום, שנשא רב אחד באספה האחרונה של הממשלה הזאת. בכל הנאום הזה אין אנו שומעים אלא דבר אחד: הכחדת העולם וכל יושביו...

אלה הם תולדות היהודים בפולין, לפי דברי אותו פולני אדוק...

תיאופיל מֶרוּנוֹביץ': הפוליטיקה הלאֻמית היהודית בשעה זו *.

עוד נער קטן הייתי כשהגיע לאזני בפעם הראשונה שם מֶרוּנוֹביץ'. בסֵים הגליצאי היה עוד לפני ארבעים שנה בא־כחו של הגליל הלבובי הכפרי ונחשב לממחה בעניני „יודאיקה". אמנם חסרו לו ה„ידיעות" התלמודיות של נמויבסקי וה„בקיאות" ההיסטורית של מרילסקי ויסקה־חואינסקי, אבל בימים ההם, כלומר, בראשית שנות השמונים של המאה שעברה, נחשב למזין בידיעות למדי. שני דברים עוררו בלב ה' מרונוביץ' ענין, והם: קהלות־היהודים והתלמוד. בנוגע לקהלות היה מוכיח תמיד, כי הן מתעסקות לא רק בענינים דתיים, אלא גם

---

* Teofil Merunowicz: Żydowska polityka naukowa obecnej doby. Warszawa, 1919.

בשם: O pogromy ludu polskiego — ובדבריו הוא, בתור יהודי (!), הלא עלינו להאמין בודאי — כי את הריבולוציה יצרו הטישקובים, היצקנים והז'בוטינסקים, כדי להחריב את המסחר והתעשיה של הנוצרים, ולתת על־ידי זה למסחר ולתעשיה של היהודים את האפשרות של התפתחות יותר מהירה. וכל מי שלא יאמין בדברי אונשליכט, יאמין במכתבים שנדפסו ב„Myśl niepodległa", שנכתבו בידי בן־לאמם של היהודים הוא „ס. פרנקביץ' עצמו". מובן הדבר, ש„היהודים, אשר העמיסו בנכליהם על העם הפולני את יסורי קורות פולין — כפי שכותב סופר ממוצא היהודים שהיה לפולני — פקעה זכותם לרגש החמלה של הפולנים (ע' 274), ובפרט שנוסף על זה העזו להביע בגלוי בבחירות לדומה את היהודיות של ורשה. ברור הדבר, כי התשובה על החצפה הזאת הכרחה להיות שפך־דמים, אשר התגלה בפוגרומים או בהכאות ובבויקוט אקונומי".

ועכשו הנה מופיע ה' תיאודור יסקה־חואינסקי על הבימה בתור מנצח, ואחרי שהיה תמיד — כפי שהוא כותב בעצמו — מפתח התיאוריה של התנועה האנטי־יהודית, לכן הוא כותב ספר גדול, המכיל 350 עמודים, שבו הוא מברר ומביא נמוקים, ל„יחס הפולנים אל היהודים בשעה זו" ובמופתים היסטוריים הוא מוכיח, כי מן הצרך היה שזה־כמה יהי כדבר הזה, אלא שגורמים שונים פנימיים וחיצוניים הפריעו בעד זה. אלה הן אפוא תולדות הספר „Historja żydów w Polsce" שכתב ה' חואינסקי, נין לבישוף הקרקויאי מימי זיגמונט הזקן, מחדש ינואר עד חדש יוני שנת 1918, כתב ושפך את רעל שנאתו לא רק על כל מה שהוא יהודי, אלא גם על כל מה שיש בו מרוח החפש. כל הנלחמים לחפש אינם אלא „גוים של שבת, העובדים את המומרים לשם תהלת יהודה ולשם הכחדת הנוצרים". אפשר שהם עצמם אינם יודעים מה שהם עושים, אבל המחבר מבין את מעשיהם, כי — הודות לדם ההיסטורי שבו — הוא מבין מלחמת־העולם שבין יהודה ובין שאר אנשי העולם.

היהודי הוא בעצם־יסודו משחת ורע־לב. אף־על־פי שבדמו יש רק חלק קטן מאד מדם השמיים — והשאר הוא דם החתים והעמונים, -- בכל־זאת לבו מלא תהפוכות כל־כך, עד כדי להכחיד את כל העולם כלו בזמן ובמקום. עוד בנינוה היו „עלוקות" יהודיות, והאבות אברהם ויצחק סחרו בסחורת חיה, „אפילו בנשיהם הם עצמם". יסודם של היהודים, כחם ומורה דרכם הרעה היה התלמוד. „התלמוד שבו משתמשים היהודים עכשו נוצר בשנת 1576 ונקרא בשם „שלחן ערוך". והנה היהודים המזינים בתלמוד לא באו לאירופה אלא כדי לגזול את כספם של ה„גוים" ולדלדל אותם עד־גמירא. לולא התקוממותם התכופה של אותם ה„גוים", היה כל העולם נמצא עכשו בידי היהודים וה' יסקה־חואינסקי לא היה מוצא לו מקום להדפיס בו את ספרי ההיסטוריה שלו על־פי המקורות. אבל לאשרו של המחבר ודכותיה עמר העולם על נפשו בפני היהודים. עוד קיסרי רומא כמו טרינוס ואדרינוס לא נתנו לצפע היהודי להחריב את העולם, והמושלים שבאו אחריהם — שכבר היו נוצרים — שואפים להתיז את ראשו של הצפע הזה על־ידי התבוללותם והמרת־דתם של היהודים. יוסטינינוס השתדל כל־כך לבולל את היהודים עד שאסר עליהם אפילו להשתמש בלשון העברית בתפלותיהם, פזר את ישיבותיהם וכו'; אבל הם לא הכירו לו תודה, ותחת לנשק את ידו עוד הוסיפו לעמוד על דעתם בעקשנות. אמנם יש ביניהם אנשים פקחים וערומים, המקבלים עליהם זאת דת הנוצרים, אבל ההמון מכיר בצביעותם של השועלים ועורך להם פוגרומים, כמו שקרה למשל למרנים בספרד. כי אותו ההמון מכיר אותם היטב והוא הוא המרים את דגל מסעות־הצלב, כדי „להנקם מאת הטורקי" ואגב־אורחא הוא „מכה שוק על ירך את הנוכלים הקרובים לו". ויפה עושה ההמון, כי הלא היהודים מחללים את לחם־הקדש, מעליבים בדת הנוצרים והורגים את ילדי הנוצרים וכו' וכו'. אגב, הפילוסוף משה מנדלסון עצמו בספרו „ירושלים"... עלב את דת הנוצרים!

והנה אנשים כאלה, המשחתים עד היסוד בם, המגרשים מכל מקום, באים לפולין, והנסיך בולסלב הקלישי התמים, „בעל רוח סלוית אמתית", נותן להם אפילו זכיות יתרות, שהיו נהוגות בימים ההם באירופה התיכונה (אוסטריה, ביהם, אונגריה). לא ידע בולסלב החסיד את היהודים כמו שה' יסקה־חואינסקי יודע אותם, או שהיה ה„גוי של

לפי מבנהו לאיזה מין ספור־מעשה. מחברו, שחנהו מסַפר, יצר מצין ספור היסטורי, אשר מלא אותו בציונים וב„מראי־מקומות", שבחר לו באֹפן נפלא למדי. כי אף־על־פי שרשימת הספרים, שמהם הוא מביא את הציונים, מכילה כמה מאות שמות, הנה באמת השתמש המחבר רק בספרים מעין אלה: Книга Кагала של ברפמן, O pogromy ludu polskiego של אונשליכט, ספריהם של פּרניטיס, רוהלינג, של נמויבסקי: Etyka talmudu וכו' וכו'; ומהספרים היותר ישנים — Okrucieństwa żydowskie, mordy i zabobony של מויצקי, Zwierciadło korony polskiej של מיצ'ינסקי, ספריהם של הוביצקי, ד"ר סֶלֶשקובסקי, אֲחַבִּי קְמִיטָה, של איזה רבי מולדוה וכו' וכו'. לאור ה„מקורות" האלה חִבר המחבר את ספורו ובנה אותו לא מפני שכך ר צ ה, אלא מפני שכך ה כ ר ח לבנותו. כי על משפחת חואינסקי מוטלת החובה ההיסטורית לגַנות את היהודים; ואם יש כאלה, כאשר לא יאמינו בזה, הנה יספר להם המחבר, כי עוד בימי זיגמונט הראשון הזקן חי הבישוף הקרַקוֹיאי חואינסקי, אשר ביחד עם טומיצקי יצא להלחם עם המלכה בונה ועם עוזריה היהודים: קמיטה, קרז'יצקי, הכהן הבישוף גמרט (!) (ע' 104). אותו חואינסקי מִלא בסֵים הפֶּטרוקובי בשנת 1538 תפקיד חשוב מאד, כי סִיֵע להגבלת המסחר היהודי ולקבלת ההחלטה, שעל היהודים לשאת אותם הכובעים הכתֻמים היפים, כדי שאפשר יהיה להבדיל בשוק בינם לבין הנוצרים ולהכותם ולשדוד אותם בלי כל פחד מענֹש. עוד יתר על כן חפץ חואינסקי, הוא דרש לגרש את היהודים מפולין וגם נשא בענין זה נאום נלהב, אלא „ששלם בעד זה במחיר חייו, כי נפל פתאם ושקע בשנת־הנצח". „לא איזו מחלה היא, אשר שָׂמה קץ לחייו, — מספר לנו המחבר, — כי־אם יד אויבים". והנה האויבים האלה, אשר נקל לנו לשער מי הם, תחת „להכנע לחקי פולין", כלומר, להכחד מבלי השאיר למו כל זֵכר כרצונו של הבישוף חואינסקי, חברו בלשון רומית מַחברת Ad Quaerelam mercatorum cracoviensium ובה הוכיחו, כי רק „דרישותיהם היתרות של הסוחרים הנוצרים ומתינותם של היהודים הן שהועילו להתפתחות מסחר היהודים". „רק מחֻצפים הבוטחים בכֹחם יכלו להרשות לעצמם חֻצפה מעין זו", מברר לנו המחבר בכאב־לב, וכדי לנקום את נקמת אבי־אבותיו יוצא המחבר עצמו על בימת דברי־הימים. ובכן ויהי בערך בשנת 1870, וחלומות שנת 1863 התנדפו כעשן, והפריצים „הנדחפים על־ידי היהודים (ע' 201) לאַוַנטורה יצאו אל היער לשדה־קטל, והממשלה ענשה אותם בגלל זה, לחצה אותם ודלדלה אותם, וככה נעשית הדרך פתוחה לפני היהודים". בראש־הומיות בוַרשה הופיעו אז הפוזיטיביסטים ולבא־כֹחם נעשה אלכסנדר שְׁוִינְטוֹחוֹבסקי, הצעיר בימים ההם. „פַּנו מקום לצעירים!" כזו היתה הססמה שבה התנפל הלוחם הזה „לטובת היהודים" על הפובליציסטים הזקנים: פליג, שימנובסקי, קרַשבסקי, קֶניג, לֶוֶנשטם וכו'. בידי שוינטוחובסקי תמכו במרץ: פרוס, אורֶזשקובה, בַּלוצקי ואחרים, אשר האמינו בהתבוללות היהודים מפני „שראו בוַרשה קבוצה קטנה של יהודים שהמירו את דתם, הנוטים בכל לבם אחרי הנוצרים". מובן הדבר, כי על המחנה הזה נמנו גם „הסופרים היהודים המשתמשים בלשון פולין!" ואולם לאשר „המולדת שעמדה בסכנה" נמצאו בסדום זו שני צדיקים, אנטי־יהודים בכל נפשם ומאֹדם, והם יַן יֶלֶנסקי ותיאודור חואינסקי (ע' 210), שהראשון בהם היה טפוס של אנטי־יהודי על־פי האינסטינקט, והשני השלים את הראשון בתור יוצר התיאוריה של המגמה הזאת. בגלל ה„אנטי־יהודיות" הזאת הטילה „פולין המתקדמת הנאורה", שתורת ההתבוללות בלבלה את דעתה, חרם עליהם במרוצת עשרים שנה וקראה להם בשם נסוגי־אחור, מורדי־אור וכו'. ואולם אחרי עבור עשרים השנה האלה או יותר קצת הכירה פולין את ה„אמת" שבשאיפותיהם, שוינטוחובסקי היה לאחר, אורזשקובה מתה, אל מערכות המלחמה יצא נמויבסקי, „היודע היטב את הנשמה היהודית וחוקר את התלמוד כרַב", העולם הכיר לדעת את שאיפות היהודים, אשר אחרי שלא הצליח הדבר בידם להכחיד את פולין על־ידי מה שדחפו אותה אל תוך המשחק המסֻכן של שנת 1863, החליטו להחריבה בעזרת הריבולוציה של שנת 1905—6. באֹפן ברור נכרו נכלי היהודים רק בשנת 1913, בעת ש„פולני אמתי אחד, אשר מוצאו מזרע היהודים, והוא יוליַן אונשליכט", הוכיח בראיות ברורות בספרו המלא אהבת ארץ־המולדת והיוצא מלב־אמת

בכל העולם". והנה כבר המאמר הזה הראשון יוכיחנו למדי, מה יהיו הדברים אשר נמצא בכל הספר. „תקף התלמוד הכירו לא רק היהודים בימים מקדם, — כותב המחבר במקום אחד, — אלא מכירים בו גם הרבנים החדשים, שכבר קבלו השכלה אירופית, כפי שמתברר מתוך ה„ארכיונים הישראליים" הצרפתים".

אחרי הפתיחה ה„מדעית" הזאת מונה המחבר אחד אחד את כל שונאי־ישראל השונים. הוא מתחיל בהמן, מוסר על־פי דרכו את תכן הספר „אסתר" ומוסיף (ע' 11): „את חג הפורים פארו היהודים בצלב, שעליו מת המושיע. על הצלב היתה תלויה עטרת קוצים, ופעמים רבות היה תלוי אפילו גוי שנתפש בסתר". ובתור ראיה לדבריו מטפר חואינסקי, כי מלך צרפת פיליפ אוגוסט צוה לשרוף כמה יהודים על מדורת האש בעון תלותם גוי. אחרי־כן הוא הולך ומונה כמה משונאי־ישראל מימי רומא ומימי־הבינים הראשונים, עד שהוא מגיע לשונאי־ישראל בפולין, והולך בענין זה בעקבות ברטושביץ', או שהוא משתמש פשוט בספרו. אחרי־כן הוא הולך ומונה את שונאי־ישראל החדשים, החל בנפוליון וכלה בטריטשקה, פיכטה, דרומון, רושפור והאנטישמים האונגריים. בסוף ספרו איננו שוכח להזכיר גם את האנטישמים של העת האחרונה: מרילסקי ודמובסקי.

חואינסקי יותר משהיה איש־המדע היה כותב ספורים, אף־על־פי שאהב להתגנדר ב„מדעיותו", שהבין אותה, כמובן, על־פי דרכו. מקרי־המלחמה האחרונים עוררו בו את הצרך לכתוב ס פ ו ר על־דבר הדלות השוררת אצלנו ואת ספורו קרא בשם „מפקיעי שערים"*. הספור הזה חסר לגמרי איזה ספור־המעשה, ושני הגבורים הידידים הסוחר סקלפיצקי (שמשמעו חנוני, כי איך זה יקרא בשם אחר) וההיסטוריון המלמד מינצקי הכנסו אל תוך מהלך הספור באפן מיכני כל־כך, שהם נראים כמיתרים לגמרי. המחבר מתחיל את כפורו ביולי שנת 1914, מספר לנו את דבר התפרצות המלחמה, את כבושיהן של אוסטריה ואשכנז בפולין, מוסיף ומספר על־אודות בזלר, מועצת הרגנטים, מוסר אפילו מלה במלה את נוסחי המודעות הפוליטיות של בזלר, נאומי הרגנטים ביום המנותם, התשובות על הנאומים האלה, נאום לובומירסקי לוילהלם, נאומו או קול הקורא של פילסודסקי בעת קבלו לידו את הממשלה וכו' וכו'. וביחד עם־זה יספר לנו (מבלי שום קשר) על־דבר הסוחרים הצוברים את סחורותיהם, בהיותם מכרחים לעשות זאת, מפני שמכריחים אותם לכך מוריהם: ה י ה ו ד י ם. ובכן אנו שומעים טירדה ארכה בדבר עבודת־ההריסה של היהודים, מתברר לנו, כי הם הם, שונאי ה„עכו"ם" מאז ומעולם, המציאו את הסוציאליות ושאר האידיאות המהפכניות, כי ארבעת יהודים, רדק, גרוסר, ורסקי וטישקה, באו לורשה ועשו ריבולוציה בשנת 1905, כי טישקה היה הקומנדנט של הסוציאליים והם הוציאו אל הפעל את כל פקדותיו, וכו'. בשנת 1918 חזרו היהודים או רצו לחזור על הריבולוציה, בהשתמשם בפרובוקציה כלפי התושבים הפולנים. וכיצד עשו את זאת, על זה ישיב לנו קטע מתוך הספור (ע' 178), שנעתק מלה במלה מתוך ה„דבה גרושי" מיום י לחדש נובמבר שנת 1919: „כל העיר ורשה כלה צללה אתמול להד קול הריבולוציה היהודית. בשם הזה כנה העם את מאורעות הרחוב... שנערכו על־ידי ההמון היהודי. ההמון שבנלבקי ערך עוד במוצאי שבת אספה ברחוב, שבה נשמעו הקריאות: מות לפולין! תחי הבולשביות!... ויהי המעט כל זה. ברחוב מרשלקובסקי קראו האגיטטורים היהודים בקול רם לשבר את דלתות החניות, ובנלבקי התפרץ המון לבושי חלטים אל מרכבת הטרם והכה בלי שום סבה אחדים מהקהל הפולני. ונוסף על כל־אלה התנפלו בסכינים ובאקדחים על חברי הלגיון!"

את כל „מדעיותו" וחכמתו הראה לנו חואינסקי בספרו „קורות היהודים בפולין *. ספרו של ה' יסקה־חואינסקי דומה הוא

---

* Paskarze. Warszawa, 1920. Nakład druk synów St. Nemiry.

* T e o d o r J e s k e - C h o i n s k i: Historya Żydów w Polsce. Warszawa, 1919. Nakładem kasy przezorności i pomocy warsz. pomocników handl.

דמשתדלי באורייתא וידעין סתימי אורייתא. ודאי בקשוט גזרו חברייא על עמא דארעא דמחבלין אורחייהו ולא ידעין בין ימינא לשמאלא דהא אינון כבעירי דיאות למעבד בהו דינא אפילו ביום הכפורים, ועל בנייהו כתיב „כי בני זנונים המה", בני זנונים ממש".

מובן, שתרגום דברי ה„זֹהר" לפולנית הוא גרוע והמאמר האחרון, שהנהו פסוק בהושע, ב, ו, כפי שאומר ה„זֹהר" מפרש „כתיב", יוצא שָם מזיק; אולם אחרי כל אלה אין למצֹא את המקום, שבו ידֻבר כאן על רציחת בהמות־האדם.

המשל האחד הזה, שהוצאתי מתוך כמה אחרים, יעיד על כל שאר שמות הפרקים: „המסחר בסחורה חיה", „זיוף ממון", „שחד" וכו'. בענין זיוף־הממון מסתיע נמויבסקי בסעיף י"א, סמן שפ"ח מ„שלחן ערוך" חשן־משפט, ששם נאמר ברמ"א: „מי שעוסק בזיופים וכדומה ויש לחוש שיזיק רבים, מתרין בו, שלא יעשה, ואם אינו משגיח, יכולין למסרו ולומר שאין אחר מתעסק בו אלא זה לבד". הסעיף הזה מוכיח ממש את ההפך מִשֵם הפרק, שבו המחבר מביאו בתור ראיה לדבריו.

אחרי נתחו נתוח „מדעי" את עִקרי התלמוד, מתָאר נמויבסקי את מנהגי היהודים, כמו: מילה, „רחיצת המתים", ענין הטבילה וכו'; ובהתלוצצו על כל אלה הוא נגש להגדיר את הנשמה היהודית. ובכן הוא אומר: „הנשמה היהודית מתְננת בתכונות נודד החי על חשבון אחרים, מצֻטינת במדת הגאוה של פראי חֹשֶך, היוצא מתוך הגיטו שלו לָשֹד את העולם תחת חסות אלהי־השבט שלו... יש שני מיני חתולים־טורפים: האחד המשביע רק את רעבונו, והשני המתעלל בקָרבָּנו. הנשמה היהודית קרובה היא בתכונותיה לַמין השני". אחרי קבעו „דיאגנוזה" כזאת, מציע נמויבסקי את השאלה, מדוע הצליחו היהודים לשמור על דתם, או רצו זאת, למרות כל הרדיפות שסבלו ובשעה שכל העמים הפראים קבלו עליהם את הדת הנוצרית. והוא מוצא את התשובה בזה, ש„לנשמה היהודית נשארו תכונותיה הקדומות על־ידי המנהגים ששמרה עליהם עד־עכשו (מילה, בשר כשר, האסור להגות את השם המפֹרש באותיותיו, האסור „לא תעשה לך פסל", גדירת הערים בעֵרוּב „המכשף" וכו' וכו'). המנהגים הללו שללו מאת הנשמה היהודית את הכשרון לחוש את כל מה שהוא רוּחָה ונשמת־אפה של הנוצריות, רוחם ונשמת־אפם של הארִיים".

אם לא יאמין איש מהקוראים במסקנותיו המדעיות של נמויבסקי וירצה להִוָּכח בעצמו, הכֵנים הדברים שהובאו בספרו מתוך מקורות היהודים, הוא מיעץ לו לעַיֵן בתלמוד ומציע שורה של תרגומים מהתלמוד „בשביל היסטוריונים, חכמי המשפט, סוציולוגים, אנטרופולוגים, פולקלוריסטים וסופרים פולנים, שאינם יודעים או אינם יודעים לַמדי את העברית ואת הארמית"... כאִלו נמויבסקי עצמו יודע היטב את הלשונות האלה והוא נכון להורות אותן במוסד לחקירת היהודים, שהוא מציע לַיסד ושלשֵם־זה הוא קובץ ממון ב„מישל נֶפּוֹדלֶגלה" שלו.

על־יד המוסד לחקירת היהודים, שאמר נמויבסקי ליסד כשהשנים תהיינה יותר כתקונן, יהיה צֹרך גם בביבליותיקה לחקירת היהודים, כדי לבאר ולהפיץ את רעיונותיהם של הנמויבסקים והדומים להם, ואחרי שיצירת הביבליותיקה הוא דבר העולה בנקל יותר, לכן כבר נוצרה, וכבר יצאו ממנה חוברות שונות, כמו זו של יֶ ל נ ס ק י: מה זו אנטישמיות (Jeleński: Co to jest anti-semityzm), של נ מ ו יֶ ב ס ק י: מוסר התלמוד ותורת היהודים על הגוים (Niemojewski: Etyka Talmudu i nauka żydowska o gojach), של וְ ר י ט ו: המולדת שנתיַהדה (Weritus: Odżydzowa ojczyzna) וחוברות אחדות של יֶ ס ק ה ח ו א י נ ס ק י. על אחת מהן אני רוצה לדבר כאן, והיא: על היהודים, המחשבות שחשבו וחושבים עד־היום אנשי השם וחכמי העמים השונים. וַרשה, 1919 *.

בפתיחה לחוברת שלו מגדיר המחבר: „מה הוא התלמוד": זה הוא ספר גדול המורה עד־היום את היהודים הנאמנים לשמור על ההתבדלות הלאֻמית שלהם, לנַצח ברבות הימים את בני כל שאר האמונות ולמשל

---

* O żydach, co myśleli i myślą dotąd mężowie wybitni i uczeni różnych narodów. Warszawa, 1919.

את החולים הנוצרים.

כל הסופרים האלה, בלי יוצא מן הכלל, מאמינים, כי דת היהודים מצוה עליהם להשתמש בדם־נוצרים, וכלם כאיש אחד חוזרים אחרי מויצקי על אמרים וקטעים, שהוצאו מתוך ספרים שלא היו ולא נבראו. במקצוע האקונומי חשוב הוא ביותר ספרו של מיצינסקי, שנכתב על־פי פקֻדת העירונים הקרקויים שנלחמו ביהודים בשל זכיות־המסחר והוא מכיל כמה ידיעות על־אודות מסחר היהודים, מצונות היהודים, מוסר את אדריסותיהם של היהודים העשירים וכו'.

מחבר הספר דנן—ברטושביץ'—מדפיס מחדש חלק גדול מספרו של מיצינסקי ומקדיש לו ל"ז עמודים. מצדנו נוכל להוסיף, כי יהודי קרקוי בימים ההם הבינו, שספרו של מיצינסקי הנ"ל גורם לפרעות — ועל־פי השתדלותם צוה המלך זיגמונט השלישי להחרים אותו.

על הספרים וההוברות הנזכרים למעלה נשענו האנטישמים הפולנים במאה הי"ח והי"ט, וככה עושים גם האנטישמים בימינו, כאשר נראה לקמן.

נמויבסקי אנדרז'י: נשמת היהודים כפי שהיא משתקפת בתלמוד. וַרשה, 1914. מהדורה חדשה, 1921 *.

האדון נמויבסקי הוא בעיני עצמו חוקר ומלמד. בהתוכחו עם אנטישמי שני — יסקה־חואינסקי — בבקרתו על ספרו של זה (עין לקמן), הוא מזהיר, שלא יכניסוהו לכלל אותם הסופרים האנטישמים, שאינם נשענים בשנאתם ליהודים על חקירות מדעיות, ביחוד דתיות, ואינם מקדישים את־עצמם לחקירות בתורת אבות הכנסיה והתלמוד (בקונטרס Myśl niepodległa מיום י"ג לחדש ספטמבר שנת 1919). מובן הדבר, כי האדון נמויבסקי יודע להכניס ללב קוראיו משפט על עצמו או מנסה לעשות זאת, ומשום־זה הוא מרבה תמיד להביא דברים מתוך התלמוד, שלחן־ערוך, ה„זהר" וכו' וכו'. כי כל הדברים האלה באו אליו מכלי עשירי — מרוהלינג, איזנמנגר או מהאנטישמים הפולנים, שמנינו אותם לעיל, דבר זה אינו ענין לקורא. הקורא מוצא בספרו של נמויבסקי מקור של ידיעות חדשות ונוראות על־אודות היהודים ובזה רב לו, רב. והנה הקורא הזה, אם פקיד הוא ודעותיו והשקפותיו של רבו נמויבסקי חדרו אל לבו, מתחיל לרדוף את היהודים הנכנעים לו; ואם הוא איש־צבא ונמצא במערכות המלחמה, הרי אנו מגיעים לידי תוצאות כאלה שראינו בשנה שעברה ועד־היום. כי נמויבסקי, ברצותו להעמיק חקר בנשמת היהודים, מנתח ראשית־כל את היסודות שמהם היא מצטרפת. ובכן הוא מברר את המוסר של התלמוד, שהוא הוא הַצָר את צורת אותה הנשמה, ופושט אותם (את הנשמה והמוסר) ערמים, מוסר קטעים מתוך קנאה יתרה ואכזריות רבה כל־כך, עד שהיהודים קמים לנגד עינינו לאור חקירותיו כרוצחים, גונבי־סוסים, המסנים, פושטי־עורות, נשבעים לשקר, ובכלל כחבר־גנבים, „ממלכה אנונימית", שקשרה קשר להחריב את העולם. אלמלא ידענו את יַן לַדה ואלמלא היה ידוע לנו, כי הכֹמר הזה כבר היה אנטישמי לכתחלה, היינו חושבים ש„אנטי־קריסט" שלו נוצר אחרי קראו את ספרו של נמויבסקי. הקטעים, שנמויבסקי מוסר בספרו, הם משפטים בלי קשר. הוא מוסיף וגורע, מצרף ומבאר על־פי שקול־דעתו, ועל כלם הוא מוסיף שמות של רקלמה אמריקנית ממש, כמו למשל: „קנאת הרבנים המורים לשנא" (ע' 57), „רציחת בהמות־האדם" (ע' 58), „נכסי הגוים הפקר" וכו', עד שבאמת מתעורר צחוק בלבנו, אף־על־פי שעלינו לבכות על הפכפכנותו של האדם הזה. על־פי־רב אין שֵם הפרק הולם כלל את תכנו, אבל המחבר מקוה, שהקורא לא ישים לב לדבר. הנה למשל מתחת לשם „רציחת בהמות־האדם" מביא המחבר לראיה את הדברים מתוך ה„זהר", ח"ב, פ"ט: „בכה רבי יודאי, אמר ליה רבי שמעון: אמאי קא בכית? אמר ליה: בכינא דאמינא דווי לאינון בני עלמא דאורחיהון כבעירי ולא ידעי ולא מסתכלי דטב לון דלא איתבריאו. ווי לעלמא כד יפוק מר מניה, דמאן יכיל לגלאה רזין ומאן ינדע לון ומאן יסתכל באורחי אורייתא! אמר ליה: חייך, לית עלמא אלא לאינון חברייא

---

* Niemojewski Andrzej: Dusza żydowska w zwierciadle Talmudu. Warszawa, 1194. Nowe wydanie 1921.

הספרות האנטישמית הפולנית

רוצה אני לדבר כאן על הספרים חיותר חדשים במקצוע הספרות המדעית הפולנית הנוגעת ליהודים בפולין. למימי תחלת המלחמה ועד היום יצאו ספרים כאלה לרב, אבל איש לא עמד עליהם, ובספרות העברית לא הושם כלל לב אליהם. אין בדעתי לחלק את הספרים לפי שנות הוצאתם, אלא לסדרם על־פי תכנם ולדין עליהם קבוצות קבוצות. בבליוגרפיה כזאת תהיה מועילה יותר לקורא ותקל לו לעמוד על טיב הענינים.

אני מתחיל בענין המכאיב לנו, היא האנטישמיות.

הספרות האנטישמית בפולין עשירה היא בשנים האחרונות יותר מדי. אין בדעתי לדבר כאן על העתונות היום־יומית, אשר מלבד מספר קטן של עתונים יוצאים מן הכלל, הרי היא כלה נוטה יותר מדי לצד אחד בדינה בשאלת היהודים, או שהיא מתיחסת ליהודים באיבה גלויה, — אלא גם בנוגע למספר החוברות והספרים אפשר לה למחלקה הזאת בספרות הפולנית להתחרות בהצלחה אפילו עם מחלקת הספורים והרומנים. ואל לנו לדלג כלל גם על הספורים, אם נשים לב לספורו החדש ביותר של ין לדה (הכמר ין גנטובסקי), המקדש לארכיבישוף קקובסקי ונקרא בשם: „אנטיקריסט" (ורשה, 1921), או לכמת וכמה ספורים אחרים המתעסקים בשאלת היהודים בפולין או בעולם בכלל ומספרים לכלל ולפרט על־אודות „הממלכה האנונימית" הרוצה לכבש את כל העולם כלו. ין לדה הקים אפילו בנין של אוטופיה וציר לנו את האנטי־קריסט — אותו שונא הנוצריות — בדמותו של היהודי יהודה איש גנרס, היודע למשך אליו את ההמונים בכח נפלאותיו וברצונו העז והוא שוכן בקרב מחנהו בחצרו שבאונגריה על־יד בודפשט.

לא אחטט בכל מיני החוברות הצצות כמהין ופטריות, אלא אדבר כאן ראשית־כל על ספריהם של האנטישמים הידועים והנגשים אל הענין ב„אפן מדעי".

עוד בשנה הראשונה למלחמה יצא לאור ספרו של קזימיז' ברטושביץ' „האנטישמיות בספרות הפולנית במאה הט"ו — הי"ז *. הספר הזה, שאפס עכשו משוק הספרים, הנהו באמת ספר חשוב במקצוע זה. לא אדין כאן על נמוקיו של המחבר — כי אלה הם באמת מלאים רוח איבה ליהודים — ואולם הספר עצמו הוא תוצאת עבודה רבה, שעבד המחבר ועמל לאסוף את דברי כל הסופרים הפולנים בפולנית והפולנים שכתבו רומית במאות שעברו וחזר והדפיס כמה מקומות מתוך ספריהם. מובן הדבר, שהמחבר בורר לו מתוך אותם הספרים את הקטעים האפיניים ביותר — והחביבים עליו ביותר — והוא מוסר אותם לנו מתוך הנאה יתרה, אבל אין זה מקטין את הערך האינפורמטיבי של הספר, ביחוד לאנשים שאינם ממחים לדבר, שתמיד התאמצו להוכיח את „העובדה הברורה", כי בספרות הפולנית לא התנפלו על היהודים כמו בספריות עמים אחרים. ובכן אנו רואים כאן בזה אחר זה את הסטטיסטיקן המפרסם ין אוסטרורוג (נולד בערך בשנת 1420), אשר דרש בספרו „Monumentum" שינהיגו בפולין את הכתם היהודי (Judenfleck) שהיה נהוג אז בכל מקום; את זבורובסקי, אשר יעץ למלך אלכסנדר (1503) שיגרש את היהודים מפולין, כאשר גרשם מליטה; את לודויק דציוס, סטניסלב אורזחובסקי ואת המשוררים דנטישק וקלונוביץ'. שונא־ישראל היה פיוטר סקרגה, אשר הפיץ את עלילת הדם, כמו־כן תלמידו הישועי מטיאוש במבוס וכו' וכו'. בראשית המאה הי"ז חיו וחברו ספרים גדולי האנטי־שמים, כמו: מויצקי Żydowskie okrucieństwa mordy i zabobony (אכזריות היהודים, רציחותיהם ואמונות־ההבל שלהם), מיצינסקי Zwierciadło korony polskiej ,urazy ciężkie od Żydów (ראי הכתר הפולני, עלבונות קשים מידי היהודים), אחצי קמיטה, מחברם של כמה וכמה חוברות ושירים אנטי־יהודיים וחקירה מלאה שטות על התלמוד, והרופא שלשקובסקי, אשר כנראה היו לו מתחרים מבין היהודים — הוא מוכיח בחוברות אחדות, שהרופאים היהודים ממיתים ברעל

---

* Kazimierz Bartoszewicz, Antisemityzm w literaturzie polskiej XV — XVII. Warszawa-Kraków.

אינו אלא היחס של האדם לאדם, כי האלהים מתגלה לאדם רק בתורת־המוסר, שהיא, כאמור, תורת־האדם, וברעיון האנושות המאמין תופש את רעיון האלהות. זה הוא גם מובן אחדות־אלהים באמונת ישראל: אין כאן אחדות מספרית, כזו שאנו משתמשים בה בהכרת הטבע, אלא י ח ו ד, הדגשת ההויה המיֻחדה שלו, המוסרית גרידא ונעלה מכל הויה טבעית.

לכבוד האלהים ולאהבת אלהים קראה היהדות „דעת" (דעת אלהים). מכאן אנו למדים, שהכרת האלהים השכלית היא היא אהבת האלהים, ותֹכן הכרה זו הוא, כפי שהתברר, לא מהות האלהים, רק המוסר, מפעל הטוב לאדם. בידי כל־אדם נתן להשיג את השלֵמות המוסרית („ועמך כֻּלם צדיקים", „כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא)". היהדות מלמדת: „אלהי, נשמה שנתת בי טהורה היא" — לאמר, אין הנשמה מסֻבלת חטא־הירֻשה, וזה הֵפך דעת־הנוצרים הלקוחה מן המִתּוס העתיק. „נפש כי תחטא" אמרה התורה — החטא נשאר ברשות היחיד, ושערי התשובה לא ננעלו בפניו. רעיון התשובה הוא עמוד אמונת־היחוד ומסַמן את רום ההכרה המוסרית האנושית.

והיכן היא האחיזה של היסוד המוסרי בעולם ההוה, בטבע, בחיי המציאות? אנו יודעים, כי „מצוה גוררת מצוה". המוסר יוצא לפֹעל ומכל־מקום אינו נהפך למציאות, רק נשאר מגַמה, משאת־לב, שהיא ראויה להֵעשות מציאות בעתיד. התגשמות המוסר תמיד נדרשת לעתיד — ל„ימות המשיח", או ל„עולם הבא", והעתיד בתור דרישה מוסרית אין לו סוף. „קץ־הימין" נוגע ב נ צ ח. התקוה המוסרית, שהתלבשה בצורת הרעיון המשיחי, אינה קשורה בזמן, היא למעלה מן הזמן, כי נצחיות המוסר זוהי הויתו. האפטימיות של האדם מלַמדת אותו, כי המוסר מתגלה במאורעות העולם, כי יש התקדמות, התפתחות לטובה במחלך דברי־הימים; אולם הדרך העולה למעלה אין־שעור: המוסר שואף אל האין־סוף.

ומה הוא תֹכן הרעיון המשיחי, ה„קץ", שהציג הרצון המוסרי לאנושות בתורת ישראל, האידיאה התכליתית שלו? זהו השלום והאחדות בקרב האדם, השויון החברתי הגמור. רק עַם ישראל זכה להכרת האידיה הזאת וסבל יסורים לשמָה, ואין יסורים אלה תכלית לעצמם — כפי שהעלתה הכריסטולוגיה הנוצרית ממקור הַמִּתּוס — רק אמצעי לחזק את היהדות בתעודתה המוסרית, לצרף ולזכך אותה. בגלות ראה הֶרמן כהן הכרח פנימי של היהדות: היסוד הלְאֻמי המדיני צריך היה לְהִבָּטֵל, כדי שיתחזק היסוד הלְאֻמי הרוחני. אף שאין ישראל גוף מדיני, מכל־מקום הוא נשאר עָם, ויש לו אישיות לְאֻמית מֻבהקה.

אם בקשר שבין ההגיון ובין המוסר עלינו לבקש את האמת — כלום נשאר עוד מקום לאמונה (הרליגיה), שגם היא מכֻוֶּנֶת אל האמת? שאלה זו נפתרה על־ידי כהן בחיוב: המוסר הוא דעת האמת, הכרת אלהים באֹפן שכלי, והאמונה באה לְהַתִּיר בדרך יצירתית את המוסר מִזִּקָּתו השכלית. המוסר הוא אנושי־חברתי בהחלט. הוא מְכֻוָּן אל האידיאה של האנושות, לא אל האדם המצוי, הנתון, והאמונה קובעת את מקום האישיות הפרטית, האדם החי, ומעמידה את היחיד על חזקתו במחיצת האנושות.

את הסקירה על תורת הֶרמן כהן חתם המחבר בקטע קצר מדבריו, שהֻבעה שם מחשבתו על התיחדות ישראל.

בסוף הספר בא מאמר־הבקֹרת של קלַצקין על מחברת „היהדות והאשכנזיות" (שפרסם אותו המחבר גם בעברית ב„התקופה" ספר י"א). אמנם ההשגות האלה הן נאות וצודקות, אבל ספק הוא אם מקומן יכירן במחברת הזאת, כי יש בהן כדי להחליש הרבה את דברי קלַצקין הקודמים: פתח בשֶבח וסִיֵּם בגנאי!

הספר כתוב בלשון נאה ומַתאמת לתֹכן, בסגנון נוח לרבים ובמחשבה צלולה ושופעת, והוא מועט המחזיק את המֻרבה ויש בו כדי להנות את הקוראים.

לא טוב עשה המחבר, שסמך יותר מדַי על חכמת המגיה האשכנזי של הספר. על־כן נכנסו בו שגיאות אחדות, ביחוד בטרַנסקרִיפציה של המלים העבריות, שלא נכרת בהן שיטה קבועה. בעמוד 36 עשה לנו המגיה צחוק בהחליפו את התנא רבי עקיבא ב ב ן־עקיבא, מכירו הטוב מתוך הדרמה הידועה של גוצקוב. בן־עקיבא זה זכה בכלל לפרסום גדול מאד בקרב האשכנזים (לרבות בני־ברית), עד כי גם את המאמר „אין כל חדש תחת השמש" נהגו ליַחס אליו דוקא. **י. נ. ש.**

סמוך להקדמה זו בא מדרש המחבר על הופעת הפילוסוף והיחס של דורו אליו, על אפני מחשבתו ודרכי הרצאתו — מדרש קצר ונאה. קלצקין צר את צורת רבו בחבה יתרה; אולם אחר־כך, כשבא לקבוע את מקומו בתחום היהדות המערבית, קרא לפנינו קטגוריה על זו ובאר את כל כעורה וממילא הועמה גם תמונת כהן: „גדולה היא הטרגדיה של היהודי הגאוני הזה, ועוד גדולה ממנה האירוניה שבה — היא האירוניה של גורלנו בקרב העמים".

משם מגיע המחבר אל עצם הענין — השקפת הרמן כהן על היהדות. בתחלה הוא מדבר בקצרה, אבל ברב תכן וענין, על היסודות הכלליים של שיטת הרמן כהן הפילוסופית, זו האידיאליות הקצונית שבכל הפילוסופיה של דורנו. כהן חשב בסתם, כי המשג „אידיאליות" נרדף למשג פילוסופיה. גם ברשות ההגיון גם ברשות המוסר האדם הריהו בן־חורין גמור — מחשבתו ורצונו קודמים לכל ואין הם נבנים על תכן שנמסר לו מן החוץ, על ההופעות המוחשיות ורשמי המציאות. החמריות (המטריליות), המבקשת את יסוד המחשבה והרצון בטבע החיצון, נחשבה למשוגה הגיונית ומוסרית כאחת. רק מתוך־תוכה ומכח־עצמה קובעת התבונה העיונית (ההגיון) את ההויה ויוצרת את תורת הטבע, וכן גם התבונה המעשית (הרצון המוסרי) צרה את הראוי, הנאות ומקימה את חקי המעשה. רשות ההגיון היא הטבע, רשות הרצון — האדם, ואין שני אלה רשות אחת, כמו שדרש שפינוזה בלמדו את אחדות המחשבה והרצון, עד כדי לערבב את התבונה העיונית והמעשית יחד. ואיזה קשר נמצא בין שתי הרשויות האלה, בין ההוה הטבעי ובין הראוי המוסרי? האדם מרגיש, כי הקשר הזה מכרח. הראוי אינו רשאי להיות רק דבר־דמיון, שאין לו שום אחיזה בהויה. הקשר בין הטבע ובין המוסר הבע באפן מצלח ברעיון־האלהות של הנביאים: האלהים בורא הטבע הוא מקור המוסר. רק היחס הזה מברר לנו את משג האמת, כי הכרת הטבע בלבד ואף הכרת המוסר כשהיא לעצמה — אין בהן כדי להגיע עד ה א מ ת, שהיא „קשר והתאמה בין שאלת העיון ובין שאלת המוסר (המעשה)".

הפילוסופיה של היהדות מיסודו של הרמן כהן היא מלחמת מגן ותנופה בחוקרים הנוצרים של כל הדורות. אלה חושבים, שתורת ישראל — ומה־גם התורה שבעל־פה — היא מראש ועד־סוף תורה לאמית ואינה מקיפה את האנושות כלה. כנגד זה טען כהן, כי שני הכללים הגדולים בתורה: „ואהבת לרעך כמוך" ו„זה ספר תולדות אדם" — מצטרפים יחדו. היהדות לא הבדילה בין הקרוב לנכרי, שניהם הם אדם שנברא בצלם, ושניהם בכלל „רעך". ביסוד המוסר היהודי נמצא רעיון „בן־נח" — האדם סתם, שלא קבל את התורה, חפטור מקיום המצוות הדתיות ומצוה על חקי המוסר בלבד, וזהו הגר שדרשה עליו התורה: „ואהבת לו כמוך". בחיים המדיניים צומח אי־שויון חברתי (שאלת העשיר והעני, האדון והעבד), אולם תורת ישראל עמדה על משמר המוסר בכל הזמנים, ועל־כן דרשה את האהבה החברתית — עדים על אלה חקי־הצדקה בספר־התורה ומצות השבת, אות־הברית בין אלהים ובין האדם וסמן־השויון בין האדון ובין עבדו ואמתו. הנביאים הוסיפו עוד להרים את הערך המוסרי של רעיון האלהות: האלהים הוא בעיניהם האידיאה של הטוב, ודעת־אלהים שלהם אינה הכרת הטבע, כי־אם תורת האדם. המוסר הוא מחלט וחפשי מכל פניה חיצונה ומכל בקשת שכר: שכר מצוה — מצוה!

הבדל יסודי נמצא בין האמונות המיסדות על המתוס (אמונות האליליים ואמונת הנוצרים) ובין תורת־היחוד של הנביאים: אלה מטפלות בעקר במהות אלהים, בטבעו, וזו — במוסריותו. הנביאים גלו את הנאצל (טרנסצנדנציה) המחלט של האלהים ולמדו אותנו, שאינו נכר אלא במעשיו, בפעלותיו, הינו — בכל מה שאנו דורשים מתוך עצמיותו, והרמב"ם הרחיק מהאלהות את כל התארים הקשורים במציאות, לרבות החיים. אישיות האלהים וחייו, וכמו־כן דרכי בריאתו את הטבע — כל אלה הם „סוד אלהים" — סוד גמור שלא נגלה אפילו למשה רבנו, — כי המציאות היא משג המבטא את יחס המחשבה אל המוחש, ויחס כזה לא יתכן לגבי רעיון האלהות. האלהים הוא מקור ההויה והפעלה (המעשה), אך אלהותו אינה יכולה לעבור (להאצל) אל עצם האדם, לא בתחום הטבע ולא בתחום המוסר. אמנם הנוצרים קבלו את ירשת המתוס האלילי ויסדו את אמונתם על טבע אלהים הנמסר לאדם, אבל „קרבת האלהים" של הנביאים אינה קשר ממשי, טבעי, רק יחס אידיאלי. והיחס הזה

הגבוה למדעי היהדות, ועוד הרבה במאמרים להראות את המאור שבתורת ישראל. במאמרים האלה נטל עליו הפילוסוף עבודה קשה — להחליף במעות קטנות את רכוש המחשבה שלו, כדי לבאר את רעיונותיו, שהיו בהם עמק וחריפות, לקהל שלא הסכין למעוף השכל כמותו. הוא השתדל לשבר את האזן, אך לא תמיד עצר כח לצאת מגדר המחשבה האצולה, ויש אשר נשארו דבריו סתומים לקורא הרגיל, וכדי להבינם הצטרך לעיין בספרי כהן הגדולים שאינם דבר השוה לכל נפש.

המפרש הגדול של שיטת קנט נזקק בעצמו למפרש, שיסביר את דבריו לרבים. את העבודה הזאת לקח לעצמו אחד מתלמידיו־מעריציו, ד״ר יעקב קלצקין. עוד בחיי רבו עשה מוניטין להשקפותיו על היהדות במאמר שנדפס בשעתו ב„השלח״ (הרמן כהן, שיטתו במוסר ומשנתו ביהדות), ואחרי מות הרמן כהן הציג לו מצבת־זכרון במחברת אשכנזית שהתחבבה על קהל הקוראים ויצאה עכשו לאור במהדורה שניה 1).

במחברת הזאת נכרת מלחמת שתי רשיות. מצד אחד אוהב המחבר את רבו ומכבדו מאד ומרבה להלל את שכלו העמק ואת שקול־דעתו החזק; מן הצד השני קלצקין בתור סופר עברי והוגה דעות ציוניות אינו יכול בשום אפן להסכים לתורת־היהדות של הרמן כהן, שעשה חזוק להשקפת ה„תעודה״ הידועה ודחק בשתי ידים את המחשבה הלאמית החדשה, בראותו בה סרוס גמור של שאיפות היהדות ודחיקת רגלי שכינת־ישראל. קלצקין אינו משתדל כלל להביא את שיטת רבו לידי איזו הסכמה שתהי עם ההשקפה הלאמית; הוא יודע, כי הקרע הזה אינו מתאחה, ובשעה שהוא מעביר לפנינו — באהבה ובהתלהבות — את תורת היהדות של הרמן כהן, הריהו מגלה דעתו, כי התורה הזאת היא „לו ולא לנו". „אין אני מודה לדבריו ואף־על־פי־כן אני מחבבם מאד״. זו היא הסתירה הפנימית ברוח המחברת, שהיא סבּיקטיבית ואביקטיבית כאחת. לא כך היה הרמן כהן נוהג — הדברים שלא הודה בהם היו נדונים על־ידו ברותחים.

„במות הרמן כהן הלך לעולמו הגדול בכל בני תקופת־ההשכלה במערב, האחרון בין גדולי התקופה ההיא, האחרון בזמן והראשון בחשיבות״ — ככה מתחיל קלצקין את הצעתו על־דבר כהן. ב„חשיבות״ התכון בודאי רק לערך המחשבה והאישיות של המנוח, שהרי אם נבוא לדבר על חשיבות ההשפעה, הנה השפעת כהן לא היתה גדולה בדורו, כפי שהודה המחבר בעצמו (עמוד 13), וחשיבותו לעתיד לא נתנה לפי־שעה להערך. ועל־כל־פנים אין להשוות את השפעתו הממשית לאותה של מנדלסון, ריסר, צונץ וגיגר וסיעתם. „הוא הרים את הרעיון המתמוטט של דורו, את רעיון ההתבוללות לשם היהדות, למעלת שיטה נפלאה בבהירותה ובבטחון מטרתה״. ואיזה פחד תוקף את המחבר: אם קם לרעיון־ההתבוללות גואל חזק כהרמן כהן ונלחם לו עד צאת נפשו בכל עצם מחשבתו וכח אמונתו האדירה — שמא אסור לנו לזלזל ברעיון הנזכר ולבטל את זכות קיומו? לב היהודי הלאמי נופל עליו בראותו את כהן עומד במערכות צריו. אך באמת, זו היא הטרגיות הגדולה של החושב הנפלא הזה: הוא קבל מדורו ירשה שהיתה לו למכשול כל־ימיו — „ענק הרוח השומר על נחלת דור עני״, הרי כאן חטא וענש כאחד. על־כן הקים הרמן כהן את הבנין הנהדר של היהדות הרוחנית על יסוד רעוע — ומי לא הצטער למראהו בשעת קלקלתו, כשנלחם הענק עם הלאמיים שבקרבנו, והנכנס שבמחנה זה סתר כלאחר־יד את דעותיו, אשר טפח ורבה אותן בעבודת־מוח מסבכה.

אפשר להוסיף: גם זו היא טרגיות של הפילוסוף המנוח, שאחרי מותו לא מצא אחד ממעריציו דרך אחרת לפניו, בלתי אם לבסס את יהדותו על משפטים קדומים שאינם כלל במחיצת הטהרה, זו יסוד כל תורתו. כהן בעצמו היה בטוח תמיד, שבנינו נשען על המחשבה הצרופה, על ההגיון. והנה עוד קנט סתם את הגולל על הפסיכולוגיה וגרש אותה מפרדס הפילוסופיה, וכל־שכן הרמן כהן, שהיה עוד אדוק ממנו בטהרת תורתו — ואף־על־פי־כן מכרחים אנו להסכים לדברי קלצקין, כי רק בנמוקים פסיכולוגיים יש להסביר את רעיון „צדקת־הפזרון״ בתורת כהן, וכמו־כן גם את חדושיו המתמיהים בדבר היהדות והאשכנזיות.

---

1) Jacob Klatzkin, Hermann Cohen מהדורה שניה בהרחבה יתרה. ברלין 1921 (Jüd. Verlag).

בִּבְּלִיוֹגְרַפְיָה

הֶרמן כהן והשקפתו על היהדות

עד זקנה ושיבה ישב הרמן כהן בבית־מדרש־המדעים אשר במרבורג, העיר הקטנה בגרמניה הדרומית, והרביץ תורה ובהתמדה גדולה הקים את בנין הפילוסופיה שלו על היסודות אשר קבל מתורת־הבקרת של עמנואל קנט הוא נחשב לאחד מגדולי המסבירים של שיטת קנט, שגלו בה פנים חדשים. בזריזות יתרה בער אחרי היסודות החמריים (המטריאליים) והממשיים (הריאליים) שנמצאו בתורת הפילוסוף האשכנזי הגדול ושרבים ממפרשיה נהגו בהם סלסול לפי נטיתם האישית, והפך אותה ל„טהורה" או „צרופה" — לאידיאלית קצונית. בדבר הזה חשב לקרב את שיטת קנט אל תורת היהדות, שספג אותה בימי־עלומיו בלמדו בבית־מדרש־הרבנים אשר בברסלוי, ושקד עליה כל ימיו, וגם לא נמנע מהראות על הדמיונות אשר מצא בין תורת קנט — ביחוד במקצוע המוסר — ובין השקפות הנביאים, אשר העביר במצרף מדרשו. כיהודים כמי שאינם יהודים הכירו, כי פילוסוף יהודי שוכן בקרבם, אדם שרעיונות היהדות נבלעו לתוכו ונעשו לחלק יסודי של מחשבתו. יש מי שדרש את הדבר לשבח — בעקר מעריציו מקרב היהודים — ויש מי שהחליט כי הוא נותן טעם לפגם — ביחוד הפילוסופים ומורי־הפילוסופיה הנוצרים שנכוו מחפתו של הפילוסוף היהודי ובקשו להשפיל את כבודו, וכאן מצאו להם בקפה להתגדר בה, בבטלם את ערך המחשבה הפילוסופית של כהן על יסוד המטבע היהודי שלה. מובן, כי הנמוקים האלה נתקבלו בקהל על־נקלה. אולם רבים שהכירו את הפילוסוף המנוח פנים אל פנים, ומה־גם תלמידיו שנהנו מאור תורתו, למדו לכבד ולהעריץ את אישיותו שנמצא בה ניצוץ מנשמות סוקרטס ושפינוזה — אותו שפינוזה שהרבה כל־כך כהן לספר בגנות תורתו — ויתר בני־העליה של המחשבה האנושית. כמוהם התרומם כהן על העולם הזה במחשבה ה„טהורה" שלו, אשר בקשה לה חרות מחלטת מכל רשמי המציאות השפלה. גלי החיים החמריים, אשר התרוממו בדורותינו למעלה עד כדי להציף את כל המצודות הגדולות שהקים רוח האדם במשך אלפי שנים, לא הגיעו עד עלית בית־מדרשו, נשמתו לא נפגעה משפע הופעות התרבות החדשה — ועיניו היו תמיד מוסבות אל העולם האידיאלי, יציר מחשבתו.

כל ימיו הרגיש הפילוסוף המנוח את חוביתיו כלפי הצבור היהודי. הוא היה בטוח, כי הפילוסופיה שלו היא היא היהדות הצרופה, ועליו מוטל להפיצה ברבים. כפעם בפעם כתב לשם־זה מאמרים בכתבי־העת הנפוצים בקרב יהודי אשכנז, ומה־גם כשעזב לעת־זקנתו את ההוראה באוניברסיטה והשתקע בעיר ברלין, שהיא מרכז חיי היהודים בגרמניה ובבחינת־מה גם המטרופולין הרוחנית של היהדות המערבית כלה, ושם קרא לפרקים שעורים בפילוסופיה הדתית לפני תלמידי בית־המדרש

דבר האמונה והכפירה וכו׳ (חוץ מאי־אלה מקומות בודדים ב„האחים קרמזוב״ וספורו הקטן Кроткая, שהמשורר נגער בהם לשעה קלה). „מחר הדבר, שכל־ כך מרבים לקרותו!״...

החנינה, שנתנה לו מאת הקיסר, בהיותו עומד, חבוש־עינים, מחכה למות, פעלה כאן, צריך לשער, הרבה מאד. בפרכוסי־נפשו האימים נשק הילד הנבעת את השבט, האויב נהפך ל א ו ה ב, ועוד ברדתו בשלבי הגרדום, ודאי שנצנצו בו הדרכים האחרות. אחר־כך ארבע שנות הקטורגה, ההתיחדות עם ה„ברית החדשה״, ההתפעלות מסמני צלם־אלהים, שמצא אצל הלסטים, חבריו לשלשלאות. בעוד שנים אחדות טלטל לחו״ל וראה שם את פרצופי האשכנזים ברסטורנים, ארחם ורבעם, האידיאל של „ממלכת הבדלת״ לא הלהיבו, הבדידות היתה גדולה, הפילוסופיה של הנצרות משלה אז בכפה, ההתחרות בבחינה זו עם טולסטוי, — וכך נפל הנופל הגדול והתגלגל במורד: אלהים, כריסטוס, מונרכיות, סלוינופיליות...

מה ששנא את המערב ואת האשכנזים, — ודאי שהדין היה עמו. אבל כלום היה הדין עמו באהבתו את הרוסים? באלה ראה מהרהורי לבו — וטעה טעות גדולה. „רוסיה היא דוסטויבסקי!״ שגורה עכשו קריאה בפי רבים. כזב ושקר! רוסיה אינה דוסטויבסקי, כשם שאמריקה אינה אדגר פו, וכשם שאינדית אינה רבינדרנט־טגורה. אנשי־הרוח הגדולים, המפזרים בזמן ובמקום, הם עם בפני־עצמו. י. ח. ברנר, למשל, היה בן־עמו של דוסטויבסקי הרבה יותר מכל ה„גוים״ הרוסיים יחד.

ג. שופמן.

לשירה חדשה, לחיים חדשים, היו מטילים רעננות רבה כל־כך בדבריו הראשונים, ברעיונותיו שהיו תמיד כעין הכרזות, שהשמיעו הד כתרועות שופר. רק האש הזאת, שהיתה בוערת בנפשו ההומה, השוקקה להפראה עצמית, נתנה בפיו את הדבור הלוהט, את העז לדרש, להנבא, לבשר. הוא היה מאותם המבקרים, אשר יזיזו אותנו ממקומנו בכח־רוחם, ברצונם, מאלה שיקדימו לבוא, לסל את הדרך לבאים אחריהם. בבואו היה בין המעטים. אך ידע ידע, כי עוד מעט יבואו רבים אחריו, ועל־כן לוה את דבריו תמיד הד פעמי־הנצחון.

כאלה יולדו תמיד על סף תקופה חדשה. כל אשר ירקם עוד בלב היחידים בחרדה, יחשף לעיניהם באורות־שמש. הם השליחים, נושאי האבוקות בעוד הערפל יכסה ארץ. הם בונים את היכל־זמנם ונבנים ממנו כאחד. קולות הבקר הם, המחרידים אותנו מרבצנו, המקימים אותנו על רגלינו. הם אינם משעבדים עוד לשום כת, אינם נשבעים בעצם לשום שיטה. דגלם — רצונם, רעבונם ליצירה ולמכמני ההויה.

אם מלא בריינין את כל ההבטחות ואם לא — את שליחותו עשה. איש מאתנו לא ישכח את אשר היה לנו בנעורינו, את אשר העניק לנו, את אשר העניק לספרותנו בעודה באבה. הקף רצונו היה תמיד גדול. בכל אשר עשה היה עז של תנועת חיים, היתה ראשית תכנית של עבודת־חיים גדולה. הרבה פזר בדרך והרבה אבד מאליו; אך זה שכל־כך יפה היה אביבו, ראוי הוא שיזכה גם לימי־אסיף מברכים.

י. פ.

דוסטויבסקי

למלאת מאה שנה להולדתו

נוטה אני לחשב, שבכל העולם לא היו לו קוראים מבהקים, מבהקים עד לשגעון, כבאותו הרחוב, שהוא דוקא לא אהבו ביותר. כל מה שאנו, עולי־הימים, מצאנו בדפי ספריו דלי־הדפוס, כל מה שאנו טעמנו אז באותם השרטוטים הרוטטים, ששלש נקדות אחריהם, נתמזג כל־כך עם עולמנו הצעיר, עם פסיעותינו הראשונות, הרופפות, במעלה ההר, בערדלי־פטרבורג חדשים... הדחקות בבית, רחמינו, שנכמרו בחשאי אל אמותינו ואחיותינו, אהבותינו המסתרות אל תלמידותינו הקטנות, פישנותנו בבתים הזרים, יסורי־ההתאדמות, השלג, — כל אלה המתיקו־החריפו לנו את דוסטויבסקי, ובהתרוממות־הרוח נשאנוהו מן הביבליותיקה.

„מוזר הדבר, שכל־כך מרבים לקרותו!" מוסר גורקי את דברי טולסטוי עליו. ודאי הודרים אנו את זקן־טולסטוי, אבל זקן־דוסטויבסקי לא נופל ממנו כל־עקר; זה הזקן האבהי שיורד על פי דשי מעילו הלבביים כל־כך... כל המקומות הנאדרים, המפזרים בספורי טולסטוי, עם כל הגבורה העצורה בהם, מתהרים בקשי עם הדפים המעלים של „בית־המות"; עם עמידת רסקולניקוב מאחורי הדלת מבפנים, לאחר שבצע את מעשהו הנורא, בשעה שמבחוץ צלצלו בפעמון וזעזעו את כף־המנעול; עם אותו הלילה האחרון, הקושמרי של סוידריגילוב; עם העליה לגרדום, עם האקסטזה של הנכפה, או עם נשיקת אליושה את האדמה...

את חבריו הגדולים הוא מכריע קדם־כל בזה, שראה וסבל יותר מהם. סוף־סוף צריך שהמספר יספר לנו דברים, שקדם־לכן לא ידענום לחלוטין. צריך שזה יהי בבחינת־מה תיר, שיהי במקצת כבא מן הציר הצפוני. הרבה נתנה לו האפילפסיה, אחות השגעון, בהאבקה עם שכלו הענקי... זו והרגעים הגדולים שבמאורעות־חייו זעזעו את הויתו הערפלית, הספוגה חשרת־הנוה, וקרעוה בזגזגי־ברקים, עד כדי להאיר ולהראות לו הרבה ממה שלא יראה האדם וחי.

באמצעים שכאלה ודאי שהיה יכול לתת עוד הרבה יותר, יותר גם במובן האיכותי, היה יכול להיות מבקיע דרכים גם למשורר הבא, אלו רק נשאר נאמן להשקפת־העולם הראשונה, מיסודו של פטרשבסקי־בילינסקי, שהיתה מביאתהו ברב־הימים אל חופים אחרים לגמרי, חופים, שהשירה האמתית, שהיא פקחית־פכחית בטבעה, נזקקת להם כל־כך. אבל להפסדה של הבלטריסטיקה העולמית באה הריאקציה הידועה בהלך־רוחו, וזו גררה אחריה את רומניו המאחרים, המלאכותיים, מרבי הלהג והשעמום, שכל־עקרם לא נכתבו אלא לשם ה„אידיאה", לשם הרעיונות על־

גם צחוק קל על שפתינו, היו מפעל־הגבורים הראשון בבקרת העברית הצעירה. הם סמנו בחרט אדם את גבולות התקופה. עד־כאן נלחמו כנגד הבטלנות, כנגד הזיוף והמליצה; עכשו לא נלחמו אלא בעד השירה. לא בשם השיטה ולא בשם הרעיון, כי־אם בשם השירה עצמה. עד־כאן היתה שולטת הספרות, היצירה מדעת, פרי הרצון ופרי הנטיה; מכאן ואילך מתחילה ממלכת השירה, היצירה משפע פנימי, הברכה הסמויה מן העין. על־זה הכריז ברייניין בסגנון מלא פתוס, בקול מלא אמונה ונוער, הוא היה לא רק המודיע על ערכי־השירה החדשים, — הוא ק ר א להם, הוא עורר את הצמאון אליהם. דבריו עודדו, העירו עוז, דפקו על הלב ברעמי־קיץ, כהכרזת־השחרור. מאז לא היה צרך עוד ללמד זכות על החדש, לפתוח לפניו את השערים. לאחר בשורת ברייניין בא כמבואי עיר מבקעה. רק זקני התקופה עוד רעמו פנים מעט, אך הנצחון היה מכריע, ואיש לא יכול עוד להסב את גלגל שירתינו אחרנית.

את ברייניין זה [illegible] עתה ביום יובלו ברגשות־תודה. הוא [illegible] ידנו תמיד, ידידה של ספרותנו הצעירה. הוא חי עליה, היה חרד לה, היה שמח על נצחונה, היה המסיע לנצחונה. הבקרת היתה לו תמיד אמצעי לגדל, לטפח, לעורר את הכחות השפונים. הוא לא עשה אותה פלסתר, לא הכניס בה פניות, לא הטיל בה את הזוהמה של קטני־הנפש ולא את הארס של מרי־הנפש; כי־אם עמד תמיד בין הקורא ובין הסופר, וככל אשר עצר כח, למד, חנך, הרס את המחיצה שבין הקהל המפגר ובין התרבות העברית החושה.

את זה אנו זוכרים עתה — את ברייניין הצעיר, זה שהרים את נס התקוה, זה ששמו היה מאיר לנו אז, לפני ימים רבים, מבין השמות המטשטשים, הזרים, כאמת־מים מבהיקה. הוא היה אז בין המעטים, בין הסוככים, המנחנים, בין אלה שהיו כציונים עליזים על דרכנו. השם ברייניין היה מעלה צלצול נעים, צלצול מלא בטחון. באמירת ה„הן" שלו היה מן המרגיע והמעורר כאחד. בסגנונו היה תמיד זרם זך, שקוף עד־היסוד. צלול היה קולו, ונגלים היו הרגשות, אשר פעמו את שורותיו הגאות. התקוה היתה מצהילה את כל אשר כתב. מכתביו על הקונגרסים נפלו כטל על לב צעיר וזקן; הד גאולים עלה מתוכם. רשמיו, זכרונותיו, ציוריו — על הכל היה שרוי אור. לב הסופר היה סופג כספוג את צלילי החיים החדשים. הוא היה שכור החיים האלה, שכור התרבות החדשה. הרנסנס של האנושיות והרנסנס של עמו נתלכדו בלבו הצעיר, הדורש טוב, המלא חסד.

הוא בא בשם התרבות המערבית. זה היה לו קנה־המדה הנאמן. הוא היה לומד ומלמד, היה קולט את הערכים הזרים תמיד על־מנת להעבירם לנו, למזגם — לנטוע את כל נטיעה נאה, שגלה בנכר, בכרם עמו. לא תמיד היה ספק בידו לעכל את כל זה, לא תמיד היו הכחות מספיקים להעביר את השלל הרב. אך תלמיד נאמן היה תמיד. למד מטן, למד מברנדס, והתאמץ לבנות את הבקרת העברית על יסודי המדע. הוא היה הראשון אשר יצר את מקצוע הביאוגרפיה, אשר הקים את בנינה על יסודות מתודיים. ספרו על מאפו הוא רכוש לספרותנו. הביאוגרפיה של הרצל, לכשתצא כלה, תהיה ברכה לקוראיה. אפילו ספרו על סמולנסקין, שיש בו איזה פגם נסתר, הריהו רכוש.

אולי הוא ביאוגרף יותר משהוא מבקר. כאן גלה יכלת של עבודה, של שיטה. אל אישיות היוצר ורקמת התפתחותה הגלויה והנסתרה, הוא חודר באלפי שבילים; את הסביבה, את האטמוספירה הרוחנית של התקופה הוא לומד לדעת מתוך רמזים ורמזי־רמזים. במקצוע זה הוא משקיע אהבה, כח של סבלנות ומסירות רבה. מה רב היה הרכוש, שהיה מעניק לספרותנו, אלמלי היה עוסק במקצוע זה כל הימים ולא בקטעי־המאמרים שבעתונות, האוכלים את הסופר מגו ועד־נפש, כרוחות־מדבר יבשות.

כשאנו סוקרים את מפעל ברייניין סקירה כללית, אנו באים תכף לידי מסקנה, שאין לנו ענין רק עם מבקר טפוסי, שמלאכתו בכך. הוא יותר ממבקר ואם גם פחות ממנו. הוא איננו מאלה, שהספרות הקימת בלבד משמשת בסיס ליצירתם, להשקפותיהם. הוא היה תועה מזמן לזמן גם בעצמו בגני השירה. לא מעניני הפעם לעמוד על ערך יצירותיו הפיוטיות, אך אין ספק, שרק צמאונו הפנימי ליצירה, להתחדשות, רק כליון־נפשו העצום

אותן העבודות הגדולות, שאליהן הכין את־עצמו בסתר אהלו, או החיים עצמו ממנו, והוא היה אנוס לפורר את־עצמו ולשבור בנטפים בודדים את צמאון היצירה, אשר בער בו, — אך בשאון הימים ובטרדות הימים ירד הרבה לטמיון, זרה הרבה לרוח, ובהמונה של הארץ החדשה נבלע מעט מעט קולו הקורא, קול מבשרה הראשון של ספרותנו הצעירה. אני אומר זה בגלוי ובפשטות. למה נכחד את זה, ואם גם ביום חג? בריינין בעצמו יודע, שאין אנו מתפנקים בזה למעט את דמות. אהה! מן ההבטחות הרבות, שהחיים הבטיחו לנו ושאנו מבטיחים להם, אינו מתקים אלא מה שנוציא בחזקה משני הגורל. בימי הנער, בהגיע אלינו בראשונה קול ה' הקורא אלינו, אנו פורשים את הכנפים הרחבות, ואולם עד־מהרה הן נתקלות באויר הריק אשר מסביב, ומן הרב, השמור לנו, יש אשר נשמח להציל גם את המעט. ביום יובלו של בריינין אנו זוכרים את מה שהיה לנו, מה שהיה לספרותנו.

בשנות השמונים של התקופה שעברה החל. אלה היו שנות הדמדומים, ימי התקוות. באויר נשא ריחו המתוק של ערב־חג. סגנון חדש נולד, קל ורך ונוח, שהעלה הד געגועים ומשאות־נפש, כקול פלגי האביב בערבי אדר. כנודדים קלי־סבל באו סופרי־התקופה החדשים. המעבר מגורדון, זה האטלס של עניננו הכבד, אל יגונו האביבי של מנה, ומסבכי המליצה של סמולנסקין אל פרי־הדשא הבהירים של פרישמאן ובוקי בן־יגלי, היה כה נעים, שכל הלבבות נפתחו לקראת השירה הענגה החדשה. הכל נמלטו מן הקפאון, מגני־החרף של ההשכלה. הכל היה עוד מטשטש, עוטה ערפלי בקר. לא רק השירה, כי־אם גם הפרוזה עטתה מעטה לירי. רגשות צעירים יצרו ספרות נער. רק הבקרת לא נענתה לרוחות המנשבות החדשות, ופניה עוד היו קודרים וזועפים כתמול שלשום.

אותה שעה בא בריינין. הוא כבר לא היה יחיד. קדם לו במקצת פרישמאן. עפשטיין, קנטור, טביוב היו מבני־לויתו. אך הוא נבדל מכלם. הוא היה איש־הבטחון. הבהיר, הנלהב, המאמין. הוא בא בלי מרה־שחורה, בלי טענות, בלי מרירות. אני לא קראתי את „גסיסת הסופר" בזמנה, ועכשו, כמובן, אין בה מן החדוש. ואולם נתן גם עתה לשער, מה רב היה הרשם שעשה הציור הלירי הזה אז על הקורא העברי. אותו קורא, שהיה רגיל למצא בדברי־בקרת התחכמות ופלפול וחריפות, שהמבקר היה בעיניו איש־הזעם עם הרצועה ביד, השמח על כשלון הסופר כמו על שלל רב, — שאינו מבקש בעצם אלא לגלות את המום ואת הפגם ואת כל סמן של רפיון, — קורא זה ראה פתאם לפניו חזיון חדש: אפותיאוזה של הסופר. זה היה י ח ס חדש. המבקר נתגלה כידיד, כתומך, כמשורר. זה היה כל־כך זר בימים ההם, שגם בעיני גורדון, שהדפיס את „גסיסת הסופר" ב„המליץ", היתה זרה יצירת־נער זו של בריינין, המלאה כלה אהבה והערצה ורחמים כאחד. בציור רפה זה כבר צללה הנימה החדשה — הכרת הטרגיות של הסופר העברי. בריינין המבקר בא בלי טענות, בלי דקדוקי קטנות. הוא לא בא לתבוע את מה שאין בסופר, כי־אם לגלות את מה שיש בו. וזה היה העקר. כל־עוד הבקרת אינה יודעת לתבוע מן הסופר מה שה ו א יכול לתת, שהוא מחיב לתת, עדין לא יצאה מכלל ברבריות.

המומנט היחידי, שגם בריינין חטא כנגד הבקרת האמתית, בהתעלמו מאישיותו של הסופר, שרק היא עשויה לשמש נקדת־מוצא לכל בקרת, היתה השתערותו הידועה על גורדון. פרקי־הבקרת האלה, שהתעללו בגוית האריה המת, היו, כשהם לעצמם, לא רק חטא, כי־אם אקט של חסר־תרבות. ואולם זאת היתה אחת מאותן העברות, השקולות כנגד כמה וכמה מצוות. זאת היתה ההתנערות הראשונה, התפרצות הנער ועזות הנער. זה היה מפעל ריבולוציוני ברוח — אות הזמן. מתוך תרועת־המלחמה שבפרקי־הבקרת האלה עלתה תביעת־התקופה האכזרית לפנות את המקום לשירה החדשה, להכשיר לה את הלבבות. הבקרת, כיצירה, אינה יודעת רחמים. חובתה היא גם לעקור, ואולם רק לשם הפראה, רק לשם היצירה החדשה. גורדון היה ארז קשה יותר מדי, למען שיעקר כלו ביד הרוחות החדשות; אך לזמן־מה נתקלש צלו הכבד. מצחוקה החם של הלירקה הצעירה הוקל העולם, הוקלו הלבבות, וענק־ההשכלה נסוג אחור, נצטמצם עד כלות ימי האביב.

פרקי־הקטגוריה האלה, שעוד רב התם בהם כל־כך, עד שהם מעלים, בהקראם עתה,

המדבר בחזון, הנושא משא. הוא מצא את המלה החזקה, הנותנת בטוי נמרץ לדבר, את המבטא ההולם את הענין, את המאמר התופש את הלבבות, את הדבור המפוצץ דברי מתנגדיו. הוא עמד בקשרי־מלחמה את הכל. נלחם לכל.

הוא נלחם ליפי, לאמת. נמשך בדבריו, בהתלהבות דבריו, הרחק הרחק, עד הכמוס והנעלם. דרכו היה לכלול הרבה, לתפוס הרבה, לתפוס תמיד את המרבה. ליפי היה רגיל לקרא „יפי של מעלה", לאמת קרא „אמת טהורה". אם לתקוה, היתה טובה לו תמיד התקוה הגדולה; אם למשאת־נפש — משאת־נפש נשגבה...

צייטלין שאף לגדולות. וכשאיפתו לגדולות, כן גם שנאתו לקטנות. כמדת הטובה שלו, כך היתה תמיד גם מדת־הפרעניות. אף כאן תפס את הגדול בחטאים, את המרבה בעונות. נקב מיד את שם הטמאה. היה בו הרבה ממדת האדם הדתי, השואף אל האין־סוף. הוא כאלו הפריז על הטהרה והטמאה גם־יחד. שחד בעד זה מכחו ובעד זה מכחו להגדיל את הנגוד, להרחיב את הפרוד, להעמיק את המדורה. הוא נתן לפנינו תמיד את החיים ואת הטוב, את המות ואת הרע...

אין דבר השנוא על צייטלין כמדת הצמצום. כל מקום שמצא מדה זו או מעין זו היה מחטט בו, מגרד, מגרר עד־כמה שידו מגעת. הוא כאלו אמר לתקן לפנים אפילו את מדת־החרות של ניטשה (ב„חשבונו של עולם") ומצא גם בה ממדת הצמצום וההסתפקות.

בעקר אין כמוהו נלחם עם אנשי־החרות שלנו, עם האנשים שאי־הדתיות היתה להם לדת, לאליל, לאלהי־מסכה. את המסכה בכל מקום שהוא קרע, רמס, פרע. הוא בחל ב„התיחסות המונית" אל העולם, ביחס של ידיעה ברורה במקום שאין לדעת, בגישה ישרה אל אלהים במקום שיש רק ערפל...

הצד החזק בדבריו של צייטלין לא היה בודאי מעולם צד ההגיון. הכל כאן שוטף, כמהַ, עורג. אף המחשבה כאלו היתה כאן תמיד טפלה לרצון, לשאיפה, לצמאון הנפשי. בכל היה כאן מעין אמצעי ולא תכלית. דומה אפילו לפעמים כאלו כל־זה לא נברא כאן אלא לשם הוכחה, להיות גם הוא לכח־מעורר, מרתיח, להיות לשבט־מוסר או למקל־חובלים.

צייטלין היה ימים רבים „איש ריב ואיש מדון" לכל הארץ. לכאורה נדמה כי הוא ממאס בכל, מבטל הכל ומתיאש מכל. אולם יש שהוא קופץ גם לצד שכנגד, נמשך אחרי הכל ומאמין בכל. הוא לא ירא מעולם את הקפיצה. בהגיונו היה תמיד הרבה מאותה מדת־ההגיון, שהיתה ידועה בימי־הבינים: Credo quia absurdum. „אם אל ארץ תביט והנה צרה וחשכה ומעוף צוקה—ופנית למעלה"...

הקפיצה היותר גדולה, שקפץ צייטלין בחייו, היא קפיצתו אל העתונות ההמונית. הליכתו אל הזעם. הימים ימי השחיטה הראשונים, ימי „הצער והזעם". הוא קרא אז את קריאותיו הרבות והגדולות „על הזבח" ועל החרבן והמשובה, החיצונית והפנימית גם־יחד, קרא ונשתתק, נשתתק על־כרחו. אז בא הרגע, אפשר רגע של חלשה לאיש־הרוח. הוא ירד אז מן ההר אל העם, לדבר אליו. כשירד — כבר היו לוחות־העדות בידו...

היקפוץ צייטלין עוד קפיצה אחת?

פ. לחובר.

ראובן בריינין

לחג־יובלו

בתקופה קשה בחיינו ובספרותנו אנו חוגגים עתה את חג־יובלו של בריינין, בשעת דלדול האמה ודלדול מיטב כחותיה, בשעה שאנו זורעים מעט, וקוצרים עוד פחות מזה, בשעה שרב האמה נמתך כמו בקרדם כבד, והפזור ובזבוז־הרוח הגיעו למרום קצם. גם בעל־היובל עצמו, איש־האמונה, שהיה כל־ימיו סמל ההתעוררות ומעין לא־חרב של התלהבות, — כמה הוא רחוק עתה ממרכז העבודה והיצירה, כמה הרבה לבזבז את אוצרות נעוריו, את אש־האלהים אשר נשא בקרבו! זה ימים רבים הננו רואים אותו נאבק עם עצמו, נלחם עם גורלו. אם בו האשם, שבתקופת בגרותו לא ידע לשמור על כחותיו, לרכזם ביד חזקה — לשמרם בעד

רבים מהקנאים שבקרבנו, אף כי חסר לו הגון הפובליציסטי.

על־פי הדרגה מובנה ורגילה הגיע הורודצקי מהרומנטיקה החסידית אל המיסטיקה — בצורתה הלאֻמית. בשנים האחרונות הקדיש את רֹב מחקריו לתולדות הקבלה, ובעִקר — הקבלה העיונית. הוא כתב מאמר על הזרמים המסתוריים בקרב יהודי פולין („העתיד", ה), על ספר „הקנה" ו„הפליאה" („התקופה", י), על השל"ה הקדוש וספרו (שיצא לאור בתרגום רוסי ברבעון הנזכר) וגם ספר גדול על תולדות המסתורין בישראל בכלל, שיצא לאור בתרגום אשכנזי ועשה רֹשם על חוקרי ישראל ואֻמות־העולם. במקורי העברי לא יצא עוד הספר הזה — וגם יתר חבורי הורודצקי במקצוע הקבלה והמיסטיקה נמצאים עוד בכתב־יד.

הורודצקי הוא סופר ישר־לב מטבעו. מעולם לא כסה על מחשבותיו, אפילו בשעה שהתנגדו לדעת־הקהל הרגילה, ולא כדי לעשות רֹשם בעזות־רוחו, כי־אם לשם האמת שלו. אישיותו המוסרית נכרת בספריו ובמאמריו בכמה מקומות. בחִבה מיֻחדה הוא מדַבר על המדות החיוביות של גדולי העָבר; ברגש צנוע, אבל חַם, כתב את מאמרו על האיסיים („העֹגן", ב), ולא יכול להבליג על התרגזותו בגלל המעשה המכֹער שעשה רבי ישראל ברונא לחבר רבי זלמוני לפני ארבע מאות וחמשים שנה בקֵרוב.

הורודצקי הוא אדם צנוע ובעל נפש יפה. כל ימיו התרחק מעבודה צבורית, בהאמינו כי לא לכך נוצר. בחשאי ושלא על־מנת לקבל פרס — חמרי או רוחני — כתב מה־שכתב. לא כדֵי להתכבד בישראל הוציא גם את „הגֹרן" שלו, מאסף חשוב, שיצאו לאור ממנו שמונה כרכים, כי־אם למען הקים את הסֻכה הנופלת של „חכמת־ישראל" העברית — ובדבר הזה הכריח את חכמי ישראל להזקק ללשון־הקֹדש, שכמעט נשתכחה מהם בכתיבה.

בעשירי לאלול תרפ"א מלאו לו חמשים שנה, שנות התמדה ועבודה מחקרית שקֵטה וצנועה, ועוד כֹחו רב „ועוד ידו נטויה". יהי רצון וימשיך במנוחה את עבודת חייו ויראה בה ברכה

נ. ב. ש.

הלל צייטלין

דברים אחדים לחג־יובלו

הוא בא ו„קולות אלהים" מתמלטים מפיו. בא ברֹב ענין וברֹב חזיונות ודמיונות, ברֹב תנועה וברֹב מאוַיים. בא ונושא משאו ומדבר דבריו על „הטוב והרע", על צערו של עולם ועל „חשבונו של עולם"; בא ותובע עלבון ודורש צדקה ומבקש חסד וקובל וקורא על כל יפִי דבלי, ומפַלל ומתחנן לכל נשגב ולכל נעלה, ומתיַפח ומתרַפק ומתגעגע...

הוא בא — לא כשליח־צבור. אדרבה, כיחיד מרשות־היחיד שלו הוא נדחף ועלה. עלה בכֹח־עצמו, דבר את דבריו כמו לעצמו, פתח והראה לנו מהרהורי לבו עצמו וגלל לפנינו את מכתביו העצמיים, „מכתבי אחד הצעירים". הוא הביא אותנו כל שעה חדריו, חדרי נפשו, ודִבר גם עמנו תמיד כדַבר איש את נפשו. הוא קרע את לבבו לעיני כל ואנו ראינו עין בעין את שאיפותיו־חלומותיו, מאוַייו־געגועיו, אמונתו־תקותו, תמהונו־חדלונו, סִבלו־סֵבלו, שִׁברו־שֶׁברו — ראינו את כל משאת נפשו וכל משא נפשו. זה היה בו כדי למשך אחריו, לעורר, להשפיע.

אמנם, דבריו, שהיה בהם תמיד מן העיון ומן המחשבה, לא היה בהם מן המשקל הכבד שבדברי אחד־העם, למשל — זה שהיה מעַין משל בספרות העברית של דורנו לכל אלה שמנסים כמוהו להביע דברים של מחשבה ושל עיון. דברי צייטלין לא היו מעולם מדודים ושקולים וספורים. מעולם לא נזהר ביותר בלשונו, לא הלך מעולם אט — לא מָדד מִדֵי פעם בפעם בשעלו את מימיו. בדברי אחד־העם, במקום שהם מצטַינים ביותר, יש שאנו מדַמים לשמוע את קול ה מ ו ס י ק ה הקפואה, זו שלפי דברי אחד ההוגים הגדולים היא מצַינת את אמנות ה ב נ י ן — והן בונה לא היה צייטלין מימיו.

לא היה בדבריו של צייטלין גם מן ההתחבטות הנצחית שבסגנון דבריו של ברדיצבסקי — מאותה המנגינה המתפרצת וסוערת ל כ ל רוחות־העולם עד כדי פקיעת נימין. אולם גם כאן היה הרבה ממנגינת הסער, מן הסערה הסוערת לעֵבר אחד, מן הנגינה המתפשטת ושוטפת. מלֵאה היתה נגינה זו כִסופין, רתיחה דקֻדשה, התלהבות. בדבריו של צייטלין היה הרבה מדברי

המדברים שבספרים אלה נעשו גבוריו החביבים, וביחוד שי"ר. על־כן לא השאיר הורודצקי את הספרים הישנים, אשר חשף בהם לפנים את כח חריפותו לאסוקי שמעתתא, כרוכים ומנחים בקרן־זוית, כי אם קבע להם מקום על שלחנו כל הימים, וגם לנגה אור־ההשכלה לא פסק ממשנתו הראשונה, אלא שגלה בה פנים חדשים. הצורה השתנתה, במקום הפלפול הלמדני בא המדרש המדעי, אולם החמר נשאר. אחרי ספרו הראשון „אמרי שפר", שנכתב זה קרוב לשלשים שנה, חבר הורודצקי שורה שלמה של מונוגרפיות לא־גדולות ביותר, לתולדות הרבנים המפרסמים ורבני פולין בפרט: הרש"ל (כרם שלמה), הרמ"א, רבי מרדכי יפה, המהרש"א (שם משמואל) ועוד. במונוגרפיות אלה סכם את הידיעות הביוגרפיות הרזות על־דבר הרבנים אנשי־השם, ואחר־כך דן על תכונותיהם הנפשיות ואפים האישי, ומשם עבר אל דיוקנם התורני ומעמדם הספרותי, אל השקפת עולמם ודרכי למודם, וסים בהערכתם לדורם ולדורות המאחרים. החבורים האלה, שנקבצו אחר־כך בקבץ „לתולדות הרבנות" (הוצאת „תושיה"), הם פרי שקידה ועבודה נאמנה על־פי המקורות הראשונים, והמחבר זהיר במסקנותיו ומתרחק מהשערות מספקות. הוא סתם בהם חללים ידועים בבנין ההיסטוריה שלנו.

יותר חשובות מהחבורים האלה הן המונוגרפיות שכתב הורודצקי לתולדות החסידות — הרבות במספר. בעוד אשר בתולדות הרבנים סמך אך ורק על הדברים שנמצאו בספריהם או בספרים אחרים, הנה כאן, כשבא לדין על סביבה קרובה אליו בזמן ובמעמד, מצא לו חמר עשיר הרבה יותר, בכתבים שונים ובאגרות שהצליח לגלותם, וגם בספורי הבריות, שלא פג עוד ריחם ההיסטורי, במסרות ובזכרונות. ככה עלה בידו לאסוף ולסכם ידיעות רבות לתולדות החסידות האוקרינית, היא שרשה ויסודה של תנועת החסידות בכלל, ולהכניס סדר אל התהו־ובהו השורר במקצוע זה, שנשען עד־עכשו רק על מעשיות העוברות מפה אל פה. שורת המונוגרפיות לתולדות הצדיקים בפודוליה ובווהלין מצטרפת להיסטוריה שלמה כמעט של החסידות הזאת. מצד אחד מופיעים לפנינו מנהיגי החסידים הכשרים על־פי משפט הירשה, הבעל־שם־טוב ונכדיו רבי משה חיים אפרים, רבי ברוך ממזבוז, רבי נחמן מברסלב וסיעתם, גם רבי בר המגיד ממזריץ' ויוצאי חלציו — הדינסטיה של סדיגורה, רבי מרדכי מצ'רנוביל וצאצאיו בטלנה וביתר המקומות. ומצד שני — גדולי החסידים אשר לא זכו לבנות בית בישראל: רבי יעקב יוסף מפולנאה, רבי ליב שרה'ס, ואפילו הבתולה מלודמיר. לא כל המונוגרפיות יצאו לאור במקורן העברי — רבות מהן נדפסו בתרגום רוסי ברבעון „Еврейская старина", של דבנוב ועוד מספר מסים נמצא בכתב־יד.

גם בחבורים האלה נהג המחבר מדת חקירה מתונה בלי נטיה זרה. ואף־על־פי־כן אנו מכירים בהם יחס נפשי יותר חם. הורודצקי יצא מתוך החסידות ומוצאו זה הטביע את חותמו על הלך־נפשו ועל השקפת־עולמו. גם אחרי התרחקו מן החסידות נשארה בלבו חבה מיחדה אליה — החבה הרומנטית אל הדבר אשר לא ישוב עוד אליו. החסידות המעשית של המציאות עברה, והורודצקי נשאר תוהה על הראשונות והיה חסיד עיוני כפרץ וכברדיצ'בסקי בשעתו, כיהודה שטינברג וסיעתם. איזה יפי גנוז נמצא בחסידות בשבילו, הוא השתדל לגלות את המאור שבה, גר־קדש שלא נתן עוד להשתמש בו, רק לראותו ולזון בו את הלב בלבד — כל־היכן שהוא דורש זאת. בשעת שגשוג הרומנטיקה הזאת לא נמנע הורודצקי אפילו מכתוב דברי פובליציסטיקה, שהיא בכלל רחוקה מנטית רוחו היסודית, ופרסם מאמרים על הגר"א והבעש"ט, על הרגש ועל השכל ועוד, וגם טבע פרזות ידועות, שהאמין בהן בתם־לבב באותה שעה.

הלך־הנפש הזה קרב את הורודצקי אל התיאולוגים החדשים שבמערב, החפשים בדעות. גם אלה, שהנצרות המעשית התנדפה מקרבם, החלו לדבר על נצרות עיונית, ונעשו רומנטיים בעצם, נוצרים אבנגליוניים כביכול בסביבה אירופית של המאה העשרים, והדת נהפכה להם לחמר בשביל מדרשים נאים, פחות או יותר נלהבים. ברעיון „התשובה מפולוס אל ישו", החביב על רבים מהתיאולוגים הליברלים, מצא הורודצקי דמיון לרעיון התשובה מהחסידות המעשית אל הבעש"ט, מהאת האידיאה כנגד ההתגשמות במציאות. הוא גם האמין, כי ישו הנוצרי, כשהוא לעצמו ובתחום מחשבותיו, לא היה אלא יהודי כשר מבעלי הרגש והאידיאה ובטא זאת במאמר מיחד, שהעלה עליו חמת

את צרכי הרבים. כונתו היתה תמיד להמציא את הספר העברי לקורא, לעשות אותו שוה לכל נפש. הוא היה לא רק יוצר הספרות העברית הצעירה, — הוא היה גם יוצרם של קוראיה. שום הוצאה לא חדרה כל־כך לתוך אוכלוסי הקוראים הרבים כהוצאות „תושיה". כל מפעל שלה עורר תקוות, הרים את רוח הקהל. המודעות על־דבר ה„ביבליותיקה העברית" נקראו בעירות הקטנות כמניפסטים, כפרוקלמציות. אלה היו הכרוזים הראשונים על החדש, על „המהלך החדש", שסמן את גאלת הספרות הראשונה מן הכבדות, מן השפלונה של התקופה הקודמת, מן הקפאון.

ככה נשאר עד סוף ימיו — אפטימיסטן, בעל־בטחון, חסר־בגרות. המלחמה הפרידה בינינו, ואני לא ראיתיו זה שבע שנים. אך לא אשכח לעולם את התעוררותו החיה, הנלהבה למפעל הירחון המודרני, שעלה במחשבה לפני מר ש"י איש־הורוויץ באביב שלפני המלחמה. זה לא היה מפעל של מסחר בשום פנים, וכמה היה מסיע בידינו, כמה היה משתדל להשפיע, להקל, להחיש את צאת הדבר לפעל! שמחת־יצירה היתה מאירה את פניו הטובים, הנוחים בכל פעם שהיינו מסיחים במפעל ספרותי חדש. תמימות היתה תמיד בסביבתו. כל כשרון חדש, גדול או קטן, היה יקר לו, היה נזכר לפניו. הוא לא זלזל בשום כח. את כנפיו היה פורש על הכל. וכמה היה מעודד, כמה היה שומר את חסדו ואת אהבתו לאלה, שכשרונם הכניס משהו חדש, מרחיב, ריבולוציוני לתוך הספרות. גם־הוא היה מהפך מטבעו. את כל קפוא ואת כל דבק למקומו שנא בכל לבו. כל כח תוסס, נלחם, מגיע היה קרוב לו קרבת נפש. כי בעצמו היה כח מניע, מגדל ומעורר בכל פעלותיו.

מצעדי הראשונים בספרות הכרתי אותו. את פרוטות ההונורר הראשון בעד שירי הראשונים, שנדפסו ב„עולם קטן", קבלתי מידו, כשהיה צוחק את בת־צחוקו הנעימה, הבישנית, ואת קבץ־שירי הראשון הוציא בימים אשר לא האמנתי, כי ימצא גואל להם. בתקופות־חיי הקשות ביותר מצאתי בו ידיד, חבר. לא מורה, כי־אם רע טוב, אדם קרוב, פשוט, לבבי, אשר לא מנע ממני כל אשר השיגה ידו. מעולם לא הכאיב לי. אור פניו תמיד נחמני, הרגיע את רוחי. בשעות הרבות, שעבדנו יחד בעריכת ה„ביבליותיקה הגדולה", בעבדנו על תכניות־הוצאה רבות וגדולות, הכרתי את אהבתו העמקה לספרות העברית ואת אהבת־הבריות הגדולה, שהיתה נטועה ברוחו. כאדם שגה וכאדם גם חטא, אך הרע לא דבק בו. ביסודו היה אישיות הומנית, מיטיבה, מאירה.

בימים האחרונים היינו רחוקים זה לזה. עמוס עבודה וטרדות רבות מיום ששבתי אל הארץ, לא זכרתי אותו ולא פקדתיו לשלום. מה־צר ללב זה עתה, בדעתי שלא אשוב לראותו, לראות את הפנים האהבהיים, הענוים האלה בבת־צחוקם הטובה, הבישנית, זו שהאירה את הספרות העברית שלשים שנה באהבה ואמונה!

יעקב פיכמן.

ד"ר שמואל אבא הורודצקי

למלאת לו חמשים שנה

מעשה בצעיר בן־טובים, נצר מגזע רבנים וחסידים, שגדל על התורה ועל העבודה והראה סמני־ברכה ונועד מאת ההשגחה — על דעת בני־מסבתו — להיות לרב ומו"ץ או למחבר בעל „חדושים" בישראל, והנה היתה אתו רוח אחרת: התחיל לקרא בספרים חיצונים ו„החמיץ" ואחר־כך עזב את שכונתו ויצא אל ארצות־המערב להסתופף בבית־מדרשו של יפת ונשתקע בסביבה זרה לו מתמול שלשום... ונשאר מה־שהיה, יושב על התורה ומחדש חדושים בלשון־הקדש, ואם גם לא בנוסח אבותיו ורבותיו הראשונים. מעשה ישן וכל־כך רגיל: תמצית פרשת־החיים של רבים מסופרינו — ושמואל אבא הורודצקי בכלל.

בשלום עזב הורודצקי את סביבתו הישנה ולא נטר לה כעס ואיבה, כמו שעשו לפעמים המשכילים בעבר. הספרים החיצונים, שהטו אותו מעל הדרך, לא היה בהם כדי לעשותו כופר בעקר. כנגד יצר־הרע של מדעי הגוים שמשה לו „חכמת־ישראל" תבלין. לא המשכילים המשבעים, האפיקורסים של שכונתו, האכילו אותו מפרי עץ־הדעת, כי אם כרכי „כרם־חמד", „אוצר נחמד", „החלוץ" ודומיהם, וראשי

רק מתוך רעבון ליצירה, מתוך שאיפה להרחיב. היא נתנה מרחב לכחות טובים ורעים, נאמנים ומדמים. לא היה ספק בידה להבחין, לבדוק, לצרף. מלאה כחות רבים וחאוטיים, פזרה לצרך ושלא לצרך, הושיטה לנו את הכשרון ואת חסר־הכשרון בקנה אחד, בלבלה את היוצרות בתתה לנו דבר והפוכו בבת־אחת, בהקיפה את תלם היוצר בגדולי־הפקר, שהיו יונקים מלחו ומתפרנסים על חשבונו. אך בגן־הפרא הזה עלו הכשרונות הצעירים בני־חורין. שעריו היו פתוחים לרוחה. הוצאת בן־אביגדור לא סמלה שום רעיון מיחד, שום סגנון מיחד; אך היא היתה בעצמה, בעצם מציאותה, רעיון התחיה. בעצם פעלותיה והקפה סמלה את הרצון ליצירה, את הכח ליצירה. היה בה מן האפטימיות שבנער ומן הבזבוז שבנער. בכל פעלותיה היתה מפעמת ה א מ ו נ ה — האמונה בכחות היצירה של האמה.

בנגוד ל„אחיאסף", שביסודו הנח רעיונו הזהיר והמגביל של אחד־העם, נוצרה „תושיה", הוצאת־האביב. שם נטה קו הארדיכל הממחה, החושב והמונה — זה שחרד קדם־כל ל י ס ו ד הנאמן. שם לא האמינו במעוף. בן־אביגדור היה המצו. ב„אחיסף" היה צר לו המקום, והוא יצא להלחם בחכמת הזקנים ובזהירות הזקנים. לא במאמרו הפגום שב„נתיבות" נלחם עם אחד־העם, כי אם בכל מפעלו, מפעל חייו, שאף להוכיח את אמתו — אמתה של כל היהדות הצעירה, שהשלמות באה רק ביחד עם העבודה; ש„הכשרה" שאין מפעל עמה אינה אלא הכשר לבטלה.

חותם־הנער היה במפעלו של בן־אביגדור. בתקופת־הנער נוצר. דבר לא היה מן המוכן, ואי־אפשר היה להציב עוד את הגבולות. התקופה היתה ברוכת־חאוס. לא נכר עוד שוע לפני דל. כל אחד בא וטנאו בידו, ואסם ההוצאה היה מכנס את הכל. באביב עולים הצמחים השוטים והבריאים יחד. אין עוד להבדיל ביניהם. רק בגדלם זה יתן את ריחו וזה את חוחו. אז תבוא שעתה של הוצאה בת־סגנון, זו הבוררת, המנפשת ומגנה על הנטיעות היקרות מפני הקוצים. רק בהפסק כח הגדול הפראי מסתמנים הגבולות הראשונים.

מעלת רוחו הגדולה של יוצר „תושיה" היתה התפרצותו הנצחית, כח־דמיונו שלא עזבו לעולם. כל תבנית שיצר היתה בת־קבול, כל שרטוט היה בן־הקף. זה היה אפי מרחיב, ממציא, מכניס לתוך חוג־פעלתו את הקרוב ואת הרחוק. שונא היה את הקפאון ואת הקפדנות ואת כל דקדוקי־קטנות, אשר יצרו את צעדי הספרות. ידע ידע, כי רק הפעלה מצדיקה; כי עון פלילי הוא לחכות עד אשר יוצרו התנאים הטובים. לכל מפעל היה משליך את־עצמו כלו חגור־בטחון; ואם היה אשר לא הצליח, לא הרפה בכל־זאת ממנו וכל־עוד עצר כח, תמך בו. אנחנו לא נשכח לו לעולם את חסד ה„עולם קטן", — אורגן לילדים זה, שהיה יכול לשמש מופת גם בספרות יותר עשירה; וההוצאה היקרה הזאת נמשכה שנים אחדות — למרות כל הקרבנות החמריים, שדרשה לקיומה. למראית־עין היה האדם הזה רך וגוח לפשרות, אך תכונתו היתה עקשנית, עומדת על דעתה. מכריעה, ככל רוח יוצרת. הצלחת צעדיו הראשונים הביאתהו לפעמים עד לגבול האוטופיה, אף כי השתדל לבנות את כל מפעל על יסודות־מסחר נאמנים. בראשית־מפעלו היה תמיד הרעיון.

שיטת עבודתו היתה ל ר ח ב. תפיסתו היתה תמיד כללית ביותר; הפרט נבלע אצלו תמיד במפעל הקולקטיבי. כל הוצאה הצטירה במוחו רק בדמות ביבליותיקה מקיפה, שהכל בה. ביצירת־כלל זו בטל בהכרח הפרט; אי־אפשר היה להבליטו, לטפחו, לגדור גדר מסביבו. אך כל־זה בא משום ששאף בכל־מפעל לגדולות. חלומו היה לא הסופר, כי אם הספרות; לא היוצר, כי אם היצירה. על כל גרגר של יצירה חרד. הביא בחשבון את כל סוגי הקורא, את כל מדרגותיו, את כל צרכיו. לתוך מפעליו הכניס את הספרות היפה, את המדע, את החנוך, את הספרות לילדים. את הכל הוקיר במדה אחת. היתה לו ההרגשה הבריאה, כי ספרות נורמלית אינה אלא זו, אשר לא יחסר כל בה. ועל־כן הלך חוג־פעלתו הלך והתרחב. הפגם היחידי היה לו רק ה„אין"; החרפה היחידה — רק המחסור.

לא בכל־דבר הצליח. הסופר הבודד, הטעם הצרוף היה יכול לגלות פגמים בכל דבר. השכלול לא היה באמת ממדתו של יוצר ה„ביבליותיקה העברית" וה„ביבליותיקה הגדולה". אך לפני הספרות לא חטא. שאף שאף תמיד להניח את דעת הרבים, למלא

האליגוריים ואת „לפני ארבע מאות שנה" — רומן שנוסד כלו על הבדיה הפנטסטית; כריאליסטן הופיע, וכתב את „אהבה וחובה", המזכירה את סוג הספור הסנטימנטלי שלפני מאה וחמשים שנה, ואת „מנחם הסופר" המלא כלו הקרנות מפשטת; אל ההמונים הלך, ובאותה שעה היה מזכיר הליגה „בני־משה", שהיתה כלה הסמל של בני־עליה ובחירי־האמה, למרות מה שחרתה על דגלה „חנוך העם". איש אשר כזה ולא יהיה למשורר. השאיפות הרבות למפעלים חיים ושונים תקרענה עד־מהרה את ארג־יצירתו הדק. ואולם יוצר לא יחדל מהיות. הרצון העז יתלבש בפעלות רבות, ואת אשר הפסיד המשורר, ימלא ביד מלאה רב־הפעלים, המנצח על בנין הספרות. בתקופה שהספרות עדין במצב התרקמות, המו"ל איננו רק עסקן בלבד. הוא היוצר. הוא השתף ליצירה. הוא המגלה את הכחות השפונים, הוא המגדלם, המטפח אותם. גם בספרות מפתחה, גדולה יש אשר יהיה המו"ל אחד הגורמים הכי־חשובים לכבושי־יצירה חדשים. המו"ל האמתי הוא הגנן, השוקד על תלמי השירה והמחשבה. הוא הער, הסוכך, הוא המלאך המכה על הנטע הרך ואומר לו: גדל! לא מעטים הם המו"לים אשר ירחיבו את הספרות מתוכה, אשר יבואו לעזרת המחשבה בעודה באבה ויקשרו את שמם בתקופות סגנון ויצירה חדשות. ביחוד בספרותנו, קרקע־בתולה זו, שטרם נחרשה וטרם שדדה וטרם זרעה אז. כאן היתה כל יד־ידידות גואלת, מסיעת, מצוררת לתחיה את כחות־היצירה, הנרדמים בנו. וידים טובות ותומכות כאלה היו עד־היום מעטות, מעטות. הוא היה הראשון אשר המו"לות נעשתה לו למשאת־נפש גדולה, לתכלית חייו; הראשון אשר הכיר בכל־חושיו, כי שדה־יצירת זה גדול הוא לאין חקר; אשר הכיר, כי במעמקי האמה נאספו כחות רבים ומחכים לשרביט־הקסמים אשר יוציאם לאור החיים. להכרה עמקה ומקיפה כזו יבוא רק האיש אשר בעצמו ישא בקרבו כחות־יצירה וצמאון ליצירה.

משורר לא היה, אף כי את שמו קשר בתקופה גדולה של התעוררות ליצירה. גם הוא היה מאותם הצמחים הראשונים, אשר עלו בשנות התשעים של המאה שעברה לאור השחר הראשון, ולא עצרו כח לעמוד נגד השמש. יותר מדי נשאו עוד על שכמם סבל העבר, אשר הכביד עליהם גם בהתפרקם. רק הענקים המעטים הצליחו לצאת שלמים מתוך הסבך של מליצה מעמעמת ובטלנות וריקנות, אשר נגררו אחריהם מעצם ימי־ילדותם ומלאו את חדרי רוחם אבק־אותיות כבד לאין נשא. המו"ל החרוץ הכיר עד־מהרה, שאת המגדלים הגבוהים, אשר עליהם חלם הוא, יקימו אחרים; ואם אמנם לא ותר על עצמו כליל ובסתר־חדרו הוסיף לרקום את חזון נעוריו, אולם את מיטב כחותיו הפקיר להם — לאותם האחרים אשר ידו טפחתם ואשר הם עלו ועממו את ערוגת־יצירתו הקטנה בשפעת פארותיהם. לא יקל לאדם לשאת גורל כזה. ואולם האנשים הקטנים, אשר ירגישו בענים, יתמלאו שנאה ומרירות ורצון לדכא ולעקור את כל אשר יגדור את דרכם, בשעה שנדיבי־הרוח, אלה אשר גורלם יעד אותם למחיה וליצירה, יתנו את אורם לרצונם, יצרפו את עצמם אל הברוכים ויאירו עמם. כזה יהיה המו"ל האידיאלי: הותרן — זה אשר ישקיע את עצמיותו במפעלי האחרים ואשר גם יתגלה במפעלי האחרים.

בן־אביגדור היה מו"ל כזה. לא תמיד יכול להתגלות כחטיבה שלמה, כעצמיות מסימת במפעלו. לכך היה יותר מדי אישיות תוססת, מתפרצת מתחומיה. הוא לא יצר אותה ההוצאה בת־הסגנון, אשר תכניס לתוכה רק את הקרובים־ברוח, את האחים־בדעה — את מפעל הקבוץ. הוצאה כזו מצין תמיד פרצופה הברור והמגבל. בה נכר תכף כל זר. מעלתה הגדולה היא בזה, שהיא מבליטה את היש, שהיא קובעת את צורת הקבוץ; היא פ ר י ה א ס י ף. כי רק בהבטל היוצר ובהגיעו לידי בגרות, יבדל מאחיו ויסמן באפיו המיחד; ועל־כן קשה לה להכניס אפילו את הכשרונות המבהקים כל־עוד לא יצאו מכלל תסיסה. יותר מדי מכירה היא בחשיבותה של היצירה, המאחדת בסגנונה ובשאיפותיה — בהשפעתה הכבירה על הכחות היוצרים הצעירים. היא המטבע הטובעת. היא נקדת־המשען. היא נעשית בסיס, דוגמה, סיג — קנון. כזו היתה „מוריה" -- תחנת הכובשים הראשונים. הוצאה כזו רואה את כחה בשמירת הגבולים. בן־אביגדור, שהיה בעל־מעוף, לא היה עלול לעבוד בתוך חוג מגבל, ואם גם שלם. הוא יצר את ההוצאה לרבים, הקים את האכסניה הגדולה — הלך בדרך־המלך. הוצאתו פעלה

אֲנָשִׁים

בֶּן־אֲבִיגְדוֹר

את ערך האנשים, אשר מעלליהם חיים לנגד עינינו, לא נמד רק באמת־המדה של הכשרון לבד, כי אם, בעקר, לפי כח הרצון, אשר השקיעו בהם בעליהם. אמנם הכשרון והרצון שתפים הם בכל יצירה. הכשרון בעצמו הוא אולי קדם־כל כח־הרצון הנטוע בנו, הצו למעלה. ברם עתים יש שהכשרון מוצא לו תקון ברצון. העשית אין לה תקנה אלא בעשיה. ומי שידו נטויה תמיד למעלות חדשות לא יובא במשפט. רק בשעה שאנו שובתים ממלאכתנו אנו נעשים בני־עונשין...

בן־אביגדור לא שבת ממלאכתו כל ימי־חייו. רק המות, אשר הקדים כל־כך לבוא, הוציא את כף־הפידים מידו בעצם המלאכה, מלאכת בנינה של ספרותנו. אולם הוא לא בקש עוד מנוחה. היד עוד היתה נטויה. אלף פעמים שגה ואלף פעמים נכשל; אך את שליחותו עשה. עשה את מלאכת ההוצאה העברית קבע; בנה לה מדור. ואם גם הרבה טעה, — מלפני משפטה של ההיסטוריה, המפשטת תמיד את כל עקמומית, יצא זכאי. יצא זכאי, כי רצון גדול היה תמיד נר לרגליו ואהבה גדולה אל היצירה העברית הנחתהו תמיד. הוא שגה, באשר אהב, באשר התפרץ תמיד לצאת מן החוג הצר, לצאת ולהוציא את ספרותנו הצעירה בראשית צעדיה.

תמיד היה צר לו המקום, היתה צרה העגה אשר עגו לספרותנו. בקטנות התחיל, ב„ספרי האגורה", באותם הספרים הקטנים והרעננים, אשר חדרו אל כל פנה, ובאשר הגיעו העירו וטפחו והצהילו את הלב, כגדולי־אביב ראשונים, כמבשרי בשורה. ילדים קראו אותם וגדולים חרדו אליהם. אכן זאת היתה ההתחלה. זה היה גלוי־הרצון להרחיב את ספרותנו, לקבוע לה מדור קבוע, להוציאה מאהלה הארעי. לא מו"ל חדש בא, אף לא מספר חדש, כי אם אדם הנלחם על ערכים חדשים. הקונטרסים הקטנים האלה באו להלחם עם הכבד ועם העיף שבספרותנו. החוברות הדקות עמדו נגד הספרים העבים והמשעממים והביאו איזו קלות, איזו רעננות חדשה בדפיהן הנוחים. סגנונם היה חדש. כלו היה פרי ההתפתחות של דמדומי שנות־השמונים. את לבנו, לב הילדים, לקח בזה שהיה ספוג רומנטיקה וריאליות כאחת. למליצת הכבדה התנגד, אך את שיריה הנעימים, את הרתמוס הענג שבהם השאיר לנו למשיב־נפש. פרישמן, פרץ, טביוב, ברינין, גולדין — כלם צינו את הרוח החדשה, את הסגנון החדש. וגם בן־אביגדור עצמו, זה שהיה ערבוב נוח של שאיפה לריאליות טבעית, בשעה שהיה עדין כלו נתון בערפלי חלומות וטנדנציות גלויות— גם הוא היה מאחד בחסר־הקפדנות שבסגנונו, בשבירת הכבלים את כל הנגודים הרבים שביצירתו, ועם כל הרפיון האמנותי שבחובורותיו היה מהלך רוח של עצב קל וחדש על הלב באותה המית־הנער וחרדת־הגיל, שהיתה מפעמת גם את האידיליה הנעימה „עניים מאשרים" וגם את הציור הנטורליסטי „לאה מוכרת הדגים". הכל היה מעיד על שעת־בקר קרובה, על זה שהעקר עוד יבוא, בהכון היום.

משורר וצר־צורות לא היה. סגנונו הנפשי לא היה שלם, לא היה מגבש. שאיפתו הברורה היתה תמיד ההפך מתכונתו היצירתית. כנביא הטבעיות בא וכתב את „שני חזיונות"

הקולות הבאים על־ידי צרופי מלים בלשונו הלאֻמית של האדם ואלה שמלשון זרה מוצאם. קול ילד או זקן, קול אשה וגבר, אף־על־פי שנבדלים הם זה מזה בצלצולם ומדרגתם שונה בסֻלַם־הקולות, מכל־מקום קול אחד הוא בצרופי הברותיה של מלה אחת; יצאה המלה הזרה שֶצֵרופה אחר הוא לגמרי, והיא מגרה את המוח ומעוררת את המֻשג רק על־ידי־זה שהיא עשויה להתרגם על־ידי צרוף קולות בלשונו השגורה על פיו.

אכן, אם נאמר כדברי המחבר, שאף מלה בלשונו טעונה תרגום, הרי יוצא ממילא, שמלה בלשון זרה זקוקה לתרגום שני: המלה הזרה מתֻרְגֶמֶת ראשונה על־פי מובנה, המובן נהפך למלה בלשונו, והמלה מעוררת את המֻשג, עד שהוא עומד על פֵרושה הנכון של המלה הזרה שהגיעה לאזניו, הואיל ואין המֻשגים נקנים לאדם אלא בלבוש מלותיהם, ולבוש זר אינו עולה יפה אלא אם־כן הוא משתנה ומתחלף ומקבל צורת המקום. ולפי שאין שִכחה לפני המוח ומֻשג הנקלט בשמו שוב אין הטשטוש שולט בו, הרי עשויה המלה הזרה להיות בעלת דו־פרצופים, שתים שהן ארבע: מלה־מובן־מלה־מֻשג. הכמות משפיצה אף על האיכות, וכֹבד המשא עוצר בפני קַלוּת היצירה.

מסתבר: לא כאן בלבד מֻנח ההבדל בין תרגום למקור, ועוד כמה וכמה הלכות תלויות בזה, שהן מגופי היצירה. אין אדם קולט כל אוצר מלותיו מן החוץ, אלא יוצר לו משלו כמה מלים לפי רוח לשונו, וכך נוהג שכנו וחברו. נמצא שבני עם אחד שֻתפים ביצירה, וגדול כח היצירה הלשונית, שכן נובעת היא ממסתרי הנפש. ודוקא שֻתפות זו שביצירה מקָרבת את בני האֻמה. הוסף על זה השתוף הנראה לעין ביצירת הספרות ושמושה. אין עמים הנבדלים ללשונותיהם מגיעים לידֵי קִרבה ידועה אלא על־ידי הלשון הלאֻמית של כל־אחד. מכיר פלוני בן אֻמה פלונית את רוחו של אלמוני בן אֻמה אלמונית מתוך שפופרת אֻמתו: הלשון והספרות. ואך מתוך הרגל רב ויגיעה יתרה מכיר הגֵר את שכנו האזרח באמצעות לשון המדינה, שכבר נתבולל בה במדה ידועה.

בבואה של מעשים, עצמים, עמים ולשונות משתקפת בנפש האדם. מקצת מזה היא בבואה חוזרת, המשתקפת מן החוץ כצורתה; מקצת מן המקצת נברא בתוך הנפש פנימה על־ידי הקש שלא מדעת, ואידך צֵרופים הם, צֵרופים אין־קץ, נראים כדומים לאחרים, לאלה שבנפשות אחרות, ונבדלים הם בכל־זאת, ואף־על־פי־כן חלה בהם הבנה והדבור הוא המַתוך הראשי ביניהם, בצֵרוף הספרות, הדבור שבכתב, היצירה הלאֻמית לדורות.

מ. א. זַ'ק.

נכונה, לפי שאין ההגיון נר לרגלי הטבע. החיות הטורפות והעופות הטורפים קרובים זה לזה ביסוד נפשם: הטרף, אלא שכלי־זינם נשתנו, לאלה נתנו שנים חדות ולאלה חרטום כפוף, אלה דורסות ואלה מנקרים ודוקרים, ומי פתי ויחלק על־פי מראה עיניו: המקפצים, הולכי על ארבע, והמעופפים, בעלי הכנפים.

אמת, המשג של העצם, שאנו קוראים לו „שלחן", יש שישנה את פניו בעברו מפה לאזן. פלוני משמיע: שלחן, ומכון למין שלחן המצוי בטרקלין, והוא מעשה צעצועים כלו, אף כלים יקרים נתונים על גבו לשם נוי, או פרחים ריחניים תחובים בכלי־גביש, והלה שומע: שלחן, „כמו שנאמר", פשוטי כלי־עץ, מלבן בעל ארבע רגלים, ועליו טבלא של נסרים, אף קנקן משקה יש ומין צלוחית, להנאות את הבריות ולהחיות נפשות. הרי ששני אלה לא יבינו איש את רעהו אפילו בדברים מוחשיים. ואולם מעולם לא שמענו, שיהי אדם קובל על כך, שהוא כזר מתהלך בארצו, ולשון הבריות בל ידע. ודאי שנפש היחיד משתתפת במקצת ביצירת לשוני, ואולם שתפות זו אינה חלה בעצם כל מגג ומשג כשהוא לעצמו, אלא בצרופו והרכבתם. כח הזכרון פועל אצל האדם לרב כעין מעשה מכונה. משג אחד דרכו לעורר אצל פלוני קשרי־רעיונות וצרופי־מחשבות שונים, ואותו משג גופו מתלבש בשברי־רעיונות אחרים אצל אלמוני. כל קול הבא מן החוץ מצטרף אל שאר הקולות החבוים בנפשו של אדם ונשמרים תמיד. ולפי שקליטת הקולות לא בבת־אחת באה, אלא בזה אחר־זה, יש שדין שכנות, בזמן ובמקום, נוהג בקולות ודברים, ויש שהצבע והטעם מכריעים לקרב רחוקים, ופעמים הרי תשוקות פנימיות מסדרות מערכה חדשה.

אכן כל זה נעשה אצל האדם שלא מדעתו ורצונו. ואולם מובנו הפשוט של איזה משג, שכבר נשתרש בלבבות, צף ועולה תמיד על־ידי הזכרת משג זה בשמו הרגיל, אלא שמתלוה אליו עוד משהו שלא נמסר לאחרים ונשאר תקוע במחשבה, וכדי להביעו צריך האדם לבקש ולבחור בכונה מלים נאותות לכך. בני־אדם מדברים זה עם זה, ופתאם מתמלטים דברים מפי האחד: וכי נתת לבך לדברי, כלומר, כלום ירדת לסוף דעתי? משמע, שמכיר אדם זה, כי הרבה ממה שנאמר כאן נשאר עוד סתום בלבו, שלא נתן להבעה, ומוטל עליו, על השומע, ללמוד סתום מן המפרש. אני והוא לדבר אחד מתכונים שנינו, אלא שעוד משהו כרוך בזו הכונה, ומובנו עולה אך בצרוף עם המלה או המשג שנשארו סתומים במחשבת המדבר מצד אחד, והמחשבה הזרה שרפרפה במוחו של השומע, באותו רגע שהגיע לאזניו משג פלוני. המדבר והשומע אינם כלים ריקים שנתנים למלוי והרקה ואפשר לערות מזה אל זה ושוב מזה לזה. המוח אינו בן־קליטה, סתם הבולע ופולט בלי פחת ועדף כל־שהוא, אלא בית־קבולו מסנן הכל במסננת שלו והוא מרכיב ומפריד בשעת בליעה ופליטה, מקבל ונותן ומשיר לעצמו קמעא. הרעיונות והזכרונות הישנים אינם פוסקים אפילו לשעה קלה, נראים כנדחפים החוצה, או נדחקים קצת הצדה, ובאמת יותר ממה שהם נדחקים הנם דוחקים אחרים, ואינם נותנים לזר דריסת־הרגל לתוך רשותם קדם שקצצו בנטיעותיו והכניסוהו בבריתם.

עומד חנוני ואומר למשרתו: טול את המכר והולך לפלוני ותן לו כנגד המעות שבידו. במה מהרהר החנוני? הוה אומר: בסכום הממון שיגיע לידו. ואלו המשרת מוגה במחשבתו את הסחורה ומבקש חשבון משקלה וכבדה. הממון והנאתו גורמים לו לחנוני תענוג מרבה, ומשא הסחורה מביא את המשרת לידי־צער. אף־על־פי שבשעה זו אין עדין כלום, לא מעות ולא צרורות, לא שקל ולא משקל. כל־אחד טועם טעמה של שיחה לפי מצב נפשו, טיבה וטבעה. אך מקצת מן המקצת מבע בעל־פה או בתב מאותו „סרח העודף" הנגרר אחרי המלים ואינו זוכה לצאת לאויר העולם. ואולם לא בדברים שבלב בלבד נקשרים בני־אדם, אלא דוקא באותם הקולות הגורמים להתעוררות המשגים. לא עצם הגרוי מאחד את האנשים, אלא צורת הגרוי. כשם שיש חלוק גדול בין הגרויים הבאים על־ידי העין ואלה הבאים על־ידי האזן, — צבעי־הקשת, מראה־הברק וקול־הרעם קשורים הם בסערה ונפרדים זה מזה בפעלתם על הנפש; צלילי מוסיקה נעימה אחרים הם בטעמם מזהרורים מתנפצים במשברים הקלים בשעה שגלגל־חמה עולה מתוך הרחצה, — כך יש הפרש בין פעלת

תרגום מעלה בלשון עמו. המשפע מלשון
אחרת עלול לבוא לידי־חקוי — והמשפע מתוך
אוצר לשונו, גם במקום שהגרעין שאול, בא
לידי־יצירה. מה טעם? משום שבלשון זרה
אין לו עסק אלא עם ספר בודד, ורעיונותיו
עומדים לפי־שעה לעצמם, מה שאין כן
בלשונו, שספר וספרות משמשים אצלו
בערבוביה, ודרכו של אדם להשאיל השפעת
ספר ישן ולהכניסו אל החדש, לפי שגדול
כח הלשון העצמית ובידה להוציא אותו מחוץ
למקומו וזמנו. הצרופים שלא מדעת, המחיים
את המחשבות שנשכחו למחצה ונדלדלו —
שרשם בלשון, ממנה הם יוצאים ואליה הם
שבים. ואלו הקורא בלשון שאינה שלו
ונהנה, הריהו מכניס לתוך אוצר־מחשבותיו
גוף זר, שאינו בא במגע ומשא עם שכניו
אלא על־ידי מליץ, ומתוך־כך חלקו בצרופים
דל ביותר, — עד שנתאזרח הגר, נתגיר
ברבו, פרצופו הראשון נתנדף וכלה והוא
נתגלגל בגוף אחר.

ג

אכן מצאנו אחד נאה דורש:
„ויש שתרגום מלשון עם אחד ללשון עם
אחר הוא פחות תרגום, יותר קרוב
למקור, יותר קרוב להעתק, מאשר
התרגום מלשונו של בן שדרה אחת ללשונו
כל בן שדרה אחרת, ששניהם כאלו
מדברים בלשון אחת, ששניהם מדברים
בלשון של עם אחד, ולשונו של האחד
בכל־זאת רחוקה מלשונו של השני כמרחק
שבין השדרות, שבתוכן גדלו ואת חייהן
הם חיים".

(א. מ. ברוכוב: „מקור ותרגום",
„מעברות", כרך ראשון, עמ' 273—274.)

הנחה זו באה לו למחבר מתוך הגיונו,
מאחר שהוא רואה תרגום בכל. כל בטוי
של אדם, כל חזרה על מה ששמע באותה
לשון עצמה — הכל תרגום. העולם מלא משגים,
המשגים נמצאים במוח, וגרויים ידועים מן
החוץ, קול אדם המצרף הברות שונות,
מעוררים את המשגים במוחו של השומע.
לפי־זה קרובים הם האנשים, שאיכות המשגים
וכמותם דומות זו לזו ומצויות במוחם תמיד.
המלים, הלשון — אך סמנים הם, גרויים
חיצוניים. יש אשר הגרוי יעורר משג במוחו
של אדם שומע והוא קרוב אל אותו המשג
שכִּוֵּן לו המדבר, אז קרוב התרגום להעתק,
ויש שיהיה להפך, כשהמשגים אינם דומים
אלא במקצת, ואז יהיה תרגום ממש. יש
תרגום יפה ויש גרוע שבגרועים, הכל לפי
סוג המדברים ושדרותיהם. ואלו נתנה הרשות
למחבר, היה קובע כללים אחרים במשפחת
הלשונות, שהרי בעצם מועטות הן הלשונות,
ומספרן כמספר השדרות אשר לבני־אדם.
שדרה שדרה ולשונה, ולא אמה אמה ולשונה.
ואולם אף הגדרה זו אינה אלא לשבר את
האזן. לשון באמת היא רק שפת היחיד,
לשון שאינה נתנת להתרגם, ומספר הלשונות
כמספר בני־האדם בתבל כלה. כל אדם,
גדול וקטן, עוסק במעשה יצירה, הוא הבורא
לו את לשונו, שהיא דומה ברב או במעט
ללשון חברו ובכל־זאת נבדלת היא ממנה,
שכן אין חלוף־משגים נוהג אצל הבריות,
אף לא קולות, אלא גרויים בלבד. ולא עוד,
אלא לכשתדקדק בדברי המחבר, תמצא שגם
שפת הנפש, שיחת אדם בינו לבין עצמו,
היא רק לכאורה, הואיל ואין אנו יודעים
אם חושב האדם במשגים בלתי נתפסים
במלים, מחשבות מפשטות בתכלית, ורק
לאחר כמה גלגולים, הנעשים בזמן פחות
מהרף־עין, מתלבשים הם במשגים גשמיים,
המשגים מצטמצמים ומצטרפים לרעיון, הרעיון
מתכנס במלים, המלים מביעות את המחשבה.
אין אנו יודעים, אם המחשבות המפשטות
עצמן דומות אצל כל בני־אדם, או שמא
הן רחוקות הרבה יותר מאשר הלשונות
והמשגים המוחשיים. ולפי שאין אנו יודעים
במסתרי הנפש ולא־כלום, הרי כל ההנחות
והמסקנות חמר לשיחה נאה. אפשר לפצל
ואפשר לאחד, יכול אתה להרחיק ולקרב,
להמית ולהחיות — ואין מוחים בידך.

הנפש ומסתריה מתגלים לנו באמצעות
מעשים, המעשים ואף המעשים נתנים לנתוח
ולבחינה, ומהם אנו מקישים על מה שנעלם
מאתנו. אמות קימות, ובכל אמה כמה וכמה
שדרות, וכל השדרות הללו מקשרות יחד
בכמה קשרים, והקשר הגלוי ביותר ועם־זה
גם הפנימי ביותר הוא הקשר של הלשון
הלאמית, זו הלשון המאחדת דור הולך עם
דור בא ושרשם בקדמות הימים. והמחשבה
המפשטת מה אומרת? היא מחליטה בפשיטות:
להד"מ. החלוקה הנראית בטבע אינה חלוקה

ב

ספרים — רוח חיים בהם: זה נשתלשל מזה, ואחד נבנה מחרבנו של חברו, ועדין מעורים הם זה בזה וקימים זה בצד זה. פלוני בולע את שכנו, ושנים מזדווגים יחד ומולידים שלישי. פעמים שהבן הוא שתף ביצירת אביו ויש שקדמה הבת לאמה. פרוקים וסתירות מתישבים כהרף־עין, ומיד אף התשובה מפרכת. נדרשת היא בכמה פנים. הללו תקיפים בדעתם ונוטים לכאן או לכאן, והללו — הלכה רופפת בידם ומרכינים את ראשם לכל־צד. זקנים מפלגים מסבים בישיבת עולי־ימים, ובחורי־חמד מתאבקים בעפר רגליהם של ישישים.

אכן כל התולה קרבה זו על שם המחברים בלבד והקרבה הרוחנית שבין היוצרים בשעת יצירה, עדין לא אמר הכל. כח הירשה מראה פעלתו בשעת גדול וצמיחה, כשהוא מצטרף אל הסביבה ותנאי חייה. שכן אף הספרים נולדים תינוקות והולכים ומתגדלים בחברת בני־אדם ובמחיצות הספרים שכניהם. שכנות זו אין פרושה: מחיצת קרשים וקרבת עלים בתוך ארונות גנוזים בחדרי־חדרים, אלא ישיבת חברים במוחו של הקורא. ולא לבד במוח אחד, אלא בכמה מוחות של בני־אדם, הקרובים זה לזה קרבת רוח וקרבת לשון. ספר שרבים דורשיו — עליה לו. סמוכים נדרשים לו שלא מדעת, קטעים מזה מצטרפים אל שברורים ממקום אחר, ומין נעימה מיחדת נארגת בחשאי, וכאן מרפרף ועומד יחס של חבה אל מקצת דברים שבספר שלישי, שלכאורה רחוק הוא מאלה. צליל דק עולה מהם והוא מזכיר הדו של זמר שגוע במרחק. רוח קלה נושבת ומרשרשת עלים, אפלולית סוד מתגנבת מעבר ההורשה, פחד — ואין פחד, — והרי תמונה שלמה שיש בה כדי צרוף לאלה שבכאן.

מכאן אתה למד, שאין הספרים מספר־רבים של ספר בלבד, אלא הם מצטרפים שוב לאחדות אחת: ספרות. האמה היא המחיה ומאחדת את הקוראים והדורות בספרותה החיה. וגדולה מזו: היא פורשת כנפיה אף על נכסי אחרים. אין היא קונה בשנוי־לשון ושנוי־מעשה בלבד, אלא בשתילה ונטיעה, גדול וצמיחה, ואם תמצא לאמר: ביצירה ומדת יצירה, שכן אמה נוטלת מחברתה ספרים, והם נעשים בבית־היוצר שלה — ספרות. כלום יש בספרות חציצה בין ספרים על־פי מגלת היוחסין? יחוסו של ספר מלמעלה אינו פוגם ביחוסו של מטה, ופעמים שגדולה השפעתו של זה משל זה לא לבד מצד איכותו, אלא אף מרב שמושו.

ספרים מתרגמים, ואפילו אם הם רבים, אין בכחם לקבוע מדור מיחד, מעין מדרגת ספרות לעצמה, שאינה תלויה באחרים. לעולם לא תהיה חטיבה מיחדת, ואפילו אם היא לקוחה מספרות אחת, שכן אין מעבירים ספרות מעם לעם, אלא ספרים בלבד. ערכו של ספר והשפעתו משתנה מספרות אחת לחברתה. ספר המסתיע במסקנות המדע לשם שאלות מעשיות, כשהוא מתגלגל לאמה פלונית שאין לה שאלות מעשיות אלה ורחוקה היא עדין משמוש מדעי, יש שישמש לה זה לספר מדעי, והטפל נעשה עקר אצלה. ספרים נשכחים כאן שבים לתחיה אצל עם אחר ומביאים לו פעמים אף גאלה במקורו הראשון.

כל עקרו של המשג ספרות הוא מלגו, וכל ספר הבא מן החוץ על־ידי תרגום שרוי הוא עדין מלבר, עד שהוא נכנס לפני ולפנים של הספרות החדשה ונעשה שם מלגו. ומעולם לא ראינו אצל אמה שתי ספריות משמשות בבת־אחת, ספרות מקורית לחוד וספרות מתרגמת לחוד, מאחר שאין השם ספרות חל על ספרים מתרגמים, אלא אם־כן הם מצטרפים אל הספרים המקוריים, ואז מקבלים הם כח המקור.

כך, יחס קבוע בין ספרים משרה את שכינת הספרות עליהם. בספרים מקוריים עומד יחס זה משעת יצירה ואף קדם לכך. ואולם בספרים מתרגמים מתחיל יחס זה מתרקם בנפש הקוראים, ומשם עובר הוא אל הספרים עצמם. ולא עוד, אלא בקצת תרגומים, מאלה שהם מעלים ביותר, מרחף יחס זה או מקצתו בשעת יצירת התרגום והולך ונקבע בספר המתרגם גופו מלכתחלה.

אכן לא הרי קורא סתם כהרי סופר הבא במגע ישר עם עצם הספרות בשעת יצירה. הלה אינו קורא, אלא מקבל חיות ויניקה והולך וגדל עמו יחדו, והוא נוטל ונותן בבת־אחת. גדולה הנאתו של סופר הקורא ספר משבח במקורו ובלעונו של עם אחר, אבל מרבה ממנו שכרו לכשיקרא

עדין מתוחות כמה נימין בין שתי הדעות הסותרות זו את זו, ואחת יונקת מחברתה בדברים הסמוים מן העין. השכל הצופה לאחרית הדברים, למסקנות היוצאות מהם ולמסקנות דמסקנות, מבחין יפה במרחק שבין האב והתולדה, ואולם בניבי המוח, הסבוכות וקלועות זו בזו, יש שירכב הנכד על־גבי הסב ומאכילו פטומות.

מדה מעין זו שמורה לו לספר אף ממקום אחר. גדול זווגו של קורא עם הספר מזווגו של מחבר. היוצר נוטל הרבה וסובר שהוא נותן, והקורא נותן הרבה וסובר שהוא נוטל. היוצר עוסק בהרכבה, מטשטש אלפי צורות וכונסן כאחת, ומזדוג עם זו האחת, והקורא מפרק אחת לאחת, נהנה מכלן בזו אחר זו ושש בגונים הרבה. ואולם צורות אלה אינן אותן הצורות ממש שהשתמש בהן המחבר בתחלה. מתוך זווגן והרכבתן בספר נטלו זו מזו כמה סגלות שלא היו להן מתחלה, ועל־ידי־כך נשתנו מראיהן. שנוי זה גורם להן שמחברן לא יכירן עוד ומעלים עינו מהן, והקורא, שלא היה לו עסק עמהן בתחלה, מסביר להן פנים וקונה אותן בראִיָה. אכן אין הקורא מסתפק בשברי רעיונות בלבד. אף הוא מבקש את הכלל העולה, ועד שהוא מגיע לצרופו של המחבר בסופו, הוא מצרף לו צרופים משלו, ובטעות הוא מאחדם עם אלה של המחבר. אצל המחבר נבנה הפרק הראשון על יסוד הפרק האחרון, והכל גלוי וידוע לפניו מראש, ומתוך־כך הוא רואה סופו נעוץ בתחלתו. ראִית השלם מבליעה את החלקים השלמים אף הם, והם בטלים לגביה. אין הוא רואה את יפיָם, כשם שאינו רואה מומם. ואלו זה הקורא אינו משחד מהמשכו של ספר ותופס ראשון ראשון. גון המזהיר לו מבין שורותיו אלה מודע לו משכבר הימים. אף הוא היה מהרהר בזה בזמן מן הזמנים, או שמצא מעין זה בספר פלוני. אותו ספר אינו מצוי בידו בשעה זו, אבל זכרונו אינו מטעהו. ומתוך־כך צפים לפניו כמה פרטים מספר פלוני ומשתלבים יפה עם זה הענין שלפניו. וכשהוא נפנה לאחר זמן ומעיין בספר פלוני, שוב אינו יכול להשתחרר משלובי הדברים שעלו לו בשעת קריאה והוא מכניסם כלאחר־יד אף כאן לתוך גוף הספר השני. וכל־זה בא לו לפעמים מתוך קרבת לשון בלבד אף במקום שאין עמם קרבת רוח.

ואולם יותר ממה שהקורא מזוג ספר פלוני עם אלמוני הוא מרכיב חייו על גביהם ומשקיע בהם פרקי נשמתו. לכאורה הוא שואב מהם, אלא שבתוך־כך הריהו מבלע בתוכם. אדם שקרא הרבה וראה חכמה ודעת הצפונה בספרים, לא לבד שתש גופו על־ידי תורתו, אלא אף רוחו תשה ברֹב או במעט. לכאורה בקיאותו וחריפותו גדלו על־אחת שבע, אבל מרֹב צרופים אין הנשמה משתתפת שוב בדבר, והכל נעשה כמעט מאליו. ספר המזדמן לידו שוב אינו ספר בעיניו, שהנשמה נהנית ממנו, אלא צרופי דברים בלבד, קצתם מכאן וקצתם משם ו„אין כל־חדש". במקום הסתירה על־מנת לבנות, באה הסתירה מאליה ולשמה. אתם רואים בנין נאה ושלם, בעוד שבאמת אין כאן אלא אבני־גזית ולבנים, לוחות־שיש ורעפים, קשוטים ומעשה־צעצועים, נערמים זה על גב זה וזה בצד זה, ורוח מצויה באה והופכתם.

חכם זה מבקש פרי לרוחו ואינו מוצא, לפי שהוא מבקש עולם ומלאו בארבע אמות מצמצמות. חיי אדם הם חיי עולם והם גלומים וצפונים בספרו. וכל מקום שאתה מוצא ספר ואין חיי עולם בתוכו, בידוע שמחברו ננס היה, ואין כדאי לטפל ביצירי רוחו. דעה זו הבאה מתוך גדלות הנפש, כביכול, אינה אלא תולדה מ„מחלת־הגאוניות" המצויה לפעמים אצל מי שקרא ושנה הרבה. הטפול המרבה ביצירות־הרוח מעלה את האדם לראשו של הר גבוה, ומשם אין הוא רואה אלא את הארזים הגבוהים, וכל העשבים והדשאים, פרחי־חן וגבעולי־שושנים, המתעססים ואומרים שירה לקונם, הרי הם כאִלו אינם. האדם אינו אלא „האדם העליון" ואין ספר אלא „הספר העליון", שכל העולם מצפה לו מבראשית, ועתיד הוא לזכות בו את העולם. „ספר הספרים" — טעות זו מצויה לרבים, שכן הם רואים אותו עומד ממעל לבני־האדם ומחוצה להם, והוא פרי אדם גדול שנשמתו היתה גנוזה במרומים מדורי־דורות ונתנה במתנה לזה שזכה לה. אכן הספר הוא פרי הספרים, והספרים הם פרי החיים.

צרופים

אגב קריאה

א

ס פ ר — חייו לשעורים נתנו. קשה להבדיל בין שנתו למותו, שכן אין דין קבורה נוהג בו. יקיצת־ספר תחיה היא לו, ופעמים אף בחייו קרוי מת. יש שזכות לשונו היא שעמדה לו להאריך ימים, ויש שצורתו בוררת לו מיתה יפה. והואיל וחיים ומתים דרים בכפיפה אחת, הרי אף חליפין נוהגים לפרקים ביניהם. פשט אדם את ידו כלפי זה ונמצא חברו נדחק במקומו ויורשו בחייו. פעמים הוא נגרר אחריו שעה קלה, ויש שהוא מגלגל עמו ימים ושנים וכמתעתע הוא בעיני הבריות. זווגים אלה גורמים רעה אף לאחרים ומעוטי־דעת מתחילים לזלזל בכל ספר בלי הבחנה.

אכן אף מי שנתנה בו דעה, רואה את הספר כדבר קים ועומד, שנגמר בשולו משעת צאתו לאויר העולם, וכל כבודו הוא שמרבה לפזר מעשרו הרב ומאריך ימים בפזרונו. נותן הוא וחוזר ונותן ואינו נוטל לעולם. שופע הוא ומשפיע כל־אימת שהיד ממשמשת בו, עד עת קץ. נסתלקו הידים, הרי הוא מנח בקרן־זוית ושותק. נתעשרו הבריות ושוב אינם זקוקים למתנת ידו. הבאר דללה ברבה, והמעט הנשאר פג טעמו והעלה ירוקה. ומכאן ואילך הרי הוא חשוב כמת וגופו משמש מצבת־זכרון לעצמו. לימים נטפל שוב אדם אליו ומוציא אוצרותיו חוצה. הבאר לא דללה ולא פג טעמה. הספר נשאר כמו־שהוא, ואך בני־אדם הראשונים אכלו דבש הרבה ותעבו כל מאכל. ותזור חלילת.

אמת, שמושו של ספר — חייו הוא, אבל לא רק מטעם נתינתו, אלא מפני שהוא נוטל מאחרים. זווגו של הקורא אליו הנאה לו יותר ממה שהוא מהנה את הקורא. כל־ספר פרצופו נתן לו מפי הבאים אחריו והוא מוסיף שבת וחזוק לעצמו ולאחרים. הרבה גלגולים לספר, אף־על־פי שהוא עומד, לכאורה, בעינו תמיד.

יצירת ספר וצאתו ראשונה לאויר העולם — משמש לו גלוי ראשון, אחר־כך הוא הולך וגדל ומעלה פרות בכל דור. הפרי טעמו משתנה מגדול לגדול, ולא ראי זה כראי זה. אכן, חיות נתנה להם מכבר עוד קדם שבאו לידי גלוי, שכן פרחו וגדלו באלפי צורות וגוני גונים, ובכלם נאבק היוצר מבראשית עד שצר צורה זו. ולא עוד, אלא שגם לאחר־כך לא נסתלקה ידו של היוצר ממנו, כשם שלא פסקה רוחו מלרחף עליו. מחבר שנשתנתה דעתו ברבות הימים ונשתנה טעמו, יש שאין הוא מרגיש בזה כל־עקר, וכסבור הוא שכך היתה דעתו מעולם. לאחר־זמן נזדמן לו לעין בספרו, וכשהוא מוצא שם דברים שאין דעתו מסכמת עוד לכך, הריהו מוציאם מפשוטם ונותן בהם כונה אחרת שלא מדעתו, ועל־ידי־כך מקבלים צרופי הדברים גון חדש. לימים הוא יוצא ודורש ברבים: כך וכך כתבתי בספרי פלוני, — השומעים סומכים עליו ונותנים ממש בעדותו, מרכינים ראש ומאמינים, והדברים מתקבלים על לבם. ואפילו בסתירות הגיוניות ובולטות יותר מדי, שכבר מכיר בהן המחבר ומודה: חזרתי בהם בדברי, —

רשימות

היה כֻלו שטוח בדמדומי־זהר. הרי־יהודה התנַמרו במרחק. וככה עמדנו שנינו שעה ארֻכה כמעט מתוך שתיקה. היה נוח לַלֵב שֶקט זה וזך הערב ואפלולית הכרמים אשר לרגלינו מתחת. מאהלי הבֶדויים הגיעו קולות קלים, שלֵוים. אל הכפר הערבי שב העֵדר. הכל היה מלא בטחון. דבר לא הִטה את הרגש לצד האֹפל. הלב לא נבא דבר. מאום לא נבא.

אלה היו הרגעים האחרונים, שראיתי אותו. וככה הוא חי עד־עתה בזכרוני. כֻלו שוקט, מצֻנן מעט, אך מלא אותו הרכוש האנושי היקר, הנקנה רק בצער רב, לאחר ימֵי־עֹני. נדמה היה, שרק עתה מתחילים החיים החדשים, ימי הבכורים, – שכל מה שהיה עד־עתה לא היה אלא הפרוזדור, ההכנה אל ה ע ִ ק ר...

והנה בא העִקר, העִקר לכֻלנו. ולא המות מחריד, כאותם הרגעים האחרונים, בראותו את עדת המרצחים מסביב, בהעלותו על לבו את זֵכר אורי הקטן, אשר למענו חפץ לחיות ולמענו השלים עם החיים... אותם הרגעים, שהיו אולי שקולים כנגד כל הזוָעה שבחייו.

בראותי אותו לאחר ימים מועטים בחדר ההרוגים שבגימנסיה כֻלו מכֻסה אבק ודם, אבק ודם, אמרתי לעצמי: „איכה נשמח עוד על אדמת המולדת, איך נמַלא את פינו צחוק כאן, לאחר שראינו את ברנר בכך!״ אך ביום השני, עם השקיעה, כשֶשַבנו מבית־הקברות ושמֵי־האביב על ראשינו, ידענו, כי אין החי מתכחש לחיים, כי יד החיים תחזק עלינו ואין לשמור את היגון בטהרו, במלֹאו הקדוש. אכן לא היה איש בינינו, אשר לא הרגיש, כי נכרת האילן רב־הפארות בגן ספרותנו, – זה אשר בצִלו חי הדור ובצלו חסה; לא היה אחד בינינו, אשר לא הרגיש, כי הטוב שבינינו נפל, החסיד והזכאי שבכֻלנו, – האחד כמעט אשר היה ראוי להיות מורה, יען כי רק הוא נגאל כֻלו מעצמו, וִתר כֻלו על עצמו.

יפו, ר״ח אלול תרפ״א.

„בא־נא אל החלון, – לא נתקררה דעתו של ברנר – ותמצא שם מזון לשירה כאַות נפשך".

נגשתי אל החלון, הפונה לצד מערב. ים של פרדסים היה פרוש למַטה (המעון היה בקומה העליונה), פרדסים עמֻקי־ירק, מלבלבים, מזהירים. דקלים בודדים התנשאו על־פני המישור, וכִפת תכלת היתה מלמעלה עד אפסי ים. במרחק הֶאפיל המגדָל הגבוה של המנזר הרוסי הבודד, ומתוך ערפלי השמש הזהיבו חולות־הגבעות שעל שפת הים. זה היה באמת נוף נהדר. לא ראיתי רבים דוגמתו. ברנר התלהב, והובילני מחלון לחלון לראות את הסביבה הנהדרה.

„יודע אתה, ברנר, – אמרתי לו, – הן יודע אתה, שלפני שנתים ברחתי מיפו לרחובות. לא מצאתי במושבה את אשר בקשתי, וגם עבודת העריכה החזירתני ליפו. אולי אפשר גם לי לשֶבת פה, לפחות, אתך ולעבוד את עבודתי. ככה, לבוא בבֹקר ולשוב בערב"...

ברנר שמח מאד על הרעיון הזה.

„אם תאמר לשֶבת כאן – קרא בהתפעלות – הרי החדר הזה לך. הוא חדר לפַיטנים... אני אמצא לי פנה אחרת!"

ככה החלטנו שנינו, שאני מתישב תכף לאחר הפסח אתו יחד. בימים ההם לא יכולתי עוד לעבור שמה, יען כי אשתי היתה בטבריה, ואני חכיתי לשובה.

ככה בִלינו אז שעות אחדות.

כשאני זוכר עתה את כל אותו היום השוקט, יום־האביב הרך, הבהיר, זאת ברנר שהיה שופֵע טֹהר ונדיבות, כאשר לא ראיתיו עוד מעולם, הלב בוכה בי מרחמים על החיים היקרים האלה, על יֹפי זה, הבָּלה בארץ. מי שהכיר את ברנר רק מקֹדם, אין לו שום מֻשג מאותו הוד־נפש, שהיה מֻעטר בו בימי־חייו האחרונים. הוא היה כֻלו מלא אהבת הבריות. הבנת החיים נזדככה, נתעמקה. לא היתה עוד ההתאכזרות העצמית, שהיתה מצַינת את תכונתו. הוא היה משורר. היה כֻלו וִתּור ורַחבות.

„כיצד אתה חי? – שאלתיו, – מי־זה מבַשל לך? מה אתה אוכל?"

„עִקר מאכלִי לחם וחלב, שיש כאן בשפע. אני מבשל בעצמי. אך זה השבוע השני, שמכונת־הגַז שלי נתקלקלה, ואני חי „כך"... את הגבירה יצקר אינני רוצה להטריח"...

הוא היה מדבר בחבה ובהערצה על המשפחה הזאת, משפחה אינטליגנטית, שבאה מדרום רוסיה והתמכרה כֻלה לחיי־עבודה פשוטים וצנועים. על לואידור הַמִסכן דבר כמעט ברֹך. נכר היה, ש א ל ה הם עכשו גבוריו היחידים. אליהם חפץ להִדמות, מהם למד הכנעה ואהבת־האדם ויכֹלת־החיים.

בינתים העריב היום, ואנחנו יצאנו בפעם האחרונה על גג הבנין, שהיה מיֻחד עם הבית. הגג היה כבר כֻלו בצל. רוח ערב נָשבה, והשרון

יצירתו האחרונה התחיל מפקפק וחוכך הרבה, והיה משהה את דבר ו בילקוטו במשך שנים אחדות. בתקופת „מכאן ומכאן" נעשתה לו הרשלנות החיצונה שבכתיבה כמעט לשיטה. הוא היה רואה אז בכל לְטוש אמנותי טשטוש האמת, זיוף שבלב. לאחר „שכול וכשלון" – הספר שבו הגיע כֹח הבטוי ופשטות הפרוזה שלו למדרגה של טבעיות גמורה, של סגנון שלם ויחד עם־זה של קלות ובנין־המשפט, המיֻחדים רק ללשון־דבור חיה – התחיל מתיַחס אל כל דבר בלטריסטי יחס חדש. האמן התחיל תובע את שלו.

בדברנו ככה, נטינו מדרך מסלת־הברזל, שבה הלכנו, אל שכונה ערבית בודדה שבין הפרדסים. דרך החול בין הכרמים היתה ריקה לגמרי. איש לא עבר. העצים הֵצלו עלינו מעֵבר אחד, ואנחנו נשתתקנו לרגע ם אחדים. היה רגש מוזר לראות את בתי הערביים המסֻגרים כמבצָרים קטנים, ומסביב אין איש ואין נפש חיה. רגע אחד עבר בי מעין רגש של חרדה קלה; אך השמחה על הירק הרב, בְשׂמי הפרדסים המשַכּרים והֶמית העלים הצוננת על ראשינו – כל זה היה כל־כך מֵשיב את הלב, שמאֵליה התפרצה הקריאה:

„מה־טובים משכנות־הירק האלה! מה־מקנא אני בך, ברנר, שבחרת לך את המקום הזה לשֶבת בו, לשבת ולעבוד באין מפריע".

ברנר צחק על התפעלותי, ואמר:

„חַכּה מעט! הנה אנחנו באים אל מעוני".

באנו למקום, ששם היו אהלי בֵדויים נטוים בין ערמות קש וצרורי חריות להסקה. עשן מדורות עלה משם. תרנגולות התהלכו, וחמורים כחושי־גֵו רעו בעשב. לא רחוק משם היתה סימטה בין פרדסים ובתים, ולאחד מהם, רם ונאה, בעל שתי דיוטות ומֻקף רפתים ובניני השקאה, נכנסנו דרך פשפש של שער גבוה. כאן דר עם המשפחה יצקר.

זה היה בית אפֶנדים מרֻוָח, אך עזוב כֻּלו. חלונות גבוהים ומגֻוָנים, אך זגוגיות שבורות ותריסים מרֻסקים. חדרים רבים ונטעים ובנינים ריקים; לא היו בהם כמעט שום רהיטים. בפנה אחת עמדה מטת־הבד של ברנר עם שלחן קטן בצדה. ובכל־זאת היה כאן נֹעם של שַלוָה. בעלי־הבית, מכּירַי הטובים מכבר, הכינו טֵה. על ברנר קפצה שמחה, והוציא מילקוטו תאנים יבשות, שקנה זה־עתה, ואנחנו הֵיטבנו את לבנו.

פתאֹם קפץ ברנר ממקומו וקרא:

„מה זה? אנחנו יושבים כאן וחוגגים, ואת לואידור שכחנו! אלך ואקרא גם לו".

בעוד רגע שב עם לואידור, זה השתקן, המוזר, אשר נשא בלבו את עולמו הנעלם ואיש לא ידע. הוא ישב אתנו רגעים אחדים, ואחר־כך שב אל חדרו לעבודתו.

„רצונך לראות את חדרי? – שאלני ברנר. – הבה ואַראך אותו".

נכנסנו אל חדר גבוה, מסֻיָד לבן מחדש, ומלֵא אור.

היו החיים בתל־אביב עוד יותר זרים לו ומכבידים עליו. בימים ההם התישב הרחק מן העיר, בין פרדסי יפו, בבית שהיתה יושבת בו המשפחה העובדת הישרה והחביבה עליו — משפחת יצקר, ששם מצא את מותו בימי ניסן ביחד עם רב בניה.

היום, אשר בו ראיתי את ברנר בפעם האחרונה, היה בסוף אדר. יום־שמש היה, אביבי, ענג־רוחות. ימי־הגשמים עברו. בפרדסים לבלבו תפוחי־הזהב; על הגבעות שמעבר לתל־אביב כבר נטו הערביים את אהלי־הקיץ הכהים בין הכרמים. והיתה עוד השַלוָה מסביב. הלב לא נבא אז דבר. מאום לא נבא.

בצאתי את ביתי נפגשתי עם ברנר, ששב זה־עתה מן הגליל. הוא כבר היה יושב מחוץ לעיר, והיה בא בכל יום ששי לתל־אביב לקרא את העתונים בספריה ולהצטיד במזון לכל ימי השבוע. גם היום היה זה הבקור השבועי שבערב־שב... אך הילקוט שבידו עוד היה ריק. נדברנו להתראות בביתי לאחר שישוב מן הספריה, ומשם נלך יחד לראות את מעונו שבין הפרדסים.

הרשם החיצוני, אשר עשה עלי אז ברנר ברגעים הראשונים, היה, שפרוצס ההתרחקות מן החברה — שלא היה חדש אצלו — הגיע עתה כמעט עד לידי התבדלות גמורה. חליפת־הבגדים, שראיתי עליו בסתו, נתמעכה לגמרי. צבעה השחור טֻשטש כל־כך, שהפכה כמעט לבן. שער ראשו וזקנו היה מגדל. היה משהו נזירי בכל מראהו. אך על פניו היה אותו האור של הכרה מזֻקקת, אותה הבינה העליונה, הבאה עם השחרור הגמור מעצמו. בת־צחוקו היתה טובה, מלאה. בעינים הבהב הברק הרטב, הרענן, הבא מתוך הסתכלות רבה בירק־גנים ומתוך מנוחה שבלב.

מעולם לא ראיתי את ברנר בהיר ככה. אם זה היה רשם סֻביֶקטיבי, מקרי — לא אדע. אך כֻלו היה מזכיר אז את חפץ על שפת ים־כנרת — אותם העמודים רבי־השֶקט, ב„שכול וכשלון", אשר הפתיעו את כֻלנו ככה; עמודים, שהיו בלי־ספק התחלה לתקופת־חזון חדשה ביצירתו.

בשובו אלי, כבר היה ילקוטו מלא. לחם, פרות וירקות, ועוד יותר — ספרים. ברנר היה קורא הרבה, היה בולע ספרים גם באותו הגיל, שכֻלנו ממעטים בו כבר לקרא. תֹכן הספרים היה שונה ומגֻון: תורת־החברה, ספרות יפה, מדעי־טבע פופולריים. הכל היה מעסיק אותו. הוא אהב עוד ללמוד, להתעשר בידיעות, אף כי בעצם לא היה נותן ערך מיֻחד לידיעות חיצוניות. מה שהעסיק אותו בעצם היתה סוף־סוף רק תורת־האדם.

רוחו היתה טובה עליו, ואנחנו דברנו בהתעוררות על ענינים שונים. על־אודות עצמו דבר, כדרכו, רק מעט. ספר לי, כי הוא כותב שורה שלמה של ספורים קטנים מחיי הישוב. שאלתיו, למה איננו מפרסם את ספורו „בהתחלה", ולא השיב לי מענה ברור. נכר היה רק זה, שבתקופת

אותו לפעמים בעריצות ילדים, המכירים שכל חיי הוריהם נצטמצמו בהם.

על אהבתו לאורי חיו מתהלכות אנֶקדוטות שונות בחוגנו. כשאורי חלה פעם, ואפילו אם המחלה היתה קלה ורגילה, היה מבֻלבל כֻּלו, וכל העולם לא היה כדאי בעיניו. הוא היה חרד עליו יותר מאם רחמניה, היה עֵר עליו בהקיץ ובשנת, ולא היה גורע את עיניו ממנו. הילד היה עליז ופקח, אך בשנתו היתה לפניו הבעה מוזרה במקצת, שהיתה גוזלת את מנוחת ברנר. „זהו בטוי של עצב עמֹק, – היה אומר לי, – של יאוש, של דכדוך־הנפש. מהיכן לו לתינוק כזה הבעה כזו? היא מחרידה אותי”...

בנער קטן זה תלה את כל גורלו; הוא היה כל תֹכן חייו. אורי היה העֹגן. בו נאחז. זה היה ענף־חייו הירֹק – הענף היחידי. והוא השקהו את כל טל־האהבה, שהיה שמור בלבו. אורי נעשה ה„אבסולוט”; רק הוא לא היה מוטל בספק. בשבילו חי, בשבילו היה מוכן תמיד למות.

אבל המצב הזה נשתנה גם־הוא. גם המעט הזה התחיל משתמט ממי שלא נוצר לאשר. השאָה באה פתאם. הוא היה אנוס להפרד מעל בנו ולתתו ללכת למרחקים. האסון הזה הדהימהו תחִלה כֻלו. הוא היה הָלום היתמות והבדידות, שנתחדשו עליו פתאם שנית, לאחר שכבר עמד בשתי רגליו בתוך החיים. אבל לאחר זמן־מה, כשהתחילו מתקבלות האגרות הקטנות עם האותיות הגדולות מאת אורי־ניסן, נח פתאם אור של שֶקט על נפשו, כאשר לא ידעה אולי מעולם. אמנם הפנים חָורו משהיו, אבל מסביבו ובקרבו היתה הדממה. פטור מחיי המשפחה, פטור מעסקי העריכה – „האדמה” חדלה אז לצאת – התכנס עוד יותר אל נפשו, התרחק מעל הבריות לגמרי; זה היה כבר ככלות הכל, ורק צחוק־הילד, שחדר אליו מעבר לים, עוד רִתק אותו מעט אל החיים הרגילים.

הוא עזב אז שוב את תל־אביב, אשר לא אהב מעולם, והתישב באחת הסימטאות הבודדות שבעיר, על שפת הים. שם מצאתי אותו פעם. זה היה בצהרי קיץ. הייתי בעיר לרֶגל ההכנות אל נסיעתי לחוץ־לארץ, ונזכרתי פתאם בברנר. לא על־נקלה מצאתיו, כי היה המקום רחוק ממרכז העיר. שם מצאתיו בחדרו, הריק כמעט, יחידי, חִור וחרישי. כמעט שלא מלאני לבי לדבר אליו בראותי אותו. כל־כך היה רחוק אז מכל השאָון של החיים והספרות גם־יחד.

אולם, כמו תמיד, היה אצלו כפֶשַע בין היאוש הגמור ובין ההתעוררות לחיים ולפעֻלות. בשובי מחוץ־לארץ מצאתיו שוב רענן ועֵר ומוכן לאשר יִקָרא. החלוצים, העבודה בכבישים – כל אותה האנֶרגיה של „חיים ותקוה שהתחילה מתגַלה מסביב, התחילה מושכת אותו בחזקה, ולא היו ימים מועטים, וברנר הלך הגלילה להיות עד למסתורין של העבודה, עד לגִלויי החיים החדשים.

באהלי העבודה שבגליל מצא שוב את עצמו. שם היה מורה, עוזר, עובד – שם היה שוב חי אותם החיים, שרק אליהם נשא את נפשו תמיד. בסביבה זו חש את עצמו כמו בין בני משפחתו, בה השתחרר מכל אותו ה„סרח”, שהיה מעיק עליו בחיים של יִשוב. ובשובו ליפו בראשית האביב,

„מתעצל אתה להמלט! – אמרתי לו, חציי מרֻגז וחציי מתבדח. – נוח לך במטת־הצער".

אז התעורר לשעה קלה.

„בצער אין עצלות; יותר נוח להשתמט מפניו. אך אין בלבי כלום כנגד המשתמטים. כל־אחד מהלך בדרך שהיא נוחה לו ביותר".

בדבריו נשמעה כעין הודאה במקצת.

„עוד לא נחקר, מה נוח יותר – אמרתי: – אם ההתמכרות אל הצער, שהוא מלפף אותנו תמיד והוא קרוב לנו בכל עת ובכל שעה; או אמירת ה„הן", שעלינו לעמוד בקשרי־מלחמה עליה תמיד. הצער הוא מִפלט בטוח. כן, כן, – בטוח. איש לא יתנקש לו. הכל על צדו. ויש שאני חושב, כי דוקא הצער הוא „קו ההתנגדות הקטנה ביותר".

ברנר הקשיב לדבָרי, והיה דומה, שגם הפעם הוא מודה לי במקצת; אך פתאם התעורר שנית.

„לא! הצער מַבריח, הצער מטיל אימה, ואמירת ה„הן" באה מאליה. על־כרחך אתה אומר „הן". אותי מושכים החיים רק בסבוך ה„הן" וה„לאו" שבהם יחד. גם אתה – גמר בצחוק – תכיר יום אחד, שה„הן" וה„לאו" אינם נפרדים בחיים, אינם נפרדים לעולם"...

אז נשתתקתי. הרגשתי שוב, עד־כמה קול החיים עצמם מדברים מפיו, ולא הוספתי להתנגד לו. הרגשתי שוב, שרק לזה אשר לא יבקש מנוס לעולם, לפניו יתגלו החיים בכל־הקפם ובלי תיאוריות – אותו יתסבך הנצחי, אשר אין מנוס מפניו.

ג

בשובי, לאחר שנות המלחמה, לארץ־ישראל, מצאתי בברנר, שנויים רבים לטובה. הרצון אל החיים התגבר. עולמו נתמלא ענין חדש: אפשר להגיד בלי הפרזה, כי הבן, אשר נולד לו בערב המלחמה, השיב אותו אל החיים. „מיום שנולד אורי – היה אוהב לאמר לחבריו – כרַתי ברית עם החיים". ואמנם כן, הברית הזאת היתה נכרת בכל. משהו שבילדות הבריק שוב בעיניו. עם אורי הקטן היה העולם אחר. אתו היה יוצא לטיול בערבים ברחובות תל־אביב, דבר שלא היה ממנהגו מעולם; אתו היה מהלך על שפת הים ומאסף צדפים וחלוקי־אבנים. אפילו אל ה„שדֵרות" עצמן, מקום שהילדים מתאספים לפנות־ערב, היה הורס, אם רק אורי היה אומר: „אבא, באֹ!"

הוא נעשה אב. ברגש אלמנטרי זה צמצם את כל קשריו עם החיים. רגש־אָב פשוט ואמיץ זה מלמד אותנו, שתכונת ברנר היתה רק בדברים שבחוץ ניהיליסטית וקרועה. בעמקי נשמתו היה אדם טבעי, דבק בְאדמה בכל האינסטינקטים הפנימיים. למרות היסוד החולני שהיה בו בלי שום ספק, היה באלפי נימים קשור אל החיים, אל ההויה הפשוטה, ובריוּת נפשית זו נתגלתה ביחוד באהבתו אל הנער הקטן והחביב, שהיה מעַנה

שעורקי סלעים היו מבצבצים פה ושם מתוך האדמה, ושיחי־פרא שִׁוּו חן של דירת־הר לכל הסביבה. בבית ההוא ישב גם א. חַשין, ובשכנותו — הַצַּיָר פַּן. בִּלינו אז יחד ערבים אחדים טובים. אז נדמה, כאלו סרה קללת הימים השוממים, והעולם היה אחר. היה אור בחדר, וצחוק עליזים נשמע, ופנים נוחים ושוקטים היו מסביב. נדמה היה, כי לנדודים ולבדידות בא הסוף. אך זה היה רק לימים מועטים. היה בתכונת ברנר דבר, אשר לא השלים עם דרך־החיים, ההולכת למֵישרים. צערו היה יקר לו מן השממון שבשַׁלוה. ואין להעלים גם את זה: באַפיו היה משהו קשה עד לאין נשא לאחרים. כבד, חולני, קודח — כשהיה יושב בראשו הגדול והפרוע כפוף על השלחן הקטן, המלא עלי־הגהה, ספרים ועתונים לאין קץ, או מתהלך בחדר חִור־פנים והעינים בולטות, להוטות־כאֵב, והפה סגור והידים מהדקות את המצח החם — לא היה בו משום נֹעם מיֻחד. הוא בעצמו היה בורח אז מבני־אדם — מן הקרובים והרחוקים גם־יחד. איזו תהום היתה ברגע אחד נפתחת בינו וגם בין אלה, שאהבו אותו כנפשם. הוא נשאר פתאם מעבר אחר, נשאר בעולם אֲפוף צל ומגור, אשר היה רק לו, ואין לאחר חלק בו. כמו באשר, יש גם ביָגון מחבאֵי־סתרים, אשר השולט בהם לא ברצון ימשך אחריו את זולתו.

הוא היה בעל סַטירה עוקרת, שהיתה אוכלת בהבל־פיה את כל אותן הנאוֹת־הרמיה הקלות והתמימות, שבני־אדם נהנים ואינם אוהבים את היד, הבאה לגלות את אפסותן; ואולם את רעיו אהב כמו־שהם, עם כל חֻלשותיהם, ואיש אשר גלה לפניו את לבו, היה מוצא בו תמיד הבנה והשתתפות. במובן זה, ידעתי, מלבד ברנר, רק עוד אחד, אשר לפניו נפתח הלב מאליו — את ביאליק, יבָּדל לחיים. מזמן לזמן היה מתעורר רצון לבוא אל ביתו, להתוַדות לפניו, לשֶׁבת ולדבר אתו, ועוד יותר — לדום אתו יחד, לשבת בחדרו הדל, קרוב אליו, נבדל מרחובות תל־אביב ורחוק, רחוק מהם. בשבתנו עם ברנר כאלו הרחקנו לכת, כאלו היינו בנוֵה־נזירים בודד אשר במדבר.

באחד הערבים ישבתי בביתו עד שעה מאֻחרת בלילה, והוא יצא אתי ללַוותני. היה ליל ירֵח ועננים, וחליפות האור והצל אשר נפלו על האילנות והסלעים בעיר־הקדומים לקחו את לבי ביפיָם המוזר, החדש. ידעתי, שברנר מתיחס בלעג קל אל כל התפעלות מן הטבע; כל התפעלות כזו היתה בעיניו מלאכותית. לפניו היה רק צער האדם ואשר האדם. מחוץ להם היה הכל חתום לפניו ואִלם כמות. את הדומם לא חש; עבר על־פניו. אך הפעם לא יכולתי למשל ברוחי, ואמרתי לו:

„מה אתה אומר ללילה זה, פרוזאיקן שכמותך?

„אינני אומר כלום; אינני יודע, מה לאמר" — ענני קצרות.

„לא נכון, — אמרתי לו, — הטבע נתן לנו, למען נוכל להמלט מפני האדם".

„אין חפצי להמלט".

ובולטות, כעיני חיה נרדפה – לא, כחיה בודדת תועה ואין דרך. בשעות כ:זב – והן היו לו, אשר סָבל מכאובי־ראש וענויי־קדחת כמעט תמיד, רב שעות חייו – בשעות כאלה היו עיניו עמומות, ורק אישוניהן הנרחבים נשארו עֵרים ורעֵבים תמיד.

כחברים ישָׁנים נפגַשנו באהבה, בשמחה. אינני זוכר את פרטי שיחתנו הראשונה. היא נסבה בעִקר על חוברת ה„מולדת״ הראשונה, שיצאה אז בעריכתי. הבהירות, האידיליות הרַבּה, שהיתה נסוכה על „מולדת״, לא ישרה בעיניו. „כל אידיליות מקפיאה״ – היה אומר. לא פעם נזדמן לנו אחר־כך להלחם על זה. כַּונתי היתה לתת ב„מולדת״ דפי־אור מועטים לבני־נעורינו, לתת להם מעט ירק ומעט גיל; ודעתו היתה, שעלינו לחַזק את רוחם, לחַסן את אָפיָם בהַשיבנו עליהם את רוחות הזעף, בהוציאנו אותם בעודם רכים אל קְשִׁי הקרָב. ביחוד לא שמח על הפיוטיות היתרה, ראה בה אונאה עצמית, רגשות מסֻפקים, בלתי־מתאימים אל המציאות. אך זה לא מנע אותו משמֹח על כל דבר אמנותי נקי – ביחוד במקצוע הליריקה הזכה. נשמתו טעונת־הסֵבל היתה זקוקה ביותר לאותו השחרור והרֹך, ששירה לירית אמתית מביאה עמה.

פגישותינו התכופות ביותר היו בירושלים. (הוא היה יושב אז ישיבת קבע בירושלים ומשתתף ב„אחדות״.) בבואי בפעם הראשונה ירושלימה, סרתי, כמובן, קֹדם־כל אליו. במבואות צרים הלכתי עד בואי אל בית אחד, שעמד בין כרמים ערביים. שם ישב בקומה השניה. חדרו היה גדול וריק וקודר, למרות האור הרב שהציף אותו מכל החלונות. היה בו רק שלחן קטן רעוּע – השלחן הבְּרֶנרי הטפוּסי – וכסא, ומטת־קרשים, שהיתה מסֻדרת על גבי ארגזי־נפט. גם היא מטתו הטפוסית תמיד. פעמים רבות רבתי אתו על העזובה הזאת. „אתה מנצל את הצער״ – עקצתי אותו פעם. אך הוא לא שִׁנה מעולם את דרכי־חייו, ואפילו בשעה שאשתו סדרה את חדרי מעונו אחר־כך באחד הבתים היפים שבתל־אביב, התחכם להפוך את פנתו למאורת־חיה. זוכר אני מקרה קטן־ערך, שנחתם בכל־זאת בזכרוני. פעם אחת ישבנו לשתות טֵה, והיו שני כסאות, ואחד מהם שבוּר. „תן לי את השבור, – אמר בצחוק, – אני אוהב לשבת עליו״. „שבור על־גבי שבור״ – אמרתי לו בהלצה. „כן, כן, – ענה, – היטבת לאמר: שבור על־גבי שבור״... היה הרשם, כי האהבה אל העזובה היא אצלו הרגשה נפשית יסודית. הסדר והיֹפי החיצוני היו מוציאים אותו מעולמו – מאותו העולם, אשר לו היה הממשיות היחידה. בעין־גנים הראה לי פעם את החדר, אשר בו התבודד ימים אחדים וכתב את ספורו „בהתחלה״. חדר־אסירים נוח ממנו. אך זה התאים לתכונתו. היתה הקַלה משְׁנה לו, ל„יתום היתומים״, לראות מסביב גם את יתמות העולם וחָרבנו.

בבקרי אותו בפעם אחרת, באביב שנת תרע״ד, בירושלים, כבר היה נשוי. ארגזי־הנפט כבר היו רפודים מרבדים ושטיחים, והשלחן מכֻסה מַפּה, ונוחות היתה בדירתו ונעימות של זוג צעיר. הבית עמד בתוך חצר גדולה,

המפיקים שַׁלְוָה, במהלכו המתון ובבת־צחוקו הטובה, המרהיבה, הולך ומתקרב לאטו אל ביתי, רומז לי בעין אחת רמז של ערמה: אורח אני מוביל אל ביתך!

ורק אז הרגשתי באיש אשר הלך אחריו ונתתי את עיני בו. זה היה, כפי שנודע לי אחר־כך, ברנר! אך אני לא הכרתיו, אף כי ראיתי את תמונתו פעמים רבות. על פניו שם היה הבטוי של התרכזות, של כֹּבד־מעט, אך לא בלי אותו האור שבעצב, המיֻחד לאנשי־הרוח. פה נתגלה לְפָני אחר. איש בעל קומה לא־גבוהה, רחב־פנים ורחב־כתפים, עם הליכה מאֻששת, אך לא־בטוחה, לא־מכֻוָּנה; נדמה היה, כאלו נמשך כֻּלּו למטה, כאיש שאיננו רגיל לזקוף את ראשו, כשואף אל הקרקע, אל אשר בשפל. ראשו הגדול, כבַד־הַשֵּׂעָר, רבץ ממש על כתפיו. היה משהו ר ב ו ע בכל מראהו. לא יכולתי לשער, שהוא כופף פעם את קומתו, שגִזרתו נתנה לקבל שנוי שהוא. היה משהו מתמיד, מרֻכּז, כבַד־משקל בכל קלסתר־פניו, בכל צורות־גופו. היה מתמיה, שהוא הניע את רגליו, שהוציאן מן החול והוסיף ללכת. אפשר היה בכל פעם, ששקע בחול, לשער, כי ככה יִשָּׁאֵר. כ א ל ה א י נ ם ז ז י ם ע ל־נ ק ל ה מ מ ק ו מ ם – עלה על לב כל־איש, שראה אותו במהלכו הרגיל.

כן, זה היה הרשֶׁם הראשון, ולא אשכחהו לעולם. ראיתיו אחר־כך בתתו את קולו בצהלת צחוק, בצאתו גם במחולות, בנוח עליו אותה החֶדוה הסוערת, הפראית כמעט, אשר היה מסֻגל לה לעתים רחוקות מאד, ביחוד בהיותו בין חבריו. אך לעולם לא אשכח את מראהו בפגישתנו הראשונה. הרשֶׁם הראשון יתמיד לעולם. הוא, על־הרֹב, גם הנאמן ביותר.

הרשֶׁם הכללי היה מדַכּא כמעט. קמו לנֶגד העין אותם האלפים והרבבות, צעירי ישראל הגולים בנכר, אלה המושכים בעֹל, הכורעים וקמים, והעֹל עליהם – העֹל עליהם לנֶצח. הרשֶׁם היה של נ ו ש א ב ס ֵ ב ל – של זה שאיננו פורק לעולם מעל גבו את אשר הוטל עליו, שאינו מתיַשר, כי אם מוסיף לשאת מתוך הכרה ברורה, שאין להתפרק. זאת לא היתה הכנעה אל הגורל, כי אם ה ת א כ ז ר ו ת אל עצמו, מין לעג לגורל: לא תפחיד! הכתפים הרחבות האלה נוצרו לשאת, והן תשאנה; כי אין דבר אחר בעולם זולתי שְׂאֵת! והיה בסֵבר החלטה זו, אשר התבטא ביחוד בראשו המַסיבי שחור־הזקן וקצר־הצואר, גם עקשנות זועפת, גם משהו לא־ברור, ש ה ֵ ק ל מעל הלב. החלטיות אמיצה זו היא היא שהֵקלה.

את העינים לא תפסתי כל־כך מהר. מכל פרצופו רק הן אשר משכו את הרואה ביותר. ואולם הן היו משַׁנות את בטוין, אפילו את צבען, חליפות. כשהיה צוחק את צחוקו החי, היה מתלהט והיתה רוקדת בהן אש מהירה, עליזה – משהו שבעיני תינוק משתובב. אז נעשו שחורות ביותר ומבריקות־רטֻבות. אך בהיותו מהלך לבדו ברחובות תל־אביב (בלכתו היה בוחר תמיד צדי־דרכים ומבואות מאחורי הרחובות מרֻבי־האוכלוסים), ואיש היה מסתכל בו מן הצד, היה נבהל מפני סֵבר הכּאב שבהן. הן הביטו, גדולות

הביאוהו יום אחד לארץ־המולדת. בהסתר־פנים בא, כדרכו, ואיש לא ידע. לאחת המושבות מִהר – אל העבודה, עבודת־כַפַּים. נפשו עיפה גם מן הספרות, מן הרעש אשר עמה. לדממה שאף, לפשטות, להיות עם אחים־למעדר, לחיות אתם, להִדמות אליהם. הוי, הגעגועים האלה להתנער מאבק־סופרים, מכל אותו המחנק, אשר יתהוה במסבת אנשי־הרוח, אפילו הטובים ביותר, הנקיים ביותר! ברנר הרגיש כמה פעמים בחייו, ואולי גם כמה פעמים ביום, את המועקה הגדולה הזאת, ולא פעם נסה להִמלט, להתחמק, להציל את נפשו. אך זה היה כבד ממנו. בטבעו היה איש־רֵעים, אהב את חבריו המעטים, חרד עליהם. הוא לא היה מאלה, אשר בסתר־אהלם יחיו על יצירתם, ודבר אין להם עם החיים. בעזבו את הצבור האחד, כי נואש ממנו, שאף אל צבור אחר. גם כאדם וגם כאמן היה תמיד צמא לרשמי־חיים, למראות־חיים.

מקץ ימים אחדים לעבודתו במושבה חלה את חליו, ובא ליפו להתרפא. כאן הכירוהו, והשיבוהו, כמובן, מיד אל הספרות. לא עברו ימים מועטים, והוא, בעינו החודרת, בכשרון האוריֶנטַציה שלו שאינו מצוי תפס בבת־אחת את כל הטרַגיקה שבישוב. מאמריו „בפעם המאה" ב„רשפים" ופרקי „מכאן ומכאן" זעזעו. רק הוא היה עלול להשתחרר מכל הרומנטיות השטחית, ולראות את ארץ־ישראל כֻּלה כמו־שהיא. לפניו נתגלו האורות והצללים יחד במזיגה כזו, כאשר יתגלו רק לפני האמן. עינו הכואבת הקיפה את הכל. השטחיים היו חוששים, כדרכם תמיד, להפסד הישוב. אך השפעת ברנר היתה ההפך מזה. מכיון שהוא לא השיב ידו מן הכל, האמינו בו. לאחר גלויי ברנר לא היה מקום עוד לספקות, לחששות. נוצר הבסיס האמתי: הכאב והאהבה. וככה התחזק הרצון לבוא שמה, אל הגיטו שבמולדת, ולשאת בסבלותיו ולקחת חלק ביצירתו.

אותה שעה נתחדשה שוב חליפת־המכתבים שבינינו. מכתביו מיפו חִדשו גם את רצוני לעלות. ברנר אמנם לא קרא, לא הכשיר, לא הלהיב. אך העובדה, שהוא שם, היתה מספקת. כבר היה אל מי לבוא, היה על מי להשען. אך עוד עברו כשתי שנים עלי בנאות־הכפר אשר בסביבי־וַרשה עד אשר קבלתי יום אחד, אולי המאֻשר בכל ימי־חיי, את הטלגרמה מאגדת המורים שבארץ־ישראל לבוא ולערוך את ה„מולדת".

אז נפגשנו פנים אל פנים בפעם הראשונה. זוכר אנכי בֹקר־תשרי אחד. השעה היתה מְקדמה. אני זה־עתה קמתי משנתי וישבתי על היציע, הפונה אל הים. רק חֹדש ימים עבר מיום בואי לארץ־ישראל, ואני הייתי עוד שכור־יפיה. גבעות חוֹלָה קסמו לי והים קראני יום ולילה כנגינת־חג. בבֹקר ההוא, בֹקר של ערב סֻכות, הייתי חלש מעט. לפני שלשה ימים קמתי מחליי, ובשִבתי נמנמתי תנומה קלה לרוח־הים אשר נשבה על פָּני. והנה אני שומע קול צעדים מתחת לגזוזטרה. בית־מעוני היה אז האחרון בתל־אביב, ואני הבינותי כי הולכים אלי.

נשאתי את עיני, והנה הזקן א. ז. רבינוביץ בפניו המאירים,

ה„רביבים" כבר היתה אחרת. זאת היתה הדממה שלאחר הסער. נשימת שֶקֶט עלתה מתוך המכתבים וזהר קל של שכחה. באחד מכפרי גליציה נח ברנר מעט מקול המונה של לונדון. עם שירת ביאליק התיחד בשדה, ודומה היה, כאלו חלום־הזוָעה של לונדון נעקר מן הלב. גליציה, כפולין ובסַרַביה, עוד אצרה בתוכה מעט תֹם ונֹער, ופליטי רוסיה התנערו שם לשעה מן הקפאון שלאחר המהפכה. גם ברנר נתן מעט להָשיב על פניו את האויר הנוח הזה. קבצי ה„רביבים", שיצאו בגליציה, לא היו ההמשך הישר של „המעורר". לא יכלו להיות. חזיון כ„המעורר" הוא תמיד בודד. הוא נוצר על־ידי אישיות, שמצאה את שעת־הכשר להביע את עצמה כְלה, שתקופה ידועה היתה מסַיעה בידה להבליט את מהותה. מה שאֵרע בשנת 1905 ותקופת־הקפאון שבאה אז לספרות העברית, הראו לברנר, כי חזון־הכליון אשר חזה בלבו, בעיניו המרחיקות ראות, לא היה חזון־שוא. אז בא אלינו עם משא־רוחו הקשה, — הקשה והמרַפא. לא את הכליון ירא, כי אם את נביאי־השוא, את תרמית־הלב. מי שרואה את התהום לפניו, זה יעמוד תמיד על המשמר, זה לא יַשלה את עצמו ואת האחרים — זה לא יפול. תקופות־הכשלון הגדולות בתולדותינו באו תמיד לאחר תקופות המשיחיות הכוזבת. על־כן נלחם תמיד עם כל רומנטיקה עצומת־עין; על־כן חפץ תמיד קֹדם־כל לראות. את כל מאורע טרַגי בחיינו, שהיה בו כדי לקרוע את הצעיף מעל פני הדברים, להראותם באורם האמתי, היה פוגש כמעט בתרועת־לב פנימית. זה היה משום שהוא האמין, שרק בדעתנו את הכל, נֵרָפא — עד־כמה שיש עוד בכלל ארוכה לנו. זאת היתה מהותו. זה היה הפּתוֹס הנבואי שלו, המעמיד אותו, כאישיות פועלת, בשורה אחת עם מנדלי, עם ביאליק, עם אחד־העם. זאת היא הריאליות הקדושה, — העלובה בעיני האנשים מרימי־הקול, וגדולה ויקרה לאלה היודעים כי כל בנין־עם הוא גם חנוך־עם, ואין מחנך כְּאֹמת כמו־שהיא, כַּדברים כמו־שהם.

תקופת ה„רביבים" היתה תקופה של ריאַקציה במובן ידוע. של עיפות. הרוח הלוחמת נרדמה לשעה. רק זעיר־שם עוד פורצת הרעננות העזה של רוח „המעורר". אך בספוריו, שנדפסו בתקופה ההיא ב„השלח", ב„העולם" מחיי הצבא וממדורי הגיטו שבמדינות שונות, המשיך את האֶפּוֹס המחריד של התנַונות האֻמה בגולה. לא היה איש, מלבד ביאליק, אשר ראה את כל הַנְוֹלוֹת שבגסיסת העם, במיתתו האטית, בהתגלגלו אל התהום, כראות ברֶנר. את אשר הכריז ביאליק בשיריו המהממים, ספר ברנר במרירות עצורה, אך בדפיו ההיסטֶריים הרתיח גם הוא את הלבבות ויקרעם קרעים־קרעים, כאחד מצוֹפי התקופה הגדולים.

ב

עם כל היאוש ועם כל הספקנות — היתה לבסוף רק הדרך האחת: לארץ־ישראל. השאיפה למשען כל־שהוא, העיפות מן הגיטות שבגולה

לָשֵׂאת ולזכור. לזכור, כי החיים אינם דבר שבשעשועים...

לקונטרסי „המעורר" הייתי מחכה בפנת הבדידות שלי כלחֶברת רעַ יקר. כל חוברת היתה נשיבת־חיים עזה, קול קורא ממרחקים. היא הבריאה. התעורר שוב חשק להשמיע קול, להצטרף אל החבורה הקטנה והנאמנה, שהשתתפה ב„המעורר".

שלחתי לו שירים מעטים. הרבה לא יכולתי להשתתף ב„המעורר". מודה אני: הייתי חסר אז אותה האמונה, גם אותה המרירות הייתי חסר. לאחר כל מה שעבר על הספרות העברית בימים ההם, הייתי עוד נדהם כְּלִי, הלום־יאוש. והוא דרש, תבע. היו מכתבים, שבהם דבר תחנונים. „מפני־מה עזבתני?" שאל פעם קצרות, והרבה כאֵב היה עצור במלים המעטות האלה, שהיו כתובות על גלויה אחת, בלי הוספה כל־שהיא. המצב בינתים הורע. ולא רק החמרי. הירחון סבל ביחוד מחֹסר חֹמר ספרותי. וככל אשר הכביד עליו, כן נעשה יקר לו יותר ויותר. אי־אפשר היה שלא ירגיש, כי „המעורר" הוא לא רק אורגן ספרותי חשוב, שנדפסו בו כמה דברי־שירה מצֻינים, כי אם בעִקר – ב ט ו י ־ ח י י ם ח ד ש. בנגוד לאותה השלוָה האקדֵמית, שהיתה שרויה על דפי „השלח" ושאר כתבי־העת, התהלך כאן תמיד הסער, סער הרצון והכאֵב. עקשנות היתה בו ורוח מֶרי. הכרזת מלחמה היה כֻלו – מלחמה על כל קפאון ועל כל שַׁלוָה ועל כל שויון־נפש. בו התחילה התקופה החדשה בספרותנו – תקופת המעפילים. הוא היה אות המֶרד.

כשהרגיש ברֶנר, שלא יוכל עוד לעמוד הרבה, התאזר עֹז ומכתביו האחרונים, לפני הפסקת „המעורר", היו מלאים החלטה נמרצה אחת – להמשיך, ויעבור עליו מה. אך אין כֹח אשר יוכל להלחם הרבה באותה האפַּטיה, האוחזת בפעם בפעם את כֻלנו. ברנר היה איש־מלחמה. כשראה את מתנגדו, חגר אוֹן, היה מוכן לקרָב. אך בפני שויון־הנפש שלנו רפו גם ידיו. זה הכריע גם אותו. לא עברו ימים מועטים, ואני קבלתי אותה החוברת התשיעית של „המעורר", שעל שולי השער שלה נדפסה הודעתו־מחאתו של העורך במלים קצרות, חנוקות חֵצָן מתוך עלבון ומרירות. ככה יִפָּרד המשַׂחק על הבימה בראותו את האולם רֵיק לפניו...

אז באה הפסקה קצרה בחליפות מכתבינו. הגיעו אלי רק ידיעות סתומות על־אודותיו. מסרו לי אחדים מאותם הבִטויים החריפים, שפיו היה פולט לפעמים בהיותו שכור־יאוש. לפי הידיעות האלה, עזב ברנר את הספרות העברית, התרחק, ואין איש יודע אַיֵּהוּ. לא יכולתי גם לכתוב אליו. ובעצם לא היה לי גם מה לכתוב לו. הוא לא היה מאותם האנשים, הצמאים לתנחומים. בתנחומי־שוא בחלה נפשו. שמח היה לראות ולהראות את העולם במערֻמיו, ומתֵי־סודו היו רק אלה, אשר הכירו כמוהו, אשר התיאשו עמו מכֹּל, – ו ל א עזבו את המערכה.

גם הוא לא עֲזָבה עד יומו האחרון. מקץ ירחים מעטים קבלתי את מכתבו הראשון מגליציה. וכאִלו כלום לא היה. הוא המשיך. אכן תקופת

זה היה קול היאוש, אך אותו היאוש הַמַּפְרֶה, התובע, המכה על הלב ומצַוה: גְדָל! קשה עתה לשער את הרֹשֶם, אשר עשו אז החוברות הדקות האלה. מכל מאמר, מכל רשימה, ואפילו מתשובות המערכת היה הלב דולה יאוש ואמונה, יאוש ואמונה, ומערבוב שני אלה התחזק, התחַסֵן – נמלא כֹח לחיות, לפעול, „כי עמָנו אל". ככה היו משפיעים ביחוד דברי ברֶנר. דברי הפולמוס שלו כלפי חוץ היו מפליאים בבטחונם. הם היו שקוּיִם גאון של צער. אַחֵר היה קולו כלפי פנים: אנו, היודעים את ענִיֵנוּ, אל־נא נרים את קולנו בכֹח. נעבוד ונִדוֹם, נעבוד ונִדוֹם.

זאת היתה גם השפעת מכתביו. לא היו בהם הבטחות, לא היו גם תנחומים. היה הצער הגלוי, הפשוט, הברֶנרי, שהיה אוכל ומעודד, אוכל וקורא לפעול. עוד אז, בהיותנו כֻּלָנו צעירים כל־כך, העמיק הוא לראות והרחיק לראות יותר מכֻּלָנו. איש מאתנו לא הרגיש עוד את כל הבדידות של הסופר העברי, את תלישות היצירה העברית, את יתמותה, כמוהו. איש מאתנו לא ידע, עד־כמה אין על מי ועל מה להשען, כאשר ידע הוא. ובכל־זאת לא התעורר איש לעבודה, לא היה מוכן כֻּלו תמיד לאשר יקראוהו – כמוהו.

זוכר אנכי: אני כתבתי לו באחד ממכתבי, כי מקומו של „המעורר" בארץ־ישראל וכי מקוה אני להיות בקרוב שם. על זה הוא משיב לי באמון דבריו:

„אומר אתה: ארץ־ישראל. אני, אדם לא־חולה ויודע את מלאכת סדור־האותיות [1], מוכן לנסוע לשם בכל שעה. אך מי יודע, מה יהיה שמה? ליהודי א"י הלא אין צורך בזה, ובכן שוב בשביל יהודי הגולה, שגם להם אין צורך בזה, – ומה לי לונדון, מה לי ירושלים?"

„מוכן לנסוע לשם בכל שעה" – הוא היה תמיד מוכן, אם רק יהיה צֹרך בו. ואף כי „ליהודי ארץ־ישראל אין צורך בו". אך לו לעצמו היה צֹרך בארץ־ישראל, ולאחר שגלגל עוד עם „המעורר" בלונדון ימי אפֵלה ועִם ה„רביבים" בלבוב, בא סוף־סוף אל הארץ לחיות ולפעול – ולמות.

מכתביו, חוברותיו וקבציו לווני בימי תקופה, שלֵמה בחיי, והשפעתם היתה תמיד חיונית, מתמדת ומבֹרכת. אנחנו הרגשנו שנינו תמיד, עד־כמה אנו שונים זה מזה ברֵתמוס היסודי של תכונתנו („שלך, בכל הריחוק שבינינו" – היה אוהב לחתום לפעמים על מכתביו), אך לא היינו מתנגדים זה לזה. אנחנו היינו משלימים, במובן ידוע, זה את זה. הוא היה תמיד הבוגר, רב־הנסיון ורב־התמרורים. הוא לא נתנני להתמכר לחלומות יותר מדי, לשהות יותר מדי „תחת שְמֵי הזכים". הוא היה באמת המעורר, הפתוח כלפי הרוחות – הוא לא נתן לאִידִילִיוּת מְרֻבָּה שֶתְּיַשֵן, שתשכיח. רמזיו במכתביו ובשיחותיו היו תמיד: רק לא לפרוק את קְשִי החיים.

---

1) ההטעמה היא של ברנר.

כל־זה, ואני אינני מאמין עוד בעצמי, כי באמת נגאלתי מאפֵלת בתי־המערכות שברחוב דלוגה וברחוב פַּנסקה ומן המזכירות הציונית התפֵלה ומפיליטוני־הבִּקֹרת שלי ב„הזמן" ומכל המצוקה אשר מצאַתני למן היום אשר באתי לשֶבת ב„מרכזי הספרות" — והנה נושא־האגרות עובר על החלון ומגיש לי מכתב בצֵרוף חבילת קונטרסים דקים ונאים, שאני רואה אותם בפעם הראשונה.

המכתב היה מאת בּרֶנר, והקונטרסים — החוברות הראשונות של „המעורר".

לבי חרד. קראתי את המכתב פעם ושתים ושלש. קול רֵעַ הָמה מתוכו — קול הבודד האחד אשר יִנָּשֵׂא אל הבודד כמוהו; ועל־כן היו הדברים כה פשוטים, נמוכי־קול ונאמנים. הוא קרא לעזרה, אך בלי פתוס וגבוהות. לא להציל את הספרות בא, לא להרים את היצירה העברית; אך כל־זמן שאנו חיים, המלה העברית יקָרה לנו ואין להזניחה. אולי אין לעם ישראל צֹרך בה, אך ל נ ו, למעטים, ודאי יש צֹרך, ואנחנו לא נְוַתֵּר עליה. הוא היה הראשון אשר ראה את־עצמו לא כבֶן־עם, כי אם כחבר של ק ב ו ץ, והוא חפץ לחיות ולעבוד בעד הקבוץ הזה. רק עליו נשען ואליו נתכַּוֵן.

מכתבו היה קצר ומעשי, בשורות מעטות העמידני על מצב הירחון העגום ועל מצב רוחו העגום עוד יותר. „מכָּרי הסופרים, שפניתי אליהם, אמנם לא נענו זמן מרובה. וגם אותם איני מאשים. המצב ידוע ומובן. עתה החלו להתעורר קצת. הלואי!"

... „על עתידות איני מדבר, אך ר ו צ ה ה י י ת י, שתהא היצירה העברית בלשון־הקודש. רחוק הדבר גם־כן שתהא בז'רגון. ברם, תמה אני, אם יש בכלל עוד כח־יצירה ליהודים".

„אם יש עוד כח־יצירה ליהודים" — ובכל־זאת הוא יושב ומתענה בלונדון ומסַדר בעצם־ידיו את הקונטרסים הקטנים, ועל כל שיר קטן ורשימה קטנה, שהוא מקבל, הוא מחליף עשרות מכתבים, ועל כל רֶמז ליצירה, שהוא מגלה בספרות העברית, הוא חי ומתמלא תקוות. אלה היודעים, כי האמונה העמֻקה ביותר פורחת דוקא על פי התהומות, לא יראו שום זרות בזה. היאוש אורב תמיד לַאֲשֶר יקר ביותר.

גם את הקונטרסים קראתי ושבתי וקראתי. כיום אינם עוד לפָני. ימים רבים שמרתי את שני כרכי „המעורר", כשמור איש על זכרונות נעוריו ואותות נעוריו. וצר לי מאד, כי בימי־נדודַי אבדו. אך עד־היום עוד עולה ומרַנן לי מתוכם עֹז נעורים. איזה דבר היה צרור בעלים הרעננים האלה, אשר לא ישוב עוד. זה היה המניפֶסט של ה„קבוץ", גלוי־דעתו, שלא יְוַתֵּר על היצירה העברית בכל תנאי שהוא ובכל מצב שהוא. מעטים אנחנו ודלים אנחנו ומחֻסרי־אונים, — כן! אך רצוננו עמנו ואלהים עמנו. זה המעיָן אשר נחרב — מעיָננו הוא, ועליו נחיה, על אף כל שטן. לא לנו תגַלו, מה רב ענָיֵנו, מה עלוב בטחוננו. אך בַּאשר לנו נאחז ואת חיינו הדלים נרעיף על ה„גן הנטוש" — ולא נעזבהו.

יעקב פיכמַן

עִם בְּרֶנֶר

זכרונות ורשמים

א

הזכרונות על האנשים הקרובים לנו הם תמיד יחד עם־זה גם זכרונות חיינו אנו, ואין לראותם נפרדים מבלי אשר תפָּגם דמותם. ההמון, אשר דרכו לקרא תגר, רואה בזה „אי־נמוס"; אך ציור ברור זקוק גם ל„פון" בהיר. וכזה יהיה תמיד רק המצע האישי.

המגע הראשון ביני ובין בּרֶנר, אשר קֵרבָנוּ זה לזה לכל ימי־חיינו, חל בתקופת־מעבר בחיי, בתקופת־מעבר קשה גם בחיים אשר מסביבי. זה היה בקיץ שנת 1906. לאחר חֹרף ארֹך ועגום בקישינוֹב – לאחר שחיטות אוקטובר, לאחר הכזבות הריבולוציה הרוסית – ולאחר הֶרס פנימי גדול גם בחַיַי הפרטיים, באתי באביב של השנה ההיא לשֶׁבת בעירה בֶסרַבית קטנה, שוקטת על הפרוט ומְקפת שדות־ירק וכרמים – בליאובה. צאתי את קישינוֹב היתה מעין מ נ ו ס ה. לעירה הנדחה, הרחוקה מן הישוב, נמלטתי מן השאון של הכרך, מכנופיות הריבולוציוֹנֶרים המדֻלדלות ומן הציוֹנים. נמלטתי גם מעצמי. הלב היה רֵיק. הספרות העברית העתית כמעט נתבטלה כֻלה מחמת המֵציק. ואני הייתי, גם בלא־זה, רחוק אז מכל ענין ספרותי. באתי לליאובה להיות מורה לתינוקות – ולשכוח, ולשכוח! לאחר שנות התקוות והכאֵב באודֶסה, וַרשה, קישינוב היתה לי ליאובה למקלט־השכחה, לאִי־הדממה. לא החלפתי כמעט מכתבים, לא קראתי עתונים. יראתי את המרחב, אשר זה־עתה נסתי מפניו מנוסת־אימה. שַׁבתי אל שדותי ואל גַּנַּי, כשוב נִדָּח אל מולדתו; וַיִיטַב לי. ו„באהלי־שקט" אלה אמרתי לשֶׁבת ולנוח ימים רבים.

והנה, זוכר אני, יום קיץ אחד, אחר הצהרים, עת בוא הדאֹר. הלמודים בבית־ספרי נגמרו, ואני מביט דרך חלון חדרי על המרחב הירֹק שלפני ביתי. היתה שעת השממון הקיצי הנעים, בהיות הלב פתוח לַמַּראות הקטנים והיקרים. זבוב מזמזם, סנונית מבריקה, ענף מתנענע – עולם מלא

דוגמה זאת תוכיח לנו, כי מלבד יכלתו האמנותית־הציורית, שבה הוא מצטַיֵן, מְחֻנָן משורר זה גם בחוש לירי דק ומְפֻתח. ואולם עִקר ערכו של רוברט פרוסט לפי־שעה – עד־כמה שיש לשפוט על־פי רֹב יצירותיו שיצר עד־כה – הוא כצַיָרם של חיי הטבע, וביחוד כמפָרשָן הנאמן של נפשות האכרים הצנועים והתמימים יושבי נוף ניו־ענגלַנד. מעופה של שירה זו קטן הוא, כאמור, ואפקה מֻגבל; אך גם בקטנות־מעופה ובצמצום־אפקה אָפיָנית היא וגרעינית לְמַדי, כדי לְיַחֵד מקום־כבוד לבעלה בשורת משוררי אמריקה.

בְּמַלְאוֹ כוֹס עַד שְׂפָתָה וּמֵעַל לִשְׂפָתָהּ.
וְלִבְסוֹף הֵגִיחַ מִמְּקוֹמוֹ – וְרַגְלָיו בָּרֹאשׁ – בְּקוֹל־נֶפֶץ
וְעָשָׂה אֶת דַּרְכּוֹ בִּבְעִיטַת רַגְלַיִם עַד לָאָרֶץ.
כֹּה הָיִיתִי גַם־אָנֹכִי מְנַעֲנֵעַ עֲצֵי־לִבְנֶה
בְּשֶׁכְּבָר הַיָּמִים
וְכֹה אֶחֱלֹם וַאֲקַוֶּה לָשׁוּב עוֹד וְלִהְיוֹת.
כִּי אִיעַף מֵעֲמַל־מַחֲשָׁבָה וְהַחַיִּים יֵרָאוּ לִי
בִּדְמוּת יַעַר שְׁדַד־נָתִיב בּוֹ יִכְווּ פָּנֶיךָ
וִידַגְדְּגוּ חֲלִיפוֹת מִמַּגַּע קוּרֵי־עַכָּבִישׁ פּוֹרְצִים לָהֶם
דֶּרֶךְ בְּתוֹכוֹ,
וְעֵינְךָ הָאַחַת תִּדְמַע, כִּי הִצְלִיפַתָּה זְמוֹרָה וַתִּפְצָעֶנָּה –
אֲזַי אֶחְפֹּץ לְהִפָּרֵד מִבְּנֵי־אָרֶץ לִזְמַן־מָה
וְאַחַר לָשׁוּב אֵלֶיהָ שֵׁנִית וּלְהָחֵל מֵחָדָשׁ חַיַּי.
אַךְ אַל־נָא יָבוֹא גוֹרָל רַע לְטְעוֹת בְּכַוָּנָתִי,
לְמַלְאוֹת אֶת תַּאֲוָתִי וּלְנַתְּקֵנִי מִבְּנֵי־אָרֶץ
לִבְלִי שׁוּב עוֹד. טוֹבָה הִיא הָאָרֶץ לְאַהֲבָה בָהּ,
לֹא יָדַעְתִּי מָקוֹם אֲשֶׁר יִיטַב מִנָּהּ.
חָפַצְתִּי לְהִפָּרֵד רַק וּלְטַפֵּס עַל עֵץ לִבְנֶה,
לְטַפֵּס עַל עַנְפֵי הַשְּׁחוֹר עַל רֹאשׁ גֶּזַע לְבֶן־שֶׁלֶג
נָטוּי כְּלַפֵּי שָׁמַיִם, עַד אֲשֶׁר הָעֵץ לֹא יוּכַל שְׂאֵת עוֹד
וְיָכֹף אֶת צַמַּרְתּוֹ וְלָאָרֶץ יוֹרִידֵנִי.
אָכֵן נָעִים הָיָה אָז לִי גַם בְּלֶכְתִּי גַם בְּשׁוּבִי.
עוֹד יֵשׁ אֲשֶׁר יֵרַע גוֹרַל אִישׁ עֲלֵי־אֲדָמוֹת
מִגּוֹרַל מְנַעֲנֵעַ עֲצֵי־לִבְנֶה.

כֹּה רַבִּים הֵמָּה תִּלֵּי זְכוּכִית שְׁבוּרָה נֶעֱרָמִים פֹּה וָשָׁם,
עַד כִּי נִדְמֶה לְּךָ כִּי כִּפַּת־הַשָּׁמַיִם נָפְלָה תַחְתָּהּ.
חֲמָרִים חֲמָרִים הֵם נִגְרָפִים אֶל מוּל שִׁטָּה נוֹבְלָה,
אַךְ הַשֶּׁבֶר לֹא יִשָּׁבְרוּ, אַף כִּי אִם יֵשׁ אֲשֶׁר יִהְיוּ כְפוּפִים
וּמְשֻׁפָּלִים לִזְמַן רַב לֹא עוֹד יִזְדַּקְּפוּ שֵׁנִית.
אֶת גּוּפֵיהֶם הַנְּטוּיִם כַּכִּפָּה בְּלֶב יְעָרוֹת
תִּרְאֶה עוֹד יָמִים אַחֲרֵי־כֵן וְהִנֵּה הֵם גּוֹרְרִים
אֶת עֲלֵיהֶם עַד לָאָרֶץ כִּנְעָרוֹת מִתְהַפְּכוֹת עַל יְדֵיהֶן וּבִרְכֵּיהֶן
הַזּוֹרְקוֹת שַׂעֲרוֹת רֹאשָׁן לִפְנֵיהֶן לְמַעַן יִבְּשָׁן בְּחֹם שֶׁמֶשׁ.
וְאֶת נַפְשִׁי הָיָה לֵאמֹר, בְּטֶרֶם הוֹפִיעָה אֱמֶת־הַמְּצִיאוּת
וְהִפְסִיקַתְנִי בְּסִפּוּרָהּ עַל־דְּבַר סוּפַת־קֹר
(הַאוּכַל לְדַבֵּר דִּבְרֵי שִׁיר כָּעֵת?),
כִּי נוֹחַ הָיָה לִי, לוּ כָפַף נַעַר מִן הַנְּעָרִים
אֶת צַמַּרְתָּם בְּלֶכְתּוֹ וּבְשׁוּבוֹ מֵרְדֹף אַחֲרֵי הַפָּרוֹת –
אֵיזֶה נַעַר מֻרְחָק מִן הַיִּשּׁוּב מִקְּנוֹת דַּעַת בְּמִשְׂחַק־הַכַּדּוּרִים,
אֲשֶׁר שְׂחוֹקוֹ הָאֶחָד הָיָה – בְּהִמָּצְאוֹ לְבַדּוֹ,
בַּקַּיִץ אוֹ בַחֹרֶף, וְכֹה גַּם הִשְׁתַּעֲשַׁע לוֹ בִּיחִידוּת.
אֶחָד אֶחָד הִכְנִיעַ אֶת עֲצֵי גַּן אָבִיו,
כִּי רָכַב עַל קָדְקֳדָם בָּזֶה אַחַר זֶה עַד כִּי הֵרַךְ אוֹתָם.
וְאַף לֹא אֶחָד בָּהֶם הָיָה אֲשֶׁר לֹא הִדַּלְדֵּל
וְאַף לֹא אֶחָד בָּהֶם נִשְׁאַר אֲשֶׁר לֹא הִכְנִיעַ.
הוּא לָמַד כָּל הַטָּעוּן לָמוּד וְנִזְהַר
לְבִלְתִּי קַפֵּץ וְהָגֵחַ לְפֶתַע־פִּתְאֹם מִמַּחֲבֹאוֹ
לְבַל יַכְנִיעַ אֶת הָאִילָן וּלְבַל יַשְׁפִּילוֹ מָטָּה.
עַל רָאשֵׁי הָעֲנָפִים הָיָה עוֹמֵד וּמַשְׁוֶה אֶת מִשְׁקָלוֹ,
מְטַפֵּס לְאִטּוֹ וּבִזְהִירוּת כַּאֲשֶׁר יִנְהַג אָדָם

בזה. והבשורה, כי הגיע הדרשן בשלום לביתו, מפתיעה גם אותנו לא פחות מאשר הפתיעה את האכר ואשתו וכמעט שאינה מניחה את דעתנו.

אמנם סופו של השיר בלתי־צפוי הוא כלל וכלל ונראה כמילודרמטי במקצת, ואולם התבוננות מעטה תוכיח לנו כי אמת פסיכולוגית עמֻקה צפונה גם בו, אף כי אין לראותה בעין ערֻמה מיד.

מרגישים אנחנו למקרא השיר הזה במקורו כאלו פרשת־חיים ממשית נגלה לנגד עינינו כאן ואנחנו אין לנו להקשות עליה ולא־כלום, כי־אם להשתאות לעין־האמן אשר יכלה לתפוס שרטוטי־הויה כה דקים וקוי־נפש כה נעלמים ולגלותם לפנינו בכל מלואם.

לרוברט פרוסט, כאמור לעיל, ענין בחיים כמו שהם ולא כמו שהם צריכים להיות או עלולים להצטלם בתאי־דמיונו של המשורר. חוש־הדמיון, זה החוש הששי שֶנִתן למשוררים, אינו מֻרגש כמעט ברֹב שיריו. ויש בזה טעם לפגם. אמנם ציורי־הנוף שלו נאמנים הם ובהירים, תאורי־הנפש שלו מצטַינים בדיקנותם ובאמתותם, אך מכֻּלם נושבת כעין קָרה, כקרה הנושבת מעל־גבי מצבות ולו גם הן נהדרות ביפִיָן ועשויות מעשה־אמן, לפי שהמשורר לא אָצל עליהם מהוד דמיונו החי ומזיו נשמתו הערה. ואולם במקומות המועטים בשיריו שבהם הוא משַתף את דמיונו אל מראה־הטבע שהוא מתאר ומצרף גם את לבו והיתה התמונה נהדרה וחיה פי־שבעה.

לדוגמה ישמש לנו השיר „לִבְנִים", הנתן בזה במלואו, שיר ציורי נחמד, שֶנִימה לירית, לבבית רועדת בו ומפעמת כאַקורד־מנגינה.

כִּי אֶרְאֶה עֲצֵי־לִבְנֶה מִתְנוֹעֲעִים לְיָמִין וְלִשְׂמֹאל

אֶל מוּל טוּרֵי עֵצִים זְקוּפִים מֵהֶם וְגַם קוֹדְרִים מֵהֶם,

אֲזַי אֹהַב לַחְשֹׁב, כִּי נַעַר מִן הַנְּעָרִים נִעֲנַע אוֹתָם,

וְאוּלָם נִעֲנוּעַ אֵין בּוֹ כְּדֵי לָכֹף אֶת צַמַּרְתָּם,

סוּפוֹת־קֶרַח תַּעֲשֶׂינָה זֹאת. הֵן רָאֹה רְאִיתָם – וְלֹא פַּעַם –

בִּהְיוֹתָם טְעוּנֵי קֶרַח, בְּבֹקֶר חֹרֶף בְּהִיר כִּכְלוֹת גֶּשֶׁם.

עִם רוּחַ קָמָה הֵם מִתְנַפְּצִים אֱלֵי גִזְעָם,

לוֹבְשִׁים גַּוָּן וּפוֹשְׁטִים גַּוָּן בְּעוֹד תְּפוֹצֵץ סוּפָה

וּתְבַקַּע קְרוּם־זְכוּכִיתָם. רֶגַע יַעֲבֹר, וּמְחַמְּמֵי שֶׁמֶשׁ

יְזָרְקוּ קְלִפּוֹת־בְּדֹלַח מֵעֲלֵיהֶם, יְפִיצוּן וִיסָעֲרוּן עֲלֵי מִכְסֵה שֶׁלֶג.

והדעות וההשקפות שלו מצמצמות הן במעגל־הפוריטניות הצר ואין בהן אפוא לא משום בנין־עולם ואף לא משום הריסת־עולם. דרשן־הֵלך זה עובר על בית־אכר בחצות ליל־חֹרף, בשובו מנדודיו בכפרים. סופת־שלג נוראה מתחוללת בחוץ. האכר ואשתו מקַדמים את פני האורח הסר לביתם בשמחה והם מדברים על לבו להִשאר אתם עד אור הבֹקר. מזהירים הם בו לבלתי סַכן את נפשו בליל־זְוָעה כזה. ואולם לא מוג־לב הוא הדרשן כי ישמע להם. אדרבה, הסופה מגבירה בו את התשוקה להמשיך את נסיעתו לביתו. „הסער קורא לי!״ – הוא קורא ויוצא לדרכו, למרות אזהרותיהם של האכר ואשתו.

ומפני שאנו נכונים לראות בדרשן־הֵלך זה לא סתם עובר־ארח, כי־אם סמל איש־הרוח השוחה נגד זרם־החיים ודורך במסלתו המיֻחדה, לכן אנו רוצים לשאל למַשמע קריאתו הנזכרה: לאן? ולשם־מה? אך טוב טוב שלא נשאל את שאלתנו זו, כי תשובה לא נמצא עליה לעולם. כל כחו של בּרַנד ניו־ענגלנדי זה הוא בקריאה ובתביעה בלבד – ואולם מטרת־שאיפה מסֻימה, אשר בעדה יסבול ויתן את חייו, אין לו.

והמשורר אינו רוצה אף לרַמז על השאלה ההיא. ה„אח מיזירוו״, למרות היותו דמות מרכזית בשיר, יורד מעל הפרק כמעט מאותו רגע והאמן שָׂם את פניו לתֵאור נפשותם של האכר ואשתו. רואים אנו והנה הם שרוים בצער ודואגים לגורלו של הדרשן־הנודד. בטוחים הם, כי בנפשו תעלה לו נסיעה זו. ליל־חרדה עובר עליהם. לפנות־בֹקר הם קוראים בטליפון אל אשתו כדי לדרש לשלומו. אך אין קול ואין עונה. רק צְוחת־ילד נשמעת בעד הטליפון. ברי להם, כי נתקַימה נבואתם. ודאי נבהלה אשתו ויצאה לבקש עקבותיו. בעוד הם יושבים ומצטערים והנה צליל פעמון־הטליפון באזנם. בחרדה הם נגשים כל־עוד נפשם בם. אל־נכון יודיעו להם את השמועה הרעה על הִמָצא גוִיָתו המתה קפואה בדרך. ואולם – מי מלל להם כזאת? – הקול הוא קול הדרשן עצמו ובשורה בפיו, כי הגיע בשלום לביתו. – כמה מוזר הוא הדבר! הם יעצו לו ודאגו לו וכבר נדו לו וספדו עליו, ואחרי כל־אלה – נכזבה דאגתם וחששם נתבטל. אכן אין מכאוב כמכאובם! סבלנות האשה לא תעמוד בה ומרֹב צער ועגמת־נפש היא קוראה: הכמלון־אורחים נעשה את ביתנו לאורחים־פורחים, שאף רגש־כבוד והכרת־תודה אין בלבם? –

השיר עשיר הוא ברגעים דרמטיים נעלים, הָחל בהופעתו המסתורית של הדרשן־הנודד וכַלה בקריאתה הפַּתֶטית של אשת־האכר. ואולם אין המשורר מגַבש את הצבעים ביותר. בצמצום נכר כחו. שרטוט אחד דק ותמונה חיה קמה לנגד עינינו ומצב ברור מתגלה לפנינו. הנה כי כן יצליח המשורר להשרות עלינו את רגשות הפחד והצפיה הממלאים את לב האכר ואשתו על־ידי פרט אחד קטן – על־ידי צוחת־הילד הנשמעת בעד הטליפון. אנו שומעים את ה„הוּ־הַא״ של הילד וכברק תחלוף את מוחנו המחשבה: אין זאת כי נֶעזב התינוק מאמו! אכן קרה האסון וַיֶהי! כמעט שאנו בטוחים

וּשְׁלֹשָׁה הָיוּ שָׁם בְּמַעֲרָכָה אַחַת כֵּהָה:
הַיָּרֵחַ, עֲנֻנַת־הַכֶּסֶף הַקְּטַנָּה וְהִיא.

ווֹרֶן שָׁב – מַהֵר לָשׁוּב, נִדְמָה לָהּ.
הִתְגַּנֵּב וְעָמַד עַל־יָדָהּ. תְּפָשָׂהּ בִּזְרוֹעָהּ וְחִכָּה דֹם.

„ווֹרֶן?" – שָׁאֲלָה.
„מֵת" – בָּא קוֹל תְּשׁוּבָתוֹ".

טרגֶדיה קטנה היא זו, קטנה שבקטנות, ומכבשונו של עולם אין בה, אך תחתה הלא תִשת נפש־אדם חיה, סובלת ומרגשת. ואם תרצו, יכולים אתם למצא בעלבון־חיים זה ובדכדוכי־נפש אלה כעין רמז לעלבונות וליסורים של נפשות־אדם גבוהות ומרוֹמָמות הבאות עד־דַכּא אף הן ומסתלקות ונפרדות מן העולם מתוך תאוות לא־נמלאו ושאיפות לא־נתקַימו.

בטרגדיות קטנות שכאלה, הנוקבות ויורדות עד תהום־הנפש, מלא וממֻלא כל הקבֶץ האמור. התימות שונות הן – ולא הן, דרך־אגב, עִקר כאן – אולם מתוך כל אחת ואחת מהן נשקפת נפש־אדם עוטיָה ואבֵלה הלוחמת את מלחמתה הקשה הבודדה בין הרים נִקשים ומחֻסרי־חמלה, ומתוך כֻּלן מבצבצים גם יכלתו ואונו של המשורר לחַטט בתאי־הנשמה הכי־סמוים מן העין ולתארם ביד־אמונים.

בשירתו של פרוסט יש גם הרבה מן היסוד הדרַמטי, במובנה הנעלה של מלה זאת. ציורי־הנפשות הם כה שלמים ונאמנים, ההתנגשות שבכחות־האדם היא כה בולטת ובהירה והרצאת המאורעות כה חריפה ומפתיעה, עד כי יש לראות את רבים משיריו כראות דרַמות זעירות במסגרת פיוטית.

על לבי יעלה כעת השיר „שלג", אחת מיצירותיו המשֻבחות של פרוסט.

גבּוֹר השיר הספּורי הזה, ה„אח מיזירוו", הוא טפוס חי של דרשן פוריטני נודד בערי ניו־ענגלנד. יש בנשמתו ניצוץ של פילוסוף־לוחם הנכון למסור את נפשו על דעותיו והשקפותיו, אלא שהניצוץ לא נתלַבה די־צרכו

בעליו. יש לו לעלוב זה גם רגעי הנצחון הפרטי המנעימים את חיי האיש על אדמות ושעות־רצון מיֻחדות המרימות את ערכו וערך מפעלותיו בעיני עצמו ובעיני אחרים. שעות אלה תמצאנה לו לסילַס הפועל כאשר יזדמן ויבוא לעבוד אתו במחיצתו הַרולד וילסון, צעיר משכיל ומורה בבית־ספר עממי. זֵכר הימים ההם לא ימוש מלב סילס גם בימי זקנתו.

„ימים אלה — סחה בעלת־האחֻזה לאישה — ירגיזו את נפש סילס כחלום־בלהות. הן נפלא הוא — כך יאמר סילס — אשר יוחקו אֵי־אלה דברים במוחך. — — — הַרולד קשור בכל נימי לבו לשפה הלטינית. הן שאל שאלני מה דעתי על מאמר הרולד זה, כי שפת־לטין למד כלמֹד איש נַגן עלי כנור באשר יאהב כן. אך זאת היא תשובה! אף סח לי, כי לא יכול לטעת אמונה בלב העלם כי יש לחפּור ולמצא מים בקלשון־לוז — לאות ולמופת נאמן מה־רבּה התועלת הצפונה בספרים”.

סילס הַשָׂכיר נטל את חלקו גם ברגש־כבוד פרטי. שפלות־מעמדו וקטנות־ערכו בחיים לא דכאו את נפשו ולא טמטמו את חוש הגאוה האנושית שלו. וזוהי באמת הטרגֶדיה האִלמת שבחיי אדם עלוב זה. נכנע הוא ואינו נכנע לגורלו. פועל זקן מדֻכדך־חיים ונגוע־תלאות, תשוש־כח וירוד־נפש בא אל אחֻזת־אדוניו לבַלות בה את ימיו האחרונים, חדל־אונים הוא ואינו שוה בעמלו כלום, אך ניצוץ הכרה עצמית עודנו חי עמדו, לידי התבטלות גמורה עוד לא הגיע — את נפשו לא יבזה ורחמים לא יבקש. בא הוא ורעיון במוחו כדת מה להוציא לפעֻלה את מחשבתו מאז ולהיות לעֵזר לאדונו בחפירת־תעלה בעמק־שדהו. ואולם המות יקדמהו בינתים מחוץ לבית־אדוניו — אֻמלל ונדכה, אך בעצם תֻמו וטהר־נפשו.

וכה יסַים פרוסט את ספורו הטרַגי הקצר:

„לֵךְ וְהִבַּטְתָּ וְרָאִיתָ בְּעֵינֶיךָ”, — אומרת האשה לבעלה, —
„אוּלָם זְכֹר וְאַל תִּשְׁכַּח, ווֹרֶן, אֶת אֲשֶׁר לְפָנֶיךָ:
הוּא בָּא הֵנָּה לְעֶזְרָתְךָ לַחְפֹּר אֶת הַשָּׂדֶה.
כִּי דֶרֶךְ חֲדָשָׁה מָצָא. אַל נָא תִּלְעַג לוֹ.

אוּלַי גַם לֹא יַזְכִּיר אֶת הַדָּבָר. אַךְ אוּלַי יַזְכִּירֶנּוּ.
וַאֲנִי פֹה אֵשְׁבָה לִי וְאֶרְאֶה אִם הָעֲנָנָה הַצָּפָה שָׁם
הַקְּטַנָּה תִּפְגַּע בַּיָּרֵחַ אוֹ תַעַבְרֶנּוּ.

פָּגֹעַ פָּגְעָה בַיָּרֵחַ.

למעלת סֵמל כללי. מחֵיק ניו־ענגלנד הם באים, אך אל חיק־האנושיות הם שָבים.

רוברט פרוסט עצמו צִיֵן את קֹבֶץ־שיריו האמור בשם „ספר אנשים". השם „ספר הנשמות" הוא, אליבא דאמת, יותר מתאים לו, כי אכן זהו הקו היסודי בשירתו של פרוסט – הקו הפסיכולוגי. לוקח הוא המשורר בני־כפר תמימים ופשוטים – מיושבי ההרים על־פי־הרֹב – מעמיד אותם בנסיונות־נפש קשים ובורא לנו את היכֹלת להציץ לתוך מסתורי־נשמתם.

כל שיר ושיר אשר באותו קֹבץ הוא ספור שלם. ואולם העִקר בספורים אלה הוא לא הצד הנגלה, כי־אם הצד הנסתר שבהם הנבלע בין השיטין. בשרטוטים דקים מן הדקים, אגב־אורחא וכלאחר־יד, מתָאר פרוסט את גבוריו, אך מתוך נקֻדות־מכחול אלה האִלמות, הצנועות תצטרף אט־אט דמות־דיוקנם המסֻימה ותֵחָרת בזכרוננו בבהירות יתרה.

הנה לדוגמה השיר „מות הַשָׂכיר".

מעשה בפועל זקן העוזב את אחֻזת־אדוניו, שבה עָבד רֹב שנותיו, ושב אליה אחר זמן מועט, כדי לבַלות בה את שארית ימיו. כהגיעו לבית־בעליו לא יתנהו רוחו להִכנס פנימה בטרם נִתנה לו הרשות לכך. בעל־האחֻזה איננו בביתו אותה שעה, ואשתו תקדמהו על סף־הבית. כשוב בעל־האחֻזה הוא מסרב בראשונה לקבל את פועלו הזקן בחזרה. אבל סוף־סוף הוא נֵאות לבקשת אשתו והריהו הולך על־מנת להכניסו אל הבית. אך מיד הוא שב על עקביו ובשורה בפיו: הפועל מת.

אולם יותר משאנו נפעלים על־ידי מותו הפתאֹמי־הטרַגי של נודד שבע־ימים זה אנו באים לידֵי התענינות בטיבו של הפועל החי, הגבור הדומם של הספור. יתר על־כן. אין הגבור מופיע על בימת־החזיון אף רגע, אך רשמי־רוחו נעשים כה ברורים וגלוים לנו, כאלו ראינום מבעד לאספקלריה מאירה. הוא אחת מאותן הנפשות האִלמות אשר את דבר־מציאותן לא נשמע, כי־אם נרגיש. פועל פשוט הוא, איש ההמון, שאין לו בעולמו אלא חלקת־השדה שהוא מעַבד ומסירותו לאדוניו נותני לחמו. הריהו אחד מאותם „המיליונים הדוממים", אנשי האֵת והמעדר, המכֹונה והטחנה, העוברים יום־יום על־פנינו בבקעת־החיים אי־נראים ואי־מפֹארים. ואף־על־פי־כן יש בו, בנכה־חיים זה, גם מנה יפה של מה שאנו אוהבים לקרֹא בשם „עצמיות אידיאלית". בלבו של צנוע־הויה זה יש אשר יפרחו גם חלומות ועד־כמה שלא יהיו קטנים ואי־חשובים במהותם הנה יש בהם, אף בהם, לרומם את נפש בעליהם ולמלאותה תֹכן ושאיפה. כֹחו של פועל שַתקן הוא בהקמת ערֵמת־שחת. „כל צרור וצרור קלשונו יַעַל, על מקומו ישים, ואות ומספּר לזכרון יתן לו, למען ידע ובנקל ימצאהו להפילו כבוא העת". זה כֹחו לאדוניו. וחלום־חייו הוא: לחַפש ולמצֹא דרך מתֻקנה לחפירת־תעלה בשדה־

עירה קטנה, אשר רק „ששים בוחרים היו בה ביום־הבחירה האחרון", נמצאת בתחתיתו של ההר. אכרים טהורי־לב ותמימי־נפש ישכנו בה ויתפרנסו מעמל כפיהם בשדות ובגנים אשר עברו להם בירֻשה. פה נולדו וגדלו, פה חיו את חייהם האכרים האלה. חֵלק מן ההר הִנם גם הם. בתחומם המֻגבל, תחת צלו המאפיל של ההר־הענק, הם מתנועעים כל ימיהם. זָר להם לא רק עולם־יה הרחב אשר מהם והלאה, כי־אם גם ההר עצמו, שכֵּנם האִלם משחר־ילדותם, הוא כחידה קפואה בעיניהם. רועה־בקר מתנהל לאטו לרגל עבודתו אשר בשדה מתגַלה לפנינו בשיר זה בתור דַבָּרם של בני־ההרים ההם. את כל חייו חי כאן במדרון־ההר, אך על ראש־ההר לא היה אף פעם. אמנם שמֹע שָמַע על־דבר „פלג־מים מפַכּה בקצה־קצהו של ההר הקר בימות־החמה וחם בימות־החֹרף תמיד", אולם מעולם לא עלה עדַין להסתכל במראה־הפלאות הזה.

ובאמת איך אפשר לצפות כי יבוא אדם־אכר – והוא יליד־הסביבה ההיא – לעשות מעשה אשר כזה! הלא כה הם דבריו:

– – – אָמֹר אָמַרְתִּי תָמִיד לַעֲלוֹת וּלְהִסְתַּכֵּל בַּמַּרְאָה.
אַךְ הֲלֹא יָדַעְתָּ דַרְכּוֹ שֶׁל עוֹלָם מָה הִיא:
לֹא דָבָר גָּדוֹל הוּא בְעֵינֵי אִישׁ לַעֲלוֹת וּלְטַפֵּס
עַל רֹאשׁ הָר עָבֵד בְּתַחְתִּיתוֹ בְּמֶשֶׁךְ כָּל־יָמָיו.
כִּי אֵיךְ־זֶה אֶהְיֶה נוֹהֵג? הַאֵלֵךְ לְבוּשׁ כְּתֹנֶת־עֲבוֹדָתִי
עִם מַקֵּל עָב בְּיָדִי, כְּדַרְכִּי תָמִיד בְּטֶרֶם בּוֹא
הַפָּרוֹת אֶל הַמִּשְׁפְּתַיִם לְמוֹעֵד חֲלִיבָתָן? אוֹ אוּלַי
בְּקְנֵה־רוֹבֶה אֵלֵךְ מֵאֵימַת דֹּב שָׁחוֹר אֲשֶׁר נִתְעָה?
הֵן בִּלְתִּי־מָצוּי הוּא הַדָּבָר כִּי יְטַפֵּס אִישׁ
לְשֵׁם טִפּוּס בִּלְבָד.

והרי לפניכם בדברים מועטים כרַקטֶריסטיקה מצֻינה של יושבי־הרים נדחים – של אכרים תמימים ומרֻשלים, קצרי־ראות וצרֵי־מֻשָׂג, שהחיים כֻּלם יעברו עליהם ללא חשבון וללא שאלה וללא בקשת־פתרון.

חותָם הסביבה ה„ניו־ענגלנדית" טבוע באֹפן נכר על רֹב שיריו־ציוריו של רוברט פרוסט, ואף־על־פי־כן יש למצֹא בהם גם ערך עולמי קַיָם. אמנם תחום־היניקה שלהם מֻגבל בהקפו, הסביבה אשר אותה ואנשיה הם מתארים היא „מצפון לבוסטון" – כשם אשר קרא פרוסט לאחד מקבצי־שיריו, – ואולם האמת השירית הגלומה בהם, ככל אמת שבשירה, עוברת על הגבולות המצמצמים, שבתוכם היא קבועה, ומתרוממת לפעמים

וְטוֹב טוֹב אֲשֶׁר יֹאמַר כַּךְ הוּא עַצְמוֹ.
רָאֹה אֶרְאֶה וְהִנֵּה הוּא אוֹחֵז אֶבֶן הָכֵן בִּשְׁתֵּי יָדָיו.
וּדְמוּת לוֹ כִּדְמוּת פֶּרֶא חָמוּשׁ מִתְּקוּפַת־אֶבֶן קְדוּמָה.
מִתְנוֹעֵעַ הוּא בַּחֲשֵׁכָה, נִדְמֶה לִי,
לֹא שֶׁל יְעָ־ֹת וְאַלּוֹנֵי מֵצַל בִּלְבָד,
הוּא לֹא יַעֲבֹר לְעוֹלָם עַל מַאֲמַר־אָבִיו
וּמֵרֹב שִׂמְחָתוֹ עַל כִּי עָלָה זֶה עַל לִבּוֹ בְּמוֹעֲדוֹ
יָשׁוּב וְיֹאמַר: „גְּדֵרוֹת טוֹבוֹת תַּקְנֶינָה שְׁכֵנִים טוֹבִים".

בשיר זה אנו רואים את התמזגות שני היסודות האמורים, יסוד הציור ונתוח־הנפש. היסוד האחד נבנה מן השני ושניהם כאחד בוראים את התמונה השלֵמה לפנינו.

רואים אנו, ראשית־כֹּל, את הציור הבהיר המלא חן של פשטות ושל הומור בריא, ציור תקון־הכֹּתל שבין גני שני האכרים השכנים. ואולם יחד עם־זה צפות כמו מאליהן מתוך הציור ומתגלות לעינינו גם שתי נפשות־אדם, נפשות בוני־הכֹּתל. השיחה הקצרה שבין שני האכרים תכניסנו לתוך מעמקי־המסתורין של שני עולמות שונים ורחוקים זה מזה. האכר האחד, בעל המאמר „גדרות טובות תקנינה שכנים טובים", מַפסיד לפתע־פתאם את צורתו האישית, הפרטית, ומתרומם למדרגת טפוס של אכרים פוריטניים תמימי־דעה וצרי־מבט הכפותים ומשֻׁעבדים אל מסֹרת־האבות החנוטה שעברה להם בירֻשה. דור מפי דור, עד לבלתי זוז אף כמלֹא פסיעה אחת קדימה. ולעֻמתו האכר השני, בעל גן־התפוחים המוכיחו בדברים, מסמל את רוח הספקות והחקירה, רוח השלילה והכפירה המתגנבת אט־אט גם לתוך מבצרי המסֹרת והאמונה.

כל מי אשר יכיר את אכרי „ניו־ענגלנד" המחזיקים בנושנות, אותם ואת שיחם והגיגם, כל מי אשר היה במחיצתם והטה את אזנו אל פילוסופית־החיים שלהם הקבועה ומוכנה בשבילם עוד מיום הִוָּלדם, כל מי אשר התבונן אל דרכי־חייהם וראה כמה עלולים הם לַיַשב בפתגם עממי שגור או במאמר־ראשונים אחד את כל פרובלימות־ההויה וחידות־התקופה — הוא ידע ויבין כמה אָפיָני הוא השיר האמור להם. השורה האחת, הנאמרת מתוך תמימות ועקשנות: „גדרות טובות תקנינה שכנים טובים", מביעה בקצור נמרץ, אך גם בבהירות יתרה, את כל מהלך־רוחו של הגבור־הטפוס.

או הנה השיר „ההר". בשיר זה, כמו בשיר הראשון, אנו רואים גם־כן — ובמדה יותר רחבה — את הרכבת שני היסודות האמורים, יסוד־הציור ונתוח־הנפש, והשתלבותם המֻצלחת זה בזה. התמונה היא מרהיבה באמת. על הבד עולה דמות הר חָסֹן וזועם, אחד מהררי נוף „ניו־ענגלנד" הנאדרים.

שׁוֹלֵחַ אֲנִי דְבָרִי לִשְׁכֵנִי אֲשֶׁר מֵעֵבֶר לָהָר
וְלַיּוֹם הַנָּכוֹן נוֹעֵד שְׁנֵינוּ וּנְטַיֵּל יָשָׁר בַּשּׁוּרָה
לְמַעַן בְּנוֹת מֵחָדָשׁ אֶת הַכֹּתֶל בֵּינוֹתֵינוּ.
מְהַלְּכִים אָנוּ וְהַכֹּתֶל בֵּינוֹתֵינוּ בַּאֲשֶׁר נְהַלֵּךְ.
לְכָל־אֶחָד מִסְפַּר הָאֲבָנִים אֲשֶׁר בִּרְשׁוּתוֹ נָפְלוּ;
קְצָתָן לְכִכְּרֵי־לֶחֶם דּוֹמוֹת וּקְצָתָן כְּעֵין הַכַּדּוּרִים,
עַד כִּי רַק עַל־פִּי לַחַשׁ נֵדַע לְהַחֲזִיקָן בַּמַּעֲרָכָה,
כִּי תָנַחְנָה עַל מְקוֹמָן עֲדֵי נַפְנֶה אֶת רָאשֵׁינוּ,
וְאֶצְבְּעוֹת יָדֵינוּ תִכְאַבְנָה מֵרֹב מִשְׁמוּשׁ בָּהֶן.
הֲרֵי זֶה מַמָּשׁ דּוֹמֶה לְמִשְׂחָק מִמִּשְׂחֲקֵי־חוּץ
בּוֹ אֶחָד כְּנֶגֶד אֶחָד. וַאֲשֶׁר נִפְלָא מִזֶּה הוּא:
הַכֹּתֶל בִּמְקוֹם עָמְדוֹ לֹא יוֹעִיל לָנוּ כְּלָל –
גַּנּוֹ גַּן־אֳרָנִים כֻּלּוֹ, וְגַנִּי – גַּן־תַּפּוּחִים,
עֲצֵי־הַתַּפּוּחַ שֶׁלִּי, אָמַר לוֹ, לֹא יַחְדְּרוּ לְעוֹלָם
וְלֹא יַשְׁחִיתוּ אֶת הַפְּרִי מִתַּחַת לַעֲצֵי אֳרָנוֹ,
אַךְ הוּא בְּאַחַת: „גְּדֵרוֹת טוֹבוֹת תַּקְנֶינָה שְׁכֵנִים טוֹבִים".
עִם־אָבִיב יַעַבְרֵנִי רוּחַ לָצוֹן וְאֶתְאַבָּה לָדַעַת
אִם אוּכַל לְהַשְׂכִּילוֹ וְלַהֲבִינוֹ, לֵאמֹר:
„אֵימָתַי תַּקְנֶינָה שְׁכֵנִים טוֹבִים? הֲלֹא בִּמְקוֹם
שָׁם יֶשְׁנָן פָּרוֹת! וּבִמְקוֹמֵנוּ הֲלֹא אֵין כָּל פָּרוֹת!
וַאֲנִי בְּטֶרֶם אֶבְנֶה כֹּתֶל חָפַצְתִּי דַעַת
לָמָּה זֶה אֲשֶׁר אֶבְנֶה וַאֲשֶׁר אָקִים
וּמִי הוּא אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה עָוֶל נֶגְדּוֹ.
דְּבַר־מָה יֶשְׁנוֹ אֲשֶׁר לֹא יֶאֱהַב כֹּתֶל,
אֲשֶׁר יַחְפֹּץ בְּהִסָּתְרוֹ". כִּמְעַט אָמַרְתִּי אֵלָיו
„מַעֲשֵׂה־שָׂטָן" הוּא, אַךְ לָאו דַּוְקָא מַעֲשֵׂה־שָׂטָן הוּא,

בפרוצס־היצירה, אך מתענגים אנחנו על פרי־היצירה הבשל ומברכים על המִגמר. הראשון הוא בחינת לָבה רותחת ומבעבעת אשר בכור־ההתוך, והאחרון – בחינת מתכת קרה מְצקה לאחר שנתגבשה וקבלה את צורתה הקבועה. שירתו של וויטמן דינַמית היא, סוערת, חובקת־הכל; שירתו של פרוסט – רְגֵעָה ומתונה ומְצמצמת־הגבולים. אפקיה אינם גדולים ורחבים כל־כך, אך לעֻמת זה עמֻקים הם ובהירים ביותר.

רוברט פרוסט הוא בעִקר וראשית־כל משורר־צַיָר, צַירם של חיי־הטבע ושל נפשות־האדם. הוא אינו מתענֵין באידיאות – תהיינה רמות ונשגבות – על החיים, כי־אם בצורות־המציאות עצמן כפי שהן מתגלות לו. הוא אינו לא מבכה את החיים ולא קושר כתרים להם, כי־אם מתאר אותם ואת גלוייהם וגלויי־גלוייהם באדם ובבריאה. החיים בעצמם עולים בעיניו על כל תיאוריה יפה, על כל אידיאה רמה שיברא מי־שהוא על־אודותם. מפני־כך יציג לפנינו מראות־טבע וגלמי־נפש ערֻמים, חשופים, כפי אשר נצטלמו בתאי־רוחו, מבלי שום פרושים ובאורים מן הצד, כאִלו היה מרמז ואומר לנו: הרי החיים לפניכם על כל יפיָם וכעורם, הודם ומוראם, ואתם לכו ומצאו בהם תענוג או צער כאשר תרצו.

מְצַיֵר הוא תמונות־טבע ותמונות־אדם זו אחר זו וזו על־ידי זו. ציורי־הבריאה וציורי־הנפש הם לפעמים קרובות משֻלבים אצלו במדה שכזו, עד כי משתאים אנו, עם קריאה ראשונה, לדעת איזה מהם הוא הכי־עִקרי ובנין־אב ביצירתו.

אולי יתן לנו השיר „תִקוּן־כֹּתֶל" מֻשָׂג כל־שהוא מאֹפן ציורו ודרך־הסתכלותו של רוברט פרוסט.

דְבַר־מָה יֶשְׁנוֹ אֲשֶׁר לֹא יֶאֱהַב כֹּתֶל,
אֲשֶׁר יַפִּיל רִגְבֵי־עָפָר קְפוּאִים אַרְצָה
וִיפַזֵר אַבְנֵי הָעִלִּית לְמוּל פְּנֵי שֶׁמֶשׁ
וְיִפְרֹץ פְּרָצִים דֵי עֲבֹר בָּם שְׁנָיִם.
וּמַעֲשֵׂה הַצַיָדִים נוֹסָף הוּא לָזֶה:
בְּעִקְבוֹתָם לֹא פַּעַם הָלַכְתִּי הָלֹךְ וְתַקֵן
בִּמְקוֹם שָׁם לֹא הִשְׁאִירוּ אֶבֶן עֲלֵי אָבֶן.
אַךְ הֵם בְּאַחַת: לְהוֹצִיא הָאַרְנֶבֶת מִמַחֲבָאָהּ
וּלְמַלֵא תַאֲוַת כְּלָבִים נוֹבְחִים. כְּלַפֵּי הַפְּרָצִים כַּוָנָתִי
אֲשֶׁר לֹא רָאָה אִישׁ וְאִישׁ לֹא שָׁמַע בְּהִפָּרְצָם,
אַךְ כְּבוֹא הָאָבִיב, לְמוֹעֵד הַתִקוּנִים, מָצֹא נִמְצָאִם תָּמִיד.

ב

רוֹבֶּרְט פְּרוֹסְט

כך דרכם של כובשים ראשונים מעולם: בכַשיל ובכילפות הם באים, בקול־תרועה ובסערת־מלחמה. מדבריות יפריחו, יערות יכריתו, אגמים יובישו ונהרות יגַשרו. עוברים הם בארץ לארכה ולרחבה, אך אל צפוני־מעמַקֶיה לא יהינו לחדור. בשביליה הבודדים לא יצעדו, את קרקע־גדולה לא ישבחו זאת חלקת־יפיה לא ישַׂדֵּדוּ. זאת היא נחלת יורשיהם הבאים אחריהם. הכבוש והנצחון הלוהט היא מטרת־חלקם האחת בחיים.

וולט וויטמן, המורד־הכובש, שסלל דרכים חדשות בגבולות השירה האמריקאית והכניס בה הרבה משפעת־חילו ומסערת־דמו, לא נשאר בתמציתו האחרונה אלא בגדר שופר־עֹז, – אמנם בהיר וצלול, – שכל עִקר תפקידו הוא לִקרֹא ולָריע ולהזעיק את העם. היטיב אשר אמר אחד המבקרים האמריקאיים, כי אלה משיריו המושכים את לבנו ביותר בתור דברי־פיוט הם דוקא על־פי־הרֹב הכי־„קונסרבטיביים" בתכנם ובצורתם ובלתי־אָפְיָנִים לו בכל־אפן. קריאת־מרד והתמתחות־השרירים היו סוף־סוף ראשית משושו וגם ראשית אונו בשירה. הוא גולל את יריעת־ההויה הגדולה לעיני בני־דורו והראה על אוצרות־היֹפי הרבים הגנוזים גם בחיי־האדמות הפשוטים ועל אפשריות־השירה הגדולות החבויות בתוכם. הוא הטיף, קרא, עורר, אך בעצמו לא נגש אל זויות־החיים ההן, לחממן ולהאירן באור־נפשו ובנֹגה־שירתו. יותר מדַי היה סוער, דינַמי ומהיר־תנועה למען התעכב במקום אחד ולרַכֵּז את כחות־נפשו בנקֻדות־חיים בודדות. מרפרף היה על כל החיים, כאשר תעוף הצפור בשמים, נוגע ואינו נוגע בהם, סוקר בסקירה אחת שטחית וחטופה את עין־המרחביה, סוקר ונעלם, סוקר ונעלם. את ההתעמקות בצורות־ההויה אשר צָר על היריעה, את החִטוט בנשמת החיים הפרוזיים והעלאת גרעיני־היֹפי מתוכם, את דיוק־השרטוט ודקות־התמונה – את כל־זה הניח לתלמידיו ההולכים בעקבותיו.

והתלמידים לא אחרו לבוא.

חֵלק מן התפקיד הזה ממַלא במדרגת־שלֵמות ידועה בן־זמננו המשורר רוֹבֶּרט פרוסט.

כוויטמן מצטַיֵן גם הוא באהבתו היתרה לחיים היום־יומיים, הפרוזיים לפי הנחת־הרבים, וכוויטמן כן גם הוא משתמש בשפת־הדבור הפשוטה, הריאלית. אולם בעוד אשר אנו רואים בוויטמן את הענק המתגושש, המשורר־הלוחם העומד וחרבו בידו, הנה בפרוסט אנו מכירים את המשורר־האמן, שדרכו נכונה לפניו ודבר אין לו בעולמו מלבד שירת־החיים אשר הוא שומע יום־יום בתחום־מושבו והתגבשותה הבהירה על בד־היוצר שלו. בוויטמן, אפשר לאמר, רואים אנחנו, על־פי־רֹב, את נ ק ֻ ד ת־היצירה בעצם רתיחתה, אך לא את היצירה עצמה; בפרוסט לעֻמַת זה אין אנו מרגישים

ההשתעבדות אל מטבעות־הצורה היצוקות המהלכות בעולם־הספרות. כרבם התרחקו גם הם מנאות המתולוגיה הקדמונית, ממרומי הנאצל והנשגב, ויתקרבו אל סוד המציאות, אל עמק־החיים ההומה וסוער, וכמוהו סגלו להם גם הם את לשון־הדבור השוטפת, את שפת יום־יום הפרוזית.

במדה ידועה עוד הרחיקו ללכת מרבם, הם התחילו במה שסים הוא והמשיכו את החוט לצדדים שונים. וויטמן היה להם לאבוקת־האור המרכזית שבנפתולי־דרכם, מעין נקדת־משען בשעת־ספקות קשה, ואולם לא בשביל אחד הלכו כלם ולא אש־יצירה אחת חממה את לבותם. בה בשעה שנעשה הכבוש הראשון וחומת־השירה העתיקה הבקעה — התחילו דרכי המשוררים, מבקיעי־החומה, להחלק ולהפרד. תרועת־המרד וחדושיות־הצורה בלבד לא היה בהן כדי לתת ספוק רוחני מתמיד לנפשם העורגת ולפיס את דרישותיהם הפיוטיות. לפיכך אנו רואים אותם מתפלגים עדרים, נודדים מספירה לספירה, מאהל־יצירה לאהל־יצירה, מחפשים אחרי תכן חי וחדש ולוקח־לב ונכנעים לכל רוח קלה, מזרחית או מערבית, המגיעה לאזנם ופועלת על חושיהם בדי־רגע.

לא עברו ימים מועטים ותנועות ובנות־תנועה ומהלכים וחצאי־מהלך נראו ונתגלו בקרב מחנה המשוררים הצעירים. לא חסרו גם מבקרים ותיאוריטיקונים, כנהוג, שבאו והכו בתף ובקרו ונתחו והראו והוכיחו בעליל כמה מגחכת וסרת־טעם ורחוקה מן המציאות היא השירה הקלסית הישנה וכמה עזיזה ויפה וקרובה אל החיים היא, לעמת־זאת, השירה החדשה.

וכה זכינו כעת לספרות שלמה כמעט על השירה החדשה, על אפיה ורוחה, על תורת־החיים ותורת־הפיוט שלה ועל עוד כמה צדדים שבה, חיובים ושליליים כאחד.

כדאי אפוא כי נשאל את־עצמנו באמת ובתמים, מבלי כל משפט קדום, מה היא השירה החדשה הזאת? מה הוא הרכוש הרוחני אשר הכניסה לתוך הספרות האמריקאית והגון המיחד שהוסיפה לקשת־הצבעים של השירה העולמית? מה הם אפקי־היצירה אשר גלתה והערכים החדשים אשר בראה?

כדי לענות על השאלות האלה עלינו לטיל קצת בין שדרות־פרדסה של שירה זו. מניח אנכי את כל המון־התיאוריות, הפלפולים והסברות שיצאו סנגוריה על שירה צעירה זו וכמו־כן גם את כל גל־ההשגות, התביעות והקובלנות שהביאו קטגוריה נגדה, ופונה ישר אל השירה עצמה. מאמין אנכי, כי נעלה היא השירה על כל תיאוריה ופילוסופיה שיברא מי־שהוא על־אודותיה. שירה אמתית, בכל צורה שהיא, — אם אך טבעית היא לה, — שירה היא, ומערמי־שירה, לעמת זה, אי־אפשר לחפות אפילו במלבושים הכי נאים ונהדרים ושום סנגוריה ספרותית לא תועיל להם.

יבואו אפוא המשוררים ויעידו על־עצמם

ואולם הגרעין אשר נטמן בלבב־האדמה בימי־הסתָו הכהים עוד עתיד היה לגמול ולהעלות נִצה כבוא ימי־האביב הבהירים.

·

בסופה של המאה התשע־עשרה ובתחלתה של העשרים ביחוד התחילו רוחות חדשות מנשבות בתחומי הספרות האמריקאית. איזו תסיסה רוחנית, אמנם בלתי־מסֻמנה די צרכה, אולם ברורה למַדי לעין־המסתכל, היתה מֻרגשת בתוכה. בנין־הדורות המאֻבק שיסדה המסֹרת הבריטית על אדמת־נכר וידי קולוניסטים תמימים וחסודים טפחוהו התחיל מתמוטט ונופל אט־אט, אריח אחר אריח, נדבך אחר נדבך. גרמו לכך, מצד אחד, התגברות ההכרה השכלית והתעמקות ההרגשה הלאֻמית בלב בני אמריקה, ומצד שני — זֶרם ההשפעות החדשות הבאות מן החוץ, ממערבה של אירופה וגם מן המזרח הקדום.

שאיפה עצומה התחילה נובעת ומקַננת בלב החֵלק החושב שבארצות־הברית — לחשֹף ולהביא לידֵי גלוי את מכמני הכחות האצורים בנשמת אֻמתם, להטעים ולהרים על נס את היש הרוחני שלה, חותם־עצמיותה המיֻחד, ולהכריז בגלוי על שחרורם הַמֻּחלט גם בחיי־הרוח. זאת היתה התחלתה של פילוסופיה לאֻמית שיטתית, שרשומיה נכרים גם עתה בחייה ובספרותה של אמֵריקה. וצעירי המשוררים והאמנים, זה החֵלק הַמרגיש שבעם, שואפים היו גם הם להשתחרר מן הַשַבלונה הספרותית המושלת, להכניס זרם של חיים חדשים לתוך יאורי־השירה העומדים ולתת בטוי נמרץ לכל התוסס ומפעפע בקרב נפשם, מבלי התחַשב עם הַ„מִּדה" המקֻבלת בשירה, כן לגבי בחירת החֹמר וכן לגבי עבודו. מפני־כך היו מתנועעים לכל מגע רוח קל שבא להם מן החוץ, נוהים אחרי כל אליל־יצירה חדש וסוגדים לכל מזבח־שירה מתנוסס על חרבות העָבר — הם קוו למצֹא בכל־אלה את מפתח־הגאֻלה לשערי נשמתם המבקשת את תקונה.

ובעוד אלה ואלה, החושבים והמרגישים גם־יחד, מתלבטים בצדי־דרכים, תמהים לדעת מאין תבוא ישועת ספרותם וישועת־נפשם אֵי מזה תבוא, ושמועה הגיעה לאזנם — ומארצות אירופה באה — על רַב גדלוֹ של בן־ארצם המשורר וולט וויטמן, על עֹז־ההבעה וחֵרות־הציור שלו, על פשטות־השפה וטבעיות־הצורה שלו ובעִקר — על רוח אמריקה המחֻדשה המרַצדת מבין שורותיו. שמעו וַתחי רוחם ולבם מגיל התפעם: הם מצאו בו את אשר אָותה רוחם, הם גִלו בו את נושא־הדגל למשאלות־לבבם. ובבקר לא־עבֹת אחד עברו מצהלות־תרועה וקולות־נצחון הבקיעו את מחנה־השירה האמריקאית לאמר: יחי וולט וויטמן המת ותחי רוחו הגדולה לעד!

ומני־אז והלאה התחיל מחול־השירה החדש במעגלי הספרות האמריקאית.

המשוררים הצעירים המתקוממים ספגו על־נקלה לתוכם את עקרי תורתו הפיוטית של וויטמן ויחלו לעשות כמתכֻנתו. הם השתחררו, או הִתראו כמשֻחררים, מעל ההשפעה ההִפנוטית של השירה האנגלית הקלַסית ומן

בזדון ובפרהסיה ומעֵין חתירה עמֻקה תחת כסא־כבודם. חרדים ונזעמים התנערו מרבצם ויתנפלו על המשורר הכופר, המורד במלכות־השירה והאמונה שלהם. הם כנוהו בשם אֲנַרכיסט רוחני, דרשן ודֶמַגוג נִקלה. הם השתמשו גם בנשק־השוק – נשק הדִבה הרעה – להבזותו ולהבאיש את ריחו בעיני־העם: הם שמו עליו עלילת־דברים, כי איש מסֻכן הוא לשלום המדינה. הם גם גזלו מאתו את כהֻנתו במוסד ממשלתי, שממנה מצא את לחמו. אולם כל־זה היה ללא־הועיל. ממקום אחר בלתי־צפוי כלל עמדה לו הרוָחה.

אירופה העתיקה, המנֻסה הִטתה גם הפעם אזן לַקול הבא אליה ממרחקים ודוקא היא, הפֶדַנטית, המתונה, המודדת את הכל במדת היֹפי והאמנות והטעם המשֻבח, היתה הראשונה לפַנות מקום של כבוד לשירתו של וויטמן האֶלֶמנטרית, הפראית, הבלתי־מיֻפה ובלתי־מנֻפה. שירת־עריצים זאת עם כל מריה ומרדה קרובה היתה ביותר אל התביעות הספרותיות שהיו לאירופה על אמריקה. היא מִלאה תפקיד פסיכולוגי ידוע. בה קוה העולם הישן להרגיש את דפקה של הארץ החדשה, זאת הארץ הגדולה המצֻינה בחוש־המציאות המפֻתח, בכשרון־המעשה הרך ובסערת־החיים שאינה יודעת מנוח, ובה דִמה לשמוֹע את הד־קולו של בן העם המשֻחרר מסבל־הדורות המעיק – העם־ההמון האוצר בקרבו קבוצים לאֻמיים מגֻמרים ואינו מסמל בכל־זאת אף אחד מהם.

בשירה זו ראתה אירופה את הבטוי הנאמן לרוח אמריקה הדֶמוקרטית ועל משוררה הכריזה כעל ראש משורריה של הארץ החדשה. משוררים אנגלים גדולים כרוסֶטי המעֻנג וסוינבורן אַשף־הקולות טמכו את ידיהם על ה„בַרד" האמריקאי הזה. מאמרים והרצאות ומסות לעשרות הפיצו את שמו של כוכב־השירה החדש בכל קצוי אירופה. עד־מהרה קמו לו עדת חובבים ומעריצים וגם מחַקים בספרֻיותיהם של עמי־אירופה הנאורים. הוויטמניות – בשם זה או אחר – היתה לאט לאט לקולטוס נפוץ בספרות, וכל צעיר מורד וכל מבקש חדשות בשירה מצא בה סמך וסעד לדרכו המיֻחדה. מין פילוסופיה חדשה של שירה המיֻסדה על עקרי תורתו ה„דֶמוקרטית" של וויטמן נוצרה והתפתחה. אי־המשמעת לחֻקי־הספרות המקֻבלים היתה למשמעת ול„אני מאמין" רוחני של בעלי המהלך החדש וחֵרות־הצורה היתה לשעבוד כמעט על צואר מַנעימי־הזמר. אירופה סִגלה לעצמה את מעיל־השירה החדש שנתפר באמריקה ותתקן אותו ותערוך אותו לפי מתֻכנתה ולפי מדתה.

ובאמריקה שררו שלום ושלוה בינתים. הרוחות הסוערים קמו לדממה והלבבות החרדים נרגעו ושבו למנוחתם. אדירי־הספרות ועתודי־השירה שקטו על מכוֹנם כמאז ויוסיפו להשכיל את מוחות בני־ארצם במאמרים ובמסות כשרים ו„מגֻמסים" ואת לבם הוסיפו להרנין בשירים מתוקים ונעימים, העשוים לפי כל חֻקי־השירה הנהוגים. ושֵם וויטמן, „הזקן מקמדן", ושיריו אשר כתב נשכחו כמעט ולא עלו על לב איש.

אל תורת־החיים המוסרית של בני־ארצו התיַחס כאל מסוה־שקר, שיש לגַלות את נַוולותו וזיופו, ואל תורת־הספרות המסורה כאל משא רוחני מעיק, שיש להֵחלץ ממנו. לא סמפוניַת־הקולות של הרבים יקרה בעיניו, כי שירת־היחיד הנאדרה בכח היתה לשֹרש־נשמתו. חותם של אינדיבידיאליות מְצקה בלתי־נכנעת לשום גדרי־מסֹרת וסיגי־ספר היה טבוע באפן נכר על כל שירתו. בלתי־מְהֻקצעת ובלתי־מְהֻטבת היתה שירה פראית זו, אך רוח אנוש כביר ולב אדם שואג מזנקים בגבורת־אשדות מבין שורותיה; לא המשורר שבוו׳היטמן מענין אותנו כל־כך, כי־אם המורד האמיץ, הקורא למלחמה כנגד כל סדרי־החיים המקֻבלים, והוא גם הראשון הנותן את כלי־הזין להלחם בהם; לא אל קול המנעים־זמירות שבו נכַון את לבנו, כי־אם אל קול האיש המתקומם, המשתער בכל חסנו על חלקת־הספרות שבימיו הרוחצת בים של עדינות ומתיקות ונגהות העבר העתיק.

אוהב היה משורר זה את החיים המלאים, הקודחים, והסוערים, החיים שאינם יודעים כל ותור וכל פשרה, חיי הכובשים והחלוצים הראשונים. לפיכך שם את פניו לא אל העבר המת או עולם־הדמיון הגנוז, כי־אם מתוך היורה הרותחת של חיי־העם אשר מסביבו, מתוך „כור־ההתוך" היוקד אשר בתוכו ישב ובתוכו חי שאב את חמר־יצירתו הלוהט. הוא שָר על גבורת־חלוצים, כובשי־דרכים וסוללי־מסלות, על עֹז־רוחם של מלחים יורדי הים באניות, על אמץ־לבם של פועלים עובדים בבתי־חרשת ובבתי־תעשיה וגם על עצמו שורר, על וולט ווהיטמן הסוער הקודח, משורר־ההוֶה ונביא־העתיד, שדם לוחמים וכובשים ומורדים מפכה בעורקיו והוא הנהו אדון־המצב ורב־החובלים האמיץ של ספינת־חייו המטֹרפה בים־העלילה המתגעש.

הוא היה משוררה של האנושיות הגדולה, של ה„המונים האלמים" הרחבים שבכל ארץ וארץ, אך יחד עם־זה גם משוררה המיֻחד של אמריקה, ארץ־מולדתו. הוא אהב את ארצו זו והאמין בה ושורר עליה, מפני כי בה ראה את תקות האנושיות כֻלה, את סמל העֹז והחֹפש והשאיפה הבלתי־נכנעת שברוח האדם המשַחרר לעתיד לבוא.

בהירות־המבט ורחב־השרטוט, אמץ־הבטוי וחריפות־הניב הם קוים יסודיים ובולטים בשירתו השוטפת, הכבירה. מאמין היה כי ערכה הפנימי של יצירה — ורק הוא בלבד — מעלה אותה לידי מדרגה של שירה ובאשר על־כן שואף היה להרוס עולמית את התחומים המלאכותיים המבדילים בין השירה והפרוזה ולבַטל את הצורה הנהוגה. משתמש היה בשפת־ההמון החיה, החריפה והרגשנית במין טבעיות פראית ובמין כח־ענק, עד כי נהפכה בידו לחמר גמיש ונוח למַדי לשרטט בו שרטוטי־מראות רחבי־ההקף ומרֻבי־הצבעים. הוא קֵרב את שפתו אל ההמון ואת ההמון — אל שפת־שירתו.

לשֵמע שירה זאת, הזרה, המשֻנה, עָמדו כהני־הספרות הנבונים וכל הממֻנים על דעת־הקהל באמריקה נבוכים ונדהמים. הם ראו בה עקבות מרד גלוי בכל ממשלת־השירה השַליטה; הם שמעו בה את רוח־הכפירה הגמורה בכל תורת־המוסר ומנהגי־החיים שלהם, הם הכירו בה מעין חִלול־קדשים

כהמית־פלג חרישית וצנועה אחרי עבור ירחי־חרף שוממים ונוגים, המעירה בלב שומעה שפעת מאוַיים אי־ברורים וצבאות געגועים כמוסים אל עולמות־הוד טמירים, רחוקים ואל חיי־נשמה טהורים, נאצלים – כן עברה שירתו של אֶדגר אֶלן פּוֹ בערבות הפיוט האמריקאי הקפואות ותחממן ותחין ותסך עליהן מהוד־יפיה וברשת נגהות וצבעים שוזרתַן. לא רוממה היתה שירה זאת – בכבשונו של עולם לא התעסקה, את פתרון־היקום לא גלתה ותורות חדשות לא השמיעה, אך לעֻמת־זאת הורתה תורה אחת ישָנה, אשר כמעט עבר עליה כלח ועד אמריקה הרחוקה עוד טרם הגיעה – הלא זאת היא תורת־היֹפי והאמנות שבשירה. נקיה היתה שירה זו מכל אבק טנדנציה, מכל צל של דרשנות, מכל רמז של מוסריות. עבותות הפוריטניות העבות וכבלי־המסֹרת החזקים נתקו כמו מאליהם בהריחם את אש לבבו החם של המשורר. כי על־כן לא ידעה שירתו חֹק אחר מלבד חֹק האמנות הצרופה והמוסיקה הפנימית. לא רבים היו שיריו, ולא גדולים היו, אך גם משיריו המעטים הקטנים וממספר ספוריו־ציוריו – אלה השירים בפרוזה שלו – עולה אלינו קול המשורר־האמן, שהיֹפי וההרמוניה הפנימית היו לו לכוכבי־אור בדרך־שירתו, ויחד עם־זה גם קול האיש בעל הנשמה האצילית הרכה, שהאהבה היתה לו לתפלת־לבבו והמֶלנכוליה החרישית – למקדש־חייו.

המשורר הזה נגלה פתאֹם לפתע על שמי השירה האמריקאית העכורים וככה גם נעלם. אולם גם בהעָלמו עוד האיר אחריו נתיב, שהיה בו כדי לפלש את החשכה העבה שמסביבו.

אמריקה הפּוּריטנית, החסודה לא הטתה את אזנה לקול שירתו האֶרוֹטית של אדגר אלן פּוֹ, כי בודד היה האיש הטרַגי הזה בארצו בחייו ונשכח הנהו בה גם עתה לאחר מותו. ואולם אירופה, הקשבנית, הערנית, שמה את לבה אל צלילי־השירה הנוגים־היפים המגיעים אליה מעבר לים־האוקינוס ותקבלם באהבה ובהתלהבות. היא ראתה באדגר אלן פּוֹ את בא־כחה הראשון של אמריקה המרגישה, היא הכירה בשירתו את התגשמותו של חוש היֹפי והאסתטיקה בארץ־קולומבוס הנעורה לתחיה

שונה ממנו בהלך־רוחו ובתפיסתו את החיים ואת השירה היה וולט ווהיטמן, המוֹרד הגדול שבספרות אמריקה.

כרעם־בלהות בבֹקר־קיץ בהיר ושאנן, כן נחתה שאגת הארי של וולט ווהיטמן על נאות־השקט של השירה האמריקאית ותחרידם ותזעזעם. כי משְנה היתה שירתו של אתליט רוחני זה בתֹכן ובצורה גם־יחד, ופראית ואדירת־כֹח היתה כאשר לא היתה עוד שירת משורר אחד שקדמהו. משורר זה לא רק שלא נכנע תחת על־הברזל של המסֹרת הפוריטנית החנוטה, כי־אם גם הלך ודש בעקביו ושָם לאַל את כל חֻקי־השירה המקֻבלים מדורי־דורות. כסופת־איתנים הגיח על כל מבצרי־עֻזו של העָבר הספרותי וימַגרם וינַפצם בלי־חָת ובלי־רַחם.

בהליכות־חייו ובמנהגיו בגדר קולוניה רוחנית של עם הבריטים אשר מעבר לים. דת־הפוריטניות המחניקה־המעיקה, זאת תורת־החיים שהביאו אתם המהגרים הראשונים, עם תביעותיה המוסריות הקצוניות, שמה את ידה האכזרית גם על עולם־הספרות. בשנאתה כי עזה לכל אשר בו יפי ורגש, עדנה ושמחת־החיים נצבה כאבן־נגף על מבואות־הספרות הצרים ולא נתנה לכל־רוח של התחדשות ונעורים, התקוממות ופריקת־על לבוא שעריהם. היא היתה גם השומרת הנאמנה, המשגיחה מרבת־העינים, על היכל־השירה המקדש, לבל יבוא כל דבר אסור וכל אשר איננו בחזקת כשרות מוסרית בגבוליו. לא יפלא אפוא, כי חלק הגון מספרותה של אותה תקופה נראה לנו כעת כחמר דרשני משבח, שבעקרו אינו בא אלא כדי לטעת דעת־אלהים — אלהי הפוריטנים, כמובן — ויראת־השטן בלבות החרדים והתמימים שבעם. הספרות כלה — והשירה בכללה — היתה למין כלי־שמוש לדת, למין דיסציפלינה רוחנית נחושה בעלת חותם ידוע. מכאן כל המונוטוניות וחסר־הצבעים שבה, כל השממון ואי־הלחלוחית שבתוכה — נשימת־רוחה הקרה של הפוריטניות, זאת הסבתא הזעומה שהיתה לה לפטרונה ולאם, הקפיאה כל רגש תוסס וחי ותקבר כל נצן רענן ורך, עוד בטרם גמלה נצתו.

וכך אנו רואים כי גם חבורת המשוררים בעלי־הכשרון שקמו בנוף „ניו־ענגלנד" — אלה הקלסיקים האמריקאיים — החל בבריאנט ולואיל וכלה בווהיטיאר והולמס לא יכלו אף הם לצאת מן המעגל הצר שחגה להם המסרת האנגלית ונשארו עד אחרית־ימיהם כפותים ומשעבדים לרוח־בריטניה. יוצא מכלל זה במקצת היה אמנם לונגפלו, הארי שבחבורת משוררי „ניו־ענגלנד". בו אנו רואים את הנסיון החשוב הראשון לגלות את צעיף העבר רב־המסתורין מעל אדמת הארץ החדשה. ספר „היאותה" שלו ובמדה ידועה גם ספרי ה„אבנגלינה" ו„אהבת מילס סטנדיש" ישארו לעולם אבני־נזר מפארות בכתר השירה האמריקאית ופנת־יסוד לבנין אפוס ינקאי עממי. ואולם גם הוא עוד נשאר בראשו ורבו כרוך אחרי השפעות באות מן החוץ ונכנע אל המסרת השלטת. מן המסלה הכבושה לא נועז לנטות אף־הוא. כי על־כן אנו מכירים גם בו את הנטיה אחרי דרשנות והטפת־לקח ומוסר־השכל, כנהוג אצל שאר בני־דורו. חרצבות־הזמן עבות היו ביותר כדי לנתקן בבת־אחת.

רק שנים היו המשוררים שנסו להשתחרר מן ההפנוז הממית של הפוריטניות היבשה ולדרוך ברגל ישרה בשבילי־היצירה המרוחים — שנים שהיו נבדלים ורחוקים זה מזה, ת"ק פרסה על ת"ק פרסה, בהשקפות־עולמם, בתכני־שירתם ובאמצעי־בטוים, אולם גם קרובים זה לזה מאין כמוהם בשנאתם העזה לכל הרקב והנפתל והמזיף שבעולם־השירה ובאהבתם היתרה לעז־הרוח, לחרות־המחשבה ולתפלת־האמת שבלב — הלא הם: אדגר אלן פו וולט וויטמן.

זאת היא מעלתה וזה הוא גם חסרונה של שירה זו. כי בעוד שהשפעתם של אדירי המשוררים הבריטים הִפרתה מצד אחד את קרקעה הצחיחה של השירה האמריקאית, עד כדי היותה מסֻגלה גם היא לגדל נטעים בני־קַימא שיש בהם יפִי והדר, הנה גרמה מצד שני גם לטשטוש־צורתם ולמעוך־עצמיותם של המשוררים המֻשפעים. אחדות־הלשון הביאה גם לידֵי אחדות המֻשג והבטוי, עד כי נדמה לנו בקראנו בספר־שירה אמריקאי מאותה תקופה כי אין בידינו אלא ספר־שירה אנגלי במהדורה שניה, אמנם בלתי־מקסימה ולוקחת־לב כל־כך כאחותה הבכירה, אולם קרובה לה עד־מאד בגִזרתה וברוחה. העצמיות הלאֻמית, השרשית, המטביעה את חותמה המיֻחד על כל דבר־יצירה, לקויה ופגומה בשירה זו במדה שאין להכירה.

הן אמנם כי השירה, בתמציתה האחרונה, אנושית היא ועומדת מעל לכל גבולות גיאוגרפיים ותחומים לשוניים — ולכן יתענג כל אדם מרגיש על כל דבר־שירה אמתי, באין הבדל איזו גושפנקה ארצית או גזעית הוא נושא עליו. המשורר מחַבר הוא סוף־סוף, ברב או במעט, אל הקרקע שממנה הוא יונק ועליה הוא חי, כי דבק הוא, ביודעים ובלא־יודעים, בסביבה הרוחנית שבה הוא גדל ושרשי־נפשו מעורים בה ובן הוא, אם ברצונו או שלא ברצונו, אל הגזע או העם או השבט שדמו בו קולח ונחלת־תרבותו עברה לו בירֻשה. אמנם המשורר הגדול הנהו מעל לתקופתו ומעל לסדרי דורות וזמנים, אולם כל־זה בנוגע לערכה הפנימי של שירתו, אך אין לך משורר נאמן אשר שירת המעינות אשר שתה מהם לבבו לא תִשָׁמע בשירתו ואין לך שירה גבוהה באמת אשר עם כל היסודות העולמיים שבקרבה לא יִשָּׁמע בה גם קול העם או הארץ שממעמקיהם נבעה והתפרצה. לא רק את הד־קולו של העולם אנו שומעים מפי המשורר, כי־אם גם את קולו של האדם, חניך סביבה ידועה, בן לשאיפות ידועות ובעל הלך־רוח ידוע. ואם בשירת־היחיד כך, באֻמה שלמה הנבדלת בארחות־חייה, בהשקפות־עולמה ובירֻשת־עברה מאת קבוץ לאֻמי אחר לא־כל־שכן שאנו מקַוים למצא איזה קוים אָפיָנים, איזו מקוריות נכרת, שעל־פיה נוכל לעמוד על טיבה ועל סוד־שלמותה של אֻמה זו. אֻמה אשר עצמיות כזאת אין לשירתה סמן רע הוא לה, — אות הוא כי עוד לא הגיעה לידֵי מדרגת עם בעל שעור־קומה רוחני וכי עוד טרם נתבגרה די צרכה, במובן תרבותי. זאת היא גם המסקנה שאליה יבוא אדם אחרי עַינו בספרות־השירה האמריקאית של מאת־השנים שעברה.

אכן נעלה מעל כל־ספק הוא הדבר, כי אותה אמריקה, שפרקה מעליה את עֹל העבדות הבריטית בסוף המאה השמונה־עשרה ותהי לחטיבה פוליטית שלמה בלתי־תלויה בדעת אחרים, עוד היתה, במה שנוגע למעמדה הרוחני, שפחה חרופה לאנגליה צוררתה גם במחציתה של המאה התשע־עשרה. רוח האנגלו־סַכסים העתיק היה שפוך בכל מקצועות־חייה הקולטוריים — ובשדות ספרותה ביחוד. גם נוף „ניו־ענגלנד”, ערש התרבות האמריקאית, אשר בו התחיל להִוָצר ולהתפתח מעין טפוס יַנקאי מיֻחד, נשאר אף־הוא

הלל בבלי

שִׁירַת אֲמֶרִיקָה הַצְּעִירָה

כל המצוי אצל הספרות האמריקאית של זמננו אי־אפשר לו שלא יתעכב על המקום החשוב שתופסת בה השירה כעת ועל מדת־התפתחותה בימים האחרונים.

זה שנות־מספר שמקצוע השירה הולך וכובש לו מקום בראש בספרותה של ארץ הַיַנקים. פיגַזוס המעֻדן, קל־הכנפים, שהיה מרחף עד־כה ומשוטט בעולמות־האצילות העליונים, נעשה לבן־בית גמור ולאזרח קבוע בתחומי עולמה התחתון של אמריקה החִלונית. קבצי־שירה, אנתולוגיות של שירה, מסות ומחקרים על השירה ועל תורת־השירה הולכים ונדפסים באמריקה כעת בכמות שלא היתה דוגמתה.

אמנם הפופולריות איננה אַמת־מדה יפה לָמֹד בה את ערכם של דברי־ספרות – ודברי־שירה ביחוד; אך אם בארץ כה פרוזית וחמרנית כארצות־הברית יכול היה להתפתח ולהתפשט מקצוע כה אידיאלי ונשגב – אות הוא, כי צורה חדשה, שלא נראתה עד־כה, הולכת ומתגַּלָּה במטבע־חייה של מדינה זו.

א

צְלִילִים רִאשׁוֹנִים

אם נשים את לבנו רגע אחד אל מצב השירה באמריקה במאת־השנים שעברה, נעמוד מיד על חזיון אחד מתמיד, והוא: שלטונה הַמֻּחלט של השירה הבריטית בה. אליבא דאמת אין שירת־אמריקה בְּרֻבּה הגדול של אותה תקופה אלא בבואה נאמנה לשירת־אנגליה, מקור־מחצבתה, בין בתכנה ובין בצורתה. מוסריותו של וָרדסוֹרת ועז־רוחו של בירון, מתיקותו של טֶניסון ואמנותו של ברוינינג – כֻּלם כֻּלם מצאו להם הד בלבות המשוררים אשר מעבר לים וצליליהם עולים אלינו מבין שיריהם השקולים והקצובים.

דַּנְטָאִידִים מקוריים. עמנואל הרומי, משה זכות, דניאל אולמו והרבה הֵדים בודדים בתקופות המאֻחרות מצד אחד, ותפיסת־עולם דַּנטאית מקורית, תפיסת־עולם של חזון אַפּוֹקליפּסי מפליא ומפחיד ב„ספר חנוֹך" וב„ראשית חכמה", יכולים ללמדנו הרבה, אולם ראוים הדברים לשימת־לב מיֻחדה ואין להבליעם דרך־אגב.

על־כל־פנים – בתפיסת־עולמו של דנטי יש כה הרבה מיסודות היהדות של המסֹרת בצורה של נצרות אדוקה, עד שלפעמים נראה לנו כאלו דִּבֵּר אלינו מתוך גרונו איזה יהודי בעל־מוסר הירא וחרד מפני דינו של גיהנום. וגם אנושיותו היא סוף־סוף כבירה הַרבה מנצרותו.

מתוך צער ויסורים יצר דנטי את השירה היותר רוֹמֵמה, שיצר הרוח האירופי במשך תקופות רבות. למרות השנאה והזעם הממלאים אותה היא מחזקת בנו את האמונה בטוב וביפה.

מלחמות כבדות עברו על נפשו, אבל לידי שלֵמות מַפליאה הגיע ביצירתו. בטחון חזק מרחף על פני־יצירתו ואישיותו גם־יחד. סוד החיים הנצחיים יפַכּה בה. עין האלהים צופיה עלינו מתוכה, קול שַׁדַּי יִשָּׁמע לנו.

אף האדם בן־זמננו שומע את קולו המנחם של חחוזה הזעום: הִטָּהֲרו

משפיע על בּוֹטִיצֶ׳ילי ביסוד השרפי שבנפשו והוא מעורר לעצמו הערצה וחבה עד־אין־גבול בלבו של מיכאל אַנגֶ׳לו על־ידי המעוף האלהי של דמיונו ועל־ידי הכֹּח היצירתי הענקי.

כעבור מאתים שנה אחרי מות דנטי, בעצם גִלבלובה של תקופת התחיה, בדורו של רפאל, ליאונַרדו ובוּאַנורוטי עמדו אזרחים איטלקים בחוץ והתוַכּחו בבאוּרָם של מקומות ידועים שב„קומדיה האלהית". עבר ליאונַרדו דַא־וִינצ׳י. שואלים אותו. הוא מראה על מיכאל אנגֶ׳לו, העובר גם־כן ברחוב, ואומר: „זה יבאר לכם". ואכן ידע מיכאל אנג׳לו את דנטי ידיעה עמֻקה. עליו אמרו האנשים: „איש לא הבין אותו כמוהו ואיש לא העמיק לחדור לתוך יצירתו כמוהו".

קרבת הגורל והנפש היתה ביניהם. שניהם אנשי ריב ומדון. שניהם גֵאים ובודדים, גולים וזועפים, משוררים ופוליטיקאים, יוצרים וחַיָלים, ובעִקר – נסיכי־רוח אמללים. גם הוא היה בן־פלוֹרֶנציה. גם הוא סבל עד כדי שגעון מכִּסופי מולדת בגלות, וגם הוא שב אליה רק אחרי מותו.

על קברו של יוליוס השני עשה מיכאל אנג׳לו על־פי דנטי את שני הפסלים של רחל ולאה, הינו, של „חיי ההסתכלות" ו„חיי הפעֻלה". בין שני אלה הפסלים נקלעו בכף־קלע שני מעָני החיים והיצירה הגדולים. באחד משיריו היותר יפים אומר מיכאל אַנגֶ׳לו, כי בעד סֵבל גורלו של דנטי, בעד דרך־חייו הקשה ובעד גדלותו היה הוא, מיכאל אנג׳לו בוּאַנורוטי, נותן את כל האשר שֶעל־פני אדמות.

כך העריץ גאון את גאון. ומי לא העריץ באיטליה את דנטי? הלא הוא יצר את השפה האיטַלקית. הוא אבי הספרות האיטלקית. הוא גם אחד מיוצריה הראשונים של האֻמה האיטלקית.

מאה שנה לפני דנטי היו רק דברי־ספרות בודדים בשפת הדבור של האיטלקים. מספָּר רב של ניבים שרר בערים השונות, וכֻלם היו ניבֵי־כלאַיִם של השפה הלַטינית והגרמנית. לאט לאט הלכה השפה הלַטינית הכפרית ושִׁנתה את טעמה. העם ברא אותה. הנאורים בושו בה והשתמשו רק בַּלַטינית הספרותית. בא דנטי וקִדֵש את שפת ההמונים, הרים אותה למעלת שפה, שבה יוצרים יצירה „אלהית". ואין זה רק מפעל איטלקי־לאֻמי בלבד. על־ידי שפּוּר השפה הלאֻמית של עמו ועל־ידי יצירת שירה לאֻמית בארצו השתתף דנטי במפעל האנושי־העולמי של תחית התרבֻיות העצמיות. ובזה היה אחד המעטים, שבראו באירופה – „חיים חדשים". על־ידו נבראה גם האישיות העולמית הגדולה, בהבדל מכל הגדולים המקומיים. וכמה שאבו ממנו הספרֻיות השונות של העמים השונים אחרי מותו וכמה יכולות וצריכות הן עוד לשאוב ממנו – מי יבוא ויאמר? היש לדעת את חשבון ההכנסה וההוצאה של האוקְיָנוס?

„כל הנחלים הולכים אל־הים והים איננו מלא". כל גשמי הברכה באים מן־הים והים איננו חסר.

גם בספרותנו העברית רבה היתה השפעתו של דנטי. בה יש גם

מְצגות על בימה העשויה שלש קומות. בקומה התחתונה הציגו את הגיהנום, באמצעית הראו את החיים עלי־אדמות, ובעליונה – את גורל הנפש במרומי השמים.

מִסְטֵריה כזו, אחת היותר עשירות והיותר נפלאות, הציגו בפלורנציה בימיו של דנטי על גשר הָאַרנוֹ ובשעת ההצגה קרה אסון גדול, כי נפל הגשר אל המים והרבה אנשים טבעו ונהרגו.

אין שום ספק בדבר, כי דנטי ראה את המסטריות והֻשפע במדה ידועה גם מהן.

על־ידי הצגת מסטריה אחת נולדה באותה תקופה עוד יצירה יפה אחת, והיא השיר הדתי הנפלא של הקתוֹלים: „עָמדה אֵם הצער". שיר זה, כמוֹ ה„קומדיה" של דנטי, עומד גם־הוא מעל לכל כנסיה דתית ומחוץ לכל דת מעשית. גם־הוא שירת לב תמים, ההומה מתוך כִּסופי אלוה.

נפלאה היא לדתה של יצירה דתית זו. מספרים, כי אשתו של עורך־דין אחד באומבריה, הוא יעקב מן הברוכים מעיר תוֹדי, נהרגה על־ידי נפילת הבימה בשעת הצגה אחת של מסטֵריה. והנה כאשר הסירו את שמלותיה של הנהרגה מעליה, התגלה, כי אשה יפה זו נשאה תמיד על בשרה אבנטי שֵׂער לשם ענוי וסגוף. יראת־אלהים זו של רעיתו השפיעה על האיש השפעה רבה והוא החליט לחלק את הונו לעניים ולהיות נזיר כל ימיו. לאט־לאט נתמלא בוז ושנאה לעולם זה וכתב גם ספר מְיֻחד על „הבוז לעולם", והיה אחד המוכיחים היותר עזים של ראשי הדת בזמנו. הוא הוא שחבר את ה„S'tabat mater", שהנגון הנפלא אליה חֻבר אחר־כך על־ידי המאמ־ין פֵּירְגוֹליזִי.

כל המעשה של יעקב מן הברוכים קרה זמן־מה לפני הולדת דנטי או בימיו; וגם הוא, כדנטי אחרי מות בֵּיאַטריצ׳י, הקדיש את־עצמו לָאחוה של פרַנציסקוס הקדוש.

כך הולכות ונמשכות נימות רוחניות וממשיות בין הופעות החיים של התקופה ובין חיי נפשו של דנטי. כציור זהב בתוך ארג יקר כן נארגה יצירתו של דנטי ביריעת התרבות של התקופה. אין מקצוע תרבותי בימי־הבֵּינים, שאפשר יהיה לדַבּר בו, מבלי לדעת איך השפיע על דנטי ואיך השפיע דנטי עליו.

בימי־הבינים היו בכלל כל גלויי התרבות אחוזים ודבוקים זה בזה הרבה יותר מאשר בימֵינו, ושִׁמשוֹ של דנטי האיר לאמנות המכחול וחחרט כמו לאמנות העט.

כי מִצִּימבּוֹ וג׳יאוטו עד רפאל ובואַנוֹרוטי תופס דנטי מָקום בקורות הַצִּיָרות כאחד הַצַיָרים והפַסָלים. הוא מֻשפע מהקודמים לו ומשפיע על הבאים אחריו. צרופי צבעים, יחסי קַוים, האָרה, ערבוב האור והצל – בכל זה תופס דנטי מקום מְיֻחד באמנות. הוא קשור לְצִימבּוֹ על־ידי הביצַנטיות שבַּתֵּאורים, הוא קרוב לג׳יאוטו על־ידי האֶפיות והריאליות שבאישיותם, הוא

התרבות והחיים של כל ימי־הבינים. כי דנטי כִנֵס אל תוך נשמתו ורִכֵז בנפשו את כל ההשפעות הרוחניות והגשמיות של הרבה־הרבה דורות שקדמו לו ושל הרבה־הרבה הופעות־חיים שפעלו בעולם בזמנו. רוחו ולבו היו כמערֶכת של זכוכיות אופטיות, המקבצת במרכזה את קרני־האור הבאות מן הקרוב ומן הרחוק והמפזרתן שוב לכל־עֵבר ולכל־מרחק.

שתים הם הדרכים, שבהן נקנה העולם. האחד זוכה באחת, האחר – בשניה. דנטי קבל מבוראו מנה יפה של שתי המתנות גם־יחד: גם ההתגלות וגם ההכרה נפלו בחלקו. הידיעה הרַבה והַצְפִיָה החַדה – בשתיהן השתמש דנטי ביצירתו כאחת.

מקורות יצירתו של דנטי הם – תרבות של תקופה בת חמש מאות שנה. כל המדע הנגלה והנסתר, כל הספרות העולמית הדתית והחִלונית, כל האמנות שבכתב, שבמכחול ושבחרט – כל קניני הרוח והנפש, שהיו ידועים באותה תקופה, היו גם קנינו של דנטי, ובעִבוד אמנותי מצֻמצם מסָרם לנו ב„קומדיה האלהית״.

לכאורה אין שום חדוש בעצם־הרעיון של הבִקור בארץ־הרפאים. על־דבר יציאה מחוץ לתחום עולמנו הנראה ועל־דבר מסע לארצות־הַמָוֶת יסְפר הרבה עוד במתולוגיה היוָנית והרומאית, אצל הומירוס, וירגיל, אובידיוס, צִיצֵירון ואחרים. אף הַגִלְגַמֶש הבבלי, „ספר־המתים״ המצרי ו„ספר חנוך״ העברי יספרו על־פי דרכם הרבה מחזיונות אותו עולם, שאינו לא העולם הזה ולא העולם הבא. ולא את כל המקורות האלה מֻכרח היה דנטי לדעת, אבל את כתבי המְלמדים הדתיים ואת ספרו של וִינצֶנטיוס בֵילובַצֶנסיס „הראי הגדול״, שהיה אחד הספרים הנקראים ביותר בימיו של דנטי, ודאי ראה. בלי־ספק ידע דנטי מן הספורים על קֶרל העבה ועל האביר טינדַל, שירדו שאולה וראו כל־אחד מַראות שונים, הדומים מאד לאלה המתאָרים ב„קומדיה האלהית״. גם סוגי החוטאים, גם אפני הָעֳנָשים דומים בפרטים רבים לחזונו של דנטי, אבל דוקא דמיון זה מראה לנו מה ענקי היה דנטי. גם „חזונו של אַלְבֵרִיגו״ גם „אגדת־הזהב״ – ספורים ידועים בימיו של דנטי – מְקדשים לתאור התֹפת ויושביו ואף הבִקֹרת הקשה על ראשי הדת השלטת של אותה תקופה אינה חסרה בהם. ובכל־זאת – אחד הוא דנטי בענקיות רוחו והגיונו, בהוד רגשותיו, במעוף דמיונו וגֹדל בנינו.

יחסם של כל המקורות הנקובים לעיל אל דנטי דומה ליחסן של הכרוניקות והדרַמות השונות, שמהן שאב שקספיר, אל הַיצירה הגאונית שלו. אחת היא הבאֵר ממנה שותה בן־האדם. ממנה מַשְקה רבקה גם את הגמלים.

עד־כמה העסיק את המוחות של אותה תקופה ענין „התֹפת והעֵדן״ יש לראות מהתפשטותן של הַמִסְטֵריות שהֻצגו במשך כמה מאות שנה בכל הארצות ושמשו בתחלתן יסוד לתיאטרון האירופי. ברֻבן של מסטֵריות אלה היה מסֻפר על תעיותיה של נפש האדם אחרי הפָרדה מן הגוף, והן היו

לכאורה כמעט טבעי היה אז, שבשעת חלוף הסדרים הפוליטיים יגורשו המנצחים מן העיר וסכנה תרחף עליהם. אלפי איטלקים חיו אז בגלות, וכל שנוי בשלטון היה מביא תמיד לידי שוד ורצח. אבל דנטי לא יכול להסכים לרעיון, כי גורלו יהי כגורל המון האיטלקים. במשך הזמן, שדנטי התענה בנכר וסבל מכסופי מולדת, יצאה חנינה מאת שליטי פלורנציה לכל אלה שהשתתפו במלחמת האזרחים, לכל הפושעים המדיניים ולכל הרוצחים והשודדים הרבים, בתנאי שישובו כלם למולדתם, יכלאו לזמן־מה בבית־הסהר, ישלמו קנס ידוע ויקבלו עליהם הליכת־תשובה אל בית־התפלה בפני עם ועדה באחד החגים. כאשר הציעו ידידי דנטי לפניו להכנע ולשוב למולדתו על־פי תנאים מחפירים אלה, ענה בגאון:

— „הזוהי הדרך המהללה להשיב אל המולדת את דנטי אליגיירי אחרי אשר היה מגרש ממנה כמעט חמש־עשרה שנה? לא כך יעשה האיש המטיף לצדק. לא הוא ישלם לעולביו, כאלו היו דורשי טובתו. — — לא! — — אם אי־אפשר לי לשוב לפלורנציה בכבוד רב — לא אשוב אליה לעולם!"

כך ענה האיש, שכתב בספרו על „שפת העם": „ויותר מכל אשתתף בצערם של אלה המגרשים והגולים, הרואים את מולדתם רק בחלומם". הוא שאמר גם במקום אחר על עצמו:

„אִם שִׁירָתִי הַקְּדוֹשָׁה רִכְּכָה פַּעַם
בְּנַפְשִׁי הַמְעֻנָּה אֶת סַעַר הַזַּעַם"—

הלא רק זכרון המולדת היה הסבה לזה. לאסונו נשאר אצלו עד יומו האחרון רק הזכרון על המולדת. בעיניו שוב לא ראה אותה. בשנת 1321 למספרם בשלשה־עשר לספטמבר מת דנטי ונקבר בכבוד גדול ברַוֶנָּה על־ידי ידידו הנסיך די־פּוֹלֶנטָה. קברו נעשה במשך הימים למקום של קדשה לאֻמית אצל האיטלקים ולמקום נערץ אצל נאורי כל־העולם.

חייו היו חיי־נדודים בלתי־פוסקים דרך ה„תפת" וה„מצרף", אבל מנוחתו — „עדן". אמונתו הרבה בעצמו נתקימה. חלומותיו הנהדרים באו. אמנם כי באחור־זמן, אולם הן הוא האמין בחיי העולם הבא.

* *
*

כל יצירתו של דנטי היתה נסיון נפשי עצום להתגבר על הבדידות, לנצח את הצער האישי הפרטי ולהתרומם מעל הזמניות. מי יודע, אם היה עולה בידו נסיון קשה זה, לולא שתה עד תמה את כוס־היגון של היחיד ולולא היה אכול הזמניות והמקומיות.

אומרים: יצירתו היא האנציקלופדיה של ימי־הבינים. וכי אפשר היה הדבר, לולא היה בנם של ימי־הבינים?

כים גדול רחב־ידים היא יצירתו של דנטי לגבי הנחלים הרבים של

של בן־עירו הגדול, יאמר עליו: „הוא לא שָׂם את לבו לעסוק בדברים המכניסים כסף, שבהם עוסקים בזמננו כמעט כל האנשים, אלא מתוך שאיפה יפה לכבוד־נצחים בָּחַל בעשֶׁר החולף ומסר את־עצמו ברצון לַשאיפה אל ידיעת השירה ואל האמנות להשתמש בה כראוי". פלא הוא, איך הספיקה לו השעה לבנות את בנין רוחו הנשגב והוא חי את בני דורו בכל אשר יחיו, בתגרות אזרחים, בצרכי צבור, בקרָב ובשלום ובחיי יום־יום של „בשר ודם".

חיי ה„בשר ודם" שלו – מעטות כאן הידיעות שאפשר לסמוך עליהן, אולם גם עליהן אין לשמוח. על שלחנות זרים אכל, על מטות זרים שכב, בבית־קברות זר נקבר – מה היה לו משלו? אף את הנֹחם שבחיי־משפחה אסר עליו גורלו. ביאטריצ'י, אשר־נעוריו, מתה עליו בעודה בת כ"ד וגם בחייה הפרידה בינו ובֵינה תהום רבה. אם נתונה היתה לאחר או מתה בבתוליה – אין לדעת, אבל את דַנטי ל א שִׂמחה. אחרי מות בֵיאטריצ'י היו צערו ויאושו כה גדולים, עד שאביו ובני־ביתו יראו, פן יבֻלַע לו, והשיאו לו אשה, כדי שישכח את אסונו. אשה זו, איזו ג'מה, שדנטי אינו מזכירה אף פעם בכתביו, לא הביאה, כפי־הנראה, אשר חדש על דנטי. בוקצ'יו כותב עליה: „הוא הֻרגל להיות עֵר תמיד על המדעים הקדושים – – לדבר את קיסרים, מלכים ונסיכים מכל־המינים, להתוַכּח את פילוסופים ולהתרועע את משוררים גדולים – – עתה הוא מבלה את זמנו אִתָּם רק עד־כמה שאשתו רוצה בזה. – – הוא הֻרגל לחשֹב על כֹּחות השמים ועל חיי היקום וליצוֹר דברי־שירה, שינחילו לו כבוד־נצח אחרי מותו. עתה הוא לא רק קרוע מעל כל ההסתכלֻיות האלה בכל פעם שהן נופלות למשא על אשתו החדשה, אלא הוא מֻכרח להִמצא בתוך חברה המתיחסת לכל־אלה בבטול". קשה לדעת, עד־כמה יש אמת בדבריו של בעל הַ„דֶקַמֶרוֹן", אולם אחת נראה ברור, כי ג'מה זו לא היתה לדנטי שלוּמים על אבֵדת בֵיאַטריצ'י. וחוץ מזה, כעבור שש שנים לנשואיו, מֻכרח היה לעזוב את אשתו ואת עירו בלי ששב אליהן לעולם. במשך הזמן באו אליו שני בניו, שגם אותם יחד את אביהם הגדול דן הנציב של מלך ניאַפּול למיתה, אבל את רגש הבדידות האיֻמה, שֶׁלִּוָּה את דנטי במשך כל ימי־חייו, לא הסירו ממנו גם הם. ערירי היה.

רבים היו מוקיריו, אבל מה־מעטים היו ביניהם מכיריו. איש לא השכיל לפתוח את סגור־לבו. כפי־הנראה, לא השתנו במשך כל ימי חייו השרטוטים החדים של פניו הזעומים, עיניו העמֻקות והעצובות, שפתיו המעֻוָּתות בעוִית של בוז ומשטמה, אפו החד והאצילי וראשו המורם תמיד בגאון.

באותה תקופה של לבושי־השריון וחמושי־הברזל היה דנטי עָדין יותר מדי. על־כן כה סבל בכל ימי־חייו. הוא ידע והרגיש, כי עומד הוא מעל לדורות ומעל לתנאי הזמן והסביבה, אבל באותה שעה עצמה הרגיש גם מה־מר לו בתנאי זמנו ובסביבת בני־דורו.

ראשו. על כַּוָנות ושאיפות פוליטיות, שערכן היה משתנה אז בכל שנה, דָנוּ בני־דורו את משורר־הדורות למיתה. אף כעבור חמשים שנה, בשעה שכמה אנשים כבר התעמקו ביצירתו, חפץ קַרדינַל צר־לב אחד לשרוף את עצמות דַנטי כשרוף את הכופר; אולם גם כּמר עלוב זה כמו „זקני העם" של עיר מולדתו חלפו ואינם, ודנטי חי וקַים ביצירתו הנשגבה. להמיתו לא יכלו, אבל למרר את חייו יכלו.

„כֹּה מְכְרָח אַתָּה לָצֵאת מִמּוֹלַדְתְּךָ,
אֶת־זֶה יַחְפְּצוּ, רַק עַל־זֶה יַחְשְׁבוּ,
וּבִמְקוֹם שָׁם עוֹשִׂים אֶת־הַגּוֹאֵל מִסְחָר,
שָׁם לְמִפְעָל יִהְיֶה הַרְעִים אוֹתָךְ.
— — — — — — — — — — — —
כָּל־הַיָּקָר לָךְ עָזֹב תַּעֲזֹב
— — — — — — — — — — — —
וּמַה־לֶּחֶם זָר מָלוּחַ תֵּדַע פֶּתַע,
וּמַה־קָּשֶׁה לַהֲלֹךְ עַל מִפְתָּנִים זָרִים".

(„העדן", XVII)

כפי־הנראה, היו המפתנים הזרים האלה גם רבים. כי כאִלו דלק אחריו גורלו הרע: לפעמים קרובות מֻכרח היה לברוח יחד עם מגִניו ומציליו. עד־כמה גדלו נדודיו מראה לנו העובדה, כי ספרו עליו שהיה גם בפַּריז הרחוקה. נפלאות אין־מספר ספרו עליו אחרי־מותו; וקורות־חייו, שנכתבו על־ידי בוקַצ'יו המהֻלל רק כעבור זמן קצר אחרי מותו, מראות לנו מה רבה היתה האגדתיות שבחייו. בוקַצ'יו זה, הסופר קל־הדעת ושכור־החיים, האמן העליז והלץ המנבל את פיו, — בבואו לדבר על דַנטי משתנה קולו ודבורו שוטף באיזו חגיגיות וקדֻשה. הוא היה גם הראשון בין המבארים את יצירת דַנטי בָּרַבִּים. כי קהלת פלורנציה נוכחה כעבור חמשים שנה לָדַעַת מי היה בן־עירה ומה עשתה לו. אז יסדה באוניברסיתה שעורים מיֻחדים המְקדשים ללמוד יצירותיו. והנה דוקא הסופר קל־החיים ועליז־הנפש היה המבאר הראשון של היוצר זעום־הנפש וקשה־החיים — צחוק הגורל! אם באמת הבין בוקַצ'יו עצמו ואם הבין גם לשומעיו את כל החריצים והמדרונות שבלב דנטי — קשה לדעת, אבל מתוך ספרו הקטן יש לראות את ההערצה הַרבה של הגאון, שכבר התחילה אז להתפשט בין נאורי הדור.

בכֹבד־ראש של חסיד מאמין יספר על חלומה של אֵם דַנטי בשעת הריונה, יספר ויפתור אותו לכל־פרטיו. ובדברו אחר־כך על פרטי חייו

בתוך כף־הקלע של נגודים וסתירות אימים נתונה היתה נפשו של דַנטי. גם דרך חייו עברה לא בארץ־מישור.

במשפחה גוֶלְפית נולד ובתור גִבֶּליני מת. את עיר מולדתו אהב אהבת־נפש והוא מֻכרח היה לקַללה קללות נמרצות ולצאת כנגדה במלחמה ממש. את ביאַטריצ׳י אהב ואת גֶ׳מָה לקח לאשה. לנזיר פרַנציסקני נעשה והוא כותב אחר־כך נגד המנזָרים והאורדָנים. הוא הַקָתולי שבקָתולים נלחם נלחם בעד הקיסריות נגד האפיפיוריות.

עוד בוֹקַצ׳יוֹ דרש את השם דַנטי: הנותן. ואכן נותן היה כל חייו, רק נותן ולא מקבל. רק צרות ועִנויים קבל מידי גורלו, והוא עצמו השאיר לַדורות אוצרות של עֹנג.

בן יחיד היה לאמו, שמתה עליו בלדתה אותו, והַיַתמות לִותה אותו כל ימי־חייו, אף בשעה שפגש בערֹב יומו את „האֵם והאחות" גֶנְטוּקָה. את האֹשר היותר גדול הראה לו הגורל רק מרחוק. איזו עמידה על הר־נבוֹ היו כל ימי־חייו.

הוא, שהתנגד לכל הקטטות והמריבות שקרעו אז לגזרים את איטליה, מֻכרח היה לעורר את המלך הינריך השביעי מאשכנז ולקרא לו, לַזָּר, לבוא ולכבש את מולדתו. והמעט מזה: הוא עצמו השתתף במלחמות שנהלו בני עירו נגד בני הערים השכֵנות. חַיָל היה, איש הַסַיִף. הוא גם הצטַין באחת המלחמות בהיותו בין חיל־הפרשים. אולם יחד עם־זה היה גם שליח של שלום: את השלום בין עיר מולדתו ובין ערי טוסְקָנה כרת. הוא נשלח גם בתור ציר־עירו לסַן־גַ׳מינוֹ.

יחידי ובודד היה כל ימי־חייו — ובצרכי צבור עסק. זמן ידוע היה אף אחד מראשי העיר ועָבד באותה מועצה עירונית עצמה, שדנתה אותו אחר־כך לגרוש־עולמים ואִימה עליו פעם בשרפת חיים, ופעם בכריתת הראש. את כל כֹּחו ומרצו הקדיש לאותו ההמון, ששדד את כל רכושו, הרס את ביתו ושרף כמעט את ראשית יצירתו הנצחית.

הוא, האציל הגֵא, מֻכרח היה לאכול לחם־חסד, ואף מקלט ראש לא היה לו, לגאון־דורות זה, לָאיש שלנגד עיני־רוחו נפתחו שערי השאול והעֵדן לרחבה. שם קבלו אותו באהבה ובכבוד, אבל על הארץ רדפו אותו ודלקו אחריו.

אכן יש בכל „הקומדיה האלהית" מעֵין צֹרך טמיר לגמול. היא היא השירה האמתית, שֶׂמחה תמיד בשחרור, בגאֻלה, בשִׁלומים. היא שחררה גם את דַנטי מיאושו הנורא, שהיה מֻכרח לבוא אצלו בשעה שקדר עליו עולמו. היא גם נתנה לו כֹח לשפוט את שופטיו. ויתר על כן: זה, שאויביו בני־עירו קראו אחריו „בוגד" ו„עוכר מולדתו" — קרא לדין את כל בני־האדם, העניש ויִסר את כל אדירי העולם.

על מפלגת ה„לבָנים" היה נמנה — ונפשו כָלה שזופת צער וחרון. רק שנים אחדות עברו מזמן היותו ציר פלורֶנציה עצמה לכריתת ברית־שלום עם ערי טוסקָנה והנה מאַימים עליו אזרחי אותה פלורֶנציה עצמה בכריתת

שנה מהפכה שלמה בלבותיהם ובחייהם של כל בני אירופה. מתחת לכבלים, שֶנִתְנוּ עליהם בשם התחיה המְדֻמה של אותו יהודי צעיר הרוג־המלכות, התפרצה חיוניות פראית של גופים עממיים צעירים.

ובמה יִחָשל החי, אם לא במלחמה? מלחמה לו לַיֵש בַיֵש. תא את תא יִלָחם. כוכב בכוכב. כל אירופה היתה במשך ימי־הבינים שדה־מלחמה גדול. על משואות התרבות הפראית, שנכבשה על־ידי התרבות הדתית הזרה, הלכה הלך והתהַוה תרבות חדשה. ההרכבה של התורות המזרחיות לגוף המערבי דרשה זמן רב של מלחמה פנימית עצומה. כקדחת עזה בגוף האדם אחרי אשר מביאים לתוכו נסיוב זר. קדחת זו עָצמה ביחוד בסוף התקופה, לפני המשבר העז שבא על־ידי דור ה„תחיה", וביחוד במולדתה של ה„תחיה" — באיטליה.

איטליה זו, שאֵחרה מכל ארצות אירופה להתאחד בתור מדינה העומדת ברשות־עצמה ובתור מולדת עַם המכיר את אחדות לאֻמיותו, היתה במשך כל ימי־הבינים כהר־געש. נוסף לַמלחמות והמהומות של מסעי־הצלב, של המלכים השואפים לכתר רומא, של תנועת העמים — נוסף לכל־זה היתה כל עיר נלחמת עם אחותה, ובתוך הערים עצמן היו המפלגות השונות נלחמות אשה ברעותה, ובתוך המפלגות עצמן היו המשפחות אויבות זו לזו, ובמשפחות היה לפעמים קרובות איש עוין את אחיו ובן את אביו צורר. והעיר פלוֹרֶנציה, היא מולדתו של דַנטי, היתה היותר טפוסית בכל ערי איטליה בענין המריבות והקטטות. מזמן שנחלקו תושבי העיר לגִבֶלינים ולְגֶוְלְפִים, כחמשים שנה לפני הולדת דנטי, היו יורדים איש לחיי רעהו, ושום מפלגה לא היתה מחזיקה מעמד זמן רב. הללו יורדים והללו עולים. כך, למשל, רואים אנו, כי בשנת 1248 מגרשים הגִבֶלינים את הגוֶלפים מן העיר, כעבור שלש שנים שָבים הגוֶלפים אל העיר וכעבור שבע שנים הם מגרשים את מגָרשיהם. כעבור עוד שנתים מַכרחים הגוֶלפים שוב לברוח — וכה חוזר הגלגל. על־ידי הגרושים ועל־פי־רב בסבתם היו מתחוללות מלחמות בין ערים שונות ותאוַת־השלטון יחד עם דחיפות כלכליות לא נתנו מנוח אף לעיר איטַלקית אחת. אולם פלוֹרנציה היתה תמיד במצב של מלחמה. גם סדרי החיים הפנימיים משתנים במהירות נפלאה. במקום ממשלת־עריצים באה ממשלת־עם ואחר־כך שוב שלטון־עריצים. גם בין המעמדות היתה מלחמה תמידית. עוד בשנים האחרונות של המאה השלש־עשרה אנו רואים בפלוֹרֶנציה מעין דיקטַטורה של הפרולֶטַריון. כי האֻמנים שללו מכל בני־העליה, שלא עסקו במלאכת־יד, את רשות ההשתתפות בעבודת הממשלה והצבור. גם מצב זה עבר מהר. אולם מדות האנשים אינן מתחלפות. אותה ההפקרות ואותה הגסות.

והנה בתוך עולם זה של בעלי תאוות וחטאים עצומים, של כובשים ונזירים, בתקופה זו של תהו ובהו ובארץ של מהומות ומבוכות עד־אין־מספר — נולד דַנטי אליגִירי.

ה„תפת", ה„מצרף" וה„עדן" שבנפש דנטי וביצירתו, אלא גם בתור סעד פנימי בשעת לקוי־החמה הממשך שבזמננו זה. והנה כאשר נבקש מאת בעלת האוב שבקרבנו, היא נפשנו, להעלות לנו את תקופת דַנטי — יֵרָאוּ לפנינו:

ימי תהו ובהו. כמרים מולכים. נזירים שולטים. עמים פראים שומו בְחַיֵי דת חדשה. תאות־חיים עצומה נתונה בכבלי סגוף ומות. שמים צעירים מכסים עננים אין־מספר, ענני דם. גם על הארץ יתפתלו ענני מוקדי־אֵש, שעליהם ישרפו אנשים, קרבנות אדם לבן־אדם שעשה עצמו אלהים. רצח ושוד על ימין ושמאל. אכזריות אֵימה מושלת בכִפה בשם אמונת־רחמים. בשם תורת־הסליחה נוקמים ונוטרים איש לאחיו עד־התהום. את הנראים כפושעים יגזרו לגזרים לעיני קהל רב. יחד עם־זה היה שֵם אלהים ושֵם הטוב נִשא על כל שפתים. אַבירים, שהיו כורעים לָאִשה עד כדי הַאֲלָהָה, היו מעַנים נשים מבין בנות עמם ודתם, ועוד יותר מבין בנות עם זר. כמרים ונזירים היו מוסרים את־עצמם לבשת ולתאוַת־בשרים במדה מבהילה, ויחד עם־זה היו נשים יפות מבנות מרום־הארץ נושאות בהסתר עלי בשרן אבנטי־ברזל, כדי לעַנות ולסגף את גופן.

קרועים היו אז החיים לגזרים. עמים גדולים נדדו ממקום למקום, חצי־אירופה היה נתון תחת על המונגולים. כעשרים שנה לפני הולדת דנטי, בשנת 1241, הופיעו המונגולים באירופה המערבית דרך שְלֶזיה עד אשר באו להונגריה והניחו שם את היסוד לבריאת עַם חדש. באירופה עצמה גם־כן לא נגמרה עוד ההתהוות של עמים חדשים מתוך שבטים שונים. חלק גדול של האנושות נמצא אז במצב של התגבשות. המולדת, הגזע, הדת — כל הכֹחות האלה נמצאו אז במצב של התגוששות. עוד לא נתעכל בגופות העמים הצעירים בשר הפגר הרומאי הגדול ואלפי דַיות צעירות עוד עפו ממעל לו. גם הבעֵרה, שקמה מאותם הגִצים שיצאו מתחת חֻרבנו של בית־המקדש של העם הקטן באסיה, עוד לא כבתה, ועל הזבוריות של יְרשתו נלחמו עמים גדולים איש את רעהו.

יחד עם־זה התגלה מרץ־חיים ענקי, על־יד הצמאון לאֵל חי היה חַי עוד הרעב לבשר החי. באנשים שלטה איזו תאוה לעַנות וגם להיות מעֻנים.

ודַנטי חי בסוף מסעי־הצלב. בימיו גֹרש הצלבני האחרון מאדמת ארץ־ישראל, מעכו (1291 לספירתם), ונפלה המלוכה הנוצרית בירושלים, זו המלוכה, שרק ערי־המסחר של איטליה תמכו בה מראשית הִוָסדה. בכל החזיון של מסעי־הצלב על כל מוראותיהם ונפלאותיהם היה קצב הכרחי של תקופת התהוות. אלה היו מסעי הנפש לארצות לא־יָדעה, מסעי הלב לשמי אָשרו. גם הרוח של הפראי מצא בהם את שחרורו.

עבד ומלך היה אז כל־איש. הכפירה היותר חצופה והאמונה היותר טהורה התמזגו אז בנושא אחד.

מתחת לעיי־המפלת של העולם העתיק יָשנו עוד האֵלים העתיקים של יָון. באדמה היו קבורים עוד כל הפסלים היפים, שהביאו כעבור מאה

אחרי שרואים אותם, לוּ רק בחזון, במקום גְדוֹלָם ובזמן לבלובם.

ימינו אלה מקלים עלינו את ההתעמקות ביצירת דנטי, ואולי גם את הבנת מהותה ואמתותה. לפנים נחוצה היתה לאדם התאמצות יתרה של דמיונו כדי להחיות ברוחו את עולמו של דנטי, את סביבתו ואת חיי דורו. שלֵוים היינו – איך יכולנו להבין את אימתו של הר־געש? גם כי סבלנו ועֻנינוּ – שקט היה סביבנו. סדרו של עולם היה נראה כקבוע ועומד. גלגל היה שחזר בעולמנו. בנחת או במהירות, אבל בסדר, בלי קפיצות ובלי הפיכת הקערה על פיה. היה יום ואחריו לילה; אחרי החֹרף היה בא האביב ואחריו הקיץ ואחריו הסתָו ואחריו שוב החֹרף; לעשיר היה טוב, לעני – רע; הבריא היה חי ומתענג, והחולה היה הולך למיתה – עולם כמנהגו נהג. אך הנה נכנסנו לתקופת המוֹט שבקורות האנושות. עליונים ירדו מטה ותחתונים עלו מעלה. האביב אינו אביב והחֹרף קשה שִבעתים. העשיר יקלל את עשרו, והעני יירש את עוֹשקו, וגם הוא בין עושקים יהיה. במקום יום ולילה הגיעה שעה, שאין להבדיל בה בין סתם כלב לבין זאב טורף. נהפכה הארץ לגיהנום, ורבֹ האנושות עובר עתה דרך המצרף, מבלי שיֵרָאה אף צל צלו של גן־העדן, למרות מה שחוטאים ומחטיאים קוראים בשם זה לַתֹּפֶת החדש שבראו.

כמו בימיו של דנטי עומדת האנושות כֻּלה עתה לפני התאבקות מ כ ר י ע ה בין שני כֹחות איתנים. שני שרי־חיים נלחמו אז זה בזה. שני סדרי עולם. העולם הזה והעולם הבא. המציאות והחלום. הקדֻשה והחֹל. מלכות־האלהים וממשלת־השטן. ושני הנאבקים אחזו בטַליתו של האנוש, בכסותו היחידה של האדם לנפשו – בגופו ובחייו, אחזוה בידים מסֹאָבות וחפצו לפרש את כנפי שלטונם על כל בני־האדם, „לשחררם" על־ידי שעבוד חדש ולשעבדם על־ידי „שחרורם". בנֶשק אחד השתמשו שניהם, בנשק השקר והחֲנֻפה, הרצח והחמס. אז נקראו שני הכֹחות הענקיים שנלחמו זה בזה – אפיפיוריות ומַלכיות. האנושות עמדה אז על פרשת־דרכים, ודנטי השתתף בגופו וברוחו במלחמת־איתָנים זו.

גם אנו עומדים בתקופה של ימי־בֵינים חדשים. שוב נִשאים באויר רוחות השמָמה, רוחות החָרבן. נתקבצו כל כֹחות־הטֻמאה ונתגַיסו כל שאיפות־הקֻדשה ועולם בעולם ילחם. שונים הם שמות הנלחמים, אבל המלחמה אחת היא, והיא המלחמה לשלטון. לא מלכים הם המשתערים על אפיפיורים, אף לא מלכים על מלכים. אף לא עמים בעמים ילחמו. שני סדרי־חיים קמו איש על רעהו, שתי מדות־קיום. כל המלחמות השונות של ימֵינו וכל ה„שלומים" השונים שלאחריהן ושלפניהן הנם רק אחיזת־עינים של שר־החיים. בדרכים עקלקלות הולכת המלחמה האחת והיחידה, מן המארב יוצאים הכֹחות השונים. הם מתערבים זה בזה; ולכאורה – אין פדות. אך שר־העולם יבדיל בעתו בין קֹדש לחֹל. הוא גם המבדיל בין קֹדש לקֹדש. המעריב ערָבים ישַחר גם שחרים.

הנסיעה ברוח לארצות־התמול חשובה לנו לא רק בתור הכנה להבנת

פלא. ותדבר אליו האשה דברים שונים, שמתוכם הבין רק את המלים: „הנני גבִרתך". אז ־ ראה בזרועותיה כעין אשה ישֵנה, ששכבה ערֻמה בהיותה עטופה רק מעט מאד בצעיף קל אָדֹם כדם. כאשר הביט בה יותר, הכיר בפניה כי בֵיאַטריצ'י היא. האשה, שנגלתה לו בענן, אחזה בידה איזה דבר שבער ובער בלי־הרף, ובהראותה לדנטי עליו, אמרה: „ראֵה, הִנֵה לִבְּךָ!" אחר־כך עוררה את הישֵנה מתרדמתה ותכריח אותה לאכול מן הלב הבוער. בבכי־תמרורים גזה האשה ביאַטריצ'י השמימה. —

על זה המעשה הנורא נהדר־המראה תשיר גם הסוניטה הראשונה, המתחילה במלים: „אתם, בעלי הלב הרך, אחוזי אֵש־האהבה..." אבל את המכוֶה המסתורי של ההתגלות בחזון יש להרגיש רק בקטע הפרוזאי. אף הסגנון השלֵו והרחב אינו יכול להסתיר מעינינו את הרטט הדתי ואת הפחד הפראי, שבהם היתה נתונה נפשו של דנטי עוד קדם ששמע ב„עדן" את פקֻדת אֵלוֹ, לספר לבני־האדם על כל מה שחזה רוחו:

„יְהִי־נָא דְבָרְךָ כַּסַעַר!"

ראשית המיתו של סער זה נשמעת עוד ב„חיים החדשים". בארח־פלא התלכדו בהם הליריות היותר זכה עם האֶפיות היותר ממשית. רק הודות לזווג זה אפשר היה כי המִתּוֹס הנצחי של ביאַטריצ'י יִבָּרֵא. רק הודות לחזון החי, שבָער כאש־קֹדש בלב דנטי, אפשר היה לו לסַפר „החיים החדשים" להגָמר ולחיים החדשים האמתיים להתחיל בדברי אמונה זכה כמו אלה הבאים:

„אחרי סוניטה זו היה לי מראה נפלא שראיתי בו דברים כאלה, המכריחים אותי שלא לדבר יותר על הברוכה. עד אשר אזכה להיות ראוי והגון לכך. — — וכה ארהיב עֹז בנפשי לקוות, אם ירצה זה שכָל־יֵש חַי בו, להגיד עליה מה שלא הֻגד עוד מעולם על שום אשה. ואז יהי־נא רצון לפני אדון־החסד, שנפשי תלך מכאן לראות בתפארת גברתה, אותה ביאַטריצ'י הברוכה, הרואָה בר֗ב הדר את פני המבֹרך לעולם ועד. אָמֵן".

כה יתפלל לב טהור על „האהבה המניעה שמש וכוכבים".

* *
*

איך יֵדע איש־העמקים את דרך הנשר בהרים
יעלה על ההרים!
איכה יבין יושב־האהלים את המרחק לנדוד?
ירחיק נדוד!

כי גם על גדולי האנושות אין לָדין עד שמגיעים למקומם ולזמנם. גם את מהותם ותפארתם של דנטי ויצירותיו אפשר להבין ולהרגיש רק

זכרונות זה של בעל האהבה היותר נאמנה שבתבל. כשהוא לעצמו – חשוב ספר קטן זה לכל לב ער ותמים כאנתולוגיה אהבית נפלאה. ובלי הקשוטים המיֻתרים, ילידי התקופה האסכולסטית, יכול היה לשמש חֹמר־מקרא נצחי בשעות תֹּם וטֹהַר אצל כל אדם שבכל דור.

אך גם את „הקומדיה של דנטי אליגירי", הינו, את החיים ואת היצירה הטרגיים של זה הגדול בחוזים ובמשוררים, אי־אפשר לדעת ולהבין בלי „החיים החדשים". כי רואים אנו בהם את מבשריה הראשונים של סופת רוחו העצורה, כברקים בלי רעמים בתחלת ליל־סער.

בשירה פשוטה זו על האהבה המאֻשרת תתפרצנה פעם בפעם אנחות אימה של חזות קשה. עוד אין פה הזעם והברד של חזונות דנטי שב„קומדיה", אבל – לפנינו מאותה הקדרות השחורה ומאותה האלכסוניות והסודיות. אוצר רב־ערך לנו ב„חיים החדשים" להבנת אישיותו של דנטי, ועוד יותר, לחקירת החזון האנושי. הרבה שבילים נעלמים של נפש החוזה מתגלים לנו פה. כי בה בשעה שחזה ב„קומדיה" ביחוד על אחרים, חזה ב„חיים החדשים" רק על עצמו. וזהו בלי־ספק אחד הספרים המעטים שנשארו לנו בהסתכלות עצמית מאותה תקופה רחוקה. דוקומנט אנושי חשוב בתורת־הנפש. כי אל לבו תַּבֵּטנה עיניו של דנטי ומתוך תוכה של מהותו יכיר ויראה את הנעשה מסביב לו. חלום, נִחוש, צִפִּיָּה, הזיה – כל ההופעות הנפלאות האלה של לב האדם מצאו להן לבוש כה פשוט וגלוי ב„חיים החדשים", והחזון הפנימי על מות ביאטריצ'י יאלפֵנו הרבה. כך יספר דנטי בפרק כ"ג על מכאובים עצומים שהחזיקו בו כעין שִׁתּוק ובשעה שגדל הכאב מאד נזכר פתאם באהובתו. או חשב משום־מה על חייו העלובים ובָכה. אחר־כך חלפה במוחו המחשבה על מותה של בֵּיאַטריצ'י, המֻכרח לבוא באחד הימים. אז סגר את עיניו ו„כמשֻׁגע" ראה מחזות שונים. פני נשים רבות סבבוהו והודיעו לו: „גם אתה מֻכרח למות". אחריהן הקיפוהו עוד פנים אֵימות שונות ודְמֻיות מעֻרפלות רבות וכֻלן הכריזו עליו: „כבר מֵתָּ". פתאֹם עברו בחוצות נשים פרועות־שׂער ובכו. השמש אספה אורה. הכוכבים בכו. צפרים עפות נפלו מתות על הארץ. האדמה רעדה על אשיותיה. ובאותו רגע בא אליו בחָזון ידידו וספר לו, כי „גברתו הנפלאה" מתה. כאשר הביט אֶל השמים, ראה מחנות מחנות של מלאכים מרחפים באויר. לפניהם עפה עב קטנה וצחורה – – – „ואז נדמה היה לי כאלו ראיתי את הגוף, שבו שכנה הנפש היותר טהורה והיותר עדינה שבעולם". כך יספר דנטי על אחד מחלומותיו בהקיץ. על זה המעשה עצמו ישיר גם בַּקַּנְצונה השניה. גם בסוניטה החמישית, גם בפרק י"ב יסַפר על מחזות־פלאים של נפש הוזה וחולמת, הנשאת על גלי אהבה עזה.

אולם יסודות אַפּוֹקָלִיפּסיים אמתיים, סמני חזון יחזקאלי טפוסי, מתגלים ביחוד במשא על הלב הבוער שבפרק ג. פעם, בשעה שדנטי חשב על אהובתו שבקרבתה לא זכה לחיות, נפלה עליו תרדמה וענן־אש נראה לו בחדרו. בתוך הענן חזה פנים אֵימים־נשגבים של אשה, שהיו מלאים גיל־

ומתוך היאוש של זפת בוערה אנו באים אל העֵדן־העִדון. אנו רואים, כי יש כשרון עלִיָה באדם. יש תקוַת עלִיָה. ויש גם בטחון. יכול האדם להזדכך!

קשה היא הדרך מן התפת אל העדן. גם את המצרף צריך לעבור. אולם אשרי האיש שהגיע עד הַסֻּלָם אשר בָּעֵדן...

על פדות נפשנו ועל גאֻלת גופנו שָׁרה „הקומדיה האלהית" – מה־טוב לו לאדם, שמצא בעת תעיותיו „ביער הסבוך והאפל" את „וִירגיל" שלו בתור מורה־דרכו ואת „בֵּיאַטריצ'ה" שלו בתור כוכב־שמיו.

היכל נהדר לאלהות של האהבה ולאהבה לאלהות היא „הקומדיה האלהית". רבים בו האולמים. כֻּלו טרקלינים. היכן הוא הפרוזדור?

„החיים החדשים" הם כמְבוא לַשירה הנשגבה. הם גם עצמם שירה זכה. אחרי מות עליו ביאטריצ'ה ומיד אחרי קחתו את גֶ'מְּה לו לאשה כתב דנטי את יצירתו זו והיא שיר־כסופים על הטהֹר והאֹשר החי, שגז ואיננו. איזה תֹּם של ילדות מרחף על הספר הקטן, שבו באו ראשונה לידֵי התגלות היולית כל יסודות הנפש וכל דרכי הגורל האישי של דנטי. כיַחס העֻבר לַנולד כן הם „החיים החדשים" לגבי „הקומדיה". הכל צפוי בהם, אף כי אחר הוא היחס הפנימי בין מערכי־הלב השונים של יוצרם באותו זמן. כעצמות הילד המְחֻברות זו לזו בסחוס רך, כן קשורים ב„חיים החדשים" סוגי־היצירה השונים של דנטי, בהבדל מן „הקומדיה", בקשר חלש. גם כל סוג וסוג כשהוא לעצמו נמצא במצב עֻברי. פחות מעַניֵן מכֻּלם, או יותר נכון, אי־מעניֵן כלל, הוא החלק הספרותי־מדעי, הַינו, התוספות האסכולַסטיות של כל פרק ופרק. נגד זה יִגָלה לפנינו מעיַן־בדֹלח אמתי של שירת־לב נפלאה בַּ„קַנצוֹנות", בַּסוניטוֹת ובבַּלָדות אשר בכל פרק. לא רבות הן בספרות ימי־הבֵּינים כֻּלה מנגינות־אהבה כה תמימות וכה יפות כמו „אַתֶּן הנשים היודעות אהבה..." (I), „בכו, אוהבים, כי האהבה תבכה... (3)", „האַת היא?", „עלמה חביבה ועוֹלת ימים..." (II), „כה לבנה וטהורה..." (15), „עיני סבלו עם לבי יחד"... (IV).

על אשר־נעוּרים ישירו „החיים החדשים", על ברכת בֹּקר אשר תשאר לכל ימי־חייו של האדם כגיל־נפש נצחי, כבאֵר של נֹחם וסעד. על דמעות וצער יְדֻבּר הרבה ב„חיים החדשים" בין בשירים ובין בקטעים הפרוֹזיים, אולם דמעות אלה וצער זה היו לדנטי והנם גם לכל־קורא כגשם אביב. כל־חי ישמח בו.

כפנקס יחיד של נפש עמֻקה וטהורה יִקָרא הספר. כמַצֵּבה צנועה על קבר יקר. לבו של אדם נקבר בו.

„Incipit vita nova" – כתב דנטי על־גב ספרו זה, ואכן – כל מי שאהב וסבל כמוהו או כדומה לו „יתחיל חיים חדשים" אחרי ההתעמקות בספר־

צבוריים ורוחניים של תקופתו יתן דנטי ב„עֵדן" בלבוש שירי, שאמנם מחֻסר אותה הפלַסטיות והאמנות של שירי ה„תפת" וה„מצרף", אבל עָשיר ביֹפִי מלוּלִי והגיוני ובאש־מסתּוֹרין שאין דוגמתם בכל יצירתו הענקית של משורר אלהי זה. גם פה עובר לפנינו עולם מלא של אנשים שונים בני דורות שונים, גם פה מתגלה החוזה והמטיף הגדול של תקופתו הנלחם בתקיפי־העולם של אותו זמן, באפיפיורים („העדן", xviii) ובמלכים (שם, xix), הדן ושופט את כל הדורות ואת כל העמים (שם, xx). אולם אף על הקטעים הריאַליים והתּורניים שב„עֵדן" מרחפת רוח החזון האלהי של משורר לירי, שנפשו חוֹלת אהבה נצחית ושכוּרת זיו נצחי. כל ה„עֵדן" מלא על גדותיו רגשות סוערים של מקֻבל, שזכה לעלית־נשמה. בשירים האחרונים של ה„עדן" כבר גזה מחזונו של דנטי כל גשמיותו ומדמות אהבתו כל בַּשְׂרָנוּתָהּ. בֵּיאַטרִיצ'י נעשית כאן לסֵמל. סמל של אמונה. סמל של אהבה באמונה: „ואהבת את ה' אלהיך!"

על עֶרב המאוַיים השואנים שב„תפת" עולה ומשתררת תשוקה אחת, היא הערָגון לאלהות חיה. הצער הלוהט, התוסס של התהומות השחורים הולך ונהפך לאשר שבמרומים. רוח דוֹאה ועף מבריק לעינינו באלפי נגהות. סתרי־לב נחשפים לפנינו. נפש תשיר לנו את שירת אָשרה.

אכן „לא הושר עוד בארץ שיר כזה לכבוד בת־אדמה".

בשירת הטרֻבַּדוּרים והמִינֶנזֶנגֶרים חזק היה עד־מאד היסוד של האלָהת האשה. הקשר הנפלא בין האהבה המינית ובין כסופי האלוֹה ברור לפעמים קרובות בכל שירה דתית של כל עם ועם, אך אין בשום־ספרות בנין כה נהדר שנבנה על־ידי משורר אישי לכבוד אשה חיה.

כי חוץ מכל תכונותיה של „הקומדיה האלהית" מפליאה היא ביחוד האַרכיטֶקטוֹניקה שלה. בה יֵרָאה דנטי לפנינו לא רק כאמן־צַיָר, אלא גם כארדיכל מצַיֵן. הוא לא רק משוררו של התפת, המצרף והעֵדן, אלא גם הבַּנָאי שלהם. שום איש מכל־אלה שתארו את הגיהנום לא נתנו לנו בנין כה משֻכלל כמו זה של דנטי. ושתים עשה דנטי: לא רק הארדיכליות של פרי־מחשבתו מַפליאה, אלא גם הבַּנאות העליונה של יצירתו הספרותית. קשה להשיג בהשגת־אנוֹש רגילה את האפשרות של שלטון מסַדר על כמות כה אימה של חֹמר שונה: מעשה־אֻמנות שנתחבר ליצירה אמנותית. וכאשר נעלה על דעתנו את העובדה, כי אלה הטֶרצינות המהֻקצעות ואלה החרוזים המצלצלים, אלה החלקים המדֻיקים ואלה השירים המתאימים זה לזה, כי כל הבנין הספרותי הנהדר הזה נברא בשעה שדנטי היה גולה מעיר לעיר, סר וזעף, חסר־לחם וחסר־מקלט — כאשר נעלה את זה על לבנו, מֻכרחים נהיה לקרֹא מתוך השתוממות:

אכן כּחות אלהיים בראו יצירה זו, האנושית, אנושית ביותר!

מפרָשים לבנים של אנית־רז ישאו אותנו על־פני גלי הגיון בהיר. סוד שבמספָרים וקדֻשת מספָּרים יכֻתּרונו. צבעי ראשית יתגלו לעינינו. סתרי הצבעים התועים בחלל־העולם, תעלומות היחס בין חֹמר וצורה ובין עִלָּה ותוצאה. „רחל" ו„לאה" תלַוֶינה אותנו כל הזמן, כי עולם־העשיה ועולם־האצילות לימיננו ולשמאלנו.

לִבִּי בִי יִשָּׁבֵר מֵרֹב פְּשָׁעֶיהָ״.

(„המצרף״, XIV)

אך רבו גם קוי־הזהר, שאפפו את דנטי בעברו דרך ה„מצרף״, ולאט לאט הולכים פניו הזעומים הלֹך וָאור. חזון הרחמים והאהבה נגלה לו שם, אשר הכפורים נפל בחלקו – את מאַשֶׁרת־חייו זכה לראות שם. מעולם הגברים שב„תפת״ אנו נכנסים ב„מצרף״ לעולם הרֹך והעדינות של האשה. עוד אין שלטונה כה רב כמו ב„עדן״, אבל השפעתה על דנטי ועל העולם כבר נכרת.

בדנטי המשורר הצבורי והשופט הפוליטי הולך ומתגלה כאן בכל־הדרו הליריקן הדתי והאהבי. אנו רואים בו שוב את הטרְבַּדור של „החיים החדשים״. אנו עומדים שוב על־יד עריסת המסתורין הדנטאי הנפלא, המסתורין הארצי והשמימי בהתגלמותו באשה היחידה. אמונת אחדות חדשה מְכרזת ב„מצרף״ – והיא: יחוד האהבה המאַשרת. רק בה מפלטו של אדם. רק בה גאֻלתו. רבים הם הַעֲנָגִים, אך אחד הוא האשר. יש יֹפי נצחי ברָחל, יש ערך חיוני רב בלֵאה, ברוכה לוציה, חשובה מַתילדה. אולם אחת היא בֵּיאַטְרִיצ׳ה! רק היא מכניסה את האדם לעֵדן הארצי והשמימי גם־יחד, לְעֵדן־עִדּון של הנפש. לאדם שעבר דרך התֹּפת שבחיים ונשאר תועה בשבילי ההר המצרף, מבלי יכֹלת להגיע אל פסגת העדָנים, מופיעה הבֵּיאַטְרִיקס שלו להצילו ולרוממו. בתחלה היא מְכַסה בצעיף, היא דורשת ממנו דין ומשפט ומובילה אותו דרך פתחי החרטה אל ההזדככות העליונה („המצרף״, XXXI, XXX). אז, רק אז, תתגלה לפניו בכל־יפעתה האלהית ותגאל אותו מִסֵּבל טעְיותיו ותעיותיו ותביא אותו עד עץ־הדעת (שם, XXXII). מנגינת־פלאים תמלא את חלל עולמו של האדם הנגאל על־ידי אהבת היחידה, תהלוכות־קדם תעבורנה לפניו, באור חדש יאירו לו המאורות.

„כְּצֶמַח חָדָשׁ בְּאָבִיב חָדָשׁ, הָיִיתִי טָהוֹר

וּמוּכָן לָעוּף לְאֶרֶץ הַכּוֹכָבִים״.

(„המצרף״, בסוף)

ודנטי הגיע ל„ארץ הכוכבים״. מעוף־נפשו הביאהו לחבק זרועות עולם במרחקי היש. עוד בתחלת ה„עדן״ נותן לנו דנטי שיטה פילוסופית ופיסית נפלאה בעמקותה וביפיה. כל הפרקים הראשונים של החלק השלישי מ„הקומדיה האלהית״ ורבים מפרקיה השונים הם כעין „כתר־מלכות״ דנטאי. לפנינו מתגלות עשר הספירות של הקבלה עם כל תכונותיהן המיֻחדות על־פי הפילוסופיה של ימי־הבינים. תורות שלמות על החנינה, על החטא והגאֻלה, על ההשגחה הפרטית, על המדינה ועל הרבה חזיונות

„וְאַתָּה, קוֹרֵא, שִׂים עֵינֶיךָ הַבְּהִירוֹת
לָאֱמֶת הַנְּתוּנָה פֹּה רַק בְּצָעִיף קַל".

(שם, VIII)

אמת זו נאמרת ב„מצרף" גם בלי שום כסוי. ביחוד כשרגש המוסר העז של דנטי החוזה מתקומם בקרבו נגד עוונות צבורו. הדברים הקשים על האפיפיורים הבודדים, על שמעון, בוניפציוס וסילבסטרוס, שנדונו על־ידו לגיהנום („התֹּפת", XXVII, XIX), מקבלים ב„מצרף" תֹּכן חדש, תֹּכן כללי מקיף. בפתוס של מוכיח לעמו יתאונן דנטי („המצרף", XVI):

„חֻקִּים יֶשְׁנָם, אַךְ מִי שָׂם לֵב לָהֶם?
אֵין אִישׁ. רַק רֹעֶה מַעֲלֶה גֵרָה, אַךְ
אֵינוֹ מַפְרִיס פַּרְסָה יוֹבִיל הָעֲדָרִים – –
עַל־כֵּן – –"

יסבלו ההמונים מפני המנהיגים הרעים. בהר ה' המיֻעד למצֹרפים ישמרו מלאכים בעלי „כנפים ירֻקות" על האנשים החלשים, שלא יכשלו בנחש, הוא היצר־הרע, אבל בארץ – מי יזהיר את בני־האדם אם לא המשורר־החוזה? ודנטי הוא שהרגיש בקרבו את ההכרח ואת הרשות להגיד לעמו פשעיו. ב„תפת" עוד ענש דנטי ערים שלמות באיטליה והוכיח אותן על חטאיהן הכלליים השונים. ביחוד פָּנה בתוכחת־מוסרו לעיר מולדתו:

„רָנִּי, פִירֶנְצִי, כִּי גָדַלְתְּ וַתִּפְרֹצִי,
כְּנָפַיִךְ תִּפְרְשִׂי עַל יַמִּים וַאֲרָצוֹת,
וְגַם בִּשְׁאוֹל־תַּחְתִּית נוֹדָע שְׁמֵךְ:
מִתּוֹשָׁבַיִךְ שָׁם חֲמִשָּׁה בֵּין גַּנָּבִים
מָצָאתִי – –"

(„התפת", XXVI)

ולא רק גנבים מצא שם. פושעים שונים מבני עירו נפגשו לו גם ב„מצרף"; ושם, כאשר הקיף מַבטו את כל ארץ מולדתו, את כל הערים שבהן עבר בימי־נדודיו, התפרצה מלבו הקריאה:

„רַק בְּכִי תְעוֹרֵר אַרְצִי הָאֻמְלָלָה בִּי,

רמזו! אבל זהו רמז גואל. מן האימה ומן הכעור שבהכרח יגאלנו הסח־דעת זה, הבא על־ידי זכירה פתאמית. ומה־מרֻבות הן ב„קומדיה" זכירות כאלה מחזיונות הטבע החי והדומם! ומה־נפלאות הן בצמצומן האמנותי תמונות ההוַי של החיים הריאליים! השד הקורץ בעיניו „כחַיט זקן בשעה שהוא מכניס חוט למחט", הרועה „הרואה פתאם את כל המרעה מכֻסה שלג", הַסַּפָּנים העובדים בבדק האניות בנמל וֶנֶדיג – כמעט בכל שיר ושיר של ה„קומדיה" יבואו תאורי המציאות הארצית בלִוית ציורי־נוף מקסימים. וכה טבעי הוא הדבר, ש„התֹּפת" נגמר במחזה רך ועדינות של פלג־הרים היורד מן הסלעים, יורד ודולג בשובה ובגיל, ולמשורר־החוזה שעבר דרך עולם־הענויים יתגלו שוב השמים הבהירים הזרועים כוכבים.

בברכת שמים וכוכבים יוצא דנטי מן התֹּפת. הנכנס הוא ישר אל העֵדן? לא. אמונת אבותיו מכריחה אותו לעבור עוד דרך ה„מצרף". ואמנם בחלק השני של „הקומדיה האלהית" הולכים ומתרבים רגעי הנֹּהם והשלוה. כי בֹּה בשעה שב„תפת" יבואו הקטעים הליריים כברקי אור בליל־סער אָפל, נצחה ב„מצרף" האֶלֶגיה את הַסַּטירה. קרבת העֵדן מֻרגשת כבר בכל תמונה ותמונה של מחרֹזת־שירים זו. רוחות־בֹּקר מרחפים עליה. גיל־טללים תרעיף עלינו.

זהר לבן יֵרָאה לו לדנטי בחזונו. מלאך טהור יוביל את אנית המסעות בכנפיו הלבנות, והיושבים באניה ישירו את הפרק בתהלים המתחיל: „בצאת ישראל ממצרים", הַינו, בצאת נפש האדם מן הגלות של הארציות, מן המצָרים שבארץ („המצרף", II), שוב יעביר דנטי לפנינו מחנות מחנות של נשמות סובלות, אבל מה רב המרחק בין יאוש העִנויים שב„תפת" ובין הצער הרך והחשאי של הנמצאים, ב„מצרף"! בו רואים אנו לא את החוטאים שיצרם רע מיסודו, אלא את הכושלים השונים שבחיים, לא את ה„מועָדים", אלא את ה„תַּמים" והשוגגים. על־כן כה רב הוא האור בשירה זו. אמונה רבה בה. אכן צָדק דנטי באמרו על ההר המצרף, כי „העולה עליו מֻכרח להיות בעל־כנפים". אכן – נפש בעלת־כנפים נחוצה לו לאדם, כדי שיוכל לצאת בשלום מן ה„תפת" ולהכנס אל ה„מצרף". ואם דמיונו של דנטי הנהו בַ„תֹּפת" כבד־פסיעות וזעום־פנים – הוא קל־המעוף ובהיר־הַמַּבָּט ב„מצרף". כי בקראנו את החלק השני של ה„קומדיה" אנו רואים את עצמנו כאלו טִיַּלנו כל הזמן בשדה־הפרחים הנפלא, שֶׁדַּנטי תאר אותו בצבעים כה עסיסיים וחזקים בשיר השביעי של ה„מצרף". רק לפרקים תופיע לעינינו תמונה ריאלית־חיונית של ההוֶה, כמו זו של המשחק העממי בעצמות (שם, VI), או של העָבר, כמו זו של רקוד דָּוד המלך לפני ארון אלהים. גם ב„מצרף" יעביר דנטי לפנינו המון רב של אנשים פרטיים מבּני דורו ומבני הדורות שקדמו לו, אך עִקרהּ של שירה עצומה זו היא המנגינה הלירית, שצלילֵי־מסתורין הולכים ומתרבים בה באותה מדה שאנו מתקרבים אל סופה, הַינו, אל המעברות ל„עֵדן".

אוּלָם הָרֹאשׁ הַכָּרוּת בְּשַׂעֲרוֹתָיו
יֹאחַז בְּיָדוֹ כְּמוֹ אֶת פַּנָּס מֵאִיר,
וְהוּא נֶאֱנַח מָרָה בְּגִשְׁתּוֹ אֵלֵינוּ.
כַּךְ עָבַר לְפָנֵינוּ אֶחָד וְהוּא שְׁנַיִם,
וְכַפַּנָּס הֵאִיר לְעַצְמוֹ מִתּוֹךְ עַצְמוֹ.

(„התפת", XXVIII)

כַּפְּנָס! — מה יועיל להם עתה? רק מזכרת־עון הוא להם. הם חפצו להכניס מבוכת אפל ופרוד לתוך עולם בהיר ושלם — יבער עתה ראשם בעולם שכֻּלו חשך וריב! ואלה שעסקו בצרכי־צבור שלא באמונה — תדבק הזפת הבוערה בגופם ולא תרד! כתמים שחורים יהיו תמיד על מעטה־הכבוד של החומסים הבוגדים. וכמה נשמות ערטילאות תועות על־פני השדות בצורות אִשים! („התפת", XXVI) ומה־מחרידה היא חריקתן־ודוין של לשונות־האש הנאנחות, הן גלגוליהם של מחרחרי־הריב השונים שבארץ („התפת", XXVII).

אין ערוך ליסורים. אין מספר לסובלים. באכזריות רבה יכריח דנטי אותנו לעבור דרך התפת. אולם בשבילנו יש כבר ב„תפת" עצמו הרבה מן היסוד של „הצורף". עוד לפני בואנו אל אותו החלק של „הקומדיה האלהית" הנקרא בשם זה.

כי גם בין מחזות־הבִּעותים של ה„תפת" יש תמונות שַׁלוה ועדן לרֹב. כאלו כִּוֵן דנטי להגדיל על־ידן את אימת המציאות הדמיונית, שבָּראה נפשו. כך תתחיל, למשל, אחת התמונות היותר אימות שב„תפת" — מלחמת להקת־השטנים באחד החוטאים — בתאור ריאַלי שוקט של „פרשים יוצאים לצבא" (שם, XXII). החוטאים, הטובעים בימֵי הזפת, נראים בעיני דנטי כ„דלְפינים שבהֵרָאות גבם על־פני הים למלחים יורה: סופה קרובה" או „כצפרדעים השטות בתעלות — המוציאות ראשיהן החוצה והמסתירות רגליהן, בטנן וחזיהן בתוך המים". חוטא רמאי אחד מציל את־עצמו מענויים יתרים בזה שהוא מסתתר כֻּלו תחת פני הזפת הבוערת בכל פעם שהשטן המעַנה מתקרב אליו. לכאורה הלא מחזה איום הוא, אך דנטי ירים לפנינו את מטה־הקסמים שבידו ולפנינו תקום פתאם בתוך העמק העכור תמונת־טבע מרהבת־עין. על מלחמה זו של הטובע עם השד רודפו יאמר:

„כֹּה יִצְלֹל מִתַּחַת לַמַּיִם בִּרְוָז
בִּרְאוֹתוֹ הָאַיָּה יוֹרֶדֶת. וְהִיא אָז
זוֹעֶפֶת וּסְמוּרַת כְּנָפַיִם שָׁבָה רָמָה".

(שם, XXII)

ואת כל מחנה־השדים בשיר העשרים ושנים; אמנם ביתר אכזריות יתאר את יסורי בני־האדם, השואפים לעשר ומְכרחים לגולל בלי־הרף בחזיהם זה מול זה מַשאות גדולים. בְּאפל יגוללו איש על חברו את משא חייהם, הוא תאות־הכסף, ובאפל יבינו את טעותם עלי־אדמות. הרכושָׁניות משא כבד הוא, ההולך וגָדל בעברו מאיש לאיש. והמאבדים עצמם לדעת והבוגדים, שענשם כי הם נהפכים בַּתֹּפת לעצים נאנחים, שעם כל שבירת־ענף שותת דם ממקום השבר – מי יוכל לעבור על־פני תמונה דנטאית זו בלי לרעוד מאֵימת המראה? אכן ליער אָפל מלא־פחדים יכניסנו השיר השלשה־עשר. יִלְלַת חיות, אנחות ענפים – הלא יסורי אנוש הן כֻּלָּן. ומה־מעליבים הם הענויים השונים לכל פרטיהם! בצדק יוכל דנטי להִקרא אבי האמנות המענָה. העשק בצורת חיה רעה נְקֻדה ובְרֻדה, שגופה גוף נחש וזרועותיה שעירות (התֹּפת, XVII), הגנבים שנהפכו לנחשים המתפתלים איש מסביב לגוף רעהו (שם, XXV), הגופות השסועות עם המעים שיצאו החוצה (שם, XXVIII), הנגעים המאוסים הפורחים על החוטאים הנמצאים במדור העשירי (שם, XXIX), הבריאה האיֻמה בעלת שלשת הראשים ושלשת הלועות היושבת בארץ־כפור ופושטת את עור הפושעים מעליהם ואחרי־כן תנַשך ותלעס אותם במלתעותיה בלי־הרף (שם, XXXIV) – בכל ציורי האִיום, המאוס והכִּעור האלה יש לא רק היסוד של ה„drolatique" וה„grotesque" ששלט באמנות של ימי־הבֵּינים. דמיונו של דנטי הוא יותר הגיוני ויותר חֻקי מהזיתם השחורה של שאר האמנים שבתקופתו. כי בעולמו של דנטי אין מקום למקריות. שיטה לו אף בשעה שהוא רואה חזיונות־בעותים. אין הפקרות. אין זדון. יש חֹק, חֹק ומוסר. יש עֹנש. משפט ועֹנש. כל חטא וענשו.

הנה המנחש, החותר יותר מדַי בין גלי העתיד, המאמין בגאותו לחזות מראש אחרית – במה יֵענשו אלה?

„רְאֵה אֵיךְ לְעֹרֶף הָפַךְ אֶת חָזֵהוּ,
רְאֵה אֵיךְ יַהֲלֹךְ, יַבִּיט אֲחֹרַנִּית,
יַעַן כִּי דִמָּה לְהַרְחִיק רְאוֹת לְפָנָיו".

כה ילכו להם „הלֹך דֹם ודמֹע" כל אלה שחפצו לגַלות את הצעיף הנתון על־פני העתיד. מן הסנטר עד הַשֶּׁכם הפנו פניהם אחֹרַנית, כדי שלא יוסיפו להביט לפניהם יותר מדַי.

אותה מדה כנגד מדה יֵראה לנו המשורר־החוזה גם בענשם של היועצים הרעים. הוא מסַפר:

רָאִיתִי –
גּוּף אָדָם שָׁם יְהַלֵּךְ וְהוּא חָסֵר רֹאשׁ,

עליהם חותָם אישי פרטי של החוזה והמוכיח ששלט בנפשו של דנטי. כך עומדים לפנינו ראשונים לענש על־פי דנטי אלה „שחיו בלי שם רע ובלי כל תהלה", הַינו, האנשים היראים מכל מעשה אחרָאי והבוחרים לעצמם משום־זה תמיד מְקום פְטור. דנטי הפוליטיקן, דנטי המוכיח, דנטי המוסרי נתן בתורתו מִצות „עֲשֵׂה" ומִצות „לא־תעשה" חדשות, והן: — הֱיֵה אַקטיבי בחיים, בְּחַר לך דרך קבוע במעשים, אַל תעמוד מן הצד, אל תהיה מן המסתכלים גרידא. אין לו לאדם כל רשות לחיות רק לעצמו. את הרבים או את המעטים ילך האדם, רק אל יהיה תלוי בין השמים ובין הארץ. ימרוד ברבון־העולמים או יכנע לפניו, אבל אַל־נא יחפוץ להיות אדיש. כי הפושרים —

„לְאֵלֶּה אֵין כָּל־תִּקְוָה לָצֵאת מִן הָעוֹלָם,

גַּם חַיֵּיהֶם מָה עֲלוּבִים, מַה־מְּאוּסִים! —"

שנאת־מות שנא דנטי את הַנֵּיטְרַליים. גם לחיות גם למות לא יוכלו. זוהי מהותם וזהו גם ענשם. אחריהם יבואו במדור הראשון של הגיהנום אלה „אשר לא היטיבו לעבוד את האלהים", לפי דעתו של דנטי, הם אבות האֻמה הישראלית, המשוררים הגבורים ואנשי־השם של כל האֻמות שלפני מתן התורה מנצרת. כֻּלם, חוץ מאברהם, יצחק ויעקב, משה ודוד ואחרים, שנגאלו על־ידי הגואל שבאמונת דנטי, נדונים להיות „נכספים בלי כל־תקוה". עמֹק מהם במדור השני הושיב דנטי את אלה שחטאו בתאוַת־בשרים, והוא מעביר לפנינו ב„קומדיה" „יער של נשמות", „נשמות דחופות מאת הסער והן הולכות הלֹך ובָכֹה". בין אלה הנפשות הסובלות נמצאים גם שני לבבות אוהבים, שבחייהם ובמותם לא נפרדו ושעליהם כתב דנטי את אחד הקטעים היותר נפלאים שביצירתו ה„אלהית": את הקטע על פרַנְצִ'יסְקה ופּאולו (סוף השיר החמישי, ב„תֹּפת"). ספור תמים על אהבה תמימה — בין ציורים אֲיֻמים של יסורים נוראים. אכן נשא זה האיש דנטי בלבו את התֹּפת עם העדן גם־יחד. כי מן התמונה העֲנֻגה והזכה של ראשית נביטת האהבה בשני לבבות עובר דנטי בקַלוּת כה רבה אל גשם הקֹר וברד־האבנים של המעֻנים במדור השלישי. אך־זה ראינו בעיני־רוחנו את פרַנצִ'יסקה ואת פַּאולו, היושבים וקוראים בספר־אהבה והמסַפרים לנו בצמצום של צניעות־הרגש, כי —

„מֵסִית הָיָה זֶה הַסֵּפֶר, גַּם כּוֹתְבוֹ:

בַּיוֹם הַהוּא לֹא הוֹסַפְתִּי קְרֹא עוֹד בּוֹ".

בחשאי בא האֹשר. חרישי היה גם האסון. אולם את קול הדממה הדקה של הצללים הנאהבים מַפחידות פתאם יבבותיו של כלב־התֹּפת, „הגובח בשלשת גרונותיו", ויללותיהם של הזוללים והסובאים הנענשים במדור השלישי של השאול. באיזה דמיון מלא־פחדים יתאר דַּנטי את זה השד־הכלב קֶירְבֵּיר

היה להמציא. החל בַּכּאב היותר רך וכלה ביסורים היותר אִימים — בכל הַסֻּלם של צער האדם שקצותיו נוגעים בשמים ובשאול — —

עוד בשיר השלישי של „התֹּפת" יעמיד אותנו לפני השער לשטן, השער בו בני־אדם יבואו, והכתֹבת על־גביו תֵּראה לנו את אמונתו של דנטי ואת יסוד יצירתו. הלא כה כתוב על השער:

„בִּי בוֹא יָבוֹא אִישׁ אֶל תּוֹךְ עִיר הַיְגוֹנִים
בִּי בוֹא יָבוֹא אֱלֵי צַעַר הַנֶּצַח,
בִּי בוֹא יָבוֹא אֶל מְקוֹם הָאוֹבְדִים חוֹנִים.
הַצֶּדֶק הָלַךְ לִפְנֵי קוֹנִי הָרָם
עֵת עֲשָׂתְנִי יָדוֹ הַחֲזָקָה,
עֵת בִּי חָכְמָתוֹ וְרֹב אַהֲבָתוֹ שָׂם.
לֹא נִבְרָא כָּל־דָּבָר טֶרֶם הִבָּרְאִי.
זוּלַת כָּל־נִצְחִי שֶׁכָּמוֹנִי לְעוֹלָם יַעֲמֹד:
עֲזֹב כָּל־תִּקְוָה כָּל־הַבָּא בִשְׁעָרַי".

מה הן התקוות המלַוות בכל־זאת אותנו בלכתנו עם דַנטי דרך „התֹּפת" שלו? העלֵינו לשכוח את כל תקוותינו — גם התקוות הרוחניות? או דַנטי ממלא את משאלות לבנו הטמירות, לַמרות ההזהרה הקשה והמאַיֶמת? כמו דַנטי את וירגיל מורה דרכו, כן יכּנס גם כל קורא ה„קומדיה" אל ה„עדן", הוא העדן הנפשי של התענוגים הרוחניים. אבל יֵדע־נא, כי —

„עֲזֹב יַעֲזֹב אָדָם כָּל־פַּחַד פֹּה,
כִּי יָמוּת מַהֵר פֹּה כָּל־זִיק־רִפְיוֹן,
אֶל הַמָּקוֹם הַמְדֻבָּר, מְקוֹם הַדְּמִים,
בָּאנוּ. בּוֹ תִרְאֶה אֶת נַפְשׁוֹת הַמְעֻנִּים,
חָשַׁךְ בַּעֲדָם אוֹר הָאֱמֶת לְעוֹלָמִים".

רבים הם החוטאים ושונים. מרֻבים הם גם החטאים. יש ביניהם פושעים לכל הדעות שבכל הדורות; יש גם פושעים זמניים. אך כל פשע וענשו, כל חוטא וענויו. כמה פעמים בא הפרט ללַמד על הכלל, אולם יש וחשוב הוא הפרט כשהוא לעצמו. לפרקים יש בפושע, העומד להענש על־ידי דנטי, יסוד מוסרי עולמי; אבל לא מעטים הם גם העוונות הנושאים

„בֹּאוּ חשבון" – יקרא לבני עירו ולכל־אדם. את פשעי כל־איש יראה, על פשעי כל־איש ידין. בידיו מפתחות התֹּפת והעדן. הוא הרים את הצעיף הנתון על־פני העולם ההוא והראה לנו בכל מערָמיו את העולם הזה. איזו פראות קדומה טבועה בנפשו וביצירתו. כבן־הישימון ידבר אלינו. יש ושומעים אנו את קול הַלֶּבה, לַבת־האש המתפרצת מתוך התהומות והמשתפכת על־פני הרים וגבעות. ופתאֹם והנה קול דממה דקה, כמו ביער ארָנים לעת־ערב עם אביב.

איש־מלחמה ועז־נפש – דבריו ב„קומדיה האלהית" הם לפעמים קרובות כצרבת חיה. רעל נסוך בתאוריו. בקוצים ייסר את האנשים. לשון־עקרבים שאין דוגמתה תתגלה לפנינו. את מלכים יריב. את האפיפיורים יקרא לדין. כל האנושות מאבות העולם עד אחרון הגנבים שבאיזו עיר נדחת – את כֻּלם יעביר תחת שבטו.

במר־נפש זה בער חרון־אֵלים. באש שחורה על־גבי לב אָדֹם כתב את משאו, את משא המשטמה והשנאה. גם את משא הטֹּהר והאמונה. כי מן התֹּפת הוא מעלה אותנו אל העֶדן, מן הצער והיאוש אל הנֹּחם והזֹּהר הנצחי. אנו משַׁנים את מעמדנו בלכתנו אתו. אנו יורדים ועולים. אך הוא נשאר תמיד אחד. אחד ברבויו. אחד בשניותו: נזיר וטרְבַּדור גם־יחד. סַוֺנָרוֹלה ורפאל סַנציו גם־יחד. אכן ב„קומדיה האלהית" יש גם תמונות „רפאליות" לרֹב, ולפלורנציה היה בלי־ספק כעין „סַוֺנָרוֹלה – בן־יוסף". מולדת אחת להם. לא רק גיאוגרפית, אלא מולדת־רוח: פלורנציה של מעלה. פלורנציה המלאה נגודים עד־אין־סוף, השטופה בדם וזמה ובאותה שעה עצמה גם באמונה ודתיות.

ונפשו היתה בבואתה של פלורנציה זו הממשית. יצירתו היתה המזבח, שאש תמיד תוקד עליו. כי מעל כל ימי־הבֵּינים, המלאים סתירות אִימות, יתנשא דנטי השואף לשלמות והמאמין באחדות, באחדות החֹק ובשלטונו. לכאורה נראה ב„קומדיה האלהית" את מדורת העלבון והמשטמה, אבל באמת ירים דנטי את משואות הצדק והישֶׁר. למשפט יקרא בלי־הרף. לצדקה.

נפשו אחוזת סער. לבו רווי צער. איש־אימות יעמוד לפנינו. בעולמו יכתרונו צללי בלהות. משורר מְענה ומענָה זה היה האב לכל חוזי־בלהות. גיהנום ברא. יסורים המציא. תפתיות הוא מכניס לנפשנו על־ידי ה„קומדיה" שלו. אל תהומות הצער והיסורים הוא דוחף אותנו. ואם נסָרב – יעלה לפנינו את המתים, כאוב וכידעוני. מחנות מחנות של אנשים יעלה לפנינו. ידועים ולא־ידועים, רעים וטובים, מלכים ועבדים, אפיפיורים וכופרים. לכֻלם יאיר אורו השחור, על כֻּלם תביט עינו האדֻמה.

עם קריאת „הקומדיה האלהית" אנו נכנסים להיכלו של איזה טורקוֶמַדה, טוֹרקוֶמַדה בצורה עליונה. רואים אנו אנשים הַמֻכרחים להלוך על־פני חול בוער, הנדונים לטבוע בים של זפת, הלבושים בגדי עופרת צורבת, הנשוכים בלי־הרף על־ידי שֵׁדים, הנקלעים ממקום למקום ככדור־משחק, הגזורים חיים לגזרים והמעֻנים בכל מיני ענויים שהדמיון האנושי יכול

דרך. לא רק החקירות והבאורים ההיסטוריים והפילוסופיים, שבלעדיהם אי־אפשר לרב לעבור על האֶנציקלופדיה הזאת ששמה „קומדיה אלהית"; לא רק התפיסה התרבותית וההתעמקות הרעיונית, אלא ההתקרבות הנפשית אל האיש דַנטי היא היא הנחוצה בעִקר, כדי לתפוס את הנצחיות ואת האנושיות שביצירתו כֻלה. כילד האוחז ביד אביו בשעה שהם הולכים בליל־פחדים בדרך שממה, כן יאחז־נא ביד דַנטי אותו האיש החפץ לרדת לתֹפת ולעלות לעֵדן, לתפת ולעדן שבחיים ושבנפש האדם. בהרבה דרכים נחוץ לגשת אל ה„קומדיה", אבל רק שער אחד הוא המוביל אליה — שער האדם. אנשים יבואו בו. לא צדיקים ולא רשעים, לא חוקרים ולא מלֻמדים, לא בעלי־יפי ולא בני־מוסר, אלא אנשים. באֹפן מיֻחד במינו נתמזגו בה כל יסודי המדע האסכולסטי של הפילוסופיה והתיאולוגיה בימי־הבֵינים יחד עם כל יסודי השירה הנצחית של נפש האדם. בה מצאו את גלוים כל אמצעי התאור של כל מיני האמנות הַקימים. אין שעור לעָשרה, אין סוף לעולמה. לכאורה היא יצירה אֶפית נשגבה, שמעטות כמוה באוצר־התרבות האנושי. אך היא גם אסף יקר של ליריקה אהבית ודתית שאין דוגמתה. כמה וכמה פרקים של ה„קומדיה" נראים בשעת קריאה כאִלו הוצקו מנחשת, אולם גם מתחתם נוזל ושוטף דם רותח. כך ירטט הלב החי מתחת לטבעות־הברזל של שריון האביר. יש ונדמה לנו, כי גאון הַסטירה לפנינו, אך עוד מעט ונפגש קטעים אֶלֶגיים.

כי אֶפוֹס ולִיריוּת, פּתוֹס ואלגיה, אסכולַסטיות ומסתורין, חזון ואמת, מולדתיות ועולמיות, מוסריות ומציאות, מדע ואמנות — כל הצדדים שבגלויי הנפש והרוח של בן־האדם מצאו את תקונם ביצירה ענקית זו. ב„קומדיה" זו יש חֹמר למאות רומַנים, לאלפי שירים, לעשרות טרַגדיות וקומֶדיות גם־יחד — ורוחו של איש אחד שפוך על כֻּלה. הוא היה יותר ממשורר. יש קוראים לו — הומירוס של ימי־הבינים. אין זה נכון. בהופעתו יש הרבה יותר מפלאי ההופעה של הומירוס. הוא היה לא רק האמן הגדול של ימי־הבינים, לא רק הָאמן הָאוניברסַלי היחִידי בין אמני האֻמות, אלא היה גם החוזה הגדול, החוזה המיֻחד במינו. כי על־יד הפַּתוֹס הנבואי אנו מוצאים ב„קומדיה האלהית" וגם ב„חיים החדשים" את החזון האלכסוני של הדמיון האֶפוֹקַלִיפּסי, וכאיש־השירה וכאיש־המוסר גם־יחד דַנטי הוא לא רק חד בדרא, אלא יחיד ומיֻחד בשלשלת רבה של דורות. בתקופתו באו בו לידֵי מזיגה מַפליאה השכל הבוחן של תּוֹמַס איש אַקוִינה ונפש־הרננים של המיסתיקן פרנץ מאסיסי, ואשר להויתו הנצחית — הנה חֻברו בו יחד היסוד הדיוניסי והאַפּוֹלוני.

אולם מי שיתעמק קצת ביצירתו של דַנטי, יִוָכח עד־מהרה, כי ממעל למשורר הלירי והחוקר המפֻלפל מרחף על „הקומדיה האלהית" וגם על „החיים החדשים" רוחו של חוזה ומוכיח. ביחוד ב„קומדיה האלהית". בה יתגלה איש הריב והמדון, הנביא לגוים, השופט, הדַיָן.

„לכו נא ונִוָכחה" — יאמר דנטי לבני עמו ולבני העמים האחרים.

רבים יתנו חייהם לחקור את עולם יצירתו ואת נושאי שירתו, אך בחקרם את השיר לא יבואו עד הַשָׂר. נגדם יִרבּו אחרים להתעמק בפרטי חייו של איש־פלאות זה, אולם יקטינו את ערכה החי והנצחי של יצירתו. אלה ואלה יַטעו בטעותם גם את האחרים. כי דַנטי אַלִגִיֶרי היה אחד הגדולים שאישיותם ויצירתם אחוזות זו בזו כשלהבת בפתילה ואין להפריד בין הדבקים. מעריצי דַנטי מתוך מחנה הפילוסופים והחושבים שָׂגוּ בו לא־פחות מראשי העיר פלוֹרֶנציה בשעתם. אלה ראו בדנטי רק את הפוליטיקאי וְדָנוּ אותו לגֵרוש ולמיתה, ואלה רואים בו רק את האֶנציקלופדיסטן של ימי־הבינים ואת המשורר האסכולַסטי, הפוליטי והדתי.

אכן צָדקוּ מִכֻּלם אותן הנשים הפשוטות, שהיו אומרות עליו בשעה שהיו רואות אותו עובר בחוצות רַוֶנה:

„הנה האיש, שירד לגיהנום ועלה ממנו".

הנה האיש, שהיה בחייו בתפת ועבר דרך כל מדורי הצורף וְשָׁב אל הארץ אחרי היותו גם בגן־העדן. את התהום העלה ואת השמים הוריד — והוא עצמו נשאר — ב ן־א ד ם. כי לא רק המשורר דַנטי שָׁר על התפת והעדן, אלא גם האדם דנטי התענה וסבל בחייו, בער באש־היצריות ונצרף בכור־היסורים ולבסוף התעלה על־ידי האהבה ה מ א ש ר ת בצורת ביאטריצה ועל־ידי האמונה ה מ א י ר ה במשפט־העולמים בצורת לוציה. „קוֹמֵדיה אלהית" קראו הבאים אחריו לשירתו הענקית — אולם היא באמת ספר מלחמות אנוש, מגִלַת־חיים של אישיות גדולה בדור של איתנים. יחד עם העולמות הרבים של יפי, כִּעוּר, צער ואשר ויחד עם חיי הנפשות הרבות והשונות משתקף ביצירותיו של דנטי גם עולמו הפרטי לכל פרטיו. ובשעה שאנו מתיחדים עם יצירתו האיֻמה יֵרָאוּ לנו באוֹר אחר לגמרי דבריו של דנטי על שירתו במכתבו לקַן גרַנדֵי דילָה סקַלה: „שֵׁם הספר הוא: מתחִלָה הקומדיה של דַנטי אליגיֶרי" — — הקומדיה? לַשֵׁם „קומֶדיה" יש בימינו מובן אחר ודנטי השתמש בהגדרה ילידת התקופה האסכולַסטית והשקפותיה הספרותיות, אך הן לא בתאַר השם תלוי הדבר. ה„קומדיה של דַנטי אליגיֶרי" היא באמת אחת הטרַגדיות היותר נשגבות, והיא התחילה לא על־ידי „הקומדיה האלהית", אלא על־ידי „החיים החדשים". הֵדֶיה נשמעים גם בספרו על ה„מוֹנַרכיה" וגם ב„חרוזיו". כי ב כ ל יצירתו חפשה נשמתו את תקונה ומן החָזות הקשה שחזה לבו נשתחרר רק על־ידי המות.

בלי אהבה עברו חייו. תנתן־נא אהבה לזכרו...

* *
*

בהתחלת „הקומדיה האלהית" יסַפר דַנטי על יער אפל ועבֹת, שבו נתעה. מתעיותיו ומפחדיו הצילוֹ המשורר וִירגיליוס והוא, המשורר הנערץ על־ידו, נעשה למורה דרכו. גם אנו נתעה ביצירתו של דנטי כמו בתוך יער־בראשית, מלא פחדים, ורק אישיותו של המשורר תהיה לנו למורת־

דַנטי אַלִיגְיֶרִי

(1321 — 1921)

מאת **ד. א. פרידמאן**

Vide cor tuum.
דנטי.

לפני שש מאות שנה היה איש בין האנשים. חמשים ושש שנה חי עלי־אדמות. גולה וזָעף היה רֹב ימיו; מולדתו גרשה אותו ואִיְמה עליו בשרפת גופו. אולם מהתקופה הראשונה אחרי מותו ועד היום הזה בן יקיר הוא למולדתו זו. על אישיותו גאוָתה וביצירתו תתפאר. גם באוצר הנשמות הנהדרות של משפחת־האדם הגדולה יבריק כתרו בנֹגה מְיֻחד. כי רִכֵּז האיש בנפשו את כל עולם המציאות והמחשבה של תקופה גדולה רבת עלילות ודמיונות. הוא גם קרע חלונות בהיכלי העתיד של כמה דורות אחריו. כיער־פלאים היא נפשו, יער ששרשיו יורדים עד התהום של קרקע־מולדתו ושנופו יוצא לרשות־הרבים של כל האנושות. אותו מעט ה„בשר ודם" ששמו עלי־אדמות היה דַנטי אַלִגְיֶרִי – עקֵביו עמדו על אבני השתִיָה של הרוח האנושי וזרועותיו חִבקו את עולם־העשיה הגדול.

מעטים הם סלעי־הענק, הנשארים בעזוזם בתוך גלי הזמן. בין הסלעים הפלאיים האלה של בני־האלהים המתהלכים בין בני־האדם מתנוסס רָמה סלעו של דַנטי. גם עליו עוברות בחרדה הספינות הקטנות של שאר האנשים, כל אחת עם דִגלה הלְאֻמי והזמני ועם שריקתה החלשה והרָפה.

בחייו בן־מוֶת היה בעיני בני־עירו, אבל אחרי מותו הכירו בו וידעו גם הם כי בן־נצחים הוא. כאת אחַד האדם התהלכו עמו האנשים, אולם עוד בני דורו נתנו ליצירתו את התֹאַר „אלהית", ובימינו רַבי־ההְלִין יצאה הפְקדה מאת גדולי הדתות הנוצריות שבכל העולם לָחֹג ברֹב פאֵר את זכרו של משורר זה, שהיה אב לשירי־החֹל של עַם איטַליה והיה מִגדל־אור בתרבות החְלונית של כל בני אירופה בכל מקום שהם. קתדראות אין־מספר נוסדו לשֵם למוד יצירתו, אנשים לאלפים הקדישו את חייהם לחקירת ספריו ודרכי רוחו, ובכל פעם כשֶמַגיע מחזור המאות לשנת מותו יחרדו לקראתו רבבות לבבות מתוך גיל והערצה.

בִּקֹּרֶת

שָׁפּוּ עַצְמֵיהֶם, יָבְשׁוּ עֵינֵיהֶם מִכָּפָן וָדֶמַע,
שׁוּרוֹת שׁוּרוֹת מִתְיַצְּבִים, מַחֲרִישִׁים וּגְאוֹנָם בִּלְבָבָם,
שׁוֹמְעִים בְּמַבָּט קַר לַעַג הַצָּר, שְׁרִיקַת שׁוֹטוֹ עַל גַּבָּם –
נָשְׂאוּ פַּעֲמֵיהֶם אֱמוּנָה לְדֶרֶךְ רְחוֹקָה, רְחוֹקָה...

תרע״ה.

פּוֹצְחִים שִׁיר תְּהִלָּה וְכִלְיוֹן־הַנֶּפֶשׁ לְאֵל־הָעוֹלָמִים,
פְּנֵיהֶם בֶּעָשָׁן נִטְמָעִים, לֶהָבָה לוֹחֶכֶת דּוּכָנָם —
הֵם פּוֹצְחִים שִׁירָם! וַיְהִי כָּל־הַמִּקְדָּשׁ לְשִׁירָה בוֹעֶרֶת,
שִׁירַת אַהֲבָה רַבָּה שׁוֹלַחַת זְרוֹעֶיהָ שָׁמַיְמָה,
שִׁירַת גַּעְגּוּעִים וְצַעַר שֶׁל אֻמָּה לֶאֱלֹהַ־אַלּוּפָהּ,
פָּנָיו כִּי הִסְתִּיר בַּחֲמָתוֹ מִמֶּנָּה... וּבְרֶדֶת הַלַּיְלָה
וְהוּא אָדֹם־לוֹהֵט, בְּלִי סַהַר וְכוֹכָב, וְצַלְמֵי־פַלָּצוּת
צוֹהֲלִים זָדוֹן וּמְרַקְּדִים בְּמִשְׁבְּרֵי מוֹקְדֵי הַמִּקְדָּשׁ,
הָיָה לִמְדוּרַת־עֲנָק אַחַת אוֹכְלָה וְאֵינָהּ פּוֹסֶקֶת,
וְנַהֲרֵי נַחֲלֵי בְנֵי־רֶשֶׁף וְגוּשֵׁי הֶעָשָׁן הַמְשַׁלְהֵב
כּוֹבְשִׁים מֶרְחַבְיָה — וַיֶּחֶרְדוּ הָרֵי־יְהוּדָה הָרְחוֹקִים,
יַחַד נָשְׂאוּ נְהִי־בְכִי־תַמְרוּרִים, קוֹרֵעַ עוֹלָמוֹת,
וּמִכָּל פִּנּוֹת הָאָרֶץ תַּאֲנִיַּת־הַחֻרְבָּן עָנָתָה,
שְׁחֵרוּ, אָבְלוּ פַּאֲתֵי־שָׁמַיִם וּמַלְאֲכֵי־רַחֲמִים
סָפְקוּ כַפַּיִם, נָפְלוּ עַל פְּנֵיהֶם וְחֶרֶשׁ הֵילִילוּ;
אַף הוּא, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, בְּזַע אַרְגְּמָן מַלְכוּתוֹ,
הִשְׁלִיךְ עֲטֶרֶת־הַפָּז מֵעַל רֹאשׁוֹ וּבָא בַּמִּסְתָּרִים,
סָגַר עַל־עַצְמוֹ בִּפְנֵי כָל־הָעוֹלָם וּבָכָה לְעַצְמוֹ...
שַׁחַר — וַתִּשְׁקַע הַמְּדוּרָה. שְׂרִידֵי חוֹמוֹת מְפֻחָמוֹת
בָּלְטוּ יְתוֹמִים בְּחָוְרַת הָעוֹלָם; מִתִּלֵּי הָרֶמֶץ
עָשָׁן הִתַּמֵּר, כָּבֵד וָשָׁב, מוּל רָקִיעַ מְדֻלְדָּל,
שְׁבִילָיו שָׁמֵמוּ; יְבָבָה חֲנוּקָה בְּלֶב־עוֹלָם רָעֲדָה — —
וְהִנֵּה הוּא יוֹשֵׁב, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, עַל הֶחֳרָבוֹת,
יוֹשֵׁב, כִּבְיָכוֹל, שָׁחוּחַ וְאָבֵל וְאֵפֶר עַל רֹאשׁוֹ...
צִלְצוּל חֲרָבוֹת, קוֹל נוֹגֵשׂ וְרֹגֶן שַׁלְשְׁלוֹת־בַּרְזֶל:
לַהֲקוֹת שְׁבוּיִם, בַּחוּרִים וּבְתוּלוֹת, צְבִי שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל,

אַתְּ הִנָּךְ כַּאֲשֶׁר אַתְּ, לִי הִנָּךְ –
וְכָל הָעוֹלָם לִי, אֲנִי לִי עַצְמִי!
בְּיָדַי אֱלֹהַּ אֹחַז, אָחוּשׁ כָּל הָעוֹלָם
וְכָל הַחַיִּים אֲנִי חַי בָּךְ,
כְּכָל הָאֵלִים יַחַד –
אַתְּ!...״

וּבִצְמָא־שַׁחַץ אַכְזָרִי תָּקַף אֶת רֹאשָׁהּ וּשְׂפָתָיו
גָּמְעוּ נְעוּרֶיהָ – הִיא דָּחֲתָה אוֹתוֹ בְּכָל מְרִי־צַעֲרָהּ;
נֵעוֹר בָּהּ לִבָּהּ, הִיא חָרְדָה, הִתְקוֹמְמָה נֶגְדּוֹ בְּגָאוֹן,
רוֹטֵט סַנְטֵרָהּ, עֵינֶיהָ אֵשׁ יוֹרוֹת, חָזֶהָ כַּגַּלִּים;
חָזַר וְלָפַת כְּתֵפֶיהָ וְהִיא נִשְׁמְטָה מִנּוּ בְּזַעַם,
תָּפַשׂ בָּהּ, חִבְּקָהּ בְּעֹז, כֻּלּוֹ גוֹעֵשׁ, קוֹדֵחַ מִתַּאֲוָה,
אָמַר לִכְרִיעָה חִישׁ תַּחְתָּיו וַתִּתֵּן שִׁנֶּיהָ בִּזְרוֹעוֹ –
פִּתְאֹם וְהַדְּבִיר מָלֵא עָשָׁן וְנֵץ נִתַּז מִן הַפָּרֹכֶת...

וְכַאֲשֶׁר נִשְׁפְּכוּ לַהֲבֵי חַמָּה שׁוֹקַעַת בַּחֲרוֹנָהּ,
פָּרְצוּ מַעְיָנוֹת וּנְחָלִים שֶׁל אֵשׁ מִכָּל גַּגּוֹת הַמִּקְדָּשׁ,
זָרְקוּ מוּל שְׁחָקִים גַּלֵּיהֶם וּלְהָבִים בִּלְהָבִים נָגָעוּ.
נִטַּשׁ הַקְּרָב, פֹּה וָשָׁם, יֵאוּשׁ אַחֲרוֹן, וּבְתוֹךְ יַם־הַשְּׂרֵפָה,
פֶּרֶא הִשְׁתּוֹלֵל בְּפֶתַח הַדְּבִיר וְעַל־יַד הַמִּזְבֵּחַ –
שַׁאֲגוֹת חַיָּה, חִרְחוּרֵי גְסִיסָה וְזַעֲקוֹת תְּפִלָּה,
זַעֲקוֹת מָוֶת, קוֹל עֵץ וְקוֹל בָּשָׂר בֵּין מַלְתְּעוֹת אֵשׁ טוֹרְפָה,
קוֹרוֹת־אֵשׁ נוֹפְלוֹת בֶּעָשָׁן... וּפִתְאֹם קוֹל שִׁיר וּמַנְגִּינוֹת!
כֹּהֲנִים עוֹמְדִים וּלְוִיִּם, כִּנּוֹרוֹת וַחֲצוֹצְרוֹת בִּידֵיהֶם,

אַחַר הִתְפּוֹצֵץ קוֹל־צְחוֹקוֹ הָרָחָב בִּמְלֹא־חֲלַל־הַקֹּדֶשׁ,
פַּעַם בַּכִּפָּה הַגְּבֹהָה וְעַל־פְּנֵי הָאֶשְׁנַבִּים הִרְתִּיעַ,
וְכָכָה דִּבְּרָה לְשׁוֹנוֹ הַשְּׁלוּחָה, עָתָק דִּבֵּרָה:

„אֵי־אֵיפֹה הוּא? – אֵין דְּמוּת, אֵין צֵל פֹּה יַעַרְכֵנוּ!
אוֹ אוּלַי אֵין הוּא כְּלָל? הָאֶפֶס הוּא! –
עַם כְּסִיל, אֲשֶׁר לָרִיק יִתְפַּלֵּל, יִשָּׂא נַפְשׁוֹ
וּמִן הָרִיק יְקַו תְּשׁוּעָתוֹ!
לֹא יִחְיֶה עַם זֶה, כִּי בַחַיִּים בָּגָד".

עָצַר וְהִשְׁהָה מַבָּטוֹ הַחַכְלִיל עַל בֶּרֶנִיקֵי,
נִגַּשׁ וְהוּא כְּמִתְנוֹדֵד עַל רַגְלָיו מֵרֹב רֶגֶשׁ־דָּמוֹ,
טָבַע שְׁתֵּי יָדָיו בְּרֹךְ־זְרוֹעוֹתֶיהָ וְרוּחַ־פִּיו לָהָט:

„אַתְּ! אַתְּ קַיֶּמֶת וְעוֹמֶדֶת פֹּה בְּעֶצֶם־חִנֵּךְ
וּבָךְ אַאֲמִינָה!
מִדְּמִי הַיָּם בָּךְ וּמֵעֹמֶק־יָם לֹא נֶחְקַר,
מִזַּעַף גַּלִּים וּמִפַּחֲדֵי לַיְלָה שָׁחוֹר,
גַּם כּוֹכְבֵי לַיְלָה בָּךְ גַּם עֶדְנַת פִּרְחֵי־בֶשֶׂם
בַּחֲלָאֵי־טַל בַּעֲלוֹת הַשָּׁמֶשׁ –
מְלֹא־עוֹלָם אַתְּ בְּשֶׁטֶף פְּלָאָיו וּתְמוּרוֹתָיו,
מִתְנַצְּחִים כָּל־הָאֵלִים בָּךְ עַל חַסְדֵּךְ...
וְהִנֵּה חִוְּרָה אַתְּ – מַה־יָּפָה אַתְּ בְּעָצְבֵּךְ!
דִּיאַנָּה יוֹשְׁבָה שׁוֹמְמָה עַל קִרְעֵי צְעִיפָהּ
וּבְנוֹת־הַשִּׁיר הִרְכִּינוּ רֹאשׁ, נֶאֱלָמוּ...

נִקְרַע הַמֶּרְחָב מִקּוֹלוֹת הַזְּוָעָה וְחֶרְדוֹת־הַתֹּפֶת,
דָּמִים עַל דָּמִים נִגְּרוּ – וְחֵילוֹת הָאוֹיֵב אַךְ רַבּוּ,
שָׁטְפוּ הַחוֹמָה – וְהִנֵּה גַם פְּרָצִים בַּחוֹמָה! עַל פְּגָרִים,
תִּלֲּלֵי פְגָרִים, חָדְרוּ אֶל בֵּית־אֱלֹהִים בְּנֵי־הַנֵּכָר,
חָדֹר, רָצֹחַ וְשָׁדֹד וְהַשְׁחֵת וְהַרְחֵב הַמְּדוּרָה,
תְּרוּעַת־נִצָּחוֹן בְּפִיהֶם וְצַהֲלַת חָמָס וָלַעַג:
אַיֵּה הַצּוּר, בּוֹ חָסָיו, אֱל־יִשְׁעָם, וְנִפְקַד בִּשְׁלוֹמוֹ?!
הָבוּ נַחְפְּשָׂה אַחֲרָיו, אוּלַי הִסְתַּתֵּר מִבֹּשֶׁת! –

פִּלֵּס לוֹ שְׁבִיל בֵּין לִגְיוֹנָיו הַמְרַצְּחִים וּמִהֵר לַמִּקְדָּשׁ
בֶּן־אֶסְפַּסְיָנוּס, צָעִיר לְיָמִים וְרַב לְהוֹלֵלוֹת;
שִׁכּוֹר מִיַּיִן, מְלֻהָט הַיּוֹם וּמְגִיל־הַנִּצָּחוֹן,
צָעַד כְּדוֹרֵךְ עַל בָּמֳתֵי־עָבִים בֵּין שָׂרָיו וְשׁוֹמְרָיו,
מַאֲצִיל בַּת־צְחוֹק שֶׁל עֶדְנָה וְגַאֲוָה עַל בֶּרֶנִיקֵי,
עַל בַּת־הַמַּלְכָּה הַיָּפָה מִיהוּדָה, קוֹסֶמֶת לְבָבוֹ,
פָּסְעָה דְמוּמָה עַל־יָדוֹ, חִוֶּרֶת־הַכְּאֵב לִלְחָיֶיהָ
וּמֵעֵינֶיהָ, תְּאֳמֵי־לַיְלָה, הִכְסִיף הַפָּחַד.
קָרַב הָרַהַב אֶל פְּנֵי הַפָּרֹכֶת שֶׁל קָדְשֵׁי־קָדָשִׁים,
שָׁלַף חַרְבּוֹ מִתַּעְרָה וּתְקָעָהּ בְּלֵב הַפָּרֹכֶת,
הֵשִׁיב הַחֶרֶב וְהִנֵּה דָם נוֹזֵל מִמֶּנָּה וְנוֹטֵף,
נוֹזֵל עַל־פְּנֵי הַפָּרֹכֶת... וַיִּצְהַל קוֹל־פֶּרֶא הָרָשָׁע!
אָחַז בְּיַד בֶּרֶנִיקֵי, וְהִיא קָרָה וּרְפוּיָה בְּיָדוֹ,
נִכְנַס עִמָּהּ לִפְנַי וְלִפְנִים – וַיַּעֲמֹד תַּחְתָּיו:
מוֹרָא תְקָפָהוּ, לֹא יָדַע מֵעוֹדוֹ, וְתִמְהוֹן־לֵב פְּלָאִי;
נִגַּשׁ וַיִּבְחַן בְּרַגְלוֹ אֶת אֶבֶן־הַשְּׁתִיָּה הָעֵרָה,
סָקַר אֶת כָּתְלֵי־הַשַּׁיִשׁ הָרֵיקִים וְעֵינָיו יְהִירוֹת,

כַּחֲזִיז־שָׁמַיִם הַחוֹמָה וַיַּךְ בִּפְנֵי חַלּוֹן הַקִּצּוֹן
שֶׁל בֵּית־הַמִּקְדָּשׁ, כְּהַכּוֹת בָּעַיִן, וַיִּפֹּל בַּמִּקְדָּשׁ!
תָּפְשָׂה הָאֵשׁ עַד־מְהֵרָה בִּירִיעוֹת־הָרִקְמָה הַכְּבֵדוֹת,
שָׁלְחָה שִׁנֶּיהָ בְּלוּחוֹת־הַקִּיר וּבְעַמּוּדֵי הַיְצִיעוֹת,
מַעֲשֵׂה אֶרֶז וּבְרוֹשׁ, נָס לֵחָם מֵחֹם יָמִים רַבִּים,
מָצְאָה אֶת פַּכֵּי הַשֶּׁמֶן וַתִּקְפֹּץ מִגִּיל שָׁלֹשׁ אַמּוֹת,
אָצָה מִכַּף אֶל כַּף, גָּמְעָה לִרְוָיָה וַתֶּעְצַם וַתִּפְרֹץ
יָמִין וּשְׂמֹאל וַתִּתְבַּקַּע מִשֶּׁבַע וַתְּשַׁלַּח בְּנוֹתֶיהָ,
רָעוֹת וּרְעֵבוֹת, מִתְגַּנְּבוֹת כִּנְחָשִׁים, מִתְפַּתְּלוֹת וְשׁוֹרְקוֹת,
אֶל כָּל־עֲבָרִים; מִכָּל־עֲבָרִים אָז שָׁבוּ, הִתְקָרְבוּ,
יָד אֶל יָד נָתְנוּ, וַטְרֻפָּן בְּפִיהֶן, וְהַמָּחוֹל הִתְקַשֵּׁר,
מְחוֹל־הָאֲבַדּוֹן, הִתְלַקַּח, הִסְתָּעֵר! וְעוֹד מְעַט מִזְּעֵר
וּמִבְּעַד שׁוּרַת חַלּוֹנוֹת, כִּלְשׁוֹנוֹת הַר־שְׂרֵפָה מִתְעוֹרֵר,
בָּקְעוּ בְּנוֹת־לַהַב שַׁחְצָנִיּוֹת, תִּימְרוֹת עֲשַׁן־הָר הִתְאַבְּכוּ
עַל קִיר הַמִּקְדָּשׁ מִחוּץ – וַיַּרְא הָעָם עַל רֹאשׁ הַחוֹמָה
וְצִבְאוֹת הַלָּחֶם בַּשָּׂדֶה נָשְׂאוּ עֵינֵיהֶם וְרָאוּ
וְזַעֲקַת־פְּחָדִים בִּגְרוֹנָם נִצָּבָה וַיָּמָּג לְבָבָם –
עָנְתָה לָהֶם תְּרוּעַת־חֶדְוָה לָאוֹיֵב, הִתְנַעֵר לַמַּרְאָה
בְּעֶזוּז חָדָשׁ עֲלֵיהֶם וּבְבִטְחוֹן הָאוֹן וְהַנִּצָּחוֹן...
נָשְׁתָה גְבוּרַת יְהוּדָה! אַדִּירֵי עַם־יָהּ הָאַחֲרוֹנִים,
נֶהְדְּפוּ אָחוֹר, נִלְחָצוּ – וְנִלְכְּדוּ שַׁעֲרֵי הַחוֹמָה!
תִּגְרָה בַשַּׁעַר וּמֵעַל לַחוֹמָה וְלִפְנֵי הַמִּקְדָּשׁ,
תִּגְרַת חֲרָבוֹת וּרְמָחִים, אֲבָנִים וְרוֹתְחִים, וְאַחֲרֵיהֶם
שֵׁן וְצִפֹּרֶן: נָשִׁים הֵגִיחוּ, מְטֹרָפוֹת לְמֶחֱצָה,
פְּרוּעוֹת־הַשֵּׂעָר וּבְשַׁוְעַת־בַּלָּהוֹת הִתְנַפְּלוּ עַל קָמָן,
נָעֲצוּ אֶצְבְּעוֹתֵיהֶן הַחֲרֵבוֹת בְּעֵינָיו נִדְהָמוּ...

אֵלֶּה לְאֵלֶּה וּלְעַצְמָם בְּשִׁכְרוֹן־אֱמוּנָה פָּסְקוּ:
אֵל אֶת מִקְדָּשׁוֹ לֹא יַחֲרִיב, אֵל שְׁאֵרִית־עַמּוֹ לֹא יַעֲזֹב!
וַתִּזְדַּעְזַעְנָה יְרִיעוֹת הַשַּׁחַק וְכָל מַלְאֲכֵי־שָׁרֵת
רֹאשָׁם הוֹרִידוּ בִּתְחִנָּה לִפְנֵי אֵל הַדִּין וְהָרַחֲמִים...

נָפַל מִיכָאֵל הַשַּׂר לְרַגְלֵי הַבּוֹרֵא וּפֵרַשׂ
כְּנָפָיו בִּתְפִלָּה אִלֶּמֶת. אַחַר הִתְעוֹדֵד וַיִּקְרָא
מִתְּהוֹם מַכְאוֹבוֹ, תְּהוֹם אַחֲרוֹן: „עֲשֵׂה לְמַעַנְךָ, אֵל יָחִיד!
לְמַעַן כְּבוֹד שִׁמְךָ הַגָּדוֹל עֲשֵׂה, אֲשֶׁר יֻחַל בַּגּוֹיִם".
נָשָׂא כִּבְיָכוֹל יְמִינוֹ וְרֹאשׁוֹ נָשָׂא לְאִטּוֹ,
שָׁתַק וְצָפָה לְמַעְלָה לַמֶּרְחָק וּבְזִיו־אֵין־סוֹף פָּנָיו
הָלְכוּ צִלְלֵי־אֵימִים, וְנִרְאָה, נַפְתּוּלִים אַחֲרוֹנִים
נִפְתַּל הָאָב עִם הַיּוֹצֵר בּוֹ קָשֶׁה — — וְהִכְרִיעַ הַיּוֹצֵר!
קָם וְהָעֲנָנִים עַל רֹאשׁוֹ נִפְרְדוּ, בְּנָהֳרָה מַאְדִּימָה
חֶרֶשׁ נָמוֹגוּ, וּשְׁמֵי־הַשָּׁמַיִם הָלְכוּ וְדַלּוּ
מִפְּנֵי גְאוֹן אֵל בַּהֲשַׁחוֹ קוֹמָתוֹ בַּעֲנָוָה, כְּאוֹמֵר:
עַל כְּבוֹדִי אָנִי אֲוַתֵּר... מִיַּד קָפְצוּ לַהֲבוֹת־אַרְגָּמָן
וְעַנְנֵי אֵשׁ וַעֲרָפֶל וַיְכַסּוּ עַל פָּנָיו, כִּבְיָכוֹל,
נִשְּׂאוּ כְּחוֹמָה יְשָׁרָה וַיִּהְיוּ לִמְחִיצָה סְתוּמָה
בִּפְנֵי צִבְאוֹת מַלְאֲכֵי־מָרוֹם, הֲמוּמֵי־בְעָתָה
עָמְדוּ תַחְתֵּיהֶם, אַחַת רַק חָשׁוּ, לֹא עוֹד הֶאֱמִינוּ:
הוּטַל הַגּוֹרָל וְנִתְּנָה לַמַּשְׁחִית הָרְשׁוּת! —

בּוֹ בָּרֶגַע

עָף לַפִּיד־אֵשׁ מִיַּד פָּרָשׁ רוֹמָאִי עַז־לֵב, אֲשֶׁר חָתַר
תּוֹךְ כְּדֵי עִרְבּוּבְיַת הַקְּרָב עַד לַחוֹמָה, עָבַר הַלַּפִּיד

נַהֲרוֹת־אֲבַדּוֹן לְרַגְלָיו וְעַל רֹאשׁוֹ עַנְנֵי־עוֹלָם,
עֵינָיו כְּבוּשׁוֹת בְּאֵשׁ הַחֲרוֹנִים, לְפָנָיו מִתְפַּתְּלָה,
תּוֹפְשָׂה בְּכִסֵּא־הַכָּבוֹד וּמְלַחֲכָה סָבִיב, וּכְאִלּוּ
כּוֹבְשׁוֹת הַלַּהַב... דָּמְמוּ כָּל רַחֲבֵי זְבוּל־הַשָּׁמַיִם,
עָצְרוּ רוּחָם, הִלְבִּינוּ מֵאֵשׁ, וְעַד שְׁבִילֵיהֶם הָרְחוֹקִים
שְׁתִיקַת הַזַּעַם הִגִּיעָה וְאֵין שִׁיר וְזִיז־כָּנָף לֹא נִשְׁמָע!
יִבְלֵי־הַזִּיו, כָּבֵד שִׁטְפָם, וּפְרָחִים בְּעֵדֶן קָפָאוּ.
שַׂרְפֵי־הַקֹּדֶשׁ וְכָל מַלְאֲכֵי־מָרוֹם, לַהֲקוֹת אֵין־סֵדֶר,
עָמְדוּ מוּל כִּסֵּא־אֱלֹהַּ, נְבוֹכִים מַחֲרִישִׁים, וְעַל פְּנֵיהֶם
פַּחַד הָאֵשׁ... גַּם מִיכָאֵל הַשַּׂר, כֻּלּוֹ סֵבֶל־יְגוֹנִים,
פָּנָיו זָקְנוּ בְּלֹא־עֵת וּכְנָפָיו תְּלוּיוֹת כְּנוֹבְלוֹת,
כָּל־הַיּוֹם עָמַד וְהִמְלִיץ וּבִקֵּשׁ רַחֲמִים עַל עַמּוֹ,
עַד לִפְנֵי רַגְלֵי הַבּוֹרֵא הִתְקָרֵב וְהֶעְתִּיר תַּחֲנוּנִים,
כָּפַף אֶת רֹאשׁוֹ הַמְדֻכְדָּךְ וַיִּדֹּם. וַאֲפִילוּ הַשָּׂטָן,
אָדֹם לְבוּשׁוֹ, תַּקִּיף וָרָם נִצַּב סָמוּךְ עַל חַרְבּוֹ,
חֶרֶב־הַמָּוֶת, בִּשְׁתֵּי כַּפּוֹת־יָדָיו, וּבְעֵינָיו נִצָּחוֹן —
נִתַּק הַקִּטְרוּג מִפִּיו בִּפְנֵי אֵלֶם הַכְּאֵב וְהַזָּעַם...

וּמִמַּעֲמַקִּים עָלְתָה הַזְּעָקָה, הִתְגַּבְּרָה כַּמַּעְיָן,
זַעֲקַת אֶרֶץ וָעָם, לְקוֹל־שֶׁבֶר אֶחָד הָיְתָה,
גָּדוֹל וּמְמֻשָּׁךְ, וַתַּקֵּף אֶת זְבוּל־הַשָּׁמַיִם וַתִּלְפֹּת
אֶת כָּל עַמּוּדֵי הַבִּנְיָן... וְקוֹל־תְּפִלָּה נִשְׁמַע בִּזְעָקָה,
קוֹל אַלְפֵי אָדָם, כֹּהֵן וָעָם, בֵּית־הַמִּקְדָּשׁ נִמְלָטוּ,
מִלְאוּ אֶת כָּל הָעֲזָרוֹת, מִשְׂרֶפֶת קִרְבֵיהֶם הַצּוֹמְקִים
קָרְאוּ לְיָהּ, עֵינָם קוֹדְחָה וּמְצַפָּה לְנֵס מִגָּבְהַּ,
וּכְמִתּוֹךְ דִּמְדּוּם־קַדַּחַת שִׂפְתֵיהֶם הַכְּמֵהוֹת פָּסְקוּ,

אֹמֶץ וָבוּז בְּמַבָּטָם וְשִׂנְאָה לְנֵצַח־נְצָחִים...
פִּתְאֹם – וּרְמָזִים מִמִּגְדָּל, וּפְקֻדָּה לִפְקֻדָּה, וּתְנוּעָה
זְרִיזָה וַחֲרִישִׁית מֵאַחֲרֵי הַחוֹמָה – וּשְׁעָרִים נִפְתָּחוּ!
זִנְּקָה חֲבוּרַת פָּרָשִׁים וּצְבָא־רַגְלִים נִשְׁפַּךְ אַחֲרֶיהָ,
כְּאֵין־סוֹף תַּלְתַּלֵּי הָאֶשֶׁד, הָרָצִים, מִתְפַּשְּׁטִים וּלְכַמָּה
זְרָמִים מִתְפַּלְּגִים, טוּרִים מַקְבִּילִים, וְסוֹעֲרִים הָלְאָה –
רַעַשׁ חֲצוֹצְרָה מִנֶּגֶד! וּכְבָר הַפָּרָשִׁים הִשִּׂיגוּ
אֶת הַבַּנָּאִים מִפָּנִים לַסּוֹלְלָה עִם כְּלֵי־הַמַּשְׁחִית,
הֵעֵרוּ עֲלֵיהֶם כַּשִּׁיל וּמַפָּץ, הַמִּשְׁמָר מִגֵּרוּ,
חֶלְקָם נָסוֹגוּ וְטָסוּ לְאָחוֹר אֶל טוּרֵי הָרַגְלִים,
חַרְבָּם הַשְּׁלוּפָה בִּזְרוֹעָם הַמְצַוָּה, וְחָזְרוּ וְטָסוּ
עִמָּם וּבְרֹאשָׁם לִקְרַאת הָאוֹיֵב, כְּבָר נִנְעַר וּבָקַע
מִכָּל מוֹצָאֵי הַסּוֹלְלָה, כַּהֲמוֹן מַיִם מִסֶּכֶר,
וְקוֹל עֲנוֹת יֵאוּשׁ וָעֹז: לַאדֹנָי! בָּתֵק אֶרֶץ וּבָלַע
כָּל שְׁאוֹן חֲצוֹצְרָה וָתֹף – וַיִּתְפּוֹצְצוּ זְרָמִים אֶל זְרָמִים!
חָל שְׂדֵה־הַקֶּטֶל כַּיָּם... תְּקִפָה בִטְחָה שְׁאֵרִית יְהוּדָה,
בִּטְחָה בְהִירָה שֶׁלְּאַחַר הַיֵּאוּשׁ, כַּיֶּלֶד צוֹחֶקֶת
וְעַזָּה מִמָּוֶת – וַיִּרְגְּזוּ צִבְאוֹת־בְּנֵי־רוֹמָא הַקָּשִׁים,
גַּלִּים עַל גַּלִּים נָמוֹגוּ, אַךְ גְּדוּדֵי־עֵזֶר חִישׁ בָּאוּ,
חָדְרוּ מִזֶּה וּמִזֶּה – וַיָּנוֹעַ הַקְּרָב שָׁם וָהֵנָּה
כַּאֲשֶׁר יָנוֹעַ הַיָּם, מָלֵא מְרִי וְצָהֳלָה פִּרְאִית,
תַּחַת תִּגְרַת הַסַּעַר הָעִקֵּשׁ, וְהוּא שׁוֹאֵג וְנוֹאֵק,
טוֹרֵף אֶת בְּשָׂרוֹ מִכַּעַס – וַיַּעֲמֹד הַקְּרָב בִּתְנוּעָתוֹ,
פְּגָרִים עַל פְּגָרִים נֶעֶרְמוּ וְצָר לֹא הִכְרִיעַ אֶת צָרוֹ...

יָשַׁב הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא עַל כִּסֵּא־כְבוֹדוֹ הַלּוֹהֵט,

וְכָל הָרְחוֹב עוֹמֵד כִּמְסֻמָּר תַּחְתָּיו וּבְעֵינָיו פַּלָּצוּת...

וְהִנֵּה בָּא יוֹם – הָאוֹיֵב כְּבָר לָכַד הָעִיר הַתַּחְתּוֹנָה,
רוֹחֵץ בְּדָמוֹ וּמְכַלֶּה חֲמָתוֹ בָּעֵץ וּבָאֶבֶן,
הָרַס גַּם חוֹמַת־הַמִּשְׁנֶה אַחֲרֵי הִנְּגְפוֹ כִּפְלָיִם,
וּבִשְׁאָר מֶרִי וְתַאֲוַת־נָקָם צִמְצֵם מַעְגָּלוֹ
בַּרְזֶל וָמָוֶת, עַל מֶרְכַּז הַקֹּדֶשׁ, עַל הַר־הַבָּיִת;
יוֹם־עֶבְרָה בָּא – שֶׁמֶשׁ הִלְבִּין מִיקֹד כִּיקֹד זַעַם לֹא־שָׁפוּךְ,
עָמַד הָעוֹלָם קָלוּי וְחָרוּךְ, בְּלֹא נְשִׁימָה, וּכְאִלּוּ
קָפָא בַּשָּׁרָב; כְּגַלֵּי תוֹלָעִים רְמוּסִים לְמֶחֱצָה,
שָׁכְבוּ, הִתְעַוְּתוּ, עַל־פְּנֵי חוּצוֹת־צִיּוֹן מֻשְׁלָכִים, יְשִׁישִׁים
גֹּוְעִים וְנָשִׁים מְעֻלָּפוֹת צָמָא וְרָעָב, עוֹלָלִים
מֵתִים בְּחֵיקָן; לִפְרָקִים, אֶנְקַת פָּצוּעַ אֵין־כֹּחַ
שׁוֹלֵי הָאֲוִיר הַלּוֹהֵט הַחֲרֵדָה, בְּכִי תִינוֹק רִפְרֵף
אֵי־שָׁם בַּמִּסְתָּר, הִתְפָּרֵץ לָרֶגַע וַיִּמְחַץ הָעוֹלָם...
דְּמָמָה בַּמַּחֲנוֹת! הַדְּגָלִים לֹא זָעוּ; מֵאַחֲרֵי הַחוֹמָה,
כֵּן גַּם מֵעֵבֶר לַסּוֹלְלָה, שְׁפוּכָה מִנֶּגֶד־לָהּ סָבִיב,
חָרְשָׁה מְזִמּוֹת הָאֵיבָה, הִתְכַּנְּסָה וְכָבְשָׁה אֶת־עַצְמָהּ,
גְּבוּלָהּ בְּדָם, כְּטִיט־יוֹצֵר בַּחַמָּה מִתְיַבֵּשׁ; בָּאֶמְצַע,
נוֹצֵץ מְזֻהָרָה, הוֹד־מוֹרָא כֻּלּוֹ, הֵיכַל־הַמִּקְדָּשׁ
רָבַץ כַּאֲרִיֵּה, בָּטוּחַ וָגֵא, וְכַפָּתוֹ הַזָּהָב,
לַבָּה נִתֶּכֶת בַּשֶּׁמֶשׁ, וְהִיא עַצְמָהּ מַבְרִיקָה כַּשֶּׁמֶשׁ,
נְעֻצָה בְּרָקָהּ הַלָּבָן בְּנֶשֶׁר־הַזָּהָב לְרוֹמָא,
עַז־הַכְּנָפַיִם וִיהִיר־הַצַּוָּאר, מִלְּמוּלָהּ הִתְנַשֵּׂא,
בּוֹעֵר וּמַבְרִיק אַף־הוּא, כֻּלּוֹ שׁוֹחֵר מַעֲשַׁקּוֹת וְשִׁלְטוֹן –
עַיִן בָּעַיִן הִבִּיטוּ, לֹא מָשׁוּ, הַצָּרִים הַשְּׁנַיִם,

מִשְׁנֵה חֲמוֹת וָעֹז, נָקָם אַחֲרוֹן נִשְׁבָּעוּ, וּמְצוּדָה
פֹּה וָשָׁם, קְטַנָּה וְגֵאָה, הִתְכַּוְּצָה לְאֶגְרוֹף־אַדִּירִים;
רַק עוֹד לְבַב הָאָרֶץ, יְרוּשָׁלַיִם הַנְּדִיבָה,
דָּפַק וְקָדַח כָּאֵשׁ וּבְכָל שְׁאֵרִית־אוֹן הֵגֵן עַל עַצְמוֹ,
מֻקָּף מֵאוֹיֵב – וּבְמֶרְכַּז הַלֵּב דְּבִיר־הַקֹּדֶשׁ לֵאלֹהַּ
הֵקִיר עוֹד עָצְמָה וְתִקְוָה וָאוֹר, כְּנֵר־תָּמִיד לֹא־יִכְבֶּה,
אִם גַּם הִבְלִיחַ הַשְּׁבִיב כְּבָר מְאֹד וְהַצְּלָלִים מִסָּבִיב
רָקְדוּ כְּמִפְלְצוֹת־שֵׁדִים, תַּעֲלוּמוֹת־אֲבַדּוֹן בְּחָבְּן.

עֶרֶב, כְּרֶדֶת הַשֶּׁמֶשׁ מֵאַחֲרֵי מִגְדְּלֵי־צִיּוֹן,
הִבְהֲבוּ אוֹתוֹת שֶׁל דָּם וְשֶׁל אֵשׁ בִּשְׁמֵי־יָהּ הַנִּכְמָרִים,
שַׁלְהֲבוֹת־חָרוֹן הִתְנַשְּׂאוּ דוּמִיָּה וּבְתוֹךְ הַשַּׁלְהָבוֹת
רֶכֶב־מִלְחָמָה הוֹפִיעַ, הִתְלַהֵט, דָּם נִגַּר מִתַּחְתָּיו,
טָבַע לְאִטּוֹ בְּאַגְמֵי הַדָּם, כָּל הַמַּעֲרָב הֵצִיפוּ...
הֶאֱפִיל הָעֶרֶב וּבִרוּם הָרָקִיעַ מִבֵּין כּוֹכְבֵי־דְמָמָה
דָּרַךְ מָאוֹר, דְּמוּת חֶרֶב־פִּיפִיּוֹת וְזִיו לָהּ סוֹד־אֵימִים,
נִטָּה אֶל פְּנֵי הַר־הַבָּיִת... וְיֵשׁ אֲשֶׁר פִּלַּח הַלַּיְלָה
קוֹל נַהַם־פֶּרֶא וִילֵל רָחוֹק נִמְשָׁךְ, לֹא נוֹדַע מֵאַיִן,
נָבוּב וּמְשֻׁנֶּה, כִּילֵל חַיָּה חוֹלָה, וְחָזַר וְנִמְשַׁךְ,
לְשַׁבֵּר הַגּוּף וְהַנְּשָׁמָה גַּם־יָחַד – וְנִמְצָא הַדָּבָר:
אֶחָד מְשֻׁגָּע, מְחֻוָּר וּמֵצַל כְּרוּחַ מַשְׁחִית,
יוֹשֵׁב בְּחָרְבָּה בֵּין צְלָלִים וּמְקוֹנֵן עַל חָרְבָּן כִּי יָבֹא...
אוֹתוֹ מְשֻׁגָּע יֵשׁ הָיָה בְּאֶמְצַע הַיּוֹם רָץ וּמְשׁוֹטֵט
בֵּין עָם וּתְשׁוּאוֹת בָּרְחוֹב, עֵינָיו בּוֹלְטוֹת וְיָדָיו עַל רֹאשׁוֹ,
רָץ וְצוֹוֵחַ כְּנִרְדָּף מִקּוֹל וּמֵחָזוֹן וְנִבָּא,
עִיר־אֱלֹהִים כִּי תֵהָרֵס, בֵּית־אֱלֹהִים כִּי יִשָּׂרֵף –

יַעקב כהן

אַגָּדוֹת אֱלֹהִים

חָרְבַּן הַבַּיִת *)

הוֹי, כִּי יוֹם בָּא, יוֹם־עֲבָרוֹת, וְלֹא חָשַׁךְ הַשֶּׁמֶשׁ בַּעֲרִיפָיו,
יוֹם שָׁבַר שֵׁנִית אֵל אֶרֶךְ־אַפַּיִם אֶת עַמּוֹ, גְּאוֹן־עֻזּוֹ –
עָמַד הָעוֹלָם לְהִתְפּוֹרֵר וְלַחֲזֹר לְתֹהוּ וָבֹהוּ...

יָמִים רַבִּים כְּבָר גֹּרְפוּ מֵימֵי הַיַּרְדֵּן הַקּוֹדְרִים
פִּגְרֵי־אָדָם, מְטֹעֲנֵי־חֶרֶב וּמְרֻדְּפֵי־בַלָּהוֹת,
בְּשָׂרָם נָפוּחַ וּפִיהֶם פָּעוּר בִּצְוָחָה אִלֶּמֶת,
יֵאוּשׁ־הָאַחֲרִית בְּעֵינֵיהֶם; יָמִים רַבִּים כְּבָר פָּשְׁטוּ
לַהֲקוֹת לַהֲקוֹת עוֹרְבֵי־הֶהָרִים עַל חָרְבוֹת הַגָּלִיל,
נִקְּרוּ אֶת עֵינֵי הַגְּוִיּוֹת הַנְּטוּשׁוֹת לָרָקָב בַּשֶּׁמֶשׁ,
קוֹסְסוּ שְׁדֵי בְתוּלוֹת רַכּוֹת וּזְרֹעַ גִּבּוֹרִים זָלָלוּ;
אֶרֶץ־הַקֹּדֶשׁ, קְרוּעָה וּרְמוּסָה, דָּמִים עֲקֻבָּה,
פִּרְפְּרָה תַחְתָּהּ, כָּל־עוֹד כֹּחַ בָּהּ, וּפְצָעֶיהָ הַפְּתוּחִים
צָעֲקוּ אֶל הַשָּׁמַיִם... רַק פֹּה עוֹד וָשָׁם, כְּבַשָּׁבָץ,
נִמְתְּחוּ גִידִים קָשִׁים, חֲבוּרוֹת קַנָּאִים, הִתְאַזְּרוּ

---

*) ראה „התקופה", ספר חמישי.

ואם ככה עשית לי—למה עזבתני עתה לנפשי?
אתה היודע שִׁבתּי וקומי – הטרם תדע, כי עוד רגלי מועדות לנפול לפעמים?
כי הברק אשר יבריק לעינַי מאורך יש אשר יָגוז פתאם –
ואני נשאר לבדי בחשֶׁך רב, עד אשר ארבה לצעוק אליך מתוך חָשכּי.
אם ככה עשית לי, אם הדחתַּני שאולה, למען אֶעֱלה ואַעֲלה רבים עמי –
אם רצונך אני ממַלא ודברך אני עושה, –
שְׁפֹךְ עלַי אורך, מַלא בו את כל תוֹכי –
תְּנֵנִי עתה, בהכנסי ליום הטֹּרח הגדול, לעשות את המעשה אשר בשבילו קראתני מעִמקי־שאוֹל –
רוחך יַנחני, עצתך – תחַכמני, יהי רצונך – רצוני.

תן לי צעירות־החיים, עז האפי וקדשת הרצון לתקן בערב־שבתי את אשר העויתי בימי־החל –.

כי אמנם פגמתי בשרש נשמתי, קלקלתי הצנורות, סתמתי את הבארות וסלקתי את השפע –

כי אמנם מבלי־דעת נגעתי בעולמות קדושים עליונים וקצצתי בנטיעות־נצח –

כי אמנם רחקתי מפניך ככל עוברי עמק־הבכא עתה, –

כי אמנם רחקתי מעליך, ואתה לא רחקת ממני, –

כי אנכי תעיתי, ואתה בקשתני תמיד –

כי אנכי תעיתי כשה אובד, ואתה קראת לי פתאם ואשמע.

קראתני ואט אליך ואלך אחריך.

הלכתי אחריך, אבל ברכי כשלו מרב תעות בשדות זרים...

כי אמנם הלכתי אחריך בתעותי בימי־עלומי ובימי־אֶיָלותי –

כי אמנם יגעתי בעמל חיי, ואתה טרם תראני טובך, טרם תודיעני את דרכיך –

ואני הלך אלך אחריך נכשל וקם, נכשל וקם...

מתי תקימני, אבי, לבלתי אכשל עוד?

מתי תאזרני חיל, למען לא אחדל מרוץ אחריך אף־רגע?

כי הנה מצאתיך, – ולמה־זה אתה מתחמק מפני?

כי הנה מצאתיך, – ואני, אויה לי, אני נוטש אותך פתאם...

כי הנה מצאתיך – ולמה לא זקק בשרי באש־קדשך?

כי הנה מצאתיך – ולמה עוד חיות בקרבי תאוות ותשוקות אשר לא לך הן?

מי לי בשמים ובארץ מבלעדיך, – ולמה עודני מבקש ותועה?

כי הנה בנוסי מפניך, – אתה בקשתני, ועתה בבקשי אותך – אתה כנס מפני?

האמנם נסתי מפניך לפנים? דִּמִּיתִי, כי נס אני מפניך – הינוס זודם מפני אלהים?

הינוס מנשמת־נשמתו, מחיי־חייו?

אבל אתה שמת סתר לך – ואדמה, כי רחקת מעלי וכי רחקתי מפניך –

ואתה מנית את כל רגעי־חיי ותועידני אל מה שהועדתני –

ואתה נתתני לנפול בשאול־יאוש, למען אצא ואוציא אחרים משם –

ואתה נתתני לטעום טעם מיתה, טעם ספקות בלי־קץ, למען לחיות ולהחיות אחרים –

ואתה נתתני לנפול בעמקי־מצולה, למען יגדל כאבי, למען תחזק צעקתי, למען תאמץ עריגתי אליך –

אתה נתתני לנפול בבורות־טמאה, למען אדע להזהר ולהזהיר את זרעי –

חזה יחזה הרוח את אשר אין לו תחִלה, אשר אין לו סוף ואשר אין לו אמצע, ולא יֵדע איך להביע את הדבר –

אתה האש אשר ממנה ידליקו את כל המאורות מן העולם ועד־העולם והאש לא תֶחסר –

הנה הוא המאור האחד הקדמון אשר לא יֵחלק והִנה הם המאורות הרבים אשר יֵחלקו, אורו וכחו בם ולאורו ילכו.

הנה הוא המאור הגדול הקדמון אשר תפֹס יתָפס בתוך לבבי העני ולא אדע אכנהו.

בחרתי לי את הדומיה, אבל הפלא הנורא־הוד צִוה יצַוה לפי ולעֵטי: דַבֵר וכתֹב!

הנהו במעוני, הנהו בי, הנהו בהיכלו, הנהו בלבבי, – מי שהוא בכל העולמות כֻּלם.

יושב אני על מטתי, ובהיות הוא בי הנני גם־אני מחוץ לעולמות –

לו, למי שלו הכל והנצח לו, אני מֵעז לאמר: „אהבתיך", יען כי גם־הוא יאהבני...

שָׂבֹעַ אשׂבע בַּצִּפִּיָּה, אתעטף ואתכסה בה, ובהתאחדי בו אֶדאה מעל שמים.

ידֹעַ אדע נאמנה, כי כן הוא הדבר, אבל פליאה דעת ממני, אנה הלך גֵוִי אז?

יודע אנכי, כי חזה אחזה אז מה שלא יראה כל־בשר.

יודע אנכי, כי מי שנעלה ונשגב מעל כל־יציר יכַלְלני בו, בצל ידו יחביאני, והנני מחוץ לעולמות כֻּלם.

אני, בן־החלוף, רואה בי אז את אבי הנצח, את החיים אשר לנֶצח לא יִתעו.

הדבר חי אז גם בלבי גם בשמים: האור אחד הוא גם פה גם שם.

כג

עַל מִפְתַּן הַיּוֹם הַשִּׁשִּׁי *)

חמשה ימים חייתי לפניך – חמשה ימים משבוע־חיי – חמש עשׂיריות מִשִּׁבעים ימי שנות האדם –

על מפתן היום הששי אני דורך לפניך – מפתן העשירית הששית – על מפתן ערב־השבת של ימי־חיי –

תן לי הכֹּח לרוץ לפניך בערב־שבתי למען אעמוד לפניך בשַׁבָּתִי...

*) במלאת לי חמשים שנה בחֹדש סיון תרפ"א.

כב

דְּבֵקוּת *)

בא־נא אלַי, אתה, אשר נפשי חשקה וחושקת בך –
בא־נא, הבודד, אל הבודד, כי לבדי אני, כאשר תחזינה עיניך –
בא־נא אלי, אתה, אשר שמתני יחיד, נעלב ונעזב בעולמך —
בא־נא אלי אתה, אשר היית לחפצי האחד בחיים ואשר הגדלת את שאיפתי אליך, מבלי אשר יִדמה לה דבר –
בא־נא אלי, נשימתי, חַיָּתי, בא־נא – נחמת נשמתי. בא־נא, החדוָה וההדר והַמָּשׂוש האחד שבחיים!
מודה אני לך על אשר בלי כל גלגולים, חליפות ותמורות היית עִמי לרוח אחד, ובהיותך אֵל עליון על־כל ה״ת לי הכל – בכל.
רוחך – לֶחם כמוס ונעלם, אשר לא יְאֻכַל, אשר דבֹק ידבק לשפתי נשמתי ואשר יעבור על כל גדות־לבבי.
אודך, אלהי, על כי היית לי יום בלי־לילה ושמש בלי־שקיעה –
אין לך מקום להִסתר בו, יען כי שכינת־הודך ממלאה את העולמות כֻּלם...
אין לך מקום להסתר בו, יען כי איזה הוא המקום אשר יכילך?...
אבל את אשר לא יכילו רבואי־רבבות העולמות יש אשר יכיל לבב אֱנוֹש –
יְהִי־נא לבי המקום אליך; יהי־נא לבי – היכל לקדֻשתך.
בא־נא אל היכלך, בא־נא אל לבבי, שְׁכַן בי, ואני – בך...
אל־נא תפרד ממני בכל רגע ורגע מימי־חיי, ובבוא יום מותי ונמצאתי בך, חיי החיים ומושל בַּכֹּל.
אל־נא תעזבני לרגע, פן ימצאוני שונאי בהיותי רחוק ממך והתנפלו על נפשי לבלעה.
היה־נא מחסי עז בשומך משכנך בי תמיד והייתי שבע־אשר גם בעניי ורוה־חיים גם במותי.
שים־נא משכנך בי ועליתי וגברתי על כל מלך, כי אתה לחמי ומימי, ובהתעטפי בך אחוש שעות־אשר, אשר שפת־אנוש לא תביען.
אין מלה בלשוני, כי את אשר יעשה בי חזה יחזה הרוח, אבל לא יוכל לבארו.
הבן יבין את הדברים אף ינסה להביעם, אבל הבטוי ממנו והלאה.
חזה יחזה את אשר לא יראה, את אשר אין לו תמונה, את אשר אין לו הרכבה, את הפשוט, את גדל האין־סוף.

---

*) מתוך שירתו של שמעון התיאולוג, מובאה בספרו של מרטין בובר: „Ekstatische Konfessionen" – בשנויים ובקצורים ובהשמטת כל המקומות אשר בדוגמטיקה הנוצרית יסודם.

ממקור־בִינה קרצתי, ממעיַן־חכמה לְקחתי, ממקום קדוש הובאתי ומעיר־גבורים הוצֵאתי, —
למה שלחתני לרעות אֵפר, לשקוע בתהומות, לַעֲרוג אליך ולְהִמֵס בדמעות?!

ט

נִכְסַף נִכְסַפְתִּי *)

אוּ ן אני לְהִדבק בך בכל־לבי, ואז לא אדע מַחסור ויגון —
חיי יהיו מלֵאים טובך, כי כשאתה ממלא את הנפש, הנך מֵקֵל את מַשָׂאה —
עוד נֶאֱבָקות בי השמָחות הישָנות, אשר ראויות הן לדמעות, והאֵבל החדש, אשר בו אני שמח, ואינני יודע מי ינַצח, —
אויה לי! רחם־נא עלי, אלהי!
אויה לי! הנה את פצָעי לא כסיתי, —
אתה הרופא, ואני החולה; אתה רחום וחנון, ואני עני ואֻמלל!
מה הם חיי האדם, אם לא נסיונות, מבלי מנוחת יום אחד —
כשאני שרוי בצער, אני נכסף אל השמחה, וכשאני מָלא שמחה, אני מפַחד מפני הצער.
היש בין הכסף והפחד איזו מנוחה, איזו שמחה, שבה יהיו חיי האדם חפשים מנסיון?!
אוי ואבוי על שמחת העולם בפחדה הנמהָר ובתענוגיה הַמְרעלים
אוי ואבוי על צער העולם בחפצו הרֵיק לאשר ובקָשיו הכבד, אשר שובר הוא את הסבלנות החלושה.
הלא כל תקותי תלויה רק ברחמיך הרבים.
תן לי למלאות את רצונך, ושים את רצונך בי.
עוד תועה אני בחשֶך, אבל כבר חדר אלַי קולך הנעים, הקורא אותי לשוב לביתי...
הריני כעולה לרֶגל, אשר עוד נסיעה ארֻכה לפניו, והריהו נכסף אל מחוז־חפצו ומטרת־נסיעתו.
הלך אלך...
שומע אני לקול הקורא אלי...
נכסף נכספתי אל מעון־קדשך —
קבלני־נא, אבי, אל תוך ארמונותיך, כי יציר־ידך הנני!

*) מתוך ודויו של אוגוסטינוס הקדוש בקצורים ושנויים ובהסרת המקומות אשר לא לפי רוח־ישראל הם.

הטוב שבי כבוש הוא בבית־הסֹהר של העולם והזמן –
אלפי־אלפים מחיצות, חומות־ברזל ומַסגר על מַכגר סובבים אותי –
אלפי־אלפים שומרים ואורבים עומדים עלי ובכל רגע לא יתנוני
הָשֵב רוחי –
אוי לי, אוי ומר לי מאד –
אוי לַיָמים ולַשָנים הכָּלים בשבירת המחיצות והן על עָמדן תעמודנה...
אליך זַעקתי ושַועתי, מלא־רחמים –
הַטֵה אלי אזנך ושמע, פְּקח עיניך וראה שוממותי!

כ

הֲמִיַת הַנֶּפֶש *)

אמרי־נא, נפשי, לאלהים:
הלא בתך אני, בת־מלך –
למה גרשתני מחצר־המלכות ללקט בשדה ולבקש טֶרף בזֵעת־אפים?
למה שלחתני מכוכבי־נשף לחבק אַשפה? זכור אזכור את משפחתי
ואת בית־אבי ולא אדע, מי הביאני הלום...
למה הכלמתני, אבי, למען אֶתכַּסה בצעיף ואתעלף?
מה־זאת עשית לי להעתיק אהלי מזבולך ולגור בין נכרים אשר לא
ידעתי?
למה שלחת לעזאזל אַיֶלת־שחקים, אשר לא נִסתָה הַצג כף־רגלה על
הארץ?
צורי מכָרַני, עושי הכעיסַני, וַיָשת עָפר לחמי ורגבים מטעַמַני למען
הַרעימֵני –
אבי יָרֹק בפָני, למען אבוש ואכלם...
גֻנֹב גֻנַבתי ממקום שלמות וכבוד, ופה לא עשיתי מאומה להשלים
חסרוני –
מה לי פה, עניה סוערה, גולה וסורה, כי נטמאתי וכי שָטִיתי מאחרי
אלופי ואלך אחרי הָרַע ובעבותות־בָשתו נמשכתי?
אנה פנה זיוי? אנה פנה הדרי? הוי, מה־חָשַך מִשְחור תָאֳרִי!
למה אצא וידי על ראשי, לבושה שחורים ועטופה שחורים, וכל רוַ
יִדדו ממני?
למה קלעתַני בתוך כף־הקלע תחת היותי צרורה בצרור החיים?

*) על־פי צרופי דברים מר׳ ידעיה הפניני, מתפלה אחת בספר „חמדת הימים״ ומתוך
ת„תוכחה״ לרבנו בחיי בן־פקודה.

ונמלט אני מאש־הגיהנום ורץ בכל־כֹח אל אש־אִמְּךָ —
והולך ותועה אני בין האִשים – אנה אברח מפניהן?
„ירא אנכי פן תאכלני האש הגדולה”...
גם אש אהבתי אליך, גם אש תאוות־בשרי גדולות מן המדה — גופי לא יכילן, לבי לא יִשָּׂאן...
הולך אני נע ונד בארץ נשמה ואין לי מנוחה —
הנני כספינה המטֹרפת בלב ימים —
עולה אני שמים, יורד תהומות, עולה אני ויורד, יורד ועולה...
נדחף אני מתהום לתהום, מגל לגל, ועמקי הגלים לא יכבו את אש רוחי...
ממצולת־יָם אקרא לך: הושיעה־נא!
שְׁלַח את רוחך, רוח הקֹדש, רוח מנוחות —
תְּרַחֵף־נא רוח האלהים על לבבי, למען ישקוט ויֵרגע—
תרחף־נא רוח האלהים על לבבי, למען יכיל גם את אש־חשמים במדה —
למען לא תשרוף האש את הכלי אשר היא נתונה בתוכו!...

יט

חֶסֶד, חֶסֶד!... *)

אנא, ד׳, תן לי עצמה, תן לי חנינה, תן לי ישועה שלמה —
עשה עמי פלא לחיים, לבלתי אהיה כמת בחיי...
עשה עמי חסד־חנם, לא כמעשי המגנים ודעותי המערבבות —
חוס וחמל־נא על נפשי האמללה מאד —
יהמו־נא רחמיך על נקדת הטוב, לבלתי תצלל במעמקי הרע —
יהמו־נא רחמיך על הניצוץ אשר מאורך־אשך בא אלי —
אבי שבשמים!
אתה החומל דלים, השומע אנקת אביונים —
אתה הרואה בעלבון עלובים, שומע ומאזין צעקה מעמקי שאול תחתיות ומתחתיה —
היש מקום אשר לא תשמע ממנו קול אנחה ואנקה?
הלא תשמע את קול אנחתי־אנקתי מעמקי בורי?
חמל־נא על עלוב־נפש כמוני, על נכאה־לבב כמוני, על חסר־לב כמוני, על חלוש־כח כמוני.

---

*) כנ״ל.

ומה היא האמת אשר תדרשֶׁנה? הזקרא לך באמת שלך, באמת של האין־סוף?

הלא יצירך אני וקורא אני לך בכל האמת אשר לְיצִיר. האקרא לך באותה האמת אשר לך, היוצר?

ואם גם אני, יצירך, אהיה ליוצר, הלא רק בכֹחך אני יוצר, — ומאַין לי האמת אשר ליוצר כל־היצורים?

קורא אני אליך בכל הכֹח אשר נתת בלבי, בכל הכאֵב, בכל הסערה, בכל האש, בכל הרצון, בכל היכֹלת, בכל החכמה, בכל הבינה ובכל הדעת אשר בנשמתי, — ומאַין אקח לי אמת גדולה מזו?

ואם לא לאמת זו אתה קרוב — מה היא האמת אשר תדרש מאת האדם אשר רק בהיותו קורא אליך בה — אתה קרוב לו?...

ואם דרש תדרש מאת האדם אשר יהיה לאַין ולאפס נגדך — מי כמוך יודע כי אין ואפס הוא בלעדיך?

לא יָפָה אֲמִתִּי בעיניך, על־כן אינך קרוב לי בקראי אליך — התדרש ממני אמת גדולה מזו שיש לי?

מאַין אקח לי את האמת ההיא, אם אתה לא נְתַתָּהּ לי?...

נותן אני לך את כל גופי, את כל נשמתי, את כל מאוַיֵי־נשמתי — לא אוכל לתת לך יותר ממה שיש לי...

ואם מעט הוא בעיניך — גַּדֵּל את נשמתי, הַעֲשִׁירָהּ, הַרְחֵב את גבולה, למען תוכל לתת יותר —

הַגְדֵּל, הַרחב והַעמק את כְּלֵי נשמתי, למען תוכל לקלוט ולספוג יותר — הַגדל והַעצם את האמת אשר בלבבי — ובאמת חדשה אשיר לפניך!

יח

בֵּין הָאִשִּׁים *)

אבי, אבי!

אתה ידעת, כי לבבי בוער ברִשפי אש־שלהבת — אתה ראית את המדורה אשר בלבבי.

אתה יודע, כי לפעמים לבבי יוקד אליך ורק אליך — אבל לפעמים...

הוי, לפעמים!... לפעמים בוער לבי אל תאוות העולם הזה...

עובר אנכי מאש לאש: מאש גבוהה לאש של בשר ודם...

עובר אנכי מאש־קדשך אל אש־הגיהנום...

---

*) מתוך „לקוטי התפלות" של ר' נתן שטֶרנהַרץ בסגנויים וקצורים.

האביע לפניך את עניי־צערי? – מאַין אקח לי דברים להביע את כל־זה?

אבל למה לך דברי? מה אביע לך את אשר לא תדע מבלעדי בטויי?...

אתה יודע את הכל, אבל אנחנו איננו יודעים מאומה. איננו יודעים למה אתה מַניח למאות־אלפי בניך לנפול תחת סכיני בני־לגיונות בגלות, ולאלה הַנִּסים אליך, – לנפול גם הם תחת סכיני ערְבים בארץ־קדשך?

וגם הוא? הוא שבִּקש אותך ביסורים נוראים כל־כך ולא יכול להגיע עָדיך, – יען כי רק את עניי אֶחיו ראה ואת חסדך לא ראה, – הוא שהתהלך באמת כל־כך גדולה לפניך, אף כי מעֻצמת יאושו־מכאובו יש אשר לא זכר את שמך וגם נלחם נלחם – בשגוֹתו ובתעוֹתו – במזכירים את שמך, – הוא שמעולם לא שמח לבו, בהיותו מלא תמיד תוגתם־צרתם של בניך, האיש יוסף־חיים, שכל־כך הִרבה לאהוב וכל־כך הִרבה בפֹעל האהבה, – מדוע הפקרת את חייו? מדוע הפקרת את דמו? מדוע נתת לאנשים חַיות־יער לטרוף אותו? למה נתת לפראים האכזרים לכַבּות את גרו?

למה נִפצה הגֻלגֹלת ההיא, שהיתה כל־כך מלאה אורה?!

לא! לא אוכל עוד נשׂא את כל זאת! אין בדבריך עוד רטִיָה לפצָעי!

„דברי קדשך" – אבל מה ינחמוני דברי קדשך?

אמֹר יאמרו: „אין לֵדה בלי דם"... מדוע שָפֹך יִשָפך רק חדם הנקי, והַדָם המגֹאָל, דם הרוצחים, ימשל דורי־דורות?

אֵל גדול! אֵל קדוש! דבר חדש יִשָמע מפיך!

אור חָדש יָפֵז את ראשי ההרים בציון!

פתאם תִּגָלה... פתאם תֵּרָאה... „פתאם יבוא אל היכלו האדון אשר אותו אנחנו מבקשים"!

פתאם יבריק הברק הגדול בעולם! פתאם יבוא גשם־הברכה לעבדיך הכמֵהים והצמֵאים!

שעה אחת – רגע אחד – ופתאם –

יתגדל ויתקדש שמך בעולם!

הָרָחוֹק־הַקָרוֹב

אתה אמרת על־ידי נעים־זמירותיך: „קרוב ד' לכל־קוראיו, לכל אשר יקראוהו באמת" –

האינני קורא אליך באמת? האין כל דְמִי צועק אליך? האין כל נשמתי צועקת אליך?

כנודדים התועים במדבר חָרב בלי מים – אנו קוראים אליך, אלהים:
כחובלים הַמֻשלָכים אל חוף אִי שָמם בהִשבר אֳנִיָתם – אנו קוראים אליך, אלהים!
כמִי שרואה בלילה מחזה נורא בבית־הקברות – אנו קוראים אליך, אלהים!
כאָב אשר שדדו ממנו את הלחם אשר לו בעד ילדיו הרעבים – אנו קוראים אליך, אלהים!
כצדיק תָמים הַמֻשלך בידי רשעים עריצים אל כֶלא אָפֵל ולח – אנו קוראים אליך, אלהים!
כעבדים מתחת שבט אדוניהם – אנו קוראים אליך, אלהים!
כנקי מפשע בעת העִנויים – אנו קוראים אליך, אלהים!
כעַם ישראל בארץ עבדותו – אנו קוראים אליך, אלהים!
כבני יעקב בעת אשר השליך מלך מצרים את ילדיהם היאורה – אנו קוראים אליך, אלהים!
כשנים־עשר שבטי ישראל במצרים בעת אשר הוסיפו מיום ליום כֹּבֶד עבודתם והפחיתו את לחמם – אנו קוראים אליך, אלהים!
ככל משפחות האדמה בטרם יעלה עמוד־השחר של חֵרותן – אנו קוראים אליך, אלהים!

ט'

צָרָתִי לְפָנֶיךָ אַגִּיד.

אבי, אבי!
רע לי מאד. צר לי מאד, כבד מאד משא יגוני. לא אוכל שאתו. אין לי אל מי לפנות. אין עוזר, אין תומך. אתה מהשה. אתה עוזר לשונאינו. אתה מכַלה את בניך. עד־אנה? עד־מתי?
רצים אנחנו אל ביתנו. רצים אנחנו אל אמנו. רצים אנחנו אל ארץ־קדשנו.
אמרנו: אמנו תנחמֵנו. אמרנו: היא תמחה דמעה מעל פנינו.
באנו אל ביתנו, באנו אל אמנו, וגם שם מצאונו אויבינו. הולכים אנחנו משחיטה לשחיטה, – ואיפה הצלתנו? ואיפה ישועתנו?
מארץ־השחיטה, מאוקרַניה, רצו בנֵינו אליך, אל ארץ־קדשך. בזֵעת אפיהם בקשו להרוותה. ואתה הרוֵית בדמם את צמאון־הרציחה של אויבינו העריצים...

*) כאשר הגיעתני השמועה על הפרעות ביפו, על מות חלוצים־בונים ועל מות יוסף חיים ברנֶר.

עֹז החשמונאים, בר־כוכבא ורבי עקיבא הִכנס בקרבנו!
רוח יוחנן מגוש־חלב ויתר מְגִני יהודה הִכנס בקרבנו.
קְדֻשת רבי שמעון בן־יוחאי, חכמת רבי מאיר וחסידות רבי יהודה הִכנס בקרבנו!

למען המעֻנים והטבוחים על־ידי נבוזראדן ונבוכדנצר – קומה והושיענו!
למען המעֻנים והטבוחים על־ידי אנטיוכוס – קומה והושיענו!
למען המעֻנים והטבוחים על־ידי אספסינוס וטיטוס – קומה והושיענו!
למען המעֻנים והטבוחים בימי אדרינוס, בימי השמד – קומה והושיענו!
למען המעֻנים והטבוחים בכל ימי אלפי שנות־הגלות – קומה והושיענו!
למען המֻשלכים לתוך מדורות האוטה־דַה־פה – קומה והושיענו!
למען המעֻנים והמרֻסקים במערות האינקביזיציה – קומה והושיענו!
למען הנחבאים במערות לעבוד את אלהיהם מאֵימת שרי־טבח־האינקביזיציה – קומה והושיענו!
למען כל קדושינו, קדושי ישראל, המעֻנים בידי נוסעי־הצלב – קומה והושיענו!
למען כל קדושינו, קדושי ישראל, המעֻנים בידי כל החמילניצקים, הגונטות, הפֶטלורות, ה֫מַכנות והבַלַחוביצ׳ים – קומה והושיענו!
למען רבואי־רבבות הקדושים הנהרגים, הטבוחים, המעֻנים והנאנסים באוקרַינה – קומה והשיענו!

משיח בן־דוד, משיח־צדקנו! הסר־נא בחזקה את הכבלים אשר על ידיך — אזר־נא חלציך, קרא־נא בשם אלהיך — קומה והושיענו!

טו

מֵעָקַת לֵב *)

מעִמקי מצוקותינו אנחנו קוראים אליך, אלהים!
כיצורים חיים אשר אין להם במה לכלכל את ילדיהם – אנחנו קוראים אליך, אלהים!
ככִבשה בעת ששודדים ממנה את ולָדהּ – אנחנו קוראים אליך, אלהים!
כיוֹנה בפי העַיִט – אנחנו קוראים אליך, אלהים!
כאַיָּלה בצפרני הנמר – אנחנו קוראים אליך, אלהים!
כשׁור בידי חיתו־טרף – אנחנו קוראים אליך, אלהים!
כצפור פצועה, מִכֶּלב נרדפה – קוראים אנחנו אליך, אלהים!
כדרור עיֵפת בנָפְלָהּ אל תוך הים ומתלבטת בגלים – קוראים אנחנו אליך, אלהים!

*) מתוך „דבר המאמין" לַלֶמֶנָה.

אין־מספר. „על־מי נטשת מעט הצאן”? העירה והקיצה משפטך לפני אב, אביך קונך, לאמר:

אנכי היום „איש מכאובות וידוע חלי, נגוע, מכה אלהים ומענה, כשה לטבח יובל וכרחל לפני גוזזיה נאלמה” — „הכח אבנים כחי ואם בשרי נחוש כי תכתוב עלי מרורות”, ובני הנם בארצות אויביהם, ומה הועלתי בתקנתי, במכאובות וחליים לכפר פניך, לכפר על בני, והם עודם אסורים בזקים?

אנא, ד׳, זכר לחסדי דוד עבדך, לכבלי, לענויי, לצרותי —

הצילה־נא אציליך, הצוללים בתהום רבה ואשר בין הגוים מטמעים, הוציאם מאפלתם, הביאם לנחלתם ותקנם במלכות־שדי — אחזתם.

תעל לפניך זכות כל הצדיקים והחסידים והנהרגים והנשרפים והנחנקים על יחוד קדשת־שמך וזכות משיחך הקדוש —

„מגננו ראה, אלהים, והבט פני משיחך” —

„מלך ביפיו תחזינה עינינו”, מכתר בכתרי־כתרים ומעטר בעטרות זיו־שכינה.

יד

קוּמָה וְהוֹשִׁיעֵנוּ!...*)

אתה האב, אשר הוצאת את עמך מעבדות מצרים ותביאהו לארץ הקדושה, —

השיבנו לארץ־הורתנו!

למען גואלנו, משיח־צדקנו, אשר יקים ישני־עָפר מקבריהם —

השב־נא לתחיה את ארץ־הורתנו!

למען אבותינו אברהם, יצחק ויעקב, אשר ענו, למדו ופקדו בארץ ההיא, —

השיבנו לארץ־הורתנו!

מיכאל השר הגדול, שר אמתנו, עמד בתפלה ובתחנונים בעדנו!

אליהו, מלאך־הברית, הבא „להשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם”, בא־נא להשכין שלום בקרבנו!

הנער „האדמוני ויפה־העינים”, אשר הרחיב והגדיל לפנים את ממלכתנו, הוא ילחם עוד פעם את מלחמתנו!

„דוד מלך־ישראל החי והקים”, הקיצה־נא משנתך, נחה עמך ופקדהו בגבורתך!

אל אלהי אבות! גבורת שמשון, גדעון ויפתח הכנס בקרבנו!

---

*) את המסגרת לתפילה זו לקחתי מאת תפילתו של מיצְקביץ׳ בסוף ספרו על גולי־פולין.

ושמש־צדקתך לְהָמֵס אותם; הָעֵז עֹוז הַמֻּפְלָא, כֹּח אין־סוף, לַחשף את לֹבן חסדיך, צחצחות חִור עתיק ותלבין בזָהרם זהורית אדם־דיניך –

יְגָלו הרחמים העליונים על מדותיך וישתלשלו בסלסולם עד יגיעו ויגיהו בנֹגה רב אגן־הסהר ותעלה למעלה־ראש עטרת זכות אבותינו.

עורו, יְשֵׁנֵי חברון, מקברותיכם וַעֲלו אל מול הדרת כסא־הרחמים לעורר על שארית מיטב־הצאן הנמצאת ביד שונאיה, צריה, חומסיה – שד ושוט שות שתו לענותה וְנֶעֱנָשים אנושים לאנסה, „ודפקום יום אחד ומתו כל־הצאן".

קום, אברהם האהוב, עֲמֹד לפני ד׳, הַזכר לפניו ברית בין־הבתרים ואמָר־נא לאמר:

אַל תתן את בָּנַי הנאהבים ביד אריות וזאבים. ואם חטאו, עוו ופשעו בני ונתחַיבו שרֵפה – זכר־נא את אשר מסרתי נפשי לכבשן־האש להִשרף על כבוד־שמך וקדשתי שמך בעולם – תצא שרֵפתי לשרֵפת בָּנַי!...

קום, יצחק העקוד, ושפֹך שיחתך ודמעותיך לפני אבינו, אב הרחמן, ואמר־נא לאמר:

אם חטאו, עוו ופשעו בני ונתחַיבו הֶרג, זכר־נא את אשר פשטתי צַוָּארי אל הַשֶּׁלח להִשחט על כבוד־שמך. תצא־נא הרגתי להרֵגת בָּנַי!...

קום־נא, יעקב הַשָּׁלֵם, וּפְגַע פני תפארת־ישראל, שומע־תפלות, על בני הצאן, צאנך, הנאנחים והנאנקים בענִיָם ובשבִיָם, בדָחקם ובדלותם ובשפלותם ביד עֵשָׂו, ואמר־נא לאמר:

עד־מתי, ד׳, תטש ותעזוב את בָּנַי, אשר מסרתי נפשי עליהם, מטֻמעים ומגֹאָלים בידי עשו וישמעאל צָרַי ואויבַי –

„ירא אנכי אותם, פן יבואו והכּוני אֵם על בנים" –

חֲמֹל על שה פזורה ישראל, בני אברהם אהובך, בני יצחק עקודך, ו„הילדים אשר חנַנתָ את עבדך" –

ואם עוו ופשעו בני ונתחַיבו גלות הַחֵל הזה – זכר־נא עניִי וגלותי בצאתי מבית אבי, „הייתי ביום אכלני חֹרב וקרח בלילה" ותדד שנתי מעיני. תצא־נא גלותי לגליות אשר נתחַיבו בני...

קום־נא, משה הרועה הנאמן, ורעה בני־צאנך הרועים עתה בארץ מאפליה, לא יוכלו שאת הַשֹּׁד והשבר ומִשברי יום־יום, והיה אור ישראל לחשך, מֻכים ומעֻנים ומטרה לחִצי לעג השאננים.

אנא, אביר־הרועים, אשר כאָב היית לישראל, כשחטאו במדבר, ובעת־צרתם עמדת בפרץ להשיב חמת האל מהשחית, היה־נא לצור־מָעוז לנו בארץ־שביֵנו והתחנן לפני ד׳ אלהינו לאמר:

אַל תַּשחת עמך ונחלתך אשר פדית בגדלך –

זכֹר לאשר רצת עליהם כסוס במדבר לבלתי יכם צר ואויב, ואין תְאֻבְּדם עתה בשִׁביָתם, בין אריות רבצו, ועינים רואות וכלות?

„הבט משמים וראה ופקֹד גפן זאת וכַנה אשר נטעה ימינך".

קום־נא, המלך המשיח, וראה עדת ד׳ נתונה נתונה בידי אויביה

מי כמוך יודע את עניֵנו, את עלבוננו, את הרפתנו?
„הקדוש ברוך הוא מצַלי" –
אם „ספו ותמו יודעי פגיעה" – מי־זה בלעדיך יפגיע בעדנו?
היה היה לנו איש, אשר ידע להתנפל לפניך ארבעים יום וארבעים לילה בעדנו, – איהו?...
יָגַענו. עָיַפנו. אין דבר בלשוננו. יָבש מקור הדמעה. כאִלמים אנחנו עומדים לפניך...
„הקדוש ברוך הוא לִבָּם של ישראל" –
אתה – לִבֵּנו. אתה – שאיפתנו. אתה – אחרית תקוָתנו. עִמך הננו – הכל; בלעדיך – אַין ואפס...

יג

חַסְדֵי־אָבוֹת וְגוֹאֵל לִבְנֵי בָנִים...*)

רבונו של עולם! איה סופר, איה מונה שמות המוני־ישראל המְנסים על יחוד כבוד־שמך?
איך יוכל מזבחך העליון להכיל את רֹב העוֹלות־הנשָמות? איך לא יִתָּחֵף התפוח אשר על מזבחך מאפר השרופים על קְדוש־שמך?
היש עוד מקום בפורפירה שלך מדם בניך המפרפרים בין החיים והמות?
מדוע לא יובא דמם אל הקדש לכַלות פשע ולהָתֵם חטאת?
הייטיב לצדק משפטיך, כי דם פרים וכבשים יֵרצה, ודם זבחיך יִשָפך וְלא יֵרצה?
ומה זו סמיכה, אלהי האלהים, אשר תסמוך ידים שופכות דמים נקיים וידים עסקניות לעשק עוסקי־תורתך ולהאביד צאן־קדשים?
ומה זו שתיקה, אשר תשתוק לעמים נאצו שמך, בנאצם שֵׁם בניך ההרוגים והטבוחים על יחודך?
למה יתן עֹזך כֹח לחוח ולא לחִטה, ומְחלפת השיטה, – הקְדֵשה היא בעינים, והקְדֵשה – למרמס־רגלים?
איך טלאיך הענגים והרכים כמתי־עולם במחשכים?
איך היו אשכלותיך הנאהבים והנעימים – צנומים, דקים, שדופי־קדים?
עד־אנה יצית בגאון אף שלהבת־הרונך –
הכלו המים מתעלת חסדיך? התמו הנהרים משלש־עשרה מדות רחמיך?
הבט משמים עדה תמה שטוחה באסקפת היכלך ולבה קורעת, עניה סוערה הומיה היא באין־השקט, — הסכת ושמע תחנוני שאלתה ובקשתה. הלא מצער הוא לגדל חסדך.
ואם עוונותינו ענו בנו ועננו ענן בינינו לבינך — שלח רוחך הטוב לפזרם

*) מתוך תפלה אחת בספר „חמדת הימים" בקצורים ושנויים רבים.

זה אלפי שנה אין לנו אף רגע אחד של מנוחה, – המעט הוא?

זה אלפי שנה אנחנו יוצאים מכבלים לכבלים, מאסורים לאסורים, – המעט הוא?

אמרת עוד: „ואם אָמֹר יאמר העבד אהבתי את אדֹני, את אשתי ואת בני, לא אצא חפשי – והגישו אדניו אל האלהים והגישו אל הדלת או אל המזוזה ורצע אדֹניו את אזנו במרצע ועבָדו לעולם" –

ההננו כעבד הנרצע ההוא? האמרנו גם־אנו: „אהבנו את אדֹנינו, לא נצא חפשי"?

האיננו שואפים אל החֹפש, אל הדרור? האיננו מתפרצים לצאת מבור־הכלא, בור־הגלות?

האיננו מתפרצים לנתק את כבלי־העבדות אשר בהם אסרתנו מי גלינו מארצנו?

יב

קול שׁוֹפָר

«מעי מעי אוחילה· קירות לבי· הומה־לי לבי· לא אחריש· כי קול שופר שמעת· נפשי· תרועת מלחמה –

שבר על־שבר נקרא· כי שֻׁדדה כל־הארץ· פתאם שֻׁדדו אהלי· רגע–יריעותי:

עד־מתי אראה נס· אשמעה קול שופר».

פרעות על פרעות· שחיטות על שחיטות· חַיינו – הפקר· רכושנו – הפקר· שמֵנו – לחרפה ולקלסה· כבודנו – מרמס לכל־רגל· בכיה בלי־הפוגות· אנחות בכל אשר נפנה· ידים רפות· ברכים כושלות· רוחות שַׁחות·

עד־מתי תחילי· תזעק הארץ ולא תלד?

עד־מתי נראה נס של מלחמות וקול שופר של מלחמות?

מתי נראה נס א ח ר – «נס לגוים»?...

מתי נשמע קול שופר א ח ר – שופרו של משיח»?...

„הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְצַלֵּי"

רבונו של עולם! התפלל א ת ה על בניך· היה־נא אתה דבָרנו· היה־נא אתה מליצנו·

«אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף»· אם אין מלאך מליץ בעדנו–מי כמוך א ת ה מליץ טוב בעדנו?

„אתה חסת על הקקיון אשר לא עמלת בו ולא גדלתו, שבן־לילה היה ובן־לילה אבד, —

ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה, אשר יש־בה הרבה משתים־עשרה רבו אדם, אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו, ובהמה רבה".

האמנם, אנו, בני אברהם, יצחק ויעקב, איננו כבני־נינוה אלה?

אם גם גדלו וכבדו הטאותינו — האיננו קוראים אליך, כבני־נינוה, בחזקה?

ואם איננו קורעים את בגדינו — האין אנו קורעים את לבותינו?

ועל מי ועל מה אנו נהרגים ונטבחים? האם לא עליך ועל קדשת־שמך?

אתה חסת „על נינוה העיר הגדולה", על „הרבה משתים־עשרה רבו אדם", ומדוע לא תחוס עלינו, בניך, — על רבואי־רבבות אדם?

גם אנחנו „איננו יודעים בין ימיננו לשמאלנו" —

איננו מבקשים ישועה לא מ„ימין" ולא מ„שמאל", ורק בך ישועתנו.

רואים אנחנו את עזרתנו־ישועתנו רק בכחך, בממשלתך, בחסדך, באמתך, בנצחך אשר בו קשורה נצחיותנו —

התעזבנו, אבינו?

ט'

עבדים היינו...

„כי תקנה עבד עברי, שש שנים יעבד ובשביעית יצא לחפשי חנם" — ומתי נצא אנו לחפשי?...

אמרת עוד: „וקדשתם את שנת החמשים שנה וקראתם דרור בארץ לכל יושביה, יובל היא תהיה לכם, ושבתם איש אל אחזתו ואיש אל משפחתו תשובו" — ומתי תקרא דרור לנו? מתי תשיבנו אל אחזתנו?...

ראה מה־רבים הם היובלות, אשר בהם אנו שקועים בחשך, בדלות, בעלבון, בענויים, — מתי נשתחרר? מתי נגאל? מתי יופיע אורך עלינו?

אמרת עוד: „וכי יכה איש את עין עבדו או את עין אמתו ושחתה, — לחפשי ישלחנו תחת עינו;

ואם שן עבדו או שן אמתו יפיל — לחפשי ישלחנו תחת שנו" —

ואנו, עבדיך, אשר מחצת ורצצת את כל אברינו בגלות חשכה ונוראה — מתי תשלחנו לחפשי?

התדרש מאת בני־האדם את הצדק, אשר אתה תרמסנו ברגלים?

התדרש, כי ישחרר האדם איש את עבדו, ואתה תכלאנו בכלא אלפי שנה?

זה אלפי שנה אתה שופך את חמתך עלינו, — המעט הוא?

אם גם־עתה לא יבוא הסדך — אימתי? אם גם־עתה לא תבוא עזרתך — אימתי? אם גם־עתה לא יאיר אורך — מתי יופיע?

המעטים לך המזבחות, אשר אנחנו בני־ישראל ערכנו לפניך בדמינו?
המעטים לך רבואי־רבבות הקרבנות, שהקרבנו לפניך?
המעטות לך מאות קהלות־הקדש, שנחרבו בידי עריצים־רוצחים?
המעטים לך עשרות אלפי בניך, שמסרו נפשם על קדֻשת שמך?
המעטה לך צעקת הילדים, אשר דֻקרו וטֻמאו לעיני אבותיהם?
המעט לך הכאב הגדול, הממלא עתה את לב כל איש־ישראל, אף כי יתאמץ להרגיעו, להשקיטו, להטביעהו במצולת תַאוה?

האם לא תגדל אלפי פעמים הצעקה אשר בלי־דברים מן הצעקה אשר בדברים?

והאם לא כזאת היא הצעקה אשר יצעק עתה כל לב?

והעולם כֻלו? האם לא אליך הוא צועק? האם לא אליך הוא קורא? האם לא אליך הוא שואף?

האם לא אליך הוא קורא בתוך עצמת חטאיו? האם לא אליך הוא קורא ברטט־פרכוסיו? האם לא אליך הוא קורא בעצמת שגיאותיו־זדונותיו?

אמנם רחקו, רחקו ממך בני־האדם. אינם יכולים להגיע עָדיך. שכחו את הדרך המובילה אליך. שכחו את שמך —

אבל בבקשם את האשר, — האם לא אותך הם מבקשים?
ובבקשם את תֹכן החיים, — האם לא אותך הם מבקשים?
ובבקשם את אֲמִתַּת החיים, — האם לא אותך הם מבקשים?
אם יקדימו אם יאַחרו — הלא בוא יבואו אליך, —

למה תעזבם לתעות בדרך רחוקה? למה תעזבם לימים רבים בידי משובתם? למה תעזבם לימים רבים בעבודותיהם הזרות ובתהומות טֻמאתם?

עד־מתי תסתיר את פניך? עד־מתי תשים מסוֶה לקרני־זיוך? גַלה פניך, הָסר המסוֶה, הִגָלה לבניך. אֱמֹר להם: הנני מי שבקשתם ולא מצאתם!
הִגָלה־נא לכל באי־עולם בדברך:
הנני מי שבידו גם חייכם, גם אָשרכם, גם אמתכם. באו אֵלַי!

ט *)

אָנוּ וּבְנֵי־בָנֵינוּ...

אתה אמרת לעבדך יונה בן־אֲמִתַּי:

*) מתפלה זו עד תפלת י"ם ט"ו בכלל — על־פי רמיזות אחדות בספר „כתר שם טוב".

ז

רַחֲמִים

אֵל אלהי ישראל! מי אנכי, שאתפלל לפניך על בניך?
מי אנכי, שאזכה להתפלל לפניך על בני אברהם, יצחק ויעקב?
מי אנכי, שאזכה להתפלל לפניך על עמך הגדול והקדוש, עַם ישראל?
מי אנכי ומה אנכי? בריה עניה, עלובה, כלי מלא בושה וכלִמה, חֶרֶשׂ את חרשֵׂי אדמה, תולע ככל התולעים הרוחשים.
מי אנכי, כי אבוא לעורר את חסדך הגדול? מי אנכי, כי אבוא לעורר את רחמיך על הצאן הנדחות והעזובות?
„עַם גדול וקדוש" ועִם־זה גם — „צאן נדחות ועזובות"!
גדול הוא עמך — גדול הוא בסָבלו את סִבלך, בנשאו נצח את נִסך, בהלחמו על דבר־קדשך, על אמִתת־קדשך —
ועִם־זה — „צאן נדחות ועזובות" — צאן אובדות, צאן פזורות, צאן לטבח יובל...
אב גדול וקדוש! רַחם על בניך! רועה גדול וקדוש! רחם על צאנך!
אינני כדאי להתפלל עליהם. אבל לא אוכל עוד נשׂא עמלם — עמלי. לא אוכל עוד נשׂא עָנְיָם — עָנְיִי!...
אינני כדאי. בוַדאי ובוַדאי, שאינני כדאי. עשה־נא הפעם בעד מי שאיננו כדאי, בעד מי שאיננו שוֶה מאומה...
הלא לך אוצר גנוז וטמיר — אוצר של מתנות־חנם. חנני־נא, חנני, אבי, מן האוצר ההוא.
קח מַעטה־חסד מן האוצר ההוא, משכֵהו ופרשֵׂהו על רבואי־רבבות עמך, על רבואי־רבבות בניך!

ח

וְאִם לֹא עַכְשָׁו — אֵימָתַי?

אם לא עכשו, אבי שבשמים, — אימתי?
אם לא עכשו, בעת אשר העולם כֻּלו מפרפר בין החיים והמות, — אימתי?
אם לא עכשו, בעת אשר הארץ תחיל, תזעק בחבליה כיולדה, — אימתי?
אם לא עכשו, בעת אשר האדם מתבוסס בדמו, שותה דם ושוקע בדם, — אימתי?

ה לך מלים? למה לך דברים? בא־נא אלי. הכנס־נא בי — ב ל א־ד ב ר י ם!...

אֲנִי וְאַתָּה וְאֵין בִּלְתֶּךָ...*)

רבון העולמים! הנני בידך לבד כחמר ביד היוצר —
אם אתאמץ בעצות ובתחבולות וכל יושבי תבל יעמדו לימיני —
אם גם מלאכים ושרפים יחפצו להושיעני ולתמכני —
אם גם כל עולמות־אור, עולמות עליוני־עליונים יאצילו מרוחם עלי —
מבלעדי עֻזך ועזרתך — אין ישועה!
ואם גם כֻלם יחפצו להרע לי ואתה בחמלתך תשים עינך עלי ותשקיף עלי לטובה ממעון־קדשך —
חבלים נפלו לי בנעימים, ישועתי באה ועזרתי תִגָלה.

ומה אני מבקש ממך אפוא? עזרני־נא, רבון העולמים, להיות עינַי פתוחות לראות א מ ת ת הדבר הזה ואמונתך תהי קבועה בלבי בכל־עת לבלתי יֵט, לא במחשבה, לא בדבור, לא במעשה, לעבוד זולתך —

עזרני־נא, עזרני, לבלתי ימוש מרעיוני ומלבי הוד גדֻלתך וגבורתך והופעת חיותך בכל רגע ורגע וקטן ערכי בין מעשיך, ומה נחשב אני בין יצוריך, וכאַין אני נגד ברואיך.

עזרני־נא, עזרני, כי ישמח לבי בך תמיד, אשר בראתני לכבודך, ואהבתך תבער בלבי בכל־עת, ומחכמתך תאציל עלי להיות נגד עינַי גדֻלתך וגבורתך ומעוט ערכי וחסרון בינתי —

עזרני־נא, עזרני, אבי שבשמים, כי ינעם לי כל אשר תעשה עמדי ואַל יבלבלני שום ענין מעבודתך האמתית ואַל תעל קנאת־אדם עלי ולא קנאָתי על אחרים ואַל אתאַו לשום דבר זולת רצונך.

הורני־נא דרך חֻקיך לעָבדך בלב נָבָר וזך ובשמחה וברוח נמוכה. ובאהבת ישראל עמך — ויתקדש שמך בי.

*) תפלתו של ר' מאיר'ל מאפטא בשנויים שונים.

ומאַין בא פּגול החיים? ומאין באים המאַויים אשר לא לך הם? ומאין באים הגעגועים אשר לעפר ואפר הם?

ימינך תנחֵני – ולמה־זה תורידני? רוחך ישאני – ולמה־זה תשקיעני? לבי קורא לך – למה־זה תרחיקני?

ואם קרֹב אקרב אליך, אתה הולך הלֹך ורחֹק;

ואם אגש אליך – תגרשני, תרדפני, תדיחני –

הכֹה גדול חֶטאי? הכֹה כבדו פּשָעי?

ואם גם מאד כבדו פּשָעי, – האתה לא תוכל נשא אותם, אתה הנושא את כל העולמים, כל החיים וכל הדורות?

ואם טָמֵאתי – הלא אתה הַיָם המטהר את כל הַטֻמאות;

ואם חָשכה נשמתי – הלא אתה הוא השמש החודר לתוך כל הפּנות החשכות;

ואם נחלשתי, נרפיתי, נדכיתי – הלא אתה צור־עולמים!

אם נֵטף מִיַמך אני – יפול אל פיהו! אם קַו מִשִמשך אני – שוב אשוב אליו!

אור אין־סוף! פותח אני את נקיקי נשמתי לפניך – הַקִיפֵם, סובבֵם, הכּנס בהם, חֲדֹר בהם!

אור אין־סוף! חַיַי – חייך, אוֹרי – אורך, נשמתי – נשמתך!

אור אין־סוף! התאחד בי, הִדבק בי, אָגורה בשמיך בחיי־אדמתי, אדבק בנשמתך בחיי־גְוִיָתי, אדבק בזִיוך בעמקי־מצולתי!

חֲצות

בעמקי ליל. דממה. שֵנה. לבי עֵר...

אנכי עֵר – אתה עֵר. נגורה יחד!

אני שופך שיחי לפניך, אתה שופך שיחך לפָני. אתה מאזין לקולי; אני מאזין לקולך. הבה נִדבק לנצח!

אינני צועק עתה לפניך. אינני מבקש מאומה ממך. אני – עִמך, ואתה – עִמי...

האשיר שירתי לפניך? האריע תרועתי לפניך? האֶסֹך נֵסך דמעותי לפניך?

שירה ותרועה לא חפצת, דמעה ואנחה לא שאלת...

למה לך דמעותי, למה לך אנחותי? – כְּלִי שלך...

למה לך שאלותי? למה לך בקשותי? – כְּלִי שלך!

למה לך עריגתי? למה לך תשוקתי? – כְּלִי שלך!

עורגת אליך הנקֻדה הנעלמה של נשמתי, — אין עונה!
אז, בימים מקדם, בבַקשי, בבכותי, בשַועי אליך, גדמה נדמָה לי מַעֲנֵךָ;
עתה — חומות גדולות ביני לבינך ושערי־ברזל סגורים על מַסגר.
וביד קדושיך מסרת: „כל השערים ננעלים, חוץ משערי דמעות״ —
גם שערים אלה סגורים ומסֻגרים עתה, — אין פותח!
„קַוה אל ד׳, חֲזַק ויַאמץ לבך״.
„אם התפללת ולא נענית — חֲזור והתפלל!״
עד נשימתי האחרונה לא אחדל משפֹך שִׂיחי לפניך —
נשימתי האחרונה — רק רִנה ותפלה!
נשימתי האחרונה — נשיקת רוחך!
נשימתי האחרונה — נֶטף בַּיָם, רוח ברוח, קַו בשמש, נשמה בנשמת־עולם...
יונה לבנה עֹמדה על כרכוב חלוני, — תבַשר־נא בשורת ישעך!
רוח קל עָבר על־פָּנַי, — יבֵא־נא עמו דרישת־שלומך!
נחשול־אור התפרץ אל חדרי, — יגָלה־נא חזון הַנֶּחמה!

ד

טַהֲרֵנִי!

אתה אמרת על־ידי קדושיך: „הבָא לטַהר — מסַיעים אותו״. הוי, מה הרביתי לדפוק על דלתיך, על שערי טהרתך, — אין מְסַיֵעַ!
מי־זה יסַיע? מי־זה יעזור? מי־זה יתמוך?
אוחזים בציציות ראשנו ודוחפים אותנו בחָזקה אל שערי הַטֻמאה —
משליכים אבן בנו ומשקיעים אותנו במצולת החטא, בטיט הַיָוֵן, בעמקי השאול —
הֲיֵאָמר: „אין לנו חֵפץ בך, דָבר אין לנו לך ולטהרתך״?
ולמה־זה בראתני? ולמה־זה תתן לי מתנת חייך? ולמה־זה נשמת בי מנשמת אפך?
ואם אין לך חֵפץ בי ובמעשי, — למה־זה שלחתני ארצה?
הלא שלוח אני מאתך, כאשר שלוח הוא כל אשר נשמת־עליון באפו, —
ולמה־זה לא תתן לי הכֹּח והעֹז להשיג מה שבשבילו שְלחתי?
למה לא תתן לי הכֹּח והעֹז להסיר מעל דרכי מַפריעי־שליחותך, —
תאוות־בשרי, קֹצר־רוחי, עָצבי, יגוני, כִּשלוני?
מדוע לא יהיה רצוני כֻלו קֹדש אליך? למה־זה תתנני לעשות את אשר לא רצונך הוא?
האין נשימתך מצָרֶפת ומזַקקת? האין רוחך נושב מגן־עדן? האין מֵי מַעינך מקֹדש־הקדשים?

ב

קְדוֹשִׁים *)

אֵל גדול וקדוש!
אב גדול וקדוש של כל־ישראל!
אנכי החוטא, הטמא, השפל, השבור והמֻרסק, בא להתפלל לפניך, הקדוש מכל־קדוש, הטהור מכל־טהור, הרם מכל־רמים, צור־הצורים!
בעד־מי אני מתפלל לפניך?
בעד אלה שהתהלכו לפניך כל ימי חייהם, נשמו ונעו רק בך, לא שכחוך אף רגע, ויצאה נשמתם בהקדישם את שמך!
חֲטָאֵנוּ הוא, כי הַקֳדָשים מתחללים —
חטאֵנו הוא, כי גם עבדיך היקרים אינם מוצאים מנוחה —
חטאֵנו הוא, כי עצמות קדושים מֻשְׁלָכוֹת מקבריהם!
גְוִיות, שהיו משכן לקָדשתך, מֻשלכות החוצה — חֻלַּל משכָנך!
גְוִיות, שהיו מִקדָש לפניך, טֻמאו בידי רשעים — נִטמא מקדָשך!
גְוִיות, שהיו מרכבה אליך, היו לחרפה ולשנינה — נִפצה מרכבתך!
אז, בגעת עצמות מת בעצמות אלישע, הֻשלכו מן הקבר —
ועתה הנה אנשים־חזירים באים, משליכים את עצמות קדושיך מקבריהם וקוברים סוסים במקומם —
ואתה תחשה, אֵלִי? ואתה תתאפק? ואתה תסבול? ואתה לא תרעיש שמים וארץ?
אמנם רבו חטאינו, אבל מה עשו לך אלה הטהורים, היפים, הקדושים?
אם לא למעננו — עשֵׂה למענם —
בוא תבוא ישועתך, הִגָלֵה יִגָלה חסדך, יתגדל ויתקדש שמך —
בהקימך משכנך, מקדָשך, מרכבתך!

שַׁעֲרֵי דְמָעוֹת

יומם ולילה אני צועק לפניך, יומם ולילה אני בוכה לפניך, — אין עונה!
צועקים אליך עמקי־המעמַקים שלי, — אין עונה!

*) בהגיע לאזני השמועה בר"ח אִיָר שנת תר"ב, כי משליכים עצמות קדושים (בבית־הקברות כבוילנה) מקבריהם וקוברים סוסים במקומם.

הלל צייטלין

תְּפִלּוֹת

א.

מְחַדֵּשׁ

אָב גדול וקדוש, אבי כל בָּאֵי־עולם!
אתה בורא את עולמך־בנך, בניך, – בכל מעוף־עין...
אם כהרף־עין תסיר את חסד יצירתך והיה הכל – אַין ואפס...
אבל אתה מריק על יציריך־בניך צנורי־ברכה בכל רגע ורגע –
ועוד פעם יופיעו כוכבי־שחר ושרו שירת־אהבה לפניך –
ועוד פעם יֵצא שֶׁמש בגבורתו ושָׁר שירת־עֹז לפניך –
ועוד פעם ישירו מלאכים שירת־קֹדש לפניך –
ועוד פעם תשַׁרנה נשָׁמות שירת־צמאון לפניך –
ועוד פעם ישירו עשָׂבים שירת־געגועים לפניך –
ועוד פעם תשַׁרנה צפרים שירת־גיל לפניך –
ועוד פעם ישירו אפרוחים עזובים שירת־יתומים לפניך –
ועוד פעם יתעטפו אילנות כשליחי־צבור לפניך –
ועוד פעם ילחש מַעין את תפלתו –
ועוד פעם יעטוף עני ושפך את שיחו לפניך, –
ועוד פעם נשמתו־תפלתו בוקעת רקיעיך־שחקיך בעלוֹתה לפניך, –
ועוד פעם פּוֹר יתפּוֹרר גֵּוֹ מאֵימת כבודך –
ועוד פעם עינו נשואה אליך:
רק קַו אחד מֵאורך והייתי חֲדור־אורה.
רק דָּבר אחד מדבריך וקמתי לתחיה.
רק תנועה אחת מחיי־נצחך והייתי רווי־טל־ילדות!
הלא אתה בורא הכל מחָדש. ברא־נא, אבי, אותי, יַלדך, מחָדש!
וְשׂם בי מנשמת אפיך וחייתי חיים חדשים, חיי ילדות חדשה!

IV

בַּיּוֹם הַהוּא – עֶדְיָמוֹ הִתְפָּרְקוּ
הָעַרְמוֹנִים בְּחֵבֶא גַּן וָגַיְא;
חֲסִידוֹת הִפְלִיגוּ נֶגְבָּה בָרָקִיעַ,
אַחֲרוֹן קוֹצְרִים אַחֲרֵימוֹ רֹאשׁ הֵנִיעַ
וּמְלֹא־חָפְנוֹ יָגוֹן עֹמֶר בַּגָּיְא...

בַּיּוֹם הַהוּא – כִּי עִלְעֲלָה הָרוּחַ
צַמְרוֹת שָׁנִי בַּחֲבִי הַפַּרְדֵּסִים,
כְּמוֹ בָרָד זוֹעֵף עַל צוּר קָרוּחַ,
וּכְמוֹ אַרְבֶּה לְהַשְׁחִית שְׁדֵמוֹת שָׁלוּחַ
הָרוּחַ זָעֲמָה בַּפַּרְדֵּסִים.

וְהַרְחֵק בָּאָרֶץ טַחֲנָה טָחָנָה
וְשִׁיר־עֲלוּמִים נִשָּׂא מִבֵּין גְּרָנוֹת;
קוֹצֵר בּוֹדֵד, בַּדֶּרֶךְ אֶל נָוֵהוּ,
הִקְשִׁיב רַב קֶשֶׁב מִתַּלְמֵי שָׂדֵהוּ
לְשִׁיר־עֲלוּמִים הַרְחֵק שָׁם בֵּין גְּרָנוֹת...

גרודנ, תרע"ד.

III

עִם לֵיל יַלְהִיב יָרֵחַ חֵיק הַיַּעַר
וּשְׁבִיל שֶׁל כֶּסֶף עַל פְּלָגִים רוֹחַ,
מֵחֲגוּ־סְלָעִים יַנְשׁוּף כֹּה מַר צוֹרֵחַ
וְכוֹכְבֵי־פָז פּוֹתְחִים בָּרֹם הַשַּׁעַר.

אַךְ שָׁם – בָּאֹפֶל וּבְעֹמֶק יַעַר
אַיָּל עוֹרֵג נָדַם, לַהֶבֶת־אֵשׁ הִצִּיפָה
שְׁאֵרִית סִתְרוֹ, מַה־מְּאֹד קַרְנוֹ הִכְסִיפָה!
וּפֶתַע – וְהוּא הִרְחִיק מְרוּצוֹ כַּסַּעַר...

II

רָאִיתִי אִישׁ צַיָּד דּוֹרֵךְ הַקֶּשֶׁת
אֶל לֵב צִפּוֹר חֲבוּיָה בְּסֵתֶר שִׂיחַ,
הָמְתַּח מֵיתָר, רִנֵּן וּצְלִיל הִפְרִיחַ,
וּפְנֵי צַיָּד רָקְעוּ דוּמָם כָּעֶשֶׁת.

וּפֶתַע – מַר הָיָה לִי עַד־בְּלִי־קֵץ
וָאֵדַע, כִּי נַפְשִׁי שָׁם תּוֹךְ הַשִּׂיחַ,
אֱבוֹי נַפְשִׁי!... וּכְבָר בָּרָק הֵגִיחַ
וְעָלִים נִתְּזוּ מִמְּעוּף הַחֵץ...

יעקב נתַנאלי

סְתָו

I

עֵת כֶּסֶף צַח עֲלֵי שְׁדֵמוֹת זָרוּעַ
וַעֲצֵי יְעָרִים כְּעִנְּבֵי שָׁנִי יַאְדִּימוּ,
עֵת פַּז נִזְרָם פִּרְחֵי חַמָּה יָרִימוּ –
אֵלַי, אָחוֹת, צְאִי אֶל הַמַּבּוּעַ.

אֲנִי קָטַפְתִּי לָךְ מֵאָז הַבֹּקֶר
מְלֹא־חָצְנִי פְּרָחִים, שְׁאָר תִּפְאֶרֶת,
טְמוּנֵי הָרִים, שְׁפוּנֵי פִּנָּה נִסְתֶּרֶת,
רִקְמַת יְעָרִים כְּתַכְשִׁיטֵי־הַיֹּקֶר:

וַעֲלֵי הַסֶּלַע, שָׁם אֶל עֵין־הַתְּכֵלֶת,
מֵהֶם פָּרֹכֶת הֵיכָלִי טָוִיתִי –
אַיֵּךְ, אָחוֹת?... כִּי רַק אוֹתָךְ זִכִּיתִי
הֱיוֹת בְּקֹדֶשׁ־קָדָשַׁי מוֹשֶׁלֶת.

כְּבָר יֵט הַיּוֹם. דִּגְלֵי שְׁחָקִים שָׁלָיו
וְחֵן חַגִּים פַּאֲתֵי־עוֹלָם יָחֹן:
שִׁמְעִי, שִׁמְעִי מַה־מְּאֹד לֵב אִישׁ יָרֹן
בְּרֶדֶת לַיִל, כַּאֲשֶׁר צְלָלִים נְטָיו...

אֲבוֹתַי הֵם הַיְשִׁישִׁים עֲטוּפֵי טַלִּית וּתְפִלִּין
מִשְׁתַּחֲוִים וְיוֹצְקִים לַחַשׁ־כְּאֵבָם אֶל הַבּוֹרֵא.
אָנֹכִי עוֹמֵד פָּרוּשׁ אָז מִחוּץ לִקְהַל הַכּוֹרְעִים,
וְאֶפְשָׁר חִיּוּךְ־בּוּז עַל שְׂפָתַי,
וְאֶפְשָׁר אֶמְחֶה חֶרֶשׁ דִּמְעַת־צַעַר מֵעַל עֵינַי
עַל אֲבוֹתַי אֵלֶּה הָאֻמְלָלִים.

וַאֲנִי יוֹדֵעַ: בּוֹא יָבוֹאוּ יָמִים
וּפָרְחוּ הָעוֹלָמוֹת אֲשֶׁר תּוֹכֵךְ, נַפְשִׁי
וְאֶחָד אֶחָד יִינְקוּ בָנַי אוֹתָם,
וְדַפֵּי־נְיָר יִבְלָעוּם,
עַד אֶהְיֶה כַּזְבוּב לְאַחַר גָּמַל חַסְדּוֹ אִתּוֹ הָעַכָּבִישׁ.
בְּלִי עוֹלָמוֹת אָבוֹת, בְּלִי עוֹלָמִי אֲנִי.
אָז תַּעַזְבִינִי, נַפְשִׁי,
וְתִתְעִי לְבֹהוּ אַחֵר.
וְשָׁבְתָה אָז מִלְחֶמֶת כָּל־הַדּוֹרוֹת,
אֲשֶׁר הִתְגּוֹשְׁשׁוּ בְקִרְבִּי כָל־הַיָּמִים,
אוֹ־אָז אָנוּחַ, נַפְשִׁי, מְנוּחַת־עוֹלָם;
אַךְ אַתְּ, אֵין קֵץ לִתְעוֹתֵךְ, נַפְשִׁי,
אַתְּ בַּת־נְדוּדִים...

נ״־יורק, תרפ״א.

וְאֵלֶּה הֵן עֵינֵיהֶם...

וַאֲנִי, הָאֻמְלָל, אֵיכָה אֶמְצָא תִקּוּן לְכָלְמּוֹ?

וַאֲנִי יָדַעְתִּי: פַּעַם יִגְבַּר לַחַשׁ זֶה מִתּוֹכֵךְ, נַפְשִׁי,
וְלוֹ אֶשְׁמַע,
וּפַעַם יִגְבַּר לַחַשׁ אַחֵר בִּי וּפַעַם שְׁלִישִׁי.
וְכֹה מִזֶּה לָזֶה בְּלִי דַעְתִּי וּבְלִי רְצוֹנִי מְטֻלְטָל אָנִי
וְלָנֶצַח לֹא אַרְגִּיעַ.
וַאֲנִי יָדַעְתִּי, כִּי בְנָהֹם בְּדָמִי רֶגֶשׁ פֶּרֶא
לִנְתֹשׁ, לַהֲרֹס וְלָבוּס כֹּל בְּרַגְלַי,
אָז תִּגְבַּר נֶפֶשׁ אָבִי פֶּרֶא קַדְמוֹן,
שֶׁהָיָה נָד בְּעַרְבוֹת־חוֹל וְטוֹרֵף אָדָם.
וְחֶרְדַּת־אֵימָה זוֹ הַמְחַבְּקָה בְשָׂרִי
עֵת יַרְעִים רַעַם וְהַבָּרָק מַדְלִיק
רְצוּעוֹת־אֵשׁ בִּזְגוּגִיּוֹת־חַלּוֹנֵי הָ,ַפֵּלוֹת,
זִי חֶרְדַּת נֶפֶשׁ אָבִי קַדְמוֹן, אֲשֶׁר נִמְלַט
בְּקוֹל־יְלָלָה לִמְעָרָתוֹ בֵּין הַסְּלָעִים
בְּהִנָּשֵׂא סוּפַת־קֶדֶם מֵעַל רֹאשׁוֹ.
וְעֵת אֶבְכֶּה אֶל־תּוֹךְ צִלְלֵי הַלַּיִל,
מִתּוֹךְ לֵב רֵיק עַל עוֹלָם חָרֵב,
זֶה בּוֹכֶה אָבִי אֻמְלָל
עַל שִׁמְמוֹן חַיָּיו וְעַל אָשְׁרוֹ חָלָף.
וְרֶגֶשׁ־תְּפִלָּה יֵשׁ אִם יִשְׁטֹף חַדְרֵי־לִבִּי
נֶאֱלְמֵי הַשִּׁמָּמוֹן,
וְעַל בֶּרֶךְ אֶכְרַע, אֶשָּׂא עֵינַי נְבוּבוֹת אֶל הַמְּרוֹמִים,–
לֹא אֲנִי הַכּוֹרֵעַ, נַפְשִׁי, וְלֹא אֲנִי אֶתְפַּלָּל;

וּבְתוֹךְ תְּהוֹמוֹתַיִךְ, נַפְשִׁי,
מִתְגּוֹשְׁשִׁים הַדּוֹרוֹת אֲשֶׁר חָלְפוּ
כְּטִפּוֹת־מַיִם בְּנוֹת מַעֲמַקִּים עִוְּרִים
מִתְגּוֹשְׁשׁוֹת בְּשָׁאֳפָן לְמָעְלָה.
וְהַרְבֵּה שְׁחָקִים נִטְמְנוּ בְקִרְבֵּךְ, נַפְשִׁי,
וְאֵין מִסְפָּר לָעוֹלָמוֹת הַמְקֻפָּלִים תּוֹכֵךְ;
אֵל עוֹלְמוֹת אָבוֹת קְדוּמִים, אֲשֶׁר לֹא יְדַעְתִּי,
וְהַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר נָשְׂאוּ בְּעֵינֵיהֶם.
מֵאָב לְבֵן בִּירֻשָּׁה הֵם עָבָרוּ,
וְעַתָּה קָמוּ לָךְ לְנַחֲלָה, נַפְשִׁי.

וְיֵשׁ אֲשֶׁר אֶסְתַּכֵּל בָּךְ וְאַט לָךְ אֹזֶן, נַפְשִׁי,
וְהַשָּׁעָה שְׁעַת מְנוּחָה, שְׁעַת אֵין־קוֹל, אֵין־בַּת־קוֹל, —
אָז אֶשְׁמַע קוֹלוֹת שׁוֹנִים וַחֲרִישִׁים
כְּקוֹלוֹת־אוֹב אוֹ אַחֲרוֹנֵי לַחֲשֵׁי־טְבוּעִים
מִתּוֹךְ תְּהוֹמֵךְ, נַפְשִׁי, אֵלַי עוֹלִים:
חֲרִיקַת־שֵׁן וְקוֹלוֹת כִּרְסוּם־עֶצֶם,
וְיִלְלַת־חֲרָדָה טְרוּפַת סוּפַת־מִדְבָּר,
וַאֲנָחָה הַגּוֹסֶסֶת בְּתוֹךְ צִלְצוּל חֲרָבוֹת,
וְלַחֲשֵׁי־תַאֲוָה, וְלַחֲשֵׁי־כְאֵב וְלַחֲשֵׁי־תְפִלָּה...
וְרוֹאֶה אָנִי: אֵין סוֹף שֶׁל עֵינַיִם מֵצִיץ בִּי מִתּוֹכֵךְ
זוֹ בְּרַק־הַדָּם בָּהּ, זוֹ עֲגוּמַת־חֲלוֹם,
וְזוֹ מְבוּכָה בָּהּ, וְזוֹ כְּמַעְיָן שָׁלֵו
וְכָל הַקּוֹלוֹת תּוֹבְעִים, וְתוֹבְעוֹת הָעֵינַיִם
מִמֶּנִּי אֶת תִּקּוּנָם.
הֶן־אֵלֶּה קוֹלוֹת כָּל אֲבוֹתַי אֲשֶׁר אָבְדוּ

מ. פיינשטיין

אֶל נַפְשִׁי

עֲמֻקָּה אַתְּ מִמַּעֲמַקִּים, נַפְשִׁי,
וּמִי יְתַכֵּן אֶת מְצוּלוֹתַיִךְ,
כִּי שִׂפְתֵי־בְרֵאשִׁית נָשְׁקוּ בָךְ אֶת שִׂפְתֵי־אַחֲרִית,
כִּנְשֹׁק רְקִיעַ־תְּכֵלֶת אֶת זְהַב־יָם בַּמֶּרְחָק
בִּשְׁעַת־דִּמְדּוּמִים שְׁלֵוָה.
וְתוֹעָה, נַפְשִׁי, אַתְּ, מֵעוֹלָם וְעַד־עוֹלָם תּוֹעָה,
כְּהֵד קוֹל־אֱלֹהִים הַמְרַחֵף מִימֵי־בְרֵאשִׁית,
מִתֹּהוּ אֱלֵי־תֹהוּ תִּתְעִי וּמִבֹּהוּ לְבֹהוּ,
וְצוֹפָה בָךְ הָאֵין־סוֹף הָאַוְרִירִי,
וְתוֹהָה וּכְמוֹ שׁוֹאֵל: מֵאַיִן? לְאָן? וְלָמָּה?
וְאַתְּ תְּרַחֲפִי, נַפְשִׁי, וּבְלִי־מַעֲנֶה, בְּתוֹךְ הָאֵין־סוֹף
וְהָאֵין־סוֹף בְּתוֹכֵךְ.

עֲמֻקָּה, נַפְשִׁי, אַתְּ וְשִׁכְבוֹתַיִךְ רַבּוֹת
כְּשִׁכְבוֹת שְׂדֵה־הַשֶּׁלֶג, אֲשֶׁר יַד־סְתָרִים
בְּיַרְכְּתֵי־הַצָּפוֹן תִּזְרָעֶנּוּ לָבָן
מֵרֹאשׁ הַיָּמִים.
כָּל־שִׁכְבָה – רְסִיסֵי נְפָשׁוֹת הַרְבֵּה, נַפְשׁוֹת
אֲבוֹת־אֲבוֹתַי הַקַּדְמוֹנִים.

וּזְרוֹעִי בָּאָרֶץ לִי תִּמְשֹׁל, תּוֹשִׁיעַ.

מַה־תִּצְחַק? בַּת־רֶגַע גְּבוּרָתִי בְּעֵינֶיךָ?
אָז יָבוּז עָז־רִגְעִי לְשִׁמְמוֹן נִצְחֶךָ!..."

IV

יָדַעְתִּי, כִּי כְשִׁיר־זֶרֶם בְּרֹם־הֶהָרִים,
שִׁיר תְּשׁוּקַת־פְּרָצִים אֲשֶׁר לֹא תִמָּלֵא –
כֵּן שִׁיר מַאֲוַיֵּי־אַהֲבָה נִסְעָרִים,
שִׁיר־יֵאוּשׁ לֹא־יֵעָצֵר, לֹא יִכָּלֵא.
יָדַעְתִּי, כִּי אִלֶּמֶת שַׁוְעַת־אַהֲבָה,
כִּתְפִלַּת אִישׁ לֶאֱלֹהַּ לֹא־שׁוֹמֵעַ:
דֹּם נִשְׂרָף לֵבָב יָתוֹם בִּיקוֹד־לַהֲבָה
וְאֵין רוֹאֶה אֶת שְׂרֵפָתוֹ וְאֵין יוֹדֵעַ.
וְאוּלָם מִי־יִתְּנֵנִי בִבְדִידוּתִי
רַק אַהֲבָה וְאֵלֶם־גַּעְגּוּעֶיהָ,
וְהִשְׁלַמְתִּי וּבֵרַכְתִּי אֶת יַתְמוּתִי
וְטָבַלְתִּי וְצָלַלְתִּי בְזֹךְ גַּלֶּיהָ,
אֲשֶׁר יִתְעָרֵב כְּאֵבִי בְגִיל־אַהֲבָתִי
וְאֶל אֵלִי יֵצֵא לִבִּי עִם שַׁוְעָתִי

וְאָנֹכִי לַהֶבֶת בַּת אֵשׁ־הָאֲדָמָה
כּוֹבֶשֶׁת מְלֹא רֹחַב עוֹלָמְךָ בְּיָד רָמָה:

עוֹקֶרֶת הָרֶיךָ, שׁוֹחַקְתָּם, טוֹחַנְתָּם
וְיַמִּים סוֹפֶנֶת בְּעַפְרוֹתָם, טוֹמַנְתָּם,

מְכַבָּה כָל־כּוֹכָב, כָּל־שֶׁמֶשׁ בִּרְצוֹתָהּ,
וְעוֹשָׂה חֲדָשִׁים לָהּ לְצָרְךָ רְאוֹתָהּ,

כּוֹכָבִים־עֵינַיִם, אֵין זֹהַר כְּזָהֳרָם,
אֵין חֻצְפָּה כְּחֻצְפָּתָם וְאֵין טֹהַר כְּטָהֳרָם,

וְאִם מְעַט לְךָ כָּל־אֵלֶּה, הוֹי, אֵל רַב־הַפְּלָאוֹת,
הֵן גַּם לְגוֹרָלְךָ מִיָּדִי תוֹצָאוֹת,

כִּי כָל־מְבָרְכֶיךָ רַק בִּי יְבָרְכוּךָ
וְאוֹרְרֵי־יוֹמָם בִּי אֹר יָאֹרוּךָ,

רְאֵה אֵלֶּה מִשְׁתַּחֲוִים עוֹד לְפָנֶיךָ
וְאֵלֶּה מְהָרְסִים אֶת כָּל־מִזְבְּחוֹתֶיךָ,

יֶהֶרְסוּ, יִתֹּצוּ, יִתְהוֹלְלוּ מִכַּעַשׂ,
וְרַב־הָעֲלִילִיָּה מַה־יּוּכַל וְיַעַשׂ?

אֵל־מָרוֹם בַּמָּרוֹם יָנוּחַ יַרְגִּיעַ

מַה־נֶּאֱמְנוּ יְשׁוּעוֹתֶיךָ, אֱלֹהִים!
רְבִיבֵי־חֶסֶד לְצִמְאוֹן גִּבְעוֹל נוֹבֵל שְׁחוֹחַ,
קַו־שֶׁמֶשׁ נָדִיב לְרַעַד צִפּוֹר מִתְפַּלֶּלֶת
וְלֵיל־אַהֲבָה לְנֶפֶשׁ עוֹרְגָה בְּעוֹלָם זָר...

III

אַל דְּרשׁ בְּמֻפְלָא, אַל הַעֲמֵק שְׁאֵלָה!
מַה־פָּנִים, מָה אָחוֹר, מַה־מַּטָּה, מַה־מָּעְלָה?

וְיֵשׁ אֱמֶת רַק אַחַת וְאֵין כֹּל זוּלָתָהּ,
זוֹ אֱמֶת הָאַהֲבָה בְּסַעַר־שַׁוְעָתָהּ,

עֵת יֵצֵר הַלֵּב לְלַהֶבֶת־הַחַיִּים,
הַמְזַנֶּקֶת יְהִירָה עַד לֵב־הַשָּׁמַיִם,

וְהִצְלִיפָה עַל שַׁעֲרֵי הֵיכַל אֱלֹהַּ:
„הוֹי, פְּתַח־נָא, גָּבֹהַּ מֵעַל כָּל־גָּבֹהַּ!

אָנֹכִי לַהֶבֶת־שַׁלְהֶבֶת בַּת־אֶרֶץ
דּוֹפֶקֶת דְּלָתֶיךָ – הֲתַעֲמֹד בַּפֶּרֶץ?

אַל תִּירָא! לֹא בָאתִי לָרֶשֶׁת כִּסְאֶךָ;
לְךָ שְׁמֵי־שָׁמֶיךָ, וְלִי – אַדְמָתְךָ.

אַךְ הַגֵּד גַּם הַגֶּד־נָא, אֵל כַּבִּיר־כֹּחַ,
אֵיךְ תִּמְצָא גְבוּרָתְךָ בְּמִקְדָּשְׁךָ מָנוֹחַ,

לַהֲבִיאֵנִי שֵׁנִית בְּמַחֲסֵה כְנָפֶיךָ,
וַתְּהִי לִי תְכֵלֶת־עֵינָהּ תְּכֵלֶת זִיוְךָ, אֵלִי,
וְשׁוֹשַׁן־לֶחְיָהּ – רֶמֶז לְוֶרֶד־רוּחֲךָ
הַלּוֹטֵף כְּרַעַד חֲלוֹם כָּמוּס, לֹא־יִתָּפֵשׂ,
כָּל־עַיִן כָּלָה עוֹד לָאוֹר מֵחֶשְׁכַת תֵּבֵל.
עֲדִינָה כִּכְנַף־מַלְאָךְ, טְהוֹרָה כְּמַגָּעָהּ,
הוֹכַחְתָּ אוֹתָהּ לִי בְּלֵיל־חֲסָדִים זֶה,
אֲשֶׁר מְנִיתָ לִי בְּתוֹךְ לֵילֵי־עָמָל רַבִּים.

בְּלֵילֵי־עָמָל רַבִּים
נִסִּיתָ אוֹתִי, אֵלִי, וְאָזְנְךָ אָטַמְתָּ
מִשְּׁמֹעַ אֶת שַׁוְעָתִי בְּנָפְלִי בִמְעַט כֹּחִי,
יָגֵעַ, נִדְכֶּה, אוֹבֵד וְעוֹרֵג לֵאלֹהָי.
בָּלַעְתִּי לַחְשְׁךָ בְּהֶמְיַת קִרְיָה זָרָה,
נָשַׁקְתִּי עִקְּבוֹתֶיךָ בַּעֲפַר כָּל־רֶגֶל,
שָׁבַעְתִּי צַעַרְךָ בְּאַנְחַת זָקֵן עָזוּב
וָאֵשְׁתְּ אֶת דִּמְעוֹתֶיךָ בְּעֵין כָּל־יֶלֶד קוֹפֵא,
וְאַתָּה, אֵלִי, רְאִיתַנִי בְרָדְפִי אַחֲרֶיךָ,
יְחִידִי, נִשְׁכָּח וְגוֹאֵל אֵין לִי זוּלָתֶךָ,
וַתַּעַזְבֵנִי לְנַפְשִׁי לְמַעַן נַסּוֹתֵנִי.

אוֹדְךָ, אֱלֹהִים,
כִּי בִי בָחַרְתָּ לְנַסּוֹת אוֹתִי בְרִפְיוֹנִי
וּבְנָפְלִי בִנְדוּדַי וְלֹא יָכֹלְתִּי קוּם,
שָׁלַחְתָּ לִי עֶזְרָתְךָ – יַלְדַּת־פְּלָאִים טְהוֹרָה,
אֲשֶׁר הִבִּיטָה בִי רַק רֶגַע קַל וָאֶחֱזָק.

„אִם נֶפֶשׁ טְמֵאָה אָנִי, שְׁכִינָה זַכָּה, טְהוֹרָה,
לֹא טְמֵאָה אַהֲבָתִי לָךְ, לְיֹפִי חַיָּיִךְ!
וְאִם גַּיְץ מַבְדִּיל בֵּינִי וּבֵין הֲוָתֵךְ,
גַּעְגּוּעַי וְגַעְגּוּעַיִךְ חַיִץ אֵין בֵּינוֹתָם.
בְּטֻמְאָתִי אָכְמֵה, אֶשְׁאֲפָה אֵלַיִךְ, אִמִּי,
בְּטֻמְאָתִי אֹחַז בִּקְדֻשָּׁתֵךְ וְלֹא אַרְפֶּנָּה.
הוֹ, רְצִי־נָא אַהֲבָתִי לְיַלְדַּת־פְּלָאִים זֹאת,
וְהָיְתָה סֻלָּם לִי, בּוֹ אֶעֱלֶה לִמְרוֹמַיִךְ.
הוֹ, רְצִי־נָא אַהֲבָתִי, בִּלְתָּהּ אֵין לִי כֹּל,
וְאֵין קֹדֶשׁ לִי זוּלָתָהּ וְאֵין נֶחָמָה בִּלְתָּהּ.
הֵן פֶּתַח הִיא, אֲשֶׁר פָּתַחַתְּ לִי לְמִקְדָּשֵׁךְ:
עַל סִפּוֹ אֶפֹּל־נָא, הוֹ, אֶפֹּל וְגָוַעְתִּי..."

ט

אוֹדְךָ, אֱלֹהִים,
עַל לֵיל־חֲסָדִים זֶה, אֲשֶׁר מִנִּיתָ לִּי
בְּתוֹךְ לֵילֵי־עָמָל רַבִּים, בָּמוֹ נִסִּיתַנִי,
לֵיל פְּדוּת לְנַפְשִׁי מִמַּשְׁטֵמַת עוֹלָם מְשׁוֹמֵם,
אֲשֶׁר יִתְנַכֵּר לְךָ וּלְנֹגַהּ־רַחֲמֶיךָ
וְשָׂרַף אֶת נְבִיאֶיךָ בְּאֵשׁ כְּאֵב־אַהֲבָתָם,
אֲשֶׁר בָּהּ יִשְׁאֲפוּ לְהָחֵם לוֹ כִּמְעָט,
וְכִבָּה אֶת הַמְּדוּרָה בְּלַעְגוֹ הַקַּר
וְקָפָא וְהֵילִיל אֻמְלָל כְּבָרִאשׁוֹנָה.

אוֹדְךָ, אֱלֹהִים,
עַל יַלְדַּת־פְּלָאִים זֹאת, אֲשֶׁר הוֹכַחְתָּ לִּי

אֲבַק־הַפְּלָאוֹת הֵן בְּחָפְנֵי אֵל־הַחַיִּים,
אֲשֶׁר כָּל פֵּרוּר תּוֹעֶה שֶׁמֶשׁ־הָדָר יִהְיֶה
וְקַרְנֵי־פַזּוֹ נִצְחֵי־נְצָחִים תְּפַעֵמְנָה,
וּבְלַיְלָה שֶׁכָּזֶה תֵּעוֹרְנָה בְּלֶב־כָּל־אָדָם
וְהָמוּ אֶל כָּל־עֹרֶק וְלָחֲשׁוּ לוֹ: רְעַד!
וְאֶל כָּל אֵגֶל־דָּם וְלָחֲשׁוּ לוֹ: שְׁטֹף!
וְעוֹרְרָה הֶמְיָתָן שַׁוְעַת־תֹּם בַּנֶּפֶשׁ
וְזָרְמָה כְּרַחַשׁ־כִּנּוֹר עוֹרֵג לַמֶּרְחַקִּים:
„הוֹ, פַּתְּחִי מוֹסְרוֹתֵינוּ וְנִזְרַע גַּם־אֲנַחְנוּ
זֶרַע יֹפִי, זֶרַע כְּאֵב וְגַעְגּוּעִים
וְנִחְיֶה גְאוּלִים וְכָאֵל לָאֶפֶס נִשְׂחָק".

וְאַשְׁרֵי כָל־יוֹדֵעַ בִּרְכַּת אַהֲבָה
בְּלַיְלָה שֶׁכָּזֶה, לֵיל כִּפּוּר וְאוֹר־עֲלוּמִים,
וְשִׁקַּע אֶת־כָּל־חַיָּיו בְּשִׂמְחַת־רַעֲבוֹנָהּ
וּבְרֶגַע־יֹפִי אֶחָד יִנְחַל עוֹלְמֵי־עַד.
כַּחוֹגָה הַמְחַדֶּשֶׁת שִׁיר לַבְּקָרִים,
שֶׁבִּכְנָפֶיהָ הָעֲנֻגּוֹת, הָעֲנָווֹת,
יוֹם יוֹם תַּרְקִיעַ שְׁחָקִים לֵאלֹהֶיהָ
וְעָלְתָה בְּכֹחַ שִׁירָהּ וְשָׁכְחָה רִפְיוֹנָהּ
וּבְעָצְמָהּ אֶת עֵינֶיהָ מֵרֹב אוֹר וּתְכֵלֶת,
וְזָרַח שִׁמְשָׁהּ בְּנַפְשָׁהּ וְדֹק־תְּכֶלְתָּהּ יִרְעַד,
וְשָׁרָה עַד הִתְעַלְּפָהּ וְעָלְתָה עַד הַמּוּגָה –
כֵּן נֶפֶשׁ מְחַדֶּשֶׁת אֶת שִׁיר־אַהֲבָתָהּ,
עוֹרֶגֶת עַל זִיו־אֵל מִכְּאֵב, מִסְּחִי, מִפַּחַד,
וְחוֹרֶזֶת בְּנִטְפֵי־דָמָהּ אֶת תְּפִלָּתָהּ לוֹ:

וְשָׂחֲקוּ לַמָּוֶת כָּל־עוֹד אֵל לוֹ יִשְׂחָק.
וּבְלַיְלָה שֶׁכָּזֶה, לֵיל כִּפּוּר וְאוֹר־עֲלוּמִים,
יִזַּנְּקוּ מִמַּחֲבוֹאָם בְּמִקְדַּשׁ כָּל־נְשָׁמָה
וְהִכּוּ עַל כָּל־עֹרֶק וְאָמְרוּ לוֹ: רְעַד!
וְדָפְקוּ בְכָל רְסִיס־דָּם וְאָמְרוּ לוֹ: שְׁטֹף!
וְחָזְקָה יָדָם עַל כָּל־אוֹהֵב רַךְ וּמְהַסֵּס:
„הוֹ, קְרַב־נָא וַעֲשֵׂה עֹלָתְךָ לְאֵל־הַחַיִּים
וּטְבֹל וּצְלֹל בִּתְהוֹמוֹת נֵצַח־הֲוָיָתְךָ
וְלֹא תִפְשַׁע בַּמִּשְׁמֶרֶת, זוּ הִנַּחְנוּ בָךְ".

בְּלַיְלָה שֶׁכָּזֶה, לֵיל כִּפּוּר וְאוֹר־עֲלוּמִים,
מִתְנַעֲרִים בְּתָאֵיהֶם בְּחֶבְיוֹן לֶב־כָּל־אָדָם
הֲמוֹנֵי דוֹרוֹת בָּאִים, נְשָׁמוֹת מְזֻקָּקוֹת,
הַפּוֹרְחוֹת בְּמַחֲשַׁכִּים, צָצוֹת צִיץ־חֲלוֹמוֹת,
חֲלוֹם הָאָדָם אֲשֶׁר מָצָא אֱלֹהָיו.
כִּרְבָבוֹת הַחֲבַצָּלוֹת הַמִּתְחַבְּאוֹת
בְּכָל־גַּרְעִין מִגַּרְעִינֵי זֶרַע־חֲבַצֶּלֶת,
הַדָּבֵק בְּעֶדְנַת שְׂעַר הַדְּבוֹרָה, בַּת־הַזָּהָב,
בְּעָגְבָהּ עַל כָּל־צִיץ, וּכְשָׂבְעָהּ אַהֲבָתוֹ
וְטָסָה טְעוּנַת צִיצֵי־נֵצַח וְלֹא תֵדָע;
כְּאֶלֶף אַלְפֵי הַזַּעֲזוּעִים הַחֲבוּיִם
בְּכָל קַו־אוֹר, הַמַּכֶּה גַּלִּים עַד־אֵין־קֵץ,
וּפָשְׁטוּ זַרֵי־נָגְהוֹ בְּרַחֲבֵי־הָעוֹלָם
וּבְעֵינֵי יָם וָיָם וּבְעֵין כָּל־כּוֹכָב רָחוֹק
יַצִּיתוּ שְׁבִיבֵי־זֹהַר, נֶצַח לֹא יִתָּמּוּ; —
כֵּן נַפְשׁוֹת דּוֹרוֹת בָּאִים בְּחֶבְיוֹן לֶב־הָאָדָם:

ש. הַלְקִין

לֵיל־אַהֲבָה

I

בְּלַיְלָה שֶׁכָּזֶה, לֵיל כִּפּוּר וְאוֹר־עֲלוּמִים,
מִתְעוֹרְרִים רַעֲנַנִּים בְּחֶבְיוֹן כָּל־נְשָׁמָה
הֲמוֹנֵי דוֹרוֹת, נַפְשׁוֹת אָבוֹת וַאֲבוֹת־אָבוֹת,
שֶׁחָיוּ, נִלְחֲמוּ לַמָּוֶת וַיּוּכָלוּ.
בְּאַהֲבָתָם הַנִּצַּחַת יָכְלוּ לוֹ
וַיִּשְׁלְחוּ לְשַׁד־חַיֵּיהֶם לַמֶּרְחַקִּים.
וּבְמוֹת בְּשָׂרָם וַיִּתְעַטְּפוּ בִּבְשַׂר־בְּנֵיהֶם
וַיִּהְיוּ כֵּאלֹהִים, אֲשֶׁר יַעַבְרוּ חַיָּיו
מִנַּרְתִּיק הַצִּפֹּרֶת אֶל רֹךְ קְטִיפַת כְּנָפָהּ,
וּבַעֲרֹב הַיּוֹם וְגָוְעָה הַצִּפֹּרֶת,
וְהָיְתָה רִקְמַת אֲדָמָה, שְׁחוֹרָה עִם זְהָבָהּ –
עֲדִי הַשְּׁקִיעָה, הַקּוֹלַעַת זֵרֵי־דָמָהּ,
שְׁחוֹר עֵינֵי־יַלְדָּה כְּמֵהוֹת וְזֹהַר כּוֹכָב נוֹלָד,
וְחַיֵּי אֱלֹהִים, הֵם לֹא יָסוּפוּ נֶצַח, –
כֵּן חַיֵּי אָבוֹת שׁוֹלְחִים לְשַׁדָּם לַמֶּרְחַקִּים:
כָּל־חֵשֶׁק חַי – חֶבְיוֹנָם, וְכָל־רֶטֶט עֵר – מַצְפּוּנָם,
עַד בִּלְתִּי אַהֲבָה לֹא יֶחֱרַב מַעְיָנָם

לְאַרְבָּעָה בֶּהָרִים:

אֲנַחְנוּ וְעוֹד שְׁלשָׁה –

רַק אֶחָד הַחֲלוֹם.

אֲנַחְנוּ וְהַיּוֹנִים,

אַמְנוֹן וְתָמָר,

הַצְּבִי וְאַיַּלְתּוֹ

עִם עֵינֵי־הַתֹּם.

כִּי תַאְדִּים עִם עֶרֶב,
וְהָאֶרֶז אִם נִרְדַּם
וְאִם נָדַם כֹּל פֹּה
אָז תִּפְתַּח הַכַּלָּה
מָסַךְ הַקֳּדָשִׁים,
וְהַשְּׁעָרִים לָעֵדֶן —
וְתִלְחַשׁ לִי: בֹּא!

וּבְרֶדֶת הָעֶרֶב
וַיֵּרֶד רָז אִתּוֹ,
אֶת הָרַי וּסְלָעַי
כִּסָּה הָרָז
וְהַדְּמָמָה נְסוּכָה
עַל־כֹּל. בְּנֵי־הָעֵמֶק
גַּם־הֵם לֹא יְיֵלִילוּ —
בַּגַּיְא הָשְׁלַךְ הָס,
וְאִם גָּדוֹל מַכְאוֹבָם —
אַךְ לִצְעֹק יִירָאוּ,
יְרֵאִים לְהַחֲרִיד
בְּנֵי־הָרִים מִשְּׁנָת.

וּבְרֶדֶת הָעֶרֶב —
וְעַל כֶּתֶף הֶהָרִים
כִּי הוּעַם הַזָּהָב,
וְהַפָּז גָּוַע דֹּם —
הָיוּ הַשְּׁמוֹנָה

וַיִּנָּעֲרוּ וַיְשִׂיחוּ,
וְהָאִלֵּם הוּא הֵחֵל
מְדַבֵּר אֵלָי,
בְּיֶרֶק־הָרִים נֶחְבָּא,
וּבְחַגְוֵי־סָלַע,
אַף־הֵם יְבָרְכוּנִי
בְּקוֹל עַד־בְּלִי־דָי.

פִּתְאֹם וַיְשַׁנֶּה
הָרוּחַ אֶת טַעְמוֹ,
הוּא קָם עַל הַכַּלָּה
וְשִׂמְלָתָהּ כְּגַל
בְּמְחִי־כָנָף הֵרִים,
וַיֶּחֱשֹׂף בִּרְכֶּיהָ,
אֵל שַׁעֲרֵי־הָעֵדֶן –
וָאֶקְרָא: חֲדָל!
הָרֵיק וְהַפּוֹחֵז
הוּא נֶעְלַם וְלֹא נוֹדַע
אִם לְעֹמֶק־יָם נִתְקַע,
אוֹ נָסַק אֶל־עָל.

הָרוּחַ, הוּא הָלָךְ
תְּהִי דַרְכּוֹ צְלֵחָה!
לֹא נִקְרָא לוֹ: שׁוּבָה!
לֹא נַעֲרֹג לוֹ!
כְּתֶף הֶהָרִים

— „כַּפּוֹתָיו הַקָּשׁוֹת
דֹּם יִשְׁלַח הָאֶרֶז
וְיִפְרְשֵׂן דֹּם".

„וּמִי יְבָרְכֵנוּ,
יִשָּׁקֵנוּ עַל מֵצַח,
טוֹב יֹאמַר לְדֶבְקוֹ?"
— „הַשֶּׁמֶשׁ מֵרֹם".

וְכַאֲשֶׁר אָמְרָה
כֵּן הָיָה. הַדָּבָר
אַךְ יָצָא מִפִּיהָ
וְהָיָה לְחֹק.
אָז קָרָא בְשִׂמְחָה
יוֹם־כְּלוּלוֹת בֶּהָרִים,
זֶה יוֹם־כְּלוּלוֹתֵינוּ
בְּגִיל וּבִצְחוֹק.
קָרָאתִי לָרוּחַ,
לְרוּחַ־הֶהָרִים,
וְהַשּׁוֹבָב הֵגִיחַ —
וְאָמַר לוֹ: שְׁרֹק!

וַיִּשְׁרֹק הָרוּחַ —
שָׂם אֶצְבַּע בֵּין שְׂפָתָיו
וַיְפַלַּח הַשְּׁחָקִים
בְּקוֹל: כֹּה לֶחָי!
לְלֵב אַרְזֵי חָדַר

בָּלְעָה אֶל־קִרְבָּהּ,
מִקִּרְבָּהּ יַז זְהָבוֹ
וַיִּשְׁלַח הָאוֹר.
וָאֶקְרַב אֵלֶיהָ,
וָאָרַח אֶת רֵיחָהּ,
אֶת רֵיחַ־הֶהָרִים
עִם רֵיחַ־הַמּוֹר.

אָז אֶשְׁאַל לְפֶתַע:
„הֲרָאִית עַל הָאֶרֶז,
שְׁנַיִם בְּנֵי־יוֹנִים
שָׁם יוֹשְׁבִים בַּקֵּן?"
– „רָאִיתִי". – „וְאֶת אַמְנוֹן
וְתָמָר הַצָּצִים
לְרַגְלֵינוּ?" – „רָאִיתִי"
לִי תַעַן בְּחֵן.
„הֲרָאִית אֶת הָאַיָּל
וְאֶת אַיֶּלֶת־הֶהָרִים
עַל שֶׁן־סֶלַע יָחַד?"
וַתַּעַן לִי: „הֵן".

„וַאֲנַחְנוּ אַף־אָנוּ
מָתַי נָחֹגָּה
אֶת חַג־כְּלוּלוֹתֵינוּ?"
– „וְלוּ גַם הַיּוֹם".
„וְאֵי הָאַפִּרְיוֹן?"

הָאֶבֶן בַּנַּעַל,
וְאֵזוֹב בַּלֶּחִי,
וּפֶלֶךְ בַּיָּד,
וַאֲנִי נֶהְפַּכְתִּי
הַיּוֹם לְאַחֶרֶת
לְעוֹלְמֵי־עוֹלָמִים
וַעֲדֵי־עַד״

אָז אֶקְפֹּץ מִמְּקוֹמִי
כְּמֻכֵּה־תִמָּהוֹן,
טֶרֶם עוֹד אָבִין
וְאֵדַע עַד־מָה;
אַךְ נִפְקְחוּ עֵינַי
לְפֶתַע — וָאֹרוּ,
אוֹר חָדָשׁ שָׂם הָעַל
בְּהִתְבּוֹנְנִי בָהּ.
כִּי שַׁלְוַת־הֶהָרִים
לוֹבְשַׁתָּהּ כַּשִּׂמְלָה,
וְעֶדְנַת־הֶהָרִים
וּמְשׂוֹשׂ־הָרִים לָהּ.

נוֹסְסוֹת נוֹצוֹת
נְשָׁרִים כַּנֵּזֶר
לְמַחְלְפוֹת־רֹאשָׁהּ
הַשְּׁחוֹרוֹת מִשְּׁחוֹר,
וְאֶת שֶׁמֶשׁ־הֶהָרִים

הַיּוֹם לְבֶן־הָרִים
אָשָׁר בֶּן־הֶהָרִים
עָשָׂה לִי תְמוֹל.
עוֹד טֶרֶם יִתְעוֹרֵר –
וַאֲנִי הִתְחַפַּשְׂתִּי,
הַבַּיְתָה: אַחֶרֶת
אָנֹכִי בַּכֹּל.

אַךְ אַתָּה תִתְחַפֵּשׂ
מִנַּעַר לְזָקֵן,
מֵעַז לְדַל־כֹּחַ,
מִמָּתוֹק לְמָר;
וַאֲנִי נֶהְפַּכְתִּי
מִדַּלָּה לְעַזָּה,
מִבַּת־הָעֲמָקִים
לְיַלְדַּת־הָהָר.
בֶּהָרִים נוֹלַדְתִּי,
כָּמוֹךָ, בֶּן־הָרִים,
וְזָרִים לִי אַחַי
בָּעֵמֶק הַזָּר.

וְאַתָּה יוֹם אֶחָד
תִּתְחַפֵּשׂ לְאַחֵר,
יוֹם אֶחָד זָקַנְתָּ,
הָלַכְתָּ אַט־אַט.
יוֹם אֶחָד רַק הָיְתָה

הָאֶרֶז, זֶה אַרְזִי,
וּכְמִנְהַג בְּנֵי־הָרִים
הוֹדִינוּ לָאֵל.
וַנִּכְרַע וַנִּשְׁכַּב,
וַנִּסְגֹּר עֵינֵינוּ,
רַגְלֵינוּ בַּשֶּׁמֶשׁ
וְרָאשֵׁינוּ בַּצֵּל.

יָשַׁנּוּ לֹא־הַרְבֵּה:
חֹם צָהֳרַיִם,
חֹם צָהֳרֵי־הָרִים,
הוּא הֵעִיר אֶת בַּת־
הָעֲמָקִים מִשְּׁנָתָהּ,
וְהִיא — בַּת־הָעֵמֶק
אֶת דּוֹדָהּ בֶּהָרִים
הֵעִירָה מִשְּׁנָת.
פָּקַחְתִּי אֶת עֵינַי —
וְלֹא הִכַּרְתִּיהָ —:
„בַּת־מִי אַתְּ, הַיַּלְדָּה,
מֵאַיִן זֶה בָּאת?

אָז תִּצְחַק — וּבְצַחֲקָהּ
וְצָחַק כֹּל סְבִיבִי,
שָׁמַיִם וָאָרֶץ
בְּקוֹל וּבְלִי־קוֹל.
אָז תִּצְחַק: — „עָשִׂיתִי

נָחֵנִי וָאֵלֵךְ,
בַּלַּיְלָה מָצָאתִי
נְתִיבוֹת לָרֹם.
לֶהָרִים! מַשָּׂא
הַיָּקָר עַל כְּתֵפִי –
וּבְעָמְדִי עַל שִׂיאָם
כְּבָר הֵאִיר הַיּוֹם.

אֲנִי וְהַשֶּׁמֶשׁ
מִתְהוֹמוֹת עָלִינוּ,
וְזֶה לָזֶה נִקְרָא:
„בָּרוּךְ הַבָּא!"
וְאַרְזִי – חָשַׁבְתִּי,
כִּי דוֹמֵם הוּא אַרְזִי
כַּעֲצֵי כָל־הַשָּׂדֶה,
לֹא יֵדַע עַד־מָה
נִגְלֹה נִגְלִינוּ
עִם־בֹּקֶר – לִי נִדְמָה:
כִּי רָעַד הָאֶרֶז,
כִּי נָע וְכִי זָז

וַתְּהִי אֲזַי גְּדוֹלָה
וְרַבָּה הַשִּׂמְחָה,
אַךְ עָיְפָה נַפְשֵׁנוּ
מִנְּדוּדֵי הַלֵּיל,
וַנִּכְרַע לְרַגְלֵי

לָעוֹרְבִים דַם־פְּגָרִים?
וְאַאֲכִיל תּוֹלָעִים
לַחַ וְלְשָׁד?
אֲנִי רַק שִׁנַּיִם
הִפַּלְתִּי בְּפִיּוֹת,
וְעַיִן בְּכָל־פָּנִים,
וְרֶגֶל וְיָד.

וַתֵּרֶב הַצְּעָקָה
וְהַנְּאָקָה בָעֵמֶק,
זֶה קוֹרֵא: נִדְמֵיתִי!
וְזֶה סוֹפֵק כָּף.
גִּדְמִים וּפִסְחִים
יְמַלְּאוּ הָעֵמֶק,
וּסְתוּמֵי־הָעַיִן
וַחֲרוּמֵי־הָאָף.
„לֶהָרִים!” אָז אֶקְרָא
אֶל בַּת־הָעֲמָקִים,
וּכְגוֹזָל אוֹשִׁיבָהּ,
וּכְנֶשֶׁר עַל גָּב.

לֶהָרִים! רְאוֹת לֹא
רְאִיתִים בַּחשֶׁךְ,
אֲנִי הֲרִיחוֹתִים
וָאֶעֱלֶה דֹם.
לֹא עֵינַי, רַק לִבִּי

וְדוֹמֵם וְנַעֲלָה,
וְאָנֹכִי בָעֵמֶק
מִתְחַפֵּשׂ כַּלֵּץ.
אַךְ נִקְרַע הַמַּסְוֶה,
הַלּוֹט הִנֵּה הוּסַר,
הַשֶּׂה – כְּפִיר־אֲרָיוֹת,
הַיּוֹנָה הִיא נֵץ.

וְהִיא, בַּת־הָעֵמֶק,
אַף־הִיא תִפְעַר פִּיהָ;
„הוֹ דוֹדִי, בֶּן־הָרִים!"
אָז תִּקְרָא בְקוֹל,
וְהַסֵּדֶר – הוּא שֻׁנָּה
כְּרֶגַע: זֶה־עַתָּה
יַד־כֹּל בִּי הָיְתָה,
עַתָּה יָדִי בַכֹּל.
וְאִם בַּרְזֶל אֵין אִתִּי –
זֶה זְרוֹעִי כַבַּרְזֶל,
בְּחֶרְפָּה אָז אַכֵּם
עַל יָמִין וּשְׂמֹאל.

וַאֲנִי – אִם לֹא חַסְתִּי
עֲלֵיהֶם, לֹא כָלָה
עָשִׂיתִי בָם – גֹּעַל
מִלְּאָנִי וּשְׁאָט,
וְלָמָּה־זֶה אַעֲנִיק

כִּי תוֹרָה הִגִּיעַ,
הַגּוֹרָל נַפִּילָה
וְנִיַּסְּרָה בַּשּׁוֹט!" —
אָז אָקוּם כַּסַּעַר,
אֶתְנַעֵר מֵעָפָר,
נִקְרַע הַמַּסְוֶה
וְהוּסַר הַלּוֹט.

קוֹמָתִי אִם שַׁחָה
וַתִּגְדַּל לְפֶתַע,
הִשְׁלַכְתִּי מִשִּׁכְמִי
לְבוּשִׁי כַּשָּׂק,
הִפַּכְתִּיו עַל צִדּוֹ
וְנִרְאֲתָה תְכֶלְתּוֹ—
וּבְיָדִי הִכֵּיתִי
עַל חָזִי: חֲזָק!
וַיִּפְעֲרוּ פִּיהֶם
עָלַי בְּנֵי־הָעֵמֶק
וּבְעֵינָם הַפַּחַד:
„עֲנָק, הוֹי עֲנָק!

אַף־אָמְנָם גָּבַהְתִּי,
אַךְ אַרְזֵי לֹא רָאוּ,
הֵן גָּבַהּ פִּי־שִׁבְעָה
מִמֶּנִּי הָעֵץ!
אַךְ הוּא עַל הֶהָרִים

עִם־עֶרֶב הוּא נִרְדָּם,
עַל שֶׁן־סֶלַע יִישַׁן
וַיַּחֲלֹם עַל שֵׁן:
לוּ יָרַד עִמָּדִי
לָעֵמֶק, כָּמוֹךְ
וְאַחַי סַבּוּהוּ
וְעָשׂוּ לוֹ כֵּן…"

אָז יֵחַם בִּי לִבִּי —
אֲנִי רַק לְמַרְאִית־
הָעַיִן שָׁגִיתִי,
אַךְ לִבִּי הֶחָם
לֹא שָׁגָה בִּמְאוּמָה,
עוֹד יֵחַם לִשְׁמֹעַ
נִיב רָצוּף אַהֲבָה
וְרֶגֶשׁ לֵב תָּם.
אָז אֶכְרַע; בְּנֵי הָרִים,
הֵם כּוֹרְעִים בִּקְדֻשָּׁה —
וּבְלִבִּי כֹּה חַם לִי
וְלִבִּי כַּיָּם.

וְיַלְדֵי־הָעֵמֶק
עֲזָבוּנִי כְרֶגַע —:
"הוּא כָּרַע, הַזָּקֵן,
לֹא יוֹסִיף קוּם עוֹד!
וְעַתָּה — אֵלֶיהָ,

כִּי מְאֹד הִכְאִיבוּנִי,
וּלְרִגְעִי הָאַחֲרוֹן
אֲחַכֶּה עַד־בּוֹשׁ.
הֵם חָשְׁבוּ, כִּי צַר לִי
וּמַר לִי בֵּינֵיהֶם,
וְאוֹבֵד בְּעָנְיִי
הוֹרַדְתִּי רֹאשׁ.

לֹא יָדְעוּ, כִּי צוֹחֵק
אָנֹכִי בְּזָקְנִי,
גַּם בַּת־הָעֲמָקִים
לֹא יָדְעָה עַד־מָה,
אַךְ בַּת־הָעֲמָקִים —
הִיא עָמְדָה עַל־יָדִי
וְצָחֲקָה כָּמוֹנִי;
וְאֶקְרָא: „אֲהָהּ!
צוֹחֶקֶת אַתְּ, בִּתִּי,
וְעַל־יָדִי אַתְּ עוֹמְדָה,
וְעֵינַיִךְ הָרוֹאוֹת
כִּי הִנְנִי בָרָע...״

אָז תִּשָּׂא אֵלַי אֶת
עֵינֶיהָ בְּרַחֲמִים,
וְהַצְּחוֹק עוֹד מְרַחֵף
עַל שִׂפְתֵי־הַחֵן:
„זֶה דוֹדִי, בֶּן־הָרִים,

כָּל־אֶחָד – הַכֵּנוּ,
בְּשׁוֹט אוֹ בְמַקֵּל,
אַל תִּתְּאַל בַּמֶּה!
זָקֵן הִנֵּהוּ
כְּמוֹ מְתוּשֶׁלַח,
וְרָצוּץ כַּקָּנֶה,
וּמַחֲרִישׁ כַּשֶּׂה.

הַכּוּהוּ! פִּצְעוּהוּ!" –
וּמְטַר מַהֲלֻמּוֹת
וּמַכּוֹת אָז נִתָּךְ
עַל כָּתֵף וָגֵב.
הָאֶחָד אִם יַכֶּה
וַיָּנָס לְרֶגַע,
שָׁב וּבוֹרֵחַ,
בּוֹרֵחַ וָשָׁב.
וַאֲנִי – אֲנִי מַחֲרִישׁ,
אֶת רֹאשִׁי הוֹרַדְתִּי
וָאַסְתִּיר אֶת צְחוֹקִי
בִּזְקָנִי הַשָּׂב.

אַךְ יַלְדֵי־הָעֵמֶק
הַקְּטַנִּים וְהָרַבִּים,
צְפוּעוֹנִים בְּלֹא־אֶרֶס,
פְּתָנִים בְּלֹא־ר"ש,
הֵם הֶאֱמִינוּ

מִפָּנִים, מֵאָחוֹר,
סְבוּנוּ, כִּתְּרוּנוּ
מִיָּמִין וּשְׂמֹאל
בָּאוּ עָלֵינוּ
בְּמַקְלוֹת וּשְׁבָטִים,
הִשְׁלִיכוּ בִי אֶבֶן,
וְעָפְרוּ בְחוֹל.

זֶה מוֹשֵׁךְ כְּנַף בִּגְדִי,
זֶה שׁוּלָיו, הָאֶחָד
צוֹבְטֵנִי בְּצַלְעִי,
וְאֶחָד בְּשׁוֹק;
זֶה נִתְלָה בִי, שֵׁנִי
שֵׁן תָּקַע בִּי, שְׁלִישִׁי
מִתְלַבֵּט בֵּין רַגְלַי —
וְכֹה לִבְלִי־חֹק.
אָנֹכִי הֶחֱרַשְׁתִּי,
הוֹרַדְתִּי רֹאשִׁי,
וְעָמֹק בִּזְקָנִי
הִסְתַּרְתִּי הַצְּחוֹק.

„הַבִּיטוּ, גַּם זָקֵן!
הוּא בָא לִמְקוֹמֵנוּ,
הוּא בָא מִן הֶהָרִים,
הַזָּקֵן הַזֶּה!
הוֹ, יַלְדֵי הָעֵמֶק,

„הַחֲזִיקִי בִי! – אֶקְרָא –
אֲנִי אִתָּךְ אֵרֵד
לָעֵמֶק הַלָּז;
הַחֲזִיקִי בִי, בִּתִּי,
גַּם דַּרְכִּי לָעֵמֶק,
וַאֲנִי – כְּבָר תָּשׁ כֹּחִי
וְלֵחִי כְּבָר נָס".

אָז תִּשְׁלַח אֶת יָדָהּ
אֶל־תַּחַת לִזְרוֹעִי,
דֹּם תִּנְהַג בַּזָּקֵן,
וּלְאַט לָהּ, לְאַט...
לִרְגָעִים רַק תֵּפֶן,
רֹאשׁ תָּנַע לֶהָרִים,
כִּמְבָרְכָה אֶת־מִי שָׁם
בְּלֶכְתָּהּ לָעַד.
יוֹם תָּמִים יָרַדְנוּ.
עִם־עֶרֶב וְעָמְדוּ
רַגְלֵינוּ בָעֵמֶק,
וְהַשֶּׁמֶשׁ כְּבָר רַד.

וַיְחִי אַךְ נִגְלֵינוּ –
וְיַלְדֵי הָעֵמֶק
מִקָּטֹן וְעַד גָּדוֹל
הֵרִיעוּ בְקוֹל,
נִיהְיוּ לָנוּ

כִּי־הָלַךְ וְאֵינֶנּוּ?

עֲזָבָהּ לְנַפְשָׁהּ?

הַצִּיגָה לְבַד?

הִיא אוֹתוֹ קָרָאָה,

וְזָקֵן, צוֹלֵעַ –

הוּא הוֹלֵךְ וְקָרֵב

אֵלֶיהָ אַט־אַט.

„אֵי דוֹדִי, הַזָּקֵן?"

– „מִי דוֹדֵךְ כִּי־אֵדָע?"

„זֶה דוֹדִי, בֶּן־הָרִים,

כָּאֶרֶז, אַךְ חַי;

עִם־לַיְלָה חָפַצְתִּי

לָרֶדֶת אֶל אַחַי,

אֶת קוֹלָם שָׁמַעְתִּי,

אֶת קוֹלָם בַּגַּיְא;

וַיִּפְצַר בִּי דוֹדִי

לְחַכּוֹת עַד־בֹּקֶר,

עִם־בֹּקֶר בְּרָדְתִּי

יִלָּוֶה אֵלַי.

אַךְ דוֹדִי רִמָּנִי

כִּי חָמַק; לֹא אִתִּי,

עִם קַל, עִם חֲלוֹמִי

לוֹ הָלַךְ וָגָז..."

אָז נִכְמְרוּ רַחֲמַי:

אִם רוֹחֲצוֹת בִּטְלָלִים –
מִצְּנַפְתִּי הוֹרַדְתִּי
וְלֹא נִרְאֶה הַטַּל.
אָז אָעִיר אֶת בַּת־
הָעֲמָקִים בִּנְשִׁיקָה,
עֵינֶיהָ אָז תִּפְקַח,
תִּתְרוֹמֵם חִישׁ־קַל.

אֶת יָדָהּ הוֹשִׁיטָה
בָּרוּחַ לַחֲלוֹמָהּ –
״ו רֶגַע הִקְדִּימָה
וְנִתְפַּשׂ בַּכָּף.
אֲנִי לָהּ נָשַׁקְתִּי
וְחִישׁ נְסוֹגוֹתִי,
עוֹד טֶרֶם תִּתְנַעֵר
וַחֲלוֹמָהּ כְּבָר עָף.
לַשָּׁוְא תִּפְרשׂ כַּפָּה
לַחֲלוֹם כִּי־הִתְעוֹפֵף,
וּבְשֵׁם בֶּן־הֶהָרִים
הִיא קוֹרֵאת לַשָּׁוְא.

בְּתִמְהוֹן־לֵב תַּבִּיט,
וּבְכִלְיוֹן־עֵינַיִם,
וּנְבוֹכָה סְבִיבֶיהָ
וְאֶל כָּל־צַד, –
אֵיֵהוּ? הַאֻמְנָם

וְאַאֲרִיךְ גַּבּוֹתַי
מְמַעַל לְעֵינַי –
וְעַל עֵינַי אֵפֶר.
וּמְעַט לִי הַשֶּׁמֶשׁ –
זֹה יָדִי רוֹעֶדֶת,
אוֹחֶזֶת הַפַּנָּס
וְדוֹלֵק בּוֹ נֵר.

אִם רַגְלִי יְשָׁרָה –
רַק אֶבֶן אִם שַׂמְתִּי
בְּנַעֲלִי וְאֶצְלַע
כְּמוֹ בַעַל־מוּם.
וְאִם רַב הוּא תַזָּהָב
וְהַכֶּתֶם בַּצִּקְלוֹן –
הֲפַכְתִּיו עַל פִּיהוּ
אֵין לִי מְאוּם.
זָקֵן, צוֹלֵעַ,
וְעָנִי מְדֻכָּא
הָעֱטוּנִי כַּשִּׁרְיוֹן,
כִּסּוּנִי כַּקְּרוּם.

מְעִילִי אִם תְּכֵלֶת –
הֲפַכְתִּיו עַל צִדּוֹ,
וְאִם רָם אֲנִי – שַׁחֹתִי,
וּמַרְאִי כֹּה דַל.
קְוֻצּוֹתַי הַשְּׁחוֹרוֹת

וְאֶקְפֹּץ מִמְּקוֹמִי,
כַּצְּבִי כֵּן אֲרַקֵּד
וּכְמוֹ בֶן־רְאֵם.
יָדַעְתִּי, כִּי גִיל לִי –
אַךְ פִּשְׁרוֹ לֹא אֵדַע,
יָדַעְתִּי, כִּי רַב הוּא –
וְלֹא אֵדַע לוֹ שֵׁם.

לָעֵמֶק! לָעֵמֶק
עַד בַּת־הָעֲמָקִים!
וְהִיא – עוֹד יְשֵׁנָה
וְלֹא תֵדַע עַד־מָה;
טוֹב, תִּישַׁן! אָנֹכִי
בֵּין־כֹּה אֶחְמֹד לָצוֹן,
אֶתְחַפֵּשׂ, כִּי־תִיקַץ –
וְאֶתְנַכֵּר אָז לָהּ,
אֲשַׁנֶּה אֶת טַעְמִי,
וּכְרֶגַע – וְיִהְיֶה
הַנַּעַר לְזָקֵן
עַל פֶּלֶךְ נָע־נָע.

זָקָן אִם אֵין לִי,
אֵזוֹב שָׂב אֶתְלֹשׁ
וְאַדְבִּיק הַזָּקָן
לִלְחָיַי כַּזֵּר,
אֶת מִצְחִי אֲקַמֵּט,

– „לֹא אַחִים, לֹא אַחִים
רַק אַיּוֹת וְדַיּוֹת
מְיַבְּבוֹת כֹּה".
„קוֹל אַחִים..." – „לֹא אַחִים,
אֲגַם יֵשׁ בָּעֵמֶק,
וּצְפַרְדְּעִים, צְפַרְדְּעִים
מְקַרְקְרוֹת בּוֹ".

אָז תִּפֹּל לְרַגְלַי:
„שַׁלְּחֵנִי!" – „אֲשַׁלְּחֵךְ!
חַכִּי רַק עַד־בֹּקֶר,
עַד יֵאוֹר הַיּוֹם,
בַּבֹּקֶר, אִם תֹּאבִי,
אֶלָוֶה אֵלַיִךְ,
יַחַד נֵרֵדָה –
וְנָשׁוּב הֲלֹם".
פִּתִּיתִי אֶת בַּת־
הָעֲמָקִים וַתִּפָּת,
דֹּם צָנְחָה עַל זְרוֹעִי
וְנַעֲנְתָה לִי דֹּם.

אַךְ פָּקַח הַשַּׁחַר
עַפְעַפָּיו כַּזָּהָב,
נִפְקְחוּ אִתָּם
עַפְעַפֵּי אַף־הֵם,
צוֹהֵל אֶתְנַעֵר

אֶת קוֹל הַתַּאֲנִיָּה,
בִּכְנָפָיו יְבִיאוֹ
אֶל הָרֵי בִּילֵל;
וּבַת־הָעֲמָקִים –
הִיא תִיקַץ בֶּהָרִים,
תַּקְשִׁיב, רַב קֶשֶׁב,
תֵּבְךְ דוּמָם בַּצֵּל.

וַתִּפֹּל דִּמְעָתָהּ
מֵעֵינָהּ עַל לֶחְיִי,
וְחַמָּה תִתְגַּלְגֵּל
מִלֶּחְיִי אֶל פִּי.
וָאִיקַץ אַף־אָנִי,
וָאֶשְׁאַל: „מַה־תִּבְכִּי?"
– „שָׁם אַחַי מִתְיַפְּחִים,
מְפַלְּלִים לִי".
„שָׁגִית, לֹא אַחַיִךְ,
חֲתוּלִים מְיַלְּלִים
בְּמוֹרַד הֶהָרִים,
אֶת אָזְנֵךְ הַטִּי".

אָז תָּקוּם הַיַּלְדָּה,
אָז תִּקְרָא: „לֹא אוּכַל
עוֹד שֶׁבֶת בֶּהָרִים,
מְקוֹמִי לֹא פֹה!
קוֹל אַחִים אַקְשִׁיבָה...

לֶהָרִים הַגְּבוֹהִים,
לִמְעוֹנוֹת הֶעָבִים
הִרְחִיקָה גְדִי.
אֲנַחְנוּ לֹא נַעְפִּיל
עֲלוֹת עַל הֶהָרִים
לֹא־נוֹדַע שָׁם יָגוּן,
יָגוּר שָׁם סוֹד.

אֲנַחְנוּ רַק נִצְעַק
אֵלֶיהָ מִלְּמַטָּה,
נְקַשְׁקֵשׁ בִּלְגִינָה
קִישׁ־קִישׁ וְקִישׁ־קִישׁ!
כָּל־אֶחָד הוּא יִתְלֶה
פַּעֲמוֹנוֹ עַל צַוָּאר,
יִתְרוֹצֵץ וִיצַלְצֵל:
רְדִי־נָא חִישׁ־חִישׁ!
וְהָיָה בְּרִדְתָּהּ
נְיַסְּרָהּ בְּשׁוֹטִים
וְגוֹרָל נַפִּילָה
וְהָיְתָה לְאִישׁ.

וַיֵּצְאוּ וַיִּצְעֲקוּ
יַלְדֵי הָעֵמֶק,
וַיְצַלְצְלוּ נוּגוֹת
בְּאֶפְלַת הַלַּיִל;
וְהָרוּחַ, הוּא יִשָּׂא

הַגַּיְא הַחֲשֻׁכִּים,
אַךְ אוֹתִי לֹא יָדְעָה,
אוֹתִי בִּיקָר.
וְאִם יָדְעָה כָּל־שִׂיחַ
בְּחֵיק הַגֵּיאָיוֹת,
אַךְ אַרְזֵי לֹא יָדְעָה,
אֶת אַרְזֵי עַל הָר.

וַתֹּאהַב הַיַּלְדָּה –
שְׁלָשְׁתֵּנוּ אָהָבָה,
שְׁלָשְׁתֵּנוּ כְּאֶחָד
בְּלִי תִכְלָה וָקֵץ.
וְהָיָה כִּי־יַגְבִּיר
אֶת חֻמּוֹ הַשֶּׁמֶשׁ –
אֵלַי אָז תְּמַהֵר,
אֶל צִלִּי, כַּחֵץ.
וְאִם חַם לָהּ, גַּם אִתִּי,
לְבַת־הָעֲמָקִים –
אָז תָּחִישׁ לָהּ מִפְלָט
בְּצֵל זֶה הָעֵץ.

וְיַלְדֵי הָעֵמֶק
בָּעֵמֶק עוֹד יוֹשְׁבִים,
מְצִיצִים בַּחֲרַכִּים
וּמְחַכִּים לָהּ עוֹד.
„הִיא עָלְתָה לֶהָרִים,

יצחק קַצֶנֶלסון

בְּנֵי הָרִים

שְׁנַיִם נוֹלַדְנוּ:
אֲנִי וְהָאֶרֶז,
אַךְ אַרְזִי הוּא דוֹמֵם,
וַאֲנִי – אֲנִי חָי.
נוֹלַדְנוּ בֵּין הָרִים
וַנִּגְדַּל בֵּין הָרִים,
מֵהָרַי נִשְׁקַפְתִּי
לְמוֹרַד הַגָּיְא.
וָאֵרֶא בָעֵמֶק
אֶת בַּת־הָעֲמָקִים,
וָאֶקְרָא לָהּ מָעְלָה –
וַתַּעַל אֵלָי

וְאִם יָדְעָה מַה־שֶּׁמֶשׁ –
אֶת שִׁמְשָׁהּ בָּעֵמֶק,
אַךְ שֶׁמֶשׁ־הֶהָרִים
הָיְתָה לָהּ זָר,
וְאִם יָדְעָה אֶת יַלְדֵי־

XII

תְּפִלַּת־עֶרֶב

בְּעַד חַלּוֹן־חַיַּי נִשְׁקַפְתִּי:
(חָהּ נַפְשִׁי, מַה־נַּפְשִׁי עָיֵפָה!)
מָתַי רוּחַ־הַלַּיְלָה תִתְרוֹמֵם
וּנְשָׂאַתְנִי בִכְנָפָהּ?

אֵד לָבָן יִתְעַלֵּם עַל דְּרָכִים,
(אֶת־כָּל אֲשֶׁר הָיָה לִי כִּסָּה!)
טֶרֶם יִכּוֹן הַלַּיְלָה עוֹד תַּעֲבֹר
רוּחַ־סֵתֶר בְּטִיסָה.

עַל־מָה, רוּחַ־לֵיל, תִּתְבּוֹשֵׁשִׁי?
(כִּי תַעֲבֹר פֹּה, אֵדַע נֶאֱמָנָה!)
נַפְשִׁי זָנְחָה הַכֹּל: לִכְנָפַיִךְ
כְּמוֹץ קַל הִיא מוּכָנָה.

תרס"ג.

אִם כֹּה וְאִם כֹּה, אֲנִי צוֹפֶה
וְרוֹאֶה כִּגְמוּל אֶת אַחֲרִיתִי:
אִם נִשְׁכַּח הַכֹּל – וְשָׁכַחְתִּי,
אִם יֵשׁ עוֹד לִרְאוֹת – וְרָאִיתִי.

XI

שְׁלוֹם־עֶרֶב

אֶל לֵב הַשָּׁמַיִם אַבִּיטָה
בָּעֶרֶב, לִפְנֵי צֵאת כּוֹכָבִים;
מַבָּטַי יֵשׁ יִכְלוּ בַּמֶּרְחָק,
וְיֵשׁ שֶׁנֶּעֱצָרִים וְשָׁבִים.

עַל רֹאשִׁי מְרַחֵף דֹּק יָרֹק,
מַכְבִּידָה גַם כִּפָּה אֲטוּמָה;
אֶסְתַּכֵּל לְנַחֵשׁ רְחוֹקוֹת,
אַבִּיטָה עַד־בּוֹשׁ וְאֵין מְאוּמָה.

צָפַנְתִּי בְלִבִּי אַהֲבָה,
וּבְעוֹלָם הַזֶּה אֵין פִּתְרוֹנָהּ;
הֲיַבְדִּיל רַק אֵד בֵּין עוֹלָמוֹת,
וְנִקְרַע אַף־הוּא לָאַחֲרוֹנָה?

אָמַרְתִּי: דְּמוּת־אִשָּׁה תַנְחֵנִי
לְעוֹלָם בּוֹ יִנְוֶה גַם צִלָּהּ;
הֲזֶה הוּא הָעוֹלָם – וְאַחֲרָיו
רַק תְּהוֹם הַשָּׁמַיִם מַאֲפִילָה?

X

סְלִיחָה

קֹר־נֹחַם בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה שְׁרַב־קִנְאָה –
וְלֵב עָזוּב לֹא יֵדַע מָנוֹחַ;
אַךְ עֶרֶב, עֵת תֵּבֵל לְנַפְשָׁהּ מַאֲזִינָה,
יֵשׁ יַעֲרֹג הַלֵּב גַּם לִסְלֹחַ.

כָּל מְכִתַּת־הַמָּגוֹר שֶׁל חַיֵּי־הֶעָבָר
בְּלִבְנַת הָעֶרֶב נֶעְלָמָה;
גַּם אָשְׁרְךָ מֵת, גַּם הַזְּמָן אֲשֶׁר קָבַר –
נִטְרָפִים בָּאֵד וּבַדְּמָמָה.

אֵשׁ תִּיקַד בַּמַּעֲרָב – כָּל צִבְעֵי־הַסְּלִיחָה
שָׁם עוֹלִים בְּלֶהָבָה דוֹמֵמָה;
דוֹמֵמָה הָאֵשׁ – אַךְ עֶבְרְךָ הַתִּיכָה
מִבְּלִי עֶשֶׁן יָגוֹן וְחֵמָה.

וְהָיְתָה אֵשׁ־דִּמְדּוּמִים
וְיָקְדָה וְאֵין מְכַבָּה,
רַק עֶרֶב אֶחָד אָרֹךְ,
רַק עָרְגַּת־עֶרֶב רַבָּה.

אֶת עַרְבִּי, עֶרֶב־אַהֲבָה,
בַּכֹּל רַק תַּחַז עֵינִי,
עַד אֲשֶׁר לֵיל־הַמָּוֶת
לִמְנוּחָה יַשְׁכִּיבֵנִי.

IX

עֶרֶב־אַהֲבָה

הָהּ, עַרְבִּי, עֶרֶב־אַהֲבָה,
מַה־תִּיף בְּזֵר־עַצֶּבֶת!
בְּיָפְיֵךְ תַּעֲמֹד
עַד בּוֹא לִי לֵיל־הַמָּוֶת.

כָּל־עוֹד יַעַמְדוּ שָׁמַי
וְקָדְרוּ בָּהֶם עָבִים, –
יְלַהֲטוּם תָּמִיד סָבִיב
גַּעְגּוּעֵי הַנִּלְהָבִים.

עַד אִם לִמְנוּחָה אֶסְגֹּר
אֶת עֵינַי לָאַחֲרוֹנָה,
זוּ תֵּבֵל לִי תוֹפִיעַ
כֹּה זָרָה וְכֹה שׁוֹנָה:

רַק קוֹל־גַּעְגּוּעִים אֶשְׁמַע,
רַק נִכְאֵי־אֹשֶׁר רַכִּים,
יוֹם יַחֲלֹף בְּאֵין־שֶׁמֶשׁ
וְלַיִל בְּאֵין־מַחֲשַׁכִּים.

גַּם מְנוּחַת־הַלַּיְלָה הֵחִישָׁה אֶת בּוֹאָהּ,
וּכְשָׁב אֶל אַחֲרִיתוֹ הִתְנַכֵּר הַכֹּל;
רַק צֵל אֶחָד יַעֲסֹף תֵּבֵל וּמְלֹאָהּ –
אִישׁ בּוֹדֵד עוֹד הוֹלֵךְ וּמְדַבֵּר בְּלִי־קוֹל:

– אָמַרְתִּי, גַּם בְּדִידוּת בְּמַטֵּה־הַבְּגִידָה
כִּי־תַךְ עַל לְבָבִי – לֹא תוֹצִיא יְלֵל, –
וְהִנֵּה הַסֶּלַע מֵרִבְצוֹ הֶחֱרִידָה
דְּמוּת־אִשָּׁה הַמְרַחֶפֶת עַל־יָדִי כַּצֵּל.

VIII

שִׂיחָה

עֲצֶבֶת הָעֶרֶב אֶת בּוֹאָהּ הֵחִישָׁה,
וּשְׁנַיִם מִתְהַלְּכִים וּמְדַבְּרִים בְּלִי־קוֹל.
הָאֶחָד אִישׁ אוֹבֵד וּלְצִדּוֹ צֵל אִשָּׁה,
הָאֶחָד רַק יַחְקֹר אַף יַעֲמִיק לִשְׁאֹל:

– אָמַרְתִּי, בִּרְאוֹתִי אֶת רַגְלֵךְ הַחֲרֵדָה
בֵּין אַבְנֵי קְשִׁי־רוּחִי לְאֲשֶׁר הָלָךְ, –
זֹאת עַנְוַת־לְבָבֵךְ לִי תִהְיֶה לְעֵדָה,
עֵת תְּנַפְּצִי אֶל סְלָעַי אֶת גְּבִיעַ־הָרֹךְ.

הֶעָבַר זֶה לַחַשׁ בַּצְּלָלִים הַטְּמִירִים,
אוֹ עִצְּבוֹן הָעֶרֶב בִּגְדוֹתָיו יְפַךְ?
אוֹ מֹאזְנֵי־הַנֹּחַם, קַלִּילִים, אִי־נִרְאִים,
יַעֲלוּ אַף־יֵרְדוּ בְּרוּחַ הָרַךְ?

– אָמַרְתִּי, עֵת אַהֲבָה אֶת שְׁנֵינוּ לָבָשָׁה,
גַּם־יַחַד נִבַּלֶּה חֶלְדֵּנוּ עַד־גָּז, –
אַךְ חָצַב הַגּוֹרָל מֵרוּחִי הַקָּשָׁה
צוּר־חֶרֶב לִגְזֹר אֶת קִשְׁרֵנוּ כֹּה עָז.

מַה־תִּקְצַר רוּחַ־אִישׁ לְאֹשֶׁר,
אַד־עֶרֶב עֵת עַל קִרְיָה שַׁח, –
בִּלְעָדַיִךְ אָבוֹא עַד גְּבוּל יָמַי
וּבְלִבִּי מְקוֹר־גַּעְגּוּעִים זַךְ.

כְּאוֹת שֶׁל אוֹר מֵעוֹלָם אַחֵר
אוֹר כּוֹכָב רִאשׁוֹן בָּא וְגָז, –
בְּעוֹלָם אַחֵר אִם עוֹד אֶרְאַךְ,
עוֹד שָׁם לָךְ יֶהֱמֶה רִגְשִׁי עַז.

VII

לִפְנוֹת עֶרֶב

הָלַכְתִּי בָדָד לִפְנוֹת עֶרֶב
בָּעִיר הַמְלֵאָה אָדָם רָב;
בְּלִבִּי נִפְתַּח מְקוֹר־זִכְרוֹנוֹת
וְעֶצֶב נִשְׁכָּח אֵלַי שָׁב.

עָבַרְתִּי כֹּה וָכֹה בָּרְחוֹבוֹת
וּבְלִבִּי עָבַר גַּל עַל־גָּל;
הַנֹּחַם יָרִים וְאֵשׁ בְּנֵכָר
וּמָגֵן אֵין לַלֵּב הַדָּל.

הָלֹךְ וְטָפֹף חָלְפוּ נָשִׁים
כְּנוֹטְפוֹת חֵן בְּטֶרֶם לַיִל, —
רַק בְּחִירַת־לִבִּי יָדְעָה אָהֹב
וְיָדָהּ תָּמַךְ כִּזְרוֹעַ־אֵל.

כְּחֹדֶשׁ הוֹרַת אוֹר הַזֶּרַח
כָּל לֹבֶן־עוֹר, כָּל אֹדֶם־פֶּה, —
מִכָּל נְשֵׁי־הַחֵן רַק אוֹרָהּ
לֹא אֶרְאֶה עוֹד בָּעוֹלָם זֹאת

VI

עַל סַפְסָל שַׁח

אֶל מִגְרָשׁ אֶחָד סָגוּר, קַן־קְדוּמִים,
מֵחֵיק הֲמוֹן־הָעִיר נִתְעֵיתִי פַּעַם;
בְּתוֹךְ סְגוֹר בָּתִּים שְׁחוֹרִים וַעֲגוּמִים
הוּא נִכְלָא פֹּה, כִּשְׁאֵרִית שְׁכַחַת־טַעַם.

בָּאֶמְצַע עָמַד עֵץ יְבַשׁ־עֲנָפִים
וְסַפְסָל שַׁח אֶל גִּזְעוֹ הַקֵּרֵחַ,
וְצַלְמֵי־אָדָם צְפוּפֵי־גֵו וְרָפִים
פֹּה יָשְׁבוּ דֹם בְּעֶצֶב לֵב לוֹקֵחַ.

עֶרֶב בָּא. וְקוֹל הָעִיר עוֹד הָמָה,
אַךְ שָׁקְטוּ פְּנֵי הַמִּגְרָשׁ הַנִּזְעָמִים;
כְּמוֹ רַק פֹּה הָעֶרֶב נָטַף דְּמָמָה,
לְאַגָּן זֶה מְלֵא־דְמִי מִכְּבָר הַיָּמִים.

וְאֶתְאַו אַף־אֲנִי מְאֹד לָשֶׁבֶת
עַל סַפְסָל זֶה, בְּסוֹד יְגִיעֵי־כֹחַ:
עַל פִּצְעֵי־לֵב מְכַסָּה פֹּה עַצֶּבֶת,
וְעֶצֶב רַב מַה־יִּיטַב פֹּה לִשְׁכֹּחַ!

V

עִם סֵפֶר בִּשְׁעַת בֵּין־עַרְבַּיִם

אֲנִי יוֹשֵׁב אֶל־חַלּוֹן וְהוֹגֶה בַּסֵּפֶר.
עֵינַי סוֹפְגוֹת כְּאוֹר סַם־הַמִּלִּים הֶעָרֵב.
רִגְעֵי־נֹעַם נְמוֹגִים. הָעֶרֶב מִתְקָרֵב־

מוּל הַחַלּוֹן דְּמוּת־אֵשׁ. נֹגַהּ־אוֹר עַל הֶעָלִים,
אַךְ רַק קִרְעֵי הַכְּתוּבִים מֵאוֹר זֶה מֻצָּלִים,
אֶחָד יִהְיֶה כָּאֵשׁ וּמִשְׁנֵהוּ כָּאֵפֶר.

מַה־שֶּׁהָיָה גִּיל חַי הָפַךְ דִּמְיוֹן מִתְפָּרֵד·
כְּהֵד רָחוֹק מִתְמוֹגֵג צְלִיל־רַךְ בְּאֵין שֵׁנִי,
וְעַל־פְּנֵי בְלִיל־סַנְוֵרִים תְּגַשֵּׁשׁ עוֹד עֵינִי.

הָהּ, אִישׁ לְלֹא־בִינוֹת! מַה־יִּסְכֹּן עֲמָלְךָ?
הָלַךְ הָלְכָה דְּמוּת־אֲשֶׁר בְּלִי־שֵׁם בַּאֲשֶׁר הָלְכָה,
וְרַק צֶאֱלֵי־רִיק בְּמַבָּטְךָ הֶחָרֵד·

וְנִלְאָה מִמְּצֹא אֶת מְבוֹאָהּ.

וּכְמוֹ אָבְדָה פִּתְאֹם כָּל־דֶּרֶךְ
בְּחוּצוֹת הָעִיר הָאֲטוּמָה –
מִרְכֶּבֶת־הַחַשְׁמַל הַגְּבוֹהָה
מַשְׁמִיעָה כִּילֵל אֶת זְמְזוּמָהּ.

גַּם גִּיר־הַמִּדְרָכָה הָאָפוּר
כְּמוֹ הַסַּף מְצוּלָה עֲמֻקָּה,
וּזְכוּכִית כָּל־חַלּוֹן – יֵרָקוֹן,
וּשְׁפוּנִים בָּהּ שֶׁפֶק וּמְצוּקָה.

גַּם אֵלֶּה פַּנָּסִים חֲשֻׁכִּים,
הַנּוֹשְׂאִים רָאשֵׁיהֶם בַּשּׁוּרָה,
כְּמוֹ אֻמָּה אִלֶּמֶת וּרְחוֹקָה
מִסְתַּתְּרָה בִּב   הַסְּגוּרָה.

IV

עֵת יֶאֱסֹף הַיּוֹם אֶת נִדָּחָיו...

חֲלוֹמוֹת הַדּוֹנַג בַּתָּאִים,
גַּם תַּאֲוַת הַדְּבַשׁ בַּכַּוֶּרֶת: –
וְיוֹמָם וָלַיְלָה הַקִּרְיָה
אֶת צַו הַסַּנְוֵרִים שׁוֹמֶרֶת.

וְאוּלָם יֵשׁ שְׁעַת בֵּין־עַרְבַּיִם,
עֵת יֶאֱסֹף הַיּוֹם אֶת נִדָּחָיו,
וְזָחֲלוּ גַּם אַנְשֵׁי הַקִּרְיָה
מִלּוֹעַ־הֶעָמָל הָרָחָב; –

אָז יֵשׁ אֲשֶׁר יֵלֵךְ הָאָדָם
וְזָר לוֹ הָרְחוֹב אֲשֶׁר יָדָע,
וּלְחַלּוֹן אֲשֶׁר בְּקִיר בֵּיתוֹ
הוּא יִשָּׂא אֶת עֵינָיו בַּחֲרָדָה.

וְסָבְבוּ תוֹעִים בָּרְחוֹבוֹת
וְעֵינָם כְּמוֹ־רוֹאָה וְלֹא־רוֹאָה: –
כְּחִיל־דְּבוֹרִים שֶׁשָּׁב לַכַּוֶּרֶת

III

יוֹם־אָבִיב מְקֻדָּם

יוֹם־אָבִיב מְקֻדָּם חוֹלֵף כְּאֲשֶׁר בָּא בִמְשׁוּגָה,
כְּנַחַם־גִּיל הַנָּמוֹג בְּאִישׁוֹן עֵין חַטָּאִים;
בִּקְצֵה רָקִיעַ קוֹדֵר דִּמְדוּמֵי־אוֹר נִבְלָעִים,
כְּדִבְרֵי־אַהֲבָה עַל שִׂפְתֵי אִישׁ מְנֻגָּע.

וְעֶרֶב סַגְרִיר בָּא, וּבְאֵדָיו הָעֲכוּרִים
מִתְגּוֹלֵל הוּא בַחוּץ כִּסְפוֹג־עֲנָקִים נוֹרָא,
כִּסְפוֹג מִימֵי־בְרֵאשִׁית, הַנּוֹטֵף מָרָה שְׁחוֹרָה,
הַנּוֹזֵל בְּלִי־הֲפוּגוֹת אֶת חֶלְאַת כָּל־הַיְצוּרִים.

II

הָעֶרֶב הָיָה רַךְ...

הָעֶרֶב הָיָה רַךְ וַיִּיף בְּלִי אֵשׁ־דִּמְדּוּמִים
רַק נֹגַהּ צַח וְיָרֹק הִשְׁתַּפֵּךְ בַּשָּׁמַיִם,
וַיְהִי כְּתַאֲוָה זָרָה וּמְתוּקָה לָעֵינַיִם,
כְּמוֹפֵת חַי מִקְסָמֵי־הָאֹשֶׁר הַחֲתוּמִים.

וַיְהִי כָל־גַּוָּן רַךְ, מִשְׁבֶּצֶת־רֹךְ כָּל־צוּרָה,
כְּמוֹ נֶפֶשׁ־כֹּל הֶאֱמִינָה לְרֶגַע קַל בְּתֻמָּה
בְּאֹשֶׁר רָחוֹק זֶה וּבְתַאֲוָה זֹאת הַמְדַמָּה,
הַכְּתוּבִים לְזִכָּרוֹן בִּכְתֹבֶת־שְׁחָקִים בְּרוּרָה.

יעקב שטיינברג

עֲרָבִים

I

בִּנְתִיב הַדּוּמִיָּה

מַה חֶפְצְךָ פֹּה, עוֹבֵר־דֶּרֶךְ,
מַה תִּשְׁאַל לִנְתִיב הַדּוּמִיָּה?
— יוֹם תָּמִים, יוֹם־אַהֲבָה עָבַר
וְעֵינִי לָעֶרֶב צוֹפִיָּה.

מַה־יִּתֵּן, מַה־יּוֹסִיף הָעֶרֶב,
מַה־תִּרְאֶה בְּהָמִיר כָּל־צְבָעָיו?
— שָׁם אֵשׁ, עֲשַׁן־אוּדִים וָאֵפֶר
שָׁם פִּתְרוֹן לַלֵּב אֲשֶׁר אָהָב.

הוֹי שִׁקְטִי, נַפְשִׁי! בְּעָבֵי־טַל קְוֻצּוֹתַי
וְרַעַד־צִנָּה יָגַע אַט בִּבְשָׂרִי,
בְּעָבֵי־טַל הַשָּׂדוֹת הַמִּשְׂתָּרְעִים.
רַק שָׁם בַּגַּיְא מְדוּרַת־אֵשׁ אֲדֻמָּה
עַל־יַד הַגֹּרֶן מְהַבְהֶבָה וְשׁוֹקְעָה.
הַאֵין הִיא מְדוּרַת בֹּעַז? אַךְ אֵין אִישׁ שָׁם.
שׁוֹפַעַת צִנַּת־חֲצוֹת מִשְּׂדֵי הָעֵמֶק.
גַּם סוּתִי נִמְלְאָה טַל וְשָׁדַי קָרִים
כְּעִנְּבֵי־גֶפֶן מְלֵאִים עִם אֵד־שַׁחַר.
אֲחַכֶּה עוֹד מְעָט. כַּחֲלוֹם קַל אַעַל
עָלַי יְצוּעוֹ חֶרֶשׁ כִּי־יֵרָדֵם.
כְּאִשָּׁה אָבֹא, בְּעוֹד לֹא פִּלֵּל לִבּוֹ.
כְּאִשָּׁה אָבִיא לוֹ כָּל מַתְּנוֹת נְעוּרַי,
בְּעוֹד לֹא חִכָּה. כָּל אֲשֶׁר הִצַּלְתִּי
מִשֹּׁד עֲלוּמַי אָבִיא עַתָּה לוֹ.
הוֹי, בֹּעַז, נוּם! וְאַל תִּשְׁמַע פַּעֲמֵי אִשָּׁה,
הַנּוֹשְׁקוֹת לָאֲדָמָה בָּרִאשׁוֹנָה,
הַכּוֹרְעוֹת תַּחַת סֵבֶל אֹשֶׁר אִשָּׁה
וְנוֹשְׂאוֹת לְךָ בִּכּוּרֵי אַהֲבָתָהּ!

יפו, אדר א תרפ"א.

לְאֵין אֹשֶׁר, לְאֵין הֲמֻלַּת־לֵב רוֹנֶנֶת.
יוֹם אֶחָד דָּפַק שֶׁמֶשׁ עַל חַלּוֹנִי
וְעַל כָּל־הַגַּגּוֹת נִפְנְפוּ אֲדֻמִּים
כְּדִגְלֵי־יֶשַׁע אוֹרוֹת אָבִיב חָדָשׁ.
וְלֹא יָדַעְתִּי נַפְשִׁי. לֹא הִכַּרְתִּי
אֶת לִבֶּן־נָוִי עוֹד. אֶל שָׂדוֹת גְּדוֹלִים
וְנוֹטְפֵי בְשָׂמִים לוֹהֲטִים עָרַגְתִּי,
וְנַפְשִׁי אִוְּתָה שֶׁמֶשׁ, שֶׁמֶשׁ, שָׁמֶשׁ!
וָאֶשְׁמַע בְּקוֹל נָעֳמִי וָאֶתֵּן
אֶת בְּשָׂרִי רְחֹץ בְּמֵי־מַעְיָנוֹת קָרִים
וּבְשַׁמְנֵי־וְרָדִים סַךְ אֶת לִבְנַת שָׁדַי;
כְּלִיל צִיצֵי־גַיְא אֲדֻמִּים בְּצַמָּתִי
וּמַעֲטֵה־צָחוֹר עַל כִּתְפֵי הָעֵירֻמּוֹת.
וָאֵצֵא עִם הַלָּיְלָה. אָשְׁרִי, אָשְׁרִי!
הֱיֵה לִי טוֹב! אַל תָּבוּז לִי, כּוֹכָבִי!
אָהַבְתִּי אֶת הָאִישׁ הַזָּר, אֲהַבְתִּיו.
כֵּן, זָר הוּא לִי. לֹא רַךְ הָעֶלֶם לוֹ עוֹד.
כְּצֵל הַיַּעַר זְקָנוֹ עָב, וּבְעֵינָיו
כְּשֶׁקֶט יְאוֹרוֹת, עָמְדוּ מִזְרְמָתָם;
אַךְ חֶסֶד יָאִיר עִמּוֹ, וְאַהֲבָתוֹ
צוֹמַחַת אַט כְּדֶקֶל בָּעֲרָבָה.
וְלִי הוּא, לִי. יוֹם־חַיַּי הוּא הָעוֹלֶה
מֵעֵבֶר לְהָרֵי צֵל לִי זַךְ וְאָדֹם.
וְלָמָּה נָע לְבָבִי בִּי, כְּנוֹעַ
עַל יָם־הָעֲרָבָה אֱדֵי־לֵיל, וְדָמִי
הֶחָם בִּי, כַּאֲשֶׁר אֶקְרַב, יִפְעַם כָּבֵד?

וּכְצִפּוֹר שְׁכוּלַת־דּוֹדָהּ בְּאָרְחוֹת נָד
אֶל צֵל־מוֹלַדְתּוֹ הַטּוֹב חָרַדְתִּי.
אֶל אַרְצוֹ נִמְשַׁךְ לִבִּי. בָּהּ קִוִּיתִי
מְצֹא עוֹד עִקְּבוֹת רַגְלָיו, רַגְלֵי נַעַר,
וּשְׁמֹעַ הֵד יַלְדוּתוֹ מִכָּל סֶלַע.
וּבְדָרְכִי עַל־פְּנֵי אַדְמַת גַּעְגּוּעָיו,
וַתִּשְׁקַע מְעַט הָאֵשׁ הָאוֹכְלָה אוֹתִי.
וָאֹמַר: רוּחַ שְׁדוֹתָיו, זֹה מִצְהֲלוֹת
אֲבִיבָיו סָפְגָה פַּעַם, אֶשְׁאַף עִמָּהּ
וְאֶדְבַּק כֹּה לָעַד עִם טֹהַר צִלּוֹ,
וּכְמוֹ בְּחֵיק אֲהוּבִי עַל אַדְמָתוֹ
הַטּוֹבָה אָשִׂים רֹאשִׁי הַיָּגֵעַ
וְעִם קֵן הוֹרָתוֹ אֶגְוַע שַׁלְוַת־עוֹלָם.

הוֹי, מָתוֹק הַחֲלוֹם אֲשֶׁר לֹא יָשׁוּב,
וּנְעוּרֵי־עַד לַלֵּב, בּוֹ שָׁמוּר זִכְרוֹ.
יֵשׁ בִּרְכַּת־אֵל בְּאַלְמְנוּת־עוֹלָמִים,
בָּהּ תִּזְכֶּה נִשְׁמַת אִישׁ, הַנּוֹשְׂאָה קִרְבָּהּ
אֶת רֵאשִׁית אַהֲבָתָהּ הַחֲתוּמָה,
כְּשֵׂאת אֲדָמָה תְּנוּבוֹת־סוֹד בַּחֹרֶף,
וּכְאֶשְׁכָּר יָקָר – אֵבֶל אֲבֵדָתָהּ.
אֲנִי זָכִיתִי בָּהּ. אַךְ נִבְצְרָה מִמֶּנִּי
בְּמִשְׁבְּצוֹת הַלֵּב הָרָפֶה שְׂאֵת
הַיַּהֲלֹם, בּוֹ גוֹרָלִי הִכְתִּירַנִי.
עָיַפְתִּי לְלֵילוֹתַי. חִוְּרַת־שַׁחַר
לֹא נִחֲמַתְנִי עוֹד. וְדָלְלוּ הַיָּמִים

כְּכָל בֵּית־אָבִי וּבְנֵי־עַמִּי יָחַד;
וּבְשָׁמְעִי מִלְּמוּל קוֹלוֹ לוֹאֵט אַהֲבָה,
וָאֵט אֶת רֹאשִׁי תַּחַת אִמְרוֹת־פִּיו,
וָאֶכְרַע כַּשִּׁבֹּלֶת תַּחַת אָשְׁרִי.
וָאֱהִי כִילִידַת אַרְצוֹ, כַּאֲחוֹתוֹ,
וָאַכִּיר עַמּוֹ וַהֲדַר־מוֹלַדְתּוֹ.
בַּעֲרֹב הַיּוֹם שָׁמַעְתִּי אֶת סִפּוּרָיו
עַל אֶרֶץ פֶּלְאִית זוֹ, בָּהּ הָאֲדָמָה
לַגֵּר וְלַיָּגֵעַ תָּאִיר פָּנִים
וְאָסְפָה כְּאֵם בְּחֶמְלָה אֶת־כָּל־נִדָּח, –
הָאָרֶץ, עֵינֵי־אֵל עָלֶיהָ תָּמִיד;
וַתִּכַל כָּמוֹהוּ נַפְשִׁי לַאֲדָמָה
עֲנָוָה זוֹ, מֵרָחוֹק לִי הֵאִירָה.
כֹּה דִבֵּר אֵלַי תָּמִיד עַל מוֹלַדְתּוֹ,
וְעַל עֶרֶשׂ־חָלְיוֹ גָּבְרוּ גַעְגּוּעָיו.
כְּנָטַע עָנֹג מֻכֵּה־שֶׁמֶשׁ, שַׁח
בִּדְמָמָה רֹאשׁוֹ. רַק שְׁתֵּי עֵינָיו עוֹד
הַמִּתְחַנְּנוֹת, הַמְּאִירוֹת דּוֹבְבוּ
הַלֵּב נְטוּיוֹת, צְמוּדוֹת, מִדֵּי עָבְרִי
בָּאֹהֶל וַתִּקְרָאנָה לִי. אָז יַנַּח
בְּחֵיקִי אֶת הָרֹאשׁ, וַתִּינַק נַפְשִׁי
אוֹר־עֵינָיו זֶה וַתִּמְלָא לְעוֹלָמִים
אֵשׁ־רַחֲמִים לוֹ וְעֶדְנָה אֵין לָהּ שָׂפָה.
וּבִגְוָעוֹ שַׁבְתִּי לְאַרְצוֹ, שַׁבְתִּי אֵלָיו,
כִּי קוֹלוֹ וּתְחִנָּתוֹ שָׁמְעָה אָזְנִי,
כִּי פָרְחָה אַהֲבָתוֹ גַּם מִקִּבְרוֹ,

בְּכוֹת פַּעַם עוֹד מִשֶּׁפַע אֹשֶׁר בָּא,
וְהוּא עוֹד יְשְׁנוֹ, וְהוּא עוֹד קָרוֹב כָּכָה,
וְדַעַת כִּי לֹא לְךָ הוּא, כִּי יֵרָמֵס
כְּגוֹזָל עִוֵּר נוֹפֵל מִקַּן אִמּוֹ!
אָנֹכִי לֹא רְמַסְתִּיו. זֶה מַזָּלִי
הִסְתּוֹלֵל כָּכָה בִּי וַיִּרְמְסֶנּוּ.
בְּבוֹא אֶל אַרְצִי רוּחוֹת־זִיו רִאשׁוֹנוֹת,
אֶל אָהֳלִי בָּא כִּלָּיוֹן, וְאָנֹכִי
עוֹד נַעֲרָה רַכָּה, חֲרֵדָה, יַלְדַּת־עֵמֶק,
וְרַגְלַי רְטֻבּוֹת טַל עֲשָׂבִים דְּשֵׁנִים
וּמְצִלּוֹת־עֵדֶר שְׁלֵוּוֹת עוֹד בְּאָזְנָי.
כְּמִקְוֵה־מַיִם זַךְ בְּסֶלַע־מִדְבָּר
עוֹד צָהַל בָּהִיר דָּמִי; גַּל־שִׁכָּרוֹן
בְּלֵילוֹת־חֹם עוֹד טֶרֶם יַעַבְרֶנּוּ · ·
וְנַפְשִׁי טֶרֶם תִּכְבַּד מִצִּפִּיָּה.
אֲבָל כִּנְחִיל־הַדְּבוֹרִים לִבִּי הָמָה
וַיָּקִו יוֹם־יוֹם וַיְנַחֵשׁ לַיְלָה לָיְלָה.
וַיָּבֹא עֶלֶם חִוֵּר, טוֹב־עֵינַיִם,
מֵעֵבֶר לֶהָרִים בָּא, וּבְזִמְרַת־לִבּוֹ
הִכַּרְתִּי אֶת הַקּוֹל, אֲשֶׁר לִי קָרָא.
הֶהָיָה זֶה הָרֹךְ לִשְׂדֵי בֵית־לֶחֶם,
הַקֶּסֶם לְאֶרֶץ־חִידוֹת זֹה הַקְּרוֹבָה,
אֲשֶׁר בְּעֵינָיו הֵאִיר, אוֹ דְמִי־לֵב,
הַנּוֹשֵׂא קִרְבּוֹ כְבָר אֶת סוֹד הַפְּרִידָה?
אַךְ נַחֲשׁוֹל־אֵשׁ כְּרֶגַע עֲבָרַנִי,
וָאֹהַב בֶּן־הַנֵּכָר לְבֶן־הַפָּנִים

לֹא רַב הַגִּיל לִי הֶעֱלָה תוֹר־אֲבִיבִי,
אַךְ יָמָיו רָחֲצוּ בְּעַרְפִלֵּי חֲלוֹמוֹת,
זוּ בָאוּ וְאִישׁ לֹא יָדַע אֵי־מִזֶּה הֵם;
כְּזֶרַע הַפְּרָחִים נָשְׂאוּ לִי הָרוּחוֹת
מִגִּבְעוֹת־תַּעֲלוּמָה מֹר דִּמְיוֹנוֹת,
וּכְגֵרָה הִתְהַלַּכְתִּי בְּאֹהֶל אִמִּי.
בְּרֶדֶת עַל יַם־סְדוֹם עֲנַן־עַרְבַּיִם
וְצִלְלֵי־אֵימָה תָּעוּ בָעֲמָקִים,
הִטֵּיתִי אָזְנִי חֶרֶשׁ וָאַקְשִׁיבָה
לְקוֹלוֹת סְתוּמִים בּוֹקְעִים מִמֶּרְחַקִּים.
כְּרִנַּת־אֵל הֶאֱמַנְתִּי שָׁם לִשְׁמֹעַ,
כְּלַחַשׁ־לֵב לִי בָא, וָאֵבְךְּ עָלַי
יְצוּעַ־לֵיל, לְעוֹלָם לֹא יְדַעְתִּיו.
וּבְקוּמִי עִם הַשַּׁחַר וָאֶתְגַּנֵּב
אֶל שִׂיחֵי עֵמֶק עָזוּב. בַּחֲרוּלִים
וּבְחוֹלוֹת נַחַל נַדְתִּי, נִרְדָּפָה
מִמַּאֲוַיִּים כְּלוּאִים, וָאָרִיחַ
כָּל עִקְּבוֹת חַיָּה, כְּתָב־עֲרָבָה נֶעְלָם, –
הַאֵין הֵם לְאוֹרְחֵי־לַיִל, אֲשֶׁר אֶת קוֹלָם
שָׁמַעְתִּי בָאֲפֵלָה, קוֹלוֹת מוֹשְׁכִים
וּמְעַנִּים וּמַמְתִּיקִים דִּמְעוֹת־סְתָרַי?

הוֹי, פַּעַם עוֹד לִבְכּוֹת כִּבְכוֹת הַנַּעֲרָה,
אֲשֶׁר הוֹד־חִידוֹת יִלְפֹּת נַפְשָׁהּ פִּתְאֹם
וּמְשָׁכָהּ בְּעֹז כִּנְחַשׁ־הַשֶּׁמֶשׁ, וְהִיא
לֹא תֵדַע מָה, רַק תֶּחֱרַד מִתִּמָּהוֹן;

מָה אָהַב רְאוֹת הָעוֹלָם מִמֶּרְחַקִּים
וְקַבֵּל מַתְּנוֹת־חַיִּים קְטַנּוֹת, דַּלּוֹת,
כְּאֹסֶף שִׁבֳּלִים בִּפְאַת שָׂדוֹת קְצוּרִים!
וְהִנֵּה בָא הָאֹשֶׁר, וְהוּא לֹא קָרוּא,
וַיִּחַן כָּבֵד עַל עֲזוּבַת חַיָּי,
וְלֹא יָכֹלְתִּי מִנּוֹ עוֹד הִתְעַלֵּם.
כְּעֵשֶׂב יָרֹק בְּאַבְנֵי הֵיכָל נִשְׁכָּח,
צָץ פִּתְאֹם, פָּרַץ חַי מִכָּל פִּנּוֹתַי,
וְלִבִּי, רַךְ וְנִכְלָם, עַתָּה חָצוּף
תּוֹבֵעַ גִּיל, תּוֹבֵעַ גְּמוּל וְשִׁלֵּם;
כָּאֳנִיָּה מְטֹרֶפֶת לְאַחַר סַעַר,
אֶת שְׂרִידֵי הָעֲלוּמִים יֹאבֶה מַלֵּט
אֶל אִי־הַמְּנוּחָה פֹּה, בְּצֵל הָעֵמֶק.
אוֹי, כִּי עָיַפְתִּי לַיְלָה לַיְלָה עוֹרֵר
מִמַּעֲמַקֵּי שְׁאוֹל אֶת מֶתֶק צְלָלַי,
עָיַפְתִּי מֵאֱכֹל יוֹם־יוֹם לְשַׁדִּי.
חַרְבוֹנֵי־יוֹם הַכּוּנִי, וּמַעְיָנֵךְ,
הוֹי גֶּבֶר זָר, שָׁם הוֹמֶה וּמִדְּמִי
הַגֹּרֶן קוֹל יָרִיעַ, קוֹל יְצַוֶּה:
הַרְטִיבִי עֲלוּמַיִךְ טֶרֶם יִבְּלוּ!

אַךְ צַעֲדִי, רַגְלִי, לְאַט, אַל תְּמַהֲרִי.
הוֹ יַאֲפִיל־נָא עָלַי עוֹד עוֹלָם יָשָׁן
בְּשָׁמָיו הַחֲבִיבִים וְהַקְּרוֹבִים,
וְקָמָה פַּעַם עוֹד בְּלִבִּי דְּמוּת עֲלוּמַי,
אֲשֶׁר עוֹד מְעַט וְצָלְלָה לְעוֹלָמִים.

לְעוֹלָם עוֹד לַחוֹפִים הָעֲזוּבִים,
כִּי נֵלֵךְ הָלֹךְ וְהַרְחֵק, הָלֹךְ וְהַרְחֵק,
עַד יָבֹא יוֹם וְדֶרֶךְ אֵין לָשׁוּב עוֹד.

לֹא אֵדַע, לָמָּה רָגְשׁוּ קִרְבִּי עַתָּה
שׁוּב רַחֲשֵׁי לְבָבִי, וְאָנֹכִי
שׁוֹקֶטֶת הֵן עֲזַבְתִּי אֶת חֲמוֹתִי,
אֲשֶׁר לִוַּתְנִי עַד פָּרָשַׁת שְׁבִילַי
וַתִּשַׁק לִי עַל רֹאשִׁי וַתְּבָרְכֵנִי –
וּלְבִרְכַּת־פִּיהָ שָׁקְטָה נַפְשִׁי תָּמִיד.
כְּאִלּוּ כָבְדוּ פִּתְאֹם פַּעֲמֵי רַגְלַי,
אֶתְנַהֲלָה בִּשְׁבִיל הַלַּיִל לְאִטִּי;
כָּל־שַׁעַל אֶל מַחֲבֵאֵי שָׂדוֹת שְׁחוֹרִים
כְּמוֹ יַפְרִידֵנִי מֵעַל קִבְרוֹת נְעוּרַי,
וְעָקַר שָׁרְשֵׁי יָמִים, אִבֵּי צַעַר,
כַּיַּעַר כִּסּוּ חַיַּי, וְאִישׁ לֹא רָאָם.
כָּל־שַׁעַל אֶל הַנֶּעְלָם הַמּוֹשֵׁךְ,
כְּמוֹ בְּיָד חֲזָקָה יוֹצִיאֵנִי
מֵעוֹלָם נָעוּל זֶה, בּוֹ פָּרְחוּ חֶרֶשׁ
זִכְרוֹנוֹת, מַרְאוֹת, רִגְעֵי־אֹשֶׁר גְּנוּבִים,
וְאוּלַמִי נַפְשִׁי יִמְלְאוּ אוֹר אַחֵר,
אוֹר פָּרוּשׂ עַל מֶרְחֲבֵי־עוֹלָם גְּלוּיִם.
וַאֲנִי, הוֹ מָה אָהַבְתִּי שֶׁקֶט יַעְרֵי
וּנְתִיבָיו הַנִּשְׁכָּחִים וּמְסֻגָּרִים,
בָּם תָּעָה קְהַל הִרְהוּרֵי־בְתוּלַי דוֹמָם;
מָה הִסְכִּין לִבִּי לְאֶבְלוֹ וַהֲדָרוֹ,

בִּנְתִיבֵי לֵיל אֶת כָּל הֲמוֹן רַחֲמָיִךְ!

עומדת רגע מִלָּכת

מַה־זֶּה עָמַדְתִּי בְּלֵב הַשָּׂדוֹת נְבוֹכָה?
עֲשָׂבִים טְלוּלִים שַׁחוּ תַּחַת לָיְלָה, –
כֹּה שַׁחוּ גַּם הִרְהוּרַי, זֶה רַק רֶגַע
הִתְרוֹנְנוּ הֲלוּמֵי חֶדְוַת־לָיְלָה.
אַתְּ אַדְמַת־אֵל חֲבִיבָה, תַּחַת חַסְדֵּךְ
נָתַתִּי לָךְ הַכֹּל, לֹא נִשְׁאַר דָּבָר
לְמִחְיַת נַפְשִׁי עוֹד זוּלָתֵךְ. כְּעֵץ
יְנַעֵר צִיצֵי־בַדָּיו הָרִאשׁוֹנִים,
לְמַעֲנֵךְ סֵעַרְתִּי אוֹצְרוֹת נְעוּרַי.
כִּי יַעֲזֹב אִישׁ הָאָרֶץ רָאָה עֳנִי
בִּגְבוּלוֹתֶיהָ, וְעָזַב מֵאֲחוֹרָיו
גַּם צִלְלֵי הַיָּמִים הַנִּגְרָרִים,
וְשָׁבוּ וְאֹרוּ לְעֵינָיו יְאוֹרֵי־שָׁחַר.
אַךְ יֵשׁ אֲשֶׁר בְּעָזְבוֹ אֶת יְגוֹנוֹ
וְנֶעֱזַב גַּם מִמֵּיטַב מַרְאוֹת־חַיָּיו,
וּבָא עֳנִי לְבָבוֹ, קֵן נִתְרוֹקֵן,
וְתָבַע אֶת הַצְּלָלִים הַחֲבִיבִים,
וִימֵי־הַחשֶׁךְ, נוֹהֲרִים וּמְלֵאִים,
בְּשׁוּלֵי שָׁמָיו יַעַמְדוּ וְקָרְאוּ
מֵרָחוֹק לוֹ בְּעָיְפוֹ: שׁוּב הֵחָבֵא!
אַךְ לֹא! לֹא יָשׁוּב לֵב עוֹד לַאֲשֶׁר עָזַב,
וְאִם יֵיקַר לוֹ, וְאִם תֵּצֵא נַפְשׁוֹ אַחֲרָיו
כִּי תֶחֱזַק יַד־הַגּוֹרָל וְהִדְבִּיקוּנוּ
הַגַּלִּים בַּאֲשֶׁר נֵלֵךְ. הוֹי, לֹא נָשׁוּב

מוֹלֶדֶת קְדוֹשָׁה מִן הַיּוֹם, אֲשֶׁר
כּוֹכָבִי הֱבִיאַנִי עַד־הֲלוֹם.
מַה־יְדִידוֹת כַּנְפֵי־לֵיל עֲלֵיהֶן! עֵינַי
כָּל־שִׂיחַ תַּבְחִין פֹּה, כָּל־כֵּף, כָּל־רֶגֶב,
כְּמוֹ־יָד תַּנְחֵנִי טוֹבָה נֶאֱמָנָה.
רַק זֶה לִּי יָמִים מְעַטִּים פֹּה וּכְזֶרַע
אֲשֶׁר לֹא פָגְעָה צִנָּה בוֹ, קְלָטַתְנִי
בְּאַהֲבָה הָאָרֶץ הַנָּכְרִיָּה.
כָּל־מַגָּע בָּאֲדָמָה תַּחַת רַגְלַי
בְּרִית־קֹדֶשׁ עִם מוֹלֶדֶת זוֹ חֲדָשָׁה,
כְּמוֹ כָל אֲשֶׁר יָדַעְתִּי וְאָהַבְתִּי
לְמִן יְמֵי־יַלְדוּתִי הַנֶּהְדָּרִים
וְעַד הַיּוֹם רַק לְאֶרֶץ זוֹ שׁוֹקֶטֶת
וּבְרוּכָה רָמַז – בָּהּ מָצָאתִי נַפְשִׁי,
מְדַמְמָתָהּ לָהּ פְּנֵי־אֵל הִלְבִּינוּ.
לֹא אִירָא עוֹד יַד־גּוֹרָל אַכְזָרִיָּה,
לֹא אַחַת מִפְּנֵי פִּגְעֵי אֵלִים רָעִים;
פֹּה נַפְשִׁי שָׁקְטָה, בָּטְחָה, הֶאֱמִינָה.
פֹּה שָׁכְחָה וַיִּיטַב לָהּ. הוֹי, שִׁקְטִי,
אֲדָמָה טוֹבָה, לִי, וּכְמוֹ לְבָבִי
הַמָּלֵא, פִּרְחִי סָבִיב בִּשְׂדוֹתַיִךְ
וְעִטְפִי צִיצֵי־לָבָן, אוֹתוֹת־חֶסֶד,
אֲשֶׁר לֹא שָׁכַח אֵל יְתוֹמֵי־אָרֶץ!
הוֹי פִּרְחִי, הָאֲדָמָה הַשּׁוֹקֶטֶת,
אֲשֶׁר לְאַט בְּחֵיקֵךְ תִּשָּׂאִינִי
וּלְאָן לֹא אֵדַע – וְזָכַרְנוּ תָמִיד

III

רוּת

לילה. שָׂדוֹת שחורים. מימין — עֵמֶק ים־המלח מְכֻסה אֵד. משמאל — חֹרשות־זַיִת מאפילות במרחק.

רוּת

סרה מן הדרך אל המשעול

הַסַּהַר עוֹד לֹא עָלָה. טוֹב כִּי אֵלֵךְ
מִתַּחַת חָפַּת־לַיִל זֹה עֲמֻקָּה
עֵת רַבָּה עוֹד, עֵת רַבָּה. טוֹב כִּי דַרְכִּי
עוֹד תֶּאֱרַךְ כֹּה בְּדִמְמַת הַלַּיִל,
הָרוֹעֲפָה עַל בְּשָׂרִי צִנָּה זַכָּה
וְסוֹכְכָה עַל שְׁעִפַּי הַנִּכְלָמִים.
הֵן נַפְשִׁי שָׁקְטָה עַתָּה, שָׁקַט לִבִּי.
אַךְ טוֹב כִּי אֵין מִסָּבִיב אִישׁ, וּשְׁחוֹרִים
הַשָּׂדוֹת כֹּה וּמְעַטִּים הַכּוֹכָבִים.
הַגֹּרֶן עוֹד רְחוֹקָה. שָׂדוֹת שְׁחוֹרִים
מִימִינִי וּמִשְּׂמֹאלִי. כָּכָה אֵלֵךְ
עִם לַיְלָה לִי, עִם לַיְלָה וְעִם לְבָבִי.

עַל שָׂדוֹת זַכֵּי־שֶׁקֶט אֵלֶּה רַגְלַי
תִּדְרֹכְנָה קַל וָבֶטַח כְּעַל אַדְמַת

אֲשֶׁר מִמַּחֲבֵא־צִלּוֹ יַאְדִּים, יָאִיר
וּבֵרַךְ אֶת הַלֵּב, אֲשֶׁר לְחַכּוֹת
לוֹ דּוּמָם יָדַע, עַד כִּי גָּמַל כֻּלּוֹ.
אַשְׁרֵי הַלֵּב, אֲשֶׁר לֹא מִהֵר פַּזֵּר
אֶת אָסְמֵי נְעוּרָיו וַאֲשֶׁר לֹא חָרַד,
פֶּן יְאַחֵר אֶת הַמּוֹעֵד. לֹא יְאַחֵר
הַלֵּב לְעוֹלָם אֶת אֲשֶׁר לוֹ זֻמַּן.

שב אל הגרן.

מֵאָז רְאִיתִיהָ הוּטַל אֶרֶס לוֹהֵט
בְּכֹבֶד דָּמִי, אָכֵן טֶרֶם יַחֲרֹג
מִמִּסְגְּרוֹתָיו עוֹד. כְּיַיִן, לְאַחַר
כְּלוֹת תְּסִיסָתוֹ, שְׁמַר עֹז בִּי חָתוּם
וַיֶּאֱפַל וַיֶּעֱבֶה בָּעֹמֶק,
עֹז יָמִים רַבִּים קָפָא. עַתָּה אַעַר
יוֹם אֶחָד אוֹתוֹ כֻּלּוֹ לְאוֹרוֹת שָׁמֶשׁ!

אַךְ הִיא אֵינֶנָּה. לֹא. הַיּוֹם לֹא תָבֹא.
אֲחַכֶּה לָהּ. גַּם יוֹם, גַּם לֵיל אֲצַפֶּה
אֶל בּוֹאָהּ. לִבִּי אוֹמֵר לִי: הַפַּעַם
עַל שְׁעָרַי דוֹפְקָה רוּחַ נוֹשֵׂאת גִּיל
וּפָתְחָה כָּל אוֹצְרוֹתַי הַחֲתוּמִים.
הוֹי, לֹא לְחִנָּם לִבִּי בָז לָאֹשֶׁר,
אֲשֶׁר בְּעָרְמָה יָבֹא אֶל כַּפֵּינוּ,
כְּהִתָּפֵשׂ צִפּוֹר פּוֹתָה, קַלַּת־דַּעַת.
לְבָבִי בָטַח תָּמִיד. תָּמִיד קִוָּה
לַיּוֹם, אֲשֶׁר אֶל אָהֳלִי הַחֶדְוָה
בְּעַצְמָהּ תָּבֹא גְדוֹלָה, עַזַּת־צָעַד,
וְהִלְבִּינָה כָּתְלֵי נָוִי, לָהּ יְחַכֶּה.
לֹא, לֹא חָרַדְתִּי מֵעוֹלָם. לֹא חָטַפְתִּי
הַכּוֹס, אֲשֶׁר לֹא־לִי, גַּם כִּי־עֻנֵּיתִי.
כִּי הֶאֱמַנְתִּי תָמִיד: שְׁמוּרָה אֶבֶן־
הַיְקָר, אֲשֶׁר רַק לִי הִיא – לֹא לְאַחֵר.
יָדַעְתִּי, כְּעֵץ בְּסֵתֶר־עָלָיו יַבְשִׁיל
לְאִטּוֹ לִי הַפְּרִי, וּבָא הַיּוֹם

וּזְרֹעוֹת צְחוֹרוֹת־לַהַט מִן הַחֲשֵׁכָה
תִּצְרֹבְנָה בְּשָׂרִי מְלֵאוֹת מְרִי־הַנֹּעַר,
וְנָפְלוּ כַעֲרוּפוֹת קֹר־מַאֲכֶלֶת.
יֵשׁ חַם גַּם דָּמִי קִרְבִּי. אַךְ אֲנִי
בָּזִיתִי אֶת הַפְּרִי, אֲשֶׁר יִקָּטֵף
בְּאֶפֶס־יָד, בְּעוֹד לֹא בָא הַסָּעַר.
הוֹי, תָּמִיד עָרֹם הֶעֱרִים לְבָבִי
וַיָּקָו בַּסֵּתֶר, וּבְמַחֲבֵאֵי־שָׂדֶה
וּשְׁבִילֵי־צוּר נִשְׁכָּחִים מִנִּי־רֶגֶל
יָצָאתִי לִקְרַאת נַחֲשֵׁי נְעוּרִים.
וְיָמִים רַבִּים עָבְרוּ. בְּדִידוּת אָהֳלִי
עוֹד טֶרֶם תִּפְקֹד אֵשֶׁת־חֵן. הָעֹלָם
הַחוֹלֵם הָיָה לְאִישׁ. הַחַיִּים פֹּרְשׂוּ
לְפָנַי גְּלוּיִם כֻּלָּם. אַךְ סוֹד אֶחָד
מְלֵא צִפִּיָּה חוֹפֵף עַל לֵילוֹתַי –
סוֹד אַהֲבָה, אֲשֶׁר עוֹד תָּבֹא, תָּבֹא.
וְהִנֵּה בָאָה. אֵדַע: עַתָּה בָאָה,
בְּאוֹר הָאֲדָמָה אַכִּיר: עַתָּה בָאָה,
בִּיגוֹן כּוֹכְבֵי אַכִּיר: עַתָּה בָאָה.
אֲבָל כְּמוֹ מֵעַרְפִלֵּי־תַעֲלוּמָה
נִשְׁקֶפֶת הִיא עַד־כֹּה. בְּכָל אֲשֶׁר
אֶתְבּוֹנֵן בָּהּ, תִּתְעַלֵּף צְאֱלֵי־קֶסֶם,
וְזֵכֶר לֹא אוּכַל דְּמוּתָהּ, כַּחֲזוֹן־סַהַר.
עוֹד מַאֲזִין אֲנִי לַקּוֹל הַבָּא
מֵרָחוֹק לִי. עוֹד מַחֲרִישׁ וּמְחַכֶּה
הַלֵּב לָאוֹת – וּמָה הָאוֹת לֹא אֵדַע.

רַעְיוֹנִי בִי יִשְׁתָּעֵר עַל הַחַיִּים,
הִשְׁתָּעֵר וַעֲלוֹת וּכְבשׁ בָּמוֹתָם.
אַךְ רֶגַע שֵׁנִי, וְהִנֵּה כְּבָר מַבָּטָהּ
מֵעֵבֶר לִי, וַעֲרָפֶל קָם בֵּינֵינוּ,
וְנַפְשִׁי, כְּעֵץ צִפֳּרָיו יְצָאוּהוּ,
מִתְלוֹנְנָה עֲזוּבָה וְנִכְלָמָה.

מֶה הָיָה פִּתְאֹם לִי? עַל שְׂדוֹתַי בֶּטַח
הִלַּכְתִּי. לִבִּי שָׁקַט כָּל־הַיָּמִים.
לֹא־פַעַם בְּנוֹת בֵּית־לֶחֶם הָעֲדִינוֹת
עַל־פָּנַי עָבְרוּ, וְעֵינָן שׁוֹפְעָה נֹעַר
וְחֶמְדַּת־דּוֹדִים נָפְלָה עַל נִשְׁמָתִי
כְּטִפַּת־אֵשׁ וַתַּרְגֵּז שֶׁקֶט דָּמִי;
לֹא־פַעַם נִמְשַׁךְ לִבִּי בְצָמָא נְעוּרָיו
אֶל מַעְיַן־אִשָּׁה טוֹב, לְחֵיק־הַפְּלָאִים,
אֶת־כָּל־עֱנוּתוֹ גֶּבֶר בּוֹ יַטְבִּיעַ.
יֵשׁ אֶשְׁכַּב בִּשְׂדֵי־אָבִיב חַמֵּי־דְשָׁאִים
וְעַל פַּלְגֵי־גַיְא נִסְתָּרִים רוֹעַת עֲדָרִי
מַלְבִּינָה לִי רוֹחֶצֶת, בְּאוֹר־הַשֶּׁמֶשׁ
רֹךְ בְּשָׂרָהּ יָאִיר וְכִפְרֵי־הַיַּעַר
שָׁדֶיהָ רַעֲנַנִּים לֵב יַרְעִידוּ;
יֵשׁ בַּאֲפֵל הַלַּיִל, לֵיל־קַיִץ לוֹהֵט,
מֵעַל אֲלֻמּוֹת גָּרְנִי לִי חֲרֵדוֹת
קוֹל־אִשָּׁה אוֹהֵב לוֹאֵט: „בֹּא וּרְמֹס
אֶת־כָּל־עֲדִי אֲבִיבִי! בֹּא וּקְטֹף,
כִּי כָבֵד מֶנִּי שְׂאֵת אֶת סֵבֶל פִּרְחַי!"

אַךְ כְּעֵשֶׂב צָמְאָה נַפְשִׁי לְתַנְחוּמִים,
וּבְרָחֲקָה עוֹד עֵינֶיהָ הַמּוּרָדוֹת
לִלְבָבִי נָטְפוּ חֶרֶשׁ אַהֲבָה, אַהֲבָה,
כִּרְעֹף רְסִיסֵי־בְדֹלַח עָבֵי־נִיסָן.
אַךְ שָׁוְא אֲבַקֵּשׁ אֶת הַדְּמוּת הַחֲבִיבָה
בֵּין מְלַקְּטוֹת־הַשִּׁבֳּלִים הָעֲנִיּוֹת, –
אֵין אַחַת עוֹד אֲשֶׁר תָּשׁוּחַ קַלָּה
כָּמוֹהָ פֹה. כְּגִבְעוֹל־שָׂדֶה זָקוּף
לְרוּחַ־יוֹם גִּזְרָתָהּ הָעֲנֻגָּה
לִרְצוֹנָהּ תִּכַּף, עַד לָאָרֶץ תִּכְרַע,
כְּאִלּוּ נוֹחַ לָהּ שָׁחֹחַ, שְׂאֵת וּכְרֹעַ,
כְּמוֹ בוֹשָׁה הִיא מִזְּקֹף קוֹמָתָהּ יָשָׁר.
יֵשׁ תִּפֹּל עֵינִי מִבְּלִי־מֵשִׂים פִּתְאֹם
עָלֶיהָ, וְהִנֵּה כְבָר הִסְתִּירָה
אֶת רֹאשָׁהּ מְלֵא־הַנֹּעַם בַּשִּׁבֳּלִים,
כְּהַסְתֵּר בַּת אֶת רֹאשָׁהּ בְּחֵיק אִמָּהּ,
וַאֲנִי לַשָּׁוְא אֲחַכֶּה עַד יַחֲוִירוּ
פָּנֶיהָ שׁוּב לִי, שְׁקוּיֵי חֵן וְיָגוֹן,
וְעֵינֶיהָ כְּמוֹ מִתַּחַת צֵל תְּנַחְנָה
עָלַי וְלֹא עָלַי... עוֹד טֶרֶם אֵדַע,
לְאָן נְשׂוּאוֹת הֵן. יֵשׁ אַאֲמִין רֶגַע, –
זֶה בְּרַק־הַשְּׁחוֹר הָרָטֹב אֶל לְבָבִי
שָׁלוּחַ, דְּלוֹת עַד תְּמָהּ כָּל־הַחֲנִינָה,
קֻבַּעַת כָּל־הָרֹךְ וְכָל־הָאַהֲבָה,
וְשָׁטְפוּ כֻלָּם יָמַי שֶׁטֶף בָּעַר.
אָז נַפְשִׁי תָּרֹן בִּי, וְקַל וְאַמִּיץ

וַאֲשֶׁר יֶחֶשְׁפוּ פַּעַם עִם הָרַעַם
בְּגַעַשׁ הַסַּעַר וּבִגְבוּרוֹת גְּשָׁמִים
וְהִפְרִיחוּ הָאֲדָמָה הַחֲרֵבָה.
יֵשׁ נִדְמֶה לִּי, כִּשְׂדֵי־חֶרְבוֹן אֵלֶּה,
גַּם אוֹן־לְבָבִי נָדַם בְּמִסְתָּרִים.
גַּם חַיַּי שָׁקְטוּ־קָפְאוּ יָמִים רַבִּים.
אַךְ בְּלֵילוֹת אֵלֶּה עֵר אֲנִי וּלְבָבִי
שׁוֹמֵעַ זַעֲקַת נְעוּרָיו אֲשֶׁר קָמוּ,
כְּהִתְעוֹרֵר גַּבֵּי־חֶשְׁוָן לִקְרַאת יוֹרֶה.
גַּם־עַתָּה קָרָא רֶגֶשׁ לִי מִגָּרְנִי,
לֹא אֵדַע מָה, בַּשָּׂדוֹת צֵאת וּבַקֵּשׁ
הַנַּעֲרָה הַזָּרָה, זוּ בְרֹאשָׁהּ
הֶחָבִיב וּבְפָנֶיהָ חוּמִים־זַכִּים
כָּל־עַיִן שַׁעַשְׁעָה וַתְּשַׁו עַל פְּנֵי
הַנּוֹף חֵן־סֵתֶר מַרְהִיב וְצָנוּעַ.
מֵאָז רְאִיתִיהָ נַפְשִׁי טֶרֶם שָׂבְעָה
תִּפְאֶרֶת זוֹ עֲגוּמָה. יוֹם וָלַיְלָה
אַשְׁתְּ לִבְנַת דְּמוּתָהּ, אַשְׁתְּ יְגוֹן עֵינֶיהָ,
אֲשֶׁר בְּהִנָּשֵׂא חֻפַּת שְׁמוּרוֹתֵיהֶן,
זִיו־אוֹרָן צַח וְאָפֵל, יַךְ עַל לִבְּךָ
הָאוֹבֵד כְּהַכּוֹת כְּבֵדָה יַד הַגּוֹרָל.
מֵרָחוֹק רַק רְאִיתִיהָ. לֹא בְרָצוֹן
אֵלַי הִתְקָרְבָה. בְּעֵינָהּ הַחֲרֵדָה
כְּעֹפֶר־שָׂדֶה יֵשׁ אֲשֶׁר הִבִּיטָה
עָלַי, כְּמִתְחַנֶּנֶת: אַל־נָא תִדְפֹּק
עַל שַׁעֲרֵי לְבָבִי הַחֲתוּמִים!

בֹּעַז

סוקר את המישור כֻּלוֹ; נשאר עוֹמד בפאת השדה

הַקָּצִיר תַּם. כָּל גָּדִישׁ כְּבָר בַּגֹּרֶן,
וִיגִיעַ־יָמִים רַב אֶל קִצּוֹ קָרֵב.
לֹא עוֹד יָנוּעוּ גַּלֵּי־בָר יְרֻקִּים
לְרוּחַ־עֶרֶב צוֹנְנָה־עֲגוּמָה,
הַנּוֹשְׂאָה חֶדְוַת־סֵתֶר צְעִירָה קִרְבָּהּ
וּמְשַׁכְּרָה קְנֵי־גִבְעוֹלִים בְּטַלְטוּלָהּ.
הַקָּצִיר תַּם. יְשָׁרִים־זַכִּים נָחִים
שְׂדֵי־הָר צְהֻבֵּי־קָנִים בְּאוֹר הַחַמָּה,
כִּירִיעוֹת־זָהָב פְּרוּשׂוֹת, צִבְעָן הוּעָם.
אָהַבְתִּי אֶת הַשָּׂדוֹת לְאַחַר קָצִיר,
וְאִם גַּם שׁוֹמֵם מַרְאָם. שִׁיר הַקּוֹצְרִים
לֹא עוֹד יְחַיֶּה לַהַט־צָהֳרַיִם;
לֹא יַשְׁקְ חַרְבוֹנֵי־יוֹם קוֹל עוֹבְדִים צְעִירִים,
אֲשֶׁר הָאָרֶץ תַּעֲלֹז תַּחַת רַגְלָם.
אַךְ טֶרֶם יֵבְךְּ הַסְּתָו. וְחֵן לָאָרֶץ
בִּמְלֹא יְמֵי הֶרְיוֹנָהּ, בְּעוֹד אֲבִיבָהּ
כַּחֲלוֹם־נְעוּרִים יֵירַק מֵאַחֲרֶיהָ.
הַשָּׂדֶה רֵיק, וְיַרְחֵי־עָמָל תַּמּוּ, —
רַק עוֹד לְרוּחַ־לַיְלָה תִּקְרָא גֹּרֶן
לִזְרוֹת הַשְּׂעוֹרִים, לְאָסְפָן אֶל הָאָסָם;
אַךְ כֹּחוֹת־עַד חֲתוּמִים בְּכָל רֶגֶב,
אֲכָלוֹ שֶׁמֶשׁ, וּבְכָל קֶלַח שָׂרוּף.
אָהַבְתִּי אֶת הַכֹּחוֹת הַנִּרְדָּמִים,
אֲשֶׁר לֹא יִרְאֵם אִישׁ, לֹא יַחְשְׁבֵם,

מלקט אחד

מֵאָז אֵלֵינוּ בָּאָה שָׁכַח אִישׁ
מַחְסוֹרוֹ, שָׁכַח לֵב אֶת כָּל־נְגָעָיו,
כְּמוֹ פִּזְּרָה שְׂכִיּוֹת־גִּיל וְקִסְמֵי־סְתָרִים.

מלקט שני

לֹא הֵאִיר עוֹד עַד־כֹּה לְעֵינֵינוּ עֹנִי,
בְּכוּר הַלֵּב הַנָּדִיב כִּי יִצָּרֵף,
כַּהֲאִירוֹ בְּעֵינֶיהָ הָעֲגוּמוֹת.

מלקט שלישי

הִיא הָיְתָה לְכֻלָּנוּ פֹּה הַגְּדוֹלָה
בְּמַתְּנוֹת הָעֲנִיִּים: נָעַם לַקֵּט
בִּשְׂדֵה זָר עִמָּהּ מִהְיוֹת בְּעָלָיו.
אַךְ גַּם לֵב בֹּעַז נִמְשַׁךְ אַחֲרֶיהָ:
מֵאָז תְּלַקֵּט אֹרוּ עֵינָיו כָּכָה.

מלקט שני

הַס! הִנֵּה בֹּעַז בָּא. מִגָּרְנוֹ יַעַל.
מֶה חָוְרוּ פָּנָיו וְעֵינָיו מַה־מַּזְהִירוֹת!

מלקט אחד

מֵאָז לֹא נִרְאוּ פְּנֵי הַמּוֹאֲבִיָּה,
זֶה יוֹם־יוֹמַיִם, יֵלֵךְ תְּפוּשׂ־שַׂרְעַפִּים,
וְעֵינָיו תָּרוֹת פֹּה וָשָׁם. אֵין זֹאת...

מלקט רביעי

אַל־נָא נְדַבֵּר סָרָה בּוֹ. לֹא יָאֶה
בִּשְׂדֵה הָאִישׁ לְלַקֵּט וְעֳמָרָיו,
וַחֲרֹץ הַלָּשׁוֹן עָלָיו בְּמִסְתָּרִים.

מלקט רביעי

כְּצִיץ־הַדָּגָן מִתּוֹךְ לֹבֶן קָמָה
הִכְחִילָה פֹּה וָשָׁם, וּבְכָפְפָה רֶגַע
בֵּין הַשִּׁבֳּלִים, עֵין הַיּוֹם הוּעֲמָה,
יָדַיִם רָפוּ, וְאָנוּ וְאָבְלוּ שָׂדוֹת.

מלקט אחד

בִּהְיוֹתָהּ פֹּה, גַּם בֹּעַז, גַּם נְעָרָיו
לַכֹּל הֵאִירוּ פָנִים. אִישׁ לֹא הִכְלִים
אוֹתָנוּ בְּפָנֶיהָ, כְּאִלּוּ סַכָּה
הַנַּעֲרָה הַזָּרָה עַל כֻּלָּנוּ.
כְּחִידָה הִיא! לוֹקֶטֶת כְּכֻלָּנוּ
הִתְהַלְּכָה בְּקִרְבֵּנוּ וּכְשַׁלֶּטֶת.

מלקט שלישי

עִם נָעֳמִי מִמֶּרְחָק בָּאָה הֵנָּה,
מֵעֵבֶר לְהָרֵי מוֹאָב הַכְּחַלְחַלִּים,
מִגְּדוֹת הַיַּרְדֵּן טְהוֹר־הַמַּיִם בָּאָה,
וַאֲשֶׁר מִמֶּרְחָק יָבֹא, חִידַת־פְּלָאִים
לְעוֹלָם עִמּוֹ וּכְלוֹת־נֶפֶשׁ סְתוּמָה.
מֵאָז אֵלֵינוּ בָּאָה לֵב כָּל־גֶּבֶר
מֵרֹךְ לֹא־יוּבַן נֵעוֹר וַיִּתְפָּעֵם,
לֵב שָׁב וָנַעַר מָלְאוּ לָהּ חֲנִינָה.

מלקט רביעי

מֵאָז אֵלֵינוּ בָּאָה שָׁקְטָה אָרֶץ,
הַגַּנִּים לִבְלְבוּ, הָרוּחוֹת זַכּוּ,
אֵין פֶּרֶץ וְאֵין רִיב בְּכָל־גְּבוּלֵנוּ.

בְּיָד נְדִיבָה פְּזְרוּ צְבָתִים סְבִיבָהּ,
וַיִּיטַב לְכֻלָּנוּ אָז בִּגְלָלָהּ.

מלקט שלישי

הַשֶּׁפַע עִמָּהּ בָּא. בַּאֲשֶׁר הָלְכָה,
שָׁם הַשִּׁבֳּלִים כָּפְפוּ מִזֶּרַע,
שָׁם הַמַּגָּלִים צִלְצְלוּ כַשִּׁיר.

מלקט רביעי

בַּאֲשֶׁר הָלְכָה בֹּרְכָה תְּנוּבַת־שָׂדֶה,
בַּאֲשֶׁר הָיְתָה בֹּרַךְ עֲמַל־אִישׁ.

מלקט שני

גַּם תְּמוֹל, גַּם שִׁלְשֹׁם נִפְקְדָה. מֵאָז
שְׂדֵה בֹּעַז כְּמוֹ נִתְרוֹקַן. דַּל מַרְאֵהוּ
וְעָזוּב כֻּלּוֹ הוּא, כְּאִלּוּ יֶעְגַּם
גַּם־הוּא לַמּוֹאֲבִיָּה הַחֲמוּדָה.

מלקט שלישי

לֹא כָבְדָה כֹּה הַמְּלָאכָה, חֹם הַיּוֹם
לֹא עִנָּה כֹּה, בִּהְיוֹתָהּ פֹּה אִתָּנוּ.
לֹא עוֹד עֲנִיֵּי־עָם עֲלוּבֵי־גוֹרָל
הָיִינוּ אָז. כְּמַלְכָּה מִתְחַפֶּשֶׂת
הִתְהַלְּכָה הִיא אִתָּנוּ חֲרִישִׁית־צַעַד,
וּצְחוֹק שְׂפָתֶיהָ, טוֹב וּמְעוֹדֵד, מָחָה,
כְּרוּחַ־יָם צוֹנֶנֶת עִם הָעֶרֶב,
כָּל־נֶטֶף זֵעָה וְעֶלְבּוֹן. הָעֵינַיִם,
עֲיֵפוֹת־אוֹר, שׁוּב נִפְתְּחוּ לִרְוָחָה,
כְּמוֹ נָפְלוּ בַהֲרוֹת־אוֹר יְרֻקּוֹת סָבִיב.

II

בֹּעַז

צהרים. שְׂדוֹת בית־לחם. בעמק — גֹּרֶן בֹּעַז. מלַקטי־שבלים בודדים.

מְלַקט אחד

הַשָּׂדֶה רֵיק. רַק זְעֵיר־שָׁם־זְעֵיר שִׁבֹּלֶת
נִשְׁכָּחָה, פְּלִיטַת מַגָּל, עוֹד כִּיתוֹמָה
בֵּין קָלְחֵי רֵעוֹתֶיהָ תִּשְׁפֹּךְ זַרְעָהּ.
אַךְ גַּם הַמְלַקְּטִים מְעַטִּים. יוֹם יוֹם יִגְבַּר
הַחֹם, וְאֵין מַחֲבֵא־צֵל וּמִסְתּוֹר אָיִן.
רַק אָנוּ הָאַחֲרוֹנִים עוֹד נִתְהַלֵּךְ
פֹּה קִצְרֵי־יָד, עֲיֵפֵי־שָׁרָב וְאוֹסְפִים
בִּפְאַת הַשָּׂדֶה שְׁאֵרִית קְנֵי־הַקָּצִיר.

מְלַקט שני

רַק אָנוּ עוֹד, הַמְפַגְּרִים. כֵּן, צָדַקְתָּ.
מִיּוֹם אֶל יוֹם קְהַל הַמְלַקְּטִים יִצְעַר.
אֵין עוֹד גַּם כַּלַּת נָעֳמִי, אֲשֶׁר
מֵאָז הַבֹּקֶר עַד עֲרֹב הַיּוֹם
כִּדְבוֹרָה שָׁקְדָה דוֹמָם עַל מְלַאכְתָּהּ.
אָז הָיָה רַב הַלֶּקֶט. בַּאֲשֶׁר הָלְכָה,

נעמי

בִּתִּי,

צָדַקְתְּ! הַלֵּב, זֶה הִסְכִּין לַאֲבֵדוֹתָיו,

בְּעֹל אשֶׁר חָדָשׁ יוּשַׂם לֹא לִרְצוֹנוֹ.

רות

כְּבָר עֵינַי לְהַבִּיט אָחוֹר כֹּה הִסְכִּינוּ,

עַד לֹא עוֹד אַבְחִין בַּאֲשֶׁר יִשְׂאוּ לִי

עִמָּהֶם יָמִים בָּאִים. חַי הַלֵּב

רַק עַל שֶׁהָיָה אוֹ עַל זֶה שֶׁיִּהְיֶה;

לִשְׁנֵיהֶם צַר הַמָּקוֹם. יֵשׁ אֲשֶׁר

אֲדַמֶּה, כִּי הֶעָבָר הוֹלֵךְ לְאַט

כְּשִׁיר מֵרָחוֹק עָנֹג וְשׁוֹקֵעַ,

אַךְ לִבִּי צָד מֵאַפְסֵי־אֶרֶץ צְלִילָיו,

וְיוֹם הַמָּחֳרָת בּוֹשׁ מִגֶּשֶׁת עוֹד.

טוֹב, נִשְׁקֹט עִם הַלַּיְלָה. הִנֵּה צֵל

יְכַסֶּה אֶת הַמִּשְׁעוֹל לְאַט. מֵרָחוֹק

אִישׁ רָם־הַקּוֹמָה הוֹלֵךְ. צַעֲדוֹ קַל

וְאַמִּיץ. אַכִּירֵהוּ. כֵּן, זֶה בֹּעַז

שָׁב מִשָּׂדֵהוּ. אָבֹא אֶל הָאֹהֶל.

הולכת.

וְאוֹרֵב לָךְ. עַל פִּתְחֵי לוֹעָהּ אַתְּ
צוֹעֶדֶת עוֹד בּוֹטַחַת. אָכֵן מָחָר
תְּזַנֵּק מִמַּחֲבוֹאָהּ פֶּתַע עַזָּה,
וְאַתְּ – אַתְּ לִקְרַאת תְּהוֹם תָּשִׂישִׂי לָכֶת!
עַל־כֵּן אָמַרְתִּי: טוֹב אֲשֶׁר אֲבַקֵּשׁ
מָנוֹחַ לָךְ בְּטֶרֶם עוֹד קִדְּמוּךְ
יְמֵי שִׁמָּמוֹן קַר וְלֵילוֹת־נְדוּדִים.
אֵין טוֹב מִבֹּעַז לָךְ, זֶה אִישׁ־חֲמֻדוֹת,
בּוֹ טֹהַר־אִישׁ וּגְבוּרַת־אִישׁ גַּם־יָחַד,
וּדְמִי־יְשָׁרִים סְבִיבוֹ וּבִטָּחוֹן.
אַשְׁרֵי הָאִשָּׁה, אֶת לְבָבוֹ תִקַּח,
וּמִלְּאָה חַדְרֵי בֵיתוֹ, עוֹדָם רֵיקִים,
קוֹל צַהֲלַת הָאַהֲבָה...

רות

נָעֳמִי, אִמִּי!
אַל־נָא אֵלַי עַל בֹּעַז תַּרְבִּי שִׂיחָה
וּלְעוֹרֵר נִימִים נוּגְנוֹת מֵאֲלֵיהֶן.
הוֹ, אַל־נָא תַחֲרִידִי הַצִּפֳּרִים
הַמְנַפְנְפוֹת עַל קַן־לְבָבִי חֶרֶשׁ!
יְהִי לִי בֹּעַז עֵץ יְפֵה־דָלִיּוֹת,
אֲשֶׁר בְּצִלּוֹ יֶחֱסֶה נוֹדֵד־דְּרָכִים
וְזִכְרוֹ שָׁמוּר עִמּוֹ יָמִים רַבִּים.
אַךְ אַל תְּעוֹרְרִי הַלֵּב, הַנָּע וְרוֹנֵן
כְּנֵץ בְּלֵיל־אָדָר לִנְשִׁיבַת־רוּחַ,
כִּי מָלְאָה עוֹד נִשְׁמָתִי לִבְלוּב אֹשֶׁר.
וְאִם גַּם גָּז, עַד אֶפֶס מָקוֹם.

לָשֵׂאת. צַעֲדֵנוּ רַךְ, וּבַאֲשֶׁר נֵלֵךְ
בַּסֵּתֶר יְלַוֵּנוּ חֶסֶד־אֵל.
אַךְ טוֹב כִּי יֵשׁ כָּאֵלֶּה, אֲשֶׁר זָר
כָּל סֵבֶל־לֵב לָהֶן, כָּל צֵל־חֲרָדָה,
וְאוֹר־הַשֶּׁמֶשׁ תָּמִיד בְּחַלּוֹנָן:
לִבְרָכָה הִשְׁאִיר אוֹתָן לָנוּ אֵל, –
זֶרַע חֶדְוָה וְלֹא תָמוּת. לֹא לְעָרְפָּה
בַּנֵּכָר נוּד, וְכָל בַּחוּרֵי מוֹאָב
אֶת צִלָּהּ שָׁאֲפוּ וַיֵּצְאוּ בְעִקְבוֹתֶיהָ,
וַיְהִי הָאֲוִיר סְבִיבָהּ יוֹם וָלַיְלָה
שְׁקוּי לַהַט־חַיִּים עַלִּיז וְשִׁכָּרוֹן,
וּכְנַטְפֵי־זָהָב רָעֲפָה רַק חֶמְדָּה.
לָהּ גּוֹרָל אַחֵר אֵל הוֹכִיחַ. תֵּשְׁתְּ
מִמְּלֹא הַכּוֹס עַד תֻּמָּהּ, וְהֵד חַיֶּיהָ
כִּצְחוֹק יְרַוֶּה שִׁמְמוֹן הָאָרֶץ.
וְלִי? לִי מִנָּה אֵל יְמֵי דוּמִיָּה
בְּצִלֵּךְ, אֵם. בֵּירַכְתִּי הַחַיִּים
טוֹב לָכֶת לִי לְאַט. יָרֵאתִי פַּעֲמֵי גִיל,
פֶּן יַחֲרִידוּ דִּמְמַת אָהֳלֵנוּ.

נעמי

הַדְּמָמָה טוֹבָה לִי, כִּי נָדַם מַעְיַן־חַיַּי.
כִּרְאִי־יְאוֹר, הַשּׁוֹמֵר זַךְ בְּבוֹאוֹת,
לְבָבִי מָלֵא מַרְאוֹת חַיִּים עָבְרוּ,
וְאִירָא סַעַר, יַעְכֹּר שֶׁקֶט־מֵימָיו.
אַךְ לֹא כֵן עִמָּךְ, רוּת! עַל תְּהוֹם נִשְׁמָתֵךְ
הַסַּעַר נָח כְּחַיָּה זְהֻבַת־עַיִן

אֲכוּלַת חֹם וְסַעֲרוֹת־יְשִׁימוֹן, —
רַק אַתְּ וְעָרְפָּה עִמִּי, כִּשְׁתֵּי פֹּארוֹת
מְלֵאוֹת־טַל אֲחוּזוֹת בְּמַצַּבְתִּי.
וַתִּרְמָז־לִי מוֹלַדְתִּי מֵרָחוֹק
וַתִּקְרָא לִי כְּאֵם לִילָדִים פְּזוּרִים,
בְּרֶדֶת לֵיל, לָשׁוּב אֶל מַחֲבֵא־חֵיקָהּ.
אַךְ טוֹב כִּי שָׁבָה עָרְפָּה אֶל בֵּית־אִמָּהּ
וּבְצֵל מוֹלֶדֶת יִפְרְחוּ נְעוּרֶיהָ.
לָךְ לִבִּי יֶחֱרַד. הוֹי, שֶׁמֶשׁ־נֵכָר
שׂוֹרֶפֶת חִישׁ אֶת אִבֵּי הָעֲלוּמִים,
וַאֲנִי זָקַנְתִּי וְאֵין עוֹד אִישׁ זוּלָתִי,
זֶה יֶאֱסֹף אֶת חֶרְפַּת בְּדִידוּתֵךְ.

רות

אַחֶרֶת הָיְתָה עָרְפָּה. גּוֹרָל אַחֵר
הוֹכִיחַ אֱלֹהִים לָהּ. לֹא לְעֶצֶב
וְדִמְעוֹת־עַיִן נוֹצְרָה. צְחוֹק בֵּיתֵנוּ
הַחַי, כְּצִפּוֹר־שָׂדֶה, הָיְתָה תָמִיד;
בִּקְוֻצּוֹת־רֹאשָׁהּ הַזְּהַבְהַבּוֹת צִחֵק
הַשֶּׁמֶשׁ כִּבְצִיץ חָבִיב, וּבְעֵינֶיהָ
כְּפֶלֶג־אֱלֹהִים רָן נֹעַר־עוֹלָם.
לֹא נָאווּ לָהּ בִּגְדֵי אַלְמְנוּתָהּ
וְדִמְמַת בֵּיתֵנוּ שֶׁנִּתְיַתֵּם
הִכְבִּידָה עַל נִשְׁמָתָהּ. לֹא לְאֵלֶּם
יְצָרָהּ אֵל. יְגוֹן־הַחַיִּים לְעוֹלָם
לֹא יִדְבַּק בָּהּ, כְּאָבָק בְּאֶבְרוֹת יוֹנָה.
יְגוֹנָהּ נִשָּׂא אָנוּ. לָנוּ קַל

לְכָל־עָנִי שִׁלּוּמִים, וְהִיא תְּפַיֵּס
כָּל־נֶאֱמָן עִמָּהּ גַּם כִּי יֶרֶב סִבְלוֹ.
וְנִסָּח מֵאַדְמָתוֹ – קִלְלַת־עוֹלָם
רוֹבֶצֶת עָלָיו כְּבֵדָה לְאֵין תַּקָּנָה.
אַךְ אַחֲרֵי אִישָׁהּ לַהֲלֹךְ – זֶה חֵלֶק
הָאִשָּׁה מִנִּי־עוֹלָם. גַּם אֲנִי
הָלַכְתִּי בְאֵלֶם נַפְשִׁי אַחֲרֵי בַעֲלִי.
וְלִבִּי פֹה, בְּקִנִּי הַצָּנוּעַ.
לֹא פַּעַם, בַּעֲרֹב הַיּוֹם, עָלִיתִי
עַל הָרֵי־נֵכָר חָרֵשׁ, בְּאֵין אִישׁ רוֹאֶה,
וְעֵינַי לְבֵית־לֶחֶם, עִיר טִפַּחְתָּנִי.
אֲשֶׁר כְּכוֹכָב לָבָן לִי הֵאִירָה
מִתְּכֵלֶת הַמֶּרְחַקִּים. לֹא בְלֵב
שָׂמֵחַ עֵינִי רָאֲתָה אֶת בַּעֲלִי
וּבָנַי לְאֶרֶץ זָרָה זוֹ נִקְשָׁרִים.
וָאֶחֱרַד בַּסֵּתֶר מִפְּנֵי בְנוֹת
הָאָרֶץ, אֲשֶׁר בָּנַי בָחֲרוּ לָמוֹ
לְנָשִׁים. לֹא רָאִיתִי אָז אֶת יַד
הָאֱלֹהִים הַטּוֹבָה, הַמַּקְדִּימָה
לָתֵת לְאֵם שַׁכּוּלָה בַּת, אֲשֶׁר
מִשִּׁבְעָה בָנִים תֵּיטַב לָהּ. גַּם בְּאָשְׁרִי
לֹא שָׁקַט לִבִּי. זָרִים הָיוּ בְנֵי
הָאָרֶץ לִי, וְשֶׁמֶשׁ־נֵכָר שָׂרְפָה
אֶת כַּרְמִי חִישׁ: מֵת בַּעֲלִי אֱלִימֶלֶךְ,
וְאַחֲרָיו גַּם בָּנַי הָאֲהוּבִים.
כְּגֶפֶן בְּשַׁלֶּכֶת אָז נִצַּבְתִּי,

נעמי

מֵאַהֲבָתֵךְ וּמִתֹּם עֵינַיִךְ
גַּם הָעֲרָבָה תֵּהָפֵךְ גַּן פּוֹרֵחַ.
גַּם חַיַּי אֲשֶׁר שָׁמְמוּ רַק אַתְּ,
כִּנְגִינוֹת עוֹף בְּגַנִּים נֶעֱזָבִים,
תְּחַיִּי עוֹד, כִּי רַק הַסְּתָו הָאַחֲרוֹן,
זֶה יַרְהִיב עֵין הַנּוֹדֵד שִׁבְעָתַיִם
מִכָּל הֲדַר הַקַּיִץ. הֵן אֲבִיבִי
לֹא מָנַע כֹּל מִמֶּנִּי: אַהֲבַת בַּעַל
וּבִרְכַּת בָּנִים חַיַּי אָז הִצְהִילוּ,
וִימֵי סְתָוִי נִשְׁקְפוּ לְפָנַי
לְבָנִים, מְאִירֵי פָּנִים, כִּשְׂדֵי־קָמָה
בַּעֲבֹר עֲלֵיהֶם מַגַּל־קוֹצְרִים בָּהִיר.
וָאֹמַר: כָּכָה אֶעֱבֹר שֶׁקֶט נְתִיבִי
וּבְיָדִי כוֹס־הָאֹשֶׁר תָּאִיר מְלֵאָה.
אַךְ בָּאוּ יְמֵי־רָעָב. אֵשׁ־בַּצֹּרֶת
יְרַק־שְׂדוֹתֵינוּ לִחֲכָה, וַאֲבֵלִים
שָׂרִיגֵי־גֶפֶן נִתְלוּ. כִּבְשׂוֹתֵינוּ
עַל שֹׁקֶת רֵיקָה גָּעוּ, וְעֵינֵיהֶן
רְעֵבוֹת־אִלְּמוֹת עָרְגוּ לִלְשַׁד־חָצִיר.
וַנֵּלֶךְ לִשְׂדֵי־מוֹאָב. אוּלַי נִחְיֶה
בָּנֵינוּ וַעֲדָרֵינוּ בְּאֶרֶץ־נֵכָר.
לֹא טוֹב כִּי יַעֲזֹב אִישׁ אֶת אַרְצוֹ בְּעָנְיָהּ,
וְהִצִּיל רַק אֶת נַפְשׁוֹ. אַשְׁרֵי אִישׁ,
אֲשֶׁר בַּצַּר לְאֶרֶץ־הַמּוֹלֶדֶת,
עִם אֶחָיו יִשָּׂא חֶבְלָהּ. יֵשׁ בְּחֵיקָהּ

כִּי חָמַד יָפְיֵךְ, וְאוּלַי יֹאמַר לִפְרֹשׂ
עָלַיִךְ כְּנָפָיו. לִבִּי יִמְלָא יָגוֹן,
כִּי אֶזְכֹּר יוֹם אִפָּרֵד מֵעָלָיִךְ;
אַךְ טוֹב הָאִישׁ, וּבְבֵיתוֹ, נְוֵה־הַבְּרָכָה,
הֵן תִּמְצְאִי הַמְּנוּחָה, כָּל לֵב אִשָּׁה
יְפַלֵּל לָהּ וִיקַו בְּלֵילוֹת־עֹנִי.

רוּת

הוֹ, לֹא! אַל נָא אֵלַי תְּדַבְּרִי כָּכָה!
יָדַעַתְּ, מַה־יָּקַרְתְּ לִי מִן הַיּוֹם,
אֲשֶׁר הָיִית לְאֵם לִי. אַתְּ הוֹרֵית לִי
כְּאִשָּׁה סְבֹל, כָּאֵם, וְשֵׂאת וּשְׁמֹר
אֶת הוֹד־הַחַיִּים עָמֹק, פֶּן יִגָּאֵל;
לְמִן הַיּוֹם הַמַּר, בּוֹ סָגַר כִּלְיוֹן
לָעַד אֶת עֵינָיו, מַעְיְנוֹת נֶחָמָתִי,
הָיִית לִי אַתְּ הַכֹּל: גַּם אֵם, גַּם אָחוֹת,
גַּם מִשְׁעַן אִישׁ, גַּם תִּקְוַת הַמּוֹלֶדֶת.
כִּי הָיָה עָצְבֵּךְ – עָצְבִּי, וַאֲבֵדָתֵךְ –
אֲבֵדַת שְׁנֵינוּ. וְאֵם וְאִשָּׁה יַחַד
כִּי יִשְׂאוּ אֶבְלָן, וְהָיָה אוֹר לִשְׁתֵּיהֶן.
לֹא יִכְבַּד אָבְדַן כֹּל מִלֵּב הָאָדָם
כָּל־עוֹד יֵשׁ לֵב וְנָשָׂא עִמּוֹ יָחַד.
יֵשׁ נִדְמֶה לִי, לֹא הָיָה גַּם בִּימֵי
הָאֹשֶׁר לִבִּי מָלֵא הֶמְיַת־חַיִּים
וְאַהֲבָה וְעֶצֶב פּוֹרֶה כָּכָה;
כִּי פָּרְחוּ אָרְחוֹת־נֹד וּשְׁבִילֵי־חוֹל,
בַּצִּיָּה דָשְׁאוּ בְּלֶכְתֵּנוּ יָחַד.

עַד־מָה, כְּמוֹ לְמַרְאוֹת־סוֹד רְחוֹקִים
בַּת־עֵינָהּ דְּבוּקָה, וְהִיא פֹּה תּוֹעָה זָרָה,
הֲיֵשׁ כִּי בֹּעַז...

רות

נגשת בתוך הרמדומים, אלמת־שבלים על שכמה

שָׁלוֹם לָךְ, חֲמוֹתִי!
אֵחַרְתִּי גַּם־הַיּוֹם לָשׁוּב, כִּי רַב עוֹד
הַלֶּקֶט בִּשְׂדֵה בֹעַז. טוֹב הָאִישׁ לִי
כְּקֶדֶם, וּבְאוֹר־פָּנָיו מִדֵּי פַעַם
בְּפַעַם יְקַדְּמֵנִי. דִּבְרֵי־פִיו
הַשּׁוֹקְטִים וְהַנְּבוֹנִים נוֹפְלִים רַכִּים
כַּצֵּל עַל שָׂדוֹת לוֹהֲטִים מִשָּׁרָב,
כַּטַּל כְּרוּחוֹת־יָם בְּבוֹא הָעָרֶב...

נעמי

מָה אָמַר לָךְ הַיּוֹם?

רות

לֹא אֶזְכֹּר דָּבָר.
רַק לִבִּי יַקְשִׁיב קוֹלוֹ כִּי יְדַבֵּר,
רַק לִבִּי לִקְרַאת קוֹלוֹ יִפָּתֵחַ.
מָה אָמַר לִי? אֲהָהּ, לֹא אֶזְכֹּר דָּבָר.
אַךְ קוֹלוֹ הִלֵּךְ מָה עָלַי, לֹא אֵדַע,
וְנַפְשִׁי שָׁקְטָה לוֹ כְּלִקּוֹל מַעְיָנוֹת.

נעמי

כִּי טוֹב הָאִישׁ וְלִבּוֹ זַךְ, יָדַעְתִּי.
גַּם קָרוֹב לָנוּ הוּא. אַךְ אֵין זֹאת, בִּתִּי,

חֵן נַעֲרָה עֲנֻגָּה הָיָה חִנָּהּ,
יַד־גֶּבֶר עַזָּה טֶרֶם הֵסִיר עֶדְיָהּ;
כְּצִיץ עוֹד טֶרֶם הִבְהַב בְּאֹדֶם שֶׁמֶשׁ,
הִלְבִּינוּ נְעוּרֶיהָ הַחֲמוּדִים,
וּשְׁחוֹר אַלְמְנוּתָהּ, כְּאֹפֶל בְּרוֹשׁ רַעֲנָן,
עַל זִיו פָּנֶיהָ הֵצַל־הֵאִיר חֶרֶשׁ.
וּפִתְאֹם הוֹד שֶׁל בַּגְרוּת הוּטַל
בְּרֹךְ בְּתוּלֶיהָ, כְּאִלּוּ גָמְלָה עַתָּה
מִמַּגַּע שֶׁמֶשׁ עָז, וְגֵו הַנַּעֲרָה
יוֹם אֶחָד פָּרַח־הִבְשִׁיל כְּמוֹ־אִשָּׁה.
כְּיַלְדָּה, תֹּם הִרְהוּרִים עוֹד יְרַחֵף
עַל רֹאשָׁהּ, שָׁקְטָה תָמִיד מִדֵּי יָשְׁנָה
וְעַתָּה עַל מִשְׁכָּבָהּ לַיְלָה לַיְלָה
תִּתְהַפֵּךְ חֲרֵדָה, נִשְׁמַת־פִּיהָ כָבְדָה,
וְחָזָה, בָּגַר, נָע מִסַּעֲרוֹת־סְתָרִים.
הֲיֵשׁ כִּי הִיא אוֹהֶבֶת? אַךְ אֶת־מִי?
לֹא מְעַטִּים הֵם הַנְּעָרִים בְּבֵית־לֶחֶם,
אֲשֶׁר יָסֹבּוּ לַיְלָה עַל הָאֹהֶל,
כִּצְלָלִים תּוֹעִים. אַךְ אַף־אֶחָד אַיִן,
אֲשֶׁר יְמַלְאֶנּוּ לִבּוֹ קְרֹב אֵלֶיהָ.
כֹּה גַם בְּעָנְיָהּ תַּרְחִיק אֶת כָּל־נִקְלָה
בְּסֵתֶר יָפְיָהּ, בְּפַעֲמֵי בַת־מֶלֶךְ,
אֲשֶׁר לָהּ גַּם כִּי־תְלַקֵּט בִּשְׂדֵי זָרִים.
אַךְ מָה הָאוֹר, הַתּוֹעֶה בְּעֵינֶיהָ,
וְהוּא חָדָשׁ עִמָּהּ כַּחֲדַשׁ יְגוֹנָהּ?
אֶתְבּוֹנֵן בָּהּ אֲרֻכּוֹת, וְהִיא לֹא תֵרֶא

אֶת פָּנָיו מִדֵּי רֶגַע, כְּאִלּוּ הִבְרִיק
בְּדַרְכּוֹ אוֹצַר־אֵל, וּבוֹ לֹא יִזְכֶּה. –
וְהִיא לֹא תָסִיר בִּגְדֵי אַלְמְנוּתָהּ,
וַתִּבְחַר בְּהוֹד־אֲבִיבָהּ עִם חֲמוֹתָהּ
הַזְּקֵנָה פֹּה לָשֶׁבֶת בְּאֹהֶל דָּל.
מַה־יֶּהֱמֶה לִבִּי לָהּ, מָה אֲרַחֲמֶנָּה!

(קמה ומביטה אל הדרך)

אַךְ לָמָּה בוֹשְׁשָׁה הַיּוֹם לָשׁוּב? הַשֶּׁמֶשׁ
כְּבָר שָׁקְעָה, וְדִמְדּוּמֵי־צֵל כָּל הָרְשׁוּת
הַזֵּית עָטְפוּ סָבִיב. הִנֵּה שָׁב
עִם עֶדְרוֹ גַּם הָרוֹעֶה. לִפְנֵי סִפּוֹ
אִישׁ אִישׁ עִם בֵּיתוֹ יֵשֵׁב לֶאֱכֹל
אֶת סְעֻדַּת עַרְבּוֹ. אַשְׁרֵי אִישׁ אֲשֶׁר
כִּשְׁתִילֵי־גַן מִסָּבִיב בָּנָיו לוֹ,
לָהֶם כָּל־עָמָל יֵקַל שְׂאֵת, וְעָנְיוֹ
עִמָּהֶם יַחַד יִמְתַּק לוֹ! מִכָּל
חֲמוּדוֹתַי הֵן רַק רוּת לִי עוֹד נִשְׁאָרָה,
וְלָהּ רַק יִדְאַג לִבִּי. רְאוֹת בְּאָשְׁרָהּ
מָה עוֹד חָפַצְתִּי, וְאִם גַּם יְהִי לְמַזְכִּיר
יְגוֹנִי לִי! – – אַךְ לָמָה אֵינָהּ שָׁבָה?
הֲיֵשׁ כִּי הִכְלִימוּהָ שָׁם הַנְּעָרִים,
הַקּוֹצְרִים בִּשְׂדֵי בֹעַז?

(קמה שוב ומביטה מִמְּשָׂכוֹת למרחק)

לֹא, אֵינֶנָּה!
אֵין אִישׁ! וְלִבִּי יֶחֱרַד לָהּ כָּכָה!
מֵעֵת שׁוּבֵנוּ תִיף מִיּוֹם לְיוֹם.

שָׂדֵהוּ לְאוֹר מְדוּרַת־קוֹצִים עָלָיו
וַיֵּיטִיב לִבּוֹ בַּאֲשֶׁר בֵּרְכוֹ אֵל.
רַק אֵלֶּה, אֲשֶׁר הִשָּׂם אֱלֹהִים
שְׂדֵה־נִיר וּבִרְכַּת־קָמָה, אֶל הַשָּׂדוֹת
הַקְּצוּרִים עוֹד יַשְׁכִּימוּ מִדֵּי בֹקֶר
וּבְחֹרֶב יוֹם יְלַקְּטוּ כָּל אֲשֶׁר
הִשְׁאִירוּ אַחֲרֵיהֶם אַנְשֵׁי־חֶסֶד
לֶעָנִי וְלַגֵּר. כֹּה גַּם אֲנַחְנוּ,
בִּזְרֹחַ נֵר הָאֹשֶׁר עַל רָאשֵׁינוּ,
בְּיָד נְדִיבָה תָּמִיד הֶעֱנַקְנוּ
לְכָל קְשֵׁה־יוֹם, לְכָל יוֹדֵעַ מַחְסוֹר
מִכָּל אֲשֶׁר בֵּרְכָנוּ אֱלֹהִים.
מִי מִלֵּל לִי אָז, כִּי שְׁכֹל וְאַלְמוֹן
כְּתֻמָּם בּוֹא יָבוֹאוּ בִּשְׂדֵי־מוֹאָב
עָלַי וּבְחֹסֶר־כֹּל בְּאַחֲרִית יָמַי
אֶל עִירִי אָשׁוּב וְאֶרֶץ־מְכֹרָתִי?
אִם הֵמַר אֵל לִי, לֹא אֶתְאוֹנֵן עוֹד.
אֲבָל לְרוּת לְבָבִי יִזְעָק. אַרְצָהּ
וּבֵית אָבִיהָ, נְשִׂיא אַדְמָתָהּ, עָזְבָה
לָשֵׂאת כָּל חֶרְפַּת עֹנִי פֹּה עִמָּדִי
יְלַקֵּט בָּעֳמָרִים בִּשְׂדֵי זָרִים.
הוֹי רוּת, צִיץ־מוֹאָב חָבִיב! עוֹד בְּעֵינֶיהָ
חֵן־נַעֲרָה חַם, וְצַח וְרַעֲנָן בְּשָׂרָהּ
כַּזַּיִת בְּנִצָּתוֹ. עֵינָיו גֶּבֶר
אֵלֶיהָ מִבְּלִי מֵשִׂים אִם רַק יִשָּׂא,
וְלֹא יוֹרִידֶן עוֹד, וּבְלֶכְתּוֹ יָסֵב

יעקב פיכמן

רות

I

נָעֳמִי

אהל בודד. מסביב לו אֲלֻמּוֹת־שעורה. במרחק מלבינים בתי בית־לֶחם. השמש שוקעת. נעמי יושבת וטוחנת.

נעמי

הַשֶּׁמֶשׁ רַד; הַגְּבָעוֹת מַאְדִּימוֹת,
וְיַם־הַמֶּלַח עָטָה אֵד־עַרְבָּיִם.
מַה־קּוֹדֵר עֵמֶק־מָוֶת זֶה וּבוֹדֵד
בְּרֶדֶת לֵיל עַל שְׁדוֹתָיו הָעֲזוּבִים!
אַךְ פֹּה, בְּמִשְׁכְּנוֹת מוֹלֶדֶת,
יְגוֹן־הָעֶרֶב יִנְעַם. מָתוֹק צֵל
הָאָרֶץ, בָּהּ הָעוֹלָם נִגְלָה תְחִלָּה,
לְאַחַר נְדוּדֵי־חַיִּים וַאֲבֵדוֹת.
אָהַבְתִּי שֶׁקֶט־עֶרֶב. הֵן גַּם יוֹמִי
כְּבָר נוֹטֶה לַעֲרֹב; וּלְנֹכַח עֶרֶב
מַה־יִּשְׁלֶה לֵב! כִּבְגַלֵּי מַיִם רֹגְעִים,
בְּמַרְאוֹת־שְׁקִיעָה אֵלֶּה יִזַּךְ עָנְיִי.
כְּבָר כָּלָה קְצִיר־הַשְּׂעוֹרִים, וְהַיּוֹגֵב
בְּגָרְנוֹ יָלִין, יִשְׁמֹר עַל יְבוּל

שירים

אמת, היום אין אנו נזקקים לכך, לפי שהחלוף נקבע לטובתנו בכל־מקום. ואף התינוקות לומדים בבית־הספר כמה ענינים ביום אחד, כדי להאחיז את הדברים במוח הרופס והמטשטש קצת מתוך הפיכה מרבה מניה וביה במשך שעה שלמה. אגב, מועיל להם לתינוקות רבוי־גונים זה, שלא יתכוצו בארבע אמות של תורה מצמצמת בלבד, אלא יתרגלו מילדותם לקרב את הרחוקים על־ידי הצד השוה שביניהם, ולעמוד, מתוך הסמוכין והרכבת ענינים שונים זה על־גבי זה, על העולם הגדול שמקרוב ומרחוק, המרכב ופשוט כאחד.

אמנם יש גם מי שחושש, שמא יגרום החלוף לשטחיות ולרפרוף, בעוד שההפיכה המרבה גורמת להתעמקות ולהבנה דקה בטיב הענין הנדון. מתוך החלוק שבין הדברים אפשר, לכשתרצה, לעמוד על סוד היצירה יותר מאשר בדרך־ההקש. אכן החפירה בעמק בלבד אינה מגלה את הזהב אלא במקרה, מה שאין כן כשיש רחב עמו: „דברי תורה עניים במקום זה ועשירים במקום אחר" — הוא כלל גדול בחיים ובמדע, שכן תומכת הפילוסופיה יתדותיה במדעי הטבע, ומשניהם נבנית תורת הנפש. עולמנו — יותר משהוא בנוי שכבות על־גבי שכבות ממעלה למטה מסדר הוא חבילות חבילות זה בצד זה, וכל מי שהוא נוקב ויורד בלבד הוא עודר פעמים באשפתו ומעלה צרורות על־גבי צרורות.

הזהב, ומעשי תשבֵּץ באמצע; תמיהה ושאלה; פֵּרוק וסתירה, חדוָה ומחול, עצב וצל, וחוזר חלילה. וכאן מקיש המוח בקורנס: דַּי. תאמר, מנוחה דרושה לו לאדם לשם עִכּול המזון הרוחני; לא כי, אלא אויר זה נתמלא אֲדֵי־מחנק, וזרם חדש של אויר צח הכרח הוא לו. שכּן מרֹב בליעה ופְלִיטָה אָכְלוּ החמרים המזינים. וכרָאָה זו מבקש המוח לא מנוחה, אלא אויר חדש, רענן וטהור. הרי הכל מודים: ביום – אין המוח פוסק מעבודתו אפילו לשעה קלה. ובלילה בשעת שֵׁנה חזקה אפשר שהמוח נח לחלוטין. עיפות המוח אינה באה אלא מתוך שקרני־המשוש שלו, כביכול, נעשו קהים לגבי דבר זה החוזר ונשנה בלי־הפסק, ואינם קהים לגבי מֻשגים אחרים, שנראים לו לאדם ברגע של חלוף כאלו קלים הם ומרפרפים. לא המֻשגים קלים הם, אלא הוקל למוח על־ידי החלוף. תדע לך שכן, שהרי אדם הולך בָּטל מוגיע את מוחו לא פחות מאיש עובד, על־ידי הרהורי־הבל ומראות־הרחוב וצרופיהם וצרופי צרופיהם. אדם רוחץ באמבטי שעה ושתים, ושוב הוא מזדהם במֵי טהרתו, והוא זקוק למֵי שטיפה.

אכן חִלופם של ספרים מביא לו לאדם רְוָחָה אף במקום אחר: כמה שמֵחה העין על צורת האותיות החדשות ומדתן השונה, רֹחב השורות והחלל שביניהן, גֹדל הפסוקים וסִמני־ההפסק שבהם. אף האזן שומעת צלצול חדש, והמוח נהנה מסגנון אחר. ספרי התלמוד ומפרשיו, שכמה מהם נדחקו ועלו בעמוד אחד, נשתנו בכתבם וצורתם לשם תבחנה, מדעת, ובעִקר לשם אחיזה במוח בשֶׁל חִלופם החיצוני והפנימי, שלא מדעת. אף בימֵינו יצאו לשֵׁם הבחנה במקורות ספרי־התנ"ך באנגליה בשלל צבעים, כל מקור בצבע מיֻחד; והואיל ולא נתיַחד מָדור מיֻחד לכל צבע, אלא הכל בא כסדר הכתוב, אין הנאת העין גדולה כל־כך בשל הַסִּימֶטְרִיָה הלקויה. ומטעם זה בולט ההבדל שבמקורות השונים ומנַקר את העין ביותר. ואִלו באו מפרשי התלמוד אף הם בצבעים שונים, אפשר שלא השביחו, לפי שאז נִטשטשו לגמרי קוי־השתוף שיש בין הפנים ובין הפֵּרושים. ואפשר שדוקא חלוף זה בלשון ובצורה קָלה הוא לגבי התמדה, והוא הוא שגרם להם לתלמידים להתיַחד עם ספר אחד רֹב שעות־היום ורפיון לא תקָפם ולשעמום לא היתה שליטה עליהם. הואיל ולא ספר אחד לפניהם, אלא כמה וכמה ספרים בבת־אחת. האדם קורא וחודר לעֹמק הדברים, והעין רואה עולם מלא ונהנית:

„כל עמוד ועמוד שתי רצועות של אותיות דקות קבועות בו משני צדדיו מזה ומזה, מבחוץ, ורצועה רחבה באותיות גדולות מבפנים; ולמטה מהן בשולי העמוד – ים של אותיות דקות מן הדקות צפופות ומובלעות זו בזו; ובין כל רצועה ורצועה, מאותן שבצדי העמוד ובְשוּלָיו, פסין דקים ולבנים נמשכים כמין שבילים צרים" (מנדלי מו"ס: ספר הקבצנים, עמ' 23. אמת, המחבר מלגלג על כך ומגַנה: „כטפין של זבובים", – ואין הדין עמו).

וציורי לשונו, מצרף מִשְׁלָיו ומשפיע מתורתו, הופך בצבעים ומסרסם, מעביר בקולמוס על־פני הקוים הדקים, מבליע כמה מהם וחורזם יחד; ולא עוד, אלא שהוא הולך ומשתבח באמנותו: אותיות גדולות ומאירות־עינים כאן, תורה צרופה ובהירה, מְטעמת ומְסברת יפה יפה, וכל השומעה לא במהרה הוא מְשַׁכְּחָהּ.

קורא אדם בספר, מתעמק ונהנה, וכשהוא מגיע לפרק חדש, הריהו מעלה על־גבו ספר אחר ומעַיֵּן בו, אף־על־פי שאינו מגוף הענין. פעמים הוא מרכיב ספר־שירים על־גבי ספרי־הגיון, ויש שהוא שוטח עתון בן־יומו על־פני אגדה נאה ועתיקה. משל לאחד המכניס חֻלין לעזָרה מאנס: עומד הוא בסוגיה חמורה ומתקשה בה הרבה, ועד שהוא מתעמק בעיונו ומקמט מצחו, הוא מרים ראשו כדי־רגע ותולה עיניו בשמים ובמראה יער ואחו בשפולי רקיע. „המהלך בדרך ושונה, ומפסיק ממשנתו ואומר: מה־נאה אילן זה, מה־נאה ניר זה" — א י נ ו „מתחַיֵּב בנפשו" כדעת ראשונים, אלא, להפך, הוא מחַיה את נפשו. דבר זה הכרח הוא לו, שכן אין ראיה זו גורמת להפסקה, אלא ההנאה שבאמצע ממתיקה את ההפסקה ומַנעימה, ומַצילתו מן השעמום שבחזָרה ומסחרחרות־הראש שבסבוב התמידי בארבע אמות שלו. אין הדברים, שהוא מתעמק בהם, מוצאים עוד אחיזה וקליטה במוח מפני הצֵרופים מעוֹר אחד, המשתרבבים בהמשך־הענין שלפניו. אף המנוחה המֻחלטת, זו הריקות שבהפסק, אינה מַצילתו מגלגול רצופין וגבוב צרופין, אלא אם־כן ילך ויתקשר במראות חדשים, הם וצרופיהם התלוים בהם.

„כל אמן יש לו סגנון שלו, סגנון זה המתגלה בכל יצירותיו כֻּלן. אם צַיָּר הוא, הרי עמו הַ„קוֹלוֹריט" שלו המיֻחד, שהוא חזק ביותר או קלוש, טפוסים אלה החביבים עליו, אם אצילים או דָרֵי מַטָּה, מצבי־גֵו אלה משלו, אפן יצירתו וחִבּוּרָהּ, אף דרכו המיֻחדת בַּעֲשִׂיָּה, העלאת הצבעים, דמות־אִיקונין שלו, סממניו וסוד גִלּוּמוֹ. אם סופר הנהו, הרי יש לו הפרצופים הללו משלו, והן נפשות סוערות בטיבן או שוקטות, מַחֲרֹזֶת החזיון, סבוכה אם פשוטה, הסיומים הללו, נוגים הם או מגֻחכים, רֹשֶׁם סגנונו, מבנֵה־המשפטים שלו ואפילו א ו צ ר מ ל ו ת י ו"[1].

כך, לא זה בלבד, אלא אפילו צרוף־מלותיו של הסופר חוזר ונשנה בסדר קבוע שלא מדעתו: אם מחזור גדול ואם מחזור קטן. אמת, אין המחבר מרגיש בכך ואף הקורא אינו חש לכאורה כלום. ואולם אין המוח בית־קבול סתם, הקולט הכל מבלי חשבון ודעת, אלא מעין מכונת־ספירה קבועה בו, והיא חוזרת במַנְגָּנוֹן כביכול, הולכת ומונה: פעלים מבנין הכבד — כך וכך, תארי הפֹּעל עולים לסכום כזה וכזה; שמות סתמיים כהֵנה וכהֵנה; מֻשגים מטֻשטשים באים רצופים; צבעים בהירים — בסרוגין: תכלת, לבן ועין־

1) H i p p o l y t e T a i n e: „Philosophie de l'art", Paris, 1881. I. p. 5.

ומוסיף צרוף אחר המזדוג לו עם המלה כשהיא נשנית שוב בפיו. העשירות במלים אינה מצילה את הפיטן מחזרה ומשנויים: רבו המלים גדלו עמהן הצרופים, וצער־ההבעה במקומו עומד.

ו

סגימת החזרה יש בה לכאורה משום הגדשת הסאה, שכן אכילת דבש הרבה מביאה לידי הקאה, ויום סגריר מכניס שעמום בלב. כל רשם שאנו מקבלים מן החוץ באמצעות חושינו יש לו ממילא הד בפנימיותנו, מעין חזרה בכח עצמו על־ידי הזכרון, ופעמים, כשהרשם חזק ביותר, הולך ההד הפנימי ונשנה כמה וכמה פעמים, על־ידי הזכרון ושלא על־ידו (פעלה חוזרת של העצמים הפנימיים שבגוף שיש להם נגיעה אל מעשה ההתרשמות של החושים). אכן חזרה זו נמתקת על־ידי כמה השפעות אחרות החודרות באותה שעה לפנים. הדו של זה נבלע בחברו ונמוג לאטו, או שניהם מתמזגים יחד. אבל כשהחזרה מן החוץ אינה פוסקת, הרי הם וצרופיהם, הדים והדי הדים, נערמים זה על־גבי זה, והם מבליעים את שאר הרשמים הבאים מכח אחר, והגרויים שמבפנים מתמזגים לערבוביה של קולות ובנות־קול החוזרים על ציר אחד, עד שהם מביאים לידי בחילה והקאה. תקתוק האורלוגין, זמזום יתושים ושאון הכרך יותר משהם מבלבלים את הנפש הם מטשטשים אותה ב„הדרן" זה שאינו פוסק. עקר הגדשה שכזו אינה מין צרוף של מזיגה, הרכבה חימית חריפה, מעין הקדחת תבשילים במלח ופלפלין הרבה, אלא זווג פיסיקלי של בלילה עכורה, וגלגול שאינו פוסק, שחיקת עצמות וטשטוש הצורה.

תלמיד חוזר מבית־מדרשו בטשטוש המוחין: דרשתו של הרב לקויה היתה הפעם – קמחא טחינא טחן. הרב לא נסתבך, חלילה, לא הבליע כמה הלכות בבת־אחת ובחפזון ולא נתפס בהשערות פורחות באויר והררים התלוים בשערה, אלא עוסק היה כל היום במשנה תורת ולש בעסתו. לא די שבית־המדרש יצא בלי חדוש, אלא שחזר על הראשונות והטיל בהן פגם: אוכלין היה מוציא מבית־הבליעה ותחבם שוב לתוך הפה. גדול צערו ויש לו על־מה להצטער, שכן הגלויות אינן טעונות גלוי, וכל הבא ומכריז על המפרסמות גורם הוא לטשטושן. הא כיצד? עמל אדם לקנות שלמות ודעת, מצרף הוא כמה צרופים, מזוג את העולם החיצוני עם עולמו הפנימי, והוא הולך ומהפך את רשות־הרבים לרשות־היחיד שלו על־ידי לשון נפשו הוא. המשג החדש קבע לו ישיבה בתוך מוחו וחי הוא עם שכניו בשלום: מקבל הוא ונותן וחוזר ומקבל, קמעה קמעה ובבת־אחת. בינתים קלט דברים חדשים ונתמזגו אצלו יפה, אף המשג הקודם נתעשר בגונים, שכן קבל מנה יפה מהאורחים החדשים שבאו אחריו. וכאן בא חכם בגבולו, מכניס ידו ומחטט בתוך שלו, מוציא שוב הכל לרשות־הרבים, ערם כביום הולדו ראשונה, מזוג את קולו

„אֵי חַרְבִּי, אֵי חַרְבִּי, חֶרֶב נָקָמֶת?"
„אֵי קַשְׁתִּי, אֵי חַרְבִּי, חֶרֶב מִלְחָמֶת?"
אֵי קַשְׁתִּי, אֵי חַרְבִּי, חֶרֶב נָקָמֶת?
(בעים רוחי. עמ' 139–140).

כל שורה פותחת בית, והשורה השנית חציה חוזרת בכל בית, וחציה השני שונה בבית ראשון ודומה בבית שני ושלישי, ומכאן יש שֶמִּלה בודדת חוזרת: „למשנאי אשלם"; „ומשנאי אגירה בשלח". „ויהי חלקך שמן לעולמי עד" – „ויהי חלקך שמן בעולם הבא"; „ומלאך טוב יאנח דום" – „ומלאך טוב הוא יבכה מר" (בששי בין ערבים, עמ' 168–169).

... וּבְחֶשְׁכַת הַלַּיִל בְּלִי קֶשֶׁת וָשֶׁלַח
עַל סוּס קַל עֵין דּוֹרָה בָּא שָׁאוּל הַמֶּלֶךְ.

בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר בְּלִי קֶשֶׁת וָשֶׁלַח
עַל סוּס קַל הַמַּחֲנֶה שָׁב שָׁאוּל הַמֶּלֶךְ.
(בעין דור. 173–175)

אכן יש אצלו חזרה בלי כל שנוי בשירים מועטים, כגון: שירה (עמ' 83). ופעמים אף חזרה על חצי הבית בלי שנויים, כמו: „נגילה, נתעלסה באהבים" (עמ' 51), „בגן" (עמ' 19–20), „טְרִיאוֹלֶט" (עמ' 90) ועוד. והרי אלה בטלים ברב.

שניאור נוהג אף־הוא חזרה בלי שנויים, כגון: „מעשה" (עמ' 59–60); „פזמון ערב" (עמ' 132–133). ויש שיחזור על חציו: את כל לבה מסרה לו (עמ' 7–8). אכן אף חזרה בשנויים רבה היא בשיריו: „שיחות ערב" (עמ' 126–129); „משטמה" (עמ' 138–141); „בהרים" (עמ' 181–261), ועוד הרבה. השנוי חל פעמים בחלופו:

„יוֹם אָבִיב וְלַיְלָה נִפְגָּשׁוּ"
לֵיל קַיִץ וְיוֹם בּוֹ יִשָּׁקוּ.
(כאשר גמל האשכל. עמ' 307–310).

השנויים אף טעם אחר להם. ההרגשה אינה בת־הבעה בשלמותה, שכן המלה רפויה ביותר, ואין בכֹּהה לעמוס על עצמה הד כל הצרופים שמלפניה ושלאחריה. הפיטן אינו מוצא ספוקו בצֵרוף אחד, והוא מנסה

הוי, הִתְהוֹלֵל לְךָ הַכְּפוֹר!

הַבְהֵב, לַהֵט, צְרוֹב וּדְקוֹר....

(משירי החרף. עמ׳ 60).

ואפילו ב„בשירי עם״, שהזמר עִקר בם, יש שיתגנב שנוי כל־שהוא בבית החוזר:

רַמָּאִים הֵם וַחֲנֵפִים הֵם, –

גַּנָּבִים שֶׁבְּגַנָּבִים.

עֲרוּמִים הֵם וַחֲנֵפִים הֵם –

גַּנָּבִים שֶׁבְּגַנָּבִים!

(בהבטחות שוא.

לְמִי אֶבֶן טוֹבָה,

וּלְמִי הַמַּרְגָּלִית,

וּלְמִי שֵׁשׁ אֶצְבָּעוֹת

בְּיָדוֹ הַשְּׂמָאלִית.

כֵּן, מַזָּל וּמַזָּל:

לָזֶה יֵשׁ מַרְגָּלִית

וְלָזֶה אֶצְבַּע שִׁשִּׁית

בְּיָדוֹ הַשְּׂמָאלִית.

(למי אבן טובה. משירי עם. עמ׳ 23—25).

טשרניחובסקי מַרבה לחזור וכמעט תמיד בשנוי שבצרוף: „נצאה נגורת שאננים״, „כזרוח החרסה בגנים״, „נגורה נתעלסה בגנים״ (נצאה, עמ׳ 3); „נגילה, נתעלסה באהבים״ (נגילה, עמ׳ 51) – כל שורה מתמלאת מחברתה. „שיר עדן, שיר פלא ומחמד כל שיר״ – „שיר עדן, שיר פלא זה, יעלת החן״ (ליפה־פיה, עמ׳ 55–56). „חבקתי נשקתי אותכה״ – „בחבקי ובנשקי אותכה״ (באביב ימינו, עמ׳ 52). „הן שבתי בית אבותי, בל אדע אם אנוחה״ – „הן שבתי בית אבותי, לא אדע אם אנוח״ (הן שבתי, עמ׳ 98–99). „נא השיבו לי ילדותי״, „חלומותי לי השיבו״, „לי השיבו שירי נֹעַם״ (געגועים, עמ׳ 105) – שתי המלים „לי השיבו״ מחליפות בכל פעם את מקומן מימין לשמאל ופנים ועֹרף, כזוג נחמד בשעת מָחוֹל.

ביאליק חוזר פעמים על כל הבית בלי שנוי כלל, כגון „הכניסיני תחת כנפך" (עמ' 105–106), או „תקות עני" (עמ' 223–229). ב„תקות עני" באה החזרה רק על חציו של הבית הראשון, וסיומו מתחלף באחר. השנוי הקטן: „הוי" שנהפך ל„הה", כמעט שאינו נִכר, אף־על־פי שאין זה מקרה בלבד. בעִקר מטיל ביאליק שנוי בכל חזרה, וִיהִי שנוי קטן: „צפורה נחמדת" – „צפורי היקרה" (אל הצפור, עמ' 251); „חשפו האור! גלו האור!" – „חשפו אור, חשפו אורו!" (למתנדבים בעם, עמ' 277); „עם שמש השכימו להרים" – „התפללו לשמש, לשמש" – „וצמא לשמש, לשמש" – „תלו שמש על ראשכם, תלו שמש" (עם שמש, עמ' 278–279); „ושקט המדבר וסער, ושבה הדממה כשהיתה" (מתי מדבר, 284); „ושבה הדממה כשהיתה ושכבו אדירים ואין מחריד" (שם, עמ' 287); „וזרחה ובאה השמש ויובלות על יובלות ינקפו" (שם, עמ' 284); „תזרח השמש ישתתק... ודממה עולמית כשהיתה, ושכבו אדירים כששכבו... ויובלות על יובלות ינקפו" (שם, עמ' 288).

הָיָה אִישׁ – וּרְאוּ: אֵינֶנּוּ עוֹד...
קֹדֶם זְמַנּוֹ מֵת הָאִישׁ הַזֶּה,
וְשִׁירַת חַיָּיו בְּאֶמְצַע נִפְסְקָה...
וְצַר! עוֹד מִזְמוֹר אֶחָד הָיָה לוֹ –
וְהִנֵּה אָבַד הַמִּזְמוֹר לָעַד,
אָבַד לָעַד!

(אחרי מותי, עמ' 143).

הָיָה אִישׁ – וּרְאוּ: אֵינֶנּוּ עוֹד,
וְשִׁירַת חַיָּיו בְּאֶמְצַע נִפְסְקָה.
עוֹד שִׁיר מִזְמוֹר אֶחָד הָיָה לוֹ –
וְהִנֵּה אָבַד הַמִּזְמוֹר לָעַד,
אָבַד לָעַד!

(שם. עמ' 144).

בדרך־חזרה השמיט שורה אחת, והוסיף מלה אחת. ואנו זוכרים מה בין „מזמור" ל„שיר מזמור". הצער עולה ועולה מבית לבית: „וצר!"; „וצר מאד!"; „וצר מאד, מאדו!"; „וגדול מאד, מאד הכאב!".

... הוֹי, תָּקְפֵנִי נָא הַכְּפוֹר!
הַבְהֵב, לַהֵט, צְרוֹב וּדְקוֹר!

ויש פיטן שכֹחו יפה אף שלא בצמצום, וכל מה שהוא נוטל מהטבע הוא נותן ראשון ראשון כדרך נטילתו. פעמים שהמראה מכהה עדַין עיניו, ולא יראהו אלא לחצאין משפעת אורו, ממהר הוא ונותן לנו כדי ראִיָתו, ואינו מכַסה על הדבר. צעיף פרוש על העולם, אדרבה, הבה נראה מראהו מבעד הצעיף. הזדרזו, פקחים, ואל תמתינו, כי פני השמים מְטהרים והאֵד הולך ונמוג. ונאמן אני עליכם, שאף המראות האחרים לא יקָפחו אחר־כך. לפי־שעה נראה מה שנתַן לנו לראות ברגע זה:

„שֶׁלֶג עָף וְשֶׁלֶג נָח..."

„עֶרֶב רַב פַּרְפָּרִים צְחוֹרִים!

הִתְנַפְּלוּ בַּחֲלָקוֹת עַל לְחָיַי וְעַל מִצְחִי,

וּבִנְשִׁיקוֹת לַחוֹת סִגְרוּ רִיסֵי עֵינַי",

„נִבָּט כָּל הָעוֹלָם כִּבְעַד רֶשֶׁת צְחוֹרָה".

(שניאור: שלג נופל. עמ' 49־50).

ה

מסוג אחר׳ הם השירים העשוים לזמרה, והחרוז החוזר בסופו של שיר לא פגם הוא לו, אלא נוי. הבית הראשון של השיר מפסיק בין הדממה והזמרה, והבית האחרון – בין הזמרה והדממה. השירה מפריעה את הדומיה, והדומיה מפסיקה שוב את השירה. הצליל האחרון משביח שבח רב כשהוא דומה אל הראשון, שכן מתקשרת הדממה שלפניו עִם הדממה שלאחריו, והשיר נעוץ באמצע לא כשֵן תותבת או מעשה טלאי, אלא ארוג הוא ומחֻבר אל כל אשר מסביב, הנמשך והולך בלי תחלה ובלי סוף. אמת, בית אחד אִלו היה נשנה וחוזר בזה אחר זה, ודאי שחזָרה זו תְפֵלָה היתה ופוגמת גם בראשון; עכשו שבתים אחרים של אותו שיר מפסיקים באמצע, הרי טעמו של הבית האחרון, זה החוזר, לא כטעמו של הראשון הנהו, שכן אֵצל השיר מהודו על זה הבא באחרונה, ואין זו חזָרה אלא למראית־עין.

אכן המהדרים יש שלא יסתפקו בהבדל הדַק שבעצם החזרה כמו־שהיא, אלא הבית החוזר עשוי פעמים להשתַנות אצלם קצת, ויש בו בשנוי קטן זה שבח שבהוד, שעל־ידי־כך נכנסת נְעימה חדשה לאזן, והרי כאן תזרה ואינה חזרה. וביחוד כשאין החזרה שלֵמה, כלומר, כשלא כל הבית חוזר, אלא מקצתו, ירבו השנויים, לפי שכאן לא פסקה עדַין היצירה החדשה, אף־על־פי שהוא מבליע בנעימה קצת ממה שקדם ויצר בתחלה. ודין זה נוהג גם כשהחזרה באה באמצע ולא בסוף.

לו להיות משורר המאור החם, כך מנעה ממנו את המאור הקר. מראה הנוף משתקף תמיד בבהירות יתֵרה אצל הפיטן. ה„יש״ מבצבץ ועולה מכל צד באלפי אורות וגונים, „הלא היא לשון המראות״. הפה מעיד על העין, והשתיקה – על האזן. אבל הרי אורח שאינו מצוי אלא לפרקים מְלַבֵּב את האדם ביותר, בחינת „בן־כפר שראה את המלך״. טשרניחובסקי מכיר ויודע את השלג, הואיל והשיר „ויש ששר של חֹרף פזרן״ לא נכתב על־פי השמועה, שכן מזהיר בו השלג בצורתו הפיוטית:

אִזְמָרַגְדִים וְסַפִּירִים
עִם שְׁהָמִים. (עמ' 41).

אכן משורר שראה את השלג אלפי פעמים, והמראות שונים זה מזה: סופת שלג דק ככפור; פתי שלג־לח מרחפות ברוח קלה; שלג יורד ואינו פוסק; שלג למֻקטעין; שלג ביום ושלג בלילה; בעיר או בשדה; מלחמת החרף בגשמי סתו: מים ושלג פתוכים ומעֹרבים זה בזה; ממשלת הקרח בתקופת טבת והשלג נוצץ ומשמיע „שרַק שרק״; מלחמת החֹרף באביב; שלג מֻקדם ושלג מאֻחר וכו' וכו'. יש שיצטרפו המראות והיו לאחד, בחינת תמצית מן התמצית, מה שקרוב ביותר ללבו ולרוחו של הפיטן, ומראה זה בא לידי גִלּוי בצורה מן הצורות, ואתה טועם בו כמה טעמים לפרקים, שכן מצב־נפשך באותה שעה מעורר בך זכרון מראה זה, שמצאת רמז לו בשירה שלפניך. שאר המראות ופרטי הפרטים שהשפיעו על המשורר בזמנים שונים מוצאים את תקונם במקום אחר, והרי הם הולכים ומזדַוגים עם מראות אחרים ונותנים מהודם עליהם, מדעת ושלא מדעת. זה מכריז, למשל, שהוא אוהב את הלֹבן, ואולם אין אתה יודע אם אוהב הוא את הלֹבן על־שום לבנוניתו הוא, או אפשר על־שום סגֻלתו לאצוֹל מהודוֹ על הבריות, ויש בו בנותן טעם לשבח בשעה שהוא מכַסה ומבליע כביכול צבעים אחרים, ואלה הצבעים מבצבצים מתוכו ביתר חן. ואולם חברו אינו מכריז על אהבתו והיא צנועה בלִבו, אלא שמדת חֶמה גדולה שִׁבעתים. אם בין כמה צבעים, שתעלה היוצר, מבהיק הצבע הלבן ביותר – בידוע שחִבה יתֵרה נודעת לו ממנו, אף־על־פי שאין המשורר עצמו חש בדבר. יש שקו אחד בהיר מציל את כל המראה ומכניסו ללבו של המשורר, והוא מחַבב את כל המראה על אורותיו וצלליו, לפי שאינו מפריד בין הדבֵקים. אדם משורר על היגון והעצב, לפי שאלה הם הצורות הקבועות בחייו, ומתוך אספקלריה זו ראה את עולמו; והוא אמנם שמח על האורה והשמחה שבקעו אליו מתוך עב התוגה, אלא שאין הוא מרגיש בכך, וכסבור הוא שעצם הסתָו מהנה אותו. אם נַשוֶה את תאור הצבעים הכהים כאן, כשמצטרפים אליהם גם קוים בהירים, אל תאור כהיון במקום אחר, בלי מקצת אורה, מיד נכיר בשל־מה זכו מלפניו הצבעים הכהים כאן להיות להם לפה ולמֵליץ.

וְהַשֶּׁלֶג כִּשְׁלָשׁ־עֶשְׂרֵה נָפוֹת מְנֻפֶּה

כַּזְכוּכִית הַלְּבָנָה עַל כֻּלָּם מְצֻפֶּה.

(עמ' 47).

כאן לבן שבלבן, ואנו לא נשכחהו אפילו אם ראינוהו רק פעם אחת, ובקיץ כשנראה סלת לבנה, מיד אנו נזכרים בשלג, ואפילו אם נראה רק את הנפה בלבד. בשירו השני „משירי החֹרף", המכיל חמשה פרקים (עמ' 55—64), נזכר השלג בפרק הראשון פעם אחת, בפרק השלישי פעם אחת, ובפרק חמישי — חמש פעמים, ובתוך אלה הוא בא פעם אחת בתורת השאָלה: מִצְחִי — שֶׁלֶג, פְּנֵי שִׂיד (עמ' 62). ואולם בשיר־החֹרף היחידי של טשרניחובסקי: ויש ששר של חֹרף פזרן (עמ' 41—42) לא נזכר השלג אפילו פעם אחת מפֹרש באותיותיו. בשאר השירים נזכר השלג כלאחר־יד, עם בוא האביב, כשסר כֹחו והוא הולך ונמס:

תַּחַת דַּרְדַּר שֶׁל אֶשְׁתַּקֵּד

אֶפֶס שֶׁלֶג רֶגֶב־רֶגֶב.

(במאסר. עמ' 40).

וּבְהָמֵס שֶׁלֶג וְנָס הַסְּתָו

וּבִגְבוּלֵנוּ אָבִיב שָׁב.

(ברוך ממגנצא. עמ' 205).

ובדרך־הדמיון:

כְּאַבְקוֹת הַשֶּׁלֶג הַצַּח נִתְחַבּוּ בְנִקְבֵי הַנָּפָה

גַּרְגְּרֵי הַקֶּמַח

מַבְרִיק וּמַבְהִיק וְצַח, כַּשֶּׁלֶג הָרִאשׁוֹן

כְּאַבְקוֹת הַשֶּׁלֶג הַצַּח נִתְחַבּוּ בְנִקְבֵי הַנָּפָה

גַּרְגַּר וְגַרְגַּר לְבַד.

(לביבות מבשלות. עמ' 219).

ושוב אין השלג נראה בכל ספר־השירים שלו.

תאמר, הפיטן הרי בן־הדרום הוא, ושם אין השלג מצוי כל־כך. וזוו טעמו של דבר, שאין כמעט החֹרף אצל המשורר. כשם ששמש־הדרום גרמה

איתנים, ואף־על־פי־כן אין אנו רוצים בהערכה למפרע, לפי שענק יותר משהוא ארך־המדה הוא ערך־הכח, וזהו כבר ענין פנימי שאינו נִכּר מבחוץ, ואף הנצחון יכול להכריע. וכך רואים אנו אצל ביאליק (הצור והגל, עמ׳ 269־271) את התֹּאַר הזה, „ענק״, רק אצל אחד, ולא מפי המשורר הוא בא, אלא תאות־הנצחון של אחד הנלחמים מוציאה מלים מפיו:

עֲנָק בָּא עָלֶיךָ! (עמ׳ 271).

אכן פיו הכשילהו ואינו אלא מתהלל בשוא:

וּבִמְקוֹם הָעֲנָק לֹא יֵרָאֶה מְאוּמָה (שם).

ואין צריך לאמר, שעצם החזרה בחרוז אינה משביחה כאן את השיר.

אמת, דרכו זו של שניאור אינה מתגַלָּה אלא בשיריו הראשונים. אפשר שראה בזה בתחִלה „התיחדות״ להראות את חִבתו היתרה לאלה המלים שזכו לכך, ולא זז מחבבן עד שקבען בשיר כמה וכמה פעמים.

„אֹהַב אֶת הַלָּבָן״ – „מוֹסֵךְ בִּי הַלָּבָן״ – „מַזְכִּיר לִי הַלָּבָן״;

„צְחוֹרוֹת עַרְבוֹת שֶׁלֶג״ – „צְחוֹרוֹת חֲבַצָּלוֹת״ – „עַלְמָה לוֹבְשָׁה צְחוֹרִים״.

(לָבָן, עמ׳ 54).

שיר אחד מזכיר בכפילות מלותיו בזה אחר זה את דברי „קֹהלת״: „עת ללדת ועת למות״ וכו׳ וכו׳.

אֵין זֶה אֵד מְרַפְרֵף וְאֵין זֶה גֶּשֶׁם סוֹחֵף,
אֵין זֶה רוּחַ מָצוּי וְאֵין זֶה רוּחַ סַעַר,
אֵין זֶה שַׁחַר חִוֵּר וְאֵין זֶה בֵּין־הַשְּׁמָשׁוֹת,
אֵין בְּיוֹם זֶה חֶדְוָה וְאֵין בְּיוֹם זֶה צַעַר.

(אין זה אד מרפרף. עמ׳ 73).

ושוב: „באפלה – מאפלה – מן האפל – ובאפל – על בני אפל – גם בני האפל״ (שירת לילה, עמ׳ 23) או: „ושלג עף, ושלג נח, ושלג נתלה בכל בליטה, וכל האויר רוחש מני שלג – מזדעזעים פתי שלג – שולטה עם השלג – נהפכה כבר לשלג – נשמתך שבעת שלג – צחוק עשה לו השלג״ (נופל שלג, עמ׳ 49־51). בשיר זה נִשנה השלג אחת־עשרה פעמים, נוסף עליו שֵם השיר, הרי שתים־עשרה. וגדולה חִבתו של המשורר אל השלג על־שום הלָּבָן שבו, שכך מעיד הוא על עצמו: „לא לחנם אֹהַב את הלבן, לא לחנם״ (עמ׳ 54) – ו„אהבה מקלקלת את השורה״. אצל ביאליק מצאנו בשירו הראשון „משירי החֹרף״ את השלג רק פעם אחת בכל השיר כֻּלו:

זה אינו רוצה לשתפנו אל הדממה, וזה מרחיקנו משירתו, ואף־על־פי־כן שֻׁתפים אנו עם שניהם יחד, ליגונו של זה ולששונו של אחר נטה אזן, אף נחוש מרחוק.

שניאור, כאמור, מחבב את מלותיו ומקרבן זו לזו ואפילו אם הן אחיות תואמות. מעין זה נוהג הוא אף ב„משירי הנביא" (עמוד 11–12), שקריאת „אנכי" מלוה כל בית, כשהיא באה בצרופים שונים מענינו של בית. ואף־על־פי ששיר זה אינו זמר, אלא תרועת מלחמה, והרי „אין בודקים בשעת הסכנה".

אַךְ הָאִישׁ, שְׁכוּר הַגִּיל וְהָאשֶׁר,
לָמָּה יָקוּ עוֹד וְיִתְנַבֵּא?
לְמַעְלָה מֵאשֶׁר אֵין אשֶׁר,
אַךְ תַּחְתָּיו אֲסוֹנוֹ מִתְחַבֵּא...

(ובסגר שר החיים. עמ' 15).

כאן אין הפְּרָעָה מרבה, לפי שהשיר הקצר (בן שני בתים) צורת מכתם לו בחרוזים. וקרוב לזה הוא אף „מדוע?" (עמ' 16):

וּמַדּוּעַ זֶה אֶשְׁמֹר אֶת כֻּלָּם בִּלְבָבִי
וְאַף אֶחָד מֵהֶם אֵינוֹ מֵכִיל לְבָבִי?! (שם).

וּמַדּוּעַ הֵם כֻּלָּם לִי יִגְוְעוּ בְּמוֹתִי,
וּלְאֶחָד מִכֻּלָּם לֹא אֶחְסַר בְּמוֹתִי? (שם).

הרעיון גובר כאן ומשאיל לשירה כח מכתם. מה שאין כן „גלים" (עמ' 17):

חָפְשִׁי טִיֵּל גַּל עֲנָק
עַל מֶרְחַב מֵי אֹקְיָנוֹס, –
וְנִפְגַּשׁ עִם שֵׁן־צוּר עֲנָק,
וְנִפַּץ מֵאֵין מָנוֹס (שם).

מלחמת הענקים מחלישה הרבה את הרשם, כשיודעים אנו מלכתחלה כי ענקים הם שניהם כאחד. אמת, לא את דוד וגלית אנו מבקשים במלחמת

יָצָא שֶׁמֶשׁ עוֹטֶה פָז"
וְכָל זַלְזַל נָטַף פָּז.

(אז. עמ' 5).

שורה ראשונה חותמת בית ראשון, והאחרונה – בית אחרון. על־כרחך אתה דורש סמוכין, אף־על־פי שכמה בתים מפסיקים ביניהם. השמש פַּזרן הוא משלו, והזלזל – בַּזבזן משל אחרים. אכן לכשרצה נמנע מכפילות אפילו בשיר זה גופו: „מוזהב נמנם" – „מופז ישן"; „הארגמן הלבין, הכסיף". אלא שמיד הוא מהרהר חרטה וחוזר שוב: „נעו כל העצים, נעו ציצים", והרי התנועה וַדאי שאינה אחת לעץ ולציץ.

אמת, בשירים חוזרים אין הכפילות פוגמת, לפי שחזרת כל הבית או חֶלקו מאַחדת שוב את כל פרקי השיר, מעין מחרזת־פנינים המשַׁלבת את כֻּלן, ובאחדותן מראה להן אחר. זמר ומחול נוהגים חזרה במדה ובקצב, והשיר המלַוה אותם מצטרף לזִמּוּן. שכן אין חזרה פוסלת בשיר, כשיש רֶוַח בין הדבקים והפסקה כל־שהיא. פגימת המחזור נִטל עֻקצה ממנה כשהוא בא לסרוגין. הואיל ולא הישן פסול, אלא המתיַשן. ובמה הדבר מתיַשן? הוֵה אומר: בגלגול רצופין. בזה אחר זה – אין בזה אלא מה שיש בזה, ולפיכך אף החדוש שבראשון נפגם על־ידי השני: אדם נפטר מזה ברגש של ישֶׁן, והוא שוכח שלפני רגע היה הדבר חדש לו, חדש ממש. ואולם לסרוגין – יש בזה מה שאין בזה: הוד הפרקים שבאמצע שנותנים מזיוָם על זה שבא אחריהם, וכשחוזר שוב הבית הראשון ובא לבסוף, הרי הוא נהנה מפֵּרותיהם של שכניו, שהבשילו אחר־כך. ואולם חזרה שבאמצע, סתם מחזור, הבא בריוח של שורה אחת ובסוֹפה, אין דינו כדין סרוגין, לפי שדוקא צליל החרוז הוא המקרב את הרחוקים, וההפסק שבאמצע הרי הוא כאִלו אינו, ונראה שוב כגלגול רצופין. ואולם טעמו של המשורר אחר הוא, כנראה, ואינו חושש לאחרים:

לֹא אֶחְפֹּץ, כִּי אִישׁ זָר יִתְעָרֵב בַּחֲלוֹמוֹתַי,
אֶת זֶמֶר לִבִּי אֶחְפֹּץ שִׁיר עֲרִירִי.

(לא אחפץ. עמ' 13).

ובכל־זאת, כמדְמה, שכבר שמענו בדומה לזה מפי אחר:

אַל תִּרְאֵנִי עֵין זָר, זָר לֹא יָבִין אֶת זֹאת –
וַעֲרִירִי אַחֲרִישָׁה בִיגוֹנִי.

(ביאליק: ביום קיץ. עמ' 23).

זְבוּב־רִקְמָה שָׁם צִלְצַל־כְּנָפַיִם,

הַצְּלָצַל בְּשִׁיר יִתֵּן קוֹל.

(ילדי אדמה. עמ' 9).

כִּי עֵינַיִךְ הָרֹאוֹת אֶת יֵצֶר הַכֹּל,

וְאָזְנַיִךְ תִּשְׁמַעְנָה, תַּקְשֵׁבְנָה לְקוֹל.

(נטע זר את לעמך. עמ' 65).

חֲלוֹמוֹת הֶעָבָר סַבּוּנִי, – בַּכֹּל

אֶרְאֵם, אַאֲזִינֵם, אֵלַי יִשְׂאוּ קוֹל

(מלאכי אהבה. עמ' 78).

ויש שיבוא הַצֵּרוּף פעמַיִם באותו שיר, פעם לחיוב ופעם לשלילה:

לֹא יִיגָע, לֹא יַעֲמֹד בְּלֶכְתּוֹ אַף רָגַע.

וּמַעְצוֹר לוֹ אַיִן וּבְשָׂטָן לֹא פָּגַע.

(מתוך עב הענן. עמ' 33).

וְאוּלָם עַד־רֶגַע

הִתְכַּסְּתָה הַכִּכָּר וְהַר בָּהָר פָּגַע.

(שם. עמ' 34).

בחרוז זה נזכרים אנו בשני פתגמים. „אין רֶגַע בלי פֶּגַע" (ר"י הלוי), אף־על־פי שכאן הוא פעל בלבד, מכל־מקום קרוב הוא לזה. השני הוא: „טורא בטורא לא פגע, אנש באנש פגע" (מאמר־עם), וכאן הוא להפך – וזהו חדודו. אף טשרניחובסקי אינו בא בכפל־מלים ממש, חוץ מבשיר אחד (לנֹכח הים, עמ' 161–164), ש„הים" חוזר ונשנה בו כמה פעמים. אכן לא לשם החרוז הוא נשנה כאן, שהרי אין שיר זה נוהג צלילי חרוז. אלא חזָרה הצריכה לגופה, ולפיכך איגה פוגמת ואינה נכּרת כל־עִקר.

ד

אחד הוא המשורר שניאור, שאינו חושש אפילו לכפל־מלים ממש, אף־על־פי שלשון לו עשירה ורבת־גוָנים ואינו זקוק לכך כלל. בכל־מקום שרעיון יפה משַׂחק לפניו אינו חולק כבוד למסורה.

כָּל מָסֹרֶת קָדְשֵׁיהֶם, כָּאוֹיֵב וְכַצָּר

וַחֲלֵל מוֹשְׁבוֹתֵיהֶם מַה־צַּר לָךְ, מַה־צָּר!

(נטע זר את לעמך. עמ' 65).

גִּרְעִי עֵינֵךְ מֵהֶם וְאִם הָיִית לִמְנוֹד רֹאשׁ,

עֵקֶב יֹפִי אָהַבְתְּ אַתְּ כִּי יַשְׁקוּךְ מֵי רֹאשׁ.

(שם. עמ' 66).

יותר מזה מצויות אצלו מלים השונות במראה ודומות בקול:

וּבְנְשִׁיקַת שֶׁמֶשׁ יֶאְדְמוּ

פְּנֵי הַגַּרְגַּר מְלֵאִים חֵן

וְכַכַּלָּה בַּעֲדִי־צָחַר

הַדְּבַדְּבָנִים יַעַמְדוּ כֵן.

(אגדות האביב. עמ' 68).

עֵדָה גְדוֹלָה בְּדִמְעוֹת עַיִן,

בְּכִי תַמְרוּרִים עוֹלֶה רוֹם,

עַל מַה תִּבְכִּי וּמֵאַיִן?

מַה־זֶּה תַּגּוּת בָּאת הֲלוֹם?

(קבוץ גליות. עמ' 184).

רוּחַ יִפְעֶה בֵּין הַבְּכָאִים,

סְבִיבִי דְמָמָה, הַס בַּכֹּל...

שְׁמַע! בָּרָמָה בִּילֵל נְבָאִים

אַלְפֵי נוֹדְדִים נָשְׂאוּ קוֹל...

(שם. שם).

בִּמְקוֹם חָרֵס חַכְלִיל־עֵינָיִם,

כֶּלֶת נִמְתַּחַת עַל כֹּל;

והרי אף משחק־מלים כפול בבית אחד והסיומים מקבילים בדמיון שבקול: „מחרהרים – מערערים”; „קול – הכל”:

וּכְאִלּוּ חוֹשְׁבִים הֵם וּמְהַרְהֲרִים
הַרְהוֹרִים רָעִים מִבְּלִי קוֹל;
הַעַד הַיְסוֹד בָּם הֵם מְעַרְעֲרִים?
וְקוֹרְאִים תַּגָּר עַל הַכֹּל?...

(שם, שם).

עֵת כָּל הַיְקוּם יַחֲרִישׁ דּוּמָם וְיָחִיל
עַד יְקוּם יִנָּעֵר לְחַיִּים חֲדָשִׁים,
כְּמוֹ יַחֲלֹם חֲלוֹמוֹ הָאַחֲרוֹן, כְּמוֹ יָכִיל
בְּסֵתֶר כְּנָפָיו תַּעֲלוּמוֹת וּלְחָשִׁים.

(המתמיד, עמוד 205).

וְאִם תֹּהוּ בַּקַּשְׁתֶּם אוֹר שֶׁמֶשׁ לָעַיִן,
צְאוּ וּבְרָאוּהוּ מֵאָיִן.

(עם שמש, עמ' 279).

הדמיון האחרון נשנה אצל ביאליק פעמים: כאן – : „לעין – מאין”, ולעיל: „עינו – אינו” (עמ' 26). אמת, אף בדמיון שכזה מקפל החדוד, אלא שאינו פוגם בשיר. מכל־מקום אנו למדים: כמה נזהר המשורר מכפל־מלים ממש. כפל ממש אינו חזרה לשם הטעמה, אלא מעין חבור־מספרים שלא על־ידי צרוף, כי־אם בחזרה בלבד: אחת ואחת, אחת ואחת.

טשרניחובסקי משחק אף־הוא פעמים במלים. חוץ מהמלה „שושנה” (עמ' 58) יש אצלו עוד במקומות מועטים מלים דומות בקול ובמראה ואך טעמן שונה:

אֵין כֹּחַ, אֵין אֱיָל, הַפַּחַד בָּעָיִן
וּכְפוּפֵי הַקּוֹמָה כַּעֲרָבָה עַל עָיִן.

(בליל חנכה, עמ' 145).

וְאֵיךְ יָחֹשׁוּ שׁוֹפְטַיִךְ מְנַדַּיִךְ – וְאַתְּ
לְכָל הֶגֶה שִׂפְתֵיהֶם לָעַגְתְּ, וְקָרַעַתְּ

והרי אף כֵּפל מלים ושנוי מקום עמהן:

הֵם בָּאִים – וּבְשִׁפְעַת הַצְּלָלִים
תִּתְאַחֵד עֲדַת הַגַּמָּדִים,
יִתְלַכְּדוּ וִירַקְּדוּ כִּגְדָיִם,
יִצְהֲלוּ מִצְהֲלוֹת יְלָדִים.

וּלְאוֹר הַיָּרֵחַ הַבָּהִיר
בִּצְחוֹק צָלוּל, צַח, צְחוֹק יְלָדִים
תְּשַׁעֲשֵׁעַ עַל מְאוֹרַת הַזָּהָב
וּתְצַחֵק עֲדַת הַגַּמָּדִים.

(ביאליק: גמדי ליל. עמ' 9–11).

„עדת הגמדים" – צֵרוף זה בא בשני הבתים גם־יחד, לְלַמד על אחדותם של הגמדים בין בצחוק שלפני מעשה חפירת־הזהב ובין בשעשועים שלאחר־כך. הזהב לא העבירם על דעתם, וכל עִקרו אינו אלא לשם שעשועים על ברק הזהב לאור הירח. ואולם הַצֵרוף, הבא עם המלה „ילדים", אחד הוא בטעם ושונה בצורתו: „מצהלות ילדים"; „צחוק ילדים". אכן שיר זה מְיֻחד הוא במינו ואין ככפל הזה דוגמתו בשאר שיריו. אף מצוי בשיר זה כפל מלים בזו אחר זו לשם רבוין: „לחפר מכמנים מכמנים..."; „מתיזים ניצוצות ניצוצות"; „בקרקע מטמונים מטמונים"; „מטמונים, המונים המונים".

ביאליק מַרבה להשתמש אף בסיומי חרוזים של מלים שלמות, שהן דומות רק בקול ולא במראה:

גַּם כּוֹכָב אֶחָד שָׁם עוֹד יִקְרֹץ עֵינוֹ
וּשְׁאָר הָעוֹלָם שׁוֹתֵק כְּאִלּוּ אֵינוֹ...

(רזי לילה. עמ' 26).

וְכְיָתוֹם עָלוּב אֲשֶׁר שָׁכַח.
מְתֵי־חֶסֶד תֵּת לוֹ כְּסוּת לָחֹם, –
כֵּן חֲשׂוּפֵי גַג תַּחְתֵּיהֶם שָׁחוּ,
הִתְכַּנְּסוּ – וַיֶּאֶנְקוּ דֹם.

(תקון חצות. עמ' 177).

מי שבא ומכריז על הדמיון שביניהן אינו בַּדאי, חלילה, ואף־על־פי־כן אין איש משגיח בו ובדבריו – בני־אדם עינים להם ויראו. והוא הדין במלים שלֵמות חיות וקַימות בלשון, מי ישמיע לנו „חיל חיל" וינצח? אך מלים שונות שהן עולות בקול אחד, תחִלתן קשה וסופן רך – צלילי־חמד הם לַפַּיטן והן הן גבורותיו.

אמת, יש שבשיר אחד מסתַימים הצלילים על־ידי זִווגן של עצם המלים פעמַים. ואולם אז מתחלף סדר המלים, זו שהיתה תחִלה עליונה היא עכשו תחתונה, או שיש חִלוף־פעֻלה עמהן.

כֹּה הָלֹךְ וְרַנֵּן יֵרֵדוּ

עֲרוּכִים בַּטּוּר שִׁבְעָה שִׁבְעָה,

עַד בֹּאָם בַּעֲבִי־צֵל הַחֻרְשָׁה

הַנָּמָה בְּתַחְתִּית הַגִּבְעָה.

אָז תֶּחֱרַד הָעֵדָה וְקָמָה,

וַעֲרוּכִים בַּטּוּר שִׁבְעָה שִׁבְעָה

יָשׁוּבוּ מַחֲרִישִׁים וְנוּגִים,

יָשׁוּבוּ בְּמַעֲלֵה הַגִּבְעָה.

כאן מביעים שני הבתים פעֻלה הפוכה, ואין שנוי־מקום עמהם. השורה השנית נשנית בבית השני כֻּלה, לשם הטעמה יתֵרה, שמתוך בהלה לא נָסו בחפזון ולא נתפרדה החבילה, אלא הסדר נשמר כבתחִלה, ועל־ידי־כך מֻבלט ביותר הנגוד שבין הירידה והעליה. מחזה מול מחזה: תהלוכת חתנים אל החֻפה ותהלוכת אֵבֶל אחר מטתו של מת. המלה „ישובו" הבאה בשתי השורות האחרונות עשויה להטעים את צער הַשִּׁיבה, להודיעך כמה קשה עליהם הפרֵדה מעלולי משחָקם:

וּצְחוֹק וַעֲלִיצוּת וְזָהָב, –

אַךְ, הָהּ! לַכֹּל תִּכְלָה וְאַחֲרִית; –

הֶחָפְזוּ, גַּמְּדִים! – הִגִּיעַ

זְמַן קְרִיאַת הַגֶּבֶר שֶׁל שַׁחֲרִית.

אכן במקום אחר משתמש ביאליק במבטא כפשוטו:

אַט אָזְנִי אֶל לַחַשׁ הָעֵצִים וְאֶשְׁמַע סוֹד שִׂיחַ עֲלֵיהֶם.
(בשדה, עמ' 261).

מִכָּל פִּרְחֵי מוֹר בַּגַּי
נַפְשִׁי לַשּׁוֹשַׁנָּה
וּמִנִּי כָּל עַלְמוֹת־חֵן
אֲהַבְתִּיךְ, שׁוֹשַׁנָּה.
(טשרניחובסקי: מכל פרחי מור. עמ' 58).

אמת, רמזים אלה בודדים הם בשירת זמננו, והמשוררים נשתחררו מהם זה־כבר. החדוד אינו נאה כל־כך לשיר ומקומו במכתם, ושיר זה של טשרניחובסקי אינו באמת אלא מכתם נאה בחרוזים. אגב מפני חשש של כפילות, כנראה, הכניס הפיטן בסופו של השיר שנוי קטן:

יוֹם וָיוֹם בְּהִבָּקַע אוֹר
אֵצֵא לִי הַגַּנָּה:
מִכָּל פְּרָחַי מְלֵאֵי טָל
שׁוֹשָׁן – לַשּׁוֹשַׁנָּה.
(שם, שם).

הגן נהפך לו לגַנה והשושן נעשה שושַנה בתחלה. אף הפרחים שִנו קְצת את טעמם וקָנו אדון לעצמם.

ג

הפיטן שנותן לבו אל צלילי החרוזים בשירתו הריהו מְכַוֵן בשעת יצירה ו„מבקש את הנרדף", מחזר אחר אותיות והברות דומות ומתרחק מִשְתפות מלים שדומות הן בַכֹּל: במראה, בטעם ובקול. היפי המרַחף על הדמיון הפיוטי מצוי דוקא אצל זה שאינו מעור אחד. דברים שהם דומים זה לזה דמיון גמור וקבועים ועומדים כך מבראשית, שוב אין מעשי שמים זקוקים ליצירת אדם. האמן בורא יש במקום שאינו עדַין. רחוק נעשה קרוב על־ידי השגת היוצר, הוא בראו ונפח בו רוח־חיים בבטויו: „עיניך יונים"; „שפתותיו שושנים". שתי טפות־מים ודאי שהן דומות זו לזו, וכל

אם יש לבקש רמז כאן, הרי מכֻוָּן המשורר, שהשירה המתגנבת ל א ט מְ ה ר ה לבוא עוד קדם זמנה: „שיר זמיר מתגנב לאטו – מה־נמהר השיר". ואפשר ששיר זה הוא המקור לפתגם הנ"ל בצורתו העברית, ואין להכריע בדבר. ומכאן, כנראה, נשתרבב לשיר אחר:

וְהָיָה כִּי יֵרֵד קַו זָהָב וּנְקָבְךָ,
וְנָגַע וְדָפַק עַל דַּלְתוֹת לְבָבְךָ,
לְבָבְךָ הֶהָרוּס וּמְשֻׁמָּם בְּלִי עִתּוֹ
וּדְבַר־מָה רַק זָע עוֹד וְנָע שָׁם לְאִטּוֹ –

(ש נ י א ו ר: והיה כי ירד קו זהב. עמ' 26).

הרי מקביל כאן שיר מאֻחר לשיר מֻקדם שדינו כמאֻחר: שירה י ת ו מ ה. החלוף הוא גם ברעיון גם בסדר המלים: „לאטו – בעתו" (ב.); „בלי עתו – לאטו" (ש.). מלבד זה יש עוד סמני־קִרבה אחרים: „העולם השומם" (ב.); „לבבך ההרוס ומשֻמם" (ש.). „שירה יתומה" (ב.); „זיק יתום" (ש.). „כחרד ו כ נ כ ל ם שיר זמיר מתגנב לאטו" (ב.); „שם נ כ ל ם כחוטא מתנחם יתחבא" (ש.). „אלוניו וברושיו עירֻמים ישתקו וחלומם – צלמות, כמו חדלו מקות לאביב וקיצם לא יבא" (ב.); „אתה אורח מאֻחר – אך בשבילך עוד נותרו שְׁיָרים של תקות וחלומות לא נפתרו" (ש.).

משחק־מלים מעין „ויהי לו שלשים בנים רוכבים על שלשים עֲיָרִים ושלשים עֲיָרים להם" נזדַּוֵּג הרבה בשירת ימי־הבֵינים „לתפארת המליצה", כדרך שירת עֲרָב. רמז קל לירֻשת־אבות זו ישנוֹ אף ב„שירתנו הצעירה":

רִמּוֹן פָּז שָׁם יֵשׁ בֵּין עָלָיו,
אַךְ אֵין מִי שֶׁיְּבָרֵךְ עָלָיו.

(ב י א ל י ק: משירי עם. עמ' 102).

וְעֵמֶק הַשָּׁרוֹן וְגִבְעַת הַלְּבוֹנָה –
הֲיִתְּנוּ אֶת מוֹרָם, אֶת נִרְדָּם?
הַהֵקִיץ מִשְּׁנָתוֹ הַשָּׁב בַּיְּעָרִים
הַלְּבָנוֹן הַיָּשֵׁן, הַנִּרְדָּם?

(הנ"ל: אל הצפור. עמ' 252).

ופעמים אף שלא במקום החרוז, כגון: „סוד שיח כל שיח" (שם, שם), „מְאֹרוֹת ממאֻרות" (הנ"ל: המתמיד, עמוד 217).

החזקה באויר והן שבות למקום שיצאו משם. וכיון שחזרה מלה זו ויוצאת שנית מפיו, מיד מכיר המדַבר, שאותו דִבור כבר נסתַיֵם, והריהו מפסיק מתוך בהלה ומבקש לפתוח בדבור שני. הקול יש לו בת־קול תמיד, אלא בשעה שגלי האויר חפשים הם באין מחיצה כנגדם אין ההד הרפה ביותר נשמע לאזן, אבל ההד קַיָם אף אז, לפי שֶאַף מחיצת האויר קרויה מחיצה, וכֹחה יפה להשיב את הקול, אלא שאין האדם חש בזה מדעת. ואולם שלא־מדעת פועלת אף בת־קול רפויה זו, שאינה נשמעת, על האדם. ואף כאן מגיע הֵד המלה הראשונה לתוך אזניו ומשם הוא נדחק ובא לתוך הפה. הרי כך מנהגו של רב עם תלמיד: זה בא בפזמונו השגור לו בפיו מבעוד יום, והלה מסַיעו במלים טרופות שלא מן הענין. התלמיד חוזר על דברי הרב ומשַלבם לתוך פזמונו באמצע להנאתם של חבריו ולצחוקם הרב. גלגל מתגלגל כל־שהוא אף לאחר שעמדה המכונה ופסקה מתנועתה, והלשון מקשקשת בפה אפילו לאחר שנסתַיֵם הדבור. המלה הראשונה הרי חקוקה היא בזכרונו ביותר, שכן התאַבק עמה מלכתחִלה בשעה שֶזִמֵן פיו לדַבֵר ונתקשה בפתיחה, ולפיכך חלה החזרה בה. ופעמים, שהדִבור ארֹך ביותר, הריהו ממַהר וחוטף מן האמצע, ובלבד שיסַיֵם במלה הידועה לו מכבר.

כך, לא לחנם נזהרו חכמים להקפיד על לשון נקיה ומדֻיֶקת אפילו במלים שהדמיון אינו מצטרף אלא בקול בלבד, שהרי חוץ מזה שיש טשטוש הכַוָנה כאן, שוב אינן עולות יפה לאזן מפני הכפילות שבקול. אולי משום־כך יש לאמר: ע כ ש ו ולא עתה, מפני הדומה לה: אתה; ל א ו במקום לא, מחשש: לו; ה ן להוציא: כן, משום: קן; ס ו מ י ם ולא עִוְרים, מיראת עִברים (וכבר היה מי שהתלוצץ: „עִברים אינם אלא עִוְרים"), וכיוצא באלה הרבה.

אמת, שעשוע־מלים מעין „לשון נופל על לשון" מצוי עוד בספרותנו הקדומה: „וילך איש מ ב י ת ל ו י ויקח את ב ת ל ו י". וכמה מדרשי־מלים תלוים בדמיון שכזה: „לזאת יקרא אשה כי מאיש לֻקחה זאת"; „יהודה אתה יודוך אחיך"; „דן ידין עמו" וכדומה. ביותר עולה הדבר יפה לגבי פתגמים קצרים: „כל־הפוסל פסול"; „אין מזרזין אלא למזֹרז". ובדורות מאֻחרים: „סכין ביד שוטה סכנה" (תשבי). אכן הפתגם משביח הרבה כשיש עמו שנוי אותיות וחִלוף כַונה, והדמיון נמשך בקול: „ויפל בשחת יפעל", שחריפותו נעוצה בחדודו. ובזמן מאֻחר: „אם תלך לאִטְךָ תבֹא בעִתְּךָ" (מנדלי מוכר־ספרים; תרגום מרוסית). צֵרוף שכזה מצוי אף בשירתנו החדשה:

הַסְכֵּת וּשְׁמַע: מִמַּעֲמַקֵּי הַיַּעַר הַדּוֹמֵם

כְּחָרֵד וּכְנִכְלָם שִׁיר זָמִיר מִתְגַּנֵּב לְאִטּוֹ.

גַּם עֶצֶב הַיַּעַר, גַּם חֲלַל כָּל הָעוֹלָם הַשּׁוֹמֵם

יַגִּידוּ: מַה־נִּמְהָר הַשִּׁיר, מָה אֵינֶנּוּ בְּעִתּוֹ.

(ב י א ל י ק: שירה יתומה. עמ' 12).

וְיֵגְעִים הַדְּבָרִים וַאֲרֻכִּים
וְהֵם נִשְׁנִים וְחוֹזְרִים חָלִילָה.
(ביאליק: כוכבים מציצים וכבים, עמ׳ 141).

ב

„שמות נרדפים" ודאי שיש הבדל ביניהם, ואשרי מי שיודע ומכַוֵּן אל האמת, אלא שרֹב בני־אדם רגילים, שלא להשגיח בהבדל זה. בכל שעה שיש להם צֹרך לחַזק דבריהם ולהגדיל את הרשֶׁם, הרי הם בוחרים בשם נרדף, מעין „כפל הענין במלים שונות". אכן לא אל החִלוק הם מתכַּוְּנים, אלא דוקא על הַשִּׁתּוּף הם שמחים, ואף־על־פי־כן מדַיקים הם בלשונם ומשתדלים שלא לחזור על עצם המלה המְטעמה פעמַיִם. וכל־כך למה? גזֵרה שמא יתגַנו על הבריות בדבורם, ולא יהיו נראים כמעלים־גרה להנאתם, חלילה, שכן סגֻלה היא להמונים ולחלושי־הדעת שהם מסתבכים במלותיהם תדיר, ואין אתה יודע לעולם, אם פתחו בסוף פסוק או סִיְּמוּ בפתיחתו. שכן אין לך דבור חביב ומְרצה לבריות הללו אלא זה שתחלתו נעוצה בסופו וכְלו כטבעות נתונות וקבועות זו בתוך זו, מעין „גלגל החוזר".

„סוד שיח" הדיוטות טעמו עדַין באזנינו:
—„את בעצמך הרי אותי שלחתיני לגברילא בשביל שק בולבוסין שלחתיני". „הרבי הרי להוליך את הפרה אל השדה הלך הרבי" (מנדלי מוכר־ספרים: „ספר הקבצנים", עמ׳ 34). „היציאה מביתי הרי היתה היציאה על מנת לחזור". „חיה טריינא שלי מבשלת לביבות היום היא מבשלת. הסעודה תהא מספקת לכלם הסעודה" (שם, עמ׳ 47). ואף הינוקא היחף מדַדה אחרי אביו בניב־שפתים שלו: „הרבי צד צפור, הרבי" (שם, עמ׳ 36). „מתבייש אני... מתבייש" (שם, עמ׳ 37).

סִבתה של כפילות זו אינה הדגשה יתֵרה, לפי שלא תמיד חוזרים הם הללו דוקא על המלה הראויה לכך. אפשר שקשה לו להמוני לשלוט בלשונו, והדבור מתגלגל בפיו מאליו ובבת־אחת. אמת, בתחִלה קשה עליו הדבור ואינו יודע כיצד יפתח פה ומה ידַבר. רגע עומד הוא כמבֻלבל ובשעת־מעשה מבקש הוא מלים, וכשמזדמנת לו סוף־סוף המלה המבֻקשת, הרי היא טעונה דחיקה בכֹח. כשהוא נשאל, הרי השאלה מקשקשת במוחו תחִלה, והוא ממַהר להוציאנה מפיו בראשונה, באין לו עדַין מלים משלו. וזהו טעמו של דבר, שהמשיב מקדים פעמים וחוזר על שאלת חברו קֹדם שישיב.
— „אֵיזו שעה משעות היום עתה, לפי אומד דעתך?
— איזו שעה משעות היום?... כלום יודע אני?" (שם, עמ׳ 8).
אכן מכיון שבקש ומצא וכבר פרצה מלה ראשונה מפיו, מיד מִדַּרדרות יתר המלים ורדופות זו אחר זו, עד שהן נזרקות לאחור מכֹּח החביטה

תחתיו, וכל־אחד מתכַסה משלו ובשלו. מה שאין כן בגבולות הרוח. חכם בא לעיר, הכל רצים אחריו לשמוע חדושיו ומשכימים לפתחו בכל יום. ואולם אם נמלך עליו לבו והוא חוזר על דבריו הראשונים, הופך בם והופך ושגורים הם בפיו כ„מזמור״, נשמטים השומעים אחד אחד ובורחים לחוץ, שכן הוא בעיניהם כמתמיה. מה־נפשך: עדַין לא כלית מלאכתך ואתה מקשה ללדת ברֹב דברים – למה נחפזת להוציאנה לשוק קֹדם זמנה? ואם משנתך ברורה בפיך והיא שלֵמה – הנח להם לתלמידים שהם יחזרו על תורתך מאה פעמים ואחת, ואתה למה תהיה טורח בכדי? ושוב: אם אָמָן אתה – כבודך ביצירת־בראשית מֻנח, ולמה תזלזל בה במלאכה שאינה צריכה לגופה? ואלא מה, אינך אלא אומן – מי זקוק לכלים הרבה כפולים ומכֻפלים? „נר לאחד, נר למאה״, והאֹזן כיון ששמעה שוב אינה חוזרת ושומעת. באת לאָנסה פעמַים ושלש, מיד היא נכוֵית, הואיל ואף הנאה ראשונה נפגמת על־ידי סְפִיחַ וסָחִיש, גִדולֵי־בר אלה, המכניסים תְהִיָה בלב וְקהִיָה בשִנַיִם, שכן עֲמַל אדם אֵינָמוֹ, אלא זרע־רוח והבל־פה.

מלה נאה וצרופה שהיא יפה לאזן וטעמה עָרֵב, מכיון שהחזיקו בה רבים, הופכים ומשמשים בה בכל־שעה, שוב אין אתה יכול לעמוד מפני ריחה. תאמר, בני־אדם הללו אֲנָסִים הם והיו משתמשים בה שלא בטובתה, ולפיכך פסלוה, שכן הוציאוה מידי פשוטה, הרכיבו על גבה מיני צֵרופים מגֻנים ועשוה מִדרס לכל רגל. כך, טעם זה ודאי שיש בו ממש. ראיה לדבר: לשון ה„משכילים״. הרי כמה מלים כשרות נסתאבו על־ידיהם ומצאו להן קבורה יפה בספרי ה„מליצה״, והסופרים הבאים אחריהם נמנעים, מדעת ושלא מדעת, מלהשתמש בהן. וכמה קשה „תחית המתים״ הללו מפני „סרח העֹדף״ המאפיל עליהן בצִלו וצל־צִלו, וכמעט שלא יֵראו לעין. אכן טעם זה בלבד אין בו משום הכרעה. פעמים אין הקולר תלוי בצוארי האנשים, אלא שבעצם הכפילות נשתרש הקלקול. אפילו האנשים הכשרים, שהם נזהרים בלשונם, מכיון שהם שומעים מלה נאה ומכירים בטיבה ויפיה, מיד היא מתחבבת עליהם כל־כך, עד שהיא כרוכה בפיהם תמיד. והואיל והם רוצים להמתיק בה את הדִבור, מתוך־כך היא נדחקת לגבולות זרים ומַר לָה מָר. ואמנם אתה מוצא, שאין היא נצלת מפחיתות זו אפילו בשעה שהיא חוזרת ובאה בפי חכם שיודע בטיבה ומבין בה כל־צרכה. ו„הבל הבלים״ שב„קהלת״ יוכיח. מבטא שנון זה כֹחו יפה בתחלתו, ויש בו כדי צרופו של מכתם חריף המבֵיא לידי עגמימות ויאוש: הכרת אפסותה של ההויה כֻלה מתוך שַלְוָה פילוסופית כביכול, אלא שרִשמו הולך ופוחת אחר־כך מפני החזרה המְרֻבה עליו: „הכל הבל ורעות רוח״; „גם זה הבל ורעות רוח״; „זה הבל וחלי רע הוא״, וחוזר הלילה (כ״ט פעמים). ויפה שנו חכמים: „האומר... מודים מודים – משַתקין אותו״ (משנה, ברכות, ה, ג).

וְהַכֹּל מִתְפַּלְּלִים לְאוֹרָהּ

וְנִבְלוֹת שְׂפָתַיִם בִּתְפִלָּהּ;

מ. א. זַ'ק

כֶּפֶל

מחקר

א

סתם מחזור מום בו וגנאי הוא לבעליו, שכן דרכו לפסול גם את הראשונות. המתפלל וחוזר, סמן רע הוא לו, שכבר טעה באמצע. כיוצא בזה אתה אומר: רב הדורש לפני תלמידיו וכופל אמריו, בידוע שהוא מפַקפֵּק, אם נכנסו דבריו לתוך אזניהם, או שנולד חשש בלבו, שמא לא ירדו הללו לסוף דעתו מפני „עֹמק הַמֻשג וקֹצר המשיג", ונמצאים מגַלים פנים בתורה שלא כהלכה. „אין רִבוי אחר רִבוי אלא למעט", וכל מקום שנאמר בו: „ליתר תֹקף", בְּדֹק אחריו אם אין רפיונו מֻצנע בתוכו. אף „חזק חזק!" אינו הוד שבגבורה, אלא יסוד שבמורא.

נזדַמן אדם לבית היוצר, הולך הוא ומזין עיניו ביֹפִי של מטה, מסתכל במעשי ידיו של האָמן במֻגמר ונהנה. ומכיון שהוא נותן עין אף במלאכתו ורואה שהוא משַפשף בעליונים, טורח ולוטש, הופך בה והופך ומַרבה טפולו עמה, הריהו מסתלק הצִּדה וחושש לנגוע בה, שעדַין אין כאן גמר מלאכה. גלמי כלים טעונים הפיכה והפיכה, מחִיקה וגרירה ושוב משיחה וצביעה, אבל אין חזָרה בשלֵמים. ואם מלאכתו נאה היא לפניו ומתֻקנת כל־צרכה, עדַין לא נתקררה דעת היוצר. אכן מִשֶׁנָּחה דעתו, מיד הוא מסלק ידיו ממנה ושוב אינו מטַפל בה, אלא מניח הוא לאחרים שיהיו עושים כמתכֻּנתהּ, והוא נפנה ליצירה חדשה. כך דרכה של מלאכת־מחשבת, שיש בה מסוד מעשה־בראשית. אבל האומן אינו כן. הלה טורח כל ימיו ועושה כלים בדפוס שהתקין לו מבראשית, וכל מי שרואהו על הָאָבְנַיִם מכיר בו ויודע מה דמות יערוך למלאכת כפיו: אם סנדלר הוא, חזָקה עליו שסנדל המסֻמר יֵצֵא מתחת ידו; ואם חַיָט הנהו, ודאי שיתקין מלבוש נאה כהלכתו.

אומן־יד, שזריז הוא ועושה כמה כלים ביום אחד, אין מלאכתו לבטלה. הרבה נהנים ממנו וזקוקים לו: יצא זה מלפניו מלא ושמח, מיד נכנס חברו

ומבטחונו זה לא השאיר לנו ידיעות מפורטות על עבודתו הספרותית של פינסקר. עכשו אין עוד איש אתנו, שמפיו נוכל להציל את הידיעות האלה: תם כל הדור ההוא, שראה בספרות הרוסית־היהודית דרך־תשועה ליהדות הרוסית. רק זאת אנו יודעים: פינסקר היה אחד מראשוני בוניה של ספרות זו והרבה לתת את כחו לה, כי על־כן הוא שוה לנגדו תמיד את עיניו הענוות, הנוגות של ה„שה הנרדף, הצמא״, וכל ימיו בקש גם הוא דרך־תשועה לו. —

(עוד יבוא.)

באות הלטינית „P״, והקוראים טעו לחשוב את זו לרי״ש רוסית ויחסו את המאמרים האלה לרבינוביץ. כפי הנראה, סמך ליליינבלום על זכרונו וטעה. בכל נומרי „הרזסויט״ אין אף מאמר אחד, החתום „P״. רבינוביץ דיק וחתם תמיד על מאמריו „ברזסויט״— „O. P.״ („אסיפ רבינוביץ״). וכמעט כלם נכנסו אחר־כך לכרך הש ישי מכתביו. ואולם יש ב„רזסויט״ כמה וכמה מאמרים — וביחוד מאמרים ראשיים — שאין עליהם שום התימה, ואחדים מהם „חשודים״ בעיני — לפי סגנונם — כי לפינסקר הם. אבל להגיד, את הדבר בבטחה איני יכול. רק בנוגע למאמר אחד (בנו׳ 12; חתום — „ב־ק—א״) אין שום ספק בעיני, כי לפינסקר הוא. ועין להלן.

הצרפתית, האנגלית, האיטלקית, הגרמנית, ההולנדית ליהודי הארצות ההן...
לפנים היתה גם לנו לשון שלנו... אבל עכשו היא נחשבת עם הלשונות
המתות, כי אין אנו מדברים בה... למה אפוא לא נחליף את הז'רגון שלנו
בלשון הרוסית הנקיה, אם כבר נֻטל עלינו להשתמש לא בלשוננו שלנו, אלא
בלשון זרה?... האֻמנם לא טוב לנו להסיר מעלינו את הסחבות האלה, אשר
הורישו לנו ימי־הבינים עליהם השלום?... מולדתנו — רוסיה, אף אוירה
ולשונה צריכים להיות שלנו"...

ויחד עם נמוק זה היה לה לחבורה האודיסאית גם נמוק אחר — כָּבוש
בלבה. לכל היותר רמזה עליו, אבל הסתפקה ברמז בלבד, כדי שלא תִמָּצא
חשודה בעיני הרשות, שברשיונה היה תלוי יסוד העתון. לאט־לאט נקלטה
בלבבות המחשבה, שכבר שמענו לה רמז ראשון מפי פינסקר, כי לא די לה
ליהדות הרוסית בחסדה של הממשלה, אלא שהיא צריכה לכרות ברית־אזרחות
עם העם הרוסי עצמו, ולשם זה הרי היא, היהדות הרוסית, זקוקה ראשית־כל
לבמה ספרותית, שמעליה תוכל לפנות אל העם הרוסי ולדבר אליו בלשונו.
„אורגן זה (כלומר, עתון רוסי ליהודים) — רָמַז טַרנופול — צריך להיות מְתַוֵּךְ
בינינו ובין העוֹלם אשר מסביב לנו". לסמוך על העתונות הרוסית אי־אפשר
היה, כי „גם העתונים היותר ליברליים, שלכאורה דרשו טוכת היהודים בכל
לבבם, סֵרבו בהחלט להדפיס מאמרים פחות או יותר השובים על שאלת־
היהודים, באמרם, שענין זה ספציַלי הוא לגמרי ולא להם להתעסק בו.
לא היה אפוא כל ספק... שיש צֹרֶךְ בְּרִיסָה (ристалище) תמידית, לא
מקרית וזמנית, עם לוחמים תמידים ולא לוחמים לשעה, שהברירה בידם אם
להלחם או לחדול". כך מעיד לֶבַנְדָה, שגם הוא הרהר בלבו על עתון רוסי
ליהודים, וכשנודע לו דבר־השתדלותם של רבינוביץ וטַרנופול מִהֵר לתת את
ידו לחבורה האודיסאית ולְהִלָּוֹת אליה.

ואמנם רבינוביץ וטרנופול וחבריהם לא נחו ולא שקטו וסוף־סוף נִתַּן
להם הרשיון המבֻקש ליַסד באודיסה עתון רוסי ליהודים — את ה„רַזְסְוֶיט".
וגדולה היתה שמחת־נצחונו של רבינוביץ, יוצרו ועורכו של העתון הרוסי־
היהודי הראשון. „לעבודה! — כך כתב ללבנדה — לעבודה, זקנים ונערים!..
שְׂדֵנוּ מחכה לְפַלָּחָיו!... עד־עתה השקו אותו דמעותינו, מעתה נַשְׁקֶה אֹתו
בזֵעתנו... אלהים יברך את עמלנו... בריאים יהיו נִצָּנֵינוּ"...

בסוף מאי 1860 נוסד ה„רַזסוֶיט". אחד מסופריו הקבועים נעשה —
פ י נ ס ק ר. לצערנו אין אנו יודעים לקרא בשם את מאמרי פינסקר: האיש
הנפלא הזה, שכל ימיו סך לחביון־נפשו מֵעֲבור לו עין זרה, לא חתם מעולם
על מאמריו. חבל, שליליגבלום, אשר לא היה כמותו קרוב לפינסקר, בטוח היה
בשעתו, כי „פְּעֻלת הדוקטור במלחמתו לטובת אֶחָיו ב ה„ר ז ס ו ֶי ט" ב ש נ ת
ת ר "ך... ידועה לכל הבקיאים בהתפתחות ספרות עַמנו בשפת־רוסיה" [1],

[1]) בכאנרו הרוסי כותב ליליגבלום, כי לעתים קרובות חתם פינסקר על מאמרו ב„רזסויט"

שהמדינה היא הקף־היחסים שבין אדם לאדם (ואין לה עסק עם היחסים שבין אדם לאלהים, הנכנסים להקפה של הכנסיה), ומנקֻדה זו מצא ליהודי־גרמניה מקום של אזרחים גמורים במדינה הגרמנית — אותה שעה הצרך ממילא לבוא לידי הכרח הגיוני, כי אי־אפשר להם ליהודי־גרמניה, שלא ייחדו גם הם לעצמם את המצע הנפשי, המיחד להקף־יחסים זה, שבתוכו מבקשים גם הם לעמוד — את הלשון הגרמנית. ומצד זה — אם בכלל ראוי לְשַׁבֵּחַ את המרכיב זמורה זרה ברוחו ונפשו של עם־יפה כתב ליאופולד לֶו: „בן־מנחם קנה לו שם־עולם לא על־ידי חבוריו ובקרת הונ"ך... אלא משום שֶׁגִרְמֵן את היהודים באשכנז" („אלס גערמאניזאַטאָר דער יודען אין דויטשלאַנד")[1]. — מה שהיתה לבן־מנחם הלשון הגרמנית בנוגע ליהודי־גרמניה היתה לתלמידיו המבהקים האודיסאים הלשון הרוסית בנוגע ליהודי־רוסיה. בלבם להטה הבקשה לראות את האדם היהודי והאדם הרוסי מוקפים הקף מדיני אחד, הקף של יחסי אזרח לאזרח, ואף הם באו לידי אותו הכרח והגיוני, כי אי־אפשר להם ליהודי־רוסיה, שלא ייחדו גם הם לעצמם את המצע הנפשי, המיחד להקף־היחסים, שלתוכו הם הולכים ונכנסים — את הלשון הרוסית. מה צֹרך היה להם אפוא בעתון עברי ליהודים, אם הלשון הזאת, העברית, כבר מתה ותיתי לה שכבר מתה ואינה מסגלת עוד לחצוץ בין היהודי וחיי־המדינה, או מה צֹרך היה להם בעתון יודי ליהודים, אם הלשון הזאת, הז'רגון היודי, „אינו אלא דיַלקט מקלקל של הלשון הגרמנית" והלואי שימות ולא יחצוץ בין היהודי וחיי־המדינה? העתון, שבו ראו צֹרך, היה עתון רוסי ליהודים: ילמד היהודי לקרא רוסית ולחשוב רוסית על כל עניני־חייו ותעשה הלשון הרוסית לשונו, זאת אומרת: יְוָצֵר המצע הנפשי ליחס האזרחי שבין האדם היהודי והאדם הרוסי.

את נמוקה זה ליסוד עתון רוסי, דוקא רוסי, פרשה החבורה בדברים ברורים. „הלשון הרוסית — כתב טַרנופול — יש בכחה להשפיע לטובה על אֻמתנו ולהצליחה בדרכי־חייה הצבוריים והאזרחיים... הלשון היא אחד ממכשירי התקון היותר חשובים והיא המסגלת להצעיד צעד ראשון קדימה את המון־העם היהודי... הלשון, שעל־ידי שפעת גוניה ומבעיה האפיים, המיחדים רק לה בלבד, היא מוסיפה לוית־גַוָן מיחד לכל עם ועם, — הלשון הנאוה של המולדת רק היא בלבד רשאית לדרוש מאתנו, כי נטפל בה... מהו הדבר, המשפיע לטובה על חליפותיו ותמורותיו של עם ועם? מהו הקריטריון לתרבותו של עם, להצלחתו בדרכי־החיים החברתיים? הלשון ורק הלשון בלבד"... מפרשים וברורים עוד יותר המה דברי רבינוביץ: „לנו יחד עם העם הרוסי נפתח עתיד חדש. לפיכך חושבים אנו, כי הגיעה השעה, שהלשון הרוסית תעשה ליהודי־רוסיה מורה־דרך לתרבות ולהרחבת החיים המעשיים והמוסריים... היא (הלשון הרוסית) צריכה להעשות להם (ליהודי־רוסיה) מה שנעשו הלשונות

[1]) ליאופולד לֶו, „געזאממעלטע שריפטען", כרך א', סֶגֶדין 1889, עמ' 461.

פירוגוב — כבר נתחבטה החבורה האמורה, וביחוד רבינוביץ וטרנופול, זה כשתי שנים ולא עלתה בידם. אמנם הרשות הפטרבורגית רצתה את עצם הרעיון, ליסד באודיסה או במקום אחר עתון ליהודים, אלא שלא הסכימה, כי לשונו של העתון תהיה הלשון הרוסית, והציעה לרבינוביץ וטרנופול להוציא את עתונם המבקש אם בלשון העברית או בלשון היודית. בחליפת הבקשות מצד רבינוביץ וטרנופול והדחיות מצד הרשות אנו מוצאים כמה נמוקים, שבשבילם מאנה זו האחרונה בלשון הרוסית, אבל כלם קלושים ואין בהם כמעט שום ממש. לפיכך יש לשער, כי את הנמוקים הקלושים האלה עשתה הרשות פרגוד על נמוקים אחרים, יותר חשובים, שהסתירה בלבה. ואולם החבורה האודיסאית לא יכלה להסכים לא ללשון העברית ולא ללשון היודית: לא עתון ליהודים כשהוא לעצמו היה עקר־רצונה, אלא דוקא עתון רוסי ליהודים. ושני טעמים יסודיים היו לה בדבר — את האחד פרשה ואת השני כבשה גם היא בלבה.

בעת ההיא כבר התחילה להגלות אותה הפקעת של ספקות קשים ושל ודאיות, הקשות אולי עוד יותר מן הספקות, שאנו קוראים לה היום „שאלת הלשונות" או „ריב־הלשונות". ולא עוד, אלא שהפקעת של העת ההיא גדולה היתה במדה ידועה גם מזו של עכשו. בימינו יש לנו, ליהודי־רוסיה, ריב של שלש לשונות: העברית, היודית והרוסית; נוספה עליהן בימים ההם גם לשון רביעית, הגרמנית — לשון־ההשכלה. ואמנם דוקא משום שדליל זה, הלשון הגרמנית, כרוך היה עדין אחרי משכילי הדור ההוא, כבר הרגישה החבורה האודיסאית — החבורה הקטנה הזאת, שעוד מעט ותעשה מופת ומורה־דרך לרבים — מה היא הלשון הרוסית לה.

רב המשכילים ברוסיה התברכו בלבבם תמיד, כי תלמידים מבהקים למשה בן־מנחם הם, את שמו קראו על השכלתם וכל ימיהם לא זזו מלחבב את הלשון, שבה נתנה להם תורתו. „אם אין גרמנית אין יהודי נאור ועד העולם לא יהיה", כתב אחד מגדולי־ההשכלה, ח. ז. סלונימסקי. אבל הם טעו. הרבה יותר מסלונימסקי וחבריו היו תלמידים נאמנים לבן־מנחם רבינוביץ טרנופול, פינסקר וסולוביציג, שלשונו של הרב לא יקרה להם עוד, אף־על־פי שבינם לבין עצמם עדין הוסיפו להשתמש בה גם הם ובקשו לעשות את הלשון הרוסית ללשון־השכלתה ולשון־חייה של היהדות הרוסית מאותו טעם גופו, שבשבילו הגר בן־מנחם בסוף ימיו את כל כחו, כדי לעשות את הלשון הגרמנית ללשון־השכלתה ולשון חייה של היהדות הגרמנית. ובאמת, הן לא־סתם קפריזה היו לבן־מנחם אהבתו הגדולה ללשון הגרמנית ושנאתו הגדולה לז'רגון היהודי, אף לא מתוך רגש אסתטי בלבד נבעו בו השנאה והאהבה הללו. לבן־מנחם הפסיכולוג כבר נתגלה סוד הלשון. הוא ידע, כי אם על־ידי הלשון משמיע הא ם את עצמו לעצמו, הרי היא משמשת לו גם מטבע להחליף על־ידה את מצויי־נפשו שלו במצויי־נפשו של חברו, ומתוך כך היא נעשית מצע נפשי אחד לשניהם — אותו המצע הנפשי, שבלעדיו לא יציר יחס טבעי וקים, יחס של גומלים וזקה פנימית בין אדם לחברו. והואיל וכך, הרי בשעה שבן־מנחם עמד להבדיל הבדל גמור בין המדינה והכנסיה הדתית, בשעה שלמד,

את היהודים עושים מסחר וקנין ודוחקים את רגליהם בעיר הגדולה והיפה אשר לחוף הים השחור. לשעבר הכינו חמלניצקי וזלזניַק טבח ליהודי־אוקרַינה על בריתם עם הפולנים אדוני־הארץ; עכשו רגזו בני־בניהם לראות, כי יד היהודים תִכון עם הרוסים אדוני־הארץ. ומיום ליום מלא אוירה של אודיסה גפרית, וסוף־סוף הוטל גם הלפיד הבוער לתוך הגפרית: נצנצה המפלצת הישנה, עלילת־הדם, ובשלשת ימי הפסחא לשנת 1859 נערך כאן „פוגרום" ליהודים — „פוגרום" כמעט לכל חֻקותיו ומשפטיו: בִּזָה, שד ושפך־דם. היְוָנים היו המתחילים ואליהם נלוה גם ההמון הרוסי, זאת אומרת: ההמון המַלורוסי, כי על־כן המַלורוסים הם שהיו בימים ההם רֹב הישוב הרוסי באודיסה, כאמור. לא מפני שהפורעים לא ידעו מה שבלב השלטון המקומי על היהודים ערכו את ה„פוגרום"; אדרבה, דוקא משום שידעו להיכן נוטה דעתו של השלטון המקומי עָשו מה שעשו, למען דעת, שידם תקיפה באודיסה „שלהם", ואף לאחר שהשלטון הפסיק את הפרעות ביד חזקה ונתן במאסר את ראשי־הפורעים בטחו היְוָנים בכחם, כי „יספיקו לבנות גשר של זהב, כדי להוציא את הנאסרים ממאסרם"...

אין שום צֹרך לפרש את המובן מאֵליו, כי „הפוגרום" הטיף טפת־רעל גדולה ללב יהודי־אודיסה. מה שצריך לפרש הוא — כי תוחלתם של יוצרי־הפרעות לא נכזבה באמת: רחוק היה מלבם של הרשות להפריא בינה ובין שני הישובים היותר תקיפים שבעיר, ולפיכך לא נכנסה בעֹבי הקורה, אלא השתדלה להפחית את ערכו של המאורע. סוף־סוף יהודים היו הנזקים, וכלום רָשות נוצרית נעשית אפיטרופסית ליהודים עד כדי התעבר על ריבם בשעה שנוצרים ואזרחים עקריים פוגעים בהם? יסחרו היהודים כרצונם ויביאו טובה ותועלת למדינה, אבל מי פֶתִי יזדקק להם לתבוע את עלבונם? — כעבור ימי־הפרעות באה ב„אדסקי וֶיסטניק" ידיעה קצרה, אשר שמה הרָשות בפיו, לאמר, כי בימי־החג אֵרע באודיסה אחד מאותם הַנִּצְיוֹנוֹת הרגילים, שאמנם מגֻנים הם, אבל „החבה אליהם מְטבעת בעצם דמו של האדם הרוסי"...[1]). גיאורגיֶבסקי ובוגדַנובסקי לא היו עוד עורכיו של ה„וֶיסטניק". מראשית שנת 1859, כלומר, זמן מועט לפני ה„פוגרום", נכנס העתון הזה לרשות מערכת חדשה, שמצאה טוב לעצמה להרכין את ראשה בפני תקיפי־העיר, היְוָנים, ולשלוח מעתה עינים פוזלות כלפי הישוב היהודי, ואותו הנוסח על „הַנִּצָּיון הרגיל, שהחבה אליו מְטבעת בעצם דמו של האדם הרוסי", נָעַם לה מאד. ושנוי־פרצוף זה של ה„וֶיסטניק" הוסיף חזוק מרֻבה למחשבתה של החבורה האודיסאית הקטנה, שכבר הסכינה לכתוב רוסית, — רבינוביץ, טַרנופול, דומַשֶבסקי, סולוביציג, פינסקר, — כי בָשַל הצֹרך והגיעה השעה ליסד באודיסה עתון ר ו ס י, המְיֻחד לעניני־היהודים.

אני אומר: „הוסיף חזוק", משום שביצירה זו — על־פי הצעתו של

[1]) „אדסקי וֶיסטניק", נו' 42 לשנת 1859.

קרוביהם הוֶליקורוסים, שהם נוטלים גדֻלה לעצמם להיות אדוני־הארץ גם במקומות, שאין להם זכות, אלא שיש להם יפויי־כח לכך.

הנה כן; אודיסה, העיר הראשה של רוסיה החדשה („נובורוסיה"), שרק לפני זמן מועט בערך נכנסה לרשותה של רוסיה הגדולה, חָסרה גם היא אותו דבר השוב, שחסר לַנֶּפֶת כֻּלָּהּ — הרוח הרוסי. וזו היתה, כפי הנראה, אחת מן הסבות, שנציבי אודיסה, הנזכרים למעלה, נטו חסד ליהודים וצדדו בזכותם. הם ראו, כי היהודים מתרבים כאן במהירות גדולה ונמצאים יפים להרחבת־המסחר, ולבם נבא להם, כי חֹמר אנושי זה יִמָּצֵא כח יפה גם להתגברות הרוח הרוסי. היוני, האיטלקי, הפולני כרוך תמיד אחרי המטרפולין שלו הטבעית, עיניו לארצו שלו ולבו ללשונו ותרבותו שלו, ולא ממנו יִבָּנֶה הרוח הרוסי, אף אם עניני־מסחרו מזקיקים אותו לדור באודיסה או במקום אחר בנובורוסיה. לא כן היהודי. מטרפולין טבעית אין לו, ומכיון שהוא יוצא מחוגה הצר של היהדות הישָׁנה — וליציאה זו מצריכים אותו הכרחי־החיים — שוב אין לפניו דרך אלא אחת — לעולמה של רוסיה, ללשונה, לתרבותה ולעניניה. אמנם זִקְנֵי־היהודים מְשרשים עדַין בעולמם ובלשונם שלהם, אבל בניהם ובנותיהם נעקרים כבר מעולמם זה ונִטָעים בתרבות הרוסית; הרי מאות תלמידיו ותלמידותיו של „בית־הספר הצבורי היהודי", שכלם מדַברים רוסית, הרי מאות הילדים שב„תלמוד־תורה" המתֻקן ואשר עליהם כבר העיד פירוגוב, כי „אין הם פונים עוד למוריהם בז'רגון היהודי הנבזה", הרי גימנזיסטים יהודים, שמספרם הולך ורב משנה לשנה, הרי גם סופרים יהודים צעירים, היודעים לכתוב רוסית יפה כל־כך, עד שעל אחד מהם, על יוסף רבינוביץ, העיד ז'ורנל רוסי, כי „יש בחרוזו מצלצול חרוזו של פושקין". והללו ודאי יביאו אתם — מדעת ושלא מדעת — לכל מקום, גם לעיר וגם לכפר, את הלשון הרוסית ואת הרוח הרוסי ויַעשו שליחים להתגברות ההשפעה הרוסית. ואם־כן, הלא טוב לה לרוסיה, כי יהודי אודיסה ונובורוסיה יצליחו במקצועות המסחר והחיים וכי לא ינָתנו מכשולים לפניהם.

זה היה, כפי שאפשר לשער, הגיונם הפשוט והבריא של וורונצוב וסטרוֹגַנוב, שראשית דאגתם היתה — לעשות את אודיסה לעיר רוסית ואת נובורוסיה לנֶפֶת רוסית. ומתוך הגיון זה צדדו בזכותם של כל יהודי־רוסיה ולא רק בזכותם של יהודי אודיסה ונובורוסיה בלבד. לא להנם מזכיר סטרוֹגַנוב כמה פעמים בתשובותו, שהחזיר למיניסטר לַנסקוֹי, את התאזרחותם של היהודים בארצות־המערב, מקום שם נתנה להם יכֹלת גמורה להתאזרח, ואת הטובה והתועלת, שהביאו לארצות האלה: ברי היה לו, כי היהודים מסֻגלים להביא טובה ותועלת מרֻבה גם לרוסיה.

אבל „הגיון" אחר לגמרי היה לישובים האחרים אשר באודיסה. להם נראה הישוב היהודי, המרזויב את צעדיו, כנגע בביתם. ביחוד עָיְנוּ את היהודים אויביהם הקדמונים: היונים יורשי ביצנץ והמַלורוסים־האוקרַינים, בני־בניהם של חמלניצקי וזֶלזנַיָק. בשעתם הורישו שליטי ביצנץ את היהודים והכריחו אותם לנדוד לחֻפֵּי הים השחור; עַכשו צרה עין יורשיהם לראות

הפשוט של הממשלה הוא הכח הפועל היחידי, שאפשר לסמוך עליו, כי יש כח פועל אחר, הגדול גם ממנו — רצונו של העם. לו גם יהי שרצונו של העם כבוש עדַין וכבול בתוכו, איננו דבר החסר במציאות וסופו שֶׁיִוָּדַע. „היולי" עצום זה, העם הרוסי, אמנם עדַין לא מצא את צורתו, אבל היא תוססת כבר בתוכו ומבקיעה לְהִגָּלוֹת. ואם את בקשת־האזרחות כשהיא לעצמה נחל פינסקר מאת דור־ההשכלה, שֶׁקָּדַם לדורו, הִטָּה אוֹתוֹ מחשבתו שלו לדרך חדשה: כדי להגיע לאזרחות זקוקה היהדות הרוסית לא רק לרצונה של הממשלה, כי־אם ראשית־כל — לרצונו של העם, „אשר בתוכו אנו יושבים". אם רגש־הַגֵּרוּת כבר היה לאבן כבדה גם בלבה של היהדות הרוסית, הרי זקוקה זו האחרונה לְהִקָּלֵט בהקף גדול ממנה, והקף זה הוא — „העם הגדול והמְהֻלָּל", העם הרוסי.
לא יִרבו הימים ופינסקר יביע את הגות־רוחו זו בדברים יותר מפֹרשים

III

כשם שאודיסה היתה הראשונה „לגשור גשרים בין היהודים והנוצרים". כָּךְ היתה הראשונה גם „לפרוע פרעות בישראל", או בלשון יותר פשוטה, בנוסח רוסיה — הראשונה ל„פוגרומים".

מראשית הִוָּסדה רבו באודיסה הישובים של בני־עַמים שונים ושכונותיהם המְיֻחדות. מעידים עַל זה שמותיהם של כמה וכמה מרחובותיה, שְׁוָקיה ופרבריה: רחוב היְוָנים הוא כמעט הגדול ברחובותיה, כשם ששוק־היְוָנים הוא החשוב בשוָקיה, הגדול שבפרבריה הוא פרבר־המולדבנים, היפה שברחובותיה נקרא לְפָנים רחוב־האיטלקים, וידועים בה גם רחובות אחרים, הקרואים על שמות בני־עמים שונים — רחוב־היהודים, רחוב־הארנאוטים, רחוב־הפולנים, רחוב־הבולגרים וכדומה. ובאמת, לא רוסים בנו את העִיר הגדולה והיפה הזאת במקומו של הכפר הנדח „חַג׳ִי־בֵּי", אלא יְוָנים, אַלְבָּנִים, בולגרים, יהודים, איטלקים ואחרים בנו אותה. הגדולים שבבתי־מסחרה היו תחלה של יונים ואיטלקים, ואחר־כך גם של יהודים. נציביה הראשונים היו צרפתים, עתונה הראשון — צרפתי, תיאטרונה הראשון — איטלקי, והלשונות, המְקֻבלות על חשובי קהלה, היו — הצרפתית והאיטלקית. — בסוף שנות החמשים למאה שעברה, הוא הפרק שבו אנו עומדים בהרצאתנו, הגיעַ מספר תושביה של אודיסה ליותר ממאת אלף, ולפי עדותם של המקורות הרשמיים כבר גדל בה אז הישוב „הרוסי, הפרַבוֹלַסבי, שהלשון הרוסית היא לשונו". אבל המקורות הללו לא דקדקו להבדיל — או, יותר נכון, דקדקו שלא להבדיל — בין רוסים לרוסים, בין פרַבוסלבים לפרַבוסלבים ובין לשון רוסית ללשון רוסית. לפי האמת, הרבה יותר משגדל באותם הימים הישוב של בני רוסיה הגדולה („וֶליקורוסים") גדל בה הישוב של בני רוסיה הקטנה („מַלורוסים"), שאמנם אחים הם לראשונים לפי דתם הפ־בוסלבית, אבל רק קרובים — ולא אחים — לפי גזעם ודמם וגם לפי לשונם. ותמיד היתה למלורוסים טינא בלבם על

קדם צאתו מאודיסה ערכו ראשי־הקהלה היהודית סעֻדת־פרֵדה לכבודו. לסעֻדה זו יחדו אז ערך של מאורע יוצא מגדר־הרגיל [1]). וראשי־המדברים בשעת הסעֻדה היו: יוסף רבינוביץ, ש. לֶוֶנסון, א. גולדנבלום ו פ י נ ס ק ר. נאומיהם של שלשת הנואמים הראשונים היו דברי־שבח והודיה לפירוגוב מעֹרבים דברי־שבח והודיה לשולחיו — לממשלה. רק הנואם האחרון, פינסקר, שודאי ידע לספר בגדלתו של פירוגוב יותר מחבריו, כי רופא היה גם הוא, ובלי־ספק ראה גם במלחמת־קרים את מפעָליו היפים ודרכיו הטובים של פירוגוב, שעמד אז בראש המשרד הסניטרי אשר לצבא, — רק הוא בלבד כמעט שלא סִפר בשבחו של חתן־הסעֻדה ואת הממשלה לא הזכיר כלל. הוא נשא את נאומו הקצר — אַרכן לא היה פינסקר מימיו — על ערכו ומדותיו היפות של „העם הגדול והמהֻלל", שעל ברכיו נולד פירוגוב „ואשר בתוכו אנו יושבים", וגם את כוסו נשא לא לכבודו של האורח ולא לכבודה של הממשלה, אלא — „לכבוד העם הרוסי ואשרו". [2]).

צריך לזכור: בימים ההם עדַיִן אי־אפשר היה ברוסיה לקרא בשם העם, ליחס לו רצון וחשיבות, לראות בו ובמדותיו כחות פועלים, שראוי לְחַשֵּׁב עמהם ומכל־שכן לסמוך עליהם. היו מלך ושרים, פקידים עליונים ותחתונים, — היתה ממשלה, אשר לה הַכֹּל ומידה הכל, ברצותה — הרבה עמה חסד ופדות, וברצותה — אין מידה מציל, ומי העם, כי יבַקשו דרכיו, מדותיו ורצונותיו? אף אין לשכוח, כי בפרק זה, שבו אנו עומדים, עדַיִן היו עבדים גמורים גם עשרות מיליוני האכרים הרוסיים וגם עיניהם של אלה רק אל הממשלה היו תלויות. מה ראה אפוא פינסקר לקרא בשם העם הרוסי ולחַלק כבוד לו בשעָה שחבריו חלקו כבוד לפירוגוב ועל־ידו — לממשלה? הן לא סתם „מליצה" היה לו נאומו: „מליץ" לא היה פינסקר מימיו, כְּבַד־מחשבה היה ומעולם לא הוציא מפיו דבר, שלא הגה בו לבו תחלה, ואין ספק, שגם הפעם לא אמר אלא מה שגמל בלבו תחלה.

פינסקר היה מן האירופיים הראשונים — אם לא הראשון — בקרב יהודי־רוסיה. על נמוסיו האירופיים מעידים כל יודעיו. אבל הוא היה אירופאי — כמובן, לפי רוח זמנו — גם בנוגע למחשבות ודעות. סגנונו הנפלא בשלש לשונות אירופאיות (גרמנית, רוסית וצרפתית) מעיד עליו, כי קרא ושנה הרבה, ולא רק במקצועו שלו. אם אמנם הצנזורה הרוסית ארבה עדַיִן לכל דעה חדשה, שבאה מעבר לגבול, לא עצרה עוד כח לנעול את הדלת בפני השפעתן של הדעות האירופאיות. ובאירופה כבר נזרע זרעה של שנת הארבעים ושמונה. טבעי הוא אפוא הדבר, כי גם פינסקר האירופאי כבר ידע, כי לא רצונה

---

[1]) „כך עברה הסעֻדה, שערכו יהודים לנוצרי... התהום, שלכאורה הבדילה בין נוצרים ליהודים, איננה אפוא עוד: השכלה והתפתחותה של נאורות אמתית גשרו עליה גשר בריא ודרכו יעברו לבטח הדורות הבאים..." „אדסקי וֵיסטניק" גו' 100 לשנת 1858.

[2]) שם באותו נומר.

יוצאת לפעֻלה בארץ־מולדתנו כל הצעה ישרה וכל דרישה יפה, הנאמרת בכונה טובה בהשכל ודעת, לפי רוחם של יסודות המדיניות החדשה", וכי לא רחוק היום, „אשר ירפא אותנו (היהודים) מפצעינו הנושנים, ישליטנו בזכיות האזרחיות ויעמיד את חיינו האזרחיים על יסודות נאמנים". ואין גם כל פלא, אם מעתה במשך עשרים שנה ויותר תהיה לשון של זהורית קשורה בראש העתונות שלנו ועליה פסוקים ומליצות מסוג ידוע: „הן לצדק ימלך מלך", „זכות אזרח יפרח לשושנה", „הס קטגור וקח סניגור מקומו" ועוד ועוד (עַין „המליץ", „הכרמל", וכו' וכו'): משנים קדומות רגילה היתה יהדות־הגולה להאמין, כי גורלה נתון בידי מלכים ושרים „ובאור פני מלך חיים"; עכשו בקשה היהדות הרוסית להאמין, כי באמת הגיעה לה השעה הגדולה, אשר „לצדק ימלך מלך ולשרים למשפט ישורו", כי הקוחַנובים והביבִּיקובים אינם עוד אלא שלְפֵי רִשְׁעָה שלְפֵי ניקולי, שימיהם לא ימשכו עוד, ומעתה יבְקשו וישָמעו בספירות הממשלה העליונה דברי הסטרוגַנובים והפירוגובים, ומאלכסנדר השני תבוא תשועת־ישראל. לאחר זמן, כשנהרג אלכסנדר בידי זֶ'ליאַבּוב וחבריו, והקהלה היהודית הפטרבורגית הניחה זֵר על ארונו, כתב יהודה־ליב גורדון על הזֵר: „רוח אפינו משיח אדני נלכד בשחיתותם, אשר אמרנו בצלו נחיה בגוים". ולא רק מפני שש התבות הראשונות, שבראשי אותיותיהן מצא צרוף יפה של „רַאמַאנְבּ", בחר המשורר בכתוב זה, אלא גם משום שבחמש התבות האחרונות מצא מבע יפה למה שהיה בלבו ובלב רב בני־דורו על בנו ויורשו של ניקולי.

ואולם נשובה־נא להרצאתנו ונראה, כי מפיהם של יחידי־סגֻלה כבר נשמעה גם אז נעימה אחרת, חדשה, שאולי לא היתה מובנת עדַין לשומעיה.

פירוגוב עשה שתי שנים באודיסה. במשך זמן קצר זה תקן כמה דברים יפים גם לטובת הצבור היהודי: התיר להורי התלמידים היהודים להעמיד בגימנסיות מורה לִלְמוד חֻקי הדת הישראלית, זאת אומרת: העמיד את הדת הישראלית במדרגה אחת עם יתר הדתות, המקֻבלות במדינה; סיַע הרבה לסדר כראוי את ה„תלמוד־תורה" והרשה להעמיד בראש המוסד הזה את הד"ר אהרן גולדנבלום (שיסד אחר־כך יחד עם צדרבוים חותנו את „המליץ"), אף כי גולדנבלום לא היה נתין־רוסיה ומן הדין אסור היה לו לשרת במוסד צבורי; לרגלי התקונים, שנעשו ב„תלמוד־תורה" והצליחו, הדפיס ב„אָד. וִיֶסטניק" מאמר מיֻחד, שבו שבח כל־כך את מדת־הצדקה של היהודים, עד כי העתונות הרוסית קטרגה עליו, שהוא מנַשא את ערכם המוסרי של היהודים למעלה מערכם המוסרי של הנוצרים; ולסוף השתדל בדבר, כי עריכת ה„אָד. וִיֶסטניק" תמסר לגיאורגיֶבסקי ובוגדַנובסקי, שני פרופסורים רוסים צעירים של הליצאוב הרישליי, שהיו כרוכים אז אחרי הדעות הליברליות שלו, והעורכים החדשים הכניסו למחיצתם גם סופרים יהודים אחדים בתור עוזרים קבועים (רבינוביץ, דומַשֶבסקי, ליַקוֹב), וככה נעשה ה„וִיֶסטניק" העתון הרוסי הראשון, שהִקצה מקום רחב לשאלת־היהודים ודן עליה — כל־זמן שגיאורגיֶבסקי ובוגדַנובסקי היו עורכיו — ברוחו של פירוגוב. אבל ימי־שבתו של פירוגוב באודיסה אויכו רק שתי שנים, כאמור. בסתו 1858 הָפְקַד להיות מפקח לגליל־הלמודים הקיובי.

על שאלה זו השיב הנציב הוילנאי בהחלט, כי מתנגד הוא לכך ואין צורך לשנות כלום מן החקים הקימים. הנציב הקיובי השיב תשובה של פשרה: דעתו נוטה לתת רשות זו לאומנים היהודים ההם, שאין בהם צורך בתחום־המושב ויש בהם צורך בפנים־המדינה. תשובה אחרת, גמרי החזיר הנציב האודיסאי, הגרף סטרוגנוב. „עצם מציאותן של הגבלות אלה או אחרות בזכיותיהם האזרחיות של היהודים לגבי התושבים הנוצרים אינה נאה לא לרוחו ומהלכו של הזמן ולא לכונתה של הממשלה, הרוצה בדמועם של היהודים עם התושבים העקריים", ולפיכך צריך „להתיר ליהודים לגור בכל רחבי־המדינה ולעסוק בלי שום הגבלות, כמשפט כל נתיני־רוסיה, באומניות ובמקצועות המסחר והתעשיה, אשר יבחרו להם כרצונם, לפי רוחם וכשרונותיהם." אלה היו דברי סטרוגנוב. יפו עוד מהם דבריו של אדם גדול, שבכלל מעטים היו כמותו ברוסיה. פירוגוב, הכירורג הנפלא והפדגוג המפרסם, נתמנה בימים ההם למפקח על גלי־ההלמודים האודיסאי. התמנות זו היתה אחד מאותות המהלך החדש, כי פירוגוב היה רחב־דעת וישר־לב, את טוב עתידה של רוסיה ראה בחדוש חייה הפנימיים ועד־כמה שאפשר היה לו הביע את הגות־רוחו זו גם ברבים. הוא היה הראשון, שדרש מאת הסטודנטים הרוסים, כי יקיצו לחיים הדשים, וכתב להם: „זכרו תורת דקרטוס: Cogito ergo sum והראו־נא, כי חיים אתם — וגדולה תהיה זכותכם, אף אם עוד טרם הגיעה השעה להראות, ה א י ך אתם חיים. ברבות הימים יודע גם הדבר הזה. כל המרגיש, כי הוא חי, אי־אפשר לו, שלא ייקרו בעיניו גם סמני־החיים. ואני, אלהים עדי, אוהב את הסמנים האלה בכל לבי." — אם הדברים האלה, שנאמרו בכתב, סתומים הם במקצת, כי גם פירוגוב זקוק היה לזכור את עפרונו הזעום של הצנזור, שנתנה לו רשות לשחת כל פסוק הבא לידו כרצונו, — מפרשים הם הדברים, שאמר בעל־פה ירחים אחדים אחרי בואו לאודיסה, במעמד גדולי הרשות והכהנה המקומית, בשעת חנכת ביתו החדש של הליצאום הרישליי. „מהו אידיאל־החנוך בעיני? — אמר פירוגוב באותו מעמד, — חפש דרכיך והיה אדם!.. איש־איש מאתנו, ויהי גזעו הלאמי מה שיהיה, יש בידו להעשות אדם ממש בעזרת החנוך; א י ש ־ א י ש ל פ י ד ר כ ו, ל פ י ט פ ו ס ו ה ט ב ע י ו ה א י ד י א ל ה א נ ו ש י א ש ר ל ל א מ ו, מ ב ל י ש י ח ד ל ע ל ־ י ד י ז ה מ ה י ו ת א ז ר ח ל מ ו ל ד ת ו, ודוקא בעזרת החנוך יכול הוא להבליט עוד יותר את הסגלות היפות של לאמו"... נקל לשער, מה היו דברים כאלה לקהל היהודי, שמלבו עדין לא פג זכרון ימי־ניקולי. אין כל פלא, אם סמוך לאותו זמן כתב יוסף רבינוביץ, כי היהודי הרוסי דומה להלך, שימים רבים ענה בדרך כחו, ולסוף בא אל המקום, אשר אליו נשא את נפשו, וטוב לו וחם לו ונפשו לא תשבע מחוש את המנוחה הנעימה, היורדת לו על כל יצורי־גוו הנהלאים. אין כל פלא, אם טרנופול — אחד מראשי־המשכילים באודיסה, היהודי הרוסי הראשון, שכתב ספרים שלמים בלשונות אירופאיות (צרפתית ורוסית) על מצבם התרבותי, הכלכלי והאזרחי של יהודי־רוסיה, — אם הוא התעבר בימים ההם על ה„מתקנים האוטופיסטים" שבמערב, המגנים את הממשלה הרוסית, והעיד, כי „בזמן הזה

לירידים הגדולים בקיוב, חרקוב וסומי; בטל האסור, שחל על היהודים לגור במקומות הסמוכים לגבולות המלכות הפולנית, ובכלל נפרצה הפרצה הראשונה בחומת תחום־המושב, כי נִתְּנָה רשות מתחלה ליהודים ממעמד הסוחרים ואחר־כך גם ליהודים בעלי־השכלה עליונה לגור מחוץ לתחום. וחוץ מן הגזֵרות, שהֵצֵרו ליהודים בחיי יום־יום, בטלו גם הַשְּׁמָדות, שעל־ידם בקש ניקולי להעביר את יהודי־רוסיה על דתם. על־פי פקודתו של אלכסנדר נאסר להכניס ילדים קטנים מישראל בברית הנצרות שלא מדעת הוריהם ובטלו ההנחות לחוטאים יהודים וְהַמַּתָּנוֹת לחֻילים יהודים, המסכימים להתנַצר. לְעֻמַּת־זה הֻתַּר לילדי־ישראל, הלומדים בבתי־הספר היהודיים מיסודה של הרשות, ללמוד את חֻקֵי הדת הישראלית, אם מפי „מלמדים" מחוץ לבתי־הספר, או מפי מורים, המיֻחדים לכך, בבתי־הספר עצמם. ובכלל הֻכַּר בימים ההם, כי בתי־הספר, שהקימו ניקולי ואוּבַרוב לילדי־היהודים, לא הצליחו ולא יצליחו כל־זמן שתפקידם היה ויהיה — „לגאל" את הניכיהם מן היהדות. „תתקַיֵם־נא בידי היהודים תורתם המוסרית־הדתית" — כתב אז אחד מחשובי הפסקנים הרוסיים במקצוע השכלת־העם. — „צריך להשפיע עליהם על־ידי החנוך המוסרי לא ברוח הנצרות, שֶׁאִתָּהּ לא ישלים היהודי עד העולם, כי־אם ברוח ההשכלה האנושית, המוצאת לה דרך ללבו של כל אדם". —

כדי שלא לבוא לכלל טעות צריך להטעים: גם בשנות מלכותו הראשונות היפות, לא הגיע אלכסנדר לידי הבנה, כי אין שום יכֹלת — ואין גם צֹרך — להכחיד את היהודים מגוי — מהיות עם מיֻחד לעצמו, הנושא, ככל יתר עמי־רוסיה, בעֹל המדינה ונכנע לסדריה וחֻקיה האזרחיים־המדיניים הכלליים. דבר שלא יכול להבין נפוליאון איש הַפֶּלֶא, ודאי לא יכול להבין אלכסנדר, שלכל היותר אולי היה הוא — אם לא נחשוב את פטר הראשון — המֻשְבח בדינסטיה של הרומַנובים הננסים. אלכסנדר בקש גם הוא, שיהודי־רוסיה, בתור חלק ידוע מן העם היהודי כֻּלוֹ, יחדלו מהיות. לשם כך צוה תכף כשעלה למלוכה „לחזור ולבדוק את כל הַפְּסָקִים הַקָּיָמִים בנוגע ליהודים, כדי להתאימם אל הכֻוָנות הכלליות בדבר דִמוּעוֹ (слiянie) של עַם זה עִם התושבים העִקריים". הדברים האלה מעידים מפֹרש שגם הוא צרה עינו ביחודם הָעַמִּי של היהודים, שגם הוא בקש, כי בתור יהודים יִכלו שלשת מיליוני הנפש הללו ממדינתו, אלא שנראה לו, כי הדרך היפה לכליה זו היא לא דרך הכפיה והאֹנס, כי־אם דרך הפִּיוס וְהָרִצוּי, ולפיכך בחר בה תחלה. אני אומר: „תחלה", משום שבסוף ימיו התחרט על מה שבחר בדרך זו וגם הוא אמר לשוב לדרך הכפיה והאֹנס, כמו שנראה להלן.

בין כך ובין כך: הואיל והקיסר החדש בחר בדרך הפיוס והרצוי התחילו נוטים לה גם אחדים משריו ויועציו. ונפלא הדבר: גם עכשו היתה אודיסה הראשונה, שבה נאמרו על היהודים דברים יפים. שכמותם לא נשמעו עוד בספירות הממשלה הקיסרית ברוסיה לא לפניהם ולא לאחריהם. לַנסקוֹי, המיניסטר לענינים הפנימיים בראשית ימי אלכסנדר, פנה לנציבי־הנפות ושאל אותם, מה דעתם בדבר מַתַּן־רשות לאומנים יהודים לעבור מתחום־המושב לִפְ‍ְנים־המדינה

לרעל בלבד: המרפא, אשר מצאו אבותיו ואבות־אבותיו בבכיתם זו, כבר נכהד ממנו. לא יפלא אפוא, כי בהפתח נפשו בו ליגון־עמו ותקוות־עמו לא ידע גם הוא תקוה אחרת אלא זו של ראשי־דורו, שנהפך לבם בקרבם לשנוא את הגרות ולבקש גאֻלה ממנה־באזרחות. יתר על־כן: תכף נראה, כי פינסקר הרחיק גם ללכת, ולבקשת־האזרהות, שקבל מזקני דורו ומקומו, יחד הוא — אחד מן הראשונים — צורה חדשה.

II

עד שתקות־העתיד דובבה את לבותיהן של חבורות־המשכילים המצערות קפצה לה פתאם השעה ותהי לתקות־ההוֹ של חלק גדול מן הצבור היהודי; ניקולי ירד במלחמת־קרים ונספה, ועל כסאו עלה בנו, אלכסנדר השני.

אנו יודעים, מה היה חלוף־משמרות זה לרוסיה כֻּלָּה: אימה אֲלֻמֶת של עבר אָפֵל עד־עתה, מכאן ואילך — רננת בֹּקֶר של עתיד שטוף־אורה. וכל־כך יפה היתה השעה ההיא, עד שאפילו לאחר שנים מרֻבּוֹת, לאחר שכבר פסקה הָרְנָנָה ובמקום העתיד המקֻוֶּה שטוף־האורה חזרו והאפירו דמדומי־הוֹה דלוחים, היתה אש־נעורים נדלקת בעיני שְׂרִדֵי הדור ההוא לזכרון שנות מלכותו הראשונות של אלכסנדר השני — „תקופת התקנות הגדולות“... „אֵלִי, אֵלִי, מה טובה, מה גדולה היתה השעה ההיא!“ — קרא הסופר הרוסי א. מ. סקַביצֶ'בסקי בזכרו לעת־זקנתו את הימים ההם. — „ולא רק משום שאנחנו היינו אז מלאים לשַד־עלומים, יְפֵי־עינים וזקופי־קומה. בזמן ההוא זקפו את קומתם גם זקנים שחוחים ואף הם מָלְאוּ עלומים... קשה גם לתאר, כמה קדחו החיים בימים ההם. הצבור עָלַץ מְרֻטָט־צִפִּיָּה למאורעות גדולים. לעין כל נגלו פֶּרספקטיבות רחבות ורחוקות, מזהירות בשלל צבעי־הקשת“... ואין להתפלא, אם דברים מעין אלה אנו מוצאים גם בזכרונותיהם ורשימותיהם של סופרים ועסקנים מעלנו, שֶׁחָיוּ ופעלו ב„תקופת־הזהב“ ההיא: פרספקטיבות יפות נפתחו אז גם ליהודי־רוסיה. „השכלה אחת לַכֹּל, סבלנות ואהבת־אדם“ — זה היה דברו של הקיסר החדש לעמיו בעלותו לכסא, ולמשמע הדברים האלה — הראשונים והאחרונים בפי בן־רומַנוב — מָלֵא גם לב־היהודים רטט־צפיה למאורעות גדולים. ואמנם במדה ידועה לא היתה צפיה זו לא צפית־שוא ואפילו לא תוחלת ממֻשכה: בשנת 1855 עלה אלכסנדר למלוכה ובשנה שלהאחריה בטל גזרת אביו, שגזר לקחת ילדים קטנים מאת היהודים לצבא. עבר עוד שנה ואלכסנדר בטל גם יתר גזרות אביו בנוגע לחובת העבודה בצבא, שבגללן היה בית־ישראל בימי ניקולי לבית־ההדמעות ולבית־הדמים כאחת. תַּמּוּ „ענושים“, פסו „חטופים“ ו„חטפנים“ בישראל. — ולא רק בנוגע לחובת העבודה בצבא, כי־אם גם במקצועות החיים האחרים תכפו זו את זו ההנחות, שעשה אלכסנדר ליהודי־מדינתו: הִתִּרו להם כמה ערים וחלקי־ערים, שעד־עתה הלו עליהם אסורים והגבלות שונים (ניקולַיֶב, סֶבַסטופול, קובנה, וילנה, טרוקי); הִתִּר להם לבוא לשֵׁם מסחר

לכתוב לקיסר, כי „דין קשה ועוות־היושר הוא לקרוא בלתי־מועילים לכמה מאות אלפי איש, היושבים במדינה משנים קדמוניות" ו„אשר למשלח־ידם זקוקים גם תנובת־הכפר וגם סחר־העיר". הנציב הזה הוא — וורונצוב האודיסאי, ואם אמנם דברי וורונצוב לא הצליחו לבטל את עצם הגזרה, הצליחו לבטל, לכל־הפחות, את התאר „בלתי־מועילים", את ה„כתם הצהוב" החדש, שבקש ניקולי לעשות אותו סמן־חרפה וגנות לחלק גדול מיהודי־רוסיה.

הנה כן, באודיסה כבר נשמעו גם בעת ההוא מפיו של אחד מגדולי־הרשות דברי־ישר, כי לא אברים מדלדלים, אלא אברים בריאים הם היהודים בגופה של המדינה, וכשם שהיהודים זקוקים למדינה כך זקוקה המדינה גם להם. ובאודיסה נשמע ראשונה גם קולו של עתון רוסי מסביר פנים ליהודים: עוד בראשית שנות הארבעים למאה שעברה נדפסו ב„אדסקי וֶיסטניק" מאמריהם של פינקל, של פינסקר גופו, של רפאלוביץ ואחרים על עניני היהודים והיהדות; באמצע שנות הארבעים נדפסו בו מאמריו ופיליטוניו הראשונים של יוסף רבינוביץ, אֲבִי הז'ורנליסטיקה היהודית־הרוסית, ולפעמים נשמעו בו גם מפי לא־יהודים דברים ישרים בנוגע ליהודים. אף יש לנו עדות נאמנה, שממנה אנו לומדים, כמה חשובים היו בעת ההיא דברים כאלה, שנאמרו בעתון או בז'ורנל רוסי. הסופר הרוסי בַּשוצקי, עורכה של ה„אילוסטרציה", הדפיס בז'ורנלו מאמר „על מצב היהודים באירופה לְפָנִים והיום", ומעטו נזרקו דרך־אגב דברים טובים אחדים גם על יהודי־רוסיה. המאמר הזה הביא לידי התפעלות לא רק את סתם הקוראים היהודים המעטים של אותם הימים, אלא גם בר־דעת כיוסף רבינוביץ נתלהב וכתב: „כיתום נעלב ונדח כל ימיו, בשמעו ראשונה דברי־טובה ונחומים, משתאה למשמע־אזניו ונועץ עין־דמעה במטיבו ואיש־חסדו, כך גם אנו, הרגילים תמיד לראות בספרות הרוסית את השם „עברי", „ז'יד", נרדף למטבע מזֻיפה, להברחת־מכס, למזיגה, לא האמנו למראה־עינינו בקראנו מאמר, שבו דנים עלינו בנחת, בלשון בני־אדם", ונדמה לו לרבינוביץ, ש„כל העם היהודי חיָב תודה לבַשוצקי על נדיבות־רוחו והתחלתו הטובה"...

ברי לנו, כי התלהבות מעין זו של רבינוביץ הוסיפה גם היא טפה חדשה — ואולי גם טפה לא־קטנה, לטפות־הרעל הגדולות, ששקעו בקרקע־נשמתו של אציל־רוח כפינסקר. דברי־הכנעה כאלו פגעו בלי־ספק בגאותו הטבעית, וברי לנו, כי עיניו האמוצות, העמֻקות, נתערפלו מִכְּאֵב עצור. אותה שעה נבעה — אולי שלא מדעתו — הטרגיקה היהודית עד נפשו, שטרגית היתה גם היא מתחלת בריתה. אבל גם זה ברי לנו, כי גם לו לא אבדו הדברים הטובים הראשונים על עמו, אשר שמע בעירו ומחוץ לעירו: נפש בור־סיד כזו של פינסקר אינה מאבדת כלום. הוא היה ראשון לראשונים ברוסיה, שרגש־הַגֵרוּת רבץ כאבן כבדה בלבו, כי על־כן מימיו לא חי את חייה של היהדות הישנה, שלמדה במשך דורי־דורות לעשות את הרגש הזה עצמו לחמדה גנוזה — להצפין בו את כל בטחונה לגאֻלה ופדות. פינסקר ראה אַת בכית אביו על גורל־עמו ותהי גם היא לרעל בלבו, אבל רק

ומשיב בבטחה: — „לא במזרח היא ארץ־מולדתנו.. רוסיה היא ארץ־מולדתנו... רגשות לבכם, אשר בתיכם, שמחת בניכם ובנותיכם, נֹעַם ברכת אבותיכם, קֹדש מנוחת מֵתֵיכם קוראים אליכם בקול גדול וחזק· זו ורק זו בלבד היא ארץ־מולדתנו!"... שמא תשאלו; מהיכן יודע יהודי מִנְכָּנִי זה את רגשות־לבם של יהודי־רוסיה? אל תשאלו: אף הוא נאנח תחת כֹּבֶד אבנה של הגרות בארצו שלו. שמא תאמרו: מלח הוא זורה על פצעי־העם בדברו אליו על „אשר בתיו ושמחת בניו ובנותיו", על „נֹעַם ברכת אבותיו וקֹדש מנוחת מֵתָיו", וידעתם, כי מלח הוא זורה עַל פצעֵי לבו שלו, אלא שתקפה עליו בקשת־האזרחות לראות מהרהורי־לבו — להקדים את העתיד ולעַשותו הֹוֶה..

אלה המה שרטוטיה הכלליים של התקופה הטרגית, שקדמה למלחמת־קרים, — התקופה שבה גדל פינסקר והיה לאיש. אל נשכח, כי כמעט כל שלשים שנות חייו הראשונות עברו עליו בשלשים שנות מלכותו של ניקולי, ונפש מתרגשת כזו של פינסקר, שתכונתה היהודית היתה לא הרגשנות הלוהטת, כי־אם ההתרגשות המעמיקה, ודאי אי־אפשר היה לה, שלא תספוג עד תֻּמָּן את כל טפות־הרעל הגדולות, אבל אי־אפשר היה לה שלא תקלוט לכל מלואן גם את תקות הגאֻלה מן הגרות ובקשת־האֶזרחות של הימים ההם.

אַף גם זאת:

בעירו של פינסקר, באודיסה, נשמעה דרישתם הראשונה של יהודי־רוסיה להטעימם לא רק טעם חובותיה של האזרחות, כי־אם גם את טעם זכיותיה. בסתו תר"ג (1842) בא לילינטל לאודיסה. ראשי־העדה קבלו את פניו בכבוד גדול, וקדם צאתו מן העיר שלחו על־ידו מגלת־זכרון לנציב הַנֶּפֶת, הגרף וורונצוב, לאמר: מודים הם בכוָנותיו הטובות של „המונַרך רב־החסד" ומברכים אותו על רצונו „להוציא את היהודים מאפלת הבערות ולהשכילם", אבל צריך לשים לב, כי „יחד עם תקונם המוסרי של היהודים יוטב גם מצבם האזרחי", ומחברי מגלת־הזכרון מוסיפים, כי אם לא תנתנה זכיות אזרחיות ליהודי־רוסיה, „הרי גם הדעת, גם ההשכלה, גם האמנות תהפכנה להיות מקור־רעה לבני־יעקב" [1]).— ולא לחנם שלחו יהודי־אודיסה את דבריהם אלה לוורונצוב: הוא הודה להם. גדולה מזו: בשעה שניקולי הגיע עד לקצה גבול העריצות ומלבו הרע המציא את „גזרת הרַזורַידים" — לחלק את יהודי־רוסיה ל„מועילים" ו„בלתי־מועילים" ולמסור את אלה האחרונים, שבהם נכללו גם כל היהודים המתפרנסים מן המסחר הפעוט, לדלדול ועבדות (להגלותם מן הכפרים והעירות הקטנות, לקחת מבניהם לצבא בשעור משֻלש וגם מחֻמש לגבי ה„מועילים" וכו') ונציבי־הנפות (קוחַנוב הוילנאי, ביביקוב הקיובי) והמיניסטרים הסכימו גם לפראות זו—אותה שעה נמצא רק נציב אֶחד, אשר העֵז

[1]) כידוע, שמע לילינטל דברים אלה גם מפיהם של ראשי־הקהלות בערים אחרות. אבל יהודי־אודיסה היו הראשונים, שדברו בלשון זו לא רק ללילינטל, אלא גם לרשות עצמה.

האזרחות המעמדית, הרי רגש של אזרחות זו לא חסרה גם היהדות בינה לבין עצמה ולבה שלו בקרבה. אבל מימי ההיסטוריה החדשה, משעה שהאזרחות המשפחתית, השבטית וגם המעמדית נבלעה באזרחות הלאֻמית, וביחוד באזרחות המדינית, והאֻמה והמדינה נעשו הקפו של האדם, נבהלה היהדות לראות את עצמה עומדת מחוץ לכל הקף, נבהלה לראות את עצמה גֵרָה וזרה בעולם. רגש הגרות נעשה אבן כבדה, והלב התחיל מבקש דרכים לָגֹל אותה מעליו. אותה שעה נחתכו מראש תְעִיוֹת וקפנדריות מְרֻבות ליהדות, ומשמעות כֻּלָן לא תהיה אלא אחת — חָדֵל מהיות גֵרָה, חָדֵל מהיות תלויה ועומדת מחוץ לכל הקף. לא זכות־א ד ם עתיד היהודי לבקש מעתה: זכות זו הַפְּשָׁטָה בעלמא היא, ואי־אפשר לו לאדם, שיבקש לעצמו זכות מֻשג מֻפְשָׁט. אפילו חרבולוציה הצרפתית, שכרוכה היתה אחרי הפורמולות התלויות באויר ו נ ד מ ה לה, שהיא מכריזה על זכֻיות־ה א ד ם, לא הכריזה באמת אלא על זכֻיות־ה א ז ר ח, עקרה את האדם מתוך הקף אחד ונטעה אותו בתוך הקף אחר. וזהו אמנם הדבר אשר יבקש גם היהודי משעה שרגש הגרות התחיל להציק לו: ה י ו ת א ז ר ח — לפי המובן, שיחדה ההיסטוריה החדשה למֻשג זה, — ואפילו אם חובותיו של האֶזרח מְרֻבות מזכֻיותיו. „אזרחות" — היא שהיתה אפוא האידיאה המרכזית של דור־ההשכלה, או מוטב שנאמר של ד ו ר ו ת־ההשכלה, הָחֵל בדורו של בן־מנחם וכלה בדור ההוא, שֶׁלָּטַש עיניו מפחד־פתאם לִמראה הפרעות הגדולות הראשונות ברוסיה.

וזהו גם פתרון החידה הסתומה, שנראית לנו בדרכיהם של משכילי־הדור בימי ניקולי הראשון. לנו, הרחוקים מהם מרחק רב, נדמה כי קטני־מוח וצרי־לב היו, על בית־ספר, בגד מְקֻטע ולמוד הלשון הרוסית פשעו וחטאו לעמם: מצוקותיו ויסוריו זרו להם. באמת אין כאן בלתי אם טעות־הראות. בְּרֻבָּם הגדול היו אנשי־לב ודעת, הם ראו וידעו הכל, מצוקות העם היו מצוקותיהם, יסוריו — יסוריהם, ומִבְּרַד גזרותיו של ניקולי שח ראשם גם הם, אלא שקבלו את הרע מפני הטוב, שנראה להם בו. „עריץ זה — אמרו ללבם — הוא המושל הרוסי הראשון, המתכֵּון להטיל על יהודי־מדינתו את חובת־האזרחות, ולחובה זו אנו נושאים את נפשנו; ידו החזקה של ניקולי כ ו פ ה אֶת יהודי־רוסיה לְהֵעשות אזרחי־רוסיה, תחות אשר עד־עתה היו רק גרים בה, והרי זה הדבר, אשר אנו מבקשים, כי כבר נלאה הלב נְשׂוֹא את אבנו הכבדה של רגש־הגרות, את העמידה מחוץ להקף".

אין אנו רשאים לְלַמד חובה על משכילי הדור ההוא. אדרבה, אנו חיבים להבין את צערם, את הצַער הגדול של נגודי־הלב הפנימיים. מצד אחד מלאו כאב לִמראה העריצות האיֻמה, הנתכת יום־יום על העם. „בימים ההם — מתוַדה אחד מבני־העליה של הדור ההוא, יוסף רבינוביץ — היו שִׁצְפֵּי־לבי לטפות־רעל גדולות בקרבי". ומצד שני חָזקה עליהם מצותה של בקשת־האזרחות להשכיח את הכאב, לכפור ב„טפות־הרעל הגדולות", לרמות גם את עצמם וגם את האחרים ולראות את הטוב הַמְקֻוֶּה כאלו כבר יֶשְׁנוֹ — את הגאֻלה מן הגרות כאלו כבר באה. „איה ארץ־מולדתנו?" — שואל ליליענטל

חסידות ויראה, שנראו לו מסכנים להשכלה, וכשראה את אשר עוללה הצעתו לספרות התלמודית והרבנית כלה התחרט על מה שעשה — הרי בן־דורו אברהם בוכנר, מורה ללשון העברית בבית־המדרש לרבנים בורשה, כתב והדפיס את ספרו בכונה גלויה — לנוּל את התלמוד ולעקרו מן העולם. — הממשלה מגנה את ערכם המוסרי והאזרחי של יהודי־רוסיה, ואף רש"י פין מעיד, כי „עדת־ישראל בימים האלה בארץ הזאת עומדת עוד על המדרגה התחתונה בסלם ההשכלה המדעית והמוסרית", וכל תקותו היא, כי „יבוא אדוננו הקיסר לשרש ממנו את כל שורש פורה לענה, לטהר מכל מזימה רעה את לבבות בני־ישראל" (ניקולי, המצוה לגזול תינוקות מבתי־אבותיהם ולהגלותם לערבות הוָלְגָה, — מטהר לבבות!) — ניקולי והפמליה שלו רואים בכל יהודי־רוסיה רק שונאי־עבודה, החיים מעמל־אחרים. אף הספרות המשכילית של אותם הימים יודעת לתאר רק הולכי־בטל, מבלי־עולם ויושבי־קרנות, ש„נהום כריסם אינם שוים", כאלו באמת לא נמצאו אז גם אנשי־עבודה ומעשה בקרב היהדות הרוסית. ועוד ועוד בכמה וכמה ענינים היו כמעט שפה אחת ודברים אחדים לרשות העליונה ולראשי־ההשכלה שלנו בימים ההם.

ואף־על־פי־כן לא נצדק אם נאמר, כי דור של קטני־מוח וצרי־לב היה הדור ההוא ובעבור „נזיד־עדשים" — הובת בתי־ספר, בגדים קצרים ולמוד הלשון הרוסית, שהטיל ניקולי על יהודי־רוסיה — השלימו אתו אבות־ההשכלה וסלחו לכל עריצותיו. אותו דור היה דור יוצר, וככל דור יוצר נפעם גם הוא לקולה של דעה מרכזית, אשר קרא לה לחדש את החיים ולתת להם לא רק צורה חדשה, כי־אם גם משמעות פנימית חדשה. ולא חטאת היא זו לדור־יוצר אם האידיאה המרכזית שלו, הנעשית לו תמצית־חיים, נפרכת ומדלדלת קמעה־קמעה עד שלסוף היא מתרוקנת מתכנה לגמרי: מה שיש בה מן הממשות חחיונית איננו עובר ובטל מן העולם (אין מות לחיים!), אלא שהוא נקלט בתוך האידיאה המרכזית החדשה של דור־יוצר חדש — אחת היא אם שני הדורות היוצרים נסמכים זה לזה, או שיש הפסק של דור־סרק בין שניהם. — ושם הוא חוזר ומתעלה ונעשה שוב כח גורם להחדוש־החיים. וככה יונקות ונזונות האידיאות זו מזו, ואף אם לפעמים נעשית האחת הפוכה והכחשתה של חברתה.

ניקולי והפמליה שלו, שקבלו על היהודים, כי הם רואים את עצמם זרים וגרים בארצות־מושבותיהם, ודאי צדקו במדה ידועה, אלא שלחנם תלו את הקלקלה בתורתם של ישראל. בכלל, שטות ישנה היא זו לתלות את טבעו של אדם בתורתו ולא להפך — את תורתו גופה בטבעו שלו. לא התורה הטביעה את רגש הגרות והזרות בלבם של ישראל, אלא להפך: משום שרגש זה הטבע בלבם של ישראל משעה שנאנסו ונקרעו מאדמתם ומעולמם שלהם הכרחה גם תורתם להסכים לו וגם לקדש אותו. אבל באו ימים והרגש הזה נעשה לאבן כבדה בלבה של היהדות. אם עד ימי ההיסטוריה החדשה לא ידעה האנושות כלה את האזרחות הלאמית, וביחוד לא ידעה את האזרחות המדינית, וידעה רק את האזרחות המשפחתית, השבטית, ובמובן ידוע גם את

אדמה, אסורים היהודים לדור אפילו דירת־ארעי (1837). היהודים אסורים לקבוע להם דירה בערים ובעירות העומדות בתוך תחום מאה פרסה של הגבול (1839). בעלי־אחזות וכפרים, הנותנים ליהודים לדור אצלם, חיבים לשלם קנס (1840). ועוד ועוד שמדות, גזרות ועלבונות כאלה וכאלה, שירדו כברד מידי ניקולי על הגולה הרוסית.

ובממשלתו של ניקולי שמו אבות־ההשכלה את מבטחם, כי היא תושיע את ישראל, ולעריץ זה שרו שירי־תהלה. „אין אנו בנים זרים עוד למושל־הארץ", — הכריז לילינטל ברבים. — „מחוגו של שעון־העולם הגדול כבר עבר את שעת־יסורינו, שעת לכתנו מגוי אל גוי וממםלכה אל עם אחר מבלי מצוא בהם מנוחה וחסות. הנה נתן גם לנו מקום בתוך בני־המולדת, גם לנו נתן מקום בברית־האחים הגדולה ובצלה ננוח, נחסה ונשב לבטח, ודעתו הרוממה וצדקתו של מושל־הארץ יסוככו גם עלינו בני־ישראל באהבה נאמנה, אהבת אב לבנים, אהבה אין־קץ". ובשכר „אהבה נאמנה" זו ידרוש לילינטל מאת יהודי־רוסיה, כי ישיבו גם הם תודה, אהבה, כבוד ואמון — לניקולי... זה היה דברו של שליח־ההשכלה אל העם, ובה בשעה כתב גם ראש־דבריו של דור־ההשכלה, הריב"ל: „ומעת אשר הקים ה' על את אחיו (של אלכסנדר הראשון) המעטר בהוד והדר, נשיא־אלקים, רב־תבונות וחסד, חותם־תכנית וכליל־יפי הקיסר האדיר ניקולייא הראשון יר"ה, לא חדל גם הוא להשכיל ולהיטיב עמנו, להיות לנו לאב חומל ומושיע ורב, לנהלנו על מעגלי־יושר וצדק ולהעיר חפצנו לכל טוב ומועיל בתקונים צדיקים וטובים ולהורות תועי־רוח בינה ודעת"... המשורר של הימים ההם, אד"ם הכהן, שר שירים לכבוד ניקולי, את אליהו פינקל מביאה לידי התפעלות עצומה, „נשמתו הגדולה של ניקולי הישר, האומר „להעלות את נתיניו היהודים משפלות מצבם" [1]), ואפילו אדם מתון כרש"י פין מברך את ניקולי, „אשר הרה והגה רעיונות לטוב לנו" ו„קבל עליו להיות לנו לאכר ופולח... ולהזיל גם טל־ברכה על אדמה צמאה ושוקקת ולזרוע בה זרע צדקה, חכמה וחסד"...

גדולה מזו: לא די שמשכילי הדור ההוא שבחו והללו את ניקולי וממשלתו ותלו בהם תקוות גדולות, כי מעתה „אור־הישע יהל גם ליושבי־חושך, ואסירי־ברזל, עבדות ושפלות ישאפו גם המה רוח־חופש כאחד־האדם, אלא שגם הודו להם בכמה דברים, שהיו בלבם על תורת היהודים וערכם המוסרי והאזרחי. הממשלה ראתה און בספרות התלמודית ובספרי־ישראל בכלל. נענה לה הריב"ל והציע לה לסגור את הדפוסים העברים, חוץ מאלה הנמצאים בערים שיש בהן צנזורה קבועה, ולחזור ולבדוק גם את כל הספרים העברים, המתהלכים כבר בהם. ואמנם יצא דבר־מלכות להשאיר ברוסיה רק שלשה דפוסים עברים — בורשה, בוילנה ובז'יטומיר — ולהטיל צנזורה גם על הספרים העברים, שכבר נדפסו. ואם לוינזון כון, כפי הנראה, רק לספרי־

---

[1]) „אד. ויסטניק", נו' 39 לשנת 1843.

אם ימי־מלכותו של ה„ג'נדרם האירופאי" נוראים היו לרוסיה כֻלה ומכל צלמי־הבלהות של בית־רומַנוב מבהילה ביותר דמות של „ניקולַי פַלְקין" — נוראיב ואיֻמים היו ימי־מלכותו ליהודי־רוסיה: נוראים ואיֻמים היו לא רק בסופם, מימות ה„רַזוריַדים", ה„פּוֹימאניקים" ואילך, כי־אם גם בראשיתם, בשעה שנראו כאלו יש בהם קרטוב של „אבסולוטיות נאורה". מן היום, שהגיע למלכות שְׂבַע־שמחה על מות אחיו, ועד יום־מותו שְׂבַע־חרפה וקלון על מפלתו במלחמת־קרים, לא חדל ניקולַי הראשון מ„לדאג" ליהודי־מדינתו. אחד מכותבי קורות היהודים ברוסיה דָק ומצא, כי מכל דתי־המלכות, שֶׁנִתְּנו ברוסיה בדבר היהודים במשך מאתים ושלשים שנה (1649—1881), נִתְּנוּ לא פחות ממחציתן (ערך שש מאות אקטים!) בשלשים שנות מלכותו של ניקולי פַבלוביץ, וכל אותן השנים לא היתה ל„דאגתו" זו של ניקולי אלא משמעות אחת — להפחית ככל האפשר את מספר היהודים במדינתו. אף אמתלה יפה נמצאת לכך. תורת־ישראל — התלמוד — תורת הבל וָרֶשַׁע היא „ומזקת גם ליהודים עצמם וגם לכל יתר נתיני־הממלכה". התורה הזאת מְצַוָּה על היהודים „לראות אֶת עצמם כל ימיהם זרים בארצות־מושבותיהם", „לבחר להם מקצועות־פרנסה, שאין בהם עבודת־הגוף ויש בהם כדי לְנַשֵּׂא את בעליהם ולהשליט אותם על הכל", „להִנָּזֵר מכל חכמה ומדע, חוץ מחֻקיהם ודתיהם שלהם, הנותנים בלבם רק ערמה ומרמה", אף מתרת להם תורתם „את החמס, שבועת־השקר ומעשי־זדון בנוגע לנוצרים". כך היתה דעתה של הרָשות העֶליונה — ניקולי ויועציו ושריו — על ערכם המוסרי — וממילא גם האזרחי — של היהודים, ומובן, שֶׁלְּדֵעָה זו השתדלו לכוֵן גם הפקידים שבכל רחבי־המדינה. הרי עובדה אחת לדוגמה. בשנת 1837 ערכה הממשלה אנקיטה בדבר מצב־האזרחים, ועל השאלה בדבר המצב המוסרי באה מאת פקידה של העיר קַי (פלך ויַטקה) תשובה קצרה וברורה: „בעירנו ז'ידים אין". פירוש: אין איש, אשר ישפיע לרעה על מוסריותם הנעלָה של בני קַי...

וכמה גזרות קשות ושמדות הִבְרִיד ניקולי על יהודי־מדינתו, אף אם לא נחשוב את הגזרות הנוראות, שהמציא באחרית ימיו ואשר לזכרן יחרד הלב גם עתה. יהודי שחטא חטאים גדולים, יהודי שהרג את הנפש, מקילים את ענשו, אם הוא מסכים להתנצר (1825). סתם יהודי הבא בברית הנצרות פטור מלשלם מסי־המלכות במשך שלש שנים, ואם יהודי בֶּסַרַבִּי הוא — הריהו פטור מן המסים כל ימיו (1830). מכסת הלקוחים לצבא מבני־ישראל גדולה הרבה יותר, לפי הערך, ממכסת הלקוחים לצבא מבני הדתות האחרות; מאלה האחרונים לוקחים לצבא פעם אחת בשנה, מבני־ישראל — פעמים (וגם שלש) בשנה; ולא זו בלבד: מאת היהודים לוקחים לצבא גם ילדים קטנים, ואת הנפשות התמות והנקיות הללו, הנגזלות ביד חזקה מזרועות אמותיהן, מוסרים לענויים קשים בכוָנה תחלה — כי יתרצו להמיר דתם (1827, 1832). היהודים אסורים לבנות להם בתים חדשים בקַמניץ־פודולסק (1833). היהודים אסורים לכל משרה במגיסטרטי וילנה וקיוב. היהודים אסורים לדור דירת־קבע בקֻקֵו, בנפות אשר מעבר להרי־קוקז ובערי־החוף אשר בקורלנדיה; במקומות המיֻחדים לחילים עובדי־

ומכאן ואילך מתחיל פרק חדש בחיי־פינסקר: לבו, שהיה פתוח תמיד ליגון־האדם, נפתח בו עתה גם ליגון־עמו — ליגון־עמו, אבל גם לתקוותיו, כי זרחה לו לעמו שמש־בקרה של תקופה חדשה. ואולם צריך לזכור את האמור למעלה, כי פינסקר כבש תמיד את מִצוויי־לבו בתוכו וכל ימיו הסתיר את נפשו מעַין זרה. לפיכך לא נוכל להגיע להבנת רוחו ולבו בדרך ישרה, אלא בעקיפים — להקיש עליו מבני־דורו ולמצא סמוכים למהלך־מחשבותיו במהלך חיי־זמנו ומקומו.

פֶּרֶק שֵׁנִי [1]

דרכיהם של אבות־ההשכלה ברוסיה בשלשים השָׁנים שקדמו למלחמת־קרים, הלא הן שלשים שנות מלכותו של ניקולי הראשון (1825—1855), נראֵות לנו עתה כחידה סתומה.

---

[1]) מקורות: י. הֶסן: „Николай I" בכרך י"א של האנציקלופדיה הרוסית־היהודית; „Попытка эмансипаціи Евреевъ въ Россіи" „פֶּרֶז'יטויה", כרך א'; „Смѣна обществен. теченій" „פֶּרז'יטויה", כרך ג'. — ש. דובנוב: „Историч. сообщанія", „ווסחוד", חוב' אפריל ומאי לשנת 1901; „Новѣйшая исторія еврейск. народа" פט"ב 1914 (עמ' 422 וגם 536). — ש. מ. גינזבורג: „Забытая эпоха", „ווסחוד" לשנת 1896, ביחוד חוב' יאנואר ומרץ. — דוד כהנא: מאמרו על ליליֶנטל, הנזכר בפרק הקודם. — ד"ר מ. ליליֶנטל: „פרעדיגטען", אין דער זינאגאגע צו ריגא געהאלטען, ריגא 1841, דרוש א' וב'. — יצחק־בֶּר לֶוינזון: „בית־יהודה", חלק ב', וילנה תרי"ח, פרק קנ"א (ספרו זה של ריב"ל נדפס ראשונה בשנת תקצ"ט — 1839, בשעה שער־ציותו של ניקולי כבר היתה ידועה לכל). — ד. ב. נתנזון: „ספר־הזכרונות", ורשה תרל"ו (עמ' 65). — מכתבי רש"י פין לבצאל שטרן, „פרדס", ספר ג'. — א. בוכנער: „דער תלמוד אין זיינער ניכטיגקייט", ורשה 1848. — א. מ. לרנר: ספרו הנזכר בפרק הקודם. — י. טרנופול: „Опытъ современ. и осмотрит. реформы въ области юдаизма въ Россіи" אודיסה 1868. (לפי דברי המחבר נכתב ונשלם כפרו זה בשנת 1858; עין ההקדמה, עמ' XXIII). ספר־יובלה של אודיסה, הנזכר בפרק הקודם. — ו. קוֹחַנסקי: „Одесса за сто лѣтъ", אודיסה 1894. — י. סוסיס: מאמרו הנזכר בפרק הקודם. — ש. ל. צינברג: „Исторія евр. печати въ Россіи", פט"ב 1915, פרק ה'. — א. ל. לִיבֵּנדה: „Къ исторій возникновенія перваго органа русскихъ евреевъ", „ווסחוד", חוב' יוני לשנת 1881. — יוסף בן אהרן רבינוביץ, כל כתביו, אודיסה 1888 (ביחוד כרך א' הספור „Штрафной" וכרך ג' עמ' 103 ואילך, עמ' 149 ואילך). — ל. רוזנטל: „תולדות חברת מרבי־השכלה בישראל בארץ רוסיה", פט"ב תרמ"ו — תר"ן. — מ. ל. ליליֶנבלום: שני מאמריו, הנזכרים בפרק הקודם. — בן־עמי: „Докторъ Пинскеръ" יבר. ז'יזן", נו' 50 לשנת 1916.

עבודתו המעשית בתור רופא התחילה בשנת 1848, עוד טרם גמר את למודיו באוניברסיטה המוסקבאית [1]) השנה ההיא, שנת מלחמת הדעות והמעמדות באירופה המערבית, היתה שנת מגפה נוראה לרוסיה. רבים חללים הפיל החולירע במדינה כְּבָּה ובמוסקבה „מתו בני־אדם כזבובים", לפי עדותו של בן־הזמן ההוא. פינסקר, שהיה אז סטודנט של המחלקה האחרונה, נכנס מרצונו הטוב לעבוד עבודת־רופא בבית־החולים הַיָּאוּזִי, שהֻקצה בימים ההם לנגועי־המגפה. על עבודתו זו העיד מפקחו של בית־החולים, הַשְׁטַלְמֵיסְטֶר צֶ'רְטְקוֹב, כי „מלא את חובתו ותפקידו על דרך־ההפלגה, במסירות־נפש והתמדה מְרֻבָּה". ואף כי מסור היה כל־כך לעבודתו הקשה הזאת לא הסיח את דעתו גם מלמודיו, השלים אותם ושב לאודיסה. בשנת 1849 כבר אנו מוצאים אותו עובד עבודת אורדינטור למחלות הפנימיות בבית־החולים העירוני באודיסה, וכשנתים אחרי־זה (1851) הביע לו ועד־ההנהגה של בית־החולים תודה בכתב על „עמלו לטובתם של אֻמללים, ידועי חולי ומכאובים". — לא ארכו הימים ופינסקר הגיע למדרגת רופא מפֻרסם בעירו. עכשו כבר יכול להשכיח מלבו שנות רישו ועמלו במוסקבה, כשהיה זקוק לְוַתֵּר על שעות־מנוחתו האחרונות ולהתפרנס מעבודת רֶפֶּטִיטוֹר, כדי שלא להצטרך לאביו המורה העני; עכשו כבר היה סִפֵּק בידו לחיות חיי־רְוָחָה, אף בקש לפרנס משלו את אביו, שקשתה עליו העבודה ב„בית־הספר הצבורי". אבל בינתים הקיצה מלחמה על רוסיה — מלחמת־קְרִים הכבדה. אז וִתֵּר פינסקר על כל הטובה, אשר העניק לו פרסומו בעיר, ומרצונו הטוב התנגד לעבוד עבודת־חנם בבתי־החולים של הצבא. וכתֹם המלחמה הובעה לו תודה משמו של הקיסר „על רפאו חנם ובאמונה גדולה את החיָלים החולים והפצועים", וגם אות־כבוד נִתַּן לו בשביל „שעזב בימי־המלחמה את הפרקטיקה הפרטית שלו ובמסירות־נפש חנם אין־שכר מלא תפקיד אורדינטור בבתי־החולים של הצבא בימים היותר קשים, בשעת טיפוס ומחלות מסֻכנות מתדבקות אחרות".

ואולם במה נחשבו לפינסקר התּוֹדה ואות־הכבוד לְעֻמת הרגש אשר בלבו, כי הקריב את טובו ועשה את חובתו למולדתו, האומרת לפרוש מעתה את כנפי־חסדה גם על עמו, הַשֶּׂה־הנרדף, הצמא?

---

[1]) לפי דברי נפתלי קֻלר למד פינסקר תחלה באוניברסיטה החרקובית ואחר־כך עבר לאוניברסיטה המוסקבאית. — בספרו הנזכר של מיכנויץ (עמ' 160) נאמר, כי פינסקר למד גם באוניברסיטה הקיובית. עד־כמה יש מן האמת בידיעות האלה — איני יודע. בכל אֹפן אין ספק, כי רב תורתו המדיצינית קבל באוניברסיטה המוסקבאית ושם הֻסמך לרופא. — לפי דברי הד"ר קלוזנר („ספר־פינסקר" עמ' 10) כבר גמר פינסקר את האוניברסיטה (המוסקבאית) בשנת 1848, וקֹדם שובו לאודיסה נסע למערב־אירופה, כדי להשתלם ברפואה. מספקני, אם כך הוא הדבר: כבר אמרתי לעיל, כי בשנת 1844 נכנס לאוניברסיטה וחמש שנות־למודו כלו לו בשנת 1849. ובכלל תמוה מאד, שסטודנט עני כפינסקר הצליח לקבל רשיון מאת הממשלה הרוסית לנסוע לאירופה בשנת 1848 — שנת המבוכות הגדולות.

בן־העשרים לא רק לשעה קלה נודעו בו: עתידות הן לְלַוּות אותו כל ימיו, עד רגעו האחרון.

V

בן עשרים ושלש (1844) גמר פינסקר את הפקולטט לתורת־המשפטים בליצאום ותכף נפקדה עליו „חטאת" יהדותו. אֵרַע לו לפינסקר ברוסיה מה שאֵרע לפני שָׁנִים חמש־עשרה ליוריסט אחר, לגבריאל ריסֶר, בפרוסיה: שניהם מְשרשים היו על־פי עצם חנוכם בתרבותה של המדינה, את שניהם הכשירה השכלתם להיות עורכי־דין, שופטים, פרופסורים בארצותיהם, לֵיהָנות מחיי־המדינה ולְהַנּוֹתָם מכשרונותיהם וידיעותיהם, אבל על שניהם רבץ אסורו של החֹק, שנטל רשות לעצמו להבדיל בין אדם לאדם ולהחטיא את האחד לגבי חברו, לא משום שכך נאה לו לפי מעשיו הרעים ודרכיו המקֻלקלות, אלא משום — שיהודי הוא. — רשות זו, שנטל החֹק לעצמו, מהיכן? חטאת היות יהודי — מה טעם יש בה? ריסר, שחי בארץ אשר כבר נשמע בה קולו של האזרח וגם קולו של היהודי, בקש תכף תשובות לשאלות אלה, ומתוך כך, אף כי מטבעו היה גם הוא צנוע ונחבא אל לבו [1]), נעשה לוהם לעמו ודורש משפטו; פינסקר, שחי בארץ אשר קולו של האזרח, ומכל־שכן של היהודי, עדַין חנוק היה בה, מֻכרח היה גם הוא לכבוש ולחנוק את שאלותיו בתוכו. ומי יודע, אם לא דוקא בשביל־כך תגדלנה השאלות ותפָשינה במעמקי־הלב, והתשובה, אשר תִּמָּצֵא להן כשתגיע השעה לכך, תהיה היחידה והנאמנה — תשובה לדורות...

וכשם שלפני שלש שנים עזב את הפדגוגיה, כך עזב עתה את היוריספרוּדֶנציה לבלי שוב אליה עוד ובהר בדרך היחידה האחרת, שלא היתה חסומה בפני היהודי — במדיצינה. ואמנם הפעם מצא את דרכו הנכונה. בו היו הכנות טבעיות, שעשו אותו רופא מן המדרגה הראשונה: שקידה עצומה ויחס של כבוד גדול למדע, הבנה לא־חריפה אבל ישרה ומעמיקה, זהירות גדולה אבל גם בטחון בהסתכלות עינו הבוחנת, רגש־חובה עֵר ומתוך כך גם רצון נאמן לעזור ולהושיע. „אשרי הרופא, שראה את פינסקר ליד מטתו של חולה. את כל מסקנות־המדע, שהיו ידועות בימיו, היה מביא אתו. אבל גם דבר־מה, הגדול אפילו ממסקנות־המדע היה מביא אתו — לב יודע יגון־האדם. לא כדי לעשות את מלאכתו ולהפטר ממנה היה נגש למטת החולה, אלא כדי לקבל חובה על עצמו ולשעבד לה את כשרונותיו המצֻיָּנִים וידיעותיו הגדולות". כך אמר לי אחד מרופאי־אודיסה, שֶׁשִּׁמֵּשׁ בימי־עלומיו את פינסקר. מעין זה שמעתי גם מפי אחרים, אשר ידעו את פינסקר הרופא.

---

[1]) עַיֵּן גרֶץ, „געשיכטע דער יודען", חלק י"א, עמ' 470—71.

העינים וטוב־רואי וקוֻצותיו סדורות לו תלתלים״, שעלה לשמעון הצד״ק מן הדרום, ושמעון הצדיק אמר לו: „בני, מה ראית להשחית את שערך זה הנאה?״ [1]) — ופינסקר שם תשובה זו בפיו של הרועה היפה:

„מילדותי רועה הייתי לאבי בצאן. אהבתי את ה׳, אהבתי את אבי ואת אמי ואת כל הקרובים אלי, שמרתי את עדרי ואהי מאֻשר, פעם אחת בבֹקר הובילוני רגלי לְמַעְיַן מים טהורים. עיני שוטטו בהדר שמים וארץ, אשר נגלו לפני. פתאם נטה מבטי ופגע בבבואה שלי אשר במים, ובלבי נעור רגש חדש, לא ידעתיו מתמול שלשום: אהבה גדולה לעצמי ולבשרי נולדה בי. ככה עמדתי ונהניתי מִיָּפְיִי וידי סלסלו באהבה את תלתלי־ראשי. והנה אי־מזה בא שה, שה מעדרי, קרב ונגש אל המעין: לשבור את צמאו בא. הוא גמע מן המעין, דלח את משקע־המים והבבואה שלי נעלמה... קללות נמרצות, שלא עברו על שפתי מימי, פרצו מפי, הרימותי את מטה־הרועים אשר בידי ואבריח את השה. רגע אחד נבהל האֻמלל ונחפז לברוח, ואחר עמד ובעיניו הָעֲנָוות נראתה לי תוכחת־מוסר על החטא, אשר חטאתי לו. נפשי התעוררה בי ותאמר לבבואתי היפה: „עלובה, למה אַתְּ מתגאה? דעי את ראשיתך וגם את אחריתך. קל־מהרה יִבּוֹל יָפְיֵךְ, אבל לא קל־מהרה ימח כֶּתֶם חטאתך, אשר חטאת הפעם?... אז מלא לבי ענויי־חרטה, דמעות הציפו את עיני ונדר נדרתי למסור לָמָוֶת את אשר בקש לאבד את נפשי ולטורדני מן העולם. יפלו־נא אפוא שערות־ראשי, נזר־יָפְיִי, יֵחָוֶר־נא חכליל־לחיי, כי נזיר אהיה לה׳. לא יפה־תֹאר וטוב־רואי אני מבקש להיות — טוב וישר אני מבקש להיות״...

הנה זהר־שמים ולהט־שמש, הקוראים את לבו של הסטודנט הצעיר לענג ולחמדת־החיים; הנה אליהו פינקל רבו, המתגאה על החיל והעשר, אשר יעשו יהורי־אודיסה; הנה מרק רפאלוביץ חברו, הַשָּׁר שיר־תהלה לבנות־עירו, „שכֻּלָּן יפות ונחמדות ואין אתה יודע למי מהן משפט־הבכורה לאהבה אותה״, והוא – את מבע־עיניו של שה־נרדף יירא ומחשבות־נזירות ורגשות־חובה בלבו! מחשבות ורגשות כאלה בלבו של סטודנט בן־עשרים מהיכן? שמא גם הן — כֻּלָּן או מקצתן — נחלת־אבות היו לו? אין אנו יודעים. אף הוא עצמו לא ידע. לבו של אדם אדון הוא לעצמו ונעלמים דרכיו. הַשִּׁתִּין, שמתוכן נובעות מחשבותיו ורגשותיו של אדם, תהום עמֻקה הן ואין נִתָּן לנו להגיע עד לקרקעו. ואולם את זאת אנו יודעים, כי המחשבות והרגשות הללו של פינסקר

ה„אד. ויטטניק״ לשנת 1842. שמו — „Юноша воздержный״ חתום עליו — „Студентъ Л. Пинскеръ״. מכאן ראיה, כי בשנה זו כבר למד בליצאום. ש״י סטניסלבסקי, שהזכיר את הפיליטון הזה („העם״ גו׳ 7—6 לשנת 1916), טעה במה שכתב, כי פינסקר חתם עליו „תלמיד האוניברסיטה במוסקבה״: לא נאמר בחתימה אלא „סטודנט״ סתם והכונה היא — סטודנט של הליצאום.

[1]) נדרים ט, ע״ב.

עד לחרדת־הזיה[1]), ואף־על־פי־כן — אם לא דוקא בשביל־כך — יָרֵא מאד את עולמו החדש של אחיו והוא כותב לו: „אתה הולך מעמנו לארץ חדשה, טובה ורחבה... רכב־אש וסוסי־אש ישאוך אל עָל, הרחק הרחק מאתנו. הֲיָכֹל נוכל להתאפק לבל נקרא אליך: אחי, אחי, אַל תשכחנו... אבינו הלבישך בגד — אתה תמירנו, אמנו סלסלה קְוֻצות ראשך — אתה תגזוז אותן, בשפת לא נשמע תדַבר, ביד זרה לנו תכתוב, רק את אהבתך לאבינו ולאמנו אל־נא תחליף ואל־נא תמיר"... אמנם, צריך להבדיל בין פינסקר „הליצאיסט הראשון" למנדלשטם „הסטודנט הראשון". מנדלשטם עלה מתוך עצם עביה של היהדות הישנה, מ„חדריהן" ובתי־מדרשותיהן של זַגֵר וְקֵידַן יצא לאוניברסיטה המוסקבאית, הוא לא עבר מעולם אחד לשני, כי מַעבר לא היה בין שניהם, אלא נעקר מתוך האחד וְנִטַּע בשני. לא כן פינסקר, את עביה של היהדות הישנה לא ראה ובה לא חי מימיו — אם לא נחשוב את שנות־ילדותו הראשונות, קֹדם שהגיע לכלל הכרה — ו„עקירה" מעולם אחד ו„נטיעה" בעולם אחר לא ידע, כי על־כן ישרה היתה דרך־חנוכו: ביתו של אב גדֹל־מדע, בית־ספר מ'דרגי למתחילים, גימנסיה וליצאום. ובכל־זאת אי־אפשר לנו לבלי הביא בחשבון גְדוֹלוֹ ויצירת מערכי־לבו את הפרט החשוב הזה, כי הוא היה מראשוני־ראשונים לבַחורֵי־ישראל, שגמרו בית־מדרש גבוה רוסי. ואם משום שישרה היתה דרך־חנוכו לא היה בו מִמְּרִי קנאותו וגדלנות התלהבותו של הפורץ־גדר, הרי לעֻמת זה טבעי הוא הדבר, כי הוא נשתרש לכל רוחו ונפשו בתרבות הרוסית, שעליה גֻדל, ולעתיד יבקש להשריש בה גם את היהדות הרוסית כֻּלָּהּ.

פינסקר לא היה איש־דברים מימיו. תמיד הסתיר את יחודי־נפשו מעין זרה — חבויים וגנוזים היו בתוכו. ובכל־זאת השאיר לנו גם הוא כתב אחד, המעיד על הִלְךְ־נפשו והרהורי־לבו בימים ההם — פיליטון קטן רוסי „הָעֶלֶם הַנָּזִיר"[2]). העֶלם הנזיר, אשר עליו יסַפר פינסקר, הוא אותו הרועֶה, „יפה־

---

[1]) עַיֵן ספרו „חזון למועד", וינא תרל"ז: „מה מאד ארך לי יום־השבת בשבתי בדד בין האנשים האלה (חסידים ואורתודוכסים. — א. ד.)... אשר לא ידעו בין ימינם לשמאלם ואף שפתותיהם נעות ולשונם תהלך בעבי גב סדר תקונים והבלים הרבה כלשון החזיר אשר ישתקשק בנזיד עדשים או בגללים חמים" (חלק א', עמ' 19). — „אותי יראו (עסקני־הצבור בעירה קטנה. — א. ד.) בגלל מלבוש הנכרי אשר לבשתי, ועל־כן לא נגשו אלי, אף אני צחקתי בקרבי על אשר לא אתגאל בידם המגֹאלה במי נטילת־ידיהם" (שם, עמ' 24). וכשבא לעיר רוסית וראה בית־תפלה לפרבוסלבים, הבנוי על ראש־הר, חם לבו בקִרבו וכתב: „גם על ההר הזה ראיתי רבים מהעם עולים על ידיהם ורגליהם להתפלל שמה, גם עִוֵר ופִסֵח על משענתם יחגרו ויעפילו לעלות ההרה. אז אמרתי: אכן יִפְנֶה אלהים לתפלת נשברי־לב אלה, אשר ישימו נפשם בכפם לעלות לאלהיהם, למען יהיה קרוב אליהם בעת קראם אליו" (שם, עמ' 29).

[2]) פיליטון קטן זה — כפי הנראה, ראשית פרי עטו של פינסקר. — נדפס בנו' 4 של

נעשו שנויים עקריים במוסד זה: הבדילו בין הגימנסיה שלו ובין הליצאום גופו. לליצאום נִתַּן דין בית־מדרש גבוה ולתלמידיו — דין סטודנטים לכל דבר. הנה כן היה פינסקר אחד מראשוני הסטודנטים היהודים ברוסיה: בה בשנה, שגמר אריה־ליב מַנדלשטם („אב"י מטה־השקדים"), ה„סטודנט היהודי הראשון ברוסיה", את האוניברסיטה המוסקבאית, גמר יהודה־ליב פינסקר את הליצאום הרישליי באודיסה[1]. מנדלשטם השאיר אחריו רשימות יפות, שנכתבו לפני שמונים שנה[2]. מהן אנו לומדים, מה היתה בשעתם משמעותם של הדברים „סטודנט יהודי", שבעינינו היום הם נראים פשוטים כל־כך. מנדלשטם רואה את עצמו כאִלו הוא נולד מחדש, כאִלו הוא נכנס לעולם שאינו שלו והוא עתיד לעשותו שלו, ועל כל פסיעה ופסיעה הוא „כותר כתרים" בלב תמים לעולמו החדש הזה. ולא רק לעצמו בלבד הוא עתיד לקנות את עולמו החדש, כי אם לכל עמו, שהוא, החלוץ־הגבור, עובר וסולל את הדרך לפניו. כך היה בעיניו. ומה היה בעיני אחרים — על זה יעיד המכתב, שכתב ב נ י מ י ן מנדלשטם לאחיו „הסטודנט הראשון". בנימין מנדלשטם היה גם הוא מראשי דור־ההשכלה („צופה לעמו" — קורא לו סמולנסקין), החיים היהודיים הישנים נתעבו לו עד לגֹעל, דרכיהם ונמוסיהם של הגוים יָפו לו

באודיסה שמש זמן־מה מורה־ראשי בבית־הספר היהודי הקישינובי". אין ספק, שטעות היא זו פינסקר גמר את הליצאום לא בשנת 1842 (כדברי ליליינבלום וקלוזנר), אלא בשנת 1844 (כך רשום מפֹרש בספרו הנזכר של יוסף מיכנויץ, עמ' 108/09), ו מ ה ב ש נ ה נכנס לאוניברסיטה ללמוד את המדיצינה. אף דבר זה אנו יודעים בברור. משנת 1835 ואילך נקבעו בכל האוניברסיטות הרוסיות ח מ ש שנות למוד למדיצינה (עַין С. Шевыревъ, „Исторія московск. университета" עמ' 489) ואִלו לא התחיל פינסקר בלמוד המדיציגה בשנת 1844 לא היה יכול לגמור את למודו בשנת 1849, ובזה אין כל ספק, כי בשנת 1849 כבר שב לאודיסה והתחיל לעבוד כאן עבודת רופא נמצאנו אפוא למדים, כי עבודתו הפדגוגית הקצרה חלתה לא בין ליצאום לאוניברסיטה, אלא — בין גימנסיה לליצאום. ואמנם כך כותב ארז: „אחרי גמרו את חֹק־למודו ב ה ג י מ נ א ז י ו ם... החליט לקחת עליו משרת פקיד (?) בביה"ס בקישינוב ויעמוד על משרתו שנה אחת.. שב לאודיסה ויבקר שנה אחת (?) את הליצאום". — כפי הנראה, כך היה סדר מאורעות חייו בפרק זה: בשנת 1840 גמר את הגימנסיה והלך לקישינוב. שם עבד בבית־הספר שנה אחת ושב לאודיסה; עשה בבית־אביו שנה אחת והתקין את עצמו למחלקות העליונות של הליצאום; בשנת 1842 נכנס לליצאום (בחֹרף 1842 כבר חתם את שמו „סטודנט ל. פינסקר", עַיֵן להלן עש"ה. בליצאום ש ת י שנים, גמרו בשנת 1844 ובה בשנה נכנס לאוניברסיטה לפקולטט המדיצינֹי.

[1]) באמת לא היה לא מנדלשטם ולא פינסקר „הסטודנט היהודי הראשון ברוסיה": מַרק רפאלוביץ (עין לעיל) גמר את הליצאום הרישליי עוד בשנת 1842. יחד עם פינס.ר (1844) גמרו את הליצאום עוד שני יהודים: יעקב וַינשטין ואברהם בארזִ'נסקִי.

[2]) ש. מ. גינזבורג, „Изъ записокъ перваго еврея-студента въ Россій" „פרז'יטויה", כרך א'.

אבל תכף כשנפטר מעלה של הגימנסיה החליט לבקש פרנסה לעצמו. אם אין אנו טועים, סיע להחלטה זו גם האסון, אשר בא עליו: סמוך לאותו זמן מתה אמו ואביו נשא אשה אחרת.

והימים ימי אובארוב וליליֶנטל, שחברו יחדו להשכיל את יהודי־רוסיה. „בתי־ספר לילדי־ישראל" — זה היה לוזונג־של־יום למשכילי הזמן ההוא. העם עצמו יָרֵא את אובארוב וחשד בו — ולא לחנם חשד בו, — כי יותר משהוא מתכוֵן להשכיל את ילדי־ישראל הוא מתכוֵן להרחיק את לבם מעל אמונת אבותיהם ולקרבם לדת השלטת. גם לב אחדים מראשי־המשכילים לא הלך אחרי ליליֶנטל ובתי־הספר, שאמרה הרָשות לְיַסד עַל־ידו, משום שגם בעיניהם לא ישרה הדרך לכפות את ההשכלה על העם בכח הממשלה. אבל בעצם הדבר — להמיר את „החדרים" המקֻבלים מימים קדומים בבתי־ספר ערוכים ברוח־ההשכלה — הודו גם הללו, אלא שבקשו, כי בתי־הספר החדשים יוָסדו לא על־פי דעתה של הממשלה, כי־אם על־פי דעתן ורצונן של הקהלות עצמן. ואמנם אחרי הוָסֵד „בית־הספר הצבורי" באודיסה נוסדו בתי־ספר דוגמתו גם בערים אחרות — בוילנה, בקישינוב, בריגה. בכל אפן, אנו יודעים, כי הכחות הרעננים, שנתגלו אז בקרב היהדות הרוסית, לא ראו לפניהם שדה־עבודה יפה מזה של שדה־החנוך והעבודה בבית־הספר. כמדֻמה, שבכל מפַרסמי־ההשכלה של אותם הימים אין אף אחד אשר לא נודע לנו גם בתור מורה או, לכל־הפחות, בתור עסקן במקצוע החנוך ובית־הספר. ואין שום פלא, אם גם פינסקר הצעיר, נכדו של רבי שֶׁבַח, אשר סלל את הדרך לפני יוסף פריל, בנו של שמחה פינסקר, הראשון שיסד בית־ספר מתֻקן לילדי־ישראל ברוסיה, — אם גם לו נדמה, כי עבודת ההוראה והחנוך היא העבודה הַנָּאָה לו. אז עזב את בית־אביו וקבל עליו משרת מורה־ראשי ללמודים הרוסיים בבית־הספר הצבורי היהודי, שנוסד סמוך לאותו זמן (1833) בקישינוב. אבל נסיונו לא הצליח ורק שנה אחת שרת במשרתו זו. בקרב המורים של בית־הספר הקישינובי היו מריבות ומדָנים ובעל־נפש כפינסקר לא יכול לעמוד במהיצה זו, ואולם אנו רשאים לשער, כי נסיונו לְהֵעשות מורה לילדים לא היה עולה יפה גם בתנאים אחרים. לפי עצם טבעו לא היה מֻכשר לכך. אין הילד מקבל את התורה, הַנִּתֶּנֶת לו מ פ י ו של הרב, אלא הוא מקבל את התורה, הנתנת לו מתוך מ ג ע ־ נ פ ש ו של הרב בנפשו, ואלו פינסקר היה מ„משפחת הַמִּימוֹזָה", שהמגע קשה לה. כל ימיו קשה היה לו לְהַגַּע את נפשו שלו בנפשם של אחרים. גרמה לכך עמקות נפשית מיֻחדה במינה, והיא שהטביעה חותם מיֻחד גם על דמותו הרוחנית וגם על מעשיו ומפעליו, כמו שנראה עוד להלן.

אחרי עשותו שנה אחת בבית־הספר הקישינובי שב לאודיסה ונכנס לַלִּיצֵאום הרישלְיי לפקולטֶט של תורת־המשפטים[1]. שנים מעטות קֹדם לכן

---

[1] ליליֶנבלום כותב (במאמרו הרוסי): „א ח ר י ג מ ר ו א ת ה ל י צ א ו ם ה ר י ש ל י י

מחניכיהם יצאו מבית־ספרם מזֻיָנים בידיעת הלשון הרוסית והגרמנית והלמודים האחרים, שנקנו בימים ההם על־ידי הלשונות הללו, אבל איש מהם לא יצא מבית־ספרם מזֻין בידיעת היהדות ולשונה וספרותה. וכך עלתה לו גם לגדול ולמבחר שבחניכי בית־הספר הזה — לפינסקר. שש שנים עשה הנער פינסקר ב„בית־הספר הצבורי", כל אותן השנים היה אחד ממעלי התלמידים, ולעת־זקנתו תהה על עצמו ולבו המה בו: „שני פקולטטים גמרתי ולקרא ספרי אבי אין בידי". ודומה, כי לא על עצמו בלבד המה לבו, אלא גם על הרבים האחרים, שבשת עֶרְיָתָם זו בשת־נפש היתה ותהיה להם. —

IV

בן כמה היה פינסקר בצאתו מ„בית־הספר הצבורי" אין אנו יודעים. אנו יודעים רק, כי מבית־ספר זה נכנס לגימנסיה באודיסה, כי הוא היה מראשוני הגימנזיסטים היהודים כאן [1]) וכי בשנת 1840 עדַין למד בגימנסיה [2]). ובימים ההם כבר נודעה בו המדה, שנחל מאביו ואשר תלוה אותו כל ימיו,— להתיַחד עם נפשו ולהֵחבא אל תורתו והגות־רוחו. לו יָקר מאד בית־אביו. ושלות־הצניעות ועמל־התורה והמדע, אשר שלטו בבית הזה, טובים היו לרוחו, כי על־כן גם כֹּבֶד־מחשבה הנחיל לו אביו. ואולם עוד טרם שָׁלְמָה בו מחשבת־נעוריו, עוד טרם ידע לָבֹר דרך־חיים, הטובה לו ולסגֻלות־נפשו, הֻכרח לעזוב את בית־אביו אשר אהב. זה כמה חָזקה עליו תביעת לבו הישר, כי לא יוסיף להתפרנס משל אביו המורה העני, שלֶחם־לחץ לחמו [3]), אלא שמפני שקידתו הָרַבָּה על למודי־הגימנסיה לא יכול להִפָּנות לעבודה אחרת.

---

[1]) אפילו בשנת 1842, בשעה שפינסקר כבר היה סטודנט של הליצאום, עדַין לא נמצאו באודיסה אלא עשרים ושנים גימנזיסטים יהודים. „אד. ויסטניק" נומר 37 לשנת 1843, מאמרו של פינקל.

[2]) דבר זה למדחי ממה שכתב ארז: „ביום בואי לאודיסה בקרתי את הרב ר' שמחה פינסקר... הרשם הנעים, אשר עשה בלבי ר' שמחה... ובנו זה (כלומר, הד"ר פינסקר) בבגדי גימנזיסט... לא אשכח כל עוד חושי בי"... וצדרבוים בא ראשונה לאודיסה בשנת 1840.

[3]) אני סומך על דברי נפתלי קֶלר, המובאים למעלה, כי בקשי השיגה ידו של שמחה פינסקר די קנית הספרים, שהזקק להם לצרך עבודתו המדעית. גם ארז כותב מפרש, כי פינסקר הגימנזיסט והסטודנט „ידע מצב אביו המורה עם שכרו חקצוב, כי לא יספיק לכלכלו". ואולם בספר־היובל של אודיסה (עמ' 703/04) נאמר, כי הקהלה היהודית קצבה שכר הגון גם למנהל וגם למורים של „בית־הספר הצבורי": המנהל (שטרן) קבל שכר 4000 רבל לשנה, והמורים הראשיים (זאת אומרת: גם שמחה פינסקר) — איש איש 2400 רבל לשנה. וסכום זה ודאי לא מעט היה לפי מעמד החיים בימים ההם — המנהל של הליצאום הרישליי לא קבל אז אלא 3000 רבל לשנה, הפרופסורים — 2000 רבל וגם פחות מזהו

הכנסת. אבי עמד וקרא את הסליחות של יום ופתאם נתן בבכי קולו. ואני אז נער קטן ולא ידעתי, מה היה לו, למה יבכה. שאלתי אותו על מה הוא בוכה, והוא תרגם לי פסוקים אחדים מתוך הסליחה אשר לפניו: יהי רצון מלפניך..„ שתהא השנה הבאה עלינו... קץ ותכלית לשבי עמך בית־ישראל ועת סוף לגלותנו ולאבלנו... כי מָשַך עלינו השעבוד וְאָרַך עלינו על־גָליות והננו בכל יום הולכים ודלים... כל הגוים שלוים ושקטים ואביוני־עמך דווים וסחופים ומדלדלים... פנינו לימין ואין עוזר, לשמאל — ואין סומך... עד העולם — כך סים פינסקר הזקן את ספורו — לא ימח מלבי זכרון הרגע ההוא"... ויש לשער, כי בבית־אביו, בבית שמחה איש־האמונה ושומר־התורה והמצוה, עברו על הנער רגעים לא־מעטים כאלה, שחרצו חריץ מיֻחד בנפשו, אף־על־פי אוֹ אולי דוקא משום שההשפעות האחרות, אשר חִבְּרוּ עליו מחוץ לבית־אביו, צררו לאלה שספג בבית־האב. וחריץ זה יבוא יומו וְיִוָּדַע.

כשהגיע לשנות חנוך נכנס ל„בית־הספר הצבורי", ואף כאן נִתְּנָה נפשו הרכה של הנער בין שתי השפעות שונות, זו של האב המורה וזו של המנהל הַשַליט. שמחה פינסקר, מיסד בית־הספר, בקש לפַנות בו מקום בראש ללשון העברית ויתר למודי־היהדות; אפילו ללִמוד התלמוד הֻקצה מקום הגון בפרוגרמה הראשונה. בצלאל שטֶרן, שנעשה מנהל וראש לבית־הספר, התחיל מקצץ בלמודים האלה ולאט־לאט עשה אותם סנדל ללמודים הכלליים. שמחה פינסקר השתדל, כפי הנראה, לגונן על הלמודים החביבים לו ואשר בהם ראה יסוד ושֹרש לחנוכם של ילדי־ישראל, — לְהִלָּחֵם במנהל ולנצחו לא יכול: איש־מלחמה לא היה מעודו. הוא ידע רק לכבוש את מֶריוֹ בלבו ולשפוך לפני אלהיו שיחו: „בתורתך אשמחה מאד... בוערים תעבוה וימאסוה... ברית כרתו להשכיחה ולהשכין כבודה לארץ... רגז ועצב שבעתי בהלעיגם על דבריה. רק יָרקו בפניה ויתעבוה כמאוס וסֶחי" („משלי הגזרה והבניה"). לא כן שטֶרן. הוא היה תקיף בדעתו, קנוא ונוקם לכבודו ורצונותיו. מורי בית־הספר נכנעו לו, וגם מחוץ לבית־הספר נמצא לו עוזר כביר־כח בשקידתו לדחות את הלמודים העבריים מפני הלמודים הכלליים — החיים, המלעיבים גם הם בכל אשר לא יִמַּד במדתו ולא יִשָּקֵל במשקלו של רגע ההוה הקצר, שראשיתו אחריתו [1]). תקיפותו של שטרן והכנעת חבריו לרצונו גרמו, כי אֻמנם רבים

---

[1]) מעטים הם הדברים, שנכתבו בספרותנו (וגם בספרות היהודית־הרוסית) על בצלאל שטרן, שבשעתו היתה לו השפעה מרבה בדרום־רוסיה וגם חכמי־הדור שבליטא הרכינו את ראשם בפניו (עין, למשל, מכתבי רש"י פין אליו; „פרדס" ספר ג', אודיסה תרנ"ז). אבל גם מן הידיעות המעטות, שיש בידינו עליו, מוכח, שהוא היה מן הראשונים שהשתדלו להסיע את החנוך היהודי מעל בסיסו הדתי. וכונתו זו, הרצויה כשהיא לעצמה, גרמה לו להסיע את החנוך היהודי גם מעל בסיסו העברי. עדות — כמעט מפרשת — לזה אני מוצא גם במאמרו הנזכר של מר סטניסלבסקי, המסבה את נפעלו של שטרן.— על קנאותו של שטרן לכבודו ורצונותיו עין מנשה מרגלית „Вопросы еврейской жизни" פט"ב 1889, מאמר ראשון

ברם אַל־נא נטעה לראות במלחמתם זו שלה „ברודיים" והחרדים באודיסה פרודוגמה שלֵמה למלחמה הגדולה והקשה, שנטשה אחר־כך ברֹב ערי־ישראל. בערים האחרות מגֻבשות היו צורות החיים היהודיים מדורי־דורות, חזקתן רבת־הדורות הוסיפה להן כח מרְבה ונעשתה מאֲליה שמירה מעֻלה כל־כך, עד שההשכלה עצמה בראשית ימיה ומבשריה הראשונים הֻכרחו גם הם להשתעבד לצורות הללו. אפילו לילְיֶנטַל „הַגָּלוּחַ", כשבא לוילנה בימי־התשובה, „העיר שחר בכל יום להתפלל סליחות בבית־הכנסת הגדול, לא בטל אף קוץ אחד מכל דמ:הגים המרֻבים וגם מצות תשליך וסבוב־כפרות ומלקות בערב יום־הכפורים קִיֵם כאדוק שבאדוקים". לא כן אודיסה. היא היתה עיר חדשה (נוסדה בשנת 1794) וישובה היהודי נקבץ בה במשך זמן מועט, לפי הערך, מנפות וארצות שונות, ולפיכך רפויות היו בה צורות החיים היהודיים מלכתחלה, ואדם מישראל, שֶׁכָּבְדוּ עליו כבליהם של חיי־הגיטו ו„בקש לעשות מה שלבו חפץ", מצא את דרכו נכונה לפניו בעיר הזאת, שֶׁלְּמן היום אשר בנו אותה, „אֵש הגיהנום בוערת שבעה מילים מסביב לה". לא ירבו הימים ואחד ממתוני־המשכילים, בקי בחיי־אודיסה, יתאוֹנן על צבורה היהודי, וביחוד על הצעירים ממעמד האמידים, כי „זרה רוחם ליהדות ולארחות חייה"[1]. ובאמת, עוד קֹדם לכן התפאר אחד מן הצעירים האלה באודיסה, כי „בכל רחבי המדינה הרוסית היא היחידה, שבה משתדלים היהודים להיות אירופיים גמורים ולא שרידים מתים, בטלים ומבֻטלים, של חיי־המזרח העתיקים. באפני־החיים, בחנוך־הבנים ואפילו (!) בנוגע לנוסח הבגדים אנו הולכים ונוטשים את הלְאֻמיות שאין לה עוד תקומה (уже несбыточную національность) ובהצלחה מרֻבה אנו מחקים את יתר בני־ארצנו"[2] — לאחר זמן נסתכל גם לילְיֶנבלום בחיי הצבור היהודי האודיסאי. אמנם הוא לא ראה אותם בשעת עצם הִוָּצְרָם, אבל גם מדבריו אנו לְמֵדים, שאפילו בימיו עוד טרם הספיקו החיים היהודיים באודיסה להתגבש מתוכם וצורותיהם נשארו רפויות ומטֻשטשות כבתחלה. רוחה של אודיסה — כותב לילְיֶנבלום ב„חטאת־נעורים" — „הוא רוח חֹפש קר, יליד המסחר ואהבת התענוגים היצוק על הֹיה רותחת... החסיד מתחסד, הסוחר אוסף הון ואלפי שַׂרלַטנים חיים חיי־הפקר, חיים שאין בהם כל רגש לאֻמי, חיים שאין בהם התאחדות מוסרית בין איש לרעהו"...

על־פי האמור יכולים אנו לְצַיֵּר לנו במקצת את הסביבה היהודית, שבה גדל פינסקר משחר ילדותו. אבל גם מחיצה הפסיקה בינו לבינה: בית־אביו. כאן טפטפו עֲדַיִן זהרוריהן האחרונים של צורות החיים הישנים ובמעמקי־לבו של הנער נגנזו מהם נְגֹהות חמות ונוגות. „זכורני — כך ספר פעם אחת בזקנותו ללילְיֶנבלום: — ערב ראש־השנה לפנות־בֹקר לקחני אבי אתו לבית־

---

[1] הדברים האלה לחיים טרנופול הם. עַיֵן י. סוסיס „Обществен. настроенія эпохи великихъ реф ● мъ" „יֶבר. סטַרינא", חוב' א' לשנת 1914.

[2] מרק רפאלוביץ, Одесскій еврей „אד. ויסטניק", גו' 51 לשנת 1841.

נפש, רֻבָּן יוצאי ווהלין ופודוליה ומעוטן מיוצאי ליטא. השפעה מיֻחדה על חיי הצבור היהודי היתה כאן ליוצאי מערב־אירופה („הברודיים"), שעניני־מסחר הביאו אותם לאודיסה והם הביאו אִתם מארצותיהם אֶת ההודאה בהכרחי־החיים החדשים. הנה כן, אנו יודעים, שהקהלה היהודית באודיסה היתה הרז.שונה והיחידה ברוסיה, שלא היתה זקוקה גם לבואו של שליח־ההשכלה הד"ר לילְיֶנטַל, ועוד בשנת 1826 פנו ששה וששים איש מראשי חשוביה לנציב הַנֶּפֶת הגרף פַּלֶן ובקשו מאתו רשיון לפתוח „על חשבון הקהל" בית־ספר צבורי לילדי־היהודים — הוא בית־הספר האמור, מיסודם של שמחה פינסקר וחבריו. על השפעתם המיֻחדה של ה„ברודיים" מעידה גם הפרוגרמה של בית־הספר המבֻקש: היא מעמידה במדרגה אחת את למוד הלשון הרוסית ולמוד הלשון ה ג ר מ נ י ת. וטעם נִתן לדו־לשוניות זו: „הלשון הרוסית ראויה לתשומת־לב מצד היותה לשון־המולדת. והלשון הגרמנית חשובה משום שהדיַלֶקט היהודי („жидовскій діалектъ") אינו באמת אלא דיַלֶקט גרמני מקֻלקל". להלן נצטרך עוד לשוב להִתְחָרות לשונית זו; כאן אני מתכוֵן רק להטעים, כי בילדותו של פינסקר — לפני תשעים שנה ויותר — כבר נמצא באודיסה צבור יהודי, שנענה להשפעתה של ההשכלה, זו שבעִקרה באה מן המערב. אמנם לא מעטה, כפי הנראה, היתה עדַין גם השפעתם של האורתודוכסים: לאחר שֶׁפַּלֶן כבר הרשה לפתוח את בית־הספר, פנו אליו רבים מן החרדים והחסידים בבקשה להשיב את רשיונו, וכל־כך בטוחים היו, שהאורתודוכסיה היא הראויה להיות המכריעה בדבר, עד שלא מצאו נמוק יפה לבקשתם אלא זה, ש„לפי חות־דעתם של הרב הסוראני והרב האודיסאי לא יתאים בית־הספר לְחֻקי־הדת שלנו". אבל סוף־סוף לא ידם של האורתודוכסים היתה על העליונה: בית־הספר נפתח, מתחלה רק לילדים ואחר־כך גם לילדות, מספר תלמידיו ותלמידותיו הגיע במשך שנים מועטות עד ליותר מארבע מאות [1]), והקהלה, שפסקה לו לכתחלה חמשה אלפים רֻבל תמיכה לשנה, שִׁלְּשָׁה אחרי־כן את תמיכתה.

---

[1]) „בשעה שנפתח בית־הספר הצבורי באודיסה היה מספר תלמידיו ש ש י ם ו ח מ ש ה, וכעבור שש שנים כבר עלה מספרם ע ד א ר ב ע מ א ו ת. בשנת 1835 נתוספה בו מהלקה מיחדה לילדות ובה בשנה כבר היה מספר התלמידות ש ל ש מ א ו ת ו ע ש ר". כך כותב „В. Д— овъ" במאמרו „Юбилей просвѣщенія" , „ווסחוד" חוב' יולי לשנת 1893. אבל אין ספק, כי המחבר טעה גם במספר התלמידים וגם במספר התלמידות. פינקל, אחד ממורי בית־הספר, כותב מפרש, כי בשנת 1842 „הגיע מספר הלומדים ב ש ת י ה מ ח ל ק ו ת עד ארבע מאות" („אדסקי ויֶסטניק", נו' 38 לשנת 1843).— בכל אפן, גם ארבע מאות תלמיד ותלמידה מספר חשוב הם לגבי ש מ ו נ ת א ל פ י ה י ה ו ד י ם, שנמצאו באודיסה בראשית שנות הארבעים למאה שעברה („אד. ויֶסטניק" נו' 24 לשנת 1842, רשימתו של ב. פטרובסקי).— אגב אורחא אעיר, כי גם המחלקה לילדות נוסדה על־פי השתדלותם של שמחה פינסקר ושנים מחבריו — פינקל והורוביץ. עַיֵן ספר־יובלה של אודיסה („Одесса 1794—1894") עמ' 650/51.

מְק׳ר־נֹחַם אַתְּ לִי, הַגְמִיאִינִי מֵי־יְשׁוּעָתֵךְ,

מַלְטִינִי, תִקְוָתִי! מַלְּטִי נַפְשִׁי וַאֲשַׁבְּחֵךְ עֲלָמוֹת״...

לא יפלא בעינינו, אם על איש אשר לב טהור כזה נִתַּן לו, אמר צְוֵיפל, אחד מנקיי־הדעת והלב שבדור־ההשכלה: „ראוי היה שמחה פינסקר, שכדי לדעת אותו וללמוד אל דרכיו, יֵלֵךְ אדם אחריו ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה״. וודאי לא יפלא בעינינו, אם ממעינותיו הטהורים של האב שתה גם הבן.

III

יהודה־ליב בן שמחה ומֵיְזָא פינסקר נולד באחד בטבת תקפ״ב (13/25 דצמבר 1821) בטומשוב פלך חֶלם אשר על גבול גליציה המזרחית.[1] בעודו ילד קטן עזב אגב הוריו את עיר־מולדתו ובא לאודיסה.

בימים ההם, בשנות העשרים למאה התשע־עשרה, כבר היתה אודיסה עיר גדולה רבת־המסחר. ישובה היהודי כבר עלה גם הוא לאלפים אחדים

---

[1]) ארז (במאמרו הנזכר) קורא לד״ר פינסקר: **א ר י ה־ליב.** אהריו, כפי הנראה, **נגרר ש. ל.** ציטרון וגם הוא קורא לפינסקר א ר י ה ליב („תולדות חבת־ציון״, חלק **א׳**, אודיסה תרע״ט, עמ׳ 166). **האמת היא, ששמו היה — י ה ו ד ה־ליב: כך כתוב מפרש על מצבתו.**

ב„כנסת ישראל״ של שפ״ר כרך ג׳ נאמר, שפינסקר נולד בִשנת תקפ״ד (1823). על טעות זו (שגם אחריה נגרר מר ציטרון) כבר העיר ליליֶנבלום והעמיד את הדבר על האמת — שפינסקר נולד בשנת תקפ״ב (1821).— ליליֶנבלום ספר לי: כמה פעמים שאל את פינסקר על יום־הולדתו, והלה נשתמט מלהשיב לו על שאלתו, כשם שבכלל היה משתמט תמיד מלדבר על מה שנוגע לאישיותו הפרטית. ואולם על־פי מקרה נזדמן לידו כפר, שבא לפינסקר בירשה מאביו, ועל הגליון החלק שלפני השער מצא כתוב לזכרון בכתב־ידו של שמחה פינסקר, שבנו יהודה־ליב (לֶאון) נולד א׳ טבת תקפ״ב. מפיו של ליליֶנבלום נחרתה אחר־כך דַטָה זו על מצבתו של המנוח.

בדבר מקום־מולדתו של פינסקר יש נוסחאות מוטעות שונות. באנציקלופדיה הרוסית־היהודית של עפרון ברוקהויז (כרך י״ב, ערך „פינסקר״) נאמר, כי נולד ב ט ו מַ ש פ ו ל פ ל ך ו ו ה ל י ן. ציטרון כותב, כי נולד בטומַשוב פלך פ יֶ ט ר ו ק ו ב (יאחרי טעות זו נגרר גם הד״ר קלוזנר. עַיֵן „ספר־פינסקר״, ירושלים תרפ״א, עמ׳ 5). ליליֶנבלום כתב במאמרו „הד״ר לעאן פינסקר איננו!״ שנדפס בשעתו ב„המליץ״, כי המנוח נולד בטיסמניץ (עירו של רבי שבח אבי־אביו). אחר־כך, כשהכניס את מאמרו זה לחלק ד׳ מכתביו, תקן וכתב: „הד״ר פינסקר... נולד בעיר טימאשעוו א ש ר ב פ ו ל י ן״ וזהו מה שגרם, כפי הנראה, לציטרון וקלוזנר לטעות ולכתוב: „טומשוב פלך פיטרוקוב״). באמת נולד פינסקר בטומַשוב פלך ח ֶ ל ם, הסמוכה לגבול גליציה המזרחית, — העיר, שבה גר שמחה פינסקר בשנת תקפ״ב. ואמנם י. מילנר כותב (נו׳ 50 של „עֲבר. ז׳יזן״ לשנת 1916), כי בטומשוב ה חֶ ל מ י ת הראו לו „בית ישן, רעוע ודל, שבו נולד פינסקר״.

ככה יתודה ויתפלל שמחה פינסקר, שכל ימיו צמאה נפשו לאלהים. בימי־עלומיו, בשבתו בטומשוב, הִרבה לעסוק בקבלה וחסידות, כי בהן אמר למצא את אלהיו. אחר־כך עזב את דרכו זו ודבק בספרות המֶחקר והפילוסופיה, אבל אמונה גדולה ותמימה באלהים מָלְאָה נפשו עד אחרית ימיו. וכגדול אמונתו באלהי־ישראל כן גדלו גם דבקותו בתורת־ישראל ושברון־לבו על הרעה, המוצאת את עם־ישראל מידי שוטניו וצריו מסביב, ולא אחת ימסור את דין עמו לשמים:

„מַדּוּעַ רְשָׁעִים יַצְלִיחוּ, יַשְׁרִישׁוּ כָּל שׁוֹכְחֵי אֱלֹהַּ?

מְשַׂנְאֵינוּ יַגְבִּיהוּ לָמוֹ וַיִּלְעִיגוּ וְאֵין מַכְלִים.

הֲלָנֶצַח הִכְרִית אֵל חַסְדּוֹ וַיַּסְתֵּר פָּנָיו מִמֶּנּוּ?

אִם צָרֵינוּ לָעַד יַרְשִׁיעוּן, יַשְׂבִּיעוּנוּ מַמְרוֹרִים?“...

רֹב פיוטיו מעידים, כי כרבים גדולים וטובים לא שָׁפְרוּ גם עליו חייו וְשָׁלֵו לא ידע. „ותזנח משלום נפשי, לא שקטתי מבטן“ — מעיד הוא עַל עצמו. „כָּפָן וְחֹסֶר לְחָצוּנִי, כי לחם לחץ אכלתי“, „סר אנכי וזעף“, „עצוב־רוח אני“, „עורקי יחלשו מאד“, „רֹגז ועצב שבעתי“. ובגבור עצבו ורגזו ישאל: „הֲכָזֶה יהיה משפט שדי, אם ככה משטרו בארץ?... ארץ נעזבה ביד־רשע... ועיני שדי שקופות אטומות“... אבל גם נחומים גדולים ימצא לנפשו:

„אַשְׁרֵי שׁוֹכֵחַ נַפְשׁוֹ, מַשְׂכִּיל אֶל אֶחָיו כֻּלָּם,

אַף חוֹבֵב עַמּוֹ, פּוֹעֵל כֹּל לְמַעֲנֵהוּ,

אוֹמֵר לְאֻמּוֹ אִמִּי וּלְתוֹרַת ה׳ הוֹרָתִי“...

קָבוֹל יקבול:

„יוֹנָה תַמָּה אָנִי, אֶת מִי הִקְצַפְתִּי וְיִשְׂטְמֵנִי?

יְדִידוּת־נַפְשִׁי תוֹרָתֶךָ, עָלֶיהָ רָדֹף רְדַפְתִּי,

יִפְעָתָהּ חִלְּלוּ עַמִּים וְיִפִי חָכְמָתָהּ תִּעֵבוּ“...

ועל גאולה ופדות לו ולעמו יתפלל:

„מִקְוֵה־יִשְׂרָאֵל! מִי שִׁבֵּר אֵלֶיךָ וַיְּכַלֵּם?

מַדּוּעַ עֲזַבְתִּינִי, אֱיָלוּתִי? הֲלֹא אֲהֵבָתְךָ, יְחִידָתִי!

מַדּוּעַ שְׁכַחְתִּינִי נֶצַח וְלֹא מִהַרְתְּ לְעֶזְרָתִי?...

מַהֲרִי בְּחֶמְלָתֵךְ לִי, כִּי נִפְעֹם נִפְעָמְתִּי,

וראוי, כמדֻמה לי, לשום לב גם לסגנונו והרצאתו. סופרי התקופה ההיא עדַין לא למדו להיות שליטים ברצונם, מחגירים היו תמיד אחרי המליצות ומגיעים למקומם בעקיפי־עקיפים; שמחה פינסקר כבר ידע להיות דַיקן בלשונו ורק מעט נשאר בסגנונו שלו מרשלנותם ורפיונם של סופרי־דורו. הדבור, שאין אתה יודע למה נאמר, מה הוא בא להוסיף על הקודם לו, — הדבור הנבוב הזה כמעט שכבר היה זר לו. חביבה היתה לו הצורה הַנָּאָה, הסגנון הקל והנוח, — פעמים הוא בוחר בסגנונם של בעלי־המחקר, פעמים בסגנונם של בעלי־המדרש והאגדה, — אבל הוא ידע לעשות אותם שמוש לַתֹּכֶן ולא לְהֶפֶךְ. עִקר טרחו ועמלו — לְהוֹדִיע את הדברים, שלא היו ידועים לאיש עד אשר נודעו לו תחלה. מתוכו הוא דולה את אֲמִתּוֹ וחוזר ומשקה אותה לאחרים, והנעימה המיֻחדה שבהרצאתו, נעימה של בטחון אצילי, מעידה עליו כל־מקום, כי מכיר הוא בערכם של מחקריו, כי הוא רואה בהם גלויים לא רק לעצמו בלבד. מתוך טֹהַר־לב של מבקש־אמת הוא אומר, כי אין רצונו אלא „שיצורפו הדברים פעם, פעמים ושבעתים... והוא יעמוד מנגד וישמע טענות המימינים והמשמאילים ויהיה גם הוא כאחד השופטים להימין או להשמאיל כפי כשרון הטענות ונצוחן, עד יֵצֵא כנֹגה הפנין המדֻבר", אבל עם זה „אין הוא חת לא מהם ולא מהמונם — של המשכילים המבקרים, שמרחוק יריח מלחמתם: — המציאות תעמוד לימינו"... מבקש־אמת, הבוטח באמִתּו — זהו שעור־קומתו של שמחה החוקר.

ואולם קלסתרו הרוחני של שמחה פינסקר לא היה מבהיק לנו לכל שלֵמותו, אִלו לא נתפרסמה מחברתו הפיוטית „משלי הגזרה והבניה", שנדפסה עשרים ושתים שנה אחרי מותו. פיוטיו של אדם, ומכל־שכן של אדם גדול, יש להם ערך מיֻחד, אם גם לא כשהם לעצמם, הרי לכל־הפחות להבנת נפשו, משום שרגעי הפיוט הם „עולם הנקֻדות", מצויי־הלב של האדם: מתוכם אנו שומעים את שיחתו הטמירה עם נפשו, את הגיון־יחודו עִם אֵל חייו.

„אַשְׁרֵי מְרַחֵם תּוֹרָה, לְחוּם אֵשׁ־דָּת,
אֲשֶׁר הִתְעַתֵּד לָקֶטֶל, לֵהָרֵג עָלֶיהָ תָּמִיד,
אֵשׁ אֱלֹהָיו תְּלַהֲטֵהוּ וְאוּרוֹ יִבְרַק בְּקִרְבּוֹ...
גְּדָל־כֹּחַ אַתָּה, עַל־כֵּן יְרֵאַתְךָ נַפְשִׁי...
הֲלֹא טְפָחוֹת שְׁנוֹתַי, מָתַי אַרְגִּיעָה וְאַבְלִיגָה?
הַרְהֵב נֶפֶשׁ עַבְדְּךָ בְּטֶרֶם הִתְעַלָּפְתִּי,
הִתְעַשֵּׁת לִי מַהֵר, פֶּן תְּאַחֵר וְגָוָעְתִּי...
זְעַקְתִּיךָ הַשָּׁמַיְמָה ה', שְׁמָעֵנִי וְיִרְוַח לִי...
חֶלְקִי אַתָּה, שַׂגְּבֵנִי, כִּי לִישׁוּעָתְךָ שִׂבַּרְתִּי"...

בהכרח תוָדענה בו גם סגֻלות אבותיו, אשר זכו לו את חייו ובו הבליעו את בעלות־רוחם ושרשי־נשמתם. „עץ פרי עֹשֶׂה פרי למינו". ומנקֻדה זו לא עצם יצירותיו של שמחה פינסקר הן מעניני, אלא תכונות נפש יוצרן, המתגלות על־פיהן.

כעשרים וחמש שנה, זאת אומרת כמעט מיום עמדו על דעתו ועד כמוך למותו, כתב את ה„לקוטים" ואת ה„מבוא", ויותר משני ספריו אלה לא נדפסו בחייו, אף כי „ספרים וכתבי־יד עתיקים למאות בָּחן ובדק והעיר עליהם את הערותיו המחַכּמות, וספרים ומאמרים לעשָׂרות על ענינים חשובים של חכמת הלשון ותולדות ישראל, דתו וספרותו התחיל לכתוב". — תורה שלֵמה בחֵקר היינו יכולים ללמוד, אִלו נִתן לנו לתפוס את הנעשה בלַבורטריה הנפשית של „כִּבדֵי־המחשבה", שאחד מהם היה שמחה פינסקר: כאן יכולה היתה העין לראות את פרוצס המחשבה לכל גלגוליו הרבים, משום שכאן בולטים ומפֹרשים הם ביותר משעת עצם ההברקה הראשונה ועד שעת הבשול האחרון. אבל דוקא יחידי־הסגֻלה הללו נחבאים ותמיד אל הגות־רוחם. לְבַדָּם, בסתר־אהלם, הם טָוִים את חוט־מחשבתם ובכל אשר יוכלו יעלימו את חביון־נפשם מעין זרה. „ימים רבים לא ידעו הבריו של שמחה פינסקר, כי אדם גדול רב־מדע מתהַלך בקרבם", עד שנתפרסמו מֵחקריו הראשונים ב„ליטעראטור־בלַאטט דעס אריענטס" לשנת 1851, כלומר — בהיותו כבר בן־חמשים. „כִּבדי־המחשבה" מיַחדים את כל עצמיותם על אֲמִתָּם, ולפיכך אין כמותם בטוחים בה ובערכה, אבל משום שאת כל נפשם יתנו בה, קנאה גדולה יקנאו אותה, ובעמדה לצאת מרשות־יחידם נדמה להם, כי היא פורשת ובְדֵלָה מהם. אמנם פעמים אין־מספר ינסו לפתוח את רשות־יחידם לרבים, שהרי ברית כרותה לכל אדם, אשר לא לב נבוב לבו, כי יירא לנפשו, פן עמו תמות אֲמִתּוֹ, — וירתעו לאחורם ויחדלו. פיוס אחד הם מְפַיְסִים תמיד את דעתם: עדַין לא הגיעה השעה לכך. ויש שהם זקוקים להכרחים מן החוץ, כי יכריעו הם את הקנאה שבלבם ויכריחום לגלות את אֲמִתָּם לרבים. הכרח מכריע כזה היתה לשמחה פינסקר מחלתו הקשה, שתקפה אותו בסוף ימיו, כאמור למעלה. אז נתפטר מבית־ספרו והלך לוינא. בני־אודיסה, שקבעו לו פרס תמידי בזכות שלשים ושלש שנות־עבודתו הפֶדגוגית, ובניו, שדאגו למחסוריו, התקינו לו את היכֹלת לשבת בשַׁלוה ולעסוק ברפואת־גופו, והוא — ישב בוינא ועסק בתורתו, הדפיס את ספריו „והגיה כל גוּבין עד י"ב פעמים". ואין כל פלא, כי ספריו אלה, פִּרְיָן של עשרות שנות שקידה והעמקה, עשו בשעתם רֹשם של גַּדְלוּת מדעית מְיֻחדה. יוסט כתב על ה„לקוטים", ש„בכל הספרות החדשה אין מְשֻׁלָּם", וגרֶץ העיד על עצמו, שאלמלא מֶחקריו וכתביו של פינסקר, „היו דבר הפרוד של ענן והתפתחותו נשארים בלתי־מובנים לו כלַמחברים שקדמו לו"[1].

---

[1]) גרֶץ, „געשיכטע דער יודען", הקדמה ראשונה לחלק ה'.

לתקון הלבבות והחיים. ואמנם הד"ר לֶוֶנסוֹן מעיד מפרש, כי רבי שֶבַח „הוא שסלל בגליציה את הדרך לפני יוסף פֶּריל". את בית־ספרו המפרסם של פריל בטַרנופול ואת השפעתו הגדולה על יהודי־גליציה כבר ראה שמחה בעיניו. לא יִפָּלֵא אפוא, כי כשבא לאודיסה ומצא כאן קרקע מְכשרת לכך לכל־הפחות במקצת, בקש אף הוא להקים מחשבת־אביו ולתת ליהודי־רוסיה את אשר נתן פריל ליהודי־גליציה — דוגמה יפה של חנוך מתֻקן לפי צרכם של החיים החדשים.

שלשים ושלש שנה רצופות שִמֵש שמחה בבית־ספרו מורה ללשון ולספרות העבריות, ולא בו האשם, כי לא נִתן לו לראות בתלמידיו גם את הברכה העברית, שבקש לראות בהם: ענוְתָן וצנוע היה יותר מדי וכֹחו לא עמד לו לנצח את חבריו. בצלאל שטֶרן המנהל ויתר המורים שבבית־הספר, שלא מחשבותיו ורצונותיו היו מחשבותיהם ורצונותיהם. בנוגע לזה אפשר ללמוד הרבה מספורו הקצר של יעקב בן־ישעיהו מזא"ה. „פעם אחת — מספר מזא"ה — שאלתי את צֶדֶרבוים הזקן, אם באמת נאמן היה לבו של שמחה פינסקר ליהדות? השיב לי הזקן: לא שמחה, אלא רבי שמחה חיָב אדם לאמר. כל יתר חבריו המורים... והזקן סִיֵם בבטוי חריף של גנות". — ויותר משהיה שמחה מורה לתלמידיו היה אב וגואל להם. כעשר שנים לפני מותו חלה מחלת־עצבים קשה מרֹב עבודה ושקידה וגם אור־עיניו לקה. בניו הציעו לו, כי יתפטר מעבודת בית־הספר וכל מחסוריו עליהם, אבל הוא לא נענה להם. „הנה אתם — החזיר לבניו — אומרים לְקַיֵם בי מצות כִּבּוּד־אָב ולכלכל את שיבתי. וכי בשביל־כך פקעה ממני מצות גִדוּל־בָנִים ואני רשאי לנטוש אלה הצאן, בְּנֵי־תַלְמִידָי?" — והוסיף לעבוד בבית־הספר עד אשר עזבו כֹחו לגמרי. איש, שרגש־החובה מגיע בלבו עד לידי מדה כזו, — לו בצדק יִקָרֵא אדם.

ומשנכנס לבית־ספרו ללַמד לאחרים את הלשון והספרות העבריות התחיל גם הוא עצמו שוקד עליהן ועל המקצועות הקרובים אליהן. „אף כי היה שכרו הקצוב לו לא כביר, בכל־זאת עמל להשיג כפי יכלתו את רֹב הספרים, שיצאו בימים ההם באשכנז ובצרפת, המדברים בידיעות לשונות בני־קדם ובתורת בני־עמנו וחכמתם וקורותיהם". כשהֻברר לו, שידיעת הספרות הערבית עִקר גדול היא לחקירת הספרות העברית ושירתה הקדומה, עסק שנים אחדות בסתר־אהלו גם בלמוד הערבית וספרותה, עד שנעשה מֻמחה להן. נשמתו מצאה את תקונה: בו נעור איש־המדע גדל־ההעמקה והחוקר רב־השקידה. „מי שלא ראה בעיניו את שקידתו ורֹב עמלו לא ראה שקידה מעולם — מעיד עליו נפתלי קֶלר. וגדולה מזו היא עדותם של ספריו „לקוטי־קדמוניות" ו„מבוא אל הנקוד האשורי". בהם אנו רואים, עד־היכן מגיע כֹחן של שקידה והעמקה.

אין מעניני לעמוד על ע־כם של הספרים האלה; הערכה זו היא מענינם של כותבי תולדות שמחה פינסקר כשהוא לעצמו. אני אין כַּוָנתי אלא להבין, עד־כמה שאפשר, מתוך מעלות־רוחו של האב את אלה של הבן, שהרי אם אָמנם כל אדם ואדם עולם שלֵם ומיֻחד הוא לעצמו ומתוכו יחיה, יגדל ויפעל,

תלמידיו: עוד טרם מָלאו לשמחה שש־עשרה שנה מת עליו רבי שבח אביו [1].
בן שבע־עשרה נשא לו אשה מרוסיה, מבנות הרובֶשוֹב, הסמוכה לגבול גליציה המזרחית, את מיטא בת חיים וֶלֶר עזב את טיסמֶניץ ויֵצא להרובֶשוב. רצונו של וֶלֶר העשיר היה, כי חתנו „העלוי" יֵשֵׁב עמו בביתו, יתפרנס מעל שלחנו, כמנהג הימים ההם, ויעסוק בתורה, אבל שמחה, שכבר ראה מאורות־ההשכלה, מֵאֵן לאכול „לחם חסד" ובקש לבנות בית לעצמו. לְשֵׁם זה יצא לטוֹמַשוב, הסמוכה להרובשוב, וְשָׂם אל המסחר פניו. ואולם הוא טעה בהבנת כחותיו וסגלותיו ולא ידע, כי לא נשמה של איש־מעשה נִתְּנָה בו, כי לא הוא האיש אשר יצלח לעולם זה, שלא העיון והחקירה המעמיקים יָפים לו, אלא הכשרון לְכַוֵּן את האפשרות הראשונה הבאה לידים ולעשות מעשה. ואמנם בכמה נסיונות של מסחר נתנַסה במשך שנות־שבתו המעטות בטומַשוב ואף באחד מהם לא עמד.

נשמתו של שמחה פינסקר, שנולד על ברכי אב מורה דרך־חיים לבני־דורו ואשר עתיד היה להוליד בן מורה דרך־תחיה לכל עמו, — נשמתו של איש זה ממקור אחר חֻצָּבָה. „מענש אונד פאָרשער" (אדם והוקר) — כך כתב בנו, הד"ר פינסקר, על מצבתו. כמדֻמה, שאי־אפשר היה למצא דברים יותר נאמנים לתאור דמותו הרוחנית של שמחה פינסקר.

לאחר שֶׁכָּלוּ לו עסקיו ואבד לו כספו בטומַשוב יצא לאודיסה. משום שהיה בקי בתלמוד, בעל־סגנון עברי נאה, ידע את הלשון הגרמנית, לשון השכלתם של „הברודיים", חשובי־אודיסה בימים ההם, וביחוד משום שכתב־ידו היה יפה מאד, נִתְּנָה לו משרת סופר בלשכתו של הרב. אבל אם עבודה זו אולי הטריפה אותו לחם, ודאי לא השביעה ולא יכלה להשביע את נפשו. כשם שלא נוצר להיות איש־המעשה והמסחר, כך לא נוצר להיות גם פָּקִיד. הכשרונות והסגֻלות המְיֻחדים שנתברך בהם בקשו להם מוצא ושמוש. ואמנם לא עברו ימים מרֻבים ושמחה פינסקר יחד עם יצחק הורוביץ — בעזרת אחדים מראשי המשכילים באודיסה בעת ההיא — יסדו (בשנת תקפ"ו — 1826) „בית־ספר צבורי ליהודים", הוא בית־הספר כ מ ע ט הראשון לילדי־ישראל ברוסיה [2].

כמדֻמה, שלא נִטעה אם נאמר, כי משום „קבלת־אבות" היתה במפעָלו זה של שמחה פינסקר. אין ספק, כי עוד בנערותו שמע הרבה דברים מפי אביו על תקון־החנוך, שהרי תקון־החנוך הוא הדרך היותר טובה בכל דור

---

[1]) לפי דברי נפתלי קֶלר היה שמחה בן ש ל ש־עשרה במות עליו אביו. טעות היא זו. שמחה נולד ב ט ר נ ו ב י"ז נ י ס ן ת ק ס"א (כך כתוב מפרש על מצבתו) ובתשעה־באב תקע"ו — יום מות רבי שבח אביו — היה בן ח מ ש־עשרה ומחצה.

[2]) א י מדיק ואומר: „כמעט הראשון", משום שארבע שנים קדם לכן (תקפ"ד — 1822) נפתח בית־ספר לילדי־ישראל באומן פלך קיוב. אבל שם לא היה עדין הדור מכשר לכך כלל ובית־הספר נוסד רק על־פי רצונו הפשוט של העשיר־המשכיל הידוע הירש בר הורביץ („הֶרמַן ברנַרד"), ולפיכך לא הצליח ולא נתקים.

„רב מֻבהק, תורני, תלמודי ואלוהי, בקי בנגלה, בנסתר ובהכמות החיצוניות", ומספר עליו, כי „הרביץ תורה בישיבות והגיד דבר ה' לעמו בקהלות המפוארות דַוָה, טַרנוב, טַרנופול וטיסמֶניץ". הוא הניח אחריו כתבי־יד שונים, בתוכם גם גְלובוס עברי, ואף הם מעידים לא רק על גדלתו „בנגלה ובנסתר", כי־אם גם על עסקו ב„חכמות החיצוניות", וביחוד בהַנדסה ובתכונה. הוא עצמו לִמֵד לשִׂמחה בנו תורה שבכתב ושבעל־פה, אבל גם ראשית הנדסה ואת הלשון הגרמנית, ואחד מן הספרים הראשונים, שקרא הנער שמחה מפי אביו היה ה„פידון" לבן־מנחם. ולא רק גדול בתורה ובחכמה היה רבי שֶׁבַח, כי־אם גם מצֻיָן במדות: מִימיו לא וִתֵּר על אֲמִתּוֹ, לא כבש אותה בלבו ואפילו אם אחרים נכוו ממנה ועשו עמו רעה בגללה. הוא לא מצא סִפּוּק לנפשו בתורתו ובחכמתו בלבד, אלא הִרבה לעסוק גם בצרכי־הצבור ותקון־הדור. „כל ימיו לא זז מן המטרה אשר הציב לו", גדולה ועמֻקה היתה השפעת תוכחתו, „לוקח נפשות חכם במתק־שפתים, בדעתו הבין פתיים, הֵאיר עינים" ו„רבים השיב מעון".— אף כי מצב מעמדו בתור ראש־ישיבה ודרשן תלוי היה בדעת־הקהל, עמד לבו בו להתנגד בגלוי להסידות ולצַדיקות, שגדול היה כֹחָן בימים ההם בגליציה (רבי שבח מת בטַרנוב בשנת תקע"ו), ויחד עם הכמי־דורו „יהודה־ליב בן־זאב, אליהו וילנה בעל ספר־הברית, יצחק ומנחם סטאנוב, נחמן קרוכמאל, שמשון בלוך, שלמה דובנא, שלום הכהן ואחרים" היה גם הוא מן הראשונים, „שהעלו את נר־ישראל, נר החכמה והתושיה, ויסלו דרך־תבונות לַבאים אחריהם". רבי שבח לא חשש לדברי הנחרים בו, אשר בקשו להשניאו על העם ונתנו אותו לאפיקורס ומחטיא את הרבים, מדרכו לא סר, בַּאֲמִתּוֹ, אשר בה האמין אמונה עִלֵמה, חי עד יומו האחרון, ובתוכחתו הורה דרך־חיים לבני־דורו. ומי יודע, אם לא רוחו של רבי שבח המוכיח ואיש־האמת שרתה על בן־בנו ואם לא היא שעמדה לו, לַנֶּכֶד, לצודד נפשות ולהבקיע לבבות בַּאמתו ותוכחתו שלו, כשהגיעָה שעתו לכך? —

II

שמחה פינסקר[1], בנו של רבי שבח, קורא לעצמו „צעיר תלמידי" אביו. אם לתורה והכמה, הרי אין ספק כמעט, כי רק מפני ענותנותו הגדולה לגבי אביו קרא לעצמו כך: תמהנו, אם מכל תלמידי רבי שבח עמד אדם גדול כשמחה בנו. אבל בנוגע לשָׁנים באמת לא היה אלא אחד מצעִירי

---

[1]) מתי ולמה החליף שמחה את שם משפחתו „אלמוגין" ב„פינסקר" — איני יודע. אפשר רק לשער, כי בצאתו מגליציה לגור ברוסיה הכרח להכתב ליהודי רוסי, ששם משפחתו היה פינסק־. יהודים נתיני מדינות אחרות לא היו רשאים לגור ברוסיה, כידוע.

א. דרויַנוֹב

פִּינסְקֶר וּזְמַנּוֹ

לשנת המאה להולדתו

כל אניה, המפליגה לעולם החדש, מידי קולומבוס היא נוטלת את המפה לדרכה.
קולומבוס אמר למצא דרך להדו ומצא—את העולם החדש.—

אמרסון.

פֶּרֶק רִאשׁוֹן [1]

I

כצד אביו בן־גדולים היה פינסקר [2]). אבי־אביו, רבי שֶׁבַח בן־מרדכי הלוי אלמוגין, היה מבני־העליה בשעתו ובמקומו. שִׂמְחָה בנו קורא לו:

[1]) מקורות: נוסח מצבתו של רבי שֶׁבח אלמוגין בט־נוב. (הנוסח חִבֵּר על־ידי שמחה בנו; נדפס ב„בכורים" שנה ב' — וינא תרכ"ה — ברשימותיו של זלמן שטֶרן „רגלא דאמוראי".)— נוסח מצבתו של שמחה פינסקר באודיסה.—מאיר הלוי לטריס: „תולדות מו"ה גרשון הלוי", „בכורים" שנה א', וינא תרכ"ד.—שמחה פינסקר: „לקוטי קדמוניות", וינא תר"ך; „מבוא אל הנקוד האשורי", וינא תרכ"ג; „משלי הגזרה והבניה" על שמוש הגזרות והבנינים בפעלי שפת-עבר, וינא 1887.— נפתלי קֶלר: „שמחה פינסקר", „בכורים" שנה ב'. — ד"ר ש. לֶוִינזון: „ש. פינסקר", נו' 5—4 של השבועון היהודי-הרוסי „דֶין" לשנת 1869. — מ. זילברשטֵין: „Два слова объ училищахъ" „רזכוֶיט" (של רבינוביץ) נו' 20. — ש. י. סטניסלבסקי: „Изъ исторіи и жизни одной евр. школы" „ווסחוד", חוב' אפריל לשנת 1884. — אָ. מ. לרנר: „Еврей въ Новороссійскомъ краѣ", אודיסה 1901. — ד"ר י. קלוזנר: „אביו של פינסקר", נו' 4, 7—6 של „העם" לשנת 1916.— דוד כהנא: „ליליֶנטל והשכלת היהודים ברוסיה", „השלח", כרך כ"ז, הוב' ו'. — ארז: „חבל על דאבדין ולא משתכחין", „המליץ", נו' 276 לשנת 1891. — מ. ל. ליליֶנבלום: ד"ר לעאָן פינסקר איננו!", כרך ד' מכתביו, אודיסה, תרע"ג; Л. С. Пинскеръ, נו' 6 של ה„ווסחוד" השבועי לשנת 1902. — יוסף מיכנויץ: „Историч. обзоръ сорокалѣтія ришельевскаго лицея" אודיסה 1857.— י. מזא"ה: „Отецъ и сынъ" נו' 50 של „יֶבר. ז'יזן" לשנת 1916.

[2]) על מוצאו וגזעו מצד אמו אין בידינו שום ידיעות.

ההשכלה ומתקרב אל הדוגלים בשמה. בדורו נכרת התחדשות רוחנית בעדתו, כי קראים רבים היו אז בקיאים בתנ"ך, ומהם עסקו לא רק בספרות הקראית, אלא גם בספרות הרבנית־הפילוסופית. נגיעה רוחנית זו גרמה, שלמרות השתדלותם, כאחיהם בקרים, להתחשב כלפי־חוץ, בעיני הממשלה, ככת נבדלת מעל היהודים 1) ולהשיג זכיות עודפות, עד כי נבדלו לטובה (1821) ונשתוו לשאר האזרחים הנוצרים, לא התנכרו כלפי־פנים אל ישראל ורוחו, ויש שלפעמים חקו את חיי היהודים ויקבלו ממנהגיהם.

החכם הזה, בכל שקידתו על ספרי הקראים ואגב־זה גם נטיתו להגות בספרי התלמוד הרבני, חבב את ספרי המחקר והשירה העברית, למן אלה של חכמי ישראל בימי־הבינים עד המשכילים שבדורו, אשר בא אתם בדברי „אהבה אחוה ורעות בעניני הדת והאמונה והקירות והכמות שונות" 2). עם רבי נחמן קרוכמל, המעיד עליו, כי היה „מן הטובים והמלומדים שבהם", עמד בכתובים ובברית־ידידות. בין שאר סופרי ישראל, שנשאו ונתנו אתו במכתביהם, נמצאים שמות מפרסמים, כמו יש"ר מגוריציאה, שד"ל, שמשון בלוך הלוי, דניאל הרנטנשטין מברודי ואחרים 3). הוא תמך תמיכה ספרותית על־ידי ספרים וכתבי־יד קראיים, החשובים להוקרי־קדמוניות, את י"ל דוקס 4) ואת אברהם גיגר 5), — המחליף אתו מכתבים, — שהמציא לו באמצעות ש"ל גולדנברג 6) מטרנופול את כתב־היד „מכתב אחוז", אשר ערך יש"ר מקנדיה לקראי זרח הטרוקי (נדפס אחר־כך בקבץ כתבי־יד עתיקים, שהוציא גיגר בשם „מלא חפנים"). אברהם ליאונוביץ עסק גם בעצמו בכתיבת שירים בשפת־עבר (כמו זמירות לשבת ופיוטים דתיים), שנשארו אחריו בכתב־יד, ומהם נדפסו אחר מותו ב„סדור התפלות". חדוש ספרותי היו שיריו המלאים אש־דת ורשפי־אהבה למקורו, שכתב בשפה הטטרית המדברת. השפה העברית היתה לו שפת־הקדש המכבדת, והטטרית „המתורגמן והמליץ" לה.

אם גם ברוחו לא הגיע אל דוד כוכיזוב, הנה בתור איש־מעשה עלה עליו, והיה שני לו, אשר ינק מן ההשכלה של המשכילים היהודים, ששמשה סבה למגע וקרבה עם היהודים הרבניים, קדם שנתהותה ההתקרבות בארץ רוסיה.

---

1) הממשלה הסכימה לכך, ומשנת 1790 ואילך נזכרי בכל כתבי־המלכות לא בתור „יהודים קראים" ככנוים הרגיל מאז, אלא בשם „קראים" בתם.

2) „כוכבי יצחק", ח' כ"ט.

3) שם.

4) גנזי ישראל בפטרבורג מאת ח"י גורלנד, ח"א.

5) הקדמה לספר „מלא חפנים", הוצאת גיגר.

6) זהו בעל „כרם חמד", שעמד במגע עם ליאונוביץ ולקח מידו ששה ספרים כ"י שוגים על־מנת להדפיסם. את כה"י מכר למדפיס שמיד בוינה במחיר רב, ומסבה בלתי־ידועה לא נדפסו הספרים והנם עד היום בכתב־יד באוצר־הספרים שבוינה.

ספוג דעות שונות, הלקוחות מאוצרה הרוחני של כנסת־ישראל: מן התלמוד וחכמת הנסתר, הפילוסופיה הדתית וההשכלה החדשה. דרך הרמז נראה בנמוקיו, כי „כוונת השבתת השאור היא להכנעת התאוה, והמצה הנמוכה רמז לנמוכי לב", וחשיבות שבת מפני כי „כוונת כל מספר ז' היא להתעוררות באמונה". ובבואו לדבר על נושא כללי כ„הגלות והפדות" הוא מרחיב את דבריו בחבה יתרה. ענין זה, שהתגדרו בו גדולי ישראל, מצא גם בו את מטיפו. „אמנם גלותנו זו חשכה בעלטה ובאריכותה נמשלה לכל הלילה" מקונן הבן לכת עלובה, שנבדלה בהויתה מעל האֻמה ומשתפת עצמה בעתידה. כדרך מחשבי־קצים הוא פותר חשבונות סתומים שבדניאל. האמונה החזקה מקפת את הכלל ושָׂמה דברים בפיו, „כי יוסיף ד' שנית ידו להשיב יסודי הבנין לאיתנם בהשיב שבות האומה הנבחרה אל מכונתה בקבוץ נדחיה ובהחזיר נשמות הנבואה לפגרי אנשיה ובהחיות רוח־הקדש בקרבם כהבטחתו ושב ד' אלהיך את שבותך וכו'".

טפולו בספרות הרבנית הרגיל אותו בעיון אצל עולם־המחשבה היהודי והשפיע עליו באפן אמצעי. הנגוד שבין ההשקפה הקראית והרבנית נתמעט על־ידי התקרבותו למשכילים, הרחוקים מקנאת־הדת והמנערים מעליהם הרבה מן המסורה התלמודית. אולי הבריקה במסתרי־נשמתו תקוה להתאחדות עם המשכילים מבני־ישראל, אחרי אשר הוסרה הסבה המפריעה.

מִשנֶה־בדעה לדוד כוכיזוב היה בן־דורו, החכם לעדת הַליץ' בגליציה, אברהם בן לוי ליאונוביץ (בערך 1780–1851)[1]. העדה הזאת היתה מְרֻבָּה באוכלוסין ובחשיבות מכוכיזוב – אשר בלעה את ישובה אל קרבה אחר־כך – ונחשבה לגבי זו ככרך, שהעולם החיצוני נתקל בו ברצותו להכיר את הקראים ולדעת ארחותם. בתוך הישוב הזה חי ופעל אברהם ליאונוביץ, והצטַיֵּן בתקוניו, שתקן על־דעת־עצמו, לשַׁנות מנהגים דתיים העומדים ברומו של עולם הקראי, כגון אִסור „טֻמאת־המת" שהיה נהוג בכל־חֹמר הדין עד ימיו והוא עמד ובטלו בשנת 1848, בסוף ימיו; „טֻמאה" זו, אשר היתה יסוד לחֻמרות הדת ותהי לאבן־מכשול בחיי יום־יום. מהיותה עִקר חשוב בחֻקי־הדת לא נגע איש בו, לשַׁנות אסור זה, עד כי עמד החכם הזה ונהג קֻלָּה – אמנם על־פי גזרות שנוהגות בתוך הַקְּהִלָּה – להתיר לקראים בני עדתו לטפל בעצמם בקבורת מתיהם. על־פי השתדלותו נבנה בימיו (1830) בית־כנסת קראי מהֻדר, אשר מטעם בנינו וסדורו יש לשפוט, כי ההיכלים המתֻקנים של הקהלות הנאורות באירופה השפיעו על גזרתו ושמשו לו דוגמה. כל ימי משרתו, כיובל שנים (בערך מראשית המאה הי"ח עד שנת 1851), היה רב־פעלים, לתקן ולשפר את חיי צבורו לפי טעם חדש. מעשיו אלה יש לזקוף על חשבון מגעו עם היהדות הרבנית, שנעשה תכוף על־ידי השפעת ההשכלה. גם מיתר פעֻלותיו נכר, כי היה איש נוח לתנועת

1) עַיֵּן ספרי „לקורות הקראים בגליציה", צד 11–13, וב„הקדם", שנה ב, ח"א.

במלחמתו ובנמוקיו יש תערובות של מאמין אדוק ושל מתקן קצוני. הלא כה דבריו: „מעת שקבל דין הראייה כלם (כל קהלות הקראים) ספו תמו מן בלהות הכרת, ואין איש שם על לב על־מה עשה ד׳ ככה וכו׳. כן ראינו בספרי הכמי הדורות ההן, שהיו אדוקים בתורה ובמצוות ומעולם לא נשמע שמץ פריצות דורותיהם ובשלמי הרעה הזאת להכרית הקהלות הגדולות והרבות ממקומות מושבותיהם, ושאר האומות במושבותיהם קיימות?" ומניף הוא את הגרזן על שרש הדבר ואומר: „ומכח לנו שרבנו ענן השעה דחקה אותו וכמוכרח היה לנטות שכמו לדין הראייה כמדומה הדת הישמעאלית וכו׳. אמנם חכמינו האחרונים לא יכלו להפטר מדין הראייה, יען המצאם ת"י מלכות ישמעאל אשר היא דינם" 1).

עקרי חקירותיו הדתיות והשקפותיו אצר בספרו „צמח דוד" ו„כפת דוד", שנספח לו (נתחבר בשנת 1848 ונדפס זמן רב אחר מותו בשנת 1897), „ללמד בני־יהודה קשת התורה והתעודה, וחובות האדם בעולמו, לאלהיו ונפשו ועמו". בתכנו עולים בלולים ענינים שונים 2), סובבים על קטב הפילוסופיה הדתית ומשפעים מספרות חכמי־ספרד. קרוב הוא כמעט אל כל הדעות וההופעות הרוחניות — ביניהן גם המתנגדות זו לזו — שצמחו ושנראו בישראל עד זמנו ורשומן נמצא בספרו. את חכמי התלמוד ומאמריהם הוא מזכיר בכבוד רב. אשר להבנת עקרי־אמונה רבים משפע הוא מחקירות הרמב"ם, הדוחות את משג הקראים באותו ענין. האמונה בתחית המתים נותנת לו מקום להתגדר בו ולהתפלסף נגד המודים בה במובנה הגשמי והוא משמיע „דברים כמתלהמים על המאמינים באמונה זאת". בעל „אדרת אליהו" ובעל „פנת יקרת" ודומיהם מפרשים את העקר השמיני — תחית המתים — דוקא במובן תחיה גופנית, וכוכיזוב ממרה נגדם. „זכות אבות — הוא מבאר — היא השפעת נשמות האבות הצדיקים על נשמות בניהם החיים. בהיות השפעת הנשמות העליונות וזכות אבות ונצחיות הנפשות, אין כל צרך לבני־האדם בתחית הגופים המתים". רבי מאמריו מלאים תורת השבחת־המדות והתרוממות מוסרית של היחיד, הטפה לדברים שהם מחובת הלבבות, בלוית בקשת „טעם עומר וספירה, תפלות ומועדים", ותוכחות מוסר על עברות שבין אדם לאדם ועל פריקת על מצוות ותורה בכלל. נראה בהם

1) מספר „צמח דוד". — כידוע, הנוצרים הם בעלי דת מחמד.

2) אפשרות השתלמות האנוש ברוחו לעלות ממדרגת „צלם אלהים" למדרגת „אלהים", כלומר להיות נצחי. השארת הנפש. חובות בין אדם לעמיתו. תוכחות מוסר לפורקי על מצוות ותורה. טעמי ענין תכלה למהלקותיה. שכר בעד מדות טובות וענש למפירי הק. חשיבות שבת. רמזים בתנ"ך לחיי עוה"ב. ע"ד גלות ופדות עפ"י באור נבואת דניאל. חלוקת ארץ־ישראל לעתיד. קץ היובל האחרון וקבוץ גליות. חזיונות מימות המשיח ע"פ הבטחות הנביאים ונצחיות עם ישראל. על אמונת תחית־המתים. על־אודות המזל וההשפעה. התפלה והצדקה. ראיות לקדוש־החדש עפ"י המולד ולא ראית הירח. מזמורים ושירים (באלה פיוטים לתפלה, — תפלות אהדות ממנו נתקבלו גם ל„סדור התפלות", — שירים לשלום הקיסר וקינות), ובסופו פרושים על תנ"ך בשם הכולל „כפת דוד".

בתור „חזן" 1) בגוזלווא. בכהֻנתו זו לא האריך לעמוד, כי פירקוביץ (אב"ן רש"ף), שהתחרה בו לזכות במשרה זו, גבר עליו. פירקוביץ, הכח המתנגד להשכלת הקראים ולקרבתם אל הרבנים, מספר אחריו, כי „לא נחה דעת הקה"ק מחזנות הרב דוד הקוקיזובי החכם נ"ע". אולם אם השכלתו לא הוסיפה על ערכו בתור „חכם העדה", הנה העמידה אותו על מָקום הנאות יותר לרוחו. בהִוסד בית־הדפוס, שהוקם (1833) לשם תחית הרוח הקראי על־ידי הוצאת ספרי־הקראים ופרסומם, נתמנה כוכיזוב למגיה על כל הספרים, וינהל את המלאכה במשך עשר שנים (1835—1845). בימות המצור, שחלו בסוף השנים ההן, כעלות מלכי־הברית למלחמה על קרים וצרו גם על גוזלווא שנכבשה לפניהם, ברח דוד מנוסת־חרב מפני האויב, ונמלט לעיר ניקולַיֶב, מקום מגורי בניו. אחרי שהוֹתו שם שנה אחת מת בשנת 1855 במחלת החולירה בהיותו בן שבעים ושמונה שנה.

את תעודתו הרוחנית בעמו מִלא דוד כוכיזוב על־ידי ספריו. כאן מתגלה נשמתו. בחבוריו „ימות עולם" ו„הליכות עולם" (שנספחו לספר „אדרת אליהו") דן בענין „קדוש־החדש", שְאֵלה שהתלבטו בה רבים מחכמי הקראים. בהם עשה לחובה את למוד התכונה, אשר לפנים אסרוה הקראים הקדמונים, ויצא להלחם על „ראיה מְשכלת" בענין המולדוֹת. אחרי בעל „אור הלבנה" ולוחות־המולדות שלו, אשר הביאו מהפכה גמורה בקביעת סדר חדשים ומועדים להלכה, חבר דוד כוכיזוב לוח לשלשים וארבע שנה למעשה.

קביעת ראשי־חדשים ומולדות היתה, כידוע, קשר גרדי לכל חכמי־מקרא מאז ומעולם, כי החזיקו ב„ראיה" כחֹק לישראל בימי מלכותם בארצם. חכמי התלמוד השכילו לקבוע לוח על־פי המולד האמצעי, למען הבֵא על־ידי חשבון אחד סדר בקביעת ירחים ומועדים בכל תפוצות ישראל. מאחרי שהלוח הרבני הזה לא נתקבל בין הקראים, והם בעצמם לא יצרו יצירה דומה לזו, נשארו כפופים ומשֻעבדים אל ה„ראיה" התלויה בארץ־ישראל ומתאימה לקַו השוה שלה. מזה באה ערבוביה, ולפעמים חגגה עדה אחת את החג במֻקדם לעדה השנית הרחוקה. חכמים רבים מתוך הקראים נתקשו בשאלה זו וחפשו דרכים לתקן ולהועיל. אולם לשנוי מֻחלט וגמור לא הרסו לשלוח יד, עד שקם החכם יצחק מקלעא הנזכר להִלחם לקביעת מולד על־פי החשבון, ואחריו יצא דוד כוכיזוב מזֻין בידיעות מְשכלות למלחמת־תנופה נגד קביעת החדשים „על־פי ראית הירח", והטיף לתקון הלוח בחשבון „המולד", שרק על־פיו אפשר לָמֹד קביעת הזמן. ואמנם השקפה זו נחלה נצחון. נתקבל החשבון על־פי המולד האמצעי, כמתכֹנת הלוח הרבני, רק בשנוי קצת — „על־פי המולד השוה" וגם בהרחקת „דחיות" — למען תת צורה קראית־עצמית ללוח שלהם

1) תאַר „חזן" משַמש כנוי ל„חכם".

דעות כאלה, שהשמיע קרוכמל, מצאו להן כלי־קבול טוב בלב הקראי דוד, שבכל הלך־רוחו נראתה השפעת היהדות הרבנית בלבוש ההשכלה. הסביבה היהודית־הפולנית האדוקה וחייה הדתיים החרדים היו קרובים, כנראה, ללבו הפתוח והער. כי על־כן היה „ירא ד׳ וכוונתו רצויה, והוא משתדל מאד בעבודה וחרד לאחריתו", אף „עמל בתורה ובמצוה לקיימם", כפי עדותו של קרוכמל. ואחרי אשר מעשיו „כפי מעשי אבותיו אשר בידו", ראה בַהשכלה, הנוהה אחר שִׁיבה אל העָבר הרחוק שלפני מלוך הרבנים, את בטויה הנכון של היהדות, ובמשכילים מצא אחים.

אבי אביו־זקנו של דוד, החכם מרדכי בן ניסן הראשון מכוכיזוב, המחבר ספר „דוד מרדכי" בתור תשובות לפרופיסור טריגלנד הנזכר, שלח בספרו חִצי מהתלותיו וריבותיו אל הרבנים. בדבריו נשמע עוד ההד החי של פולמוס ראשונֵי הכת נגד התלמוד בכל חריפותו. אולם חמת־קנאה זו נתקררה בין צאצאיו אחריו ונפגם חד הויכוח. נכדו — הנקרא בשמו מרדכי בן ניסן השני, מחבר ספר „יד ד׳" — כבר היה מֻשפע מידיעות חכמת־התכונה וגלילות־הארץ, אשר למד מעל הספרים בשפת פולין ורומי, והיה אוהב „חכמה אמת ושלום" [1]). ובנו של זה היה דוד כוכיזוב, שלמד תורה וחכמה מפי אביו והרחיב את ידיעותיו והשקפותיו על־ידי הזרמים הרוחניים, שזרמו ויפכו ממקור העולם הרוחני של עם ישראל. בשקדו על ספרי הרבנים קבל את השפעתם והתקרב אל רוח היהדות ואל היהודים המשכילים, השולחים לו ידם לאהוָה רוחנית. כן היה מן הראשונים בקראים, שבא במגע עם נושאי דגל־ההשכלה בגליציה ונקשר בברית־ידידות עם קרוכמל. אם רדיפות ההסידים וחרמם הפרידום ונשארו קשורים רק ברוח, או עמדו במגע קרוב גם אחר־כך — קשה לדעת. אולם אחר־כך בא שנוי מקום־מגורי הקראי והרחיקם. שש שנים אחרי המאורע הזה החליט דוד למשך את ידו מחזונותו ולנוד ממקומו. הישוב הקראי בכוכיזוב נתדלדל ונתמעט בימיו, ובשנת 1822 עמד ומכר את ביתו ואת שדותיו ויעזוב את המקום, ששם גם „ראה עמל ועֹני". לאחרי שנים אחדות (בערך 1830) נתפרדה העדה ונתבטל כְּליל הישוב הכוכיזובי, ושארית הקראים עזבוהו להשתקע בין אחיהם בהַליץ׳. דוד — שיציאתו קודמת בזמן — נסע לעיר יֶבפַּטוריה (גוזלווא) המרכז לקראי קרים. הארץ הזאת, שהיתה עניה בחכמים יודעי־תורה מִשֶׁלה, הכניסה — אחרי בואה תחת יד רוסיה — מחכמי־מקרא שבפולין, להרביץ תורת הקראות ולהאדירה. פה בקש לו דוד כוכיזוב [2]) מקום לפעֻלתו הרוחנית. אחרי זמן קצר, כשנתפטר החכם יוסף שלמה (יש"ר) מִמִשרתו ונסע לארץ הקדושה „להשתחוות לפני ד׳ בהר הקדֹש" (1825), נתקבל דוד להיות לממלא מקומו

1) הקדמה לספר „צמח דוד" של דוד כוכיזוב.

2) בגליציה נקרא דוד מורדכוביץ — שם־המשפחה לכל יוצאי ירך החכם מרדכי הראשון „דוד מרדכי" — ובבואו לרוסיה נקרא על שם מקום יציאתו כוכיזוב, שנתקבל לשֵׁם־המשפחה לצאצאיו אחריו

ששמו דוד, והוא משכיל לכל דרכיו כדוד, ושעם כל מה שמתגרים בו מחרפיו שבעירו הנהו בן עוה״ב, להיותו עמל בתורה ובמצוה לקיימם כפי מעשי אבותיו אשר בידו, ולזה ביום מחר יבוא על שכרו עם כל יראי ד׳״ 1).

את תֹכן המכתב הזה הרימו החסידים על־נס ויפרסמוהו בקהל רב על־ידי העתקות שהפיצו ברבים 2), והיה למופת חותך בידם, שקרוכמל נתן ידו לַקראים הנפוצים בגליציה, לחתור חתירה תחת הדת הרבנית, למען הבאִש את ריחו בעיני העם. באותו זמן הֻדבק ברחובות לבוב חרם חמור נגד קברניטי־ההשכלה שם – נגד שי״ר, מיזס, ערטר ונַטקיס; ויש לשער, כי מחמת המכתב הזה, המעיד על היחס הקרוב שבין המשכילים ובין הקראים, הֻכרעה הכף לחובת המשכילים, לרדפם בחרמות. עלילה זו – נתינת יד לקראוּת על־מנת להרוס את אשיות הדת הרבנית – הדריכה את קרוכמל מנוחה. צערו ומחאתו ובֵרור הדבר במכתב־ההתנצלות שערך לזאב־וואלף שיפף, מבחירי משכילי־זַמושץ, אשר קבע משכנו בגליציה, נשארו לזכרון בספרות העברית. אלמלא רדיפה זו, מי יודע אם היה זֵכר ליחס־הקרבה שבין אביר־ההשכלה בגליציה ובין הקראים. „לא היתה כוונתי – מתנצל קרוכמל – כ״א כנגד העלוב הזה שידעתיו לירא ד׳, וכוונתו רצויה, הגם שמעשיו בלתי רצוים״. בהיות זה מעשה יחיד לגבי יחיד אין כאן נתינת־יד לקראות. „אם יש בי עון וכו׳ – קורא הוא במלחמת הגנתו – ואם יש בדברי מסכנה להמון, הלא אני כתבתי ביחוד לאיש נדח לא מקהלנו שנכמרו רחמי עליו, ושונאי הם הגורמים הפרסום והגלוי, ועליהם האשמה!״ לו נדמה, כאִלו באים הקראים בטענה: „אל תשנאו אותנו עד יבוא מורה צדק ויורנו מדרכיו ונעזוב את אשר הורישו לנו אבותינו״. והחוקר יורש הרעיון הנצחי של „הרוחני המחלט״ מתמרמר: „היתכן לנו, שנשתבחנו רחמנים וגומלי־חסדים, להקשיח לבנו נגד המרודים האלה, לדחותם בשתי ידים ולאמר להם שאבדו את עולמם ושנדונים לדורי־דורות ופסולים לבוא בקהל עד־עולם״. אחרי הזכירו את דעתו הנוחה של הרמב״ם ואחריו על הקראים, מסַיֵם קרוכמל: „ואם כפי דברי הגאונים הנזכרים אינם בכלל מינים דפקרי בעיקר, מאיזה טעם יהיה אסור לנו לישא וליתן עמהם, בכדי לפתוח להם פתח תשובה? וכאשר יפקוד ד׳ את עמו לתת להם המושיע המקווה, מי יודע אם לעת כזאת לא ישובו גם אלה כמו רבבות ישראל האובדים והנטמעים בין הגוים אל קהל עדתנו אשר מקרבנו יצאו זה אלף שנה, וסובלים עול גלות ולא נדבקו באומה אחרת״. מדבריו נשמעה מחאה נגד מעשי אח תקיף, הדוחה את אחיו החלש בשביל שנוי פֵּרושו לצַוָאה עתיקה, שנמסרה במשפחתם לשמירה ולארח־חיים לדורותם.

---

1) ממכתב־ההתנצלות של קרוכמל.

2) „זכרון בספר״ מאת לטריס.

מתנגדיה שָנו את שמה לגנאי ויהפכוהו לצדוקים, דעה שהביעוה חכמי הקראים בכַוָּנה חד־צדדית לרוממות כתתם ולקנטור הרבנים.

אין בידינו כל זכרון בספר על־אודות קרבת קרוכמל אל אברהם ליאונובוץ, החכם בהַליץ׳. אפשר מנע רִחוק המקום בפני קִרבה מְרֻבּה. אבל כּוּכיזוב סמוכה לז׳ולקב, והפגישה עם דוד הקראי היתה אפשרית ותכופה. הבקֹרת החדה של קרוכמל, שנגעה במוסדות סברותיהם של הספרים הקדושים לרבנים, יצרה את הבסיס המְשֻׁתּף להתקרבות הקראי אליו. השם „משׂכילים" כשלעצמו, שעטרו בו את־עצמם הנוהים אחרי ההשכלה, היה טעם לשבח. על השם הזה שפוך חן רומַנטי בעיני הקראים, בהיותו משתלשל מימות „ששים הגבורים אבלי ציון", מיסדי השיטה ומבססי הכת, שנקראו „המשכילים". המשכיל הכותב פסוקים ומליצות על טהרת השפה המקראית 1), אף חפצו לכתוֹב שירים כדרך המשוררים הספרדים, שהשפעתם חדרה מכבר לספרות הקראים, היה קרוב לריחם. מכתבי דוד, שהחליף – בערך 1816 – עם קרוכמל, היו כֻּלם מלאים חרוזים מליציים, עד שגם זה, בכל היותו רק חוקר מנתח ולא מליץ ומשורר, מצא לנכון לחרוז בסוף מכתביו איזה חרוז לכבוד ידידו הקראי ולשבחו.

אכן היחס הרצוי הזה, שהתפתח בין אחד מיורשי המסורה העתיקה מבבל ועד־הנה ובין אחד מנושאי „סבל הירֻשה" מסיני ועד־עתה, לא נשא פרי ישוה לו, והחוט המאחד נתק על־כרחו. בהיות קרוכמל בן ל"א שנה, אחרי שכבר יצא טיבו ושמו בין חֶבר מכבדיו המשכילים והחוקרים השבלים הבודדוֹת בזמן ההוא, ונחשב לארי שבחבורה, היה מטרה לרדיפות מצד המון החסידים. בבקשם עלילות להשפיל את כבודו ולהוקיע את שמו כאויב ליהדות, לתת באֹפֶן זה מכת־דופן לתנועת ההשכלה אויבתם, מצאו תואנה רצויה בידידותו עם הקראים. בכן הערימו (1816) מספר אנשים מכת החסידים בלבוב, לנסוע כּוכיזובה, מתחפשים בתור חלוצי ההשכלה, אשר זה חפצם לבוא בדברים ובקשרי־ידידות עם הקראי דוד. ליהודים בכלל קל היה הדבר לבוא בחברתו, כי למרות היותם מונים אותו שבכל עמלו בתורה ובמצוות „שכר לא יהיה לו בעמלו וזריזותו לריק וסופו יורש גיהנם" 2), באחזו במעשי אבותיו, רגיל היה אצלם. שְׁתּפות־הרוח של התורה עמדה בחזקתה. ול„משכילים" החביבים עליו ביותר, מפני שקרבוהו, ודאי שביתו היה פתוח. החסידים התחכמו אפוא להתחפש כמשכילים ולבוא אליו בבקשה לתת בידם „מליצות צחות בלשון־הקדש" למען ילמד נער יהודי, החושק בהשכלה, למשך בעט־סופרים. כַּונתם היתה: למצֹא איזה מכתב מאת קרוכמל, שיכול לשמש להם חֹמר לרדיפה מְגֻלה נגדו ונגד בני־סיעתו. ואמנם השיגו את מטרתם. בין שאר הכתבים נמצא מכתב־ידידות מאת קרוכמל אליו, שבסופו באו הרוזים „מספרים בשבחו וטובו של הקראי

1) סגנון הקראים אינו דוקא מקראי, ואדרבה הֻשפע מסגנון המשנה והרבנים.

2) ממכתב־ההתנצלות של קרוכמל.

מסקנות מחקריות שונות מן המֻסכמות. בהלכות ודינים ראה סכום התהוות היהדות המעשית מדור לדור, ופרי ההשתלשלות הטבועה במסורה העממית („מורה נבוכי הזמן", שער י"ג). השקפה זו היתה הפך האמונה המקֻבלת והנשרשת בעם, שכל מצוות שבעל־פה נמסרו כמו שהן „הלכה למשה מסיני". לפי רוח הרַציונַליסמוס, המגביר את השכל על הרגש ואת ההגיון על האמונה, מתיחס קרוכמל בחוש בקֹרת אל החזיונות הדתיים. בכל החֻקים והמצוות של היהדות הוא מוצא את התוך: נקֻדת המוסר. הכל קלִפה לגרעין פנימי, מוסרי, הטבוע ביהדות, אשר בכל חֻקיה ודיניה מתלבשת המטרה המוסרית־הרוחנית. רוחניות זו משַנה לבושיה במשך הזמנים, אך נשארת בפנימיותה נקֻדה מרכזית לרעיון המוסר. „אלהי האֻמה" מתגלגל בזמן מאֻחר ונעשה ל„שר האֻמה". והשר של האֻמה — זו רוחניות־העם הכללית, הריהו בן־לויה לעם ישראל בפזורו ושומר על ה„תוך" שלו. בהתחזק הכח הרוחני יעצר כח „לאגוד גם אותן הקהלות השונות יחד על־ידי אגודת מה, עם רחוקם זו מזו ורוב ההשתנות בהן, עד כי ישוב להיות אומה שלמה וגוי גדול בפנים מה יותר מבראשונה, כאִלו היה לגוף גדול רוחני, בעל איברים רבים שונים ומתאחדים בפעולת כללותם" [1]). בהנחה זו צפון רעיון עִקרי והודיה גם בזכותם של חלקים מישראל שנבדלו בהבנתה הרוחנית של היהדות ונתרחקו באָפני קיומה, כי העִקר הוא הגרעין הסמוי המתכסה בקלִפות השונות ובלבושים מעשה ידי האנשים השונים לפי טעמם השונה. השקפתו נובעת ממקור הדעות של ההשכלה החדשה, המתיחסת בפקפוק גמור לכל המסור ולכל המֻגמר, ומתרכזת שוב בכֹח אמונה חזקה ברעיון רם, הצפון בכל החזיונות הדתיים, לראות בו סוד הנצח, כי „הרוחני הכללי הזה שבתוכנו יגן עלינו ויצילנו מדין כל בני חלוף" [2]). הכח הרוחני הזה מֻנח בכלל־ישראל לפרטיו ואבריו, ונעלה ומרומם הוא על הגבולים וההבדלים בפרטי המצוות. לפי־זה ראה בקראים אחים נרדפים מפני שנוי הבנתם בתורה ממרנן ורבנן, והרגשתו אליהם היתה זו של אחוה גמורה. לבו הָמה ל„נדחים היושבים בקרבנו" ש„המה נכנעים דווים וסחופים, מבקשים למצֹא חן בעינינו" [3]), ושכל חטאם במה שמפרשים את התורה בדרך שונה משמפרשים אחרים. הוא רואה אותם כאִלו טוענה אִלמת על פניהם: „חנונו! לא אחינו אתם, זרע האבות תלמידי משה והנביאים?" [4]). כן התקרב בידידות רוחנית אל הקראי דוד מכוכיזוב ואל החכם אברהם ליאונוביץ בהַליץ׳, ויכרות אתם ברית שלום ורֵעות. התקרבות זו גרמה לו להיות נגרר אחרי דעותיהם בנוגע למהות הקראות ועבָרה, כמו שנראה מהנחתו בספר „מורה נבוכי הזמן", כי כת הצדוקים קראה לעצמה מקֹדם צדיקים, ורק

---

1) „מורה נבוכי הזמן", שער ט.

2) שם.

3) ממכתב־ההתנצלות של קרוכמל, הערוך לז"ו שיפף. המכתב הזה נדפס ראשונה בעתון „שולמית", שנה [illegible]ג, ואחר־כך בקֹבץ „הצפירה" שהו"ל לטריס וגם ב„מכתבי לשון עברית" ללטריס.

4) שם.

וישמש בכתרו עד מותו בשנת 1830. אולם במרוצת הזמן נתקבלו לחכמים בקרים – אחרי שעברה המדינה לרוסיה – כחות פורים מארץ פולין, הלא הם יוסף שלמה ב"ר משה (מכֻנה יש"ר) ומרדכי סולטַנסקי, שהכניסו זרם רוחני בחיי קראי קרים וששניהם קִבלו יניקה והשפעה ישרה מן ההשכלה ויבואו בברית עם מרחיביה וסופריה.

אולם עוד קֹדם לזה חלה ההתקרבות הבלתי־אמצעית בין משכילים וקראים במדינת גליציה. בא־כח ההשכלה הוא רבי נחמן קרוכמל (1785–1840), ובא־כח הקראות המתמשכלת הוא דוד מכוכיזוב (1777–1855). נדמה כאן, כאִלו נפגשו ברֹב הימים בני משפחה אחת שנתרחקו לזמן אָרֹך. להתקרבותם היה אפי ידידותי־משפחתי. התפתחות ההשכלה בגליציה חלה קרוב לשנת 1814, שאז קמו לה חבל מעריצים במשכילים בעלי שאיפות כבירות וידיעות רחבות כקרוכמל, שי"ר, ערטר, י"ל מיזס 1), נַטקיס ודומיהם.

רבי נחמן קרוכמל, אבי משכילי הארץ בחכמה ובזמן, שיצא מעיר של חכמה וחכמים כברודי בשעתה, ישב לו על שלחן חותנו הוּבֶּרמן בז'ולקב, בלי טרדת עסקים חמריים, והתמכר להגיון בספרים. למודיו מבית־המדרש פִּנו מקום ללמודי שפת אשכנז, צרפת ורומי וספריותיהן, ולספרות העברית הפילוסופית והפיוטית למן ה„מורה נבוכים" עד ל„המאספים" הברלינים. הביבליותיקה של ברוך צבי נייא, דודו של שמשון בלוך הלוי, הכוללת ספרי חכמה ומליצה והפתוחה לכל הַשיך לשירת ההשכלה, וסגֻלת הגיונו, המעמיק חקר בשיטת הרמב"ם, אבן־עזרא, שפינוזה וכו' עד הֶגל, הקנו לו שלמות החכמה. על־ידו היתה ז'ולקב, הסמוכה ללבוב, מרכז־מעט לַהשכלה הנרדפת בכל התחבולות מצד החסידים, שכבר נהפכו אז מנרדפים לרודפים, ושלמה יהודה רפפורט וחבריו באו כפעם־בפעם לעיר הזאת ונועדו בבית קרוכמל. ולצפונה של לבוב הבירה נמצא קן־ישוב בשם כוכיזוב, ושם מתרחשים חיי עולם קטן ההולך ונמשך מעָבר עתיק־ימים. כוכיזוב 2) היתה כעיר הַליץ' מושב בני הכת הקראית. ובין ז'ולקב קן־ההשכלה וכוכיזוב קן־הקראות נשתזרו חוטי־התקרבות. עלוב תנועה חדשה ומנֻגדת תנועה קדומה נפגשו, והשלילה, המשֻתפת לשניהם ביחס אל רודפיהם־מנדיהם, העמידתם על הקרקע של אחדות־הרוח.

קרוכמל, האמן הצולל בנבכי ים התורה הכתובה והמסורה, חקר חקירותיו החפשיות גם בכתבי־הקֹדש ובאורם והוציא מתורה שבעל־פה

1) על־פי לטריס, עסק גם י"ל מיזס בענין הקראות וכתב „מאמר על חברת בני מקרא בספר קורות היהודים ליוסט" (בהקדמה לשירי לטריס). מיזס היה קצוני במלחמתו נגד היֵשן, וחברו־להשכלה שי"ר חשבו בין „דוברי עתק המתרבים והמתפרצים יום־יום אשר כל חכמתם זו לעגם על חכמים באמת, מבלי דעת דרכי חייהם וכל הגדולות אשר עשו בימיהם וכו'" (הקדמה לתולדות ר' נתן בעל הערוך).

2) המקום נקרא בפולנית גם Piękny Ostrów וקראו לו במכתביהם העברים בשם „יפה־יער" כתרגומו.

אמר שכלו הישר בפשטי הכתובים, ואפילו אם התנגד בזה לדעת רוב החכמים ע״ה וכו׳ כמו שהוקרה ופטר אשה מבעלה ע״י גט בית־דין״ 1). אף אל סדר־התפלות לבני־מקרא, שהדפיס בשנת 1805, שלח את ידו לשַנות בו מן המקֻבל. בשפת הזמירות והפיוטים של הקדמונים עשה שנויים, וגם באותם של חכמי דורו, שהריצו אליו לספחם אל התפלות ב„סדור״. על־כל־אלה שָׂם עליהם נוספות רבות מפרי עטו, בפיוטים, שירים וזמירות, כישר בעיניו. מעשהו זה העלה עליו חרון־אף וקנטור, אך הוא לא שעה אל מתנגדיו. על־דעת־עצמו ואחריותו עשה הכל. „וגם עשה פרצים במנהגים רבים אשר היו נוהגים בהם בני עדתו ואין להם חלק בכתוב והיקש ולא נחלה בסבל הירושה, כי־אם היו למשא על העם וכו׳״ 2). מצד אחד רואים בו בני־דורו „אדם גדול בענקים נר ישראל מאור הגולה פילוסוף מובהק״ וגם „חכם שלם, אלהי, רב כולל ומלמד גדול״ והוא השליט היחידי בעניני הקראות, עד כי כל תלמיד ותיק משאר הקהלות אליו בא ל„סמיכה״, אם ימצאהו ראוי לכך, ומבלעדיו אין „סומך״. ומצד שֵני מתנפלים עליו „חזנים״ — כלומר „חכמים״ — אחרים על הקִלו במצוות, עד כי מֻכרח הוא להתנצל: „החמרתי ולא קלקלתי, ישרתי ולא עקלתי, ולא אסור אחד התרתי, אני אסרתי לטהר כלי כסף וזהב, בלי העברה באש ולהב, אני טמאתי ארגזים סגורים במסגרים, שמקדם היו מתירים וכו׳ וכו׳״ 3). ובשעה שידו מטפלת בהגנה על־עצמו ובעניני־דת פורמַליים, קומתו מזדקפת כמוכיח לכל בני־דורו להרעים עליהם: „והחכמה הולכת ומשתכחת, והנער העשיר בזקן העני ירהב, ויעשו להם אלהי זהב וכו׳ ואת התורה והחכמה בועטים וכו׳״ 4).

ספריו, שעזב אחריו, הם „אגרת פנת יקרת״ ו„אור הלבנה״. הראשון מכיל על־הרֹב דברים בענין יקַר ערך לשון־הקדֶש, בלוית פֵּרוש עשרת העִקרים ותרגומם ללשון הטטרית המדֻברת בפי הקראים. והשני עוסק בענין קדוש־החדש, והוא שזעזע את כל הסדר הנהוג. למרות פתגמו „אך הרבנים חדשו תורה אחרת, ואומרים שהיא מהר סיני מסורת״, דעה שהיא מהדורה חדשה של דעות קראים קדמונים במלים אחרות, הן שָׂם לבו, כאמור, אל שנוי הלוח, שהיה סלע המחלֹקת בין רבנים וקראים. בהוצאת תקונו לפֹעל אינו חס על כבוד בעל ה„אדרת״ ומתנגד לדעתו, — אף כי מוראו רב בעניני דין ופסק, — מתעמל לחבר לוח „עלית השמש בקו השוה״, ומשתמש במדע החדש לבאר „כפי עיקרי התכונה וכו׳ בקידוש ר״ח ובהקרבה וכו׳״. אם רק יד העת סתם היתה בזה, או השפעה ישרה מקלוח ההשכלה של המשכילים העברים — בכל־אֹפן יש לראות בו איש, שנגה עליו אור הזמן. החכם הזה האריך ימים

1) דברי כותב תולדותיו בראש הספר „פנת יקרת״.

2) שם.

3) בספר הנ״ל.

4) בספר „אור הלבנה״.

החכם האודיסאי אברהםביים (נפטר בשנת 1863), שאמנם אין רשומו נכר בספרות הקראית ולא היה רב־פעלים בחיי הכת, היה מן הראשונים באחיו שנתקרבו אל ההשכלה. כשנדפס הספר „פתח התיבה" ליש"ר – וזה היה נסיון חדש במקצוע החנוך בעקבות סופרי־ישראל המשכילים, שפגש התנגדות בין קנאי־הדת שבקראים – תמך בהוצאה זו 1). את משכילי היהודים התהלך באחוה. הסופרים שמחה פינסקר ואברהם־בֶּר גוטלובר ודומיהם היו ממקרביו ומבאי־ביתו. אב"ג מתארו בתור איש „אשר הלך במישור והיה תמים עם אלהים ואנשים", שמהֻלל „בפי כל איש מיודעיו ומכיריו כקראי כרבני" („בקֹרת לתולדות הקראים" לגוטלובר).

טפוס אחר הוא החכם יצחק מקלעא (נקרא גם יצחק החוזה ב"ר שלמה). לקבוע את יחסו אל המשכילים אין סִמן וזֵכר זולתי מכתבו של חַיקיל הורוִיץ. אכן עלילותיו ומעשיו בקרב בני־כתתו מעידים, כי היה בו מן האישיות המיֻחדת וכי לא היתה מוזרה לו ההשכלה. הן ההין להשתמש לקביעת־המועדים בחשבון „כפי עִקרי התכונה", בנגוד אל הקדמונים והקודמים לו בין חכמי הקראים, ויהרס לסל מסלה חדשה. נאמנה עלינו עדותו של חיים זליג סלונימסקי באמרו לרגלי צאת ספר „אור הלבנה", אחרי מות מחברו הנזכר: „הספר הזה יקר מאד בערכו מצד ענין חדש הנוגע לקורות הקראים ומחלקתם עם הרבנים, כי בו יצא המחבר כמו מתקן (ריפורמטור) בדור לחדש דעה חדשה בסדר חשבון הראיה וקביעת המועדים לקראים והוכיח לחכמי זמנו רב הקלקולים והמבוכות שנסתבכו בהם עד היום".

החכם יצחק הזה היה מילידי קרים (1755–1830). השריד האחד לתורת הקראות בעיר קלעא. שנת הולדתו חלה בתקופה שמדינת קרים עוד היתה טטרית בהנהגתה המדינית. מצבם הרוחני של הקראים היה שפל, בהתאם למדרגה הנמוכה של תרבות הארץ. בין קראי פולין נמצא אז מספר ידוע של יודעי־תורה, מה שאין כן בקרים. כל המורשה הקראית התרכזה אפוא רק בחכם היחידי הזה ותנחילהו מכחה ומהודה. מפי רבו החכם שלפניו יצחק קלפא – בעל ספר „ציץ נזר הקדש" על דיני השחיטה ועשרת עִקרי האמונה – הקשיב לקח ויירש ממנו דת־אל. בן־עשרים נתמנה למרחיב ידיעת התורה בבית־האולפנא לצעירי הקראים בקלעא, ואחרי עבור שנה אחת נתעטר במשרת „חכם". תקופת משרָתו, שבה חלו שנויים מדיניים והארץ נספחה על ממלכת־רוסיה והעמיסה עליו חובות צבוריות, לעמוד לפני הקיסר הרוסי ולהביא הקלות וסדרים בחיי בני־כתתו, טבועה בחותָם אישיותו. על־דעת־עצמו הוא מתקן מבפנים ומכניס שנויים במנהגים דתיים הנקדשים מפני יָשנם. מפסקי ה„אדרת" של אליהו בשיצי נטה, ו„פסק לפעמים ע"פ

---

1) בידו נמצא גניז בכתב־יד הספר „אמונה אומן" מאת אברהם ב"ר יאשיהו ומאתו לקחו דוד כוכיזוב והוציאו לאור. הספר ומחברו נוטים אל התלמוד וגם המו"ל קרוב אליו. כנראה, היה גם הגונז ב י י ם בעל השקפה כזאת.

בספור שספרו עליו אחרי מותו, כי רואים אותו מתהלך ותועה „בעולם־התהו" ומבקש תקון לנשמתו החוטאת 1).

ממגעו עם הקראים נשארו לפלטה שני מכתבים, שהריץ (ביום כ"ג תמוז 1807) אל שנים מחכמיהם, שמהם אנו רואים את אָפיו של הכותב והשקפתו (נתפרסמו ב„הבקר אור", תרל"ו). האחד היה ערוך אל החכם אברהם (החכם הקראי באודיסה אברהםביים), ובתוך יתר דבריו כתב שם: „לא נעלם ממני כי איש כמוני נמשל כבהמות וכו' נגד חכמתו הגדולה ואיך יפצה פה אזוב אשר בקיר נגד הארז אשר בלבנון, וגם נפשי יודעת מאד כי לא איש דובר צחות אני ולשוני לשון עלגים נגד מליצי עמי, אף כי נגד חכמי הקראים, אשר מאז להם יד ושם בלשון עבר ושפתותיהם ברור מללו ולשונם תדבר צחות". הרי כאן מעין צמצום־עצמו של הרבני נגד הקראי, המגיע עד לידי בטול הישות. עם המכתב נשלחו גם ספרים לקריאה, ובזה בא המשכיל על תפקידו. הספרים הם ספר „השארת הנפש" לבן־מנחם וגם „דוד מרדכי" הקראי בצרוף הבטחה, כי בעתיד הקרוב ישלח את „ספר הברית", זה שהיה אשכול החכמות בזמנו לכל קורא עברי משכיל. משמש פה רצון־משנה: להיות כרוך אחרי חכמי הקראים, אשר „יד ושם להם בלשון עבר", ולהעניק להם מפריה של ההשכלה.

המכתב השני כתוב אל החכם יצחק בקלעא שבקרים, אשר נחשב כראשון במעלה בין חכמי הקראים בדורו, וכה דבריו: „מעת הוסר מסוה האולת מעל־פְני ותפקחנה עיני לראות בנֹגה האמת, אחרי אשר הֻכּו בסנורי הדת בדי שוא ומדוחים המתלבשים באדר האמונה ולא אמון בם וכאשר עמדתי מַשמים על כל רעתם ומן החמס אשר בכפיהם, אז שאלתי מנהמת לבי: אהה חרב קנאת הדת! עד־אן לא תשקטי, האספי אל תערך, הרגעי ודמי סלה, ומה לי לבקר אחרי הדת, כל הלבבות דורש ד', והנה זה ימים רבים נשמע כפעמון שמו הגדול וכל משכילי תבל עת כי ישאו שמו על שפתם יענו ויאמרו: הראיתם את איש אשר בחר בו הזמן כי אין כמוהו מורה; וכאשר שאון מהללם עלה באזני, אז אמרתי: אשריך שר התעודה אשר אין כמוך מעת סור אפרים מעל יאודא, ואשרי אנשיך העומדים לפניך לדלות פניני מדע מבאר חכמתך, אויה מי יעלה לי אבר כנשר אעופה לרוות נפשי השוקקת למים חיים נוזלים ממקור רעיוניו ותהי זאת נחמתי על כל תלאותי וכו'". מהדברים האלה נשמע ודויה של נפש המשכיל, המרחפת מעל לתחומי אמונות ודעות והמוחה נגד סדרי־חיים נהוגים, בבקשה לה משען ואחיזה במי שהיא רואה בו סמל השלמות ל„כל משכילי תבל".

המכתבים ההם מעידים לא רק על רוח כותבם, אלא גם על פרצופם הרוחני של מקבליהם. אלמלא היו ידועים בהשקפית בלתי־קנאיות, לא היה הכותב הנאור נכנס אתם בדברים.

---

1) „הבקר אור", שנת תרל"ו.

ודעות כל הכתות שהתקימו ושֶקַימות בעם היהודי״, שהוציא אחר־כך בשנת 1822. לספרו זה, המְקדש הרבה לענין הקראות, אין ערך מדעי, ומה־גם כי בימים ההם עוד לא נחקר הענין הזה כראוי על־ידי חוקרים מְמחים. בתוך שאר טעיותיו הקדים את זמן התיסדות הכת עד לזמן „אנשי כנסת הגדולה״ והעלה בידו לאחדים צדוקים וקראים. ממסקנותיו יש לשפוט, כי כמחבר כמעוררים אותו לחבורו לא נתכַונו כלפי המדע בלבד, אלא היתה בהם גם נטיה יתרה לבעלי־הבטול.

קרוב לזמן ההוא טפל בענין הקראות שלמה לֵויזון (1789—1822), מחבר הספר המפְרסם „מליצת ישְרון״. אדם זה, שכֻלו שירה ושפעלו נודע לתהלה במקצוע הפיוטי והרגשתו נשאתהו אל ראשית נעורי האֻמה בתקופת הנ״ך ליצור כמתכֹנת מליצתה, נגע, בערכו פרקים תולדתיים מדברי ימי עמו, גם בבני־מקרא. בספרו „פאָרלעזונגען איבער די נייערע געשיכטע דער יודען״, שפרסם (1820) בעיר־מגוריו וינה, נמסר, בין שאר הפרקים החשובים מדברי ימי ישראל, גם שרטוט שני ה„אהרנים״ (אהרן בן־יוסף ואהרן בן־אליה) מגדולי חכמי־הקראים. העובדה, כי מצא לנכון לאסוף בספרו זה, המְקדש לדברי ימי עמו היותר נכבדים, גם מענינים הרוחניים להקראים, וכי מדגיש הוא תהלת המחבר הקראי, „שאינו אוסר ידיו — בפֵרושו — כעבד להנקוד של בעלי המסורה״, מעידה על היחס של לֵויזון אל בעלי הכת השומרת על טהרת־המקרא והמערערת על קדֻשת־התלמוד.

בעוד שהסופרים האלה טפלו בספריהם בענין הקראים יותר מתוך הרגשה ונטיה פנימית מאשר מתוך ידיעה וקִרבה, בא השלישי והתקרב (בשנת 1807) ישר אל הקראים החיים. בעער ולויזון לא ראו מעולם קראי פנים אל־פנים — ואפילו על־ידי כתב לא באו בנגיעה עמהם, ואף ידיעתם בספרות הקראית היתה מעטה. לא־כן השלישי, הוא חַיקל הלוי הורוִיץ מאומַן שברוסיה. מלבד קרבת־הרוח ונטית־הלב, היתה כאן גם קרבת־מקום. נפגשו רצון ויכֹלת להכירם, לקרא בספריהם ולדבקה בם.

חַיקל הורוִיץ [1] היה ממשפחת השל״ה, ראש המשכילים הראשונים בזמנו ובסביבתו ואחד ממרחיבי החכמה והדעת היותר נלהבים [2]. הוא היה קנאי לדעותיו, ויפגש מעצורים רבים על דרכו, שעוררו עוד את כחותיו הנגודיים. את יחס המון־העם, האדוק באמונתו, אל הורוִיץ יש לראות

---

1) בנו הירש־בֶּר הורוִיץ היה מפֻרסם בתור רב וחכים. בתחלה היה סוחר גדול ואחר ששקע מזלו הלך לונדונה ונתקבל לפרופיסור בקמבריש, אף תרגם אנגלית את „יד החזקה״ להרמב״ם. חותנו היה גביר מפֻרסם באומַן ושמו נחמן נתן רפפורט, וגיסו — התן הגביר הזה — היה משה לנדא מפּראג, עורך „בכורי העתים״ ובן־בנו של בעל הספר „נודע ביהודה״.

2) הוא תרגם יהודית את הספר „ענטדעקונג פאָן אמעריקא״ והסכים עליו הרב המגיד מזֶלוָה.

ומלבד ישוביהם בארצות ליטא ופולין, המלאות אז סכסוכים פנימיים ועניני־
מלוכה יגעים ומסֻבכים, נמצא רֹב מנין ורֹב בנין הקראים בארץ קְרים 1).
מפני שקבוצם הַמֻחלט הזה היה תקוע בין הטטרים במרחקים, היו כספר
החתום לעולם החיצוני הגדול. המלחמות והשנויים במצב־המדינות הביאו
לידי שנוי במצב־הקראים. בקיץ שנת 1772 נקרע חלק גדול של ממלכת
פולין ונחלק בין שלש ממלכות אדירות השוכנות בגבוליה, ויבואו הקראים
אשר בלוצק ובטרוקי תחת נתינות רוסיה, ואלה שבגליציה (הַליץ׳, כוכיזוב)
באו תחת חסותה של ממלכת אוסטריה. ובתקופה קרובה (1785) נספח חצי
האִי קרים – אחרי המלחמה בין הרוסים והטטרים – על מלכות רוסיה,
והקראים אשר שם באו אל תחת שלטונה. המהפכות המדיניות האלה הביאו
אפוא את רֻבם הגדול בתחום מלכות רוסיה – מה שיכול היה להשפיע לטובה
על מצבם על־ידי התאחדותם הגיאוגרפית, – ואותו החלק הבודד שבגליציה
שָׁכן כמעט על הגבול ויהי סמוך אל הרֹב. שִׁיכותם זו למלכִיות השוכנות
בגבול מערב־אירופה הנאור היא שגם הועילה להקל את התוַדעותם והתוַדעות
טיבם אל החוקרים והמשכילים מישראל, המשֻחררים מקנאת הדת, ולבוא
במגע אתם. מצב־המדינוֹת ומצב־הרוחות הקבילו אפוא גם־יחד לעשות את
ההתקרבות לאפשרית.

עקבות הרשמים הראשונים של התעסקות המשכילים בענין הקראות
והקראים נמצאים אצל פרץ הוא פטר בעער (1758 – 1838) הראשון בזמן
משכילי אוסטריה, אחד מראשוני בחורי־הישיבה, ששנו ופרשו והיו לחלוצי
הרעיון של קדמה ואורה בימות הקיסר יוסף השני, ותלמיד־שבכתב של
בן־מנחם, אף תלמיד שבעל־פה של יוסף פון זוֹנֶנפֶלז יוצר הקולטורה
הָאשכנזית באוסטריה, הוא היה קנאי נפרז לרעיון־ההשכלה וכל ימי פעֻלתו
היו מסורים לעבודת השחרור מחבלי המסורה. אף כי מקצועו היה החנוך,
ויהי הראשון במלכות אוסטריה בחבוריו לקצור התורה – משכיל מטעם
הממשלה ונשען על גזרותיה – ובספריו הפדגוגיים על דת־ישראל, המלאים
שירת הזמן החדש והנאור, הִרבה גם לפעול על־ידי הצעותיו התכופות בחצר
המלכות על גורל בני־ישראל החיים בגבולות ממלכת־אוסטריה. הרס
הישן, מחיקת העָבר, מלחמה על „תפלות־הנקמה״ („אב הרחמים״ ועוד)
ודומיהן, המיֻסדות בדברי ימינו העקֻבים מדם, דמנו שנשפך, והשתדלות
רחבה לריפורמה ולשנוי־דתי מן הקצה אל הקצה היו משאת־נפשו
ופעלו. בשנת 1806 נדפס בירחון האשכנזי „שולמית״, שיצא בדֶסוי והיה
בימה לחברים־בדעה בעניני ההשכלה, מאמרו בשם „על כתות אחדות שהיו
ושהִנן בעם היהודי״. יצירתו זו מצאה חן בחוגים הללו ויעוררוהו להוסיף
לעבוד במקצוע זה, כמסֻפר בהקדמתו לספרו בעל ג׳ הכרכים „קורות הוראות

1) על־פי אומדנה של הנוסע י״ג פוהל נמצאו אחרי שנת 1830 ערך 4000 נפש מהם
בכל העולם, וכשתי שלישיות ממספרם נמצאו בקרים (אללג. צייט. ד. יודענט., 1839).

עטרת הלשון המקראית לְיָשנה ומתגעגעים לחיים שבתקופת הנ"ך – מעין מחאה נגד לשון התלמוד והקבלה והלך־רוחם ואָרחם (בעלי „המאסף" ודומיהם); חכמים וחוקרים, המפיצים אור על קדמוניות ישראל ורואים בשפורו מבפנים מעין המשך החיים ההם (הרב זכריה פראנקל באשכנז ושי"ר בגליציה ועוד); עסקנים שואפים להתגשמות ההשכלה מצדה המעשי, להנות מפריה במחיר וִתורים על קנינים יהדותיים (מסוגם של דוד פרידלנדר וחבריו בברלין); וגם אנשים המקצצים בנטיעות – לפעמים גם על־ידי סרוס מקראות תנ"ך ועקום דברי קדמונים – ומלעיבים במורשת אבות (הולדהַים, גַיגר, יה"ש ועוד). הצד השוה שבהם, כי כֻלם בקשו להרוס מעט או הרבה את הַקָיָם. כי לא כתנועות ההשכלה, שקדמו לפנים בישראל, היתה התנועה הזאת. חזיונות ההשכלה כבר נשנו ושֻלשו בדברי ימי היהודים למן תקופת פילון האלכסנדרוני, שרצתה להתפשר עם התנועה הניאו־אפלטונית, אשר השפעתה גברה בשעתה בקרב היהודים החיים בסביבה היונית, עד תקופת הרמב"ם, שֶגִיְרה את שיטת אריכטו, אשר שָׂררה בזמן ההוא בעולמם של הוגי־הדעות. אולם בשעה שאלה בקשו בהגיון־המוח סיוע וחִזוק לחובת הלב המלא רגש לכל הקדוש והמקֻבל באֻמה, באו רֹב המשכילים, בני התקופה של תגבֹרת השכל על כל רגש ואמונה, לידי כפירה ולידי הריסת הַקָיָם. לא באו להשכין „מיפיותו של יפת באהלי שם", אלא שאפו להתאקלם בתרבות אירופה. פילון והרמב"ם התאמצו להכניס חקירות־חוץ תחת כנפי השכינה, והמשכילים השתדלו להוציא את עולמם הקטן אל העולם הגדול ולהצטרף אליו. יותר משהיתה להם אפוא ההשכלה לחֹמר נוח ומתעכל היתה להם לחֹמר מפוצץ. מכאן ראשית חבת המשכילים והתקרבותם אל הקראים, שראו בהם אחים, אשר עמדו בשכבר הימים והסירו מעליהם את על הרבנים והתלמוד. והתנועה הזאת, שטפחה רוח בקֹרת אל המסורה ויחס של זלזול אל קדמוני התלמוד, היתה על־פי מהותה רצויה גם לַקראים, הַמְשבעים ועומדים בשלילתם זו למעת הוסד הכת. בכל הדורות היו חכמי ישראל מתנגדים לשיטתם השלילית, ועתה נראו ביניהם אנשים שהם כמסַיעים לה. הטעם המפריע להתקרבות – החיים הדתיים עם דיניהם השונים לרבנים ולקראים – כאִלו הוסר מעל־הפרק מצד המשכילים, והיסוד השלילי המְשֻתף שמש בסיס להתקרבות מצד הקראים וגם מצד המשכילים. מה שאירע בזמן מן הזמנים בתור יוצא מן הכלל – שחכם יהודי בא במגע עם חכם קראי – היה הפעם לחזיון כללי

פרק ב

מלחמות ומאורעות מדיניים, שֶשִנו גבולות וממלכות, קֵרבו אף את ישובי הקראים אל העולם האירופי. מלבד ישובם מעט־הכמות בטורקיה – וישוב זה היה בשעתו הרב ביותר באיכותו, ביחוד בקונסטנטינופל –

הקראים מקרבם שני צעירים לשוידיה ללמוד באוניברסיטה שם וגם לפרש את העקרים המבדילים ביניהם לבין היהודים ולהודיע את פרשת קורותיהם. אחד הצעירים האלה היה שלמה בן אהרן הטרוקי מעיר פסול, שכתב בקצור את החלוקים שבין הקראים והרבנים בספרו „אפריון עשה לו״ 1), ואשר מתוכו נכר הרצון להודיע טיב דתו בעולם ויתרונה על דת היהודים. זולתי שני החוקרים השוידיים ההם נכנס גם הפרופיסור ההולנדי טרוגלנד (בשנת 1698) במגע־ומשא בכתב עם הקראים שבפולין. בתור תשובה על מכתבו בן ארבע השאלות 2) נתחבר הספר „דוד מרדכי״ על־ידי החכם מרדכי בן ניסן מכוכיזוב, הסמוכה ללבוב, שנמסרה בו ערבוביה של קורות הקראים ודעותיהם בלי סדר כרונולוגי והגיוני. הספר הזה היה לטרוגלנד כמקור ראשי לספרו Notitia Karaeorum Mordechai Karaci, etc., ועל־פיו הוציא מסקנות קשות לרבנים ונוחות לקראים מאמיני ה„בבליה״, שקדמותם מחזקה. ביחוד יחס סגלה רבה לחקירה בספרות הקראים בגלל הבנת השפה העברית הקדומה והמדות והמנהגים העתיקים ולתכלית הבנת התורה הקדושה למאמינים.

יותר משחקירות החכמים השוידיים הללו הפיצו אור על מהות הקראים ודתם, בלבלו את הענין, כדרך העוסקים במקצוע זר. אבל חקירותיהם הכניסו קצת חיים בגוף החנוט עצמו. שני הספרים הנזכרים, שנתחברו בזמן ההוא, הם הד קול התסיסה, שקמה בין חכמי הקראים להציב לכתתם יד בחיים, ותכונתם וכוחית: להראות לעיני כל־העולם את קדמות הקראות ויתרונה על הרבנות. הכח השלילי נתעורר, אך לא עשה פרי ולא הביא להתנערות הכת. מלחמה ביהדות הרבנית הביאה להם מדור־דור שכר רק כשבאו אתה בנגיעה ישרה; אולם כשיצאו להלחם יחד עם היסוד הנוצרי הזר להם, רק על סמך „מלחמה באויב כללי״, חסרה להם היניקה מהצד שכנגד, שזה סוד קיומם. סוף המאה השבע־עשרה עבר אפוא על הקראים במעט זעזועים רוחניים, שלא הביאום לידי התנגשות עם היהדות וגם לא לידי התקרבות אליה. גזרה ההיסטוריה, שיעברו על הקראים עוד מאת שנים בצללי שממון וריקנות, עד כי בסוף המאה השמונה־עשרה נתהוה שנוי בחייהם לרגלי המצב המדיני והתרבותי הכללי, שנשתנה בעולם, ובעקב תנועת ההשכלה, שהסבה תמורה בדעותיהם של אנשים רבים מישראל, שקראו לעצמם שם משכילים.

היסוד הכללי, שעמדו עליו כמעט כל משכילי הדור ההוא – למן מבקשי „יהדות צרופה״ ומנקה עד למבקשי יהדות מתקנת ודומה לכנסיה הנוצרית – היה בכל־אפן יחס בטול בשעור ידוע אל היהדות בדמות הימים ההם. הצמחים, שהוציאה ההשכלה, היו שונים: משכילים, האומרים להחזיר

---

1) נדפס בסוף ספרו של א.״ ניבויער „דאָקומענטע אויס פּעטערבורג״.

2) תשאלות הנה: א) אם הקראים הם צדוקים, רק שאינם מכחישים בהשארת הנפש; ב) אם כבר היו הקראים כת מיחדת בזמן בית שני; ג) אם הכת נוסדה על־ידי ענן, שעשה את הפרוד משום כבודו הפרטי; ד) אם כבר היו הקראים בימי בית שני.

הסירו הקראים מעליהם מרות המשנה והתלמוד, נוצר אצלם בכח האמונה באמתיותיהם המֻחלטות מעין תלמוד אחר, בתבנית „סבל־הירושה” ו„ספרי המצוות”, שבאו למלאות את החסר; והמשכילים, הגוברים ללא־אמונה בהערצת ה„שכל” וההגיון, השתחררו מאדנות בעלי־התלמוד ודלגו על המסורה בת אלפים שנה, הקשורה בחיי העם. אולם צד שוה אחד וחשוב מאד היה לאלה ולאלה: פרישה מן התלמוד וחזרה אל כתבי־הקדש. קרבת־הרוח הזאת של המשכילים בקשה לה נגיעה – למרות רחוק המקום – עם בני־בניהם של הממרים הראשונים בתלמוד, ותיצר סמני התקרבות בין הגוף הישראלי ובין האבר המדֻלדל.

אף בחוגי הנוצרים משך אליו בשכבר הימים היסוד השלילי לגבי המסורה, שנמצא בשיטה הקראית, את עיני כל אלה אשר עמדו בעניני־הדת על בסיס של נגוד להשתלשלות המסורה; הם דִמו למצא בקראים את שומרי התורה בקדמותה וראשיתה, בלי תערובות ותוספת של כל מפרש ומבאר. אחרי שקם לֻתֶר להכריז על זקוק הנצרות ושיבה אל המקור הבִבלי, נתעוררה בסוף המאה השבע־עשרה התענינות חכמי האֻמות לחקור את שרידי עתיקות דת־משה שמלפני זמן התלמוד. החכם האנגלי הונטינגטון נכנס לתכלית זו – בשנות 1698–99 – במגע ובדברים עם כת השומרונים בארץ־ישראל. ובארץ שוֶידיה הפרוטֶסטנטית נתעוררו רבים מהלומדים הנוצרים – על־הרב תיאולוגים שהרבו לחקור על הכתות בישראל – לכונן את חקירותיהם אל כת הקראים. בה חשבו למצא מעין הסכמה וחזוק לדת לֻתר המתֻקנת, וישימו לבם להכיר את „הכת הישנה”, שנודעה בתור כופרת במסורה ומחזיקה רק ב„בִבליה”. עוד בשנת 1641 בא יוהן ריטאנגל מעיר פפורכהיים – מתוך נטיה לדת הבִבלית הזאת – לעיר טרוקי ובקר את מושבות הקראים, בכדי להכירם מקרוב ולחקור בספריהם, אך לא עלה בידו הַרבה. אולם בשנת 1690 שלח המלך קרל הי”ב את המלֻמד השוֶידי גוסטב פֶרינגר, שהיה פרופיסור לשפות המזרחיות באוניברסיטה בעיר מופסַלה, לארץ ליטא. תפקידו היה לבקר את ישובי־הקראים השונים, להתחקות על עִקרי האמונה שלהם ועל החלוק שביניהם ובין היהודים הרבנים ולהשיג לשם תכלית זו כתבי־יד ככל־האפשר. על־אודות מסעו זה ערך פרינגר מכתב אל החוקר לעתיקות־כוש איוֹב לודולף, אשר בו סדר את פרטי חקירתו על מנהגי הקראים, שפתם ודתם, חזות־פניהם וחיצוניותם, שפתם הטטרית המדֻברת ותרגום התורה בה, ועל ההבדל – החלוק הדתי – שביניהם לבין הרבנים 1). אחריו נסעו שני חוקרים אחרים משוֶידיה גם הם לארצות ליטא וזאמוט, למען התבונן אל דרכי הקראים ולמען קנות מאתם כתבי־יד, שיפיצו אור על מהות כתתם. על־פיהם היתה שׂוּמה, ששלחו אז (1697)

---

1) תוצאה מעבודתו הלטינית הזאת נתפרסמה באשכנזית בעתון „מֶנַאטליכע געשפרֶאכע” לשנת 1691.

במזרח אירופה התרקמה החסידות ובמערבה ההשכלה, לפי תנאי הארצות ותנאי מעמד הנשמה היהודית למקומותיה, והן שאמרו לאחוז במושכות ההנהגה הרוחנית של האֻמה. המשטר הדתי הנהוג, שהיה מאות בשנים מעוז למוד־התורה וחסן שמירת „שלחן־הערוך", המאחד להלכה ולמעשה את כל יחידי העם לצבור־כללי בעל גון וסדר מאֻחד, נתגבש ברבות הימים לחֹמר מקשה בסגוף־החיים. המון בית־ישראל בארצות־פולין — ששם נשתמר כח היצירה של נפש האֻמה — ראה בו „התנגדות", כח שלילי נגד החיים, בלי כח־יצירה להחיות את הנפש ולהפרות את דתיותה. החסידות, שהתפרצה כמֵי מַעין מתחת לסלעי הזמן באותו הכח השוכן ספון בנשמת האֻמה, נפחה רוח חיים באותיות הדוממות, ששמרו ה„מתנגדים" על קיומן, הכניסה צהלת־שירה בחיים הדתיים ולִמדה את פני ישראל הקמוטים מסבל הרעיון ודיוק המוח „לעבוד את ד' מתוך שמחה" וללבש צהלת הרגש והלב. פרכוסי־החיים שבעם עתיק־ימים דחו לשנוי צורה לשם התחדשות.

ובארצות המערב הנאור התנער רוח ישראל, הכבול באסירי אסורים מבית ומחוץ, להתפרץ ממסגרותיו ולהשתחרר מעל השעבוד על־ידי כלי־הזין של חכמה והשכלה. היהדות הדתית, לפי המסורה ולפי סעיפי שלחן־הערוך, היתה כספינה מטֹרפת שנסחפה אל ים העולם הגדול, אשר בשאון דכיו הולל גלים ומשברים של שנוי־הדעות במדינות הנאורות. ובעוד היא עומדת על פרשת דרכים, מבלי לכַוֵן את השעה ולבצר לה עֶמדה חדשה בזמן החדש, באה ההשכלה והמחזיקים בה לאחוז ברסן ההנהגה. על הבימה עלה ה„משכיל", המטיף כלפי־פנים לשנוי החיים וליפוי המנהגים, למען זְכוֹת באהבת העמים, והלוחם כלפי־חוץ נגד משפטה הקדום של הסביבה הנוצרית. בראש שאיפות האדם הָעֳמדה למופת „הסבלנות הדתית" — עִקר, שממנו פִנה ותקוה לשחרור פנימי וחיצוני. דעה זו של „סבלנות דתית" נקבעה במדה ידועה בקרב העמים והשפיעה ברב או במעט על התיחסותם לישראל. אבל במדה יותר מרֻבה נכנסה הדעה ללבות המשכילים במחנה ישראל, עד שה„סבלנות" נהפכה ל„אי־סבלנות" לגבי השומרים על הישן והמקֻבל. נתרופפו רצועות החֻקים והגדרים, וקדֻשת הספרים העתיקים — ביחוד ספרי הש"ס — פגה.

החסידות במזרח אירופה וההשכלה במערבה היו תנועות בנות זמן אחד; ואם היו שונות זו מזו מן הקצה אל הקצה, הנה היו בעלות צד שוה אחד של חלוף הצורה. הראשונה מבכרת את ספרי־הקבלה על־פני ספרי התלמוד, והאחרונה מסלסלת את התנ"ך ואת השיר והמליצה בהפסד הגמרא. אך החסידות, שהיתה בעִקרה מולדת־בית ויצאה מתוך היהדות ונבלעה אחר־כך בתוכה, היתה מלאה אמונה וגם קנאות־דתית גמורה; אולם ההשכלה, שהיתה בעִקר מולדת־חוץ וַתְּנהה תמיד אחרי העולם הגדול, — בה היתה נטיה חזקה לבקֹרת ולהקלת ערך המקֻבל, עד יחס בטול לסיָגים ולגזֵרות. תכונותיה אלה הכשירוה להיות קרובה ברוחה אל כת, ששחררה עצמה מעל המסורה והתלמוד, כזו של הקראים. אמנם לא ויאי זה כראי זה. כאשר

הזה [1]). אף מסורת־הגעגועים, אשר טָותה האגדה בכל בתי ישראל לשארית נדחים מעבר להרי־חשך ולאברים מפֻזרים של צאצאי עשרת השבטים וקשטה אותה בזר־תקוה להתאחדות כלל־האֻמה בימות הגאֻלה העתידה לבוא על־ידי נצר ממשפחת דוד, לא כללה בתוכם את נדחי הקראים...

כן לא רק נפרדו המחנות, אלא גם נתרחקו מאד. כיוצא מן הכלל אירע פעם לתקופות רבות, שיחיד מישראל חי בקִרבָה אתם (כהרב מרדכי כומטינו, שלמד תורה לקראים), או התענין בהם ובסדר למודם (כהגאון אליהו מזרחי, שהזכיר בחבורו „המזרחי" את פֵרושיהם לתורה), או גם התקרב אליהם במגע ספרותי (כהחכם יש"ר מקנדיה – הוא יוסף דילמידיגו, רופא ומהנדס, פילוסוף ונוסע, תלמיד גלִילֵי ורופא הנסיך הפולני רַדזיוִיל – המחבר ספרו „אלים" בתור תשובה על שאלות החכם הקראי זרח בן נתן הטרוקי). כן קרה, שיחיד קראי, בהרגשת בדידותו, נמשך אל אחיו הרבני, כהחכמים כלב מפונדופולו – בעל הפֵרוש ל„אשכול הכופר" – ויוסף רביצי, שהיו תלמידים לבן־דורם הרבני כומטינו, והחכם זרח בן נתן הנ"ל, שחשק בהתקרבות וכרת ברית־ידידות עם יש"ר מקנדיה הנזכר (וגם אל רבי מנשה בן־ישראל פנה במכתבו). אך אלה היו עובדות בודדות ופרטיות, שאינן מצטרפות לסכום, עד שהגיעה המאה התשע־עשרה ותקופת־ההשכלה הכשירה את ההתקרבות בין רבים מן הרבנים והקראים.

להתקרבות זו קדמה תסיסה מְרֻבה בחיי ישראל, אשר יסודתה בשנוי־הערכים הכללי של אֻמות־העולם הנאורות. העמים אסירי־עבדות, הכמהים לשחרור, התחילו להתנער במאה השמונה־עשרה. אחרי מהפכה רוחנית־ספרותית באה שעת המעשה. מוסדי שדרת־אצילים ואדונים־מְיֻחסים רגזו, בניני כמרים־נזירים התמוטטו, והגעגועים התוססים להמיש צואר מעֹל שעבוד רוחני וחמרי הגיעו לידי התגשמות גמורה בנפוליון הגבור של שחרור האנושיות. בזמן ההוא התחוללה מלחמת־דעות גם בישראל, ושנוי־ערכים חל בחייו. בשעת דמדומי־השחר של רוח כלל־האנושיות, התפרץ מכבליו הרוח הכבול של עַם אסור באזִקי עבדות, שהתחילה עִם שקיעת שמש־החֹפש בארץ ספרד וגלות „שה פזורה ישראל".

---

1) כגון: „הקראים בזמן הזה אסור למול בניהם בשבת ע"פ מנהגם, לפי שאינם פורעים אחר המילה ומילה בלא פריעה אינה מילה והוא חלול שבת בלי מצוה" (ש"ך, יו"ד, ססן רס"ו, י"ז). — אין להתחתן בהם, לפי שיש להם קדושין ומגרשים שלא כדת תורתנו, נמצא שבניהם ממזרים (אה"ע, סמן ד, ל"ז; סמן ט"ז, כ"ד), ויש אומרים שאין קדושיהם קדושין, לפי שהם פסולי עדות, ולכן אין בניהם ממזרים (לקט הקמח, אה"ע, דף ל"ב, ע"ב), עד כי הגיעו לדון, כי אין מקבלים אותם אם רוצים לחזור וגרועים מן האנוסים החוזרים לדת ישראל, שֶמֻתר להתחתן בהם כמו בשאר גרים (אה"ע, סמן ד, סוף ההגהה). והדינים הנוחים, כגון: „ולפי שהקראים משמרים השבת לכן מולידים אותם בשבת" (מגן אברהם, סמן ש"ל) או: קראים בישראלים הם ואסור לומר להם שיעשו מלאכה ביו"ט (משפטי שמואל, סמן קל"ד) ועוד מאמרים מסוג זה נגדרו מנקֻדת האסור והמֻתָר לאדם מישראל, שלא יבוא לידי עֲברה.

ודור אחרון אל הטוב ירדופו..." השקפה זו, שהיא ממש ההפך מהשקפת הרבנים בעלי המאמר „אם הראשונים כמלאכים אנו כבני אדם", השקפה ההותרת תחת קדֻשת מבססי־הדת, מצאה יחס דומה אליה מצד רבני ישראל וחכמיו אל הכת הקראית. (אולי התבטא בכל המבטאים החריפים צער הקרע בגוף האֻמה ואחדותה.) לא רק רבני ישראל (למשל, מאמרו של רב נטרונאי, שהתמרמר על ענן: „ותקן תלמוד של רשע ושל עול לעצמו", כמובא בסדור רב עמרם), אלא גם חכמיו הנאורים עמדו בקשרי־מלחמה עם הדעות הקראיות. רבנו סעדיה גאון הפילוסוף הכה את הקראים בשנונו, ולאברהם אבן־עזרא הנאור מיֻחסת המליצה על מיַסד־הכת ענן ובנו שאול „כלה ענן וילך, כן ירד שאול ולא יעלה", וגם הוא היה בר־פלוגתם.

במשך הזמן היו יחידים מישראל, שהתיחסו בשעור ידוע של סבלנות אל הקראים. הרמב"ם – בכל השתדלותו להרחיק את הרבנים מחוג השפעתם של הקראים ולהחליש כֹּח השפעה זו – היה אחד מאלה אשר לבם לא נתנם להפר את האחוה, והתיר לשאל בשלומם, ללכת לבתיהם ולמול את בניהם, בתנאי כשאינם מלגלגים לדברי חז"ל. אחד הקדמונים – רבי ברוך ברבי שמואל ממגנצה – החליט בתשובתו (ספר „בשמים ראש" לר' שאול, סמן ר"ך), שלא להרחיקם מבוא בקהל בשובם לתורת התלמוד 1). ובעל ספר המבי"ט 2) (ח"ג, סמן כ"ב) דן בשאלה, אם הכהנים מֻזהרים מלהכנס לבתי־קברותיהם: „הני קראים תולעת יעקב, הם מכלל ישראל, והכהנים מוזהרים מלהכנס לבית שהמת הקראי בתוכו כמו לבית שהמת הישראלי בתוכו וכו' ואעפ"י שחטאו – ישראלים הם. אבותיהם הראשונים הם שכפרו במזיד, אבל בניהם שגדלו על סברתם הם כתינוק שנשבה לבין הגוים שהוא אנוס, אף־על־פי ששמע אח"כ שהוא יהודי וראה היהודים ודתם הרי הוא כאנוס, וראוי לקרבם כמ"ש הרמב"ם ז"ל פ"ג מהלכות ממרים". דעה דומה נשמעה מסברת חד מחכמי אשכנז, רבי ליפמן מילהויזן בספרו „הנצחון", שאמנם הוא מתוַכח בו עם הלכות הקראים, וזה לשונו: „אמנם הצדוקים שבזמננו כמעט דומים לתינוק שנשבה לבין הגוים, שהרי המה לאו אותם שמרדו, רק מנהג אבותיהם בידיהם, וכן כתב הרמב"ם, לפי שמזרע ישראל הם ודבוקים ברום האמונה, מצוה למשכם ולהדריכם בדרך ישרה" (סִמן ס"ו) 3). אבל כשנקבעו דיני ישראל להלכה מוצקה, ואֹפן חייהם נסתדר בקֹבץ ה„שלחן ערוך" ונושאי־כליו, נדחו הקראים כליל. דינים רבים קבעו את היחס

---

1) בתוך שאר הדברים נאמר שם: „ואין לך חלול־השם גדול מזה, באמור עליהם עם ד' אלה, שתי כתות המה, ושני מיני ישראל, כל־אחת שונאה את חברתה. ומן הדין היה לחכמי ישראל, שלא לדחות בשתי ידים קהל רב מישראל", וכו'. לפי דברי צונץ — „ריטוס", 228 — כל התשובה מזֻיפת. ר"א צויפל מביאה ב„סניגור", צד 38 — 39. ערוכה היא בחִבה ובקִרבה אל הקראים.

2) כמובא ב„סניגור" לר"א צויפל, צד 38. בעל המבי"ט הוא רבי משה ברבי יוסף טראני בנו של רבי יוסף קראי.

3) על־פי רשימתו של אברהם עפשטין ב„האשכול" ז.

המצב הזה הועיל להמשיך חיי הכת, המתקימת גם על מחאה מתמדת נגד המסורה, כל־זמן שעם ישראל חי וקים על מסורת רבניו, והקראות טוֹתה ושזרה את החוט, שעבר מאבות לבנים, ונשתמרה מאבוד ובטול מן העולם, אך הפר את האחוה הגזעית והלאֻמית מכל וכל. הקרע בין הרבנים והקראים היה לגזרה היסטורית, שאין לה תקנה, ונושאיהם הספרותיים והמעשיים של עקרי הפרוד עוד הרחיבו את הקרע והעמיקוהו מאד ונתרחקו זה מזה. אפיָני בנדון זה הוא מצד אחד המאמר המיֻחס למיסד־הכת ענן, כי „מי יתן והיו כל מחזיקי התלמוד בבטנו והיה ממית את־עצמו למען ימותו כלם עמו" 1), ומצד שני המאמר המיֻחס לאחד מרבני פולין שבוַעד ד' ארצות: „אין הקרעים (הקראים) מתאחים לעולם". כדרך הסותר העולה בגרזן להרוס בנין, למען פַנות מקום לבנינו החדש, כן עלו חכמי הקראים להתריז נגד ה„קבלה", כלומר, נגד מסורת הרבנים, ויכוננו חצי לגלוגם אל דברי בעלי התלמוד. דרכם היה לקרוע איזו חתיכת אגדה מפליאה מתוך הגמרא, לתלות בה בוקי־סריקי בפרשם את המאמר, שנאמר על דרך משל ומליצה, על־פי פשט המלים ולהוציא ממנה מסקנה מגֻכחה. ושתי הערים סורא ופומבדיתא, שהיו ימים רבים מאד מרכז ומקלט לחיי הרוח הישראלי ובישיבותיהן הרחיבו והפיצו ידיעת התורה והמסורה, נקראו בפי הקראים בשם „שתי נשים סוררות" לפי הכתוב בזכריה (ה, ט). האחד מלגלג על היהודים, כי „מבקרים החולים ואת נשיהם מחבקים" 2), מה שאסור לעשות בשַבת לפי טעמיהם, והשני קורא ליהודים „האנשים המתנגדים הבודים רצוני הרבנים" 3). מימות צמיחת הכת עד תקופת המחברים הקראים בימי רבנו סעדיה גאון נודף מדבריהם ריח אבק־שרפה של מלחמת תגרה, שהזמן לא הפיגו 4). רוח־הסתירה ובני־לויתו הקנאות והפרוד הֻבעו, למשל, בתקופות האחרונות על־ידי בעל ספר „חילוק הרבנים והקראים" בהנחה וכוחית זאת: „ואפילו הם אחרונים, מה יזיק להם כי הם אחרונים ומה יועיל לכם אם אתם ראשונים, ובלא ספק כלנו נדע, כי מבראשונה אבותינו אל החטאים רדפו...

---

1) על־פי רבי משה תקו בספרו „כתב תמים".

2) מאמרו של יפת הלוי, שהראב"ע חולק על פרושיו במקרא.

3) דברי הקראי שמואל בן אברהם הלוי, שהעתיק לעברית הפרק על קדוש־החדש מכפר־המצוות הערבי של שמואל המערבי.

4) ארס הקנאה הדתית מפעפע בשירו של אחד מגדוליהם המאֻחרים — יהודה הדסי — בספרו „אשכול הכופר":

„אנא אל קשוב והואל תחנוני עבדיך
בקראי לך, קומה לך ויפוצו אויביך,
גם נתנאל, וישמעאל וכו' ר' עקיבא וכו'
נשיא אל גמליאל וכו' ורב אשי וכו' ורבינא וכו'".

ומשורר קראי אחר אומר בקינתו על מות אחד הקראים הנִצינים: „קומה רדה ודרוך שמואל על אויבי בני־מקרא וסיעתם (ר"ל סיעת הרבנים) ורקע ברגליך במהיהם הכה בבכך גדול ביתם" (כמובא בספר „בני רשף" מאת א. פירקוביץ).

מהם – כמו, למשל, החכם אברהם בן יאשיהו ירושלמי מקלעא בעל ספר „אמונה אומן" 1) – שהיו בקיאים בספרי־ההלכה של היהודים ושהיו עוסקים גם בלמוד התלמוד. יש שגם הראו חבה אל חכמת הקבלה, אשר הורתה ולדתה ביהדות הרבנית וחכמי הקראים הקודמים שפכו עליה לעג ובוז. אחד ממעריצי ספרי המקבלים הוא, למשל, החכם שמחה יצחק לוצקי. בספרו „לבנת הספיר" רומם את „ספר הזהר שהוא שרש החכמה ועיקרה ויסודה", כי „האמת הגמור הוא, כי כל תיבה ותיבה וכל אות ואות וכל נקודה ונקודה מנקודות ואותיות ותיבות תורתנו הקדושה האלהית יש בהם רמזים גדולים וסודות נפלאות מסודות השי"ת וכל הנמצאים מה שאין הפה יכולה לספרם כמו שנתבאר מעט מזער מרב טוב הצפון בה בחכמת האמת בספרי הזהר והתקונים ובקבלת הרמ"ק ובכתבי האר"י הקדוש ובשאר ספרי המקובלים האלהיים". הוא בא בהערצתו להחליט: „אין ספק אלו היו רואים אותו כל החכמים הקדמונים ומבינים אותו (את ספר הזהר) היו מודים ומאמינים בו"... אין זו אומרת, כי החכמים הללו הודו ביהדות הרבנית. אדרבה, עקבות הוכוח הדתי, המגיע לפעמים עד לקצוניות נפרזה, נראו בכל ספריהם, וגדרים הוקמו להציב גבול בין חיי קראי וחיי יהודי. אבל בצד הדעות השליליות ינקו משדי הרבנות בחיוב, עד כי גם חכמת הקבלה, שתפסה אז מקום רחב בחיי יהודי פולין, מצאה לה מהלכים בין חכמי מקרא.

מדור דור קמו מחכמיהם להזהיר על קרבה יתרה אל היהדות הרבנית, מיראה פן יבלע לקראות. כן מתאונן שבתי מפרוטו – בהקדמתו לס' „אשכול הכופר" ליהודה הדסי – כי ההמון הרב של בני דתו פוסחים על שני הסעיפים, ואינם יודעים במה להחזיק. יש מהם הלועגים לקראות, ונותנים משפט בכורה למכורה הרבנית... ואולי מטעם זה, כדי ליַשב ענין ההשפעה הרבנית, שנראתה בחקי הקראים המתפתחים, נאמר מפי אליהו בשיצי: „עוד אמרו החכמים, שרוב המשנה והתלמוד דברי אבותינו הם"...

אולם יניקה זו משרשי היהדות הרבנית לא הביאה לידי פשרה בין הרבנים והקראים. הרבנות דחתה את הקראות בשתי ידים, והאחרונה דחפה את הראשונה במרי, אף כי ינקה משפעת לֵחה בחיים ובספרות. העבר המשֻתף בימי מלכות ישראל על אדמתם, שמירת נחלת התנ"ך העברי במקורו, ותקות העתיד המבֻטאה בעִקרי אמונת הקראים 2) המשֻתפת אותם עם עתידה של כנסת ישראל – ערכים כל־כך מוחשיים כשלעצמם – לא עצרו כח לקרב את המחנות, אף כשנפגם חֹד הקנטור ההדדי במשך הזמן. אמנם

1) הוא התגדר בזה, ש„השם ברחמיו הרבים העיר את רוחי לקיים צוואת חכמינו ז"ל שצונו ללמוד המשנה והתלמוד, שרובם דברי אבותינו הם, ושמתי רוב עסקי בספרי הגמרא". ועַיֵן על־אודותיו: פוזננסקי במחברתו אברהם בן יאשיהו ירושלמי (תוצאה מיֻחדת מ„הגרן", תרע"ב).

2) העִקר הזה הוא: „להאמין בביאת המלך המשיח להיות רועה נאמן ביעקב עַמו ובישראל שבט נחלתו".

לגור אחד בכפר ושנים בעיר, באופן שנפוצו מהררי הקרפטים עד צפון מדינת זאמוט בהתרחקם על־ידי־זה למאד מאחיהם הרבנים, אבד להם כל משען רוחני וישכחו צור־מחצבתם ואת התורה והשפה". כך כתוב בראש אחד מספריהם 1). ובהתרכז ישובם בערי מגורי היהודים, פסקה הירידה הרוחנית שלהם והתחילו ימי עליה.

כדרכי הישוב וגלגוליו, מראה התפתחות הדינים בין הקראים, כי בדברים רבים נגררו למעשה אחרי יהדות־המסורה, אף כי עלו עליה תמיד למלחמה בעיון ובסברה. מיסד הכת ונשיאה ענן בן־דוד, הסותר הנמרץ של המסורה, בעל המימרא „חפישו באורייתא שפיר" (שהעמיד כללים ומדות אחרות להוציא מן הכתוב על סמך „אתין, ה' הידיעה, ו' החבור, סמוכין, קל וחמר, גזרה שוה, בנין־אב מכתוב אחד, הקש, ולעת־הצרך רשות להוציא מלות התורה מפשוטן ולמצא להן הוראה אחרת"), קבל בעצמו הרבה מן הרבנות. הבאים אחריו – כמו דניאל הקומסי, שהיה בתחלה ממעריציו 2), ואחריו סלמון בן־ירוחם ויעקב בן־ראובן בעל ספר העשר על התורה – מאשימים אותו, כי נגרר ביותר אחר דעת הרבנים. במרוץ הימים והתקופות קבלו הרבה מאפני הדת הרבנית ומנהגיה, למרות שכמעט כל ספריהם נשענים על הפולמוס והוכוח, על סתירת המסורה ובנין „סבל ירשה" במקומה, למזמן נשיאם ענן ואחריו בנימן נהונדי (פעל בערך 850 לספה"נ) – שהם אצלם מעין היסטוריה קודמת להתבססות הכת – עד בעל ספר „חילוק הרבנים והקראים" ובעל „דוד מרדכי", מרדכי בן ניסן כוכיזוב (פעל בסוף המאה הי"ז), ודומיהם מן האחרונים. תוצאות ישרות מהשפעת חיי־היהודים הם מנהגים רבים שהחזיקו בהם הקראים 3). הם השפעו תדיר מן היהדות ומכל זרמיה הרוחניים. ספרי הרבנים – כהרמב"ם, הרמב"ן, ר"י אברבנאל, ר"י עראמה ור"י אלבו, יש"ר מקנדיה ועוד – היו המקורות, שמתוכם שאבו כמעט כל חכמי הקראים את רב חכמתם. יש

1) הקדמה לספר „צמח דוד" לר' דוד כוכיזוב הקראי.

2) בתחלה קרא לענן „ראש המשכילים" ואחר־כך קטרג עליו והפך את התאר ל„ראש הכסילים" (הערות הרכבי לדי"י של גרץ, חלק ה).

3) כן, למשל, עמד אסור הדלקת נר בערבי שבתות זמן רב בתקפו, ובהתרו היו מונים את היהודים, עד שקם החכם הקראי יוסף רביצי להתיר. בזמנו מצא התנגדות עצומה וחשדוהו, כי השפעת רבו הרבני, שלמד תורה מפיו, חזקה עליו, ובזמן מאחר נתקבל ההתר למעשה. דורות רבים לגלגו לקדוש השבת על היין, הנהוג אצל הרבנים, עד כי אחזו בעצמם במנהג הזה. בסדור תפלותיהם נמצא קדוש גם לימות החל (עין סדר התפלה לקראים, חלק ד, דפוס וינה, 1854). בישובי פולין וגליציה קבלו מן היהודים לקבוע מזוזות בפתחי בתיהם ולהדביק פתקאות בחדר היולדת, לשם שמירת הנולד, עם הכתבות „שדי קרע שטן" ו„לילית וכת דילה חוץ" — דברים שאינם נוהגים בקהלות קראיות אחרות (עין גם „בקרת לתולדות הקראים" מאת אב"ג). להשפעה היהודית שיך גם התר הטפול בקבורת מתים — למרות טמאת המת העומדת בחמרתה, שנתקנה בהליץ' בשנת 1848 (עין ספרי „לקורות הקראים בגליציה", צד 12), ותספרת שער האשה עם גדול פאות הראש והזקן, שהיו נהוגים בשעתם בגליציה, מה שלא נמצא בכל ישובי הקראים (עין ילינק: אברהם פירקוביץ, וינה, 1875).

הצורה. לא כן הקראים. בכל מרי־עז התנגדותם ליהדות המסורה והמקֻבלת, לא נתרחקו כליל מן המקור. הכת הקראית ראתה את־עצמה כבאת־כֹחה של דת־ישראל בעצם טהרתה, כמרכז, כנקֻדה האמתית והצרופה של הצבור הישראלי. תנאי קיומה היתה שלילת היהדות הרבנית, וסוד התמדתה היו הערכים החיובים הבודדים, שקבלה מעת לעת מישראל. ביד האחת חתרו המיַסדים תחת קֻדשת הקבלה שבעל־פה, וביד השנית שאבו ממקור העִבר הישראלי. הריקנות השלילית של הכת הקראית נתמלאה תמיד מחיובי קניניה של הרבנות. יהדות־המסורה היתה לַקראות מעין שמש מחממת ומפיצה קַויה לעבר הלבנה הקרה והקטנה. תכנה ועִקר מהותה של הכת ההיא הם השלילה והפולמוס, וכֹחה לחיים ולקיום היא הנגיעה שנגעה תמיד בצד שכנגדה, היניקה המתמדת וקבלת השפע שקבלה מספרי דת־ישראל, והתמלאותה שהתמלאה לעתים גם מפרטי דיניה וחֻקיה. ההתרחקות היתה תמיד בשעור ידוע, כאותו בעל־הכנפים הנמשך אל קרן הנר הדולק ומשוטט מסביב לו, לבלתי תתחָרכנה כנפיו. התרחקות יתרה מעל היהדות היתה מביאה את הכת לידי „אבוד עצמה לדעת", וקִרבה יתרה היתה מביאה אותה לידי מיתת־נשיקה ולידי התערבות בישראל 1).

יצר־החיים וחפץ־הקיום גזר אפוא על הכת הזאת לחיות תמיד על חרב הופוח והפולמוס, וגם לשלול שלל מאוצר היהדות. התנגדות וקבלת־השפעה כאחת. גלגולי הישוב הקראי והשתלשלות דיני הקראים ומנהגיהם — בקבלם מזמן לזמן דברים שמקֹדם נלחמו נגדם בהיותם מקֻבלים אצל הרבנים — מראים בעליל, כי הכת הקראית נמשכה תמיד אחרי היהדות הרבנית, ורק בקרבתה יכלה לעמוד. מערש־יצירתה בבבל — ארץ שהיתה אז מרכז לישראל ותרבותו — נדדה הכת למקומות־גליות אחרים של יהודים. בארץ־ישראל תקעה רגל בין שׂרִי דריה היהודים אחרי החרבן, ובמצרים, מקום קבוץ ישראל בכמות בלתי־מבֻטלת, הציבה לה יד, עד שנדדה אל ארצות ערב הספרדית, מקום שם פרחה גפן ישראל ותעש פרי. בשכֵנותם וקרבתם של בני הדת הרבנית התפתחו הקראים, למרות החכוכים התמידים והתגרות הוכוחיות, או אולי — בגללם. כאשר מטה יד ישראל בספרד ונתגלגלו לארצות טורקיה, היתה בירתה קונסטנטינופל יתד נאמן לעֵדה קראית, אשר הוציאה מקרבה אנשי רוח וספר, שחדשו את פני השיטה הקראית ושכללו אותה, עד כי נתגלגל הישוב הקראי לארץ קְרים ונתרכז בקרבת היהודים הקרימצַ׳קים, ולארצות ליטא ופולין, שבהן נחתים יהודים במספר רב. במקומות האלה, אשר עץ היהדות שׂרֵש בהם ועשה פרי, התחיל גם ענף הקראות ללבלב, וימי התפתחותה הרוחנית — אם גם במדה מצֻמצמת — הגיעו. אפשר כמעט להחליט, כי בלעדי השכנות הרבנית נטל לֵח הקראות. „כאשר התפזרו בשנת 1688 הקראים לחלקים קטנים וילכו

1) כמו שאירע במצרַים, שעֵדות שלמות של קראים חזרו לדת הרבנית.

ראובן פַאהן

משכילי ישראל וחכמי מקרא

לתולדות ההשכלה וספרותה

פרק א

כתות רבות קמו בישראל אשר ראשיתן אך שנוי קל למעט או להוסיף בתורה, ואחריתן, אם התמלאות שלמה על־ידי תֹכן היהדות לפרטיה ובליעה גמורה בה, עד כי חדלו להיות כת ויהיו לנושאיה של היהדות עצמה – בתור מופת יכולות לשמש לנו כת הפרושים, שקמה בתחלת ימות־ההתפלגות, וכת החסידים, שנוסדה בתקופה האחרונה – או פרוד והתבדלות אטית, המביאים להשתנות מסֻימה והתנכרות אל המקור, עד הגיען ליציאה מכלל ישראל – כגון האיסיים והנגררים אחרי ישו הנוצרי מלפנים, וכת שבתי צבי ויעקב פרנק בעבר הקרוב. כתות כאלה, אם רבות־הכמות או מעטות־הכמות, לא זה בלבד שנפרדו אחרי עִדן ועִדנים מעל כנסת ישראל, אלא הלכו ואבדו בין העמים וזכרן נמח מעולם־החיים. הן נבלעו בַתהום הרַבה, שפתחה פיה לבלוע אותן. אי־אפשר, שכת דתית תשאר בתה של אותה הכנסיה הדתית ותתקַיֵם על בסיס השלילה אליה בלבד. בהמשך הזמן משיבים אותה תנאי־ההתפתחות למקור־מחצבתה, התכונה הפולמסית נפגמת, והיא פוסקת להיות כת של אותה הדת.

יוצאת מכלל זה הכת הקראית, האחת והמיֻחדת בין הכתות, שנשארה קַימת לדורות. (אמנם נתקַימה גם כת השומרונים, אך אין למדים ממנה. זו נשארה חנוטה ומכֻוֶצת במקומה ובצביונה בלי קבלת איזה שנוי והתפתחות, וקיומה גסיסה ממֻשכה. האחיזה בקרקע ארץ־ישראל – קָדשת הארץ – ודאי שהיתה גם־כן תריס בפני אבדנה וכליונה המהיר). סמוך לתקופת צמיחתה, בזמן תסיסתה של דת מחמד, צצו על אדמת פרס ובבל כתות רבות בין היהודים – עד כי בין המושלמנים נפוצה האגדה, כי מִספַר הכתות בישראל עולה לשבעים ואחת, – מבלי אשר השאירו בכל־זאת רשֶם קַים ונכּר בחיים. הן קמו ופרשו, צצו ונבלו מיד והגיעו עד לטשטוש־

בשיר הזה השתמש המשורר בכל מיני הצורות המליציות, וחזק הבטוי השירי הפנימי והחיצוני הגיע בו למעלה רמה מאד. כה תאר את מצב הרוח אחרי מות מיטיבו:

אַף הַלְּבָבוֹת כַּשְּׁמִירִים חָזְקוּ, כִּי נָשְׂאוּ כָזֹאת וְלֹא נִגְזָרוּ.
הֹוָה אֲשֶׁר לֹא תוּכְלוּ עוֹד כַּפְּרָהּ, הֹוָה אֲשֶׁר לָהּ כָּל לְבָבוֹת חָרוּ,
יִקָּפְצוּ, יִנָּפְצוּ, יִמָּצְצוּ, יִמָּאֲסוּ, יִנָּתְסוּ, יִתָּרוּ,
יִתְבַּלְלוּ, יִתְמַלְלוּ, יִתְגַּלְלוּ, יִתְהַלְלוּ, יִתְחַלְלוּ, יֵאָרוּ [1].

ובטא את ערך הנרצח:

הָיָה יְקוּתִיאֵל כְּסֶלַע יָקְתְאֵל, בּוֹ נִשְׁמְטוּ זָרִים וְגַם זוֹרְרוּ,
הָיָה יְקוּתִיאֵל כְּתֹרֶן הָעֵלָה עַל הָר אֲשֶׁר בּוֹ עֹבְרִים אָשְׁרוּ,
הָיָה יְקוּתִיאֵל כְּזַיִת רַעֲנָן אוֹ כָאֲרָזִים בַּלְּבָנוֹן פָּרוּ,
הָיָה יְקוּתִיאֵל כְּמֶלֶךְ בִּגְדוּד אֶל אָהֳלוֹ הַמַּחֲנוֹת צָפְרוּ [2].

עד־כמה הכפל הזה הולם את המִספד!

אלה הם קצות דרכי הבטוי האמנותי של בן־גבירול במדה שראוי היה להקדים לדברים על מהות שירתו וערכה הכללי.

---

1) על־פי המהדורה המתֻקנה של ברודי ב„שיר השירים", עמוד 15. ב„שיר השירים" של דוקס השיר לקוי מאד.

2) ברודי, שם, עמוד 17.

אנו מבינים את שרש גאותו הגדולה. שלמות הצורות השיריות נמצאה ברבים משיריו הדתיים. נקח את השיר הידוע:

שְׁבִיָּה עֲנִיָּה בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה, לְקוּחָה לְאָמָה לְאָמָה מִצְרִיָּה [1] –

עד־כמה הבין כאן המשורר לנַחש בשפה העברית, בכפלו את המלה „לאָמה" (אָמה לאָמה – כמו עבדים לעבדים), ועל־ידי־כך נתן לנו צורה שלא נמצאה דוגמתה בלשון אחרת. בית אחר בשיר הזה מתחיל:

מְחוּצִים לְחוּצִים, סוֹבְלֵי מַעֲמָס, בְּזוּזִים גְּזוּזִים נְתוּנִים לְמִרְמָס –

עד־כמה כפל־הצלצול (האַליטרציה) מחזק את הרשם האמנותי! ומה־גם שהוא מתרומם לפרקים לידֵי חקוי־הטבע (אונומטופיה). כפל־הצלצול הוא סגֻלה מיֻחדה של שירת בן־גבירול ובהרבה מקומות אנו מוצאים אותה („שכולה אכולה", „שדודים נדודים", „שבועה קבועה", „שזופה נזופה" ועוד) ולא כל המשוררים הצליחו לחַקותה מבלי להפריז על המדה [2]. בכלל אפשר לחשב את בן־גבירול לאביר הצורה האמנותית בשירה הספרדית, ולא לחנם מצא אצלו רבי משה בן־עזרה מופתים מֻצלחים לכל דרכי הצורה. נפלא היה גם כֹח שלטונו בחרוז, שֶׁיִּפָּה בו את הצורה. למשל:

לָמָּה וְלָמָּה, נֶפֶשׁ נִדְהָמָה, תִּלְבְּשִׁי שְׁמָמָה עֲלֵי תֵבֵל־אֲדָמָה?

בְּצֵאת הַנְּשָׁמָה גְּוִיָּה נֶאֱלָמָה!

בְּשׁוּבֵךְ אֶל יְסוֹדֵךְ לֹא תִשְׂאִי בְיָדֵךְ מְאוּמָה מִכְּבוֹדֵךְ

יוֹם יָחִישׁ נוֹדֵךְ כְּצִפּוֹר אֶל קִנֵּךְ [3].

די להשוות את הבית הזה אל איזה בית של פיטן אשכנזי, שהתחכם גם־הוא לכתוב בטורים קצרים ומְחרזים, למען הכיר את תֹקף כֹח הצורות השיריות של בן־גבירול.

כשיר מופתי בבטויו האמנותי נחשבה הקינה הגדולה על מות רבי יקותיאל, בלי־ספק אחד השירים היותר מֻצלחים שלו. הרעיון היסודי, העובר כחוט השָני בכל השיר, מסֻמן עוד בראשיתו:

בִּימֵי יְקוּתִיאֵל אֲשֶׁר נִגְמָרוּ אוֹת, כִּי שְׁחָקִים לַחֲלֹף יִצָּרוּ.

---

1) גאֻלה לשבת ראשונה אחרי הפסח במחזור הספרדים.

2) בבטוי רבי יהודה הלוי בשירו „יונה נשאתה": וְאֶהֱלַי בָּמָה לְאָהֳלִיבָמָה, וְאָהֳלִיבָה מַה תְּיַחֵל עוֹד וְכַמָּה" — הסאה גדושה יותר מדַּי.

3) מן ה„תוכחה" „שכחי יגונך נפש הומיה" ליום־הכפורים במחזור ספרד. תשלום אבודרהם, 157.

אין אנו צריכים לחשב, כי ראה בעיניו אותם יושבים על הגמלים, בארץ ספרד, באמת לא בא כאן אלא לקַיֵם את המנהג הערבי. כמו־כן לקח המשורר מהמסֹרת הערבית את ה„זמן״ – זה המזל הרע של האדם (תרגום המלה „דהר״) – ואת „בנות־הימים״ (אלאַיָאם, וגם: בַּנָאת אַלאַיָאם).

הַמְעַט רְאוֹתְךָ אִישׁ עָנִי אֲחָזוּהוּ חֶבְלֵי יְמֵי פֵרוּד וְיָמוּת בְּלִי מִחְיָה –
סָרוּ מְיֻדָּעָיו וְנוֹתַר בְּלִי רֵעַ וּמִבֵּין בְּנוֹת־יָמִים יִצְעַק בְּתַאֲנִיָּה [1].

מובן, כי אין הנדוד והפרוד ופגעי בנות־הימים אשר בספרד דומים כלל לאותם של דורות־המדבר הערביים, אבל המשורר העברי הספרדי השתדל לכתוב עליהם כמו שמצא לפניו בשלחן־ערוך של תורת השירה.

כבר הגענו בזה אל הצורות (הפיגורות) השיריות. הצורות האלה לקוחות רֻבן ככֻלן מן המסֹרת הערבית. רבי משה בן־עזרה הראה לנו בספרו הערבי עשרים שערים של הבטוי האמנותי, תמונות (טרופים) וצורות (פיגורות) בערבוביה, וגלה לנו את המקור הערבי. את בן־גבירול חשב למשורר מופתי, שהבין להשתמש בצורות באֹפן שאין למעלה ממנו, והביא דוגמאות רבות משיריו. מלבד הצורות השולטות במליצת כל העמים, לשון נופל על לשון, השוָאה, עליה, גוזמה, הפסק התמונה לשם חזוק־הרשֶם, נִגוד ועוד מצאנו בשירת הערבים גונים מיֻחדים לה. האחד הוא הגאוה, ועלֶיה בתור מניע נפשי באישיות המשורר כבר דברתי בפרק הקודם, ואין פה להביא דוגמאות. השני הוא ההפרזה הערבית המיֻחדה, העולה על כל הגוזמאות אשר במליצת עמים שונים. בן־עזרה באר לנו, כי ההפרזה היתֵרה מַקנָה נוי מיֻחד לשירה ומֻתר להכניס אליה קוים שאינם בגדר המציאות („מיטב השיר כזבו״). בשיריו לכבוד רבי יקותיאל ובשירים רבים אחרים – למשל, שיר הפרוד „הברק או ברק חרב נטושה״ [2]) – השתמש בן־גבירול בהפרזות רבות, ועל־דבר הגוזמאות שכתב במהלל עצמו כבר דֻבר למעלה.

אפשר לאמר, כי המשורר שלט באֹפן נפלא בכל אפני הצורות השיריות. כֹח ההגשמה השירית (פרסוניפיקציה) גדול מאד אצלו, ונפלא מאד הדרך שבו הוא פונה אל רוח־שירתו (ביחוד בשירים „ואת יונה חבצלת שרונים״, „מי זאת כמו שחר עולה ונשקפה״). ההשוָאה (פרַבולה) מגיעה אצלו לפרקים לגֹבה שאין למעלה ממנו (למשל, בשיר „כוכב אשר דרך במשקופנו״).

בשימנו אל לבנו, כי התכונות האלה מסמנות את שירי־העלומים שלו (לפני מות רבי יקותיאל), לא נשאר לנו אלא להשתומם על כֹח הבטוי השירי שהגיע להתפתחות שלֵמה עוד בנערותו של המשורר, ועל יסוד זה

1) „שירי שלמה״, עמוד 35 (לפי השערת גיגר, נכתב השיר לכבוד רבי יונה בן־ג'נאח).
2) צַיֵן „התקופה״, ספר עשירי, עמוד 208.

יְמַהֵר בַּקְּרָב לִלְכֹּד אַדִּירִים   וְלוֹ שֵׁשַׁי וְתַלְמַי וַאֲחִימָן [1]...

וְיוֹלִיד לַעֲמַל־אֶרֶץ מְנַשֶּׁה   וְיָמִיר עַד יְהִי דוֹאֵג כְּנַעֲמָן [2].

לשון נופל על לשון על יסוד שמות־העצם הפרטיים אנו מוצאים כפעם־בפעם בשיריו, אפילו בשיר אחד שיש לחשבו מעין ודוי או סליחה, המתחיל „אפלס מעגלי ואיטיב מעללי", שזה לא־כבר נגלה בין כתבי הגניזה [3], באו בסופו צעצועים רבים מעין אלה שהם מתמיהים אותנו במקום אשר כזה. ובכתב־היד הנשחת מאד נשארו עוד מעטים.

... וְאִם צֶלֶם לְמִיכָה   כְּצַלְמוֹן הָאֲחוֹחִי?

... וְאִם יִהְיֶה כְּאַבְרָם   אֲבִירָם הַקָּרְחִי?

וְאִם יִהְיֶה הֵידָד   אֲשֶׁר בּוֹ יוֹד כַּהֲדָד   בְּלִי יוֹד, אוֹ אֶלְדָּד   כְּבִלְדַּד הַשּׁוּחִי?

ולפעמים השתמש המחבר גם בצעצועי גמטריאות [4].

מן המקור הערבי נובעות בהחלט תמונות ה„נדוד", שצמחו לפנים באהלי הערבים הקדמונים, וכמו־כן גם תמונות ה„פֵּרוּד". המלה „פרוד" היא זרה ללשון כתבי־הקדש, כי כל המניע הזה לא היה ידוע לשירה העברית העתיקה, שצמחה כמעט כֻּלה בזמן שהיה העם יושב ישיבת־קבע בארצו. וכמו־כן התיַשן המניע הזה בחיי הערבים בני הישוב אחרי מחמד, ובכל־זאת עבר בתור עִקר גדול משירת המדבר אל השירה המאֻחרת, ושיר תהלה או כבוד (קצידה) אשר לא הכניס אליו המחבר את המניע הזה נחשב ליצירה חסרת־טעם. המניע הזה היה בחזקת „מֻשכל ראשון" של השירה, וגם המשוררים העברים הֻכרחו לשאת על שכמם את סבל יְרֻשת המדבר הערבי, ויחד עִם המניע הזה לקחו את התמונות הפסֵודוקלַסיות, שהתבטא בהן. כשאנו קוראים למשל את חרוז בן־גבירול בדבר פרוד אוהביו [5]:

רְאִיתִים – וְהֵם עַל הַגְּמַלִּים וְסָר לִבִּי   וְכָשַׁל מְאֹד כֹּחִי וְכָלְתָה אֱיָלוּתִי –

---

1) שלשת בני־הענק האלה הם ילדי אשכול (= היין).

2) הוראת הטור: היין יחדש את הרוח עד שתשכח את דאגות העולם, ויחליף את האדם עד שיהפך השרוי בדאגה לאיש חי בנעימים. גם השיר הזה נתפרסם על־ידי ברודי מן הגניזה בירחון הנ"ל (עמוד 79—80), ובסופו נמצאו פסוקים שקשה להלמם.

3) ברודי פרסם אותו במקום הנזכר, עמוד 86—87.

4) למשל, השיר הידוע שלו המתחיל „שבעים המה הגבורים ויכחידום תשעים שרים" (יין נתן בשבעים אותיות — ו„מים" בגמטריה תשעים). וכן גם ב„שירי שלמה", עמוד 42, החרוז קשה־ההבנה: „והשקני עשרה ועשרה וְחַד־עשר וארבעה וששה".

5) „שירי שלמה", 47; ברודי, פה"ש, 27.

ביחוד אהב בן־גבירול להשתמש בתמורות מליציות של השמות הפרטיים (של עם ישראל, אבות האֻמה וגדוליה, של הגוים שונאי ישראל וכו׳) ונהג את התמורות האלה בדרכים שונים. לפעמים לקח לו במקום הַשֵּׁם עצם או תֹאַר המתאים לו בכתבי־הקֹדש או במסֹרת העם, כמו בחרוז הנזכר („השפיפון מצפון״), או:

קָם עָלַי אֲרִי מְרַצֵּחַ	וּפֶרֶא עֲצָמַי פִּצַּח,
טְרָפַנִי חֲזִיר מְנַפֵּחַ	יָמָּה וְצָפוֹן מְנַגֵּחַ.[1]

ולפרקים החליף את השמות בשֵׁמות קרובים אליהם במעמד, למשל:

הָיִיתִי לְבִזָּה, לְשַׁמָּה, וּלְמִזָּה.[2]

שני הנצרים של הגזע האדומי משמשים פה בשביל אדום כֻּלו מעין התמורה המליצית הנקראה pars pro toto. — ובכלל סלסל המשורר בשמות העצם הפרטיים ועשה מן היחיד רבים ומן הרבים יחיד לתפארת המליצה, וגם קשר את השמות בסמני־היחס [3], והקים צרופים ביניהם על יסוד קשרים חיצונים [4]. את הקוים האלה כֻּלם לקח מן השירה הערבית, שצעצועים כאלה להדר־המליצה נחשבו לה. ויש אשר השתמש בשמות הפרטיים על־פי מובן שרשיהם, לשם הלצה נאה, בשיריו אשר הם בעלי תכֹן בדיחתי במקצת, וגם זה על דרך הערבים. ככה אנו קוראים בשיר אחד על־דבר מעלת היין:

יְרַקֵּד כָּל דְּוֵה־לֵבָב, וְאוּלָם	יְשַׂמַּח כָּל דְּוֵה־לֵבָב [5] וְאַלְמָן
וְגַם יִשְׁתַּחֲווּ לוֹ הַיְגוֹנִים	כְּמוֹ הִשְׁתַּחֲווֹת אַשּׁוּר לְשַׁלְמָן.
יְפַתֶּה נָעֳמוֹ לִבּוֹת חֲכָמִים	וְיַעֲזֹב כָּל קְשֵׁה־לֵב רַךְ וְרַחֲמָן,
יְעוֹדְנוּ יְפַתֶּה לוֹט וְיָסִית	אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ, עֲדֵי יְשַׁלַּח מְהוּמָן,

1) זקש, „שיר השירים״, עמוד ס״ט. ארי—בבל. פרא—ישמעאל. חזיר—עֵשָׂו.

2) בגאלה „שנותינו ספו בדלות וקלות״. ורבי יהודה הלוי כתב גם הוא: „לבִזה ולשַׁמה, למִזה ולשַׁמָּה״ (בשיר „יונה נשאתה״) ובכלל השתמש הרבה בתמורות כאלה.

3) למשל: „מִלּוּדֵי וּמְפוּטַי״ (בפיוט „שזופי פליטי״) וכאלה רבים.

4) למשל: „אֲבִירָם הַקָּרְחִי״ (שהיה בעצה אחת עם קרח, — ברודי, .M. S, 1911, ע׳ 87). ומשורר קדום כתב אפילו: „משֶׁה הַקָּרְחִי״ (קרובו של קֹרח), ואבן ג׳נאח כתב על זה פלפול שלם („הרקמה״, עמוד 140) והראה, כי זה על דרך הערבים: פרעון מוסי (פַּרְעֹה של משֶׁה).

5) נכפל בחרוז אחד. כנראה, טעות המעתיק.

גֵּאֶה בתור כנוי אלהים, על יסוד הפסוק „גאות לבש"). וכמו־כן נמצאו בפיוט הזה עוד תארים הידועים לנו מן הספרות הפיטנית הקודמת („זך" על יצחק. „מרום" על אלהים. „תרשישים", „מליץ" על מלאך וכו') והמחבר השתמש בהם בשפע. אמנם תארים מדרשיים לא נמצאו כאן הרבה, כי בן־גבירול לא היה בקי בספרות המדרשים, וכנראה, הכיר ממנה רק מניעים ידועים שהֻשקעו ביצירת הפיוטים [1].

בתמונות שאולות מן הספרות הִרבּה בן־גבירול להשתמש בשירת־הקֹדש שלו, אבל הכשרון שלו נכר בזה שהבין לצרף אותן, וגם לערב בהן תמונות חיות בכֹח־דמיונו, והמזיגה הזאת עלתה יפה והעלתה על פיוטיו חֵן מיחד. הנה, למשל, התמונה הידועה:

וְהַשְּׁפִיפוֹן מִצָּפוֹן כְּשִׁבֹּלֶת שְׁטָפַנִי,
וְהַצַּיָּד שָׁלַח יָד וְהַצָּפִיר וְהַשָּׂעִיר. [2]

אף כי כל הקוים לקוחים כאן מן הספרות העתיקה, והם רחוקים אלה מאלה בזמן ובמקום, הנה הם מצטרפים בשלֵמותם לתמונה חזקה, המשפעת על הדמיון – בהסח הדעת מן הנמשָׁלים הכלולים בהם. בדרך זה נכתב גם הפיוט

שְׁנֵי זֵיתִים נִכְרָתִים בְּגַן נָעוּל יַצְהִירוּ. [3]

הכשרון של המשורר לִמד אותו להשתמש בתמונות המסורות ומנע אותו מתמונות מוזרות מעין התמורה: „פִּצֵּל לח לוז וערמון" וכיוצא בה, שנחשבו לסֹלת נקיה בעיני הפיטנים מבית־המדרש הקלירי, ובאמת נתנו ליצירתם טעם לפגם. ואמנם אין להכחיש, כי לפרקים בִּקש בן־גבירול מרצונו הטוב לחַקות את הזרות של הפיטנים הראשונים ולהראות, כי אינו נופל מהם בכֹח־המצאתו. בודאי המקרים היחידים האלה שַׁיכים לתקופת הילדות של יצירת המשורר.

---

1) רֹב הקוים המדרשיים שהשתמש בהם בן־גבירול נמצאו גם באגדה התלמודית. הפיוט שלו „שטר עלי בעדים וקנין", הסובב על שאלת אנטונינוס: „גוף ונשמה יכולים לפטור זה את זה" ועל תשובת רבי: „הרכיב חִגר על גבי סומא", הוא „תוכחה" אחת מספרות גדולה ורחבה שטפלה בנושא הזה. — והתמונה „חזיר יער", שהמשורר משתמש בה לעתים קרובות בשביל „עֵשָׂו", נמצאה גם היא באגדה התלמודית (עַיֵּן זקש, „שיר השירים", ע"ד). הרבה קוים לקח בן־גבירול גם מן התרגומים.

2) פזמון לשבעה עשר בתמוז („שעה נאסר"). ובסדור התימנים הנדפס בירושלים („תכלאל", חלק א, דף ר"ג, ע"ב) נשתנה החרוז הזה מכל וכל, ואין לדעת, אם חבר בן־גבירול שתי מהדורות מהשיר, או היתה בו יד המעתיקים.

3) מאורה לשבת־חנֻכּה. למשל התמונה: „הצמֵאה, והנכֵאה אשר תמיד לך תִּלֵיל, סמוך ידה בבן־דודה הנקרָא שמו חֲכַלִיל ותכניסם לגן בֹּשׂם וְחֻפָּתם בהוד תכליל".

כי תרגום התמונות והבטוי השירי בכלל מן השפה הערבית לעברית — הלקוחה מכתבי־הקדש – העלה מבלי־משים תמונות דומות או קרובות מאוצר־הירשה של היצירה העברית. במדה ידועה השפיע כאן מקור הלשון על הבטוי האמנותי. וכמו־כן מצאו המשוררים הספרדים לפניהם ביצירות הערבים הרבה תמונות מקוריות (ערביות), שלא יכול להשיג אותן מי שלא יצא מתוך־תוכה של המציאות הערבית, הרבה תמונות מֻתְנות בלשון ובמסרות הקדומות ובחיים המיֻחדים של העם היוצר, רמזים, זכרונות, מבטָאים, פתגמים שונים, חדושים לשוניים בעלי גַון לאֻמי טהור, וכל הַקִּוים האלה היו פרפראות לשירה שנתנו בה טעם ונחשבו לתפארת לה, ויחד עם־זה לא נתנו בשום אפן להֵעָתק כצורתם אל היצירה העברית מסבת זרותם לאפק היהודי הלאֻמי. ומכיון שלא רצו המשוררים לוַתֵּר עליהם לגמרי, הֻכרחו להתחכם ולמצא להם קוים עבריים כמתכֻנתם של אלה, כלומר: לפשפש במכמני המסֹרת העברית ולהעלות משם תמונות ורמזים תמורת המופתים הערביים, וכה עלה בידם ליַהֵד את שירת־החֹל בבחינת־מה. כשרון המשורר התבַּלט בזה שהבין לברר לו מתוך המסֹרת קוים נאותים, חיים וקימים בשביל נשמת הקורא העברי שבזמנו, מבלי לערב בשירתו מניעים עתיקים אשר כבר נמר צבעם ולא נתנו עוד להִתָּפש בדמיון, רק במוח בלבד. ואמנם גם קוים ארכיאולוגיים טהורים מצאו להם מקום בשירה הספרדית לעת־הצֹרך בתור צעצועים מיֻחדים, הבאים לשמָם והַנָּאים לענינָם. ולגבי־זה נחשבה חריפות ההמצאה למעלה יתֵרה. ככה רואים אנו, כי למרות שנוי המניעים ותנאי ההתפתחות של שתי המסרות השיריות, העברית והערבית, היה גם איזה צד־שָוה בהשפעתם על הבטוי האמנותי הספרדי.

והנה הבטוי השירתי של בן־גבירול בפיוטיו הדתיים קשור הרבה במסֹרת הלאֻמית. כשאנו קוראים ב„עֲקֵדה" הידועה שלו את הבית הראשון:

אָז (נ"א אֲזַי) בְּהַר מוֹר דָץ יוֹנַת אֵלֶם,
בְּקַחְתּוֹ אֵיתָן לְעוֹלָה וְשָׁלֶם 1),
גֵּאָה בְחָנוֹ: קַח זֶה הָעֶלֶם
תְּרוּמָה לַאדֹנָי קֹדֶשׁ!

אנו מרגישים, כי כל התארים המשמשים פה תמורת העצם (המסונימיות) לקוחים מן המקרא (הר־מור במקום הר המוריה. יונת־אלם. אֵיתָן במקום אברהם, על יסוד האגדה התלמודית כי איתן האזרחי הוא אברהם־אבינו.

1) בסדורים הנדפסים (בסליחות מנהג פולין וליטא וגם יתר [illegible]) מנֻקד על־הרֹב: וְשָׁלֵם, וזה מסרס את כל בנין המשפט ומובנו. „שָׁלֶם" הוא היחיד מן „שְׁלָמִים", על דרך הפיטָנים, כמו שפֵרש את זאת רבי דוד אבודרהם (תשלום אבודרהם, 21).

ורבי שלמה הבבלי לקחו בסגנון הזה חלק בראש. הוא נכנס אל המסרת השירית ואי־אפשר היה למשוררים לפטרו בלא־כלום.

המשוררים הספרדים נִצלו ממכשולי ההפרזה בסגנון זה על־ידי המסֹרת השנית שהטביעה את חותמה על שירתם, זו המסֹרת הערבית. בנגוד לשירה העברית הקודמת שהיתה כֻּלה שירת־„קֹדש" ונכתבה לשֵׁם עבודת בית־הכנסת — היתה השירה הערבית כֻּלה שירת־חֹל וכּוּנה לסַפּק את הצרכים הספרותיים. הפיוט הדתי (של עבודת אלהים) לא התפתח אצל הערבים, והמשוררים המעטים, שכתבו זמירות בשבח יראת־אלהים, העבודה, התשובה ויום־הדין וגם השתמשו בפסוקי הקראן ועשו בהם „כִּוּנים" פיוטיים, ודרשו עליהם מה שדרשו ובארו אותם כמו שבארו, — כמו אַבּוּ עַתְּאהִיָה וסיעתו — לא השפיעו הרבה על המשכילים הערבים, ועוד יותר דלה היתה השפעתם על המשכילים העברים, כי דבריהם היו פסולים בעיניהם מחשש עבודה זרה. והנה גם השירה הערבית המאֻחרה לקתה באותו החסרון אשר שָׂרר בפיוט העברי. כי בראשית ימי מלכות עַבָּאס פָּסק מַעין היצירה הערבית החפשית במדה מֻרבה והמשוררים חשבו את־עצמם בבחינת אחרונים (אֶפיגונים) והשתדלו לחַקות את דברי היוצרים הקודמים. המסֹרת קנתה לה שלטון חזק בשירה הערבית, וכל כשרון מקורי, אשר לא מצא חֵפצו בארָחות הכבושות ובתפקיד המחַקה והשתדל לבקוע לו דרך מיֻחד בשירתו, נחשב למהַפך מסֻכּן, אף כי באמת לא השתחרר גם הוא מכבלי המסֹרת לגמרי, — ורק אחרי מלחמה גדולה, הגיע בידו ובידי מעריציו לקבוע לו מקום בספרות ובעולם־הרוח של המשכילים. כמו שהראיתי כבר במקום אחר 1), היתה השירה הערבית בעִקרה שירה קְלַסית־מחַקה (פְּסֶוּדוֹקְלַסית), בנויה על השירה העתיקה של תקופת הסכלות (ג׳אהִלִיָה, לאמר הזמנים שקדמו לביאת מחמד), היא שירת המדבר. גם בשירה הערבית חצצה — במדה מֻרבה — הספרות בין היצירה ובין החיים, אף כי החזיון הזה לא היה כל־כך מקיף כמו בספרות העברית, ועוד נשארה למשוררים אפשרות רחבה של ראִיה ישרה אל החיים ושל בטוי יצירתי חדש ומקורי. על־כן למדו ממנה המשוררים הספרדים לא רק מסֹרת חדשה ושונה מהמסֹרת הלאֻמית ביסודה ובהתפתחותה, כי־אם גם את ההערכה היצירתית של החיים כמו שהם.

כשם שהשפעת המסֹרת העברית מסַמנת את שירת־הקֹדש של המשוררים הספרדים, כי ממנה לֻקחה זו, ככה המסֹרת הערבית נכרת בכל־הקפה בשירת־החֹל שלהם, אף כי הסגת הגבולות האלה קָרתה לעתים קרובות. מצד אחד קלטו המשוררים את הבטוי האמנותי הערבי לתוכם ולא יכלו להסיח את דעתם ממנו גם בשירת־הקֹדש, ומן הצד השני בקשו להכניס נֹפך מן המסֹרת הלאֻמית אל שירת־החֹל, תנאים שונים הכריחו אותם לדָבר זה.

1) במאמרי „מבוא לתולדות השירה העברית בספרד", שנדפס בהמשכים ב„הצפירה" השבועית, שנת הרצ״ה.

מקורי תמונות שיריות, ולא כל אדם שָׁלַט במכמניה שלטון כביר עד כדי לברר לו את הקוים הדרושים לו באֹפן מַצלח, וגם לא כל משורר היה בעל טעם במדה הגונה כדי להביא את הסגנון האמנותי בתחומים הנתונים לו לידי שלֵמות ידועה. לגבי־זה היה הפיטן הקדמון יוסי בן־יוסי פשוט יותר וקרוב במדה ידועה אל הדרישות העתיקות הבלתי־אמצעיות של השירה, ופה ושם אפשר גם למצא אצלו תמונות ושברי־תמונות הנובעות מתוך ראיה ישרה של החיים, מבלי אמצעות הַסֵפר. גם בקרב הפיטנים המאֻחרים נמצאו בעלי כשרון אמנותי, שהבינו לצרף את הקוים השיריים המקֻבלים לשלֵמות אמנותית גדולה, כמו הפיטן האיטלקי רבי משה בן־שמואל בן־אבשלום, אשר בפיוטו „אז בקשֹב ענו עלה אל הר העברים" נתן לנו בלשון עברית מרֻסקה תמונה דרַמַטית כבירה של משה רבנו בעת מיתתו על יסוד הקוים המדרשיים. גם הפיטן הקדום, אשר מסר את יצירת אדם וחוה בשיר ארמי „אֲתַנה שבחיה דְחַי עַל עָלְמין", היה משורר בעל כשרון מֻבהק. אך דוקא הפיוט הרשמי המאֻחר – ומה־גם ראש המדברים שבוֹ רבי אלעזר בריבי קליר – נטה לדרכים אחרים. הוא עזב את החיים לגמרי. כל התמונות השיריות נרקמו מִקוים שנמצאו בספרות העתיקה (כתבי־הקדש והמדרשים, שבהם היה כֹח הקלירי גדול מאד) וקנה־המדה האמנותי אבד. הפיטנים לא הבחינו בין קוים גדולים לבין קוים פעוטים – הלא כל דברי התורה יצאו מרועה אחד ואין הבדל בין כתוב זה לכתוב זה מהכתובים הקדושים, וכמעט אחת היתה לפיטנים המאֻחרים, איזה קו לקחו להם לתמונה השירית, ובלבד שהצלצול הלשוני יהי חזק ויפה. אפשר לאמר, כי דוקא הקוים הצדדיים, הרחוקים מחוג־הראיה המצוי, לקחו את לב הפיטנים ונחשבו בעיניהם לדקים מן הדקים. והטעם הפיוטי שלהם לא מצא שום דפי בהתנַונות התמונה על־ידי זה. אין מן הצֹרך כאן להביא דוגמאות – הן כל קורא הפיוטים ימצא אותן על כל צעד וצעד. מובן מאליו, כי הפיוטים האלה נהפכו לחידות במדה מרֻבה. דרושה ידיעה מקפת בספרות המדרשית כדי למצֹא את הקוים, אשר שמשו לפיטנים בשביל הבטוי האמנותי שלהם, ולהכיר את התמונה שהעבירו לפנינו. אבל הסגנון המוזר הזה משך אחריו לבות רבים. כמו שמצא לו הפלפול של חריפי פומבדיתא גואלים – בכל הזמנים – שבקשו לחַקותו ולעשות כמתכֻנתו ועוד להרבות עליו כרכורי־מוח, ככה גֵרתה חריפות לשון־התמונות הפיטנית, שגם היא נזונה כֻלה מן הספר, את יֵצר הפיטנים המאֻחרים, עד אשר נעשתה שפתם לשון רמזים – רחוקים מאד לפעמים.

תוצאת הדבר היתה, כי במליצה ובשירה העברית התפתח סגנון מיֻחד, מעין אותו הסגנון של „עמוסי ירכי נחשון", אשר השתמשו בו – לפי המסרת – חכמי התלמוד בשעת חֵרום כדי להסתיר את דבריהם מן השונאים הנכרים. כל ההשאלות, התמורות, הרמיזות, התארים ולפעמים גם ההשוָאות ויתר מכשירי הבטוי האמנותי נבנו על יסוד ספורי כתבי־הקדש, מליצות הנביאים ודברי המדרשים, לרבות הפסוקים העמומים ביותר, והקליר־

אל אחד הצנורות של המקור הזה – אל ספרותנו העתיקה – ואמנם בזה חתמו את גזר הדין עליהם; הם הראו, כי אינם אלא אחרונים (אפיגונים). זאת היא נשמת הפיוט הדתי: הוא יָרא, פן יתחַיב בנפשו בהעלותו תמונת אילן וניר נאה, ואינו פוסק ממשנתו. על־כן אין הוא רואה את השמים, כי־אם את „הראי", „העליה" „המתוחים כאהל", ולא את הארץ, כי־אם את ה„ארקים", ה„תלויה על בלימה" וכו'. דוגמה רבת־הענין לגבי־זה הוא ציור יצירת העולם על־ידי אחד הפיטנים הראשונים, יוסי בן־יוסי, שבלי ספק היה בעל כשרון שירי מסֻיָם, בסדר־ה„עבודה" הידוע שלו. הנה הטורים האלה:

גִּלָּה אֲדָמָה לַעֲבוֹדַת אֱנוֹשׁ וְהִדְשִׁיאָהּ שִׂיחַ וְעֵשֶׂב מַזְרִיעַ זָרַע.

גַּם נָטַע בְּעֵדֶן גַּן רַעֲנָנָה לְחֻפַּת כְּבוּדַת אַדִּירֵי חֵפֶץ.

גָּמַר לְהַעֲלִים אוֹר שִׁבְעָתַיִם וְעָרַךְ נֵרוֹת לִמְשׁל בַּיּוֹם וּבַלָּיְלָה.

גְּבוּל לֹא יַשִּׂיגוּ וְלָכֶת לֹא יְאַחֵרוּ עַד מְשָׁרֵת אֹהֶל יַדְמִימֵם בָּעֵמֶק.

גָּאוּ מִמַּיִם בְּרִיחֵי תְהוֹמוֹת אֲפִיקֵי מָגֵן שְׁנוּנֵי חִצִּים.

גָּנַז מֵהֶם לְמִשְׁתֵּה נְצָחִים וְהֵכִין בָּם כֶּלֶא לַצִּיר הַבֹּרֵחַ.

גְּבֹהֵי עוֹף צָצוּ מֵרֶקֶק־מַיִם לֶאֱכֹל שֻׁלְחַן־מֶלֶךְ וְחֵיל צְבָאוֹתָיו.

גָּזַר לְתוֹעֲבַת (או: לְתַעֵב) עוֹף לֹא טָהוֹר – עַד בּוֹא תִּשְׁבִּי – עֹרְבִים כִּלְכְּלוּהוּ. 1)

אנו מרגישים, כי כל בריאת־העולם כשהיא לעצמה אינה כדאי. הפיטן לא רצה להכיר אותה בעשרה וביפיה הבלתי־אמצעי, העקר היה לו התכלית אשר נקבעה לבריאה מטעם המסֹרת הספרותית הקדושה. בהתאָמה לזאת כל הבטוי האמנותי אינו לקוח מן החיים, כי־אם מן הספרים, – מי שלא יזכור את הפסוק המפֹרש בתורה: „ומשרתו יהושע בן־נון נער לא ימוש מתוך האהל", לא יבין את סוד בריאת „הנרות למשל ביום ובלילה", אשר נמנו למלא את תפקידם באמונה עד שיעמדו בעמק אַילון. את „בריחי תהומות, אפיקי מגן, שנוני חצים" – אלה התנינים ודגי הלויָתן – בודאי לא ראה המחבר בעיניו וספק אם שִוה אותם לפניו ברוח־דמיונו; די היה לו, כי לקח אותם מספר איוב (פרק מ), לאמר, סמך על דמיון המשורר הקדמון ועל בטויו האמנותי. גלוי, כי לא הדמיון היצירתי צָר פה את התמונות השיריות, כי־אם כֹח הזכרון בספרות המקֻבלת, ובמקום צֵרוף המראות המוחשיים לאחדות אמנותית בא כאן צֵרוף קַוים המסֻמנים במבטאים מקֻבלים לתמונה מחֻדשה כל־שהיא. הַצֵרוף המחֻדש הזה מסַמן את כֹח־הכשרון של הפיטן. הספרות היתה עשירה מאד במבטָאים ובקַוים ששמשו

1) קֹבץ מעשי ידי גאונים קדמונים (ברלין, תרט״ז), II, עמוד 2.

הנה התברר לנו, כי הבטוי הלשוני של שירת בן־גבירול מתנה במסֹרת כפולה, העברית והערבית, אלא שמטעמים מובנים ההשפעה העברית היא חזקה כאן הרבה יותר, — ומלבד זאת, כי גדלתו של המשורר נמצאה בכֹח שלטונו הלשוני הכביר. התנאים האלה הם בחזקתם גם ביחס לבטוי האמנותי של המשורר, אף כי בו ההשפעה הערבית מתבלטת יותר מאשר בסגנון הלשוני. והנה דרכי המליצה והשירה הם באמת ישנים־נושנים והגיעו אצל כל העמים לגֹבה ידוע, ולמרות כללותם האנושית קבלו אצל עמים שונים גונים מיֻחדים על יסוד כשרונותיהם ונטיותיהם. ככה נמצאו הרבה צדדים שוים במליצה העברית השירית ובמליצה היונית העתיקה, ויחד עם זאת נמצא גם קו מבדיל ביניהן. שתיהן השתמשו בכל מיני תמונות שיריות, וההבדל העקרי היה באפן שמושן וביחס ההדדי שבין התמונות — ובמדה ידועה גם בתֹכן התמונות. אולם שתיהן לקחו את התמונות השיריות על־הרֹב מן החיים — משפע אין־סוף של העולם החיצוני (הטבע) והתרשמותו הבלתי־אמצעית בעולם הפנימי (בנשמה). המשורר העתיק השתמש בתמונות שלקחו את עיניו ושפעלו בהכרח יסודי על כֹח דמיונו, ובזה הוא סוד השפעתו האדירה על הדורות. הפשטות וההכרחיות של משלים מעין „כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף" או „והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו" ודומיהם היא היא עצם כֹח הבטוי האמנותי של כתבי־הקֹדש. את זאת מרגישים אנו בכל פסוק ופסוק שב„שיר השירים". אפילו „התהיה" (הרפלקסיה) שצמחה על יסוד הראיה הראשונה ושהתפתחה יחד עם התפתחות החיים הנשמתיים, והגיעה לגֹבה גדול בספרי אחדים מן הנביאים ובמזמורי התהלים, גם היא עוד קשורה באפן חזק בטבע. נקח לדוגמה את דברי המשורר האלהי הנערץ: „כאיל תארג על אפיקי מים — כן נפשי תערג אליך אלהים", או „תהום אל תהום קורא לקול צנוריך — כל משבריך וגליך עלי עברו". אולם כשחדרה השירה אל עבודת האלהים, התחילה להשען על המסֹרת העתיקה, וכמו שהיו הנביאים המאֻחרים חוזרים על רעיונות הנביאים הקדמונים מבלי להוסיף עליהם כמעט כלום, ככה קשטו משוררי גדֻלת־אלהים את ספורי התורה, ורק הוסיפו עליהם פה ושם קוים לתפארת השירה. אלה הם המזמורים המוסרים לנו „שיחות מני קדם" (ע"ח, ק"ה, ק"ו), מדרשים שיריים הבנוים על ספורי מעשים ידועים לכל העם. נקח את הפסוק: „שלח מלך ויתירהו — מושל עמים ויפתחהו". התמונה הכללית הזאת מובנה בכל־הקפה רק למי שיודע את דברי ימי יוסף מתוך „ספר בראשית". מן הסוג השירי הזה התפתחה כל שירת־הקֹדש של היהדות, שמצאה את בטויה במדרשים ובפיוטי בית־הכנסת. היא לא היתה עוד חפשית וטבעית, כי שרשיה לא נמצאו באדמה — רק בספר. הספרות הקדושה — ולא ארבעה ועשרים הספרים בלבד, כי־אם גם במדה מרֻבה הספרים התלמודיים והמדרשיים — היתה לחלק יסודי של החיים היהודיים. ויש אשר חצצה בין האדם ובין החיים כמו שהם. המשוררים הדתיים עזבו מעט־מעט את המקור הנצחי של השירה — הטבע והשתקפותו הבלתי־אמצעית בלב האדם — ופנו

וְאָמוּת בְּמַכְאוֹבִי – וְנֶגְדִּי צֳרִי־גִלְעָד, וְאֶמְצָא אֱלֵי מַיִם – וְגִיחוֹן לְעֻמָּתִי.

הצמצום הלשוני בחרוזים האלה הגיע למעלת השלמות, שאי־אפשר להוסיף עליה, ואין אנו יכולים להוציא אפילו מלה אחת או להחליפנה באחרת, אם לא נרצה לשנות את מובן המחבר היסודי. המשורר התגבר בחרוזים מעין אלה על כל המעצורים הלשוניים, על לחץ המשקל ועל דרישות החרוז, ולא וִתר על רוח השפה העברית ותכונת מליצתה המיוחדה וגם לא על התֹכן השירי. ומה־גדולה התנועה, מה רבים הגונים, הקשרים והנגודים, אשר הבין להכניס אל המליצה הקצרה. סוד הצמצום הזה הוא כשרון המשורר הגדול, ועל־ידו התעלה כֹח שירתו מאד. כֹח כזה אנו מוצאים רק בספרות העתיקה הקלַסית, בכתבי־הקֹדש, בפתגמי חכמי יָון, פה ושם במשָלים ידועים ובמליצות בודדות של הספרות התלמודית. מימי הספרות הזאת לא הצליחו משוררים לבטא רעיונות מקיפים ועמֻקים בלשון־תמונות, הכלולה במלים מועטות, כמו שאנו מוצאים בשירת בן־גבירול. נקח טור אחד בן שש מלים:

וּמַדּוּעַ נְתַעֵב כּוֹס? וְעָלֵינוּ שְׁתוֹת דָּמָהּ!

הטור הנפלא בפשטותו הוא חתימת קינה על מות אחד מידידי המחבר, שיר מלא התמרמרות על החיים, אשר רק שירים מעטים דומים אליו בחֹזק הרעיונות ובבהירות התמונות. והנה בשש המלים האלה בטא המשורר רעיון פשוט וגדול: „מדוע האדם פוחד מפני המות, אחרי שנגזר עליו למות על־כרחו?״ את התמיהה הזאת כלל בתמונת ה„כוס״ המשַמשת בספרי־הנביאים (ירמיהו, ישעיהו השני) לסמל הפֻרענות, בזכרו את גלגולה התלמודי בתור רמז למות („רבים שתו, רבים ישתו – כמשתה ראשונים, כן משתה אחרונים״), והספיק להמשיל את תֹכן הכוס – היין – לדם ענבים, בהשתמשו בתמונה הלקוחה מן המקרא, שהתחבבה מאד על המשוררים הספרדים – וכל זה בשש מלים! אמנם ערך הצמצום הלשוני ביצירת בן־גבירול מתגלה לנו בכל־תקפו אם נַשוה אותו לסגנון הקליר, ששאף גם הוא לצמצום הבטוי, והעלה סרוסי לשון לאין־מספר לשם הקִצור וההֹזק. כמובן, לא תמיד השיג המשורר את השלמות בבטויו הלשוני, ויש מקומות ששפתו היא שם לקויה במקצת, כי לא נלטשה כהלכה, אך על־כל־פנים רבים מאד משיריו מצטַינים בתכונה הנפלאה הזאת, שירים קצרים וגם ארֻכים, ובכלל בעלי תֹכן־חֹל, ואפילו בדיחתיים (כמו הסַטירה היפה „שבעים המה הגבורים״) וגם מלאי רגש־קדש (למשל הרשֻיות: „שאָלוני סעִפי התמהים״, „טֶרֶם הֱיוֹתִי חַסְדְּךָ בָּאָנִי״ ודומיהן, גאֻלות ותוכחות שונות), והם מרגליות יקרות של הסגנון העברי בימי־הבֵינים.

הרשם הבלתי־אמצעי, שאנו מקבלים משירת בן־גבירול, מלמדנו, כי יוצרה היה בעל כשרון לשוני אדיר ושלטונו באוצר השפה העברית ובאפני צרופיה היה גדול מאד. ועם־כל־זאת לא נתן בידינו לנתח את סגלת העברית של המשורר ולהראות „בחוש" במה היא עולה על העברית הקודמת של הפיטנים והספרדים הראשונים, כמו שקשה לנו לחלק איזה חזיון על יסוד איכותו.

דבר אחד הוא ברור: העיון בשירת בן־גבירול מלמד אותנו, כי היתה לו שאיפה מרכזית להחיות את כח המליצה העברית העתיקה, הקצרה ורבת־התכן, ולשמור יחד עם־זאת על טהרתה. הצמצום הלשוני הנפלא שבכתבי־הקדש, שהתבטאו בו באפן כל־כך מצלח התכנים השיריים של עם ישראל הטבעי – בתמונות יסודיות הנשגבות בהכרחיותן ובפשטותן – היה למופת לפיטני ישראל ולמשורריו בכל הזמנים. וכאשר צר המצע הזה לתכנים השיריים החדשים – שנתגלגלו דרך כמה צנורות אל תחום היצירה העברית, כמו שאנו רואים עוד במדרשים – הכרחו היוצרים להתגבר על הסתירה הזאת כפי כחותיהם ונטיותיהם. רבי אלעזר בריבי קליר לא רצה לותר על הצמצום החזק שבשפה, ולצרך זה הכרח לשנות את אוצר הלשון מכל וכל – הקנקן נשאר והיין נשפך ברבו. – ואם הפיטנים חשו במועקה הזאת, על אחת כמה וכמה משכילי ישראל בספרד, שקלטו לתוכם את המסרת השירית הערבית, נחלת דורות רבים, עם תמונותיה הדקות והמפתחות, שכמעט לא היה אפשר לצמצם אותן במסגרת העברית הישנה. במלחמת־הלשון הזאת התנכר כח הכשרון. אנו רואים, כי במדה גדולה הצליח רבי שלמה בן־גבירול לכבש את התמונות החדשות אל הדפוס העתיק, מבלי שהרבה להביא קרבנות. הצמצום הלשוני הגיע אצלו למדרגה שאין למעלה ממנה בשירה הספרדית, ובמדה מרבה היה מקורי כפי כח כשרונו ולא נגרר אחרי אפני הבטוי הערבי דוקא. ביחוד אנו רואים זאת ברבים משיריו הדתיים. נקח, למשל, דוגמאות אחדות:

שַׁדַּי אֲשֶׁר יַקְשִׁיב לַדַּל וְיֵעָתֵר, עַד אָן תְּהִי רָחוֹק מֶנִּי וְתִסָּתֵר?

או: שֵׁשׁ נִגְזְרוּ לָצֵאת–עֶבֶד פְּדוּת רוֹצֶה, וּשְׁנֵי עֲבוֹדָתִי–אֵין סוֹף וְאֵין קֵצֶה.

או: שֹׁכְנֵי בָתֵּי חֹמֶר–לָמָּה תִשְׂאוּ עָוֹן? וּמוֹתַר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה אָיִן!...

הָאָדָם הַנִּכְאֶה! פְּקַח עֵינֶיךָ וּרְאֵה: מֵאַיִן מוֹצָאֲךָ וְאָנָה מוּבָאֲךָ?

קִצְּךָ עָנִי, אֶבְיוֹן, נִמְשַׁל כַּקִּיקָיוֹן, שֶׁבִּן־לַיְלָה הָיָה, וְעַד בֹּקֶר לֹא חָיָה.

או איזה חרוזים משירי־החל:

וְלָבַשׁ לַיְלָה שִׁרְיוֹן אֲפֵלָה – וְרַעַם בַּחֲנִית־בָּרָק דְּקָרוֹ.

או: וְיוֹנָה עֲלֵי אָמִיר תְּקוֹנֵן עֲלֵי פֵרוּד אֲחוֹתָהּ אֲשֶׁר נָדְדָה, וְתֶהֱמֶה כְּחֶמְיָתִי.

המשורר הגרַנָדי רצון. עוד דוגמאות נמצאו בפיוט „שליט ירכב" הנזכר: „על כֵּס מכְרְכָּב" (משם־עצם „כרכֹּב"), „מלך מהֻדָּר על כס מאֻדָּר". — כל־אלה ברוח הפיטנים.

גם שמות־עצם רבים הנוהגים אצל הפיטנים הכניס רבי שלמה בן־גבירול אל פיוטיו (מֶרץ, עֶרץ, אֶדר, סֶנף וכו') 1), כל אלה השמות נגזרו מפעלים — ולפעמים שלא כהלכה (סֶנֶף — צורת הקל — בעוד שהפֹּעל נמצא בכתבי־הקֹדש בפִּעל) — ולהפך גזר לו בן־גבירול, ושוב על־פי נוסח הפיטנים, פעלים מן השמות 2). ויש אשר לקח לו מלים ארמיות ונתן להן צורה עברית והכשירן בזאת לפיוטיו, וידוע, כי גם זה הוא מנהג הפיטנים הרגיל 3). ככה נהג בפיוטים הדתיים בכל מקום וגם בשירי־החֹל כשנזדמן לו „דֹחק השיר". מכל הדברים האלה אנו רואים, עד־כמה היה המשורר קבוע באֹפן בטויו הלשוני במסֹרת הערבית והספרדית הקודמת לו מצד אחד ובמסֹרת הפיטנית מן הצד השני. אבל, כמובן, הוא מסַמן התקדמות גדולה מאד בספרות הפיוטית, כי סוף־סוף — הניבים הפיטניים הם אצלו מעטים לפי־הערך וכאִלו לא באו רק לקָרב את השיר אל הסוג הישן והמקֻבל, ולקבוע לו מקום בסדור התפלה, ובאמת הצליח בזה להוציא את הפיוטים הישנים מן השמוש ולתת במקומם יצירות חדשות העולות עליהם בטוב־טעמן לאין־ערך.

עד כאן הדברים אמורים בחֹמר הַמִּלָּתִי (הַלֶּכְּסיקלי) של השפה העברית והצורות הדקדוקיות (ובעִקר האֶטימולוגיות) שקבל המשורר בירֻשה או שחִדש מעצמו. אמנם כשנרצה להגיע מן הפרטים האלה אל הכלל ולָדין על הבטוי הלשוני של בן־גבירול כמו שהוא, בתור חטיבה שלֵמה ומיֻחדה, הנה יקשה לנו הדבר הזה מאד, כי טעם־הלשון שלנו השתַּנה שנוי יסודי תחת השפעת הלשונות האירופיות הסבוכות והמאריכות הרבת יותר וגם הטעם השירי שלנו השתַּנה מאד, ואין אנו יכולים להעריך כהלכה את רשומי המשקל הערבי והדרישות המליציות הערביות בלשון שירת בן־גבירול. אנו רשאים לגשת אל הלשון הזאת אך ורק בקנה־מדה היסטורי ולחקור אותה במסגרתה ובחוליָתה. די לנו בסקירה שטחית על שירת בן־גבירול, כדי להוָכח, כי כֹח המשורר הזה בבטוי הלשוני הטהור היה גדול לאין־ערך מכֹּח הראשונים — עד־כמה שיש בידינו להוציא משפט על יסוד יצירותיהם שנשמרו לנו.

1) למשל ב„מגן" שלו ליום־כפור: „אבן בחן פנה מיֻקרת" בבית אחד „כאשר לא תוכל ספור כוכבי ערץ... להג בשמעו ויַעַן במרץ". וכן הסך שמות נקבה לזכר כמנהג הפיטנים. למשל, ב„עקדה" הנזכרת, „פן אגור מפני ה א ב ח" (מלשון אִבחת חרב) ועוד רבים (ועַיֵּן לעיל).

2) למשל, „טִכֵּסַת זרעו" (ב„מגן" הנזכר), „יען אשכים ואאַמֵּ ש" (מִשרש „אמש". בתוכחה הנזכרת). וכן גם „לִבְלֵר כנגדם עשרה באין סוף" (מן השם „לבלר"! בפיוט „שוכן עד מאז". סדר רב עמרם, כ"ט, ע"ב; שפתי רננות (ליברנו, תרכ"ה), דף קכ"א—קכ"ב) ועוד.

3) „מגיס" (עַיֵּן למעלה בהערה). „נֹגה סְפַרְבַר" (מִמלת „ספרפרא") בפיוט „לאדיר נורא עלילות". סדר רב עמרב, כ"ו, ע"ב; שפתי רננות, קל"ו.

שלו. על־הרב נהג מדה ישרה בשמוש המלים האלה ולא הגדיש את הסאה, אולם יש אשר „חשף את זרוע עֻזו" וניבים מחֻדשים שמצא אצל הפיטנים או שחִדש כמתכֻנתם נשפכו כמעין המתגבר. ככה עשה ב„רשות" ל„סדר עבודת יום הכפורים" 1) ובפיוט המוזר קצת ליום הכפורים: „שזופי פליטי, אפופי עיטי" 2), וכן ב„הושענא" אחת שנמצאה בסדור התימנים: „שַׁלִּיט יִרְכַּב עַל כֵּס מְכֻרְכָּב" 3).

ביחוד קשה היה לבן־גבירול הֶעדר שמות־התאַר בעברית, זהו חסרון־השפה המציק למשוררים העברים עד ימֵינו. הוא השתדל להִפטר מן הדבר הזה על־ידי מלים מחֻדשות כמעשה הפיטנים הקודמים. ככה כתב בשיר אחד:

שָׁהִיא מְשֹׁהֶמֶת כֻּלָּהּ מְיֻשְׁפָה 4)

בגזרו שמות־תאַר מן שמות־העצם „שֹהַם" ו„יָשפה" בדרך הבינוני מבנין הכבד, כמו שנהגו הערבים לעשות בכל שמות־העצם שלהם. המסֹרת הערבית והמסֹרת הפיטנית יחד לִמדו את המשורר לעשות את הדבר הזה, שלא נתקררה ממנו דעתו של רבי משה בן־עזרה 5). וכמו־כן גזר לו שם־תאַר מן שם־העצם „פנינה" וכתב:

וְנַפְשֵׁנוּ פְּנִינִיָּה 6), —

ואף הצורה הזאת, שגם היא הֵנָּה ערבית טהורה, לא השביעה את

---

1) המתחלת: „ארוממך חזקי וחלקי" (בספר „עבודת ישראל" לרבי ישראל קבחי; תשלום אבודרהם, 34 וכו'). למשל: „עגמתי בלחצי ומַחֲצִי. פרוך ביד חורצִי וקורצִי. צפיתי לאומצי ועולצי. כי הוא יוציא. קְצִץ חוט שביצי ושביסי (נ"א: „ציצי" גם „סיסי"). רחק עסיסי ודם רסיסי. שבת מגיסי וסר בסיסי. אמרתי: אתה מחסי".

2) סדר רב עמרם, נ"ה; תשלום אבודרהם, 118—120. הזרות של הפיוט מֻתנה בזה, שהוא סובב כֻּלו על חרוז — „טִי" ההוזר ארבע פעמים בכל בית. דוגמה: „בחורי חניטי, ילדי מעוטי, בעדת קשוטי, כללי וכרטי... ושועטי ובועטי ושוחטי ומורטי ויורפי וחורטי וחולטי ושולטי".

3) מצאתיה בכתב־יד ברלין, 4⁰ 576. ומכיון שחתום בה „שלמה" ומטבעו של בן־גבירול נכּר בה, אני מיַחס אותה אליו. הבית הראשון: „שליט ירכב על כֵּס מכרכב. עד אן אשכב בגלות מעֻכּב? ואנא גאל־נא, גאה, גאל, גלגל־נא! אנא שמר־נא, שמר שאר שושנה", והשני: „לעם פס כרום (מלשון כרום־זֻלות) פס. נתפש ונרפס. ועורר נחפש כטל דק מחֻספס. אנא זרק נא צלולי (=מימי) ציק צְנָה, אנא פתח־נא, פיק (=הפיק) פצומת כְּנָה" וכן הלאה. אין ספק, כי יש כאן חִקוי לדברים ישנים שהיו לו למופת, וידוע כי מספר ה„הושענות" היה גדול לאין־ערך כבר בימי רב סעדיה גאון, כפי שהעיד על זה בסדורו (עַיֵּן שטינשנידר ברשימת בודליאנה הגדולה על סדור רב סעדיה), ובודאי נמצאו בקרבן רבות העשויות כמתכֹנת זו.

4) „שירי שלמה", 40; ברודי, שה"ש, 30 למטה.

5) „ואמנם טצות מונה להשתמש בשמות האלה כדרך הפעלים: „שהיא משחמת כלה מישפה", „ונפש פניניה" (כתאב אלמחאצ'רה, כ"י, דף קי"א, עמוד א).

6) „שירי שלמה", 16. וכן שם, 36: „שמש וירח מבֵין מאוריה ובבין פניניה רוח פניניָה"

„פתאים הומים כדֻבים, אשר לא ידעו חָזון וספר ולא יכלו לקרוא אגרת" (הכַּונה לאגרת כתובה על־פי כל כללי המליצה), ובן־גבירול הצעיר ראה חובה לעצמו לַלַמד אותם את כללי הלשון העברית הקדושה, ואף כי היה עוד נער ולא האמין כי הדבר הזה יהיה לאֵל ידו, התעורר לדברי בעל־החלום, אשר צעק אליו: „קום ועשה — כי יד ה' אותך עוזרת", וחבר את השיר הדקדוקי שנשאר רק חלקו לפלֵטה. הוא פרט בו את שלשלת היוחסין של השפה העברית, אשר „דָרֵי שחקים יתנו בה יום ביום אֶדר לעוטה אור כמו אדרת", זו שהיתה לפנים „שפת כל היקום" — קֹדם דור הפלגה, ובה דברו אבות עם ישראל ולא עזבוה „בארץ לועזים" (במצרים). -- „ריב יש לי בכם, שארית יעקב, אם תשכחו שפה מאד נבחרת". המשורר ראה את־עצמו כיורשו של „בן־חֲכַלְיָה" — הלוחם הראשון שקם להגן על הלשון העברית כאשר „נהפכה אחרת".

אך בן־גבירול לא זכה בשפה העברית מן ההפקר. הוא עבד עבודה רבה וקשה — עד אשר כבש את המבצר העתיק הזה:

וּמַתְכֹּנֶת לְשׁוֹן עֵבֶר עֲמֻקָּה וְקָשָׁה לַאֲחֵי מוּסָר וּבִינִים,
וּבִינָהּ מִפְּלִיאֵי הַתְּבוּנוֹת, וְאֵינָהּ כִּי אִם לְחַדֵּי־רַעֲיוֹנִים
כְּבֵדָה הִיא לְנִכְבַּדֵּי תְבוּנָה... 1)

בכל שירתו מֻרגשת מלחמת־הבטוי, שבה בָּשַׁל הכֹּח־היוצר. במלחמה זו נסה בכל מיני כלי־נשק שבאו לידו, ומכל מלַמדיו בקש לו דעת. על־דבר השפעת המליצים הקודמים כבר דֻבר למעלה. אך בן־גבירול לא נמנע גם מִלמוד מן הפיטנים הישנים, הזרים לרוח הספרדים. כשצר לו מצע כתבי־הקֹדש, כשקשה היה לו לכבש את שירתו אל מסגרת הנחלה הלשונית הקדושה, הקלַסית, אבל המצֻמצמה — אחרי אשר הפך והטף בה בכל כֹּח־כשרונו, בקש לו עצה לחרוג מן המסגרת הזאת ולהרחיב את מעגל־הקסמים שהיה נתון בו. מן הפיטנים למד להכניס אל לשונו מלים משניות ומאֻחרות 2), או גם ניבים שחדשו הפיטנים האלה 3), ביחוד בפיוטים הדתיים

---

1) „שירי שלמה", 16.

2) בפיוטים ההלכיים (עַיֵן „התקופה", ספר עשירי, 199) השתמש, כמובן, במלים תלמודיות רבות לצֹרך הענין וסִגל אליהן גם את סגנון הפיוט כֻלו. לא כן עשה ביתר הפיוטים (מלבד הנקובים בפנים), ואפילו בתוכחה המתחלת „שטר עלי בעדים וקנין" (סדר רב עמרם גאון, II, דפוס וַרשה, ל"ז, ע"ב; תשלום אבודרהם, ברלין, תר"ס, 4--7) נמצאו רק מעט מלים מאֻחרות ומחֻדשות. פה ושם אנו מוצאים גם ברשֻיות „לא פ ח ו ת ולא יותר" (זקש, „שיר השירים", קי"ט) ואפילו בשירי־החֹל „כתבם על לחיינו לְסִמָּן" (בשיר שפרסם ברודי מן הגניזה) וכדומה.

3) למשל, „שחקים רקע, אַרְ קִ י ם תקע" (המלה הארמית ארקא) — „שיר השירים" (זקש), עמוד נ"ד; וכן „אֲדָר", „טנף", „מֶרץ", „צֶרץ" (עַיֵן למטה) ועוד ועוד.

אפשר היה עוד להוסיף מיני סרוסים שונים, שגרם המשקל הערבי ללשון העברית בשירת הספרדים הראשונים וביצירת בן־גבירול בכלל. אך אחרי כל הסרוסים האלה חוט של חן מתוח על הסגנון העברי של משוררנו. רק במקרים יוצאים מן הכלל, במעטים משירי־הנעורים וביצירות־חפזון אחרות שפתו לקויה במדה שיש בה כדי לדחות את הנפש היפה. רבים מן הסרוסים האלה נבלעים בשפת המשורר השוטפת, פה ושם הם מכניסים מעין איזה מֶלח אל לשון השיר, ביחוד במקום שהמשורר בא במרי ובתלונה, כי כאן הם נאים לתֹכן ומשַמשים מעין בטוי מיֻחד לו. בכלל סוד הכשרון של בן־גבירול נמצאה גם אמנות השפה – במדה שלא זכה לה אחד הקוֹדמים. עוד בימי־עלומיו הראה בשירתו, עד־כמה כשרון מחוֹנָן יכול לשאת ולתת בשפה העברית, ואיש לא הבין לחצוב פנינים מהרי המליצה העברית כמוהו. אין לראות הפרָזה בדברים שכתב על סגֻלת שירתו:

(השיר) יַרְבֶּה דְבַר צַחוֹת, לֹא לַעֲגֵי שָׂפָה.

כָּל בַּעֲלֵי הַשִּׁיר חָרְדוּ לִקְרָאתוֹ –

אֵיךְ יַעֲטוּ בֹשֶׁת, קָלוֹן וְגַם חֶרְפָּה. 1)

ביחס למשוררים הקודמים ולבני זמנו היה בן־גבירול „דובר צחות", מבַקש לו ארחות־בטוי חפשיות ויַשָרות, נוסף על כשרון החזיון השירי שלו. ועל־כן צדק רבי משה בן־עזרה בחשבו אותו לאבי השירה העברית בספרד. הוא לא גִלה את השירה הזאת, אבל היה הראשון (אם לא נחשב את הנגיד ורבי יוסף בן־חסדאי) שהפך אותה ממלאכה לאמנות, הוא הראה את האפשרֻיות הגדולות הגנוזות בה, שלא חדרה אליהן עין הראשונים מפני רפיונם וחֻלשת כשרונם. הוא סִגל את הלשון העברית לבטוי תכנים לא מליציים בלבד, כי־אם גם שיריים, יותר דקים ועמֻקים.

מילדותו שגה בן־גבירול באהבת הלשון העברית. את האהבה הזאת בִטא בהקדמת השיר שכתב בדקדוק הלשון, הענק, הוא הביט אל כנסת־ישראל שבזמנו וראה, כי „נשמדה ממנה שפת קדש וכמעט היתה נעדרת", „חצים מדבר באדומית וחצים בשפת קדר הקודרת" 2). והדבר הזה הוסיף „כאֵב על כאבו ויהי עצור בכליותיו כאש בוערת". אפשר לחשב, כי מלבד הסיעה הקטנה של המשכילים העברים בספרד נמצא המון גדול של אנשים אשר ידיעותיהם בשפה העברית היו מצֻמצמות מאד, „פיות נסכרו כאלמים",

---

1) בסוף שירו לכבוד רבי שמואל הנגיד („שירי שלמה", 40; ברודי, שה״ש, 32).

2) בשיר הענק („שירי שלמה", 57; „תפארת שיבה", הוא ספר חיובל לצונץ, ברלין, תרמ״ד, עמוד 193). התֹאר „קודרת" לשפה הערבית בפי בן־גבירול, שכתב ספרים שלמים בשפה זו.

בנה לו צורת זכר מן הנקבה [1] וצורת נקבה מן הזכר [2], צורת יחיד מהמלים שנמצאו במקרא רק ברבים [3] ועוד יותר הִרבה לבנות צורות רבים מהשמות המשמשים לפי חֻקֵי השפה רק ביחיד – רבוי שירי – [4]. אמנם בדרך הזה נהגו כמוהו כל המשוררים הספרדים הקודמים והמאֻחרים, כי מבלעדיו לא עצרו כֹח למצֹא להם מלים מספיקות בשביל החרוז הסובב, ביחוד בשירים הארֻכים, ומפני־זה נעשה להם להתר גמור [5]. לצֹרך החרוז בנה בן־גבירול – כמו בן־כלפון ורבי שמואל הנגיד – שמות־הפֹעל על משקל „פְעִילָה" במספר גדול מאד [6] והשמות האלה הם באמת חקוי לשמות־הפֹעל הערביים (צורות המַצְדַר השונות) הנמצאים בסופי החרוזים לרֹב. כמו־כן הֻכרח בן־גבירול לעבֹור לפרקים על חֻקי שמוש הלשון העברית לצֹרך המשקל, להכניס מלים קצרות שלא במקומן [7] או להשתמש בצרופי־לשון שלא נמצאו במקרא [8], ויש אשר המטבע הערבי בולט בצרופים האלה [9]. והמטבע הזה שורר לפרקים במקוֹמות שלא נמצא שם דֹחק המשקל [10] ומראֶה כי תִרגם המשורר במחשבתו מבטאים מן השפה הערבית. לפעמים דָחק המשקל את המחבר לחַדש לו מלים מן השרשים הישָנים על־פי משקל דקדוקי שהוא מוטל בספק [11].

1) למשל, „בִּין" במקום „בִּינָה" לרֹב. וכדומה, ביחוד בשירים הדתיים („אֶבַח" מן „אִבחת").

2) „עוצית" מן עוץ (עַיֵן למעלה בהערה), וכדומה.

3) „ועץ אֲהַב בגֵו האהבה נוטע" (ברודי, שה"ש, 23) — יחיד מן אֲהָבִים. ביחוד בשירים הדתיים (רֶצֶף מן „רצפים" במגן ליום־הכפורים; „שֶׁלֶם" מן שלמים בעקֵדה).

4) מנהג זה נפרץ מאד בשיריו — על יסוד „אהבים, רננים, הרוניך" ועוד צורות שיריות בודדות במקרא. — למשל: גאונים, יגונים, הונים, אסונים וכו' וכו' (בשיר עטה הוד, „שירי שלמה", 13—18). השמוש תגדיר בצורות השיריות האלה נותן כאן טעם לפגם.

5) אפילו המדקדק רבי אברהם בן־עזרא מתחיל שיר אחד: „אֵי יָשֵן מחדש ג י ל י ם" (דיואן, הוצאת איגר, עמוד 87) מבלי דֹחק המשקל כלל.

6) למשל, „ויגגף נגיפה" („שירי שלמה" 9), „שזיפה" (שם), „אנפה" (מן „ויתאנף", שם), „פרישה" (לחישת צפעוני, שם, 28), „כחישה" (שם) ועוד. גם בן־כלפון השתמש בזה הרבה, וגם הנגיד, ביהוד בשיריו הגדולים (שירה, תהלה).

7) למשל, „אנה פנותך א ך והיום מאד פנה" (ברודי, שה"ש, 31), „אל תלכי אל כי אותו בחיתך וכו'" (שם).

8) למשל, „רצתי לְקִרְבָתָהּ" (שם) במקום „לקראתה" מדֹחק המשקל. ויש עוד.

9) שם, 25: „ואסר כַּאֲנִי קושר הלקיו". זו המלה הערבית כַּאֲנִי = כאלו אני.

10) למשל המבטא (שם, 23): „נַפְשִׁי פדות שיר מהלל" הוא המבטא הערבי „נפסי פדאה" המבטא העברי המתאים הוא: „אני כפרתם", שהיה סגור בזמן התנאים. רבי יהודה הלוי כתב בשיר „יוני גֵיאָיוֹת" — „ומרֹב הכְחָשִים דְלָקְתַם נְחָשִים" (כך מנֻקד בפרוש בכ"י; ועַיֵן שטינשנידר רשימת כ"י אוצר־הספרים שבברלין, I, 1878, עמוד 29), כדרך הערבים הנוהגים דין נקבה ברבוי אֲשָבור של הזכר.

11) למשל, „ועובדי כוכבים להודות סְרָבִים" על־פי משקל פַּעָל במקום משקל פּוֹעל של הבינוני, מן השרש העברי המאֻחר סָרֵב — מלה ארמית ומשנית (שה"ש לברודי, עמוד 36), ואולי הבין את המלה סָרָבִים (יחזקאל, ב, ו) באופן כזה (= מַמרים) וזאת היא חֵרות גדולה, כי מובנה קוֹצים.

זה יכול להסמך על השניות הגדולה השוררת בשמוש החטף במסרת כתבי־הקדש, ומכל־מקום נטל לו חרות יתרה מכפי מדת האפשרות. לפרקים הפך גם את השוא הנע לשוא נח. לשנות את היתד לתנועה 1). וכה נהג להפוך בשוא הנח, כי עשה ממנו שוא נע והפך את התנועה ליתד 2), ויש אשר משך גם את האות השואית שבסוף המלה אל ראשית התבה הבאה אחריה ובזה הפך את התנועה ליתד 3). כל אלה המגרעות אשר נהג בהן לפרקים גם רבי יהודה הלוי ובסוף ימיו התחרט על הדבר 4) – נדרשו לגנאי לשירת בן־גבירול בפי שונאיו ומקנאיו בחיים וגם בפי המדקדקים שהשיגו עליו אחרי מותו – כפי עדות רבי משה בן־עזרה – וגם דעת רבי אברהם בן־עזרא לא היתה נוחה ממנה 5).

המשקל הערבי דרש עוד קרבנות מצד הלשון העברית. לפרקים הכרח המשורר לשנות את המשקל הדקדוקי לשם המשקל השירי והדבר הזה נחשב לו למגרעת גדולה 6). בשירי בן־גבירול אין סרוסים מבהקים כאלה. לעמת־זאת לא הקפיד לפרקים בצורת־המין הדקדוקית והתיר לעצמו לערבב צורות זכר ונקבה 7), ביחוד כשלקח לו לנושא זכר תמונה משלית שצורתה הדקדוקית היא נקבה, וגם בזה הלך בעקבות הקודמים 8). לצרך המשקל

ובן־גבירול הרבה לעשות כך. למשל, בשירו לכבוד הנגיד (ברודי, „שיר השירים", 31): „ואזי עניתיה", „כצלות שמואל", „כלה באהבתו" וכן: „אני שערה והם קלעי אבנים („שירי שלמה", 14). ובאזהרות השקולות: „שמר לבי מענה, היה במאד נענה" וצוד ועוד.

1) כמו השוא במלת „קלעי" (עין בהערה הקודמת), „ולא יכלו שאתם הענגים" (ש"ש, 15).

2) למשל, „אותו בחיתך לא תהיי צופה" (ברודי, „שיר השירים", 31) ועוד רבים.

3) כמו שהשיגו תלמידי מנחם על דונש בכתבו: „ובלע חיים אשר יצר ספים" — שזהו לפי המשקל: יצ־רספים (תשובות, I, 22). ובן־גבירול כתב: „אל קול הנער" וזהו במשקל: אל קו־להנער (זקש, „שיר השירים", פריז, תרכ"ח, עמוד ק"ל), או „מאן בוא יבוא" = מא־נבוא יבוא (שם, קס"ד) וכן „דבקת ביגונך" = דבק־תביגונך („שירי שלמה", 4). בסקירה ראשונה יש לחשב כי עשה בן־גבירול גם להפך — ומשך את השוא הנע בראש המלה לסוף התבה הקודמת להיות שם לנח, למען הפוך את היתד לתנועה, למשל, בשיר „מי זאת כמו שחר" (ברודי, „שיר השירים", 30—32) בכמה מקומות, אך אינו כך, כי במשקל טויל השלישי ערבב המשורר הרבה צורות מהטויל הראשון, העקרי.

4) כוזרי, מאמר ב, סמן ע"ח ועוד; וברחבה במחברת הפרחון, דף ד—ה.

5) בספר „צחות" קבל הראב"ע על שיר „מהלך יחידה תשבי", שיש בו קלקול הנקוד.

6) כמו שכתב דונש: „עדי נצל רגלי" ורבי יצחק בן־שאול: „קרב לבי וכליותי" ובן־ג'נאח התעצם אתם בספר „הרקמה" ולמד עליהם זכות (עין תשובות תלמידי מנחם, I, 56; „הרקמה", 11, 31; „התקופה", ספר עשירי, 161).

7) למשל, בקינה על מות רבי יקותיאל: „או הנשמות לעלות יפצרו" (ברודי, שה"ש, 12). צורות כאלה — שישנן גם במקרא — נמצאו לרב בשירה הספרדית (בשיר הידוע של רבי יהודה הלוי: „יצו האל לדל שואל ו י ה י ו דלתיו פתוחות"). גם בשיר לכבוד רבי יקותיאל: „ושפתותיו בכל עת נאמנים", „ויהיו משאלותיו לו נתונים" (ברודי, שם, 11) ועוד ועוד.

8) המשורר האלמוני, שכתב שיר לכבוד דונש, קרא לבן־קפרון בשם־גנאי „העז" (הוראת המלה הספרדית קפרון) והעלה בשירו: „אהתבונן לשד עז עם ח ב ר י ו" (תשובות תלמידי מנחם, II, 29). ובן־גבירול התחיל את ה„עקדה" הידועה: „אז בהר מר דק יונת אלם" (יצחק אבינו!).

נכתבו ב„נהר המגיל" שלשים ותשעה [1]), ומן השירים אשר פרסמו אחר־כך הרכבי, ברודי ודודזון, הרב הגדול הוא גם־כן על־פי המשקל הזה. בקצב אחד כתב בן־גבירול שירי תהלה וכבוד, ושירי לעג וטרוניה, שירי־מהלל הטבע וסתם שירים — ובטא בקצב הזה את אהבתו ושמחתו וגם את שנאתו ויגונו, ולא זו בלבד, כי גם מספר מסֻים של שיריו הדתיים השקולים (רב שיריו הדתיים הם במשקל חפשי של שווי מספר ההברות, בלי הקפדה ביתדות ובתנועות) — הרשֻיות — עשוי במתכֹנת זו. לעֻמת זאת לא הִרבה המשורר להשתמש במשקלים אחרים — מלבד שנים: האחד הוא רג'ז הערבי („נהר החרוז" של בן־דנאן: שתי תנועות ויתד שלש פעמים, והיתד האחרונה מתקצרת לפרקים לתנועה, ביחוד בסוף החרוז), והשני הוא המשקל השלישי של הטַוִיל הערבי („נהר הארך" של בן־דנאן: שתי תנועות ויתד ושתי תנועות) ובו נהג ביחוד בשיריו הדתיים [2]). ביתר המשקלים נמצאו רק שירים בודדים ממנו [3]).

גם באפני סגול הלשון העברית לדרישות המשקל הערבי, בכל אותם „תקוני" הלשון שהתירו המשוררים לעצמם בתור „דחק השיר" עשה בן־גבירול כמעשה הקודמים. וטענות תלמידי מנחם על דונש בן־לברט, כי השחית במשקל הערבי שלו את לשון־הקדש, הן בחזקתן גם כלפי משוררנו. בשיריו לא נמנע מֵעשות הרבה דברים למֹרת רוח המדקדקים, המקפידים על טהרת מסֹרת הנקוד והבטוי המקֻבל של המלים העבריות. כמה פעמים הפך את הנקֻדה הרפה של אותיות הח"ע בסוף המלה (הפתח הגנובה) לנקֻדה שלמה, כדי להוציא „תנועה" משקלית הדרושה לחפצו [4]). גם בִּטל את החטפים והפכם לשְׁוָאים נחים לשַׁנות את היתדות לתנועות [5]). אמנם לגבי־

---

1) וגם שיר אחד שהשמיטו דוקס ופרסמו גיגר בסוף מחברתו האשכנזית על גבירול.

2) למשל „שחר אבקשך צורי ומִשגבי", „שאל להודות לך לבי ולא יכול", „שער פתח, דודי, קומה פתח שער" ועוד חמש־עשרה „רשֻיות" וכן בשירי־החֹל: „שוגה בחיק ילדות", וגם „מי זאת כמו שחר עולה ונשקפה" („שירי שלמה", 40; ברודי, שה"ש, 30).

3) שיר אחד נכתב ב„טַוִיל" בצורתו הראשונה, העִקרית, הנפרצה מאד בשירה הערבית: „ידידי! שְׁעֵה מִני, אמָרר בבכיָתי" („שירי שלמה", 40; ברודי, „שיר השירים", 26). שיר אחד („מה לך, יחידה, תשבי דומה כמלך בשבי", „שירי שלמה", 4) הוא במשקל שתי תנועות ויתד (כפול), וזהו על דעת בן־דנאן הצורה השלישית של „נהר החרוז" (רג'ז). שיר אחד („נחר בקראי גרוני, דבק לחכי לשוני") הוא במשקל „הנהר הפוסק" (מג'תת') על־פי בן־דנאן. לעֻמת זאת חסרים בשירת בן־גבירול משקלים אחדים כמו „בסיט", שהשתמש בו רבי יהודה הלוי בשיריו („לבי במזרח ואנכי בסוף מערב", „ציון הלא תשאלי לשלום אסיריך").

4) למשל, בשני החרוזים:

> לֹא אַחֲרִישׁ עַד אֶחֱרשׁ שִׁירֵי עֲלֵי — לוּחַ לְבַב תֵּבֵל, לְבַל יִמָּחוּ,
>
> שִׂים לִבְּךָ [לְזֹאת] וְהֶעָבִים רְאֵה — כִּי יִסֹּרֵם רוּחַ, וְלֹא נוֹכָחוּ.

ואמנם גם רבי יהודה הלוי ואפילו הראב"ע עשו ככה.

5) כמו שהפך דונש את החטפים של מְחָרְתֵךְ, לַעֲנוֹת, לשואים. ותלמידי מנחם קָבלו עליו.

הזמן הזה, כנראה, נשכחו היצירות המזרחות הישניות האלה בספרד. אין אנו יודעים בברור את המצב שהיה בימי בן־גבירול, אך גלוי הדבר, כי הסגנון הקלירי נמצא בידו, ולפרקים השתדל לחַקותו [1], ואחת היא לנו אם הגיע לידו במקורו או בגלגול אחר (בנוסח נוח קצת יותר, למשל, של רבי יוסף בן־אביתור או אולי בנוסח רב סעדיה גאון, שלא נמנע להחכים את הקליר בחדושי השפה), כי על־כל־פנים השפיע עליו הרבה.

מתוך המסֹרת הזאת בא אלינו המשורר ובפרטים רבים הנוגעים לחיצוניות שירתו — ובמקצת גם לפנימיותה — לא רצה לחַדש אחרי דברי הקודמים. אם נתבונן אל המשקל הנוהג בשיריו, נִוָכח לדעת, עד־כמה נגרר אחרי מנהגי הראשונים. המשקל הזה הוא עני בצורות לפי־הערך, על־כל־פנים אינו עשיר כאותו של רבי משה בן־עזרה ורבי יהודה הלוי [2]. בשורה שלֵמה של שיריו — שירי־חֹל וגם שירי־קֹדש כתובים במשקל — לקח לו בן־גבירול את משקל דונש הידוע לנו מתוך שיר־התהלה שלו לרבי חסדאי והשגותיו על מחברת מנחם (יתד וארבע תנועות), הוא משקל שלא הכירוהו רבים מן המאֻחרים [3]. אולם המשקל החביב עליו ביותר היה „הזג'" הערבי, שקרא לו רבי סעדיה בן־דנאן בעברית: „נהר המגיל" [4] — של יתד ושתי תנועות כפלים ויתד ותנועה. המשקל הזה הוא באמת נוח לשפה העברית מחבְריו ואינו דורש כמוהם מעשי אַלְמות כלפי הנקוד, ועל־כן היה שמושו תדיר מאד. עוד החרוזים המיֻחסים לרב סעדיה גאון נכתבו בו כֻלם [5], וכמו־כן השתמש בו אחד ממעריצי דונש בן־לברט בשיר אשר כתב לכבודו ובגנוּת תלמידי מנחם, ואחריו רבי יצחק בן־שאול, בן־כלפון והנגיד — ביחוד בכל שיריו הארֻכים, וגם בזמן מאֻחר בִּכּרו אותו רבי משה בן־עזרה ורבי יהודה הלוי על יתר המשקלים [6]. אולם חֵלק בן־גבירול במשקל הזה עלה על כֻלם. מששים ותשעת השירים אשר פרסם דוקס בקֹבץ „שירי שלֹמה"

1) בפיוט „שמשי עלה נא זורח" (זקס, „שיר השירים", עמוד ס"ט) נמצא: „לקדקֹד עוצית תפלח", ושֵם הנקבה עוצית (מן עוץ הנרדף בשביל עֵשָׂו) נמצא גם בפיוט הקלירי הידוע „אמץ גבורותיך" („שתי אלה תביא לעוצית בפסח").

2) אמנם מספר שירי הלוי עולה כמה פעמים על מספר שירי גבירול, ועל־כן משקלם עשיר.

3) עַיֵן למעלה בהערה. ובן־דנאן לא הזכיר את המשקל הזה כלל.

4) ב„ספר חשרשים" שלו, ב„פרק בחרוז", שהוציא לאור ניבּויאֶר בספר „מלאכת השיר" (אוקספורד, 1865), עמוד 3 ואילך. כבר אמרתי למעלה בהערה, כי הצורה הזאת מתאימה גם למשקל „ואפר" הערבי בגלגולו העברי המֻכרח. אך בן־דנאן מצא לו משקל אחר בעד ה„ואפר" („נהר העודף", שם, עמוד 14), ואמנם כמעט איש לא כתב במשקל שרשם בן־דנאן ובצורתו זו לא נמצא גם בערבית.

5) עַיֵן לעיל בהערה בראשית הפרק.

6) לְעֻמת זאת הזניח רבי אברהם אבן־עזרא את המשקל הזה בשיריו. בדיואן שלו, הוצאת איגר, נמצאו רק שני שירים (2, 17) ותידות אחדות במשקל זה. ומלבד זאת עוד שירים מעטים („כבודי שש", השירים לכבוד רבנו תם, ועוד).

השירה הדתית הזאת היה ידוע לבן־גבירול, כנראה, מעבודת בית־הכנסת. אמנם לא נודע לנו נוסח הפיוטים אשר נהג בימים ההם בבתי־הכנסיות שבספרד, אך אין ספק שנאמרו שם פיוטים רבים, אף כי נמצאו גם חכמים אדוקים שערערו על סוג התפלות האלה [1] – כי הלא על־כן היה טבוע על רבים מהם החותם של מחברים מקֻבלים מגדולי היהדות הרבנית, כרב סעדיה גאון ורבי יוסף בן־אביתור. אמנם כל הפיוטים האלה – מלבד אחדים מיסודו של בן־אביתור – נשכחו אחר־כך ואת מקומם תפשו פיוטי בן־גבירול והבאים אחריו. אולם אין ספק כי היצירות החדשות האלה המֻצלחות יותר אינן אלא מהדורה משֻׁכללה הרבה יותר של היצירות הקודמות.

מי היו הפיטנים הדתיים, אשר הכיר אותם בן־גבירול וחִקה אותם במִדה ידועה? הנה בימי עלומיו חִקה ב„אזהרותיו" את רבי יצחק בן־גיקטילה [2], אבל החכם הזה היה „אחרון" בימים ההם, כמו בן־זמנו רבי יוסף בן־אביתור, אשר גם סגנונו, כנראה, השפיע על המשורר. השערה מתקבלת על הדעת היא, כי הכיר בן־גבירול גם את יצירות הפיטנים הקודמים המזרחיים – אלה שנעלמו ברבות־הימים לגמרי מן האפק הספרדי. פיוטי יוסי בן־יוסי היו ידועים לרבי יונה בן־ג׳נאח, אשר קרא למחברם בשם „הגדול שבפיטנים" [3], וגם פיוטי רבי אלעזר בירבי קליר, אלה שכבשו לצמיתות את המחזור האיטלקי והמחזור האשכנזי, לא היו זרים למפרע ליהודי ספרד. אנו יודעים, כי רב סעדיה גאון היה ממעריצי הפַּיְטן הזה [4] וחִקה אותו ברבים מפיוטיו, ובלי ספק הגיעו גם יצירותיו עד קצה המערב של כנסת־ישראל, אף כי היו בלי־ספק מוזרות מאד לטעם היהדות הספרדית. יהודי בן־ששת, תלמיד דונש, הכיר את שני „עורכי השיר רב ינאי ורב אלעזר קליר)" ואת דרכי כתיבתם [5] – זה היה כחמשים שנה ויותר קדם בן־גבירול; רבי אברהם בן־עזרא, שחי כמאה שנה אחרי המשורר, לא ידע את פיוטי הקליר בשבתו בספרד והכיר אותם כאשר התגורר באיטליה [6]. בתחום

על השוָא של „מחרתך" (תשובות תלמידי מנחם, I, 24), לקוּת, כנראה, משיר אל הנשמה.

1) בארץ אשכנז או צרפת ערער על הפיוטים חָבר אחד בימי רבי גרשם מאור הגולה, והרב הזה כתב תשובה בזכות הפיוטים (שִׁבלי הלקט השלם, סמן כ"ח). בארץ ספרד היה המערער היותר גדול רבנו יהודה אלברצלוני (בן־ברזילי), שחי כשני דורות אחרי בן־גבירול. הוא כתב, כי אומר הפיוטים הוא בכלל מחרף ומגדף, והעיד על כל הפיוטים שהם „דברי הבאי ודברי בורות אשר לא שערום אבותינו" („ספר העתים", הוצאת „מקיצי נרדמים", קרקוי, תרס"ג, עמוד 252).

2) עַיֵן „התקופה", ספר עשירי, עמוד 188.

3) „ספר השרשים", עמוד 305, מביא בית שלם ממנו. ובעמוד 419 (שרש „פענח"): „... כל הפיטנים... והגדול שבהם יוסי בן יוסי, כי ימצא בדבריו שהם ידועים לו ומפורסמים..."

4) עַיֵן הרכבי, „זכרון לראשונים", ג, עמוד ק"ט — ק"י.

5) „לו אמר כזאת בשיר על מנהג עורכי השיר רב ינאי ורב אלעזר קליר, לא היה כן חוטא..." (תשובות תלמידי מנחם, II, עמוד 37).

6) בפרושו הידוע לקֹהלת, ה, א; ונראה קצת, כי את היותר מוזרים שבפיוטי הקליר כמו „אץ קוצץ" לא ידע הראב"ע כלל.

בארצות המזרח, ושכתב גם הוא שירים רבים בימי נעוריו, — אף כי ב„המצאות" ידועות בשירת בן־גבירול אפשר לראות, אולי, איזה חקוי לשירת הערבי הזה, והנה בדור בן־גבירול חי אחד מגדולי המשוררים הערבים־הספרדים, הוא עלי בן־חַזְם, שכבר דִּבּר עליו למעלה, והדעת נותנת כי בן־גבירול הכיר את יצירת המשורר הזה וקבל רשֶׁם ידוע ממנה, אף כי המניע הראשי שבה — האהבה אל האשה — נשאר זר לו. רשאים אנו לסַכֵּם את הדבר, כי סבל הירֻשה הערבית מֻרגש בשירי בן־גבירול כמעט בכל שורה, ומכל־מקום לא נתן לברר מי הם האישים המשוררים שהטביעו ביחוד את חותמם על שירתו.

גם המופתים העברים של שירת בן־גבירול אינם מחֻוָּרים לנו כל־צרכם. כי רק מעט ידענו על־דבר השירה הקודמת לו בזמן, מלבד שמות המשוררים. אבל גלוי הדבר, כי מצא לפניו שירת־תהלה („מדיח") מפֻתחת מאד 1), וכמו־כן גם שירת־לעג רחבה 2), תלונות רבות על ה„זמן" 3). וכנגדן שירת שמחת החיים והטבע (של רבי שמואל הנגיד) ושירי לצנות סתם, עד אשר כמעט לא נשאר לו מקום להתגדר בו בשירת־החֹל. ואמנם גם בשירת־ה„קֹדש" מצא הכל מוכן לפניו: סדרים שלמים לימים טובים ולימים נוראים, לצומות ולשבתות השנה, כל מיני קרובות ויוצרות ופזמונים וקינות ותוכחות וסליחות, סוגים מסוגים שונים, ושירתו כמעט לא יצאה מתוך המסִלות הכבושות האלה; אפילו אותו הסוג השירתי שהגיע אצלו לשכלול היותר גדול — השיחות (המונולוגים) עם האלהים ועם נשמתו — אינו יצירתו המקורית בלבד, כנראה, ויש לחשב, כי כבר קדמוהו רבים בדבר זה, אף כי לא היה ערך לשירתם, ומפני־זה נשכחה בפני שירתו 4). חלק גדול של

---

1) על־דבר שירת־התהלה דברתי עוד בפרקים הקודמים. ביחוד נכתבו שירי־תהלה רבים לכבוד רבי חסדאי הנשיא בן־שפרוט. מקצתם לא היו שקולים, כמו שירי מנחם, ואולי גם שיר בן־קפרון (המתחיל „לבי במהלך כלה וילך"), הַנִּזכר בתשובת יהודי בן־ששת על השגות תלמידי מנחם (תשובות תלמידי מנחם, II, עמוד 37), ושאריתם היו שקולים, כמו שיר דונש בראשית תשובותיו על מנחם ושיר תלמידי מנחם בראשית תשובותיהם לדברי דונש, וכן גם השיר הַמֻּזכר על־ידי דונש, שלא נודע שֵׁם כותבו (עַיֵּן „התקופה", ספר עשירי, עמוד 154, בהערה). והנה כל השירים האלה שקולים במשקל מוזר של יתד וארבע תנועות, שאין דוגמתו בערבית, ובן־גבירול השתמש בו בשיר המתחיל „תהלת החכמה" לכבוד הנגיד ובאזהרות שלו („שמֹר לבי מענה") ועוד בשירים אחדים („ואֹמר אל תישן" ועוד), והמְאחרים התרחקו ממנו על־הרֹב. משורר אלמוני שכתב שיר־תהלה לכבוד דונש בן־לברט (תשובות תלמידי מנחם, II, עמוד 29 ועמוד 44) השתמש במשקל של הזג׳ או ואפר („הנהר המגיל", יתד ושתי תנועות פעמים, ויתד ותנועה). וכן עשה גם רבי יצחק בן־שאול בשירו לכבוד רבי יעקב בן־גו.

2) לעג (הג׳א) נמצא במדה מְרֻבה בשירי המחלֹקת שבין מנחם ודונש ותלמידיהם, ובו השתמש ביחוד המשורר האלמוני כלפי בן־קפרון (תשובות תלמידי מנחם, II, 29). גם בן־כלפון וביחוד — לפי עדות רבי משה בן־עזרה — המשורר בן־תקנה הצטַינו במקצוע זה.

3) ביחוד בן־כלפון, ובמדה ידועה גם רבי שמואל הנגיד (שיר „הכל היום נסיעה" ועוד).

4) חרוז דונש: „הֲלֹא הַיּוֹם וְאַתְּ חַיָּה, וְאַתְּ מֵתָה בְּמַחְרָתֵךְ", שֶׁגִּנוּ אותו תלמידי מנחם

ערביים, אך אין אנו מכירים את המקורות הראשיים אשר מהם שאבו את הערכים היצירתיים שלהם. וכמו שאין אנו בקיאים בצביונה המיֻחד של התרבות הערבית השולטת בזמנם ובמקומם, ככה נבצר ממנו להבחין עד־כמה היו הסופרים העברים נעוצים בתרבות זו. על דונש בן־לברט שמענו, שהיה יליד בגדד, המטרופולין של הערבים בימים ההם ומרכז תרבותם, אולם עוד בילדותו נתגלגל אל עיר פאס והתחנך שם, בקצה המערב של הישוב הערבי, במקום שמצב ההשכלה היה נמוך לפי־הערך; ואף־על־פי־כן מלאו לבו „לחַדש" את המשקל הערבי בשירה העברית ולהתגאות בהמצאתו זו על בני המזרח, ובבואו אל ספרד הביט בעין־בוז אל משכילי הארץ הזאת, שלא זכו כמוהו לצאת לאויר־העולם במטרופולין של המזרח. אולם מחבורי דונש במחקר הלשון העברית קל מאד להכיר, כי ידיעותיו במקצוע מדע־הלשון, שהתפתח בישיבות הערבים בבצרה ובכופה, היו רזות ושטחיות; ואם נלמד מזה גזרה שוה על השכלתו הכללית, יֵצא, כי גם תפישתו בשירה הערבית היתה מצֻמצמת מאד. ואמנם המליצים והמשוררים הבאים אחריו למדו ממנו להשתמש במשקל היתדות והתנועות – אך לא ממנו קבלו את השכלתם הערבית, כי־אם מן המקורות הראשונים – מן הספרות, ובלי ספק גדלו הרבה ממנו בהקף ידיעותיהם ובעמקן, כמו שעלו עליו גם המדקדקים המאֻחרים רבי יהודה חיוג ורבי יונה בן־ג'נאח בעֹצם הבנתם את שיטות מדע־הלשון הערבי. היצירה העברית לא חדלה כל הימים לקבל השפעה – חדשה לבקרים – מהיצירה הערבית. המשוררים המאֻחרים הרבו לחזור על המקורות הערביים הישנים שנחשבו לכלילי השלֵמות 1). אבל מלבד הספרות העתיקה הקלַסית, השפיעה עליהם – בלי ספק – באֹפן מֻבהק גם התרבות השַלטת בזמנם, לרבות היוצרים הערבים החיים עם תביעותיהם הספרותיות ואפני יצירתם. אפשר לאמר, כי הסופרים הערבים בספרד חיו בתחום ההשכלה ה ע ר ב י ת־ה ס פ ר ד י ת, זו שהתגבשה בתור חטיבה מיֻחדה – בהכרח תנאי המרחק הגיאוגרפי מהמרכז העתיק, המזרחי – ולא לקחה חלק בחבלי היצירה המזרחית, כי־אם קבלה את היצירה הזאת לאחר־זמן כשנהפכה זו לקנין ספרותי מֻסכם במדה ידועה – ולעֻמת־זאת העלתה לה יצירה משלה, על יסוד הספרות העתיקה, מתוך חוליָתה ומתוך דרישות סביבתה. דרך הצנור הזה הגיעו גם יצירות־המזרח אל תוך עולם המשכיל העברי; ומי יודע, כמה זמן עבר, עד אשר נעשו אלה לרכוש הרבים. ככה לא התברר הדבר, אם הכיר רבי שלמה בן־גבירול את שירת המהפך הספרותי הידוע אלמֻתַנַבִּי, שחי קרוב למאה שנה לפניו

1) המליץ הערבי הידוע אבן־קתיבה כתב בהקדמת ספרו על השיר ועל המשוררים (הוצאת de Goeje, לידן, 1904; וכבר יצאה לאור על־ידי נֶלְדֶקֶה בספרו Beiträge z. Kenntn. d. Poes. d. Arab, 1864), כי רבים ממשכילי דורו מכבדים את שירי הראשונים בגלל קדמות זמנם ומזלזלים בשירת המאחרים. זו ההשקפה „אם ראשונים כמלאכים, אנו כבני־אדם". הקונסרבטיביות הזאת שלטה בקרב המשכילים הערבים בכל הזמנים.

עד האריות שבחבורה, בני דור בן־גבירול, הנגיד ורבי יוסף בן־חסדאי, והתברר לנו, כי כבר היתה מסֹרת קבועה לספרות החדשה הזאת, והדבר מובן מאליו, שינק בן־גבירול מן המסֹרת האמורה. מכיון שכבר מצא לפניו דברים מן המוכן, היה בימי־ילדותו מחַקה באפן־כתיבתו את המשוררים העברים הקודמים, כדרך כל משורר מתחיל. אולם כשרונו המקורי התבלט במהרה, והוא החכים את רבותיו והרים את השירה הספרדית למדרגה גבוהה הרבה יותר. מן הראוי לחקור בתחִלה את סבל־הירֻשה שקבל המשורר, את ההשפעות הזרות הנכּרות בשירתו, ביחוד בראשיתה, ולראות אחר־כך, עד־כמה הוסיף על המסֹרת וחִדש מעצמו, כדי לעמוד על האפי המיֻחד של יצירתו ולהגיע למקומו בשירה העברית.

סבל־הירֻשה הנזכר כלל את המסֹרת הספרותית הערבית ואת המסֹרת העברית הלאֻמית. והנה אשר למסֹרת הערבית, ששמשה מופת לכל היצירה העברית בספרד, ידיעותינו הן חלקיות ולקויות. עד־היום לא נחקרו כהלכה תולדות הספרות הערבית, אין לנו סקירה מַקפת התפתחותה, הזרמים השונים שהתבלטו בקרבה, הגורמים החברתיים והאישיים אשר מצאו בה את בטוים הנאמן, והשפעתה ההיסטורית על הסביבה ועל הדורות הבאים. כל ידיעותינו במקצוע החשוב הזה הן מקֻטעות מאד, קשה לנו להעביר קו־חלוקה בין הדורות השונים, אין אנו יכולים להעריך כהוגן את היוצרים המאֻחרים ואת חדושיהם. בקצרה: גן נעול לפנינו ועוד לא נמצא המפתח אליו. ואם הערך התרבותי של הספרות הערבית בשביל נשמת המשכילים הערביים אינו מחֻוָר לנו — על אחת כמה וכמה שקשה לנו למצא את החוטים המחַברים אותה עם הספרות העברית, אשר יצאה מחוליָתה. בדרך־כלל יודעים אנו, כי השתמשו הסופרים העברים במופתים

דונש העיד, כי הקודמים ורב סעדיה בכללם לא השתמשו במשקל הערבי בשיריהם (ספר ההשגות על סעדיה גאון, ברסלוי, 1866, עמוד 31). וכן העידו גם תלמידי מנחם בתשובותיהם על דונש (תשובות תלמידי מנחם, וינה, 1870, עמוד 27). אך דונש בעצמו הביא שני חרוזים שקולים לרב סעדיה גאון, הלא הם:

א) וְכָל חָכָם אֲהוֹכִיחַ בְּמִלַּי, וְלֹא לֵצִים מְשַׂנְּאֵי הָאֱלֹהִים.

ב) לְהֶחָכָם אֲשֶׁר יִשְׁתֶּה דְּבָרָיו, וְלֹא יִשְׁתֶּה בְּמִזְרַק דַּם גְּפָנִים.

ועַיֵּן: הרכבי, „זכרון לראשונים", ג, עמוד כ"ו — כ"ז, קמ"ל, קצ"ו. והוא גם שִׁער, כי החרוז,

כְּתָבוֹ בֶן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרִים לְהָפֵר עֲצַת עָנָן אֲשֶׁר פָּשַׁע וּמָרַד,

הוא לרב סעדיה (שם, קצ"ז — קצ"ח). ואפשר, כי ר"ב סעדיה נהג כך רק במליצת ענִיני־חֹל ולא בתפלות, ודונש הכניס את המשקל הזה גם אל הפיוטים הדתיים. על־דבר המשקל הערבי בשירה העברית בכלל כתבו ברודי: Studien zu den Dichtungen Jehuda Halevi's, I. (ברלין, 1895) והלֵפּר (J. Q. R. New Ser. IV, 1913—14, עמוד 153—224) ברֹב ענין.

אֲשֶׁר תִּזְכֹּר בְּרִית נֹחַ בְּקַשְׁתָּהּ וְתַבְרִיק בִּלְחָיֶיהָ בְרָקִים,

וְעֵת תִּצְמָא – עֲנָנֶיהָ תְּצַוֶּה, וְהֵמָּה הַבְּדֹלַחִים מְפִיקִים.1)

נדמה, כי גם האהבה הזאת היא סמל בת־שירתו; אולם הצבעים, שבהם השתמש המשורר כאן, מלַמדים אותנו הרבה.

אך כל תענוגי העולם, ואפילו מחזות הטבע, אשר נגע בהם המשורר לפרקים בקצה מטהו, היו רק ערכים צדדיים לו. מרכז מחשבותיו וגעגועיו היה ה„אלהים", אותו הכֹּח הגדול העליון, אשר אליו נמשכה נפשו מילדותו. בתוך מצוקות־הנפש מצא את הַשַּׁלוה הנכונה בפרישותו מן העולם הזה ובהתיַחדותו עם נפשו ואלהיו. לפרקים היה זוכה להארה נפלאה, שוכח את המציאות ואת כל פגעיה – או כמו שאמר עליו בן־עזרה: מתרחק מן הענינים הארציים – ואז הרגיש, כי „מאומה אין אתו מלבד לבבו וסודו" ונפשו היתה „רצה בגלגלי גבוהים". הרגעים האלה היו היותר מאֻשרים בחייו – אותה השעה הגדולה של קֹרת־רוח, הטובה מכל חיי העולם הזה. ברגעים אלה צמחו ה„רְשֻׁיות" הנפלאות שלו ושירת „כתר־מלכות" הנערצה – שנכתבו ב„רוח־הקֹדש" ובשלֵמות מיֻחדה – כֻּלן שירת־היחיד כמזמורי התהלים וכמוהם נעשו בהכרח לשירת־הקֹדש של כל האֻמה. לא נפריז על המדה, אם נאמר כי מימי היצירה הגדולה של כתבי־הקֹדש – חזיונות הנביאים ורחשי משוררי התהלים – עד ימי רבי שלמה בן־גבירול „לא בא כבשֶׂם הזה" באוצרות היצירה הלאֻמית.

ככה בקש המשורר ומצא את נחמתו באלהים. – איזה ניצוץ מנשמתו של הנביא הגדול מענתות נמצא בקרבו, כי אליו דמה באהבתו ובשנאתו, בהתיחדותו עם נשמתו ובאמונתו הגדולה ובהרגשת הקשר החזק שבינו ובין אלהים, וכמוהו נרדף על־ידי הרבים בחייו והתקדש אחרי מותו. כאשר הכירה גולת ישראל את ערך יצירתו ונתנה לשירת־האלהים שלו את המקום הראוי לה במקדש קדשי האֻמה – שִׁלמה בזה למשורר את הגמול על כל הרעה שמצאה אותו בחייו.

ז

המשפט אשר הוציא רבי משה בן־עזרה, כי בן־גבירול היה הראשון אשר פתח למשוררי ישראל את שערי השירה הערבית השקולה, בלי ספק יש בו מעין הפרְזה. בפרקים הקודמים השתדלתי למסור סקירה על המליצים והמשוררים העברים בספרד שקדמו בזמנם לבן־גבירול, מימי מנחם ודונש בן־לברט, זה שנחשב לאֲבִי המשקל החדש בשירה העברית 2)

1) השיר נדפס על־ידי ברודי בירחון .M. G. W. J, 1911, עמוד 83.

2) עַיֵן „התקופה", ספר עשירי, עמוד 154 — 155. שם הערותי, כי הדבר הזה צריך עיון

יורו וְיַגִּידוּ לְאָדָם נִפְלְאוֹת־ אֵל מִמְּסִלּוֹתָם אֲשֶׁר אָרְחוּ. 1)

וכמו־כן נשא המשורר את משלו גם על האביב. השיר הנחמד שלו על עבי־האביב 2) הוא בלי־ספק אחד הדברים היותר מעֻלים של השירה העברית הספרדית בכלל ושירת־הטבע הספרדית בפרט.

שירת היין לא מצאה בבן־גבירול גואל חזק, כמו שהיה רבי שמואל הנגיד. ובכל־זאת נמצאו ממנו שירים בשבח המשקה הזה, ה„מוליד לעמל־ארץ מְנַשֶּׁה" (המשכיח את תלאות החיים), אשר „ישתחוו לו היגונים כמו השתחוות אשור לשלמן" (למלך שלמנאסר). שיר אחד המֻקדש לידיד אשר קרא לו: „הכון וזכרה קריאת בת־אביחיל להמן", לאמר – הזמין אותו אל המשתה, נכתב בבדיחות ובהמון רמזים, כנאה לתֹכן הדבר 3). עוד שיר שני — בדיחותי לגמרי – מְיֻחס לרבי שלמה בן־גבירול, הוא שיר־הלעג על משה הכילי שהזמינו לסעֻדת פורים ונתן לו מים במקום יין. אם באמת השיר הזה (שחתום בו „שלמה") הוא מעשה משוררנו, הוא מלמד אותנו, כי לא העֹקץ ההתולי (הַסַּטירה), כי־אם גם הצחוק הבריא (ההומור) היה ידוע לו, וצר מאד, שלא השתמש בו בשירים אחרים.

שאלה חשובה היא, איך התיחס המשורר לַקֻּשה שבכל „הבלי" העולם הזה – לאהבת האשה. כפי שהבאתי כבר למעלה, יש לשער, אשר נשאר המשורר רַוָּק כל ימיו. יש מי שמשער עליו, אם נשתמש במבטא המשורר החדש, כי „שיר אחד לא ידעה נפשו – שיר עלומים ואהבה". באמת יש לנו רשות לחשב, כי לאהבת האשה לא היה ערך גדול בנשמת בן־גבירול, על־כל־פנים לא נמצא בשירתו הֵד מתאים לאהבה הזאת, כפי שאנו רואים אותו, למשל, בשירת רבי משה בן־עזרה ורבי יהודה הלוי. אבל אין להוציא מזה, כי היה המשורר חפשי לגמרי מרגש האהבה, ולבקש איזה יסודות פיסיולוגיים לַדָּבר. בפתיחת שירים אחדים, שבהם המשורר פונה אל בת־שירתו בדברי אהבה ומתאר את ה„יונה" שלו, נמצאה בת־קול חלושה של הרגש הזה, ביותר חזק ציור האהובה בשיר אחד:

עֲזָבַתְנִי וְעָלְתָה לַשְּׁחָקִים אֲשֶׁר יָפוּ בְּצַוָּארָהּ עֲנָקִים,
אֲשֶׁר תֹּאמַר – וְתִמְשֹׁךְ הַלְּבָבוֹת, וְאִם הָיוּ שְׂפָתֶיהָ מְתוּקִים.
חֲרָבוֹת מִנְּדָנֶיהָ שְׁלוּפוֹת, רְמָחִים לַהֲרֹג כֻּלְיָהּ 4) מְרִיקִים.
תְּיָעֵץ לִי בְּעֵינֶיהָ – וְתַעֲרֹג כְּאַיָּלָה צְמֵאָה אֶל אֲפִיקִים,

1) „שירי שלמה", עמוד 20. גם באגרות שד״ל.
2) „שירי שלמה", 34. ועַיֵּן גם בעמוד 7.
3) ברודי הדפיס את השיר, הלקוי בכ״י הגניזה, במקום הנ״ל, 79—80.
4) זהו כנגד המשקל, ואולי נקד המשורר כֻּלְיָהּ והשתמש אחר־כן ברבים מהכרח השיר.

וְאִישׁ יֵדַע אֲשֶׁר אֵדַע – לְבָבוֹ קֵץ הֱיוֹת עִמָּהּ...
אֲנַחְנוּ שֹׁכְנֵי־תֵבֵל, אֲשֶׁר נָפְלוּ בְתוֹךְ חֶרְמָהּ,
וְאָמְנָם, כִּי צְלָמֵינוּ מְפַתְּחִים בְּחֹתָמָהּ,
וְלָמָּה נִדְאֲגָה מָוֶת וּמִזִּכְרוֹ מְאֹד נִתְמָהּ?...
וּמַדּוּעַ נְתָעֵב כּוֹס? – וְעָלֵינוּ שְׁתוֹת דָּמָהּ. 1)

בהשקפה הזאת עָזרה למשורר הרבה הפילוסופיה האפלטונית, אשר נמשך אחריה (ולו גם בכלי שלישי!), ולא פחות מזה גלגולה במסֹרת העברית – הרעיון של ה„פרוזדור" וה„טרקלין".

מהיחס השלילי הזה אל העולם נובעות התוכחות, שהתאונן בהן המשורר על אי־שלֵמות החיים ועבודת־היצר של האדם בימי־חלדו הקיקיוניים. בכֻלן אנו מקשיבים את הֵד קול־נשמתו ומצוקותיו האישיות.

אף כי התפתח רגש שנאת־העולם למניע יסודי בנשמת בן־גבירול, אין לנו לחשב אותו ל„פרוש" גמור מהטופס של רבי בחיי, מחבר „ספר חובות הלבבות". מהַקצוניות הזאת שמרה עליו סְגֻלת המשורר שבו. אם גם לא הלך אחרי עבודת הַיֵּצר והתאוה בשירתו, כמעשה משוררים אחרים הקמים אחריו, לא נמנע מֵהראות את זיו העולם ולהנות מיפיו. לפרקים בשעת מצוקות הנפש ורגזה על החטא שחטאה האדמה כנגדו היה בורח מן התבל... אל התבל, מסיח את דעתו מכל העובר שבה ומתעלס בסוד נצחיותה. אי־אפשר היה לו להִפטר מהשפעת הטבע בשירתו. בלילות, כאשר היו „אהלי חשך פרושים", הסתתר בהם המשורר „והגה כיונה וצפצף" 2). אולם בדממת הלילה ובכח הקסם שבה היה כדי להשיב את נפשו הנהלאה למנוחתה, – ועינו החלה להביט אל המראות. „מראה הלבנה בעֵישֶׁיה" (בכוכבי עיש, או סתם כוכבים הסובבים אותה) נדמה לו לכַלה אשר נערותיה מסביב לה, לאַילת אשר הקיפוה צבאים המסתתרים בחשך הלילה, וכוכבי־שחק רמזו לו „כרצים שואלים לקחת בשורה" 3). חביבים היו עליו השמים והכוכבים ולמראם שכח את הארץ ופגעיה:

שַׁחַק כְּמוֹ פַּרְדֵּס אֲדָמָה: כּוֹכָבָיו צִיצִים – וְאוּלָם בַּסְּתָו פָּרָחוּ...
כֻּלָּם כְּאֶחָד לַאֲלֻמִּים נִצְּבוּ כָּאִלְּמִים לַחֲרָשִׁים סוֹד שָׂחוּ.

---

1) כוס המות: השיר — בשיה"ש של זַקש ח'—ט"ו.

2) „שירי שלמה", 39.

3) את השיר הזה פרסם הח' ברודי מכ"י הגניזה, ששם הוא משֻׁבש מאד, בירחון M. G. W. J, 1911, ע' 85—86.

שֶׁבֶר לְאִישׁ יָסוּר לְבָבוֹ עִם הוֹדָהּ וְנָטָה אַחֲרֵי יָפְיָהּ.
אֶלְבַּשׁ לְבוּשׁ יָגוֹן, וּבִרְאוֹתִי תֵּבֵל כְּמוֹ־עֵץ וֶאֱנוֹשׁ – פִּרְיָהּ. 1)

העולם נלחם בו – ככה מאמין המשורר, אולם כמו־כן הוא בטוח, כי לא יוכל לנַצח אותו, את האדם החפשי:

וְלֹא יָדְעוּ יְלָדָיו, כִּי לְבָבִי מְאֹד חָזָק וְהָיָה כָאֲבָנִים,
וְלֹא יִדְאַג, וְלֹא יָשׂוּם לְבָבוֹ 2) וְיִשְׂחַק אִם יְבֹאֻהוּ הֲמוֹנִים. 3)

רק מנוס־מבטחים אחד נמצא לאדם מעמק־הבכא של האדמה, והוא – המות. דרכים רבים מוליכים אל ההשקפה, כי „טוב מאד – זה מות". קץ החיים הוא הפתרון על כל השאלות שלא עלו יפה בעולם הזה. אליו יחלו איוב וכל „השמחים אלי גיל, ישישו כי ימצאו קבר", אשר נלאו לשאת את כל מצוקותיוהם ונגעיהם, ואליו קראו גם הֶגֶסִּיַס וחבריו מן הפילוסופים הקירניים אשר מצאו את הדרך הישרה לאדם בחיי שמחה ותענוגים ולסוף נוכחו לראות, כי אין שִׂמחה ועֹנג של קַימא במציאות השפלה, כמו שבִטא זה משוררנו:

וּבָתֵּי מַחֲמַדֶּיהָ – הֲרִיסוּת, וּבָתֵּי מַהֲלָמֶיהָ נְכוֹנִים. 4)

היפלא הדבר, כי גם הוא מצא את דרך הפתרון הזה, אחרי פקדו את כל חמתו על העולם ועל הזמן? המות הוא סוף כל האדם, והוא גם תכלית האדם בעולם.

אֲחִי־תֵבֵל, שְׁאַל תֵּבֵל, שְׁאַל: מָה אַחֲרִית עִמָּהּ?
אֲשֶׁר תּאֹכַל יְלָדֶיהָ, וְהֵם לֹא לָחֲמוּ לַחְמָהּ.
הֲכִי „תֵבֵל" קְרָאֻהָ בְּיַעַן הִיא וְהֵם כִּשְׁמָהּ! 5)
וְלוּ חָכְמוּ בְנֵי־תֵבֵל – אֲזַי יָעֲצוּ לְהַשְׁמָהּ 6)

1) שם.
2) המליצה הזאת אינה מצלחת: „לבבי... לא ישום לבבו", ונראה כי נכתבה בחפזון.
3) בשיר „עטה הוד" הנזכר.
4) שם.
5) כבר העיר דוקס, כי התכַּוֵּן המשורר ללשון נופל על הלשון תֵּבֵל=תֶּבֶל (נאצה, תועבה).
6) המשורר משתמש פה בהפעיל הֵשִׁים (ירמיה, ג, מ"ה) ולא בצורה השגורה יותר, הָשֵׁם, לצֹרך המשקל.

אל סעֻדת החיים. אולי בדורות הראשונים היתה דרך־הרוח יותר צלֵחה, בדור בן־גבירול היה העולם השפל מטריד את הנשרים בעלי הכנפים...

אין מקום לחפש־הרוח בעולם. את הדבר הזה גִלו למשורר אוהביו המְישבים בדעת, כשנתנו לו את העצה הטובה:

> הַט לִבְּךָ מֵעַל נְתִיב חָכְמָה – תִּפְרֹשׂ לְךָ תֵּבֵל סְדִינֶיהָ.

על איש־המעלה מוטל לבקש פשרה עם החיים ולוַתר משלו, כי החיים הם חזקים וקשים ממנו. אבל המשורר לא יכול להכנע בפני הגזֵרה הזאת, ובגאות הכרתו העצמית ענה:

> אִם הָאֲדָמָה חָטְאָה לִי [1] – יֵירַק לְבָבִי רֹק בְּפָנֶיהָ!
>
> אִם לֹא בְעֵינַי רָאֲתָה אוֹרִי, דֵי לָאֲדָמָה עִוְרֹנֶיהָ. [2]

יש בחרוזים האלה מעין הרגשת איוב, בריבו עם האלהים. הוא הנהו הצדיק, על־כל־פנים, ואם „האדמה" אינה רוצה להכיר את זאת ומונ׳עת את טובה ממנו, אוי ואבוי לה! לא נשאר למשורר אלא לבעוט בה ובמתנותיה הרעות:

> וְנַפְשִׁי מִכְּלִי חֶמְדָּה יְקָרָה וְתַחְשֹׁב הַפְּנִינִים כַּאֲבָנִים,
>
> וּמֵרֹאשׁ מָאֲסָה נֹעַם אֲדָמָה, וְחַיֶּיהָ בְעֵינֶיהָ אֲסוֹנִים,
>
> לְמַעַן כִּי שְׁשׁוֹנֶיהָ יְגוֹנִים וּמַדָּחוֹת וְאֹנֶיהָ כְּאוֹנִים. [3]

גלוי, כי העולם הזה אינו אלא מצע פרוקרוסטוס (הקצר מהשתרע וצר מהתכנס). הוא מחניק את כל אנשי־העליה השואפים למרחב, שאינם יכולים להשתעבד לתנאי־החיים השליטים:

> תָּצֵר כְּטַבַּעַת עֲלֵי אֶצְבַּע, אִם לֹא יְהִי דַיָּהּ כְּמוֹ עָבְיָהּ. [4]

וקשה היתה למשורר ההכרה, כי הוא, בתור, בן־אדם, נתון בתנאי חיי האדמה השפלה, ומבלי־משים נמשך אחרי דרישותיה:

---

1) כאן חסרה תנועה אחת במשקל.

2) „שירי שלמה", עמוד 10.

3) שם, עמוד 14. ואֹניה כאונים — כל חיל האדמה וחסנה הוא עמל ואון (או עבודה זרה, עצב). השיר הזה נדפס הרבה פעמים (ב„התחיה", חוברת ב, ובאגרות שד"ל).

4) בשיר שפרסם החי׳ דודזון מהגניזה J. Q. R., 1913, עמוד 67.

לָמָּה תְּרִיבוּנִי עֲלֵי שִׂכְלִי? חוֹחֵי־אֲדָמָה וְקִמְשׂוֹנֶיהָ! 1)

נקל היה לו לגזור עליהם כי „נפשם קרוצה מאדמה" בעוד אשר נפשו הִיא פנינִיה – כי הם „ערירי־לב ורעיון", „עדרים מאסו רועה אמונה" אשר היה „טובח אותם כצאנים" לולא ירא את אלהים. וביחוד שפך את כעסו על המשוררים, אשר פקדו אותו בשירי לעג, אלה „צעירי הנמלים הקטנים אשר לא ידעו בשיר לדַבֵּר ואינם להגות בו נאמנים", והתפאר כי ישים את חחו בפיהם, עד אשר יסכר פי כל דוברי שקר „ולא ירום לבבם לאמר שיר ואף לא יזכרוהו בלשונים", ומה־גם כשבאו האנשים האלה להשיג על סגנונו של המשורר ועל העברית שלו ומצאו בה שבושים. מה „הנמלים הקטנים" האלה יודעים ממתכֹנת ה„לשון העברי" 2)? התלונה שלו על אנשי סרגוסה היא שִׂטנה גדולה על כל משכילי העיר, שהיתה מרכז החכמה בימים ההם.

עָם, נִמְאֲסוּ לִי אֲבוֹתָם מִהְיוֹת כְּלָבִים לְצֹאנִי...
הֵם כַּעֲנָקִים בְּעֵינָם – הֵם כַּחֲגָבִים בְּעֵינִי!... 3)

בהכרח פנימי בחר לו המשורר דרך־חיים מלאה קוצים, והרבה הרבה רעה ומפח־נפש מצא בימי חייו המעטים. פרשת הפגעים של רבי שלמה בן־גבירול היא מבהילה. נפש גאה וחנונה, הסובלת חיי עֹני, הזקוקה לחסדי־אדם, שנאת־הבריות ודבת־עם, ומסביב לה בדידות קשה ורזון וחלי! וכל אלה עשו רשֶׁם חזק מאד על הנפש הגדולה והמוזרה. המשורר הֻכרח להתמרמר על החיים, אשר עִוּתו משפטו, על שִׂנאת העולם של מטה לרוח בן־העליה. רבי משה בן־עזרה מסר לנו לזכרון טור אחד משיר בן־גבירול, אשר לא נמצא עוד בשלמותו:

מָה אַאֲרִיךְ שִׂיחִי – וְתֵבֵל הָיְתָה
טוֹבָה – אֲבָל בָּאַחֲרוֹנָה בָאתִי... 4)

זה נראה לנו מעין ודוי המשורר על כל פרשת חייו, וכמה צער ומרירות נמצאו במלים הפשוטות האלה. יש אומרים, כי העולם הזה „לבי־הִלולי דמי" ומטרת האדם היא: „חטֹף ואכל!" – אך המשורר אַחר לבוא

1) „שירי שלמה", ע' 11.
2) בשירו הידוע „עטה הוד ולבש גאונים", „שירי שלמה", ע' 13—18.
3) „שירי שלמה", עמוד 2.
4) כתאב אלמחאצ'רה, כ"י אוקספורד, מ"ט, ע"א; דוקס, „נחל קדומים", עמוד 21, בהערה; „שירי שלמה", עמוד 73.

לצעיר, והרבים לא רצו להוציא את בן־גבירול מן הכלל. ובגאותו היה כדי להבזות אותו בעיני הרבים, בתור נער יהיר ושחצני בעל חלום־גאוניות חולני, ומה־גם כי נהנה הנער הזה מחסדי הבריות והחזק ל„דל גאה", וכאשר גדל בן־גבירול בשנים לא יכלו עוד הרבים למצא זכות לו ב„עורון הנעורים" והתחילו לשנא אותו על גאותו ועל פגיעתה הרעה להם. נדמה, כי גם בקרב אוהבי בן־גבירול ומוקירי כשרונו באמת עוררה הגאוה הזאת רגש־תמיהה ואי־רצון. אמנם המשורר הרבה להללם, ביחוד את הנדיבים נותני־לחמו העומדים לו לעזר בצרה, אבל בסתר־לבו לא חדל מהאמין, כי הם נותנים לו מה שהם חיבים לו, יען אשר הוא גדול לאין־ערך מהם. האדם הזר לבריות נשאר גם זר לאוהביו, למרות כל שירי התהלה והאהבה. אמנם אין לנו לחשדו, כי הדברים אשר כתב בשיריו לא יצאו מן הלב ונאמרו רק על־מנת לקבל פרס, אף כי גם הלכה זו היתה רוחת במסרת השירית הערבית. קשה לשער, כי מדת החנפה היתה קרובה לנפש המשורר ההולכת בגדולות, ולו גם ברגעי ירידה. יותר נכון לחשב, כי דבריו במהלל האויבים היו נאמנים. נפש בן־גבירול הרגזנית היתה מסגלה גם לרגשות חיוביים מעין אהבה והערצה, והרגשות האלה התחזקו במדה שרחקו הבריות ממנו. אלה השרידים המעטים הנאמנים לו, שחזקו את ידיו ונתנו לו להמשיך את דרכו אשר בחר לו בחיים, היו חביבים לו בהכרח: בהם יכול המשורר להאמין, כי הם מבינים אותו ומעריכים כהוגן את משאת־נפשו. אולם גם באהבה זו נמצאו כל סמני האישיות הרואה את־עצמה במרכז־העולם והמתיחסת אל המאורעות והאנשים מגבה הכרתה העצמית. היא היתה תלויה בדבר, ואם גם לא בדבר חמרי, שנמלא „צרור כספו" על־ידי האנשים האלה, לכל־הפחות בהנאתו, שהיו האנשים האלה מכבדיו ומעריציו ומוקירי כשרונו. יש אשר קמו סכסוכים בינו וביניהם, לפעמים התרחק הוא מהם או התרחקו הם ממנו, והוא גם כתב שירי־לעג על אלה שהיה מקדם מתנה את שבהם. אבל מכיון שהיה לו צרך בהם — ואם לא צרך חמרי בלבד, כי־אם צרך רוחני, אחרי שעם כל התיחדותו וזרותו לבריות הציקה לו הבדידות הגמורה בלי אוהבים וקרובים מכבדי כשרונו — על־כן היה משפיל גאותו וכותב אליהם שירי־התנצלות לבקש סליחתם — אלה שירי־ההתנצלות הרבים שלו, מקצוע מיחד של שירתו שקבע לו רבי משה בן־עזרה מדור בפני עצמו — ותולה את האשם ב„זמן" — ב„ילדי יום" (איזה מלאך רע המקים מדנים בין אחים!) ועל־הרב במלשינים ומקנאי מעלתו. ענותו של המשורר בשירי־ההתנצלות שלו מתמיהה קצת ונראית מעשה בעינינו, ובכל־זאת אין לראות בה התרפסות.

שונה מזה היה היחס לאנשי־עברתו הרבים לאין־ערך מהכנופיה הקטנה של אוהביו, אלה אשר גאותו השניאה אותו עליהם ולפרקים השתדלו לשלם לו מדה כנגד מדה וללעוג להכרתו העצמית הנפרזה חלף הבוז אשר שפך עליהם. כמובן, ראה המשורר בהם רק מקנאים בלבד, אנשים חסרי־כשרון, אשר צרה עינם במעלות־נשמתו הרבות:

בפני הרבים הרחוקים ממנו, ולא הָדרה את פני הגדולים והזקנים. המשורר בקש להראות, כי הוא הצעיר בשָׁנים גדול „מהם" בחכמתו ובערכו האנושי, ולא „להם" להסיף לו מוסר ולהורותו ארחות חיים, כי־אם „ללחך מנעליו העפרות". דברים אלה כתב המשורר בהיותו בן שש־עשרה [1], כאשר העיד בעצמו, כי הוא „השר והשיר לו לעבד" ושירתו „עטרה למלכים ומגבעת בראשי הסגנים" [2]. הוא שקד להוכיח, כי דעת־זקנים נמצאה בקרבו. בשיר אחד אשר זמן כתיבתו לא נודע לנו בפרוטרוס, אולם הוא קרוב ברוחו ובתכנו לשירי זמן־העלומים, גלה דעתו:

אֲנִי הַבֵּן, אֲשֶׁר טֶרֶם יְיֻלָּד – לְבָבוֹ בוֹ כְּמוֹ בֶן־הַשְּׁמֹנִים,
וְגֵוִי יַהֲלֹךְ עַל הָאֲדָמָה, וְרוּחִי תַהֲלֹךְ עַל הָעֲנָנִים,
וְיָתֶר מַעֲלוֹת חָכְמָה תְּבַקֵּשׁ וּמָאֶסֶת הַפְּנִינִים כָּאֲבָנִים,

ופקד את עֶברתו על כל מקנאי מעלתו.

יש לחשב, כי הגאוה הזאת נשארה מניע חיוני בלב המשורר כל ימי חייו, ונדמה כי שִׁמשה לו מעין עֹגן־הצלה בפני שׁוא גלי־החיים וסערות הנפש. אמנם בין עובדה זו ובין דברי המשורר, אשר כתב בספרו המוסרי „תקון מדות־הנפש" בשבח הענוָה ושפלות־הרוח וכבוד־הבריות ויתר ערכי המוסר המעשי, נמצאה תהום עמֻקה – ושוב מתעוררת השאלה הנזכרה למעלה, אם ההשקפה המוסרית של בן־גבירול היא פרי התפתחות מאֻחרה ודרך־תשובה, או נמצאה בכפיפה אחת עם מדת־הגאוה והמדרש היה לחוד והמעשה לחוד; – קשה לענות על השאלה; אבל יחסו של המשורר לרבי שמואל הנגיד מלמדנו, כי גם אחרי־כן שלטו הפכים בנשמתו. לגבי זה נשאר בן־גבירול „צעיר" כל ימיו. כלום הראו לו בני דורו על הסתירה הזאת, כמו שעשה אחר־כך רבי משה בן־עזרה? המשורר היה בודאי דן את כל הטוענים האלה ברותחים! נפלא הדבר, כי הגאוה הזאת לא עלתה כלל בחשבון מגרעות משוררנו בהערכת בן־עזרה, כאִלו ראה בה המשורר הגרנָדי רק את הגאון הערבי השירי המקֻבל (פכ״ר) בלבד, זה שנחשב ליסוד כשר וחֵלק ותיק של השירה. אולם לא כך הרגישו בני דורו של בן־גבירול. כפי שאנו רשאים להוציא מתוך דברי שירתו, דוקא המניע הזה, השגור כל־כך מתוך המסֹרת הערבית, הֻרגש כאן לא בתור מצוַת־אנשים מלֻמדה לבד, כי־אם בתור בטוי נאמן של נשמת המשורר־הנער.

הגאוה הזאת היתה בעוכרי בן־גבירול על דרך חייו עוד בימי־נערותו והקימה חַיִץ גדול בינו ובין הבריות. אמת מֻסכמת היא, כי לא נאוה הגאוה

---

1) עַיֵן „התקופה", ספר עשירי, 190.
2) שם, 188.

האלה. כמובן, לא יכול ולא רצה לשמוע לעצתם ואיזו חשדנות התעוררה בקרבו ביַחס לכַונת היועצים הגדולים ממנו בשָׁנים. הוא ראה בדבריהם מעין התנקשות לחֵרות העליונה שלו, מעין נסיון לכַבות את אור נשמתו. הוא הֻצרך ללַמד זכות על משאת לבו, להגן על קדשיו בפני המבקשים לחללם, בפני הקרובים שנחשבו לו פתאם לזרים, כמעט לזֵדים. בשירים רבים שכתב בתקופת הנעורים וגם אחרי־כן השתדל להראות על הקשר של קַימא שבינו ובין ה„חכמה", כי הוא גדול מכל אשר־החיים:

אֵיךְ אֶעֱזֹב חָכְמָה?, וְרוּחַ אֵל — כָּרַת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֶיהָ!
אוֹ תַעֲזֹב אוֹתִי? וְהִיא כָאֵם — לִי, וַאֲנִי יֶלֶד־זְקֻנֶיהָ;
אוֹ כְחֶלְיִ, אוֹ כַעֲדִי־נֶפֶשׁ — אוֹ כַעֲנָק עַל צַוְּרֹנֶיהָ
אֵיךְ תֹאמְרוּ לִי: עֲדָיְךָ הוֹרֵד, — וּפְשֹׁט רְבִידָהּ מִגְּרֹנֶיהָ! 1)
בָּהּ יַעֲלֹז לִבִּי וּבָהּ יִיטַב, — כִּי טָהֲרוּ נַחֲלֵי עֲדָנֶיהָ
מְדֵי הֱיוֹתִי 2) אַעֲלֶה נַפְשִׁי — וּבְעַד עֲרָפֶל שִׂים מְעוֹנֶיהָ.
כִּי נִשְׁבְּעָה עָלַי לְבַל אֶשְׁקֹט, — עַד אֶמְצָא דַעַת אֲדֹנֶיהָ. 3)

נראה, כי רמזו היועצים הטובים האלה גם על החיים בצל נדיבים, שיש בהם משום בושה וכלִמה, ובזאת זעזעו מאד את נשמת המשורר הצעיר. הם גִלו לפניו את הצד השני של המטבע, והוא חש, כי יש בדבר הזה קורטוב של אמת. מוטל היה עליו להוכיח, כי מה שהוא מקַבל מן הבריות — אין זה מתן־צדקה, כי־אם חוב המגיע לו. צריך היה להראות, כי יש לו זכֻיות מיֻחדות שאינן ליתר האנשים, ואין המֻסכמות הצבוריות תופשות בו — וגם כי האנשים המשַחרים אותו למוסר אינם מבינים ואינם יכולים להבין את נפשו, — נבצר מהם להכיר את משפט בן־העליה. ההכרה העצמית של המשורר, אשר שרשיה היו מֻרבים — כי נתפרנסה מכשרונותיו ומידיעותיו ואולי עוד יותר מהתשבחות שהקשיבו אזניו מימי־ילדותו — קִבלה גַוָן של גאוה נפרזה מאד ומוזרה לבריות. הגאוה הזאת לא היתה לו לנֵשק־מגן בלבד, להצדיק את האמת הנפשית שבו בפני המטילים בה ספק, לסתום את פי הזקנים היועצים והמוכיחים אותו, כי עברה גם לידי מלחמת־תנופה עם כל האנשים אשר לא חשבו כמוהו. היא הגדירה את ערכו, ערך היחיד,

1) הכַוָנה: בהורידו את עדיו (=החכמה) יפשט גם את רביד החכמה מעליה, כי הוא והיא תואמים יחדו.

2) נראה, שצ"ל: הֱיוֹתָהּ, והכַונה כי בחכמה יעלה את נפשו וישים את מעונה מבעד לערפל ובמרומי־מעלה.

3) דעת אדוני־החכמה, האלהים („יודע דעת עליון"). השיר נדפס ב„שירי שלמה", 10—11.

אפיני בנשמתו – קו מאיר ומשלים עם הקוים הנראים שליליים בסקירה ראשונה – היה תאבון־הדעת, בקשת התורה לשמה. לכאורה לא היה בן־גבירול בודד בשאיפה זו. גם רבי יונה בן־ג'נאח היה שוחר דעת במסירת־נפש ומחקר־הלשון היה תכלית תשוקתו, ורבי יהודה הלוי, שחי אחרי שני דורות, היה דומה בפרטים רבים אל בן־גבירול. ומכל־מקום לא חשבו שני אלה לחלול־הקדש, לתור על משאת לבם, בלמדם גם את תורת הרפואה. וממנה מצאו את לחמם אחר־כך ולא הזקקו לעשות את המדע הטהור בלבד ואת השירה קרדם לחפור בה. שניהם שנאו את הפילוסופיה ולא ראו בה ספוק נפשי וגם לא תועלת בחיים. המדקדק הקורדובי גזר, כי היא „להג הרבה יגיעת בשר", והמשורר הטולידי – כי „אין לה פרי, כי אם פרחים". – לא כן עשה בן־גבירול. לבו נמשך לא אחרי תורת המדות בלבד, כי־אם ביתר שאת אחרי הפילוסופיה הטהורה, חכמת „מה שאחרי הטבע", ומכל מקצועות ההשכלה של הזמן ההוא היתה החכמה הארצית, תורת הרפואה, זרה לו ביותר. הוא התמכר כלו לעץ הדעת שלו, לאותם הלמודים שהתקררה דעתו מהם – ולא שם את לבו לעץ החיים של מטה, ל„תכלית" המציאות השפלה. תאבון־הדעת שלו היה בלי קץ ובלי גבול. ובצדק נוכל להשתומם עליו. הנער לא חס על בריאותו הרופפת ולמד בשקידה נפלאה; הוא הלך אחרי משאת־נפשו כצפור חפשית בשמים, והכרח לקבל גם את הצד השני של המטבע – להצטרך לידי מתנת בשר־ודם ולסבול חלי־וממרורים בארץ. זה היה קוץ מכאיב מאד, ומי יעמוד על סוד זעזועי נשמת המשורר־הנער, אשר העיד בעצמו, כי „שפטהו לבו מנעוריו... ונפשו החרוצה שם קצופה"? הנפש הזאת היתה גאה וחשה לעתים קרובות את המכאוב שבמזונות הנתונים בידי אדם, כי לא תמיד הפיקו לו הנותנים את נפשם יחד עם לחמם. מעצורים קשים היו על דרכו, אבל הוא התגבר עליהם, כדי להקדיש את נשמתו כלה לאותם „הדברים העליונים" אשר ערגה אליהם. במסבתו נמצאו אנשים רבים, ומהם גם מבקשי טובתו כפי השגתם הם, אשר לא הבינו את ההכרח הגדול שבמניעי נשמת המשורר־הנער וראו בלמודיו ובדרך־חייו מעין „עורון עלומים" – מחלת־ילדות אשר אפשר להם ומוטל עליהם לרפאותה. אף כי היה לו כשרון גדול, הרי נשאר הנער נער בעיניהם ולא עצרו כח להכיר את הבגרות המיחדה של נשמתו. הם העתירו דבריהם עליו ויעצוהו לעזוב את הענינים של מה־בכך ולדאג לאחריתו. היש לנו להתפלא על האנשים מישבי־הדעת האלה, שלא הרהיבה את לבם פרשת החיים של משורר העושה שירתו פרקמטיה, כאותה של בן־כלפון? בודאי יעצו האנשים האלה טוב על הנער, אולם לא השכילו למד אותו באמת־המדה הראויה לו – וגם על־זה אין לבוא עליהם בטרוניה. בשיר אחד, שכתב בהיותו בן שבע־עשרה שנה [1], הזקק לענות על טענות היועצים

---

1) עיין „התקופה", ספר עשירי, 196.

והתרחק מן הענינים הארציים – ומצד שֵני אדם להוט אחרי הַיֵצר, ששלטון נפשו הכעסנית היה מכריע את שכלו. נדמה, כי גם בן־עזרה דן את המשורר, כאשר ידין אותו מבקר בזמננו, על יסוד שני ענפי שירתו ויצאו לו שני בן־גבירול, האחד המשורר הדתי והמחבר הפילוסופי, והשני הכותב שירי כעס ולעג ושנאה לבריות. והדברים אינם מחֻוָרים לנו. רק אחת שמענו מהם, כי גדולי הזמן עשו עוֶל למשורר, ומה הוא העוֶל הזה – לא הודיע אותנו הכותב. כלום רצה בזה ללַמד זכות על המשורר, כי לא הוא, האדם שהשתדל לתקן את מדותיו ולנקות את־עצמו מכל התאוות ולהשתחרר מִיֵצר העולם הזה, החל לדבר בגנות הבריות, כי־אם הן החלו להתנפל עליו והוא השיב חורפיו דבר בהתרגזות ובגוזמה? אולם באפן זה קשה לנו להבין את הנזיפה שנתן בן־עזרה לגבירול ואת הראיה שהביא מדברי אפלטון לסתור את דבריו הראשונים שכתב עליו. מדוע ראה דוקא חסרון והתרגזות בדבר הזה? אמנם דרך הפילוסופים היא להתיחס בבטול־היש לכל הפגיעות הרעות שבעולם הזה – אבל הכותב יכול היה להקיש מעצמו על הדבר. גם הוא היה משורר וחשב את־עצמו לפילוסוף בבחינת־מה, ולא היה כלל מסוג הנעלבים ואינם עולבים, ובשעה ששפך בוז על שונאיו לא נזהר דוקא לָמה להב כמדתם מבלי להוסיף עליה. – נדמה, כי יש כאן דברים בגו: המשורר הגרנדי רמז למחלקת ידועה בין בן־גבירול ובין אדירי הזמן (רבי שמואל הנגיד?), לאיזה עֲונות אשר לא יכלה דעת הצבור לסלוח ל„עלם". המפֻרסמות האלה, שלא היו אז צריכות ראיה, נשכחו ברבות הימים ואין אנו יכולים לדעת את יסוד ההערכה הזאת שנהג בן־עזרה כלפי המשורר הקודם. אולם חשוב הדבר, כי גם הוא לא עשה קו־חלוקה בין יצירת בן־גבירול בזמן. הוא מלַמד עליו זכות על יסוד „עִורון הנעורים", ולא חש כי יש יצירות שלמות אצל בן־גבירול, וכי אדם שכמותו הגיע למרום־כֹחו בגיל של שלשים שנה. יסוד ההתפתחות היצירתית היה זר למבקרים הספרדים. אישיות היוצר ומפעלו נחשבו בעיניהם לחטיבה אחת שהיא למעלה מזמן.

מתוך הפרטים המעטים הידועים לנו מחייו של בן־גבירול ומתוך יצירתו ננַסה להוציא איזה ציור של אפיו, ועלינו לזכור, כי מבלי עזרת הדמיון לא נוכל להשיג כלום. ילד בעל כשרונות נפלאים היה בן־גבירול, וכנראה גדל בתנאים קשים. יש לחשֹב, כי עוד בימי־ילדותו היה זקוק לעזרת זרים. בודאי נמצאו לו מגִנים רבים, אשר השתוממו על כשרונותיו ותמכו בידו ברצון, וכמו־כן לא חסרו גם מעריצים, אשר פרסמו את שבחיו „וכפפו אצבע קטנה למולו". הדברים האלה יחד הטביעו את חותָמם על נשמת הנער, שהגיעה לבגרות ידועה שלא בעונתה. מצד אחד התוו לפניו את דרך ה„קבצנות" בחיים, ומן הצד השני לִמדו אותו למצֹא הכשר על אֹפן־הפרנסה הבלתי־טבעי הזה. בהכרח פנימי בחר לו הנער בן־גבירול דרך, אשר לא יכלה להמציא לו מעמד קבוע בחיים גם לעתיד. הוא לא נועד לפרקמטיה ולאֻמנות, ואף לא למקצוע אחר שהפרנסה מצויה בו.

השורה ההיא (שורת המשכילים והמשוררים בני דורו), אולם עלה עליהם בערך מליצתו. אף כי היו כֻלם עֲרֵבים בצֵאתם ומתוקים בבואם. ואמנם נבדלו אלה מאלה במדרגותיהם, אך היו קרובים איש לרעהו ביפי לשונם ובחֵן מבטאם. אולם אבו־איוב (גבירול) היה יוצר מאין כמוהו ומחבר יקר אשר שלט בכל מרחבי השירה ובא עד תכליתה והגיע אל המטרה אשר קלע אליה. הוא בחר דרכים נשגבים לשירתו ודמה בהם למשוררי המסלמים האחרונים, עד אשר יצא לו שֵם פרש (אביר)־הנאום וגאון־החרוז על שפת שירתו המשֻבחה ועל מגד מִליו ומתק עניניו. וכל עין היתה נשואה אליו וכל אצבע קטנה היתה כפופה למולו (רמזה אליו למופת). והוא הראשון אשר פתח למשוררי היהודים את שערי המשקל הערבי וכל הבאים אחריו הלכו בדרכיו ורקמו את שירתם על אפניו, כמו שיתברר עוד בדברי הספר, וכמו שֶׁיֵּרָאה מתוך שיריו לכל אשר ישקוד לחקור את סגנונו וישתדל לטעוֹם אותו ולבחנו, אחרי אשר השתלם בתורת הדת על־פי המסֹרת. כמו שאמר הפילוסוף אפלטון: התורה (החֻקים) היא מעשה הטוב (לשם המעלות הטובות) והפילוסופיה היא סבת המעשה. וסוקרטס אמר: הדת המסורה מחזקת אותנו על תנועות הימים, והפילוסופיה מלמדת אותנו את סבת אלה. וההבדל בין התורה ובין חכמת (הפילוסופיה) המדינה הוא, כי מעשי המדינה הם חֲלקיים וחסרים ומֻתנים בתורה (בחֻקים) ומעשי התורה (החֻקים) הם כלליים ושלֵמים ואינם מֻתנים בחכמת המדינה. ונשוב לעניננו. וזה הצעיר (בן־גבירול), ירצהו האלהים, כתב שירי תהלה ועשה בהם גדולות, ושירי קינה וכלל את יפים, ובשירי המחשבה הגיע עד תכלית (השלמות), ובשירי האהבה היה מלא חן, ובשירי הפרישות (השירים הדתיים, שירי עבודת־אלהים) היה משיב נפש, ובשירי ההתנצלות היה נשגב, ובשירי הלעג עמד לנס. ואף כי נחשב על הפילוסופים בטבעו ובחכמתו, היה לנפשו הכעסנית שלטון על שכלו, אשר לא עצר להתגבר עליו, ורֹגז אשר לא יכול לכבשוֹ. והעֹול אשר עשו לו תקיפי הדור עורר בקרבו רגשות בוז והוא השיב את רעתם אל חיקם במדה גדושה, ושפך עליהם חרפות. וכבר אמר אפלטון: האדם שתקף עליו כעסו ויצרו הכריח אותו לשוב ממה ששפט שכלו בראשית הדבר – נפשו חלשה מאד ואין לה כֹּח ומעמד. ואמנם חֹק הפילוסופים הוא להכניע את החֵלק השפל מפני החֵלק העליון, לאמר, כי ימשל שִׂכלם על יצרם. והשלֵמות היא לאלהים לבדו. והעלם הזה (בן־גבירול) לֻקח אל האלהים בראשית המאה השמינית בוַלנסיה ושם קברו. והיה אז בן שלשים ומעלה. ואמנם הדַיקנים (המבקרים) השיגו על שירתו והתגוללו עליו במצאם שגיאות בסגנונו. אולם הנבון יסלח לשגיאות הצעיר ויראה בהן עִורון הנעורים. ואין לי שום ענין ממשי להטיל בו דֹפי לדָבר הזה ולא הכרח גלוי למתוח עליו עֹנש".

אלה דברי המשורר הגרנָדי. בהערכה הזאת אנו מכירים תכף את הסתירה היסודית שראו כבר הראשונים באישיות בן־גבירול. מצד אחד עומד לפנינו איש „פילוסוף בטבעו", שחנק את מדותיו וכבש את יצרו

שבין מנחם בן־סרוק ודונש בן־לברט היו בעקרם פרי שִׂנאה עזה שנמסרה אחר־כך לתלמידיהם, ועד־היום מוזרים בעינינו דברי־הַנִּצות האלה המהולים בזלזולים גסים, וכן גם החֵרם אשר גזר רבי חנוך ברבי משה על רבי יוסף בן־אביתור מכניס אותנו אל עולם מֻשגים מוסריים שנבצר ממנו להבינם. ואפילו לרבי שמואל הנגיד – אישיות מאירה, עד־כמה שאנו רשאים לָדין עליה – היו שונאים רבים בחייו ומה־גם אחרי מותו, שהתנפלו עליו בדרך שאינה ראויה לנפש היפה. אולם שנאת־הבריות לבן־גבירול לא היתה אך ורק פרי קנאת אנשים הנכוִים מחָפתו, כי־אם גם ילידת התמרמרות כנגד אדם שפגיעתו רעה. מריביו הרגישו עצמם בבחינת נעלבים. ובבֵרור אין לדעת, מי היה „פוטר מים" במחלֹקת הזאת. נדמה, כי היתה מעֵין גלגל חוזר, שאין למצֹא בו תחִלה.

מוזר לרבים כבר היה המשורר בחייו – ואחרי מותו על־אחת כמה וכמה! הסתירה בין שירי הלעג והגאוה ובין שירי ההערצה וההכנעה לאלהים היתה כל־כך גדולה, עד שעמדו לפניה בני הדורות הבאים כמו לפני חידה והתקשו בפתרונה. גם בשבילם היתה יצירת בן־גבירול חֹמר מֻצק אחד ולא דרשו בה מֻקדם ומֻאחר לְיַשב את הסתירות. אמנם הספרדים בני הדורות הקרובים לַמשורר בודאי ידעו עוד פרטים מדברי ימי־חייו, אבל הפרטים האלה לא היו מספיקים בשבילם. מכל־מקום חשובה בעינינו עדות רבי משה בן־עזרה, שחי כשני דורות אחרי בן־גבירול, וגם הוא היה משורר עברי ספרדי שסבל הרבה בחייו והתנגח עם הבריות, ושונאים לא חסרו לו, ותנאי חייו דמו בכמה פרטים לחיי בן־גבירול, זה שהיה לו למופת בשירתו וגם במחקריו, על־כן ראוי להציג את דבריו בראש כל־נסיון לעמוד על אפיוֹ של המשורר הַמַּלַגי [1].

„אבו איוב סלימן בן יחיי בן גבירול הקורדובי צמח במלגה וגדל בסרגוסה. הוא חנך את מדותיו וכבש את טבעו (יצרו) והתרחק מן הענינים הארציים (השפלים) ונשא את נפשו לדברים העליונים, אחרי אשר נקתה [2] מכתמי התאוות וקבלה כל מה שעמס עליה מיקר החכמות הפילוסופיות והמדעים הלמודיים (המתימטיים). וכבר אמר הפילוסוף: המדע הוא צבע הנשמה, ואין צבע הדבר זך [3] אם לא יטהר מכתמיו. ואפלטון אמר: מי שאין מדות נפשו מתֻקנות, לא יוכל להתקרב אל דבר שבמדע. וגם הִפוקרַטֶס אמר על הסגֻלות הטבעיות [4]: הגופים אשר אינם טהורים – במדה שתוסיף לזון אותם, תוסיף לגרום להם רעה. – והוא היה צעיר בשָנים מכל בני

1) השתדלתי לתרגם פה את נוסחת כ"י בודליַנה בשלֵמות.

2) בעד אנתקאיהא. נ"א: ארתקאיהא = אחרי אשר התרוממה.

3) ולא יצֹרף. מונק (Mélanges, ע' 263) תרגם על־פי ההוראה העִקרית של המלה בערבית — „ואין מטפלים בצבע הדבר". ולי נראה, כי השתמש המשורר במובן אחר של הַשֹׁרֶש, הדומה לזוראתו העברית (יצֹרף — יטהר).

4) מונק העיר, כי זה נמצא באפוריסמים של הִפוקרַטס, II, 10.

הרגשה, כי ממנו לקחה והוא סוד חלומותיה וגעגועיה, או הביט בו באספקלריה של האמה ודרש ממנו תשובה על שאלות כנסת־ישראל הנצחיות. המשורר קולעת כאן אל הנצח ונוגעת בנצח. ומבקשים אנו להקשיב בה את ההד היותר נאמן של קול נשמתו.

אולם שירת זו ה„חל" של בן־גבירול באה ומגלה לנו לתמהוננו, כי הדממה הדקה, אשר בה ראה את אלהיו, באה אחרי סערה ואש קנאה וכעס, וכי גדולים היו הכחות של מטה, ההתמרמרות וההתרגזות האנושית, השנאה והגאוה ואהבת־הכבוד, הפועלים בנשמתו, גדולים מאד, ועדין אין אנו יודעים את המעבר בין המניעים האלה ובין האספקלריה המאירה אשר הביט בה אל אלהים, — האמנם התגבר המשורר במלחמות קשות על המניעים הארציים והגיע לגבה הפרישות והאצילות שלו „באחרית הימים" — ושירתו האלהית מסמנת את רום התפתחותו ב ז מ ן, — אנו רוצים ללמד הלכה כזו, ומי יתן, כי נמצא לה נמוק ממשי, — או ששתי הרשיות האלה שכנו בנפש המשורר יחדו, מבלי נגוע אשה ברעותה, והוא היה בעל דו־פרצופים ורב־הסתירות. עכשו, כששירי בן־גבירול מנחים לפנינו, ואין אתנו יודע עד־מה מזמן כתיבתם, הנה באמת יש לנו „מערכה לקראת מערכה", והכתוב האחד, נראה, בא ומכחיש את השני. חידה עצומה כאן, ומי יוכל לפתרה? נקל היה למלמד אחד (שטינשנידר) להוציא משפט על בן־גבירול, כי כנראה היה אדם „בלתי־נורמלי", בנותן־טעם לפגם. והנה הרבה גאונים ובעלי־כשרון יצאו חוץ לתחום המדות האנושיות המסכמות, אנשים שפרטי חייהם גלוים וידועים לפנינו — ומה יש לנו עוד צדקה לדרש על הפרשה הסתומה של בן־גבירול? אכן זהירות גדולה יאתה לנו במשפט איש־הפלאות הזה!

והאמנם הפרשה הזאת סתומה רק בשבילנו? אישיות בן־גבירול היתה יחידה גם בדורה — יחידה כמו שהיא ובלתי־מובנה למסבתה. אפשר היה לדרש את היחידות הזאת לשבח או לגנאי וגם לשניהם כאחד. נגוד גדול שרר בינו ובין הבריות, ואין לנו שום ידיעה ממשית על־דבר סבת הנגוד הזה — לאמר, עד־כמה היה מתנה בתכונותיו הטבעיות של המשורר ועד־היכן השפיעו עליו תנאי החיים והמאורעות הגדולים והקטנים יחד. יש לשער בצדק, כי הגאוה והשנאה והלעג של המשורר ביחסיו אל הרבים לא היו פרי המסרת הערבית לבד, אף כי היו שם המניעים האלה אזרחים עתיקים ומיחסים, כי־אם באו למלא צרך נשמתי חשוב שלו. ומובן כי השירה הזאת הביאה בהכרח לידי שנאת־הבריות אליו. אמנם המריבה והגדופים וכל הופעות המשטמה לא היו דבר חדש במחנה המשכילים העברים בספרד. קנאת סופרים ומניעים אישיים אחרים, שמן הדין אין לחשבם על רשות היצר הטוב, בצרוף חם המזג הדרומי, ומופתים היסטוריים וספרותיים הביאו לידי מריבות גסות במעטה מחלקת לשם־שמים במחנה הרבנים וגם בקרב יוצרי הספרות המדעית והשירית. הוכוחים המדעיים

רבי שלמה בן־גבירול

מאת ד״ר י. נ. שמחוני

ו*)

אִלו נשארה לנו במקרה רק השירה הדתית של בן־גבירול בלבד, שירת „כתר־מלכות״ והרשֻיות, הסליחות והקינות יחד עם „תקון מדות־הנפש״ וספר „מקור־חיים״, בלי ספק היתה דמותו האישית בעינינו שלֵמה יותר וַאֲצוּלָה. מניעי־הנפש אשר שרשיהם ב„עולם השפל״, ביחוד החנֻפה, השנאה, הקנאה והכעס, נטשטשו כאן. ולא רק בשירים אשר בהם הישיר המשורר את מבטו אל האלהים – גֻלת הכותרת של יצירתו הדתית, המיֻחדת לו לבדו, – כי־אם גם בתוכחות ובתלונות הלאֻמיות, אלה שקבל בירֻשה מן המסרת והכניס אליהן קִוים משלו, והִרבה להתאונן בהן על שפלות האדם בעולם וחֻלשת כחותיו ולתאר את הכרח־המציאות בצבעים שחורים מאד, – גם בהן התרומם הרבה מעל החיים הממשיים האישיים, והשקיף עליהם מגבוה. רעיון אחד עובר כחוט הַשָני בכל היצירה הדתית הזאת – והוא קשור בהרגשה החיה של האלהים, אשר ממנו בא הכל ואליו שב הכל. על יסוד השירה הזאת רשות בידנו להוציא משפט, שנשמת המשורר היתה שקֵטה בבחינה ידועה ונזירה מתכונתה, והכירה את פגעי העולם, ואפילו יָקרה אותם בכל הקפם וחדרה לעָמקם, אך לא נפגעה מהם, כי מצאה לה הַרמוניה עליונה מזה בשאיפתה אל האלהים. ככה בקש הֵינה לראות במשוררנו את „הזמיר החסיד, אשר השושנה שלו (תכלית משאת־נפשו) היה אלהים״. לכאורה יצדק המשפט הזה, אם נָדין את המשורר על יסוד חלק־יצירתו, שבוֹ הסיח את דעתו מגַוני המציאות של הויתו האישית, מכל הרפתקאות־החיים והפגישות עם בני־אדם ורשמיהן הקשים בנשמתו, זה חלק היצירה אשר „למעלה מזמן וממקום״, ומתוך־כך נשאר קרוב לכל הדורות ונכנס אל הקרן הַקַימת של ספרות האֻמה. ובאמת יש מעין שלֵמות בשירה האלהית הזאת, ואחת לנו אם נשא המשורר את נשמתו אל אלהיו מתוך

---

*) ראה „התקופה״ כפר עשירי.

ושלא כאלוה של זה אלוהו של זה; והיו אומרין: אין כאלוה ישראל, איך יפה להדבק אלא באומה הזאת! ולא היו זזין משם עד שהם מתגיירין ומקרבין זבחים למקום שנאמר: שם יזבחו זבחי צדק [1]). אמנם הרעיונות המפשטים של היהדות לא נקלטו אלא בנפשות בני־עליה מועטים, אבל לעֻמת זאת הלכו והתפשטו בתוך השדרות הרחבות של העמים חקיה ומשפטיה ומעשי־מצוותיה, שבהם התגשמו והתגלמו אותם הרעיונות המפשטים והאידיאלים הנשגבים.

דברי ישעיהו הנביא, אשר חזה על עמו לאמר: ויאמר (ה׳) נקל [2]) מהיותך לי עבד להקים את שבטי יעקב ונצורי ישראל להשיב, ונתתיך לאור גוים להיות ישועתי עד קצה הארץ (ישעיה, מ״ט, ו), ואצרך ואתנך לברית עם לאור גוים (שם, מ״ב, ו), התחילו להתגשם בחיים [3]).

(סוף יבוא)

1) ספרי, דברים, שנ״ד; מדרש תנאים, 218.

2) דוהם בפרושו לפסוק הזה אומר, כי המלה „נקל" הזאת היא נקדה מאירה בדברי ימי הדת של כתבי־הקֹדש, בה הננו מרגישים ראשונה את התפרצות האידיאל הנשגב של היהדות ממסגרתו הצרה של עמו להתפשט בכל העולם.

3) רשב״ג אמר, בסגנון התלמוד, להליט את רעיונותיו בדרשות על המקרא ולצַירם בספורי־מעשיות לקוחים מן החיים: כתוב אחד אומר: ושמו יתרא הישראלי (ש״ב, י״ז, כ״ה), וכתוב אחד אומר: יתרא הישמעאלי (דבהי״א, ב, י״ז)... שנכנס (יתרא) לבית־דינו של ישעיהו (הנביא) ומצאו יושב ודורש (ישעיה, מ״ה, כ״ב): „פנו אלי והִוָּשעו כל אפסי ארץ", ונתגַּיֵר ונתן לו (ישעיה) את בתו ונעשה ליתרא הישראלי (ירושלמי יבמות, פ״ח, ד״ט, ע״ג) — לאמר, ישעיהו הנביא עלה על כל הנביאים בהדגשת רעיון הפצת דת־ישראל בין כל העמים והלשונות וממילא בצֹרך לקבל גרים ולהבליע אותם בעם ישראל, ואת אשר דרש בהלכה קִיֵם בעצמו למעשה. כנראה, התכַּון החכם במאמרו זה לבַקר את מעשי החכמים שדרשו בשבח הגֵרים ובאותה שעה נזהרו מלהתחתן בהם, כאשר בארתי במקום אחר.

אולם כל דברי הסופרים היוָנים והרומאים, שהתקוממו נגד היהדות בשטנותיהם ובמהתלותיהם, היו לשוא, אחרי כי כבר קָצה אז נפש כל משכילי הגוים מפני הדתות האליליות; הן אם גם נמצאו ביסוד הדתות האלה, לפי מסקנות החקירה, יסודות וקוים מוסריים, לא היו אלה רק דברים יפים שיצאו מן השפה ולחוץ, אבל לא נתגשמו מעודם בחיים, אשר הגיעו אז – לפי דברי סופרי דברי־ימי־הדורות ההם – לקצה גבול הקלקול והנוול המוסרי, גם לא היתה בידי הדתות האלה לתת ספוק נפשי ורוחני לנפש המתנשאה לעולמות עליונים ורוחניים והמבקשת פתרון לחידות־העולם הנעלמות, גם השתוקקו אז טובי משכילי העמים לחיים טהורים, צנועים ומוסריים ולאידיאלים שיש בהם מזון, מרפא ונֹחם לנפשם העיפה והיגעה, ואת כל אלה מצאו ביהודים היושבים בקרבם, כי חייהם היו מצֻינים בנקיונם, בטֹהר מוסרם וצניעותם על יסוד חֻקי הצדק והמשפט אשר התגשמו אצלם במעשה, ותורתם פתחה לפניהם עולמות חדשים של אידיאלים נעלים אשר היה בהם כדי ספוק רוחני שלם, כמו שאומר בצדק פילון: הנני מאמין, כי בני־האדם יעזבו את מנהגיהם, יזניחו את נמוסי אבותיהם ויכבדו רק את החֻקים האלה, כי בעתיד המאֻשר של העם יִגדל זהר החֻקים האלה, עד כדי לכסות על חֻקי יתר הגוים, כאשר דהֵבה המחפיר את הכוכבים (פילון, חיי משה, 107), והוא מוסיף עוד: בלי כל־ספק הוא דבר נפלא מאד, כי מלבד היהודים כמעט כל הנכרים, ביחוד כל אלה אשר המוסר קרוב ללבבם, מסכימים לדברי החֻקים האלה ומכבדים אותם כבוד גדול ועל־ידי־זה זוכים החֻקים לפרסום גדול, אשר לא היה כמוהו לדברי מחוקק אחר, כי גם בארץ יָון וגם ביתר הארצות לא נמצאה מדינה אחת, אשר יושביה יכבדו את חֻקי הזרים... ממזרח שמש עד מבואה כל ארץ הולכת בחֻקיה ומתעֶבת חֻקי הנכרים, ורק חֻקינו לבד יצא טיבם בכל העולם; את כל בני־אדם הם (חֻקי תורתנו) מכריעים תחתם ומשַעבדים אותם לדרישות המוסר, את הברברים, ההלנים, יושבי היבשה והאיים, עמי המזרח והמערב, בני אירופה ואסיה, בקצור – את כל עמי תבל (שם, 137). וכן דרשו חכמי התלמוד על הפסוק (דברים, ל"ג, י"ט): עמים הר יקראו – לפי שאומות העולם מניחים מדינותיהם ובאין לפרגמטיא של ארץ ישראל ומוצאים את כל ישראל בירושלים והיו אומרים: הואיל והטרחנו את כל הדרך הזו, בואו ונעלה לירושלים ונדע פרגמטיא של יהודים מה היא. והיו עולים לירושלים ומוצאים את כל ישראל אוכלין מאכל אחד וכולהם שותין משקה אחד וכולהם מתפללין לאל אחד, אבל אומות העולם אינן כך, אלא שלא כמאכלו של זה מאכלו של זה ולא כמשקיו של זה משקיו של זה

(יאכל הכלב סעֻדתו). וכן אמר ריש לקיש: אין ת"ח רשאי לישב בתענית, מפני שממעט במלאכת שמים (שם, שם, ע"ב).

האֵלִילוֹת של המתים וקפיצת בֵיצה מבשרת סַכָּנוֹת. ראה, אלה הן הנסתרות אשר יהללו לנו הכהנים הנמולים והכהנות סתומות־העין המזינות בסִיסְטְרוּס 1) והמכשפות המצבות את הגוף, אם לא נשכת בבקר בשעה מיֻחדה שלש פעמים בבהן רגל של שומים (.Sat, V, 179–190).

נכללו כאן מנהגים בְּלִים ממוצא רומאי, אשר נהגו בהם בימי חגי הלֶמוּריה, כדי להשביע את הרוחות הרעות 2), רמז על פֻלחן רַאה צִבֶּלֶה, האם הזקנה של האלילים, וגם זכרון האמונה המצרית: אל פֻלחן האלילה איסיס שַיָך באמת הזכרון של כהנת סתומת־עין והסיסטרוס הנורא 3). את כל המנהגים והפֻלחנים האלה כלל פרסיוס במֻשג הכולל של אמונת הבל. ביחוד מוזרה בעיניו, כמו בעיני יתר הסופרים הגוים, מנוחת השבת, אשר הוא מעֻרבבה ביחד עם הצום, המילה, התפלה הנאמרת בלחש ובעִקר עם הסְעֻדה של דגים שהיתה חביבה, כנראה, ביחוד על יהודי רומא בכל ימי החגים, כמו שנראה מהספור של החַיָט היהודי ברומא, אשר עמד על מקח הדגים בערב יום־הכפורים עם משרת האפרכוס וקנה אותה בי"ב דינרים 4), בתוך חדר מעֻשן לאור המנורה בעלת שבעת הקנים 5).

על־דבר השבת של היהודים, אשר היתה ביחוד מטרה לחִצי לעג הרומאים, מסֻפר במדרש, כי מנהגי היהודים הקשורים עמה, לרַבות חִלוף הלבָנים, שמשו חֹמר לחזיוני מהתלות בתיאטראות 6). הרומאים טעו לחשב, כי היהודים צמים ביום השבת. ככה כתב אוגוסטוס הקיסר באגרתו: גם היהודי לא יִזָהר, חביבי טבריוס, בצום של השבת כמו ששמרתי אנכי... סבת טעות זו היתה, כנראה, העובדה, כי לא היה היהודי מסיק את תנורו ומבַשל ביום השבת, ואולי נתחלפה להם השבת ביום־הכפורים, שבת השבתון, אשר נקרא אצלם סתם בשם „יום הצום" (מפעלות, כ"ז, ט), כי להרבות בצום ובתענית התחילו היהודים רק אחר חרבן־הבית, ומלבד ארבעת ימי הצום לזכרון החרבן הנהיגו אז – לפי המסורה – גם את תענית שני וחמישי 7) ורבים נזהרו גם מאכילת בשר ומשתית יין) 8), ואל המתענים האלה מכֻוָנים בודאי דברי האבנגליון על צום הפרושים (מרקוס, ב, י"ח), אשר נאמרו בעת ההיא ולא קדם, אף כי באמת לא היתה דעת הפרושים נוחה מן התענית 9).

1) מין כלי־צלצלים, שהשתמשו בו המצרים בשעת התפלה וגם שִמש להם כחצוצרה.
2) עַיֵן אובידיוס: .Fast, 430 והלאה.
3) עַיֵן יובנל, 13, 93; פט. סַט., 114.
4) ב"ר, י"א.
5) עַיֵן ברלינר, שם, 101—102.
6) עַיֵן פתאי"ר ואי"ר, ג, י"ג.
7) הלכות גדולות, ט' באב ותעניות. ועַיֵן גרֶץ, געש., ח"ב, עמוד 74, בהערה.
8) ב"ב, ס, ע"ב.
9) עי"ש. וכן אמר רבי אלעזר הקפר, כי המצַער עצמו אפילו רק מן היין נקרא חוטא (תענית, י"א, ע"א), וכן אמר רב ששת: האי בר־בי־רב דיתיב בתעניתא, ליכול כלבא לשֵירותיה

מגדולי סופרי יָוָן ורומי נִסו אחדים לעמוד בפרץ ולעצור בעד תנועת ההתיהדות, בראותם בה סכנה גדולה לקִיום התַּרבות ההלנית והמסורה האלילית, ועל־כן שלחו את חִצי לעגם אל לב היהדות – ביחוד אל שלשת סמניה, אשר על־פיהם הסתמנה אצלם: א) ההתרחקות מאכילת בשר חזיר, ב) שביתת השבת, ג) עבודת האלהים בלי כל תמונה ופסל: מֻשג דק ומֻפשט כזה לא יכול להִקלט במוחות הרבה של הגוים, לרַבות סופרי יָוָן ורומא המעֻלים 1), ועל־כן בדו על בני ישראל, כי גם הם חולקים כבוד־אלהים לחזיר ומפני־זה הם נזהרים מאכילתו 2), או כי כופרים הם כל־עִקר בכל דבר אמוּנה ועל־כן אין כל פסל ותמונה בבתי־מקדשיהם 3). וביחוד נתכה כל חמתם על החֻקים אשר קבעה תורת היהדות להבדיל בין ישראל לעמים, ומכיון שלא עמדו על מהותם ומטרתם של החֻקים האלה, טפלו עליהם שקרים וכזבים ובָדו דברים מוזרים, עד אשר נתנו את היהודים לשונאי יתר הבריות. באלכסנדריה יצאה שמועה על היהודים, כי הם נשבעים לבלתי יטו חסד לכל איש נכרי ולבלתי חבב אותו, או כי הם מקריבים איש יוָני בכל שנה קרבן לאלהיהם (נגד אפיון, ב, י), ועוד הבלים רבים סבבו בפי שונאי ישראל. גם סטרבון, אשר דבר בשבח תורת־משה, החליט, כי אמונת ישראל נתקלקלה לבסוף על־ידי כניסת יסודות רעים (סטרבון, ט״ז, ב, ל״ז), וכן הוציא טציטוס על היהודים שם רע, כי הם מעַוְּתים את הישרה וכל מה שהוא כשר בעיני הרומאים טמא להם ולהפך הנמאס אצל הרומאים קדוש להם (טציטוס, ה, 4).

בימים ההם התפשטו ברומא פֻלחנים שונים של אלילים זרים, אשר חדרו שמה מארצות־המזרח ומצאו שם מחזיקים ומחַקים; המנהגים המוזרים הרבים הקשורים בפֻלחנים אלה משכו אליהם את לעג הסופרים והמשוררים, ובערבוביה הגדולה של המנהגים המשֻנים לא יכלו אלה למצא ידיהם ורגליהם, ולפרקים כרכו את מנהגי ישראל ומנהגי עובדי־אלילים יחד. ככה מעביר לנו המשורר הרומאי פרסיוס (נולד ל״ה לח״ה) תמונה מחיי היהודים ביום־השבת, שהכניס אליה קוים זרים לה לגמרי: כשהגיעו ימי הורדוס 4), כשהפיצו המנורות התּוֹאמות והמֻקשטות בזרי פרחי־הסגל את העשן העב דרך זכוּכית ממֹרחה כֻלה, כשֶׁצָּף הזנב של ה„טוּנָס" 5) בתוך המרק בקרקע קערת־חרס אדֻמה, כשהתמלא הכד הלבן ביין ואתה מניע אז את שפתיך חרש 6), בעודך חִוֵּר מהצום הנהוג בין הנמולים, אז תועות סביב הנשמות

1) עַיֵּן סלַבְּדור: Römerherrschaft, I, 172.

2) פלוטרכוס, Symp., ד, ה.

3) עַיֵּן סַלבדור, שם, שם.

4) השם הורדוס, שהיה מפֻרסם אצל הרומאים כמלך היהודים, היה משַמש להם כהתגשמות חֻקי היהודים ומנהגיהם, והכַּוָנה כאן ליום־השבת, לדעת רֶנַן — לימי החנֻכּה (עַיֵּן ברלינר, שם, 101).

5) מין דג גדול (טוּנפיש), נזכר בחולין, כ״ה, סע״א.

6) כנראה, מכֻוָּן לקדוש על היין בליל שבת־קֹדש.

סוטריה, של האשה טוליה איריני 1) ושל הגיורת בטוריה פולינה, שנקראה ביהדותה בשם שרה 2).

על־דבר הנטיה ליהדות בזמן ההוא נותן המשורר יובֶנַל ציור בדבריו אלה: כל המדֻכָּאִים וכל הנבהלים מפני חלומות רעים 3) בקשו בבית־הכנסת נֹחם ומרפא לנפש. הכניסה תחת כנפי היהדות נעשתה בזריזות גדולה: כשעברה אשה אחת פעם עם ילדה אל היהדות מת הילד בשעת הטבילה בנהר טִבֶּר, כי אמו לא שמה לב לדבר, שהוא חולה בקדחת, ברצותה לקַים מצוַת טבילת־גרים 4). וכן מסַפר, כי האבות היו מוליכים את בניהם והאדונים את עבדיהם אל דת היהדות והיו צמים ביום החמישי, שובתים ביום השביעי, מתפללים, מדליקים נרות ותולים זרי פרחים, ויש מי שלמדו תורת משה, בקרו את בתי־הכנסיות ושלחו את תרומת־הקֹדש לירושלים וגם נזהרו באסורי המאכלים 5). וכן אומר יובנל: הם (הרומאים) מטים אזן לשמוע בחרדת־קֹדש את הרֶטֶן של היהודי הַשָּׁב ואת קול הרִנּון של היהודית הבָּלָה 6). הוא מספר, כי שאלו אותו ברחוב: איפה אמצאך בבית־התפלה, יהודי? 7), והוא אומר בהתמרמרות בסַטירה י"ד: אם האב היה מתעצל לעבוד בכל יום שביעי והשוה את בשר החזיר לבשר האדם, שאסור לאכלו, לא הסתפק הבן בזה שחִקה את מעשיו, אלא התמכר גם למול את בשרו 8) והחל לבזות את החֻקים הרומיים, ללמוד ולשמור בחרדה את החֻקים המסורים של משה, המורים את הדרך רק למאמינים ויוליכו אל מקור (מחוז) חפצם רק את הנמולים 9). וכן מסַפר לנו סֶנֶקה, כי הרומאים הדבֵקים בדת־היהדות היו נשמרים ממאכלים אסורים, ולפיכך אכלו רק מאכלי צמחים. הוא מסַפר 10), כי על־פי עצת הפילוסוף סוטיון נעשה לאוכל־צמחים (וֶגֶטַרְיָני), אבל שב עד־מהרה לאכול מאכלי בשר, כדי שלא ימשך עליו חשד, כי נמנה על חברי היהודים הארורים 11). גם הורַטיוס לָעַג כפעם בפעם ליהודים ולהמון הרב של המתיהדים (Satyrae, ספר א, ט).

---

1) ברלינר, שם, 41.

2) שם, שם, 27.

3) ועל־כן נקראו המתגיירים מפני סבה זו בשם „גירי חלומות" (יבמות, כ"ד, ע"ב).

4) יובנל, סַטירה, 4, 6, 544; 2, 4, 288.

5) יובנל, 14, 95; 101—2. הורט., סַט., 1, 9, 69, 70, 11,18, 288.

6) יובנל, 6, 541.

7) שם, III, 296.

8) כלומר: הרומאי האב היה רק ירא־אלהים נוטה אל היהדות וקִיֵם רק מצוות אחדות, כמו שמירת־שבת והזהירות ממאכלים אסורים והיה במעמד של גר תושב לפי משפט התלמוד, אבל הבן כבר נכנס לגמרי תחת כנפי השכינה, כי מל את בשרו ויהי ליהודי כשר.

9) שם. 96—106.

10) אפיג., 18, 5.

11) מכאן יש להוכיח בברור, כי נזהרו ממאכלים אסורים, אשר הם רק במיני תבשיל של בשר.

וקרוב למשפחת דומיטינוס קיסר רומי. שני בניו נועדו על־ידי דומיטינוס ליורשיו ולקיסרים בשנוי־שמות, האחד לאספסינוס והשני לדומיטינוס (סואטוניוס: Domit., 15). שמו נשאר לברכה במסורת האגדה התלמודית, אשר הוא נקרא בפיה בשמות שונים: אונקלוס בר קלוניקוס בר אחתיה דטיטוס [1] או אונקלוס בר קלונימוס [2], וכנראה, גם בשם קטיע בר שלום [3] ובשם סנקליטו של מלך ירא שמים [4], אשר הקריב את נפשו לקרבן, לפי המסורה, כדי לבטל גזרה על ישראל [5]. נכדי הקיסר אוגוסטוס לא היו מחמיצים כל הזדמנות להקריב בירושלים [6]. את ליביה אשת אוגוסטוס שֵרתה אָמה מגזע ישראל ושמה אַקְמה, ואנטיפטר בן־הורדוס שחד אותה בכסף רב כדי שתעמוד לימינו, למען יוכל להרוג את אביו ואת דודתו (קדמוניות, י"ז, ה, ז). גם בחצר נירון קיסר היו וַלֶריה וויטוריה בנות האצילה פְּלַביה ועוד נשים אחרות מסורות אל היהדות [7]. גם הקיסרית פופיאה כבדה את היהודים ועזרה להם בטענותיהם נגד אגריפוס ונציב רו־א, גם עשתה טובה לפרושים ולטובי ישראל (קדמוניות, כ, ח, י"א; תולדותיו, ג) ובִקשה להִקבר לפי נמוסי היהודים, ובעלה הקיסר מִלא את שאלתה זו (קדמוניות, י"ד, ז, ד; טציטוס: Annal., 16, 6); ובשביל האשה האצילה פלביה, שקבלה את דת־משה ונוכלים יהודים אחדים הוציאו מידה במרמה נדבות לבית־המקדש, נגזרה גזרת גלות על היהודים ברומא בימי טבריוס (קדמוניות י"ח, ה, ג). כי גם פה כמו בכל תנועה דתית היה לבב הנשים פתוח ביחוד לקראת האמונה החדשה ועל־כן יעץ המשורר הרומאי אובידיוס לשחצני הכרך לסקור את היפהפיות של רומי על־יד דלתות בתי־התפלה של היהודים, כי היו שוקדות עליהן לקחת חלק בעבודת אלהי ישראל. בדמשק היו כמעט כל נשי האזרחים כרוכות אחרי דת ישראל (מלחמות, ב, כ, ב) והרבו להכנס לדת זו מהגברים, ביחוד מפני שהכניסה לא היתה קשה להן כמו לגברים, שהיתה קשה להם מצוַת מילה. בין כתבות קברי הנשים ברומא נמצאות גם אחדות של נשים מתיהדות, מתאָרות בתאַר „יראת אלהים" (metuentes), כמו הכתֹבת של האשה אורֶליה

ומקצתם נדונו להחרמת נכסיהם לאוצר־המלכות, ודומיטילה הָגלתה לארץ פנדטריה (עַיֵן גרֶץ, שם, ועַיֵן „תולדות ישראל" ליעבץ, ח"ו, 293).

1) גטין, נ"ו, ע"ב.

2) ע"ז, י"א, ע"א.

3) שם, י, ע"ב.

4) דב"ר, ב.

5) עַיֵן שם ספור המעשה בארכה. — דעת גרֶץ היא, כי פלביוס קלמנס נתגַיר בודאי ונכנס לדת ישראל, אבל בנוגע לדומיטילה אשתו יש ספק ואפשר שצדקו סופרי הכנסיה הנוצרית באמרם, כי נכנסה לדתם. ועַיֵן במדרש תנחומא, הוצאת בובר, משפטים ג, על־דבר התגַירותו של עקילס וּוכּוּחיו עם דודו אדרינוס.

6) סוּאֶטוֹניוּס: August., 93. ועַיֵן הוֹרַט.: Sat. 1, 5, 100; 9, 20

7) סואט.: Domit., 15; רֶנן: פּוֹלוּס, עמוד 129—135.

ומחזיקים בידי העם גדל־המספר מאד; ויחד עמו הם מוסיפים גבורה בהתנהגם בחייהם על־פי נמוסי היהודים. במצרים נתן להם הרשיון לָשֶׁבת וחלק גדול של אלכסנדריה נתן לעם הזה לנחלה, גם באנטיוכיה גדול מספר היהודים; ולפי דברי יוסיפוס, משכו הרבה יוָנים לאמונתם, עד שהיו במדה ידועה חלק אחד מקהלתם (מלחמות, ז, ג, ג), וגם בדמשק (מלחמות, כ, ב, ב).

גרֶץ היה הראשון בין חוקרי דברי ימי היהודים, אשר עמד על החזיון הַמֻּפלא והמתמיה (במחברתו „די פראָזעליטען אים ראֶמעררייך"), כי דוקא בחמשים שנה אשר בין חֻרבן־הבית ומלחמת בר־כוכבא ואדרינוס וביהוד בימי דומיטינוס גדלה ביותר תנועת ההתגַירות. ואמנם על הדבר הזה כבר עמדו לפניו חכמי התלמוד, כמו שהננו שומעים מפי דרשה אחת האומרת: אותה שעה שגלו ישראל מארצם היו מלאכי השרת אומרים לפני הקב"ה: רבונו של עולם, כשהיו ישראל שרוים בארצם היו מדבקים בע"ז, עכשיו שהגלית אותם לבין האומות עאכו"כ? מה השיבן הקב"ה: הריני בטוח על בני שאינם מניחים אותי ומדבקים לע"ז, אלא מוסרים עצמם עלי בכל שעה ושעה, ולא דיין שהן מוסרין עצמם, אלא שהם מקרבים אחרים תחת כנפיו[1]. — על־דבר תנועת ההתגַירות בימי נֶרבה וטרינוס מסַפר טַציטוס כעד־ראיה והוא כותב בצער: אלה העוברים אל דתם (של היהודים) הולכים בדרכיהם, כי לא יתקבלו בטרם יחרפו את האֵלים, יקללו את ארץ המולדת, יבזו לאבותיהם, לבניהם ולאחיהם (טציטוס: Hist., ה, ה). השנאה מדברת מתוך גרונו! הגרים לא יצאו מתוך ההמון בלבד, כי־אם גם מבני מרום־המעלה, כמו שמעידה הידיעה של דיון קסיוס מן הימים האחרונים של דומיטינוס, כי הוציא את קרובו פלביוס קלֶמנס להורגים ואת אשתו דומיטילה הגלה וכן ענש הרבה אנשים אחרים בהחרמת נכסים או בעֹנש נפשות בשביל שנטו אחרי חֻקי היהודים[2]. ועד־כמה היתה גדולה הנטיה לדת ישראל בין בני המעמד הגבוה הננו רואים מן הפקֻדה שהֻכרח נֶרבה להוציא כדי לאסור כל מלשינות ושטנה על האיש ההולך במנהגי ישראל (דיון קסיוס, 68). הפקֻדה הזאת באה בין יתר הפקֻדות, כגון: שלא להלשין ולהשטין על איש בגלל חרוף־מלכות וכן שלא לקבל שטנת עבדים על אדוניהם. נראה מזה, כי בימי דומיטינוס היו מלשינים ומעוררים שטנות כאלה דוקא בשדרות העליונות של העם: פלביוס קלֶמֶנס, שנדון להרֵגה בשביל היהדותו[3], היה קונסול שני (בשנת כ"ו אחר חרבן־הבית)

---

1) פסיקתא רבתי, פל"ה, ק"ס, ע"א.

2) דיון קסיוס, 67, 14. ועַיֵן סואטוניוס: .Domit, פ' 15.

3) הסופר הרומי דיון קסיוס כותב בספרו היוָני תולדות רומי (דיון קסיוס, 67, 4): בין שאר האנשים שפט דומיטינוס משפט־מות גם את הקונסול פלביוס קלמנס, אף כי היה בן־דודו, וגם אשתו פלביה דומיטילה היתה קרובה לו. על שניהם נטפל עון כפירה באלהים, עון אשר עליו נענשו עוד אנשים רבים אשר נטו אל היהדות; על מקצתם נגזרה גזרת מיתה

משְׁנות, כי לא רצו לבַטא בשפתם דבר נגד קְדֻשת החֻקים וספרי־הדת. הנמצא בָעולם יוָני, שיסבול זאת בשביל חֻקיו ואשר יקבל ברצון נֵזק קל שבקלים אפילו על־מנת להציל מכליון את כל הספרות של ארץ מולדתו?" ובאמת התפעלו הרומאים כל־כך ממסירת נפש היהודים על דתם, עד כי – לפי עדות דיון קסיוס (ה, ס"ו) – בעת צורם על ירושלים עברו רבים מהם אל דת ישראל, והיהודים התגאו ברומאים הגֵרים האלה, עד שדאגו לפרנסתם גם בימי הרעב הגדול [1], ובכל מקום נרדפו ונהרגו בני־ישראל על סרובם לבטא המלות השתים: דומינֵי אִימְפֶּרַטוֹר [2], בשעה שיתר העמים נכנעו לפני קיסרי רומא והעריצו גם את פסליהם וחלקו להם כבוד־אלהים, ולפיכך העירו היהודים בלבב טובי אֻמות־העולם רגש כבוד להם ולחֻקי דתם [3]. עד־כמה היו מפֻרסמים היהודים אצל הרומאים בזהירותם הגדולה לגבי שמירת חֻקי־דתם מעידים דברי אוגוסטוס, אשר אמר בדרך־משל: גם היהודי איננו מחמיר יותר מזה בשמירת צומו [4]. רבים מן הגוים אשר בכל מקומות תפוצות־ישראל בגולה נטו אחרי דת ישראל, אחרי חֻקי תורתה ומעשה מצוותיה. האוצרות הגדולים בבית־המקדש נאספו, לפי דברי יוסיפוס, לא רק מנדבות היהודים בכל קצוי תבל, אלא גם מנדבות „יראי אלהים", לאמר, הגֵרים השלֵמים והגרים החלקיים (קדמוניות, י"ד, ז, ב). בין עולי הרֶגל לירושלים נמצאו גם יוָנים (מפעלות, י"ב, כ). העֵדֻיות הכלליות האלה מתאשרות על־ידי עובדות רבות: באנטיוכיה שבפיסידיה דבר פולוס „אל אנשי ישראל וגם אל היראים את האלהים" (מפעלות, י"ג, ט"ז), „אנשים אחים זרע אברהם וכל יראי־האלהים, הנמצאים בתוככם" (מפעלות, י"ג, כ"ו). בהפרד הקהל נטו יהודים רבים וגֵרים היראים את ה' וילכו אחרי פולוס (מפעלות, י"ג, מ"ג). בסוריה בכלל נמצאו הרבה חובבי־היהודים אשר נהרגו בידי שונאי עם־ישראל (מלחמות, ב, י"ח, ב). בתֶּסַלוֹנִיקִי דבקו בפולוס גם יוָנים רבים, אשר יראו את אלהים (מפעלות, י"ז, ד), באתונא דבר פולוס עם היהודים בבית־הכנסת ועם יראי אלהים (מפעלות, י"ז, י"ז). הננו רואים אפוא, כי בכל קהלה וקהלה של יהודי הגולה נמצא קבוץ של גרים ושוה היה מספר חובבי ישראל למספר היהודים בכרכים הגדולים שבמדינות רומי (טציטוס: .Hist, 5, 5), מצרים וקִירֵני, לפי דברי סטרבון (מובא על־ידי יוסיפוס בקדמוניות, י"ד, ז, ב) האומר: בעירם של הקִירֵנִים נמצאו ארבע מפלגות – אזרחים, אכרים, תושבים ויהודים... במצרים וקירני השתַּררו היהודים וכמו־כן מחוזות אחרים מחַקים את נמוסיהם

---

1) עַיֵן גרֶץ: .Geschich. d. Jud, ח"ג, 538.

2) דומיגֵי ברומית: אדון, מושל. — לפי הערוך (בערך אמפרטור ובערך דומיגי) היתה לפניו הגרסה באיכ"ר פ' היו צריה לראש, אמר ריב"ז כשהתיצב לפני אספסינוס: ביבי דומיגי אמפרטור. פֵרוש: יחי האדון הקיסר.

3) עַיֵן גרֶץ: די יידישע פראָזעליטען א. ר.

4) סואטוניוס, .Octav, 76.

כזבתי בדברי (נגד אפיון, ב, ל"ט). וכן מדַבר הפילוסוף סֶנֶקה (נולד מ"ב לח"ה) בהתפעלות על החזיון הנפלא, שכל־כך גדול כח חֻקי העם המקֻלל הזה, עד כי נתקבלו בכל הארצות והמְנֻצחים נתנו חֻקים למְנַצחים[1]. וכן אומר דיון קַסְיוס (נולד פ"ו אחרי חרבן הבית): מאַין בא השם הזה (יהודים) אינני יודע, אבל הוא מתפשט גם על הנכרים החיים באותם החֻקים. גם בין הרומאים יש אנשים מן המין הזה, ואף כי כמה רדיפות התחדשו עליהם, בכל־זאת סדרו את חייהם, עד כי עלה בידם לקַיֵם את חֻקֵיהם בחֵרות גמורה. הם נבדלים מיתר בני־האדם בארחות חייהם בכלל וביחוד בזה, כי לא יעבדו את אֱלי העמים, והם מכירים בכלל רק באלהים אחד, אשר אותו יכבדו בקנאות מתמדת. בירושלים לא הציבו לו מעולם מצבה; הם חושבים אותו להויה בלתי־מתבטאת ובלתי־נראית ובמסירות־נפש מיֻחדה הם מתאמצים לתת לו כבוד, אשר לשוא נבקש דוגמתו אצל בני־אדם אחרים. הם בנו לו מקדש יפה וגדול ביותר, אולם המקדש הזה איננו סגור ואיננו מְכֻסה. יום הַסַטורנוס מֻקדש לאלהים זה[2], בו הם ממלאים ביחוד את נמוסיהם המיֻחדים ושובתים מכל מלאכה חמורה. על האלהים הזה, על מהותו ועל מקור הפחד אשר הוא מטיל על מאמיניו דברו סופרים רבים (דיון קסיוס, 37, 17). אפילו טציטוס, אשר הִרבה לגַנות את עניני היהודים, הודה בטהרת מֻשג האלהים של היהודים, באמרו: היהודים מצַירים להם רק אלהות רוחנית לבד, לטמאים נחשבו בעיניהם האֱלים הנעשים מחמרים מתים בתבנית בני־אדם, ההויה העליונה הזאת היא נצחית, בלתי־מתחלפת ובלתי־עוברת, ועל־כן אינם סובלים צלמי אלילים בעריהם ופחות מזה במקדשיהם, אינם עושים את החנֹף הזה למלכים ואינם חולקים את הכבוד הזה לקיסרים (טציטוס: Hist., V, 5). עוד הרבה לפני זה הכיר הפילוסוף וַרון (קט"ז לח"ה), כי יתרון ליהדות במֻשגי דתה. הוא מעיר במאמרו הגדול על־דבר חקר הקדמוניות, כי הרומאים עבדו את האֱלים במשך מאתים שנה בלי תבנית כל תמונה, ומגַלה דעתו, כי לו הוסיף להשתמר אצלם המנהג הזה, אז היתה עבודתם את אלהים יותר טהורה. — אוגוסטינוס, המביא את דבריו אלה (De civ. Dei, IV, 31, 2), מעיר, כי וַרון הביא למופת את עבודת־האלהים הטהורה של עם ישראל[3].

ביחוד השפיע הרבה על הגוים החזיון של חרף־נפש היהודים על קניני דתם, כמו שאומר יוסיפוס (נגד אפיון א, ח): „כל היהודים יוצאים לאויר־העולם עם האמונה במוצָאָם האלהי (של כתבי־הקֹדש) ועם משאת הלב להיות נאמנים להם. כבר נראו הרבה פעמים שבויי־מלחמה (יהודים), אשר בעת הצגת החזיון קבלו עליהם בהָמון כל מיני יסורים ומיתות

---

1) דברי סֶנֶקה הובאו אצל אוגוסטינוס (De civ: Dei, II, VI).

2) הוא קורא בשם הזה את יום השבת.

3) עַיֵן ד"ר א. ברלינר: Geschich. d. Jud. in Rom, פ"ע א"מ, 1893, ח"א, עמוד 15.

דתו וארצו, וגם היום יש לכל דברי הסנגוריה שלו על היהודים ועל תורתם ערך נכבד מאד. — אחד החוקרים האחרונים (ברונו בויאֶר) אומר לעמוד על אפיו ולהכיר את רגשי נפשו של יוסיפוס והמניעים אשר עוררו אותו לחבר את ספריו הנכבדים, כי אחרי היותו נאשם על־ידי בני עמו בבגידה לאֻמית רצה לכַפר על עֲונו (או להשקיט את מוסר־כליותיו) בתעמולתו להתפשטות היהדות בין הרומאים. **אמנם רומי כבשה את יהודה בכח זרועה ואגרופה** — וכנגד זה השתדל הוא, כי תכבש היהדות את רומי **בכח רוחה ותורתה**. וכמו שעשה שאול הטרסי תעמולה ליהדות בצורה של הדת המסתורית (לאמר, על־ידי המזיגה האלילית), כן עשה יוסיפוס תעמולה ליהדות הצרופה והטהורה בחקרו את דברי־ימיה ובבררו את יסודותיה. גם הוא פטר ממצוַת־המילה את הנלוִים עליה מן הגוים, אבל אי־אפשר היה כי תתפשט תורתו בין ההמון (מפני אצילותה ורוחניותה) כאותה של הטרסי, ועל־כן מצא נתיבות רק ללב יחידי אֻמות־העולם הנאורים.

התעמולה המשֻלשת הזאת של קבוצי היהודים עם בתי־כנסיותיהם [1], של היחידים ושל הספרות עשתה פרי גדול מאד: הרבה מן ההלנים — מתפאר יוסיפוס — עברו אל חֻקי תורתנו; יש אשר החזיקו בהם כל ימיהם ויש אשר חזרו אחרי־כן לסורם מחסר כח־הסבל (נגד אפיון, ב, י), וכן הוא מסַפר על־דבר אנטיוכיה, כי בה משכו (היהודים) מספר גדול של יוָנים אל דתם ובזה הכניסום במדה ידועה אל קהל ישראל (מלחמות, ז, ג, ג); ממנו נמסרו חֻקי התורה גם ליתר הבריות, אשר קבלו אותם וחשבום למופת: ראשונים לַדָבר היו הפילוסופים היוָנים, אשר אמנם למראית־עין שמרו את נמוסי ארצותיהם, אבל בחייהם ובתורתם דבקו במשה, וכמוהו היו חושבים על האלהים ומלמדים את פשטות החיים ואת דרכי השתוף ואת העֲרֵבות בין הבריות, גם אצל ההמון יש למצא קנאה גדולה לעבודת אלהינו; **ולא נמצאה עיר בארצות ההלנים והברברים וגם אין עם בעולם אשר לא** התפשטו ביניהם חגיגת השבת שלנו ושמירת הצום (יום־כפור), הדלקת הנרות (של הנשים בערבי שבתות) ואסורי מאכלות רבים. גם הם שואפים לחַקות את האחוָה השורה בינינו, את מעשי גמילות־החסדים שלנו, את אהבתנו למלאכה [2], כח־סבלנו בגזרות המתרחשות על דתנו, ומה־נפלא הדבר, כי התורה השיגה את זאת בכח־עצמה, אף כי לא השתמשה באמצעים מצודדים את החושים, וכמו שהאלהים ממלא את כל העולם, כן נפוצה התורה בתוך כל האנושיות. יתבונן־נא כל־אחד בארצו ובמשפחתו ואז ימצא, כי לא

---

1) כמו שהיטיבו לדרש את הפסוק: עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול וסבב אתה ובנה עליה מצודים גדולים (קהלת, ט, י״ד) — עיר קטנה זו בית־הכנסת, ואנשים בה מעט זה צבור, ובא אליה מלך גדול זה מלך מלכי המלכים הקב״ה, וסבב אותה ובנה עליה מצודים גדולים (קה״ר, שם).

2) מכאן נראה, כי כבר אז הצטַינו בני ישראל בזריזות תעשִׂיָתם וגם על־ידי־זה משכו את הנכרים לדתם.

שלישי, רע"א). הם השתדלו לשפוך את לעגם על מעשה המצוות של היהודים, כמו שביתת השבת, מילה, אסורי המאכלים (ביחוד, אכילת בשר חזיר), עבודת אלהים בלי כל דמות ותבנית, וכנגד זה לגלגו גם על התארים והמבטאים הגשמיים שבסגנון הדבור בכתבי־הקדש. בין ראשי השוטנים האלה נמנו הסופרים היונים האלכסנדרונים: מַנֶּתוֹן (של"ט–שי"ט לפני חרבן הבית), חֶרִימוֹן (קי"ט לח"ה), ליסימכוס (צ"ט לח"ה) והמדקדק אֶפִּיוֹן (בזמן חרבן־הבית) וכן: אפולוניוס מולון מרודוס (קס"ט לח"ה), פוסידוניוס מאפמיאה (קל"ט לח"ה) וסופרים יוָנים כיוצא בהם, והסופרים הרומאים: ציצֶרו, הורַטיוס, פלִינִיוס, טציטוס, יובֶנַליס. בין כל השוטנים האלה הצטינו בשנאתם הכבושה ליהדות וליהודים הסופרים המצרים: לנבל את כבודנו – אומר יוסיפוס – החלו המצרים... בראותם כי נמשכו רבים אחרי אמונתנו – קנאו בנו (נגד אפיון, א, כ"ה). באלכסנדריה, אשר בה הגיעה ראשונה היהדות ההלנית שבגולה להכרת ערך מלאכותה בעולם, ואשר ממנה יצאה ראשונה התעמולה להפיץ את תורת היהדות בין כל העמים והלשונות, באלכסנדריה זו נולדה בהכרח גם השטנה על היהדות; ובאמת אין לנו עדות יותר גדולה על התפשטות היהדות בעולם בימים ההם מהספרות הגדולה אשר ערכו נגדה צוררי־ כי במדה שהתגברה השפעת היהודים והיהדות התחזק גם הנגוד בינה ובין התרבות האלילית, כמו שאומר יוסיפוס: אלמלא הכרנו מעצמנו את יתרון חֻקינו, גם אז היה עלינו להתגאות בהם על־ידי המספר הגדול של המחַקים אותם (שם, ב, ל"ט), וכן אומר פילון: לא רק היהודים, אלא גם כל העמים מתפלאים על קדֻשת חֻקינו. במקורם נכתבו החֻקים בשפה הארמית (כלדית) ונשמרו בה זמן מרֻבה, כי לא נודע עוד יָפְיָם ליתר בני־האדם, אולם בראות עמים אחרים את המאמינים בחֻקינו מתמידים בשמירתם, למדו גם הם לכבדם; אז נודעה תהלתם בכל ארצות תבל, ואם גם הָאֲפֵלָה הקנאה לזמן קצר על יָפְיָם, הנה הופיעו מחֻדש בעצם זֹהרם כשהגיעה שעתם (חיי משה, ו, 138). גם הוא מחליט, כי השנאה לתורת ישראל באה בעִקרה מתוך קנאה, **אבל יותר מזה נבעה השנאָה מתוך רגש פנימי ונטיה טבעית של כל עצלי־המחשבה, וממילא שונאי ההתקדמות שבכל הזמנים, לשמור בשארית כֹחותיהם על הישן שהתחנכו עליו ושהתחבב עליהם, ההולך ובָלֵה, עובר וכָלֵה, מפני החָדש והרענן העולה במקומו ונבנה מחֻרבנו.**

אולם לעֻמת אלה עמדו הסופרים היהודים ההלנים להגן על תורת ישראל וחֻקיה בגַלותם את המאור שבה לעיני כל העמים. בראשם נמצאו: אריסטובול (חי בערך רל"ט–רי"ט לח"ה), אריסטיאס (סביב רס"ט לח"ה), פילון ועוד רבים. הם היו בטוחים, כי עתידה היהדות להכניע את כל העולם, כדברי הסבילה: הערים כֻּלן גם איים יגידו: מה רבו חסדי אל־שדי ורחמיו לאלה! וקראו אז יראי ה' גבר אל רעהו: הבה נשתחוה בתוך עַם אַל עליון אַפַּיִם ונקדמה בתודה ובזמירות פני אֵל עוֹשֵׂנוּ (חזון שלישי, תש"י–תשכ"ו). ביחוד הצטַין יוֹסיפוּס פלַביוּס בספריו המדברים בשבח ישראל ותורתו,

והיו לאחד כמו הגוף והנפש. בית־הכנסת היה הגוף המתפשט לכל־עֵבר, וכתבי־הקֹדש בתרגומם היְוָני היו הנפש המחיה אותו" 1). — „אפשר היה — אומר רֶנַן על־דבר הערך ההיסטורי של בית־הכנסת היהודי — להמשיל אותו לקַו של אבק־שרֵפה או, יותר טוב, לשרשרת־חַשְׁמַלִּית אשר לארכה החיש הרעיון החדש את מרוצת דרכו" 2). את בתי־הכנסיות האלה בקרו מלבד היהודים גם שכניהם הגוים אשר באו לשמוע את הדרשות בלשון סורסית, ארמית או יְוָנית בשבח היהדות ובקלון האליליות, במעלת יסודי המוסר והמדות הטובות ובגנות הפריצות והמדות הרעות, כי בתי־הכנסיות לא היו מיֻחדים לתפלה לבד, אלא שמשו גם לתלמוד התורה (לפי עדות פילון ויוסיפוס) על־פי תרגומה היְוָני לכל משפטיה וחֻקיה. במובן זה היטיב לדרש אחד מחכמי התלמוד על הכתוב: ובכן ראיתי רשעים קבורים ובאו וממקום קדוש יהלכו (קהלת, ח, י) — מדַבּר בגֵרים שהם באים ועושים תשובה, וממקום קדוש יהלכו, על־ידי שהלכו במקום קדוש, אלו בתי־כנסיות ובתי־מדרשות 3). בנדון ההשפעה הגדולה של תורת משה בתרגומה היְוָני על עולם הגוים בשעתם אומר אחד החוקרים הנוצרים הגדולים: „על־ידי עשר חֲמרה לאין סוף, על־ידי גַוְניותה, רבוי־צדדיה ורֹחב־עניניה הופיעה התורה כמו עולם של ספרות, בריאה שניה, אחות־תאומים של הראשונה, ובזה עשתה את הרשֶׁם היותר גדול; כי הספר הזה והעולם כֻּלו הם דבר אחד ומשפט אחד להם; זאת היתה הדעה המְקֻבּלת על־ידי היְוָנים אשר באו במגע עם הברית הישנה, ואם גם נשתנו בדעותיהם בדבר הספר, אבל זה היה להם לדבר ברור, כי היא בריאה מקבילה אל העולם, שוהן בגדלה ובהקפה אליו, וכי הרְשֻׁיות השתים האלה מתיחסות ליוצר אחד" 4). ועד־כמה השפיעה התורה על משכילי הדור הננו שומעים מדברי סטרבון האומר: „משה הורה, כי לא טוב עשו המצרים בדַמותם את האֵלים אל החיות, ואף לא הלובים ולא ההלנים בעשותם אותם כתבנית אדם, כי רק האחד הוא האלהים המקיף אותנו כֻּלנו את הארץ והמים, ואותו אנחנו קוראים בשם שמים ותבל וטבע הדברים. אולם מי מהנבונים יָעֵז לעשות ממנו תבנית ודמות? אדרבה, צריך להתרחק מכל מעשה־פסל ולעָבדו במקדָּש ראוי לכבודו בלי פסילים" (סטרבון, ט"ז, ב, ל"ה), ועוד לפניו (רס"ט לפני חרבן־הבית) כָּתב ההיסטוריון הֶקַטֵיאוס ספר על־דבר היהודים ובו דבר בשבח עבודת־האלהים של היהודים (נגד אפיון, א, כ"ב), אשר נודעה לו על־פי התרגום היְוָני של התורה.

הן אמנם, כאשר הרחיבו היהודים את התעמולה להפיץ את תורתם בעולם־הגוים קמו להם מהרה מתנגדים גדולים, כמו שֶׁנִּבְּאָה הַסִּבִּילָה ואמרה: כָּל־אֶרֶץ כָּל־יָם יַחַד יִמָּלְאוּן מִמֶּךָּ, אַךְ זָרָה תְּהִי לְדְרָכֶיךָ רוּחַ כֻּלָּמוֹ (חזון

1) מ. פרידלֶנדר, שם, 24.

2) Les Apôtres, 284.

3) קה"ר, שם, י"ט.

4) הַרְנַק: Sitsungsber. d. Berl. Akad. d. Wiss., 1902, ע' 508.

עצמך בעולם ושמך מתגדל בעולמי״ [1]), הוא בא ללמדנו בזה, כי היהדות היתה מְנחת חתומה וסגורה מְגדרת בגדרים שונים מכל עמי הארץ ומְכנסת רק בתוכה, כמו השמן הטוב בצלוחיתו, בזוית אחת – לאמר: בפנה אחת שבאסיה, בארץ־ישראל הקטנה בשטחה; אולם כמו שבהסרת הפקק מעל פי צלוחית של פוליטון ובטלטולה ממקום למקום הולך ומתפשט באויר הריח הטוב של שַמנה, כך נתפרסמה היהדות בעולם ויצאה מתוך צמצומה וכִנוסה על־ידי תפוצות ישראל שבגולה, לתקן ביסודי מוסרה את האנושיות כֻלה. וכן מוציא את משפטו חכם נוצרי מגדולי חוקרי דברי־ימינו: „היהודים נועדו יותר לשַמש מעַין שְאר ההתקדמות בכל הארצות מאשר ליצור לאם מיֻחד בנקֻדה אחת של כדור העולם״ [2]). החכם התלמודי רבי אלעזר גלה את דעתו, כי כל פזור ישראל בעולם לא בא אלא לשם הכנסת גרים: „לא הגלה הקב״ה את ישראל לבין האומות אלא כדי שיתוספו עליהם גֵרים, שנאמר (הושע, ב): וזרעתיה לי בארץ, – כלום אדם זורע סאה, אלא להכניס כמה כורין״ [3]).

ביחוד הרבתה לעשות נפשות לַיהדות הספרות היהודית ההלנית, הבלולה בכתבי־הקדש ובתורת היהדות הפרושית מצד אחד ובפילוסופיה היְונית, בשִירה ובהיסטוריה מצד שני. על־ידה נכנסה דעת הדת הישראלית, תורתה ומוסרה לתחום הספרות היְונית העולמית. בצבעים ובקַוים לקוחים מיצירת הרוח היְונית צִיְרה ספרות זו את אמונת ישראל, את דברי ימיו, את קַדְמָתוֹ ואת עֻבְרוֹ הגדול באפן נוח ומתקבל, ובאותה שעה השכילה לגַלות את כל הַנִוּוּל, השקר, הפחזות והסכלות של הדת האלילית. ביחוד הצטַינו בזה מחברי חזון הַסִבִילות, אשר שָמו בפי הנביאות האליליות דברים נשגבים בשבח היהדות ובגנות העבודה הזרה. החוקר ההיסטורי רֶנַן בכל שנאתו הכבושה ליהודים וליהדות מְכרח להודות על־פי תֹקף מסקנתו מחקירת המקורות ההיסטוריים של הימים ההם, לאמר: „אבל הנמוקים האמתיים של היהדות (למשֹך בהם את לבב הגוים) היו חיי היהודים בעצמם: הם היו מאֻשרים, שמֵחים בחלקם, ישָרים, מסתפקים במועט במעמדם הקשה, ויחד עם־זה היו מעין חכמים אמתיים, פילוסופים לפי טעמם המיֻחד. הם הוכיחו בלי כל־פחד את היְונים והמצרים על פריצות מוסרם ושפלותם, מדותיהם המקֻלקלות בעוד אשר פניהם הפיקו תמימות ושַלְוָה״ [4]).

אולם האמצעים היותר גדולים ומועילים להפצת היהדות בעולם היו: בתי־הכנסיות אשר נמצאו בכל תפוצות־הגולה והתרגום היְוני של התורה: „בתי־הכנסיות וספרי כתבי־הקדש חֻברו יחד בהשתלשלות המאורעות

1) ב״ר, ל״ט; שהש״ר, פ׳ לריח שמניך; תנחומא לך, ג.

2) רֶנַן, תולדות ישראל, ח״ב, בתרגום רוסי, עמוד 524.

3) פסחים, פ״ז, צ״ב.

4) רנן, שם, שם, 472. משכב־זכור, שהיה נפוץ כל־כך הרבה במזרח, לא נודע אצלם; אין אחד מחקי היהודים מרמז עליו. פולוס מונה את החטא הזה כמיֻחד ליְונים באגרתו אל הרומאים, א, כ״ז. חזון־הסבילות, III, 185—186 (שם, שם).

על הגאון הלאֻמי וההכרה העצמית אשר בהם מְלאו הסופרים היהודים ההלנים את משלחתם להפיץ את היהדות בעולם ועל שיטתם וסגנון דבריהם, בבואם לספר לגוים את מעלות היהדות על האמונות הנכריות, כותב פילון: אל העוברים אל דתנו פונה מחוקקנו והוא מורה להם את הדרך הטובה, כי ישתדלו לבקש האמת ויתרחקו מן השקר ומן הכזב, ורק אז יוכלו להגיע אל האשר האמתי בפנותם אחור להגדות הבדויות... ויהיה לפי־זה לכל אלה אשר הגיעו, אם גם באֵחור זמן, אל הכרת אלהים אחד, הוא הבורא ואבי העולם כֻּלּוֹ והחליטו בנפשם להתפלל אליו תחת לאלים רבים — ואל תורה אחת, כאלו היו האוהבים היותר נאמנים ושארי־הבשר היותר קרובים, כי אין דבר אשר יביא לידֵי אחוה הדדית כמו ההשתתפות באמונה אחת. אבל לא פחות מזה ראוים לברכה כל המתגַירים החדשים, כאלו נפקחו עיניהם מתוך עִוָרון, כאלו יצאו מתוך חשכת הלילה אל האור הבהיר — כל־כך גדולה פעֻלת ההתגַירות, אבל היא דורשת לא רק שִנוי גמור בציורים המֻטעים על־דבר האלהים, אשר הביאו להערצת הנבראים תחת הבורא, אלא ביחוד תקון עִקרי ויסודי של כל דרכי החיים ושל כל השאיפות: המתגַיֵר צריך להסתלק מכל המדות הפרוצות של עמו, אם רצונו להתקבל בתוך הקהל הזה המסֻדר היטב והמתֻקן בחֻקים המצֻינים ביותר, לאמר, צריך הוא לעלות מן הבַערות אל ידיעת קניני־הדעת, מן הפזיזות אל הדעת המיֻשבת, מן העָוֶל אל הצדק, מן מֹרך־הלב אל אֹמץ־הלב. — ואמנם יפה וגדלת־ערך היא תמורה כזו המביאה מן הרֶשע והרעה אל הטוב והחסד! אבל בעקב החסידות בָאות יתר המדות הטובות כמו הצל בעקב הגופים תחת קרני השמש, וכן נראה ברור, כי כל אלה העוברים אל דתנו נעשים לפִכחים, למסתפקים, לעֲנָוים, לנעימים, לעדינים, לרודפי חסד, למיֻשבים בדעת, לצודקים, לבעלי נפש גבוהה, לאוהבי אמת, למבַזי התאוות והבצע; ולעֻמת זאת יש לראות, כי כל הבוגדים באמונתנו הקדושה נעשים לזוללים, לפוחזים, לעושי עָוֶל, לקלי־דעת, לקצרי־לבב, לשַקרָנים, לנושאי שבועת־שוא ונמשכים אחרי הסביאה, הַשִכָּרון והַזִמה ושלא מדעתם הם מקָרבים את חֻרבן גופם ונפשם. — עד־כמה יפות הן הזהרות מחוקקנו! עלינו ללמוד איך להביא סדרים בחיינו. ואין זה לדעתו דבר נשגב ממנו, אשר עלינו להביאו ממרחקים, לא מן השמים ולא מעבר לים — אלא קרוב הוא בפינו ובלבבנו ובידינו, או בלשון אחרת: בדבורינו, בהחלטותינו ובמעשינו (De humanitate, II, 405).

ומה־מאד יפה מליצתו של רבי ברכיה החכם התלמודי על פעֻלות האנשים האלה, במצאו להם דוגמה טפוסית קדומה באברהם אבינו שנעשה סִמן לבניו: „בשעה שאמר לו הקב״ה לך־לך מארצך וממולדתך, למה היה דומה? לצלוחית של פוליטון שהיתה מונחת בזוית אחת ולא היה ריחה נודף, בא אחד וטלטלה ממקומה והיה ריחה נודף, אף כן אמר הקב״ה לאברהם: אברהם! הרבה מעשים טובים יש לך, הרבה מצוות יש לך, טַלטל

טובה הוכיח לפניו רוכל־בד יהודי, אשר בא לרומי, את הכרת אלהים אחד בפשטות גדולה [1]. וכן הצליחו הרבה בתעמולתם ליהדות חנניה הסוחר היהודי הבבלי ואליעזר הגלילי בבית מלך חדים ובחצר הנסיך אזטיס (קדמוניות, כ, ב, ד). לפי דברי וַלריוס מַקסימוס, היו עוד חברי המלאכות השלישית של היהודים ברומי, אשר שלח שמעון המכבי, עושים תעמולה לדתם ועל־כן נגזר עליהם לעזוב את רומי [2]. אמנם החוקרים האחרונים מטילים ספק באמתת הידיעה הזאת, אבל היא מעידה על־כל־פנים, כי היהודים נתפרסמו לעושי תעמולה כזאת. בארצות הגולה נהפכו היהודים להֶלֶנִים בחיצוניותם, אבל נשארו נאמנים לעמם ולדתם בפנימיותם ויתר הרבה מאשר קבלו מהנכרים השתדלו לתת להם והשכילו למשך את לבם בנמוסיהם המיֻחדים והמצֻינים. על זה מעידים דברי אריסטו, הפילוסוף היוָני הגדול, על אותו יהודי שנזדמן אתו באחת מערי החוף: „האיש ההוא נסע הרבה, הלך מפנים הארץ אל מקומות החוף והיה לא לבד על־פי שפתו, אלא גם על־פי השכלתו הרוחנית כמעט יוָני. במקרה בא כששהינו באסיה אל המקומות שנמצאנו אנחנו ונזדמן יחד אנחנו ועוד אחדים מתלמידי החכמה, אשר רצה לעמוד על חכמתם, ברם היה הוא מחַדֵּש במשא ובמתן שהיה לו עם הרבה אנשים משכילים הרבה יותר מאשר קבל". אריסטו צִיֵּר גם את ההסתפקות הגדולה והמפליאה של היהודי הזה באכילה ובשתיה [3]. הטפוס של היהודי ההלני הזה המקבל מעט והמשפיע הרבה הוא סמל דמות היהודים ההלנים בכלל. וכן ספר (שם, שם) היקטיאוס מאַבְדֵרה, בן־דורו של אלכסנדר מוקדון, בדבר יהודי אחד ושמו מְשֻׁלם שנמצא בחברת הרוכבים היהודים שהורו את הדרך למקדונים והוא איש גבור־חיל עולה על כל ההלנים והברברים במלאכת היריה בקֶשת; כאשר עָמדה החבורה מלכת, בפחדה מדברי הרואה שנבא לה רעה על־פי סמני מעוף צפור אחת, משך משֻׁלם בקשתו ויהרוג את הצפור וילעג לרואה באמרו: אם היתה רוח נבואה בצפור הזאת, למה־זה לא ידעה את אשר יִקְרֶהָ מחִצּיו של משֻׁלם היהודי? – היהודי ההֶלני השתמש אפוא בכל מקרה ומקרה לקעקע את ביצת האליליות ולהשריש במקומה את יסודי דת היהדות. גם שאול הטרסי, שליח הדת הנוצרית, מעיד, כי בלב כל־יהודי חיה הכרה עצמית של מורה דרך־החיים: „ואתה כי נקראת בשם יהודי ותשת מבטחך בתורה ובאלהים ותתהלל נפשך, כי ידעת את רצונו ותבין להבדיל בין טוב לרע, להיותך משכיל בתורה ולבך בטוח, כי אתה הוא המנהל לעִורים ואור ליושבי חשך, מורה לפתאים, אלוף לילדים ותֹּם־תבנית ניצת יאמת בתורה" (אל הרומאים, ד, י"ז–כ). בהתאמה לזה לא הגזים אחד מחכמי התלמוד באמרו: בכל מקום שהיה אחד מבני ירושלים הולך למדינה היו מציעין לו קתדרא לישב עליה בשביל לשמוע חכמתו [4].

---

1) עַיֵּן Clem. Hom., V., 28.

2) אצל וַלריוס מַקסימוס, 1, 3, 2.

3) נגד אפיון, א, כ"ב, מפי תלמידו קליארכוס בספרו על השֵׁנה.

4) אי"ר, א, ז, פ' רבתי בגוים.

למגדלים מאירים, המורים את הדרך לכל הספינות שתעו בדרכן בתוך חשכת הלילה והערפל ובקשו למצא נתיב בתוך הים הזועף של גלי החיים וספקותיהם; כמו שֶׁסִּמְּנָה הַסְּבִילָה את תעודת ישראל: עַם אֵל־שַׁדַּי אָז יָשׁוּב יְאֻמַּץ, יַעַשׂ חַיִל, יוֹרֶה דֶּרֶךְ הַחַיִּים לְכָל בְּנֵי חֶלֶד יָחַד (חזון שלישי, קצ"ד). דברי הנביא: „ונתתיך לאור גוים" (ישעיה, מ"ט, ו) הלכו והתגשמו בחיים, וכן אמר עוד רבי שמעון בן־יוחאי בזמן מאֻחר על תפקיד הגולה בקרב הגוים: בכל מקום שגלו ישראל, גָּלַת שכינה עמהן; גלו למצרים, גלת שכינה עמהן... גלו לבבל, גלת שכינה עמהן... גלו למדי וגלת שכינה עמהן... גלו ליָון וגלת שכינה עמהן, גלו לרומי וגלת שכינה עמהן [1]. ולא רק קבוצים, אלא גם היחידים הבודדים במקומות־נדודיהם השפיעו על סביבותיהם בהנהגות־חייהם המיֻחדות שהיו לפֶלא לסביבות הגוים אז, בחיי־המשפחה המצֻינים ובנמוסיהם הטובים; גם אלה שנמכרו לעבדים ולשפחות על־ידי שוביהם עשו תעמולה, מדעת ושלא מדעת, לתורת עמם בתוך המשפחות של אדוניהם, כי העבדים והאֲמָהוֹת העברים הוסיפו להִזָּהר בשמירת חֻקי דתם גם אחרי־כן, כמו שנשמע מהלעג שלעגו להם סֶנֶקה (אצל אוגוסטינוס: De civ. Dei, VI, 11) ויוּבֶנַל (סטירה, XIV, 105—106), כי באמתלה של הדת הם מוציאים לבטלה את החלק השביעי מהֲוָיָתָם.

גם היהודים אשר נדדו ממקום למקום בים וביבשה, במזרח ובמערב, בצפון ובדרום לרגלי מסחריהם ויתר עניניהם הפרטיים השכילו למשך את לבב בני־העמים אל עמם ואל דתם. בכל מקום הרגיש היהודי את־עצמו לא כגר, אלא כאזרח, כי על־פי דתו היה לאזרח כל העולם, כמו שהיטיבו לצַיֵּר זאת חכמינו באגדה: מעשה בספינה אחת שהיתה כולה של גוים והיה בתוכה יהודי אחד, הגיעו לנס (לאִי) אחד, אמרו לאותו יהודי: פלוני! טול מעות ועלֵה לנס הזה וקח לנו משם מאומה. אמר להם: לא אכסנאי אני? מכיר אני להיכן אלך? אמרו: ויש אכסנאי יהודי? בכל מקום שאתה הולך אלהיך עמך [2]. על־כן מתָאר המהתל הרומאי בצדק את היהודים בלעג, כי הם כרוכלים מחזירים על הפתחים בחֻקיהם הירושלמיים (יוּבֶנַל, 6, 541) [3]. וכן גִּלָּה קלֶֶמֶנס לאַפִּיוֹן, ראש צוררי היהודים אז, כי אי־אפשר היה לו אחרי ישוב־הדעת אָרֹךְ לנטות אחרי אחת השיטות הפילוסופיות המֻקבלות, אבל לְעֻמת־זאת מֻכרח היה להכיר באמתת דת־היהודים, אהרי אשר על־פי הזדמנות

---

1) ירושלמי תענית, א, א, ס"ד, ע"א; בבלי מגילה. כ"ט. ע"א; ספרי במדבר, פ' קס"ע — כאן בשם רבי נתן; שמו"ר, ט"ו ומכילתא.

2) דב"ר, ב. ועַיֵּן ירושלמי ברכות, פ"ט, י"ג, ע"א.

3) מ. פרידלנדר (שם, 21) מקביל אל הדברים האלה את הספור בתלמוד, כי רוכל אחד הכריז: מי הרוצה בסם חיים! מי הרוצה בסם חיים! וכשנתקבץ המון במספר גדול, קרא לפניו את הפסוקים בתהלים, ל"ד, י"ג—ט"ו (וי"ר, פט"ז; תנח' מצורע, ה. ודומה לזה בע"ז, י"ט, ע"ב. ועַיֵּן ירושלמי יבמות, י"ב, ו, י"ב, ע"ד: ר' יוחנן הסנדלר עבד גרמיה רוכל יומא עבר קומי בית תבישה דרבי עקיבא והוה מכריז ואמר: מאין בעי מחטין, מאן בעי צינורין! חָלצה בינו לבינָה, מהו? אדיק ר"ע מן כַּוְּתָא וכו').

בעינינו; כשנתבונן אל מעוט מספר תושבי ישראל בארץ־האבות עוד בראשית תקופת החשמונאים, אשר כמעט שלא התפשטו מחוץ לגבולי הארץ שנקראה בשם יהודה, האם אפשר כי הקהלה הקטנה הזאת הוציאה מקרבה את ההמון הרב הזה של מתישבים, אשר אנו מוצאים אותם לכל־הפחות במאה השניה לפני חרבן־הבית נפוצים כבר בכל קצוי תבל? על־ידי עדף הנולדים על המתים קשה לבאר את העובדה הזאת. הרבה יותר הננו מֻכרחים לקבל את ההנחה, כי גם תעמולה גדולה זריזה ופוריה הביאה לחֵיק־היהדות במאות האחרונות לח"ה מספר גדול של גרים 1).

אולם באמת לא הגֵרים הזכרים בלבד מִלאו את המספר הזה, אחרי כי תנועת ההתגַירות גדלה ביחוד בימים האחרונים לפני חרבן־הבית ולאחריו, כמבֹאָר להלן, וההקף הגדול של הפזור נמצא עוד זמן רב לפני זה; אלא ביחוד, כנראה, התרבו אוכלוסי היהודים על־ידי הגיורות הנקבות. יש להניח כמעט בודאיות, כי בכל הנדודים האלה של בני־ישראל לרגלי הסבות השונות שנמנו למעלה, לפי תנאי הנדידה ממקום למקום בדרכים הקשות והבלתי־סלולות אז, היו הנודדים כֻּלם או רֻבּם זכרים ולא נקבות. המתישבים היהודים הזכרים היו מֻכרחים אפוא על־כרחם לבחור להם נשים גם מבנות הארץ אשר באו אליה — ועדַיִן לא גזרה אז היהדות על בנות הגוים והן נחשבו ליהודיות כשרות על־פי דתן. במקום אחר בררתי, כי לא נמצא עוד בימים הקדומים ההם שום נמוס כניסה בדת־ישראל מלבד המילה, וכשֶׁנִּשׂאה האשה לבעלה, נכנסה ממילא לדתו. בכלל קדמו הנשים הנכריות לגברים הנכרים בנטיותיהן אל היהדות (מלחמות, ב, כ, ב, ועַיֵּן להלן). והיהודים שנדחו לארצות נכריות בתור עבדים נשאו נשים נכריות על־כרחם מטעם אדוניהם הנכרים — כי הלא גם האדון העברי היה רשאי להשיא את עבדו העברי „שפחה כנענית". על־כן יש למנות בין הסבות הראשיות, אשר חוללו את התנועה לטובת הפצת היהדות בעולם, גם את נשואי־התערובות האלה, שעל־ידם נכנסו היהודים בתוך המשפחות הנכריות ומצאו מקום לעשות נפשות ליהדות. החזיון הזה היה ההֵפך מהדברים שקרו בימי עזרא, כשהיו הנשים הנכריות מרחיקות את בעליהן היהודים מחֵיק עַמם, כי בינתים נשתנו תנאי הסביבה לגמרי.

כל בני הגולה בתפוצות־ישראל הרחוקות לא היו עֵדים אִלְּמִים לדתם ולתורת עמם, לדעותיה ולחֻקי מוסרה, אלא השתדלו להפיצם בין כל העמים והלשונות, לכל מקום שהלכו הוליכו אִתּם את תורת משה ודברי הנביאים במקורם ובתרגומם, בכל מקום שישבו בָּנוּ מקדשי־אל: בתי־כנסיות (סינַגוגות) ובתי־תפלה (פרוסאֵיכות), ועסקו בלמוד התורה ובהפצת דעותיה וחֻקיה ברבים. „הגולה היהודית היתה לקהלת שליחי־אל, אשר הרגישה את תעודתה להיות לאור עמים וכה היתה באמת" 2). הקבוצים היהודים היו בכל תפוצותיהם

1) עַיֵּן שירר, שם, ח"ג, עמוד 3.

2) מ. פרידלֶנדר: Das Judentum in der vorchristl. griech. Welt, 236.

(חשמונאים, א, ט״ו, ט״ז–כ״ד). ואחרי כי מטרת המכתב החוזר היתה להגן על היהודים, יש להוציא מזה, כי בכל המקומות האלה כבר נמצא אז מספר גדול של יהודים; מימי סולַה (סמוך לקנ״ד לפני חרבן־הבית) – אומר סטרַבון – כבר הגיע עם העברים לכל עיר ועיר ואין למצא על־נקלה מקום בתבל אשר לא קבל את השבט הזה ואשר לא נכבש על־ידו (סטרבון ב„קדמוניות", י״ד, ז, י״ב), וכן נאמר במזמורי שלמה בסוף המאה השניה לפני חרבן־הבית: בכל גוי תפוצות ישראל, כדבר אלהים. כדברים האלה אומר גם יוסיפוס (מלחמות, ב, ט״ז, ד; ז, ג, ג). וכן אומר פילון, כי מפני רבוי מספרם לא היתה מחזקת אותם אחת הארצות, ולכן הם מלאים את הארצות ואת האיים היותר מבֹרכים באירופה ובאסיה. (עַיֵן .Philo, In Flacc, שם, 524). כשנשא אגריפס השני נאום, כדי למנוע את בני ישראל מלהלחם עם הרומאים, הִטעים הרבה בדבריו, כי עליהם לשום אל לבבם, שהסכנה אינה צפויה רק ליהודי ארץ־ישראל, אלא גם ליהודי יתר הארצות, כי „אין עם בתבל אשר לא ישב בתוכו חלק מבני גזע שבטכם" (מלחמות, ב, ט״ז, ד). ההקף של תפוצת ישראל מתאָר בפרטות יתרה באגרת אגריפס לקליגולא, אשר פרסם פילון (Legat. ad Caium) 36 §, II, מ. 587): „ירושלים – כן נאמר בה – היא עיר־הבירה לא רק של ארץ יהודה, אלא של רֹב הארצות, בגלל מושבותיה אשר יסדה בשעת הכשר בארצות השְכֵנות: מצרים, צור, סוריה, חילת־סוריה ובארצות הרחוקות ממנה: פַּמְפִיליה, קיליקיה וברֹב החלקים של אסיה עד ביתיניה ובפִּנות הרחוקות של הפּוֹנְטוֹס, כמו באירופה: תֶּסַלְיָה, בֶּאוֹטְיָה, מקדוניה, אֶטוֹלְיָה, אטיקי, אַרְגוֹס, קוֹרִינתוס, ברֹב החלקים והיותר יפים של הפֶּלוֹפוֹניסוס. ולא היבשה בלבד מלאה מתישבים יהודים, אלא גם האיים היותר נכבדים: אוּאוּבִּיה, קִיפְּרוס, כְּרֵתים, והנני עובר בשתיקה על הארצות שמעבר לפרת, כי מלבד חלק קטן יוצא מן הכלל יש לבבל ולכל המדינות המקיפות סביב את הארץ הפוריה הזאת תושבים יהודים". – גם ב„ברית חדשה" נזכרים יהודים וחברים של יהודים מארץ הפרתים, ממדי, מעילם ומארם־נהרים, קפודקיה, פונטוס ואסיה, פרוגיה, פמפוליה וחבל לוב על־יד קִירֵנִי, רומא, כרתים וַעֲרָב (מפעלות, ב, ט–י״א) ויהודים אשר גרו בירושלים מבני כל ארצות הגוים אשר תחת השמים (מפעלות, ב, ה), כי היא היתה המרכז לכל תפוצות ישראל בימים ההם, ועל־כן אין כל הגזמה במסורה, כי נמצאו בה ארבע מאות ושמונים בתי־כנסיות [1]).

אחד המעֻלים בחוקרי דברי ימי ישראל של התקופה הזאת, החכם הנוצרי שִירֶר אומר: ההקף הגדול מאד של תפוצת ישראל הוא חידה סתומה

---

1) ירושלמי, מגילה, ג, א, ע״ג, ע״ד; שם, כתובות, י״ג, ל״ה, ע״ז, ואי״ר פ׳ בלע ה׳; שהש״ר, ה, י״ב; פסדר״כ, ט״ו. — בדבר מקומות התפוצה אז עַיֵן .Die Diaspora d 2. Temp בירחון .Mon. f. G. u. W. d. J לפרנקל, 1853, מעמוד 409 והלאה; אנציקלופדיה של הַמבורגר, ח״ב, 1307—1310; גרֶץ, געש., ח״ג, פרק י״ג, 369—373, וביחוד שירֶר, געש. ד. יודען, ח״ג, מעמוד 2 עד 24 ומעמוד 57 עד 147, ועַיֵן באנציקלופדיה העברית־הרוסית, ח״ח, 223—251.

כדי לשמור אותן מפני השונא שבפנים ולהגן על גבולי הארץ מפני השונא שבחוץ. החַיָלים היהודים האלה יסדו קבוצים ישראליים בערי־מבצריהם אלה; אולם ערך גדול יותר הרבה היה בתקופה ההלנית־הרומאית לנדידה החפשית של היהודים לארצות הקרובות והרחוקות, כדי למצא שם פרנסה, ביחוד נדדו יהודים לכל הכרכים הגדולים של העולם התרבותי ולערי־החוף. התפשטות ממשלת הערבים ותרבותם ההלנית קֵרבה את כל ארצות הים הגדול (התיכון) גם קִרבה כלכלית והמסחר העולמי הגדול חבק בזרועותיו את המזרח ואת המערב. יהודי ארץ־ישראל התפתחו במעמדם הכלכלי וגם נתרַבּו במספָּרם, עד כי לא יכלו להתפרנס מעבודת אדמתם לבד וישתתפו גם הם במסחר הפנים והחוץ, ולרגלי זה קמו קבוצי ישראל בכל מרכזי המסחר. מלבד זאת השתדלו יורשי אלכסנדר (הדיַדוֹכים) והבאים אחריהם לבלבל בכַונה מדינית את כל האֻמות השונות – לעקור אותן ממדינה למדינה; גם היה להם על־הרב ליסוד עריהם החדשות צֹרך בהמונים גדולים של מתישבים, וכדי למשך את לבם נתנו להם זכיות אזרחיות, דתיות ולאֻמיות. הדבר הזה הביא, כנראה, גם לנדידת היהודים בהמון. התנאים הקשים בארץ־האבות גם הם היו סבה לנדידה זו: המצב המיֻחד של ארץ־ישראל בתור שדה מלחמה בין סוריה ומצרַים עשה אותה למקום סכנה, לפיכך פנו הרבה אלפים של נודדים יהודים לארצות סוריה ומצרים השכנות, הַינו, לערי־המלוכה אנטיוכיה ואלכסנדריה, וקבלו שם זכיות גדולות – לפי דברי פילון, הגיע בימיו מספר בני־ישראל באלכסנדריה עד למיליון נפש, וזהו החלק השמיני של תושבי הארץ בכלל (עַיֵן Philo, In Flaccum, § 6, הוצאת מאנגי, II, 523), וביחוד נדדו יהודים רבים לערים ההלניות שנוסדו מחדש.

עוד סמוך לשנת ר״י לפני חרבן־הבית שָׂם איש יהודי בפי הַסִּבִּילָּה בחזונה על עם ישראל, כי כל ארץ וכל ים מלאו אותו (חזון הסבילות, ג, רע״א). וקרוב לעת ההיא (ר״ז–ר״ח לפני חרבן־הבית) שלח הסינט הרומאי מכתב־חוזר לטובת היהודים למלכי מצרים, סוריה, פֶּרְגַמוּס, קפודקיה ופרת ולמספָּר גדול של מדינות, ערים ואיים של ים התיכון אשר נזכרו בשמותיהם: אַשְׁפַּרְטָה, סיקיון (בפלופוניסוס), האיים: דֶלוֹס וסמוס, העיר גוֹרְתִינה (באי כרתים), הארץ קַרְיָה עם הערים מִנְדוֹס והַליקַרְנַסוס וקְנִידוֹס, האיים קוס ורודוס, הארץ ליקיה עם העיר פַּזֶלִיס, הארץ פַּמְפִילְיָה עם העיר סִידֵי, סַמְפסַמֵי (בפונטוס), העיר הצורית אַרְוָד, ובאחרונה קִיפרוס [1] וקִירֵנֵי

---

1) מקֻבל בלשון העברית ההדשה לתרגם את האי Cypern בשם „קפריסין״ לפי הפֵרוש הראשון ברש״י (כריתות ו, ע״א, ל„יין קפריסין״), אבל כבר העיר לֵוִי במלונו התלמודי, כי העִקר כפרוש השני שם, כי זהו יין הנעשה מקפרא של אילן, כמו הצלף והקפרס, ועל זה מעיד סמן הרבים — ין, ועל־כן תרגמתי כאן „קיפרוס״ בתמונה היוָנית של המלה Cyprus, כמו שהיא נמצאת בירושלמי, דמאי רפ״ב, דכ״ב, סע״ב, ובסֻכה, פ״ה, דנ״ה, ע״ב, באי״ר פ׳ על אלה אני בוכיה (עַיֵן בערוך השלם ועַיֵן שי״ר בהוספותיו לתולדות ר״נ, היוצאת „הצפירה״, וַרשה, עמוד 105).

א. ש. הרשבּרג

תנועת ההתגַירות הגדולה בתקופת הבית השני

דברי ימי ישראל בימי הבית השני אינם מצֻמצמים בתוך גבולי ארץ־ישראל בלבד. כמעט בכל ארצות העולם התרבותי של אותו זמן התישבו קהלות־יהודים פחות או יותר גדולות, אשר מצד אחד הוסיפו לעמוד בקשר קַיָם עם ארץ־מולדתם ומצד שני עמדו במשא־ובמתן רב עם עולם הגוים. לקהלות אלה היה ערך חשוב בהתפתחות הפנימית של היהדות, והן חִזקו את השפעת היהדות על יתר עמי התרבות. סבות שונות גרמו לידֵי הפזור הזה. בימים העתיקים היו לוכדי־הארצות האשורים והבבלים מעתיקים בחָזקה המונים מרְבים למדינותיהם המזרחיות, גם אחרי־כן נִשנה החזיון הזה, אף כי במדה יותר קטנה ובדרכים אחרים. היהודים נפוצו בארצות שונות, ביחוד על־ידי המלחמות עם היוָנים והרומאים בימי הבית השני, כשרבים מהם לֻקחו בשביה ונמכרו לעבדים בארצות רחוקות שונות (למשל, פומפיוס מכר הרבה שבוים לעבדים ברומא). העבדים היהודים לא היו מסֻגלים לעבדות מפני זהירותם בחֻקי דתם (הם נחשבו לסחורה זלה בשוק ממכר־העבדים), ובעליהם היו מֻכרחים לפרקים לשחרר אותם. גם היהודים בכל תפוצותיהם חשבו את פדיון שבויי אחיהם מידי הנכרים לאחת המצוות הגדולות, שהשתדלו בה הרבה. על גֹדל מספר העבדים העברים, שנפוצו אז בכל הארצות, מעידים דברי פילון הפילוסוף היהודי האלכסנדרוני, אשר הִרבה לדַבר עליהם וחבר למטרה זו שני ספרים: את האחד – להוכיח, כי העבד הוא עצם־הרע; ואת השני – לברר, כי כל אדם ישר הוא חפשי. ובספרו „De execr.‟ (8–9) הוא מבטיח ומנבא, כי כל העבדים העברים שבכל קצוי־ארץ ישתחררו, כי אדוניהם יכירו ביתרון־מדותיהם של עבדיהם אלה עליהם; הם ישובו לארץ־ישראל ועמוד־האש הולך לפניהם והם יבנו את הריסותיה (עַיֵן רֶנַן: תולדות ישראל, ח״ב, פט״ז). רבים מהעבדים המשֻחררים יסדו קהלות ישראליות במקומות תפוצותיהם. הרבה יהודים נלקחו ממלכים שונים אל הישובים הצבאיים בערי־המבצר של הארצות הנכבשות בידיהם,

מאמרים

VI

דָּם וְזָהָב

אָנִי – לִי אַחַת הִיא, אַחַת לְאָזְנִי
אֶנְקַת הָרָעֵב אוֹ קוֹל־שָׂשׂוֹן חָם,
צִלְצוּל הַזָּהָב אוֹ טִפְטוּף הַדָּם.

זֶה הוּא פֹּה הַכֹּל, וְזוּלָתוֹ – מֵאָפַע,
זֹאת אֵדַע נֶאֱמָנָה, גַּם פֹּה וְגַם שָׁם:
אַךְ דָּם וְאַךְ זָהָב, אַךְ זָהָב וָדָם.

הַכֹּל פֹּה יַחֲלֹף וְיָמוּת פֹּה הַכֹּל,
הַשִּׁיר וְהַגְּמוּל וְהַכָּבוֹד הָרָם
וְיִוָּתְרוּ אַךְ שְׁנֵיהֶם: הַזָּהָב וְהַדָּם.

דּוֹרוֹת יָגוּזוּ וְיָבֹאוּ אֲחֵרִים,
וְאַשְׁרֵי הַגֶּבֶר, הַגִּבּוֹר הַתָּם,
הַמַּאֲמִין כָּמוֹנִי: אַךְ זָהָב וָדָם.

תרגם מאונגרית **אביגדור פּוֹיֶרשטַין.**

V

בְּמְחוֹלוֹת עִם לֵידָה

הַזִּמְרָה רוֹעֶשֶׁת, רוֹתַחַת כִּמְצוּלָה.
אַד שֶׁל נִיחוֹחַ וְחֶמְדָּה בָּאוּלָם.
זוּגוֹת מְכֻתָּרִים – – וְזוּג שָׁחוֹר נִכְנָס
וַחֲרָדָה אֲיֻמָּה תּוֹקֶפֶת אֶת־כֻּלָּם.

מִי אֵלֶּה? – וַאֲנַחְנוּ נִכְנָסִים בִּדְמָמָה,
פָּנֵינוּ פְּנֵי־מָוֶת בִּצְעִיף־שָׁחוֹר נִסְתָּרִים,
וַעֲטֶרֶת־שׁוֹשַׁנִּים שֶׁלָּנוּ הַכְּמוּשָׁה
בָּאוּלָם הַהוֹמֶה נִפְזַר לַעֲבָרִים.

הַזִּמְרָה נֶאֱלָמָה. וּבָאוּלָם הֶעָלֵז
סְעָרָה שֶׁל־חֹרֶף מְכַבָּה כָּל־אוֹרָה,
אָנוּ יוֹצְאִים בְּמָחוֹל – וְזוּגוֹת־הָאֹשֶׁר
נְפוֹצִים בַּחֲרָדָה, בִּבְכִיָּה, בְּמוֹרָא.

וּנְפֹל עַל צַוָּארֵי הַבָּרִיא.

וְכָכָה יְיַשְּׁנֵנִי בִּלְטִיפָה בְרוּכָה –
וּרְשׁוּיוֹת קְדוֹשׁוֹת שֶׁל שָׁלוֹם וּמְנוּחָה
עַל לִבִּי תְּחוֹלֶנָה.

וּכְתִינוֹק שֶׁאִמּוֹ מְיַסֶּרֶת אוֹתוֹ קָשׁוֹת,
אֲנִי, יֶלֶד עָיֵף, רְטַב־דִּמְעָה, בֵּין־הַשְּׁמָשׁוֹת
אֵרָדֵם לָנֶצַח.

IV

אֲנִי שָׁב אֶל כְּפָרִי

עֵינָיִךְ הַחֲמוּרוֹת תֵּעָצַמְנָה לַעֲוֹנִי,
שׁוּם כְּפָר לֹא חִכָּה עוֹד לְנוֹדֵד עִירוֹנִי
בְּרַחֲמִים כָּאֵלֶּה.

בִּשְׁבִילִי הוּא טֹוָה אֶת רִשְׁתּוֹ הָעֲדִינָה,
וְכִי אָבֹא וְאֶקֹּד לְפָנָיו בִּתְחִנָּה
הוּא יַמְתִּיק אֶת דִּינִי.

פּוֹחֵז אָנֹכִי, פּוֹקֵר וּבֶן חוֹטֵא,
וְשָׁם – הַכֹּל יֶאֱהָבֵנִי וְחַסְדּוֹ לִי נוֹטֶה,
שָׁם כְּפָרִי מְחַכֶּה לִי.

כְּאִלּוּ בְכָתָּנְתִּי יִרְאֵנִי עוֹד פַּעַם
וְלֹא כְאִישׁ נוֹבֵל וּמְכֻרְכַּם־הַזַּעַם,
וַאֲנִי בְּבַת־צְחוֹקוֹ אֶרְאֶנּוּ.

הוּא יֹאמַר לִי: בֶּן־אוֹנִי, הִנָּפֵשׁ לְרֶגַע,
הַשְׁלֶם־נָא עִם לִבִּי וּשְׁכַח־נָא כָל־פֶּגַע

III

אַלּוּף־דוּמָה

בַּיַּעַר אֶתְבּוֹדֵד לְאוֹר הַיָּרֵחַ,
שְׂנַי מִשְׁתַּקְשְׁקוֹת וַאֲנִי שׁוֹרֵק בָּאֲפֵלָה.
מֵאַחֲרַי שָׁם בָּא, עֶשֶׂר אַמּוֹת אָרְכּוֹ,
אַלּוּף־דוּמָה הָרַחֲמָן –
וְאוֹי וַאֲבוֹי לִי, אִם לְאָחוֹר אֶסְתַּכֵּלָה.

אֲבוֹי לִי, אִם אֲאַלֵּם דוּמִיָּה הַפַּעַם,
אוֹ עֵינַי לִמְרוֹמֵי הַסַּהַר אָרִימָה:
יִלְלַת־מָוֶת, קוֹל רִסּוּק־אֵבָרִים,
אַלּוּף־דוּמָה הָרַחֲמָן
יַרְחִיב אֶת צַעֲדוֹ וִירְמְסֵנִי לִבְלִימָה.

II

גַּן־דְּבוֹרִים בַּחֲלוֹמִי

בִּמְקוֹם פַּרִיז – דְּמְמַת כְּפָרִים,
נַחַל שָׁקֵט, פְּרָחִים נוֹדְפִים,
דְּבוֹרִים הוֹמוֹת וְתַחַת לִבְנֶה
יְלָדִים צוֹחֲקִים בִּשְׁמֵי־רוֹם –
מִשְׁקָפַיִם, כִּסֵּא רַךְ.

בְּגַן־הַדְּבוֹרִים חֲלוֹמוֹת צוֹנְנִים –
וְצֶאֱצָאַי כֻּלָּם, כֻּלָּם,
בָּנִים וּבְנֵי־בָנִים רַכִּים
פְּתָאֵי־חֵן מִשְׁתּוֹבְבִים, שָׁרִים
וּמִשְׁתַּעַשְׁעִים בִּסְבַךְ־זְקָנִי.

וְלִפְנוֹת־עֶרֶב הֵם מַשִּׁירִים
סֵפֶר נוֹשָׁן מִתּוֹךְ חֵיקִי –
שָׁם מִלְּמַעְלָה שְׁמֵי אוֹר־תְּהוֹמוֹת:
„לְכוּ, שׁוֹבָבִים, עֵת לִישׁוֹן הוּא,
סָבְכֶם יַבִּיט בַּכּוֹכָבִים".

מִשִּׁירֵי אַדִּי אֶנְדְּרֶה

I

שֶׁלֶג בְּטִיט־חוּצוֹת

פְּתוֹתֵי שֶׁלֶג לָבָן, מַנְגִּינִיּוֹת עֲדִינוֹת,
חֲלוֹמוֹת אֵין־בְּעָלִים, כַּנְפֵי־כְרוּב קְצוּצוֹת,
בֹּאוּ־נָא, בֹּאוּ, רְדוּ הֵנָּה מִמְּרוֹמִים
וְעִזְרוּ לְטִיט־חוּצוֹת.

שָׁם, בִּמְרוֹם־הָאַיִן, הָעוֹלָם כֹּה טָהוֹר;
מַה־יָּפֶה הָאַיִן. – אַךְ טוֹב הַיֵּשׁ בַּשָּׁפֶל.
טוֹב הַטִּיט מִן הַחֲלוֹם וּמִשּׁוֹשַׁנֵּי־הָאוֹרָה
שֶׁבְּפַרְדֵּס הָעֲרָפֶל.

אַדְמַת־טִיט הַמְּתוּקָה, (מַה־נּוֹשָׁן הַפִּזְמוֹן!)
אַתְּ מִקְלַט הַחֲלוֹמוֹת וּפְתוֹתֵי שֶׁלֶג־אוֹרָה:
עַלִּיזָה אַתְּ – וְרִפְשֵׁךְ הַטָּמֵא מְצַחֵק
לַתְּעוּפָה הַטְּהוֹרָה.

תְּמְרֹט, תְּשַׁבֵּר אֶת סִבְכֵי הֶעָנָף הָרַכִּים, וְנִטְפֵי
דָּם יַאְדִּימוּ פִּצְעֵיהֶם וְנָטְפוּ רְסִיסִים רְסִיסִים.
„הַרְפִּי, הוֹי הַרְפִּי, אִמֵּנוּ! – תִּקְרָאנָה הַנְּעָרוֹת, כִּי גָדוֹל
360 מַכְאוֹב פִּצְעֵיהֶן. – הֲלֹא אֶת בְּשָׂרֵנוּ הוּא אֲשֶׁר תְּמְרֹט
יָדֵךְ...״ וְלָהוּ דִבְרֵיהֶן, כִּי סָגַר הָעֵץ גַּם עַל פִּיהֶן.
אָז הַדָּלִיּוֹת הָרַכּוֹת דְּמָעוֹת תְּטֹפְנָה, וְהָיוּ
אֶגְלֵי הַדְּמָעוֹת לִפְנִינֵי אֱלֶקְטְרוֹן, בְּמֵימֵי הַנָּהָר
רוֹחֲצוֹת הַפְּנִינִים וְהָיוּ חֲרוּזִים עַל צַוַּאר בְּנוֹת־לַטְיוּם.

תרגם מרומית **יהושע פרידמן.**

בנות־השמש

מִסְפֵּד תְּעוֹרֵר קְלִימֶנָה, הָאֵם הָעֲזוּבָה וּשְׁכוּלָה,
קִינָה וְאֵבֶל כַּמִּשְׁפָּט, וְקָרְעָה שִׂמְלָתָהּ עָלֶיהָ,
סוּרָה וְגוֹלָה תְּשׁוֹטֵט בְּקַצְוֵי הָאָרֶץ וּתְחַפֵּשׂ
גּוּפַת מַחְמַדָּהּ אוֹ לוּ רַק פְּלֵטַת עַצְמוֹתָיו הַפְּזוּרוֹת.
335 מָצָא גַם מָצְאָה הַקֶּבֶר בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה וּרְחוֹקָה,
צָנְחָה וַתִּפֹּל לְפָנָיו, וּבְקָרְאָהּ שֵׁם בְּנָהּ עַל הַשַּׁיִשׁ,
תִּבְכֶּה, תַּמְסֵנוּ בְדִמְעוֹת, אֶל לִבָּהּ הַחַם תְּאַמְּצֵהוּ.
בָּכֹה תִּבְכֶּינָה גַם בְּנוֹת־הַשֶּׁמֶשׁ וּדְמָעוֹת תִּשְׁפֹּכְנָה,
דְּמָעוֹת אֵין הוֹעִיל בָּהֶן, תְּתוֹפֵפְנָה בְלִבָּן, תִּגְהַרְנָה
340 יוֹמָם וָלַיִל עַל קֶבֶר אֲחִיהֶן, תִּקְרֶאנָה לַנַּעַר,
אַךְ לֹא תַקְשֵׁבְנָה עוֹד אָזְנָיו וּמְרִי־קִינוֹתֵיהֶן לֹא יִשְׁמָע
אַרְבַּע פְּעָמִים כְּבָר חִדְּשָׁה הַלְּבָנָה אֶת זֹהַר קַרְנֶיהָ,
אָכֵן עוֹד הֵנָּה כְדַרְכָּן – לְחֹק לָהֶן הָיָה הַדָּבָר –
קִינוֹת תִּשֶּׂאנָה. וְהִנֵּה – הַגְּדוֹלָה בָהֶן פַאֵטוּזָה
345 תִּבְכֶּה, כִּי אָחַז הַשֶּׁבֶץ רַגְלֶיהָ בְּכָרְעָהּ לָאָרֶץ;
קָמָה אֲחוֹתָהּ לַמְפֶּטְיָה הַיָּפָה לָגֶשֶׁת אֵלֶיהָ,
אַךְ בְּעוֹד רֶגַע כָּעֵץ בָּאָרֶץ רַגְלֶיהָ שֹׁרָשׁוּ;
תּוֹשִׁיט הַשְּׁלִישִׁית יָדֶיהָ לָגֹז אֶת רֹאשָׁהּ וְהִנֵּה –
עָלִים תִּקְטֹפְנָה, וְעָמְדוּ בְּלִי־נוֹעַ כְּגֶזַע עֵץ יָבֵשׁ
350 רַגְלֵי הָאַחַת, וִידֵי אֲחוֹתָהּ – דָּלִיּוֹת נְטוּשׁוֹת.
עוֹד תִּשְׁתּוֹמֵמְנָה הַנְּעָרוֹת, וְהִנֵּה כִקְלִפַּת הָעֵצִים
עָלְתָה עַל מַעֲרֹם הַבֶּטֶן, מִשַּׁד וְעַד כָּתֵף וּזְרוֹעַ
עָטְתָה אֶת בְּשָׂרָן, – עַד דַּל־שִׂפְתֵיהֶן, לָאֵם תְּשַׁוַּעְנָה.
סֹעֲרָה רוּחַ הָאֵם, וְאָנֶה וָאָנָה תִּשְׁתָּעֵר,
355 מַהֵר תְּמַהֵר לְהַשִּׁיק שְׂפָתֶיהָ אֶל שִׂפְתֵי בְנוֹתֶיהָ,
לְחַלֵּץ אֶת גֵּו מַחְמַדֶּיהָ מִמֵּצַר הַגֶּזַע, וּבְיָדָהּ

יָבְשׁוּ גַּם נִבְלֵי־שָׁמַיִם מֵהַמְטִיר לָאָרֶץ גִּשְׁמֵיהֶם, –
הִרְעִם אָז יַרְעִים הָאֵל, בִּימִינוֹ הַנְּטוּיָה יְשַׁלַּח
310 חִצָּיו בַּנַּעַר, יְמוֹתְתוֹ, מֵרִכְבּוֹ יַפִּילוֹ, וְיָצְאָה
אִשּׁוֹ הַזְּעוּמָה וְזֶרֶם הַלַּהַב הַסּוֹעֵר תַּכְנִיעַ.
חָרְדוּ, הִתְפַּלְּצוּ הַסּוּסִים, יִתְהוֹלְלוּ, יִתְפָּרְצוּ מִתַּחַת
עֹל צַוְּארֵיהֶם, וּמוֹסְרוֹת רִסְנָם יְנַתְּקוּ וְנָסוּ.
הִנֵּה נְטוּשׁוֹת הַמּוֹשְׁכוֹת, שָׁם נִשְׁבָּר מִמּוֹטוֹ יִתְגּוֹלֵל
315 צִיר־הָאוֹפַנִּים, נָפוֹצוּ חִשּׁוּקֵי הָאוֹפָן הַשְּׁבוּרִים,
נִפְזְרוּ, נִטְּשׁוּ מִסָּבִיב שִׁבְבֵי הָרֶכֶב הָרָצוּץ.
הָשְׁלַךְ פַּאֵטוֹן גַּם־הוּא, בִּיעָף יָרַד תְּהוֹמוֹת, אֲדֻמּוֹת
שַׂעֲרוֹת רֹאשׁוֹ מֵאֵשׁ הָאוֹכֵלָה, וְאַחֲרָיו נְתִיבַת־
זֹהַר, וְהָיָה כְּמַרְאֵה כּוֹכָב, אֲשֶׁר יֵשׁ נִרְאֵהוּ
320 נוֹפֵל מִתְּכֵלֶת הַשְּׁחָקִים, אַף אִם נָפֹל לֹא יִפֹּל הַכּוֹכָב.

הַרְחֵק מֵאֶרֶץ־מוֹלַדְתּוֹ בְּיַרְכְּתֵי־תֵבֵל קִדְּמָהוּ
נְהַר־אֶרִידַנּוּס וּפִיחַ הֶעָשָׁן מִפָּנָיו הֵדִיחַ.
נִימְפוֹת בְּאֶרֶץ הֶסְפֵּרִיָּה לִקְבָרוֹת הוֹבִילוּ גוּפָתוֹ,
מְכַּת חִצְצֵי אֵל, וְעַל אֶבֶן הַקֶּבֶר חָקְקוּ:
325 „קֶבֶר פֹּה מָצָא פַּאֵטוֹן, רוֹכֵב מִרְכֶּבֶת אָבִיהוּ;
קָצְרָה מִמְשֹׁל בָּהּ יָדֵהוּ, אַךְ דָּרְכָה עֹז נַפְשׁוֹ – וַיָּמֹת".

זוֹעֵף וְקוֹדֵר הָאָב וַיָּלֶט בְּמַעֲטֵה־עֲרָפֶל
פָּנָיו הַנּוּגִים; אַף־הָיָה יוֹם אֶחָד – מִי יַאֲמִין לַשְּׁמוּעָה? –
יוֹם לְלֹא־שֶׁמֶשׁ: רַק מוֹקֵד הָאֵשׁ הַבּוֹעֶרֶת, הוּא נָתַן
330 אוֹרוֹ, וַיְהִי בַּשֶּׁבֶר הַנּוֹרָא גַּם שֶׁמֶץ תּוֹעֶלֶת.

תַּחַת הֱיוֹתִי נְגוּעָה וְשֵׁן הַמַּחֲרֵשָׁה הַכְּפוּפָה
285 תִּפְצַע, תְּשַׁסַּע לְבָבִי וְאֶשָּׂא בְעֹל כָּל־הַשָּׁנָה,
חָצִיר לַבְּהֵמָה אַצְמִיחַ וּתְנוּבַת פְּרִי־מַאֲכָל לָאָדָם,
מִנְחַת לְבוֹנָה לָאֵלִים לְרֵיחַ־נִיחוֹחַ בְּאַפָּם?

„אַף אִם אָמְרִי חָטָאתִי וּפְרִי מַעֲלָלַי אָכַלְתִּי,
לָמָּה עַל גַּלֵּי אָחִיךָ יָצָא הַקֶּצֶף? שַׁלָּמָה
290 רִשְׁשׁוּ יַמִּים נַחֲלָתוֹ, מִשְׁחָקִים מֵימֵיהֶם הָרְחָקוּ?
לוּ אַךְ שָׁמֶיךָ תְּרַחֵם, אִם אוֹתִי לֹא תָחֹן וְתִשְׁכַּח
אַהֲבַת אָחִיךָ! הַבִּיטָה, אֵשׁ אָחֲזָה בַשַּׁחַק, וְתִימְרוֹת
עָשָׁן הִתְאַבְּכוּ סְבִיבוֹתָם: אִם מוֹט יָמוּטוּ מוֹסְדֵיהֶם,
אָז גַּם זְבוּלֵיכֶם יְכַּתּוּ! רְאֵה־נָא אֶת צִיר־הַשָּׁמַיִם
295 יוֹקֵד כָּאֵשׁ וּכְבָר נִלְאָה אַטְלַס לְשֵׂאתוֹ עַל שִׁכְמוֹ.
הֵן אִם יַבֶּשֶׁת וָיָם וּמְכוֹן־הַשָּׁמַיִם יֹאבֵדוּ,
יַחַד לְתֹהוּ וָבֹהוּ נָשׁוּב כֻּלָּנוּ! הוֹי, קוּמָה
פְּלֵטַת נַחֲלָתְךָ הַצִּילָה וְהָאֵר לְתֵבֵל פָּנֶיךָ!"

דִּבְּרָה דְבָרֶיהָ וַתֶּחְדַּל, כִּי עָיְפָה מֵאֵשׁ וּמֵעָשָׁן
300 נַפְשָׁהּ וְדַבֵּר לֹא תוּכַל. אָז תֵּפֶן פָּנֶיהָ, תַּסְתִּירֵם
הַרְחֵק בְּעִמְקֵי־תַחְתִּיּוֹת עַד יַרְכְּתֵי אֶרֶץ־רְפָאִים.
אָז אֵל־הָאֵלִים יִתְעוֹרֵר וְהֵעִיד כָּל שׁוֹכְנֵי־שָׁמַיִם,
גַּם אֶת אֲדוֹן־הַמֶּרְכָּבָה בְּתוֹכָם, לְעֵדִים, כִּי צְפוּיָה
תֵבֵל וּמְלוֹאָהּ לְשֹׁד וַאֲבַדּוֹן, אִם עֶזְרוֹ לֹא יָחִישׁ, –
305 יַעֲלֶה מְרוֹם־הָרָקִיעַ, מִשָּׁם עַב־עֲנָנָיו יְשַׁלַּח,
יַרְעִים בַּגַּלְגַּל אוֹ שׁוֹאַת חֲזִיזִים מִתְרוֹצְצִים יְחוֹלֵל.
אָכֵן לֹא הָיוּ הַפַּעַם מִפְלְשֵׂי־עָבִים בְּיָדוֹ,

260 חָדֹר וְהַחֲרֵד אֶת מֶלֶךְ־תַּחְתִּיּוֹת וְעִמּוֹ הַשֵּׁגָל.
רָשְׁשׁוּ גְבוּלוֹת הַיָּם וַיְהִי תַּחַת גַּלָּיו הַזּוֹרְמִים
צְחִיחַ יַבֶּשֶׁת וָחוֹל, וְעָלוּ מֵעִמְקֵי מְצוּלָה
הַרְרֵי־עַד וְעַל אִיֵּי קִקְלָדִים הַנְּפוֹצִים יִלָּווּ.
תִּשְׁאַף הַדָּגָה אֶל תַּחְתִּית הַיָּם, וְדוֹלְפִינִים גַּבְנֻנִּים
265 עוֹד לֹא יִתְרוֹמְמוּ עַל־פְּנֵי הַמַּיִם וְשָׁאֲפוּ רוּחַ.
חַלְלֵי תְּחָשִׁים עַל־פְּנֵי הַתְּהוֹם מְעֻטָּפִים יָצוּפוּ,
גַּם–כֹּה תַּגִּיד הַשְּׁמוּעָה – נֵרֵאוּס וְדוֹרִיס וּבְנוֹתָם
מִפְלָט יָחִישׁוּ בִּמְעָרוֹת־חֶבְיוֹנָם, אַף חַמּוּ גַּם־הֵנָּה.
יֵשׁ וַיְנַסֶּה נֶפְּטוּנוּס לְהוֹצִיא מִתַּחַת הַמַּיִם
270 יָדָיו וּפָנָיו פְּנֵי־זַעַם, אַךְ לַהַט הָאֵשׁ יְנִיסֵהוּ.

אָז אֵם־כָּל־חַי, הָאֲדָמָה, אֲשֶׁר גַּלֵּי־יַמִּים סַבּוּהָ,
בַּהֲרוֹת־מַיִם וּמַעְיְנוֹת כָּל־תְּהוֹם מֵעֲבָרִים, תִּתְעוֹרֵר,
תָּרִים פָּנֶיהָ, אֲשֶׁר חֳמַרְמָרוּ – כִּי יָבְשָׁה עַד־צַוָּאר –
כַּסֵּה תְכַסֶּה פָּנֶיהָ בְּיָדָהּ, וּבְרֹגֶז וָקֶצֶף
275 תִּגְעַשׁ אַף־תִּרְעַשׁ מִסָּבִיב, תִּשְׁקַע אַף־תַּשְׁפִּיל לָשָׁבֶת,
קוֹלָהּ נִחַר וְיָבֵשׁ וְכָכָה תַּבִּיעַ מִלֶּיהָ:

„הוֹי, חֲסִין אֵלִים! אִם אָמְנָם חָטָאתִי וְתַחְפֹּץ דַּכְּאֵנִי,
לָמָּה בְרָקֶיךָ לֹא תִשְׁלַח? אִם אֵשׁ וַאֲבַדּוֹן – גּוֹרָלִי,
אַתָּה שְׁלַח אִשְּׁךָ וְנָגַע בִּי, וּתְהִי זֹאת נֶחָמָתִי בְּעָנְיִי.
280 הֵן בִּדֵי־עָמָל אֶת שְׂפָתַי אֶפְתַּח בְּדַבְּרִי אֵלֶיךָ!
מַחֲנָק לִי יָשִׂים הֶעָשָׁן, וּרְאֵה – שַׂעֲרוֹתַי נֶחֱרָכוּ,
פִּיחַ יְכַסֶּה עַפְעַפַּי וְאֵפֶר קוֹדֵחַ עַל שְׂפָתִי.
הוֹי, הַאִם זֹאת הִיא מַשְׂכֻּרְתִּי מֵאִתְּךָ וּגְמוּל עֲבוֹדָתִי

לוּב אָז הוּבִישָׁה מֵחֹרֶב וָחֹם, כִּי נִשְּׁתוּ מֵימֶיהָ.

נִזְרָן תְּגֹזְנָה הַנִּימְפוֹת, כִּי שֻׁדְּדוּ יְאוֹר וּמַבּוּעַ:
עָזְבוּ מֵי דִרְקֵי בֵּאוֹטְיָה, וּמֵי אֲמִמוֹנֵי אֶת אַרְגּוֹס,
לֹא עוֹד בְּאֶרֶץ אֶפִּירֵי גַּלֵּי פִּירֵנֵי יֶהֱמָיוּ.
240 עָבַר הַשּׁוֹט גַּם עַל נַהֲרוֹת עֹז וּמְטוֹת גְּדוֹתֵיהֶם:
יִבְעַר טַנַּאִיס וְגַלָּיו הַשּׁוֹטְפִים יֶעֱשָׁנוּ, כָּמוֹהוּ
כֵּן גַּם פֵּנֵאוֹס הַיָּשִׁישׁ וְקַיְקוֹס בְּחֶבֶל טֵתְרַנְיָה,
זֶרֶם־אַבִּירִים אִיסְמֵנוֹס וּנְהַר אֶרִימַנְטוֹס בְּפֶגְיָה,
קְסַנְתּוֹס, זֶה שֵׁנִית תְּבוֹאֵהוּ הָאֵשׁ, וְלִיקוֹרְמַס הַצָּהֹב,
245 גַּלֵּי מֵיאַנְדְּרוֹס, אֲשֶׁר עֲקַלְקַלּוֹת יִתְהַלְּכוּ יִתְהוֹלָלוּ,
מֶלַּס בְּאֶרֶץ מִגְדּוֹנְיָה וְאֵירָט אֲשֶׁר בְּטֵינַרְיוֹם.
אָחֲזָה הָאֵשׁ גַּם בִּפְרָת וַתִּצַּת בְּמֵימֵי אוֹרוֹנְטוֹס,
גַּם בְּתֶרְמוֹדוֹן הַמָּהִיר, בְּגַנְגֶּס וּפַסִּיס וְהִסְטֵר.
הָיָה אַלְפֵאוֹס – מֶרְקָחָה, וּגְדוֹת אַסְפֶּרְחֵאוֹס – לְמוֹקֵד,
250 נָמֵס, בְּקָדְחַ בּוֹ אֵשׁ, הַזָּהָב בְּזֶרֶם הַטַּגּוּס,
גַּם הַבַּרְבּוּרִים, אֲשֶׁר הֲמוֹנָם יְמַלֵּא מֵאוֹנְיָה,
נִשְׂרְפוּ לְחוּמֵי־הָאֵשׁ בְּשָׂחוֹתָם בְּמֵימֵי קַאִיסְטְרוֹם.
נִבְהַל הַנִּילוּס וַיָּנָס אֶל אַפְסֵי הָאָרֶץ, שָׁם יַסְתִּיר
מוֹצָא מַעְיָנוֹ וְאִישׁ לֹא יֵדָעֵהוּ; אָז הֻכָּה לְשִׁבְעָה
255 נַחֲלֵי־יְשִׁימוֹן, לְשֶׁבַע בְּקָעוֹת אֵין מַיִם בָּהֵנָּה.
יַחַד עִם הֶבְרוּם וּסְטְרִימוֹן, אֲשֶׁר בְּאִיסְמַרוּם, הֶחֱרִימָה
יַד הַלֶּהָבָה אֶת נַהֲרוֹת הֶסְפֶּרְיָה – רוֹדַנּוּס וְרֵינוּס,
פַּדוּס גַּם טִבְּרִיס, לוֹ מִנּוּ הַמְּשֹׁל וְשִׁלְטוֹן בָּאָרֶץ.

נִבְקְעָה כָּל הָאֲדָמָה וַיַּחְדֹּר אוֹר־שֶׁמֶשׁ שְׁאוֹלָה,

210 חֵיק הָאֲדָמָה, גָּס לֵחָה וַתֶּחֱרַב, לְצִחְיחַ נֶהְפָּכָה.
אֻמְלְלוּ רִבְצֵי־הַצֹּאן, אֵשׁ תִּצַּת בְּסִבְכֵי הָעֵצִים,
קָמַל הַשָּׂדֶה וְטֶרֶף אַף יִתֵּן לַלַּהַב הַמַּשְׁחִית.
תִּגְדַּל הָרָעָה: תֶּחֱרַבְנָה גַּם עָרִים עִם חוֹמוֹת־מִשְׂגָּבָן,
מַמְלְכוֹת אֶרֶץ וְעַמִּים תְּלַהֵט הַמְּדוּרָה וְהָיוּ
215 עָפָר וָאֵפֶר. אֵשׁ תֹּאכַל גַּם יַעֲרוֹת־עַד עַל הָרֵיהֶם:
אַתּוֹס וְטוֹרוֹס אֲשֶׁר בְּקִילִיקְיָה וטְמוֹלוֹס וְאֶטֵי,
אִדֵי, מָה־רַבּוּ מַעְיְנוֹתָיו לְפָנִים, אַף יָבְשׁוּ, הֵלִיקוֹן,
הַר־הָעֲלָמוֹת, וְהֵימוֹס עוֹד טֶרֶם בּוֹ יִמְשֹׁל אֵאַגְרוֹס;
אֶטְנֵי אֵין־גְּבוּל לְשַׁלְהֶבֶת אִשׁוֹ, שַׁלְהֶבֶת־כִּפְלַיִם,
220 יִבְעַר גַּם אֵרִיקְס וְקִנְתּוֹס, פַּרְנַסּוֹס וְתָאֳמֵי־רֹאשׁוֹ,
אֹתְרִיס וּמִימַס, וְיִזֹּרֵב הַשֶּׁלֶג עַל בָּמָתֵי רוֹדֹפֵּי,
יֵקַד מִיקַלֵּי, דִּנְדִּימִים, קִיטֵרוֹן הַר־זֶבַח לָאֵלִים.
סְקִתְּיָה, גַּם אוֹתָהּ לֹא תַצִּיל קָרָתָהּ: כַּלַּהַב — קוֹקַזוֹס,
אוֹסָה אַף פִּנְדוֹס — בָּאֵשׁ, גַּם אוֹלִימְפּוֹס הָעוֹלֶה עַל שְׁנֵיהֶם,
225 בָּמָתֵי הָאַלְפִּים וּמְרוֹם אַפֶּנִינוֹס הַשּׁוֹכֵן בֵּין עָבִים.
נִבַּט פַאֵטוֹן וְהִנֵּה בוֹעֶרֶת תֵּבֵל מִסָּבִיב,
גָּדוֹל הַחֹם וְלֹא יוּכַל שְׂאֵתוֹ, וְהָיָה כִּי־יִשְׁאַף
רוּחַ וְתִבְעַר כְּאֵשׁ הַכִּבְשָׁן בְּקִרְבּוֹ, גַּם רִכְבּוֹ
הָיָה כָּאֵשׁ הַיּוֹקֶדֶת וַיִּצָּרֵב צָרֶבֶת בִּבְשָׂרוֹ.
230 נִלְאָה הַנַּעַר נְשֹׂא אֶת תִּימְרוֹת הָאֵפֶר וְלַהַט
שְׁבִיבֵי־הָאֵשׁ, וַעֲשַׁן־לֶהָבָה מִסְּבִיבוֹ יִתְאַבֵּךְ,
קַדְרוּת אֲפֵלָה תְּכַסֵּהוּ, לֹא יִרְאֶה אַיֵּהוּ וְאָנָה
יֵלֵךְ אֶת דַּרְכּוֹ, וַיְהִי לְשָׁלָל לְזִרְמַת הַסּוּסִים.
אוֹמְרִים, אָזַי בְּנֵי־כּוּשִׁיִּים חָשְׁכוּ מִשְּׁחוֹר, כִּי דְמֵי־לִבָּם
235 נִכְמְרוּ קִרְבָּם וַיִּפְרְצוּ פֶּרֶץ אֶל עוֹרָם וּבְשָׂרָם.

יַשְׁלִיךְ יְהָבוֹ. כְּבָר הִרְחִיק לָלֶכֶת, וְשֶׁבַע עוֹד תִּגְדַּל
דַּרְכּוֹ לְפָנָיו: יִתְבּוֹנֵן פָּנִים וְאָחוֹר חֲלִיפוֹת –
קֵדְמָה אֶל מִזְרַח־הַשֶּׁמֶשׁ יִשָּׂא מַבָּטָיו, אוֹ יָשׁוּב
יַבִּיט מַעֲרָבָה אֶל גְּבוּל, אֲשֶׁר עוֹד לֹא יַעַבְרֶנּוּ.
190 נִתְּקוּ זְמוֹתָיו, לֹא יֵדַע, הֲיַחֲזִיק בַּמּוֹשְׁכוֹת, גַּם־כֹּחַ
אֵין עוֹד בְּיָדוֹ, גַּם שְׁמוֹת הַסּוּסִים לֹא יֵדַע יְכַנֵּם.
חָרֵד וְנִדְהָם יִתְבּוֹנֵן עַל־סְבִיבָיו וְעֵינָיו תֶּחֱזֶינָה
צַלְמֵי־בַלָּהוֹת בַּשְּׁחָקִים, מִפְלְאוֹת חַיּוֹת כַּבִּירוֹת.

מָקוֹם לוֹ יָדַע הָעַקְרָב בַּשַּׁחַק, שָׁם יִרְבַּץ וְכָפַף
195 כַּפָּיו כְּאַגְמוֹן וּזְנָבוֹ יַחְפֹּץ וְהָיוּ כְקֶשֶׁת,
קֶשֶׁת נְטוּיָה וּגְדוֹלָה, אֲשֶׁר שְׁנֵי כוֹכָבִים בְּתוֹכָהּ.
רָאָה פַאֵטוֹן וְהִנֵּה הֵזִיעַ הָעַקְרָב וּשְׁחוֹרָה
זֵעַת־הָרַעַל, וְאֶרֶס־חֲמָתוֹ שָׁלוּחַ לִפְצֹעַ, –
רָאָה וְלִבּוֹ הִתְפַּלֵּץ וַיַּשְׁמֵט הַמּוֹשְׁכוֹת מִיָּדוֹ...
200 נָפְלוּ הַמּוֹשְׁכוֹת, עַל־גַּבֵּי הַסּוּסִים תִּצְנַחְנָה, אָז נִתְּרוּ
סוּסֵי־הָאֵשׁ וַיִּתְפָּרְצוּ אִישׁ אִישׁ אֶל עֶבְרוֹ, בְּלִי־מַעְצוֹר
יִדְאוּ מֵעַל לַאֲרָצוֹת לֹא יָדְעוּ עַד־הֵנָּה, יָעוּפוּ
אֶל אֲשֶׁר רוּחָם יִשָּׂאֵם, יִכָּשְׁלוּ בְכוֹכְבֵי־הַמָּרוֹם,
תֹּהוּ לֹא־דֶרֶךְ יְטַלְטְלוּ רִכְבָּם, וּפַעַם יַגְבִּיהוּ
205 מַעְלָה מָעְלָה, יַמְרִיאוּ, וּפִתְאֹם יַשְׁפִּילוּ וְיֵרְדוּ,
דֶּרֶךְ תַּחְתַּחְתִּים וְשׁוּחוֹת מַטָּה יַשְׁפִּילוּ עַד־אָרֶץ.
תָּמַהּ, הִשְׁתּוֹמֵם הַסַּהַר, כִּי יִרְאֶה, הִשְׁפִּילוּ מִמֶּנּוּ
מַרְכְּבוֹת אָחִיו, כִּי נִצְּתוּ הֶעָבִים וַיַּעַל עֲשָׁנָם.

לִהֲטָה אֵשׁ אֶת־כָּל־שְׁפָיִים בָּאָרֶץ, הִתְבַּקַּע, הִתְפּוֹרֵר

קַלָּה, בְּלִי נֵטֶל כַּחֹק, כִּי־תִתְנוֹדֵד בַּיָּם הָאֳנִיָּה,
תָּחֹג, תָּנוּעַ וּמַעֲמָד לֹא תִמְצָא בְּשֶׁטֶף־הַגַּלִּים, —
כָּכָה הִתְנוֹדֵד הָרֶכֶב, כִּי־נֶעְדַּר נֵטֶל מַשָּׂאוֹ,
165 מָרוֹם יְרַקֵּד, יְכַרְכֵּר, וּכְמוֹ אַךְ רֵיק הוּא וְעָזוּב.
רָאוּ הַסּוּסִים וַיִּפְרְצוּ פֶּרֶץ אַרְבַּעְתָּם אַף־עָזְבוּ
דַּרְכָּם הַסְּלוּלָה וְעָפוּ בְּלִי מִשְׁטָר וָסֵדֶר בַּשְּׁחָקִים.
חָרַד פַּאֵטוֹן, לֹא יָדַע, הַדֶּרֶךְ אַיֵּהָ, וְאָנָה
יוֹלִיךְ אֶת סוּסָיו, גַּם לִמְשֹׁל בָּהֶם לֹא עוֹד יַעֲצֹר כֹּחַ.

170 עָשׁ וּבְנֶיהָ רִאשׁוֹנָה אָז חַמּוּ מִקַּרְנֵי הַשֶּׁמֶשׁ,
חַמּוּ וְהָרְסוּ הַיָּמָּה אֶל גְּבוּלוֹת לֹא עָבְרוּ מֵעוֹדָם.
נָחָשׁ, זֶה קָפָא כַּכְּפוֹר מִנִּשְׁמַת הַצָּפוֹן, בִּכְבֵדוּת
זָחַל אֶת דַּרְכּוֹ וַיִּתְחַדֵּל מֵהָפִיץ בַּלָּהוֹת וָפַחַד, —
הִנֵּה הִתְעוֹרֵר גַּם־הוּא וְחֵמָה בוֹעֶרֶת מְלָאַתּוּ.
175 הוֹי, כִּי גַם־אַתָּה, בֶּאָטֵס, נִבְהַלְתָּ, מִהַרְתָּ לִבְרֹחַ,
אַף כִּי הִסְכַּנְתָּ הִתְנַהֵל לְאִטְּךָ לְרֶגֶל עֶגְלָתְךָ.

נִשְׁקַף פַּאֵטוֹן הָאֻמְלָל מִמְּרוֹמָיו לָאָרֶץ, וְהִנֵּה
רָחֲקָה הִרְחִיקָה מִמֶּנּוּ, שָׁם תִּשְׁכֹּן בְּעִמְקֵי־תַחְתִּיּוֹת, —
חִיל אֲחָזָהוּ וּפִיק־בִּרְכַּיִם וּפָנָיו חָוָרוּ,
180 חָשַׁךְ אוֹר־עֵינָיו, לֹא יִרְאֶה בַּנְּהָרָה תוֹפִיעַ מִסָּבִיב.
הוֹי, מִי יִתְּנֶנּוּ לֹא יִגַּע בְּסוּסֵי־הַשֶּׁמֶשׁ מֵעוֹדוֹ!
לוּ גַם מוֹצָאוֹ לֹא יָדַע וְחֵפֶץ לְבָבוֹ לֹא יֻתַּן,
לוּ רַק בֶּן־מֵרוֹפְּס יִקָּרֵא וְהָיָה זֶה שְׁמוֹ כָּל־הַיָּמִים!
יָדְא פַּאֵטוֹן וְעָף, כָּאֳנִיָּה אֲשֶׁר תְּסֹעֲרֶנָּה
185 סוּפָה, וְאָבְדָה כָּל־עֵצָה מֵחוֹבֵל וְרַק עַל הָאֵלִים

אַף אֶל מִזְבֵּחַ בַּשֵּׁפֶל אַל־נָא תַשְׂמְאִילָה: בַּתָּוֶךְ
לֵךְ אֶת דַּרְכֶּךָ. וּתְחָנֵּךְ פוֹרְטוּנָה, – בְּיָדָהּ הִפְקַדְתִּי,
140 בְּנִי, אֶת גּוֹרָלְךָ, הִיא תֵיטִיב מִמְּךָ לְהָכִין צְעָדֶיךָ.
הִנֵּה עוֹדֵנוּ מְדַבְּרִים – וּבְפַאֲתֵי מַעֲרָב הַלַּיִל
שָׁב כְּבָר אֶל גְּבוּלוֹ, לֹא נוּכַל עוֹד הִתְמַהְמֵהַּ, הִגִּיעָה
עֵת הָעֲבוֹדָה! אוֹר עָטְתָה אַבְרוֹרָה וַתָּנֶס הָאֹפֶל.
קַח־נָא הַמּוֹשְׁכוֹת וּנְהָג! – אוֹ אוּלַי יֵהָפֵךְ לְבָבְךָ,
145 תָּשׁוּב תִּתְעַשֵּׁת וְתַחַת חָשְׁקְךָ בְּרֶכֶב אָבִיךָ
תִּשְׁמַע עֲצָתוֹ, וְטֶרֶם עָזַבְתָּ מְקוֹם מְנוּחָתְךָ
לַעֲלוֹת גָּבְהֵי מֶרְכַּבְתִּי, חָמַדְתָּ לְּךָ לְהִוָּתֵךְ,
תֶּן־נָא וְאָאִיר אָנֹכִי לָאָרֶץ וְאַתָּה הַבַּיְתָה".

מְהֵר הַנַּעַר וַיַּעַל, וְקַל הוּא, לֹא יַכְבִּיד הָרֶכֶב,
150 מָרוֹם שָׁם יַעֲמֹד וְשִׁעַשְׁעוּ מוֹשְׁכוֹת הָרֶסֶן אֶת נַפְשׁוֹ,
תּוֹדוֹת יַבִּיעַ לְאָבִיו, אַךְ מֵאֵן אָבִיהוּ בְתוֹדָה.
פִּתְאֹם וְסוּסֵי־הַשֶּׁמֶשׁ קַלֵּי־הַכָּנָף, פִּירוֹאִיס,
אֶאוֹס וְאֶתוֹן וּפְלֶגוֹן, יִתְעוֹרְרוּ וְנַחֲרַת־לְהָבִים
תַּרְעִישׁ הָרוּחַ, וּבְעֶטָה רַגְלָם בִּבְרִיחַ־הַשָּׁעַר.
155 טֶתִּיס לֹא תֵדַע עֲתִידוֹת צָפַן הַגּוֹרָל לְנֶכְדָּהּ,
נֶחְפְּזָה, פָּתְחָה אֶת סְגוֹר הַבְּרִיחַ, וּמֶרְחֲבֵי תֵבֵל
נִגְלוּ כְרֶגַע, – וַיִּדְאוּ הַסּוּסִים, בְּרַגְלָם יְשַׁסְּעוּ
חַשְׁרַת הָעָבִים, יַמְרִיאוּ, יַעֲלוּ אֵבֶר וְדָלְקוּ
אַחַר הָרוּחַ הַקַּל, יִתְעוֹפֵף מִפַּאֲתֵי־קָדִים.

160 אָכֵן מַה־יֵּקַל הַפַּעַם הָרֶכֶב, לֹא יָעִיק לַסּוּסִים
כֹּבֶד מַשָּׂאוֹ, וְעֹלָם לֹא יַכְבִּיד גַּם־הוּא כִּתְמוֹל שִׁלְשׁוֹם.

אולָם־הַשּׁוֹשָׁן. יָנוּסוּ אָז כּוֹכְבֵי־הַלַּיִל, אַחֲרֵיהֶם
יָחוּשׁ לוּצִיפֵר גַּם־הוּא וְעָזַב מִשְׁמַרְתּוֹ בַּשְּׁחָקִים.
115 פֶבּוּס יִרְאֵהוּ וְהִנֵּה הוּא עָף אֶל הָאָרֶץ, מִפָּנָיו
אָדְמוּ פְּנֵי־תֵבֵל, וּשְׁתַּיִם קַרְנֵי הַסַּהַר הַפָּגוּם
הָיוּ כְּלֹא־הָיוּ, – אָז יִקְרָא לַהוֹרוֹת הַמְּהִירוֹת וִיצַוֵּן
לֶאֱסֹר רִכְבּוֹ. חִישׁ־קַל תְּמַהֵרְנָה הָאֵלּוֹת, תּוֹצֵאנָה
סוּסֵי־הָאֵשׁ מִן אֻרְוָתָם, שְׂבֵעֵי אַמְבְּרוֹסְיָה וְנִשְׁמַת־
120 אַפָּם – לְהָבִים, אַף שָׂמוּ אֶת רִסְנָם הַמְצַלְצֵל עֲלֵיהֶם.
מָשַׁח הָאָב פְּנֵי הַנַּעַר בְּמִשְׁחַת־הַקֹּדֶשׁ לְבִלְתִּי
תִּשְׁלַט הָאֵשׁ הַיּוֹקֶדֶת בִּבְשָׂרוֹ, אַף עָנַד לְרֹאשׁוֹ
צְפִירַת־הַזֹּהַר, וַיֹּאמֶר (וְלִבּוֹ הַסּוֹעֵר בְּקִרְבּוֹ
שִׁבְּרוּ אֲנָחוֹת מְבַשְּׂרוֹת יָגוֹן וְשׁוֹאָה כִּי־תָבֹא):

125 „לוּ אַךְ הַפַּעַם, בְּנִי, תִּשְׁמַע בְּקוֹלִי: הִשָּׁמֵר מֵעוֹרֵר
שׁוֹט עַל סוּסֶיךָ, וְהַחֲזֵק אַל תַּרְפֶּה מֵרִסְנָם יָדֶךָ.
כִּי עַל־נְקַלָּה יֵלֵכוּ, אַךְ מַעְצוֹר אֵין לְזִרְמָתָם.
אַף אַל־נָא תַעֲבֹר דֶּרֶךְ חֲמֵשֶׁת אֵזוֹרֵי־שָׁמַיִם,
יָסוּר הַצִּדָּה נְתִיבְךָ, יִנָּטֶה כְּקֶשֶׁת רְחָבָה,
130 שְׁלֹשֶׁת אֵזוֹרֵי־הַשַּׁחַק הֵם יִהְיוּ גְּבוּלָיו, שָׁם יֵלֵךְ
הַרְחֵק מֵאַפְסֵי הַנֶּגֶב, מֵעַיִשׁ וְסַעֲרוֹת־צָפוֹן.
זֹאת הִיא הַדֶּרֶךְ בָּהּ תֵּלֵךְ: שָׁם תִּמְצָא גַּם עִקְּבוֹת אוֹפַנַּי.
אַךְ אַל־נָא תַשְׁפִּיל הָרֶכֶב, גַּם הָרֵם אַל תָּרִים לְמָעְלָה:
חֵלֶק כְּחֵלֶק תֵּן חֻמְּךָ לָאָרֶץ וּנְאוֹת־הַשָּׁמַיִם, –
135 פֶּן לַשָּׁמַיִם תַּרְקִיעַ וְנִצְּתוּ זְבוּלֵיהֶם, אוֹ תַשְׁפִּיל –
אֶרֶץ תִּשָּׂרֵף: בִּשְׁבִיל־הַבֵּינַיִם לֵךְ בֶּטַח דַּרְכְּךָ.
סוּר־נָא מִיָּמִין וּרְחַק – עֲקַלָּתוֹן שָׁם רוֹבֵץ הַנָּחָשׁ,

דְּרשׁ לְךָ אַחֶרֶת, כִּי לָמָּה תַהֲפֹךְ מִנְחָתִי לְמַשְׁחִית.
אָמְנָם עֲרֵבָה תְבַקֵּשׁ, לְמַעַן תִּוָּכַח וְתֵדַע,
90 כִּי מֵחֲלָצַי יָצָאתָ, – יְהִי אֵפוֹא פַּחְדִּי מוֹפְתְךָ,
פַּחְדִּי וְרֹגֶז־לְבָבִי – הוּא עֵדִי הַנֶּאֱמָן! וּרְאֵה־נָא
פְּנֵי אֲשֶׁר חֳמַרְמָרוּ! מִי־יִתֵּן וְחָדְרוּ עֵינֶיךָ
גַּם חַדְרֵי־נַפְשִׁי וְתִרְאֶה בִּדְאָגָה אֲשֶׁר תִּתְקַפֶּנָּה!
שׁוּר גַּם פְּנֵי תֵבֵל מִסָּבִיב וּרְאֵה אוֹצְרוֹתֶיהָ מָה־רַבּוּ,
95 שׁוּר וְהַבִּיטָה וּדְרשׁ מִכֹּל אֲשֶׁר תִּמְצָא בָאָרֶץ,
יָם וְשָׁמַיִם – וְאֶתֵּן, לֹא אֶמְנַע כָּל־טוֹבָה מֵאִתְּךָ.
לוּ רַק שְׁאֵלָתְךָ הָאַחַת, בְּנִי, אֲחַלַי, שְׁכָחָנָּה, כִּי קְלָלָה
צְפוּנָה בְתוֹכָהּ. הוֹי, בְּנִי, לֹא מִנְחָה, אַךְ קְלָלָה שְׁאֶלְתְּךָ
מַה־לְּךָ, בֵּן פּוֹתֶה, תִּתְרַפֵּק, תְּחַבֵּק כַּיֶּלֶד צַוָּארִי?
100 אַל־נָא תָפוּנָה – רְאֵה, בִּנְהַר־הַתַּחְתִּיּוֹת נִשְׁבַּעְתִּי! –
כָּל אֲשֶׁר־תִּשְׁאַל וְתֵעָשׂ, רַק אַל תְּבַהֵל עַל פִּיךָ!"

כָּכָה יוֹכִיחַ הָאָב, אַךְ אָטַם בְּנוֹ אָזְנוֹ מִשְּׁמֹעַ,
אַחַת יִשְׁאַל, לֹא יָשׁוּב, וְתִבְעַר כָּאֵשׁ תַּאֲוָתוֹ.
יָקוּם אָז פֶּבוּס מִמְּקוֹמוֹ אַחֲרֵי הִתְמַהְמַהּ דַּיּוֹ,
105 יָקוּם וְהוֹלִיךְ אֶת בְּנוֹ אֶל רִכְבּוֹ, מְלָאכֶת וֻלְקָנוּס:
זָהָב הַמּוֹט בַּמֶּרְכָּבָה וְזָהָב הַצִּיר לָאוֹפַנִּים,
גַּם חִשּׁוּקֵיהֶם – כְּלִיל־זָהָב, וְכֶסֶף – יִתְדוֹת הָאוֹפָן,
פִּטְדָה וְאַבְנֵי־יְקָר בַּעֲנָקוֹת הַסּוּסִים יִתְנוֹסָסוּ
וּמִנֹּגַהּ הַשֶּׁמֶשׁ זֹהַר וְיִפְעָה יָפִיצוּ.
110 עוֹד עַל הַמַּרְאֶה יִשְׁתּוֹמֵם הָעֶלֶם וְעֵינָיו תִּבְחַנָּה
פִּלְאֵי הָרֶכֶב, וְהִנֵּה – אֲדַמְדַּם הַמִּזְרָח, אַבְרוֹרָה
תָּקוּם שָׁם, תִּפְתַּח דַּלְתֶיהָ, דַּלְתוֹת־אַרְגָּמָן, וּמְלֵאָה

„תְּלוּלָה הַדֶּרֶךְ בְּרֵאשִׁיתָהּ, וְרַב עֲמַל סוּסַי בַּבֹּקֶר,
עֵת יַעְפִּילוּ עֲלוֹת. אַךְ שָׁמָּה, בְּטַבּוּר הַשַּׁחַק,
דַּרְכִּי תִתְרוֹמֵם מְאֹד, וְהָיָה כִּי־אַשְׁקִיף לָאָרֶץ
65 אוֹ אֶל הַיָּם, וְהִתְפָּעֵם לִבִּי הַגִּדְהָם בְּקִרְבִּי.
אַחַר תִּשְׁפַּל הַדָּרֶךְ, וְרַק יַד־חָרוּצִים הִיא תַעְצֹר
זְרֶמַת הַסּוּסִים. גַּם תֵּטִיס, אֲשֶׁר בֵּין גַּלֶּיהָ אֵחָבֵא,
תִּירָא לְנַפְשִׁי, פֶּן פִּתְאֹם אֶכָּשֵׁל וְאָשְׁלַךְ מְצוּלוֹת.
אַף גַּם זֹאת: הֵן יָחֹגּוּ, יְסֹבּוּ הַשְּׁחָקִים בְּלִי־הֶרֶף,
70 סָבֹב וְאָחֹז בְּכוֹכְבֵי־מְרוֹמִים וְגַלְגֵּל גַּם־אוֹתָם.
אָכֵן אָנֹכִי לִקְרָאתָם אֵדֶא לִבְלִי יְבַלָּעֵנִי
שֶׁטֶף מְסָעֵר הַכֹּל, עַל־סְבִיבוֹתַי מִנֶּגְדָּם אָעוּפָה.
מַה־זֶּה, בְּנִי, תַּעֲשֶׂה, אִם אֹמַר, מֶרְכַּבְתִּי לְךָ אֶתֵּן? הֲתֵלֵךְ
נֶגֶד הַגַּלְגַּל וְלֹא יִשְׁטָפְךָ זֶה צִירוֹ הַסּוֹבֵב?
75 אוֹ הֲיִסִּיתְךָ לְבָבְךָ, כִּי־תַעֲבֹר דֶּרֶךְ יְעָרוֹת,
עָרִים וּמִקְדְּשֵׁי־הֵיכָל, שָׁם מֻקְטָר וּמֻגָּשׁ לָאֵלִים?
לֹא, כִּי תַחְתַּחִים בַּדֶּרֶךְ וְצַלְמֵי־בַלָּהוֹת מִסָּבִיב!
גַּם אִם נְכוֹנָה וִישָׁרָה תְּהִי מְסִלָּתְךָ, לֹא תֵתַע,
אָכֵן שָׁם קַרְנָיו יְשַׁלַּח הַשּׁוֹר אֶל פָּנֶיךָ, וְקֶשֶׁת
80 יִדְרְכוּ רוֹבֵי הֵימוֹנְיָה וּפָעַר אֶת לוֹעוֹ הָאַרְיֵה;
עַקְרָב שָׁם יָכֹף כְּאַגְמוֹן אֶת־כַּפָּיו וְאֵימָה יְזָרֶה,
סַרְטָן גַּם־הוּא אֲחוֹרַנִּית יַטֶּה אֶת קַרְנָיו הַכְּפוּפוֹת.
גַּם הַאִם תִּמְצָא יָדְךָ לִמְשֹׁל בַּסּוּסִים, אִם רוּחָם
יִבְעַר בְּקִרְבָּם מִלַּהַב, אֲשֶׁר בְּתוֹךְ לִבָּם, וְלַבַּת־
85 אֵשׁ מִנְּחִירֵיהֶם תִּתְמַלֵּט? גַּם יָדַי בְּדֵי־עָמָל תַּכְנִיעֵם,
עֵת רוּחַ־מֶרֶד יְמַלְּאֵם וּבָעֲטוּ בְּכָפָל־חָרְסָן!
שׁוּב אֵפוֹא, בְּנִי, מִדְּבָרֶיךָ וּדְרֹשׁ, בְּעוֹד מוֹעֵד, מִיָּדִי,

וְרָעַד אָנִי, וְלֹא עוֹד יַכֵּנִי בְשֶׁפֶק לְבָבִי".

הֵסִיר הָאָב מֵעַל רֹאשׁוֹ אֶת קַרְנֵי הַזֹּהַר וְקֵרֵב

40 אֵלָיו אֶת בְּנוֹ, יְחַבְּקֵהוּ, אֶל לֵב יְאַמְּצֵהוּ וְאָמַר

„בָּחוּר וָטוֹב אַתָּה, בְּנִי, וּלְךָ לֹא יִתְכַּחֵשׁ אָבִיךָ.

צְדָקָה קְלִימֵנָה הוֹרָתְךָ, לֹא כִחֲדָה קֹדֶשׁ מְקוֹרְךָ.

עַתָּה אִם מוֹפֵת יְבַקֵּשׁ לְבָבְךָ, שְׁאַל־נָא מִיָּדִי

אֵת אֲשֶׁר־תִּשְׁאַל וְיֵעָשׂ, – שָׁהֵדִי נְהַר־הַתַּחְתִּיּוֹת,

45 נָהָר לֹא יִרְאָה אוֹר־עֵינַי וּבוֹ בְּנֵי־הָאֵל יִשָּׁבֵעוּ"

נֶחְפַּז הַנַּעַר וַיִּשְׁאַל מֵאָבִיו, כִּי יִתֵּן בְּיָדוֹ

רֶכֶב הַסּוּסִים הַקַּלִּים, וְרָכַב עֲלֵיהֶם יוֹם אֶחָד.

נִחַם הָאָב עַל שְׁבוּעָתוֹ. בְּרֹגֶז יָנִיעַ בְּמוֹ־רֹאשׁוֹ

עוֹטֵה־הַזֹּהַר וּבְנוֹ יוֹכִיחַ: „הוֹי, פַּחַז כַּמַּיִם!

50 לָמָּה פָרַצְתָּ וַתְּסַכֵּל שְׁבוּעַת אָבִיךָ. מִי־יִתֵּן

אָשׁוּב מִנִּדְרִי, וְלוּ אַף חֶפְצְךָ זֶה לֹא אֶתְּנֶךָּ!

שׁוּבָה הִתְעַשֵּׁת־נָא, בְּנִי, כִּי בְנַפְשְׁךָ הִיא שֶׁאֱלָתֶךָ.

רַבּוֹת שָׁאַלְתָּ וּגְדוֹלָה הַתְּשׁוּרָה מִיָּדִי תְבַקֵּשׁ,

גְּדוֹלָה מִנְּשֹׂא הִיא, כִּי נַעַר אַתָּה וְרַכּוֹת שְׁנוֹתֶיךָ.

55 אַף הֵן בֶּן־אָדָם הִנְּךָ וְהִיא לֹא לְאָדָם נִתָּנָה,

כִּי בְנֵי־הָאֵלִים גַּם־הֵם לֹא יֶעֱרַב לִבָּם לִנְגֹּעַ

אֶל הַמֶּרְכָּבָה אֲשֶׁר נוֹאַלְתָּ בַּקָּשְׁתָּהּ. יִתְהַלְּלוּ

אֵלֵי הַשַּׁחַק כְּנַפְשָׁם, אוּלָם אֵין אֶחָד בָּהֵמָּה

יַעְצֹר כֹּחַ וְרָכַב בְּרֶכֶב־הָאֵשׁ. גַּם יֻפִּיטֶר,

60 רוֹכֵב עַל בָּמֳתֵי אוֹלִימְפּוּס, נֶאְדָּרִי בִּבְרָקִים מִתְרוֹצְצִים

יָדוֹ לֹא תִמְשֹׁל בְּרִכְבִּי, וּמִי לָנוּ אֵל כְּיֻפִּיטֶר?

תְּאֳמֵי־בֶטֶן: מַתְאִימִים פְּנֵיהֶן וְשׁוֹנִים גַּם־יָחַד.
15 מָלְאָה הָאָרֶץ גַּם־הִיא אֲנָשִׁים וְעָרִים וִיעָרוֹת,
חַיּוֹת וּנְהָרוֹת וְנִימְפוֹת וְלַהֲקֹת אֵלֵי־הֶהָרִים.
שַׁחַק יוֹפִיעַ מִמַּעַל, וּדְמוּת הַמַּזָּרוֹת הוּחַקָּה
שְׂמֹאלָה וְיָמִינָה בִּדְלָתוֹת, שִׁשָּׁה לַדֶּלֶת לַדָּלֶת.

תְּלוּלָה הַדֶּרֶךְ, שָׁם יַעְפִּיל עֲלוֹת בֶּן־קְלִימֶנֶת אֶל אָבִיו, פַּאֵטוֹן
20 אָב לֹא יְדָעוֹ אֶל־נָכוֹן. עַל מִפְתַּן הַהֵיכָל תִּדְרֹכְנָה
רַגְלָיו וּפָנָה וְהָלַךְ לְקַדֵּם פְּנֵי אָבִיו, אַךְ יָשׁוּב
אָחוֹר, מֵרָחוֹק יִתְיַצֵּב, כִּי גָדוֹל הָאוֹר וְלֹא יוּכַל
אָדָם נְשֹׂא. אִזְמָרַגְדִּים יִתְנוֹצְצוּ סָבִיב בַּכִּסֵּא,
כִּסֵּא־הַזֹּהַר, שָׁם יֵשֵׁב פֶבּוּס וּלְבוּשׁוֹ אַרְגָּמָן.
25 יָמִין וּשְׂמֹאל שָׁם — הַיּוֹם, הַיָּרֵחַ, הַשָּׁנָה, הַדּוֹרוֹת,
שָׁם גַּם הַשָּׁעוֹת, וְשָׁוֶה הָרֶוַח בֵּין שָׁעָה לְשָׁעָה.
עוֹמֵד הָאָבִיב הָרַעֲנָן וּפְרָחִים בְּרֹאשׁוֹ יָצִיצוּ,
קַיִץ זֶה פְּתוּחָה כֻתָּנְתּוֹ וְנִזְרוֹ — שִׁבֳּלֵי־הַשָּׂדֶה,
אִתָּם הַבָּצִיר גַּם־הוּא, חֲמוּץ־דַּם־הָעֵנָב, גַּם חֹרֶף
30 עוֹטֶה כְסוּת־קֶרַח וּסְבוּכִים תַּלְתַּלָּיו, תַּלְתַּלֵּי־הַשֵּׂיבָה.

יוֹשֵׁב עַל כִּסְאוֹ הַשֶּׁמֶשׁ וְעֵינָיו הַצּוֹפוֹת מֵרָחוֹק
רָאָה תִרְאֶינָה הַנַּעַר מִשְׁתּוֹמֵם לַמַּרְאֶה, וַיֹּאמַר:
„מַה־לְּךָ כִּי בָאתָ הֲלוֹם, וּמַה־זֶּה לִבְנִי בְּהֵיכָלִי,
בְּנִי זֶה אֲכַנְּךָ וְלֹא אֲכַחֵשׁ מְקוֹר־מוֹלַדְתֶּךָ?"
35 עָנָה פַּאֵטוֹן וַיֹּאמַר: „הוֹי, אָבִי וּמְחוֹלְלִי, פֶבּוּס,
אוֹר לִבְנֵי תֵבֵל וּמְלֹאָהּ! אִם יֶשְׁךָ כְּבֵן תְּאַמְּצֵנִי,
תֶּן־לִי מוֹפְתְךָ וִיהִי לִי עֲרֻבָּה, וְאֵדַע כִּי אָמְנָם

מֶטַמוֹרְפוֹזוֹת

מאת אוֹבִידְיוּס

(* II

(היכל־השמש. — פַאֵטוֹן. — בנות השמש. — אֲגְלוֹרָס. —)

טוּרֵי עַמּוּדִים אֶל־עָל יַגְבִּיהוּ שִׂיא הֵיכַל־הַשָּׁמֶשׁ.   **היכל־השמש**
נוֹצֵץ הַזָּהָב וְתַבְרִיק כְּמַרְאֵה לַפִּידִים הַנְּחשֶׁת;
חִפָּה שֵׁן מוּרָק כִּפָּתוֹ הָרָמָה, וְנֹגַהּ קַרְנַיִם,
קַרְנֵי הַכֶּסֶף, יָפִיצוּ תָּאֳמֵי דַלְתוֹת הַשָּׁעַר.
5 אָכֵן כִּפְלַיִם יָפִית, אַתְּ מְלֶאכֶת הַדְּלָתוֹת: מוּלְצִבֵּר
פִּתַּח שָׁם תְּמוּנַת הַיָּם מִסָּבִיב לָאָרֶץ כַּמֵּזַח,
מַרְאֵה הָאָרֶץ גַּם־הִיא, וּרְקִיעַ־הַשְּׁחָקִים מִמָּעַל.
אֱלֵי־הַתְּכֵלֶת יִתְנוֹסְסוּ בַּיָּם, שָׁם טְרִיטוֹן הַמְחַצְצֵר,
אִתּוֹ פְּרוֹתֵאוּס, רַב־הַחֲלִיפוֹת, וִירוֹצֵץ אֶגֶאוֹן
10 רַהַב תַּנִּינֵי הַיָּם בִּזְרוֹעוֹת־עֱזוּזוֹ; שָׁם דּוֹרִיס
אָסְפָה בְנוֹתֶיהָ: בֵּין גַּלִּים תִּשְׂחֶינָה, אוֹ דָגִים רְכוּבָן,
אוֹ עַל כַּף־סֶלַע לְעֵין הַשֶּׁמֶשׁ תְּיַבֵּשְׁנָה תַלְתַּלֵּי
רֹאשָׁן, תַּלְתַּלֵּי־יְרַקְרַק; וּדְמוּתָן כִּדְמוּת הָאֲחָיוֹת

*) ראה „התקופה" ספר שלישי.

תרגומים

לא הבנתי את דבריו. נשקתי לו, והוא נרדם. עיף היה, כמו אחרי מלחמה כבדה.

ולפנות־בֹקר שוב העירה אותי צעקתו של פרידי. עכשו כבר צעק בכל כֹחו החלש:

– הַצילו! הושיעו! רחמים! הצילו אותי! – צעק כמשֻׁגע, כשעיניו הפתוחות לרוָחה תקועות בַּקֻפסה שלפניו. – – היד הארורה חונקת אותי! – – ברגע זה נמלטה למקומה! – הַביטו – פה – על צוארי, הביטו הנה – כאן, חמש אצבעותיה – והביטו עליה – אך האצבעות שלה כפופות, עקומות – העכּבישׁ! – –

הבטנו בַּכַּף שבַּקֻפסה ולבנו פג בנו: האצבעות היו כפופות, עקומות. הַקֻפסה היתה פתוחה למחצה. בודאי הוא בעצמו פתח אותה. אלא שהרופאים השתוממו: זהו דבר בלתי־מצוי, שאֵבר חנוט ומיֻבש ישַׁנה את צורתו החיצוֹנה. ורק הפרופיסור הזקן נענע בראשו ואמר כמו לעצמו, כמי שמגַלה טפח ומכַסה טפחַים:

– כן, זהו דבר בלתי־מצוי, באֲנַטומיה. אלא כן, אנטומיה – אנטומיה, – אמר במין יאוש ולעג, – אנטומיה... אפשר, יש לו פה איזה מודע או קרוב? – שאל הזקן.

לאחר שתי שעות בִּקרה אותו אמו האמללה. אני לא דברתי אתה, אי־אפשר היה לדבר אתה, האמללה. הפרופיסור נכנס עמה בשיחה, בינם לבין עצמם, בחשאי – – אחר־כך ראיתי את הפרופיסור מנענע בראשו, כמי שמבין את הכל, ואומר:

– אנטומיה – –

ובו־ביום העבירו את הנער אל בית חולי־הרוח. אלא שגם את הכף המקֻטעה היו אנוסים לתת עמו. בלי זה אי־אפשר היה לְכפותו או להרגיע את רוחו הסוער. נורא היה הנער הרך הזה וכֹחו היה כֹח־ענקים ממש.

ולאחר ימים אחדים באה השמועה, שפרידי מת. מסַפרים, ששוב היה חוזר על דבריו, שהיד חונקת אותו. ומוזר הדבר: בשעה שמצאו אותו מת, מצאו את הַקֻפסה שבורה ופסת־היד עומדת, ממש עומדת בחמש אצבעותיה על חזהו. אחרי בדיקה מצאו, שמיתתו באה על־ידי חניקה; על צוארו היו סִמנים כחֻלים של חמש אצבעות.

מסרב לתת אותה. „איני נותן אותה לשום אקדֵמיה שבעולם!” היה אומר. כמובן: לא פצרו בו. וכך היה הנער האמלל שוכב בדממה בלי התרעמות, והיה מקבל את החבישות במנוחה. אלא שפעם אחת התחיל מתאונן באזני ובאזני הרופא, שחש הוא בראשו. ופתאם בקש, שיסירו את הַקֻפסה משֻלחנו. הוא אינו חפץ בה – אמר באנחה ובכאב נסתר; אך כשהפצנו למלא את בקשתו – התחרט. לא, הוא אינו נותן את הכף שלו לאחרים! – ופעם בלילה הקיץ משנתו והתחיל צועק. מהרתי אליו תכף ומצאתי אותו במצב פרוע ומבֻלבל. על שאלתי ענה לי, שהוא מתירא לגלות לי את הסוד.

– איזה סוד? – שאלתי אותו בתמיהה ובצחוק. הוא התחיל בוכה.

– אחותי, – אמר מתוך דמעות, – אחותי היקרה, היפהפיה – יד זו חפצה לחנוק אותי – לחנוק –

– מה פֵּרוש: לחנוק??

– כך, אחותי המתוקה, היא – חונקת אותי – פה – בצוארי – חונקת – היא חיה עדַין – –

– שוטה אתה, פרידי יקירי, שוטה אתה, הֵרָגע־נא. יד קרה וקדושה שכזו אינה חונקת. הֵרגע־נא, אתה עיף קצת.

– לא, אחותי היקרה, היא חפצה לחנוק אותי, להמית אותי – בחמש אצבעות שלה – בכל פעם, שאני נרדם, היא זזה ממקומה, יוצאת מן הַקֻפסה, זוחלת אלי, עלי, מטפסת כְּעַכָּבִיש על־גבי המכסה – אחר־כך אוחזת בגרוני ומחנקת אותי – מחנקת בכֹח – אחותי היקרה – –

– פרידי יקירי, אתה עיף, אתה מתעצב יותר מדַי – הֵרגע־נא, אפרוחי היקר, זהו חלום טפש ולא יותר.

הוא לא שמע את דבורי.

– אחותי הרחמניה, בבַקָשָה, אל־נא תלכי מזה, אל־נא תעזבי אותי – אל־נא תלכי – שבי כאן – –

– כן, כן, פרידי יקירי, אני יושבת כאן אצלך, תמיד – אלא, שאם־כן, מוטב שֶנִתֵּן אותה לאקדֵמיה. כן, יקירי, נתן אותה –

הנער התרומם על מטתו, וכאלו חפץ להציל את הַקֻפסה, שלא יגזלו אותה מאתו, הֵגֵן עליה בידו האחת –

– לא, חלילה! – אמר בקול צרוד, אבל כמעט מאַיֵם – חלילה! היד היא שלי! – שום איש אל יָעֵז לנגוע בה! – אלא – שהיא חונקת אותי – הוסיף בעצב עמֹק ומר, כשידו רפתה וצנחה מן הַקֻפסה. ושוב התחיל מתחנן אלי:–אחות רחמניה, אל־נא תעזבי אותי – אל־נא תלכי מזה – –

והוא נפל פרקדן והתחיל בוכה בכיה משֻנה, שלא שמעתי כמוה גם־אני בכל ימי עבודתי פה בבית־החולים. אחר־כך עצם את עיניו המלאות דמעות ובקול לוחש התחיל ממלמל, כמו לעצמו:

– אני יודע – אני יודע – היא תחנוק אותי – היא לא תשקוט, עד שתחנוק אותי – היא תתנקם בי – היד היהודית – – – אחותי היקרה דברי־נא אליה, פַּיסי־נא אותה – בבַקָשה – אני אינני אשם בדבר – חי־נפשי, אינני אשם! – –

– בידו.

מהרתי אל פרידי, הרימותיו מן הקרקע ולבי עמד בי מדפק: הכדור נקב את צֹמֶת־הגידים של ידו השמאלית בין פסת־היד והמרפק.

שר־האלף הסתובב כמשֻגע. הוא הבין תכף. חרפה שכזו! – פרידי שלו חבל בעצמו – חרפה ובושה! – כל החַיָלים הסתכלו זה בזה: נורא. מה יהיה? – מיתת בית־דין?!

לבית־דין לא הזמינו את פרידי. שר־האלף השתדל לטשטש את צורת כל הענין ועלתה בידו להציל את פרידי.

וממחרת עברה שמועה אחרת בתוך הבור. שמועה יותר מבהילה מן הראשונה: הרופא מוצא את הכדור, שנקב את ידו של פרידי, לחָלוד קצת, ולפיכך מן־הנמנע הוא לרפאות את הפצע באפן מצוי. הכף רעולה. יש רק דרך אחת: לחתוך את הכף ולהציל את חיי הנפצע. והדבר אינו סובל דחיה.

שמועה זו עברה כסער צורב, המחניק את בית־הנשימה: ידו של פרידי צריכה להחתך – כסמרטוט – ידו של פרידי – האיך זה?! –

הגזֵרה העולמית הטתה אלינו חסד במהומה זו: באותו יום השתער עלינו האויב, וכך שכחנו את כל הענין הנורא.

III

ולא שמעתי על־דבר פרידי, עד שנפצעתי גם־אני. וכשהביאו אותי לבית־החולים של הרֶגימֶנט שלנו, הייתי במצב נדהם במקצת. הפצע שלי היה קשה ומסֻכן. אף־על־פי־כן לא שכחתי את פרידי. שאלתי את הרופא, אפשר יודע הוא, היכן הוא?

– פרידי – הוא בבית־המשֻגעים – ענה הרופא – וכמדֻמני, ששלשום מת.

מה שהיה אתי אחרי רגע – אינני זוכר, משום שהפצע שלי התחיל עובר בי מן הגוף אל המוח.

וכעבור ימים אחדים ספרה לי האחות־הרחמניה על־דבר פרידי כך:

– כל הענין הזה משֻנה הוא, – אמרה, – משֻנה כל־כך, עד שנעשה לשיחה בעתונים. הדבר היה כך: בשעה שחתכו את ידו של פרידי, היה החולה מבקש מאת הפרופיסור, שיתנו לו את הכף המֻקטעה. הרופא, שהכיר אותו מכבר, מלא את בקשתו זו, כמובן, בתור יוצא מן הכלל – יד שכזו! – כֻּלנו בכינו. הפרופיסור חָנַט את הכף, כנהוג במקרה שכזה, שתתקַים לזמן ידוע. לאחר־כך נתנו אותה בקֻפסה־של־זכוכית יפה, מצֻפה כסף, ומסרו אותה לו. הַקֻפסה היתה מֻנחת על שלחנו הקטן שאצל מטתו. ונפלא הדבר: הנער היה שוכב במנוחת־שקט, מבלי להתאונן, מבלי להתיאש, כמי שמקבל את יסוריו ואת חָרבן־חייו באהבה. אחר־כך באה השמועה, שהאקדֵמיה למוסיקה חפצה לקחת לעצמה את הכף בשביל המוזיאון שלה, אלא שפרידי היה

קרובות זו לזו, עד שלא רק הראש הנראה לעין־האויב מוטל בסכנה, אלא אפילו כף־היד. הוצאת הראש היא מות בטוח, והוצאת הכף גם־כן מיתה בטוחה מצד – בית־הדין של־המלחמה. כל המוציא את ידו, סמן הוא, שחפץ הוא להסתכן ו„לפגוע בעצמו, בכדי להפטר מן המלחמה" – ומשום־זה הוא מתחַיב בנפשו.

פעם אחת בא אלי פרידי ולחש לי בבת־צחוק, שחפץ הוא להיות פצוע קצת. ראשית, כדי לשוב לביתו לשבועות אחדים; ושנית, יש בזה מעין גבורה והוד־שבגבורה כביכול: להיות לאופיצר פצוע. – – אני התריתי בו: דבר זה יש בו משום סכנת־מות; מיתת בית־דין. פרידי צחק ואמר כמתבַיש: – חי־נפשי, היצר הרע שבי מפתה אותי לַדָבר. אני אינני חפץ, הלא חי אני פה כיוצא מן הכלל, ביחד עם שר־האלף הנוטה אלי את כל חסדו. אלא שבכל פעם, שאני נכנס אל תוך הבור, כאלו איזה שטן אוחז בידי ותוחב אותה כלפי־מעלה.

דמי קפא בקרבי. שתקתי. ופתאם עבר עלי איזה רוח: קמתי ומהרתי אל הטֶליפון; חפצתי לגלות את הדבר לשר־האלף. ידעתי, שאוהב הוא אותו, ולכתחלה בודאי שימחל לו על טפשותו זו המכֹערה ויעכב בעדו. – הטליפון היה תפוש. אחר־כך התחרטתי: זוהי מסירה, זהו חשד בכשרים. הלא סוף־סוף לא עשה עוד שום דבר ובודאי לא יעשה גם להבא.

ולפנות־ערב נהיה הדבר. היריות הבודדות כאִלו התחילו באות תכופות, באֶנֶרגיה כפולה. פרֵידי בא, לקח את הכנור והתחיל מנגן לנו באפלולית שבין־השמשות, הנעימה והמצַערת. אני ישבתי על הספה שלפני פתח מערתי, רחוק ממנו פסיעות אחדות, ואטמתי את אזני, שלא להקשיב לו. אלא שלא עלתה בידי. מי שלא שמע מנגינת כנורו של אמן, היוצאת מבוֹר־מתים זה לפנות־ערב, מי שלא הקשיב לקול־זמר בכלל, הנמלט מתוך נפשו של חַיָל, החי והסובל תחת כנפיו של אותו מלאך־פלאי, הנקרא בשֵם מות – הוא לעולם לא יבין ולא ישער לעצמו את סודם של שבעת הקולות, המזדַוגים עם שבעת הצבעים להרמונית־מסטורין מלאת פלאים ותנובה מבֹרכה ונצחית. ופרידי היה מנגן מתוך אלפי־אלפים לבבות בבת־אחת. בתחלה גם לא הבחנתי היטב, איזו מנגינה הוא מנגן. אחת היא. אחר־כך הכרתי אותה: ה„שיר בלי־מלים" היה זה. הכנור התחיל בולע לתוך עצמו את היריות, המעופפות על ראשנו בקַוים מנַסרים את האויר ואת הנפש, קלט אותן והעלן להרמוניה נעימה, משֻנה, ארורה ונפלאה. אחר־כך כאלו בלע אותן לגמרי: לאט־לאט נשתתקו קולות־המות ועל כנפיו של הערב הרך, החָמים והשוקט, בא ופרש את רדידוֹ הכָחֹל־האָדֹם והמרַפא – השלום – – –

ופתאם – קול צוֹרם את האזן, כקול צפור שנמלקה: הנימה נקרעה.

החלום נקרע באמצע. דממה. דממה בלי נשימה, בלי תנועה. ואחריה, כעבור חצי רגע – צְרִיחָה חשאית, אבל קורעת את הלב, את העצבים – קולו של פרֵידי היה. וכעבור עוד רגע, עברה השמועה: פרידי נפצע!

– היכן נפצע?

הגשר לשנַים. כל הַמֻמחים החליטו אז, והחלטתם נתקַימה עד־היום, שגשר זה, המכיל מאה ושמונים אלף פעם יותר ממשקלו של חלק הגדוד שעבר עליו, לא נהרס אלא על־ידי הרתמוס, שבמקרה עבר דרך קוי־החִתּוּך של אֲטוּמֵי הגשר. והאיך אתם יכולים בכלל לבאר באֹזן אחר – שאל ד״ר מֵיזינג ברתיחה צודקת – את הריסת חומות־יריחו בקול שופרותיהם של שבעת כהני יהושע? – ומה לעֻמת כל־אלה – להשתיק חַיָלים עיפים אחדים?! – ואם כל־זה ביחד כגשם על אבנים הוא לכם – שאל הפרופיסור לפיסיקה את האופיצרים הגבוהים – מדוע אתם זהירים כל־כך להוליך את גדודכם בלי רתמוס ב„הליכה מקֻלקלת", בשעה שאתם עוברים על הגשרים?! – ובשמחתו הגדולה להוָכח ולהוכיח, סוף־כל־סוף, פעם אחת בעין את אמתיותיו הקדושות הללו, שכל חייו היו נתונים ותלוים בהן – יצא ד״ר מֵיזינג מדעתו.

היו בינינו גם אחרים, שבארו את הדבר באֹפן לַעגני. האחד, למשל, בארו פשוט בזה, שעל שתי המערכות יש הרבה יהודים, המשפיעים באינטליגנציה שלהם על חבריהם ומכיון ששומעים „מנגינה יהודית", מיד הם משתיקים את היורים. וכדומה לזה. אם כך ואם כך, דבר אחד היה ברור לנו, שנגונו של פרידי פרש עלינו איזה צעיף כָּחל של חלומות, של מנוחה ואהבה כל־כך ממוגגת, עד שכל הדיסציפלינה שלנו החזקה, המשַמשת נפש־חיה לכל הנצחונות, סכנה היתה צפויה לה. הלבבות נתרככו, השרירים געשו רועדים ועדינים, והשפתים, הרגילות לקללה, לגדוף ולנשיכה, התחילו מתגעגעות לחִבוק, לנשיקה – – –

שלום, שלום, שלום! – זאת היתה השירה היחידה, הנעימה, הכללית, שהיתה נובעת מתחת אצבעותיו של פרידי הצעיר. – שלום־עולם!

– אם יבוא השלום בקרוב – חִיֵך פעם אחת שר־האלף שלנו הֲלוֹם שירתו של פרידי – אז מֻבטחני בו, שכנורו של פרידי הביא אותו על־כרחו – על־כרחה של הדיפלוֹמַטיה הטפשית...

אלא שבתוך שלום זה היתה מֻרגשת מלחמה אחרת. מלחמת שני עולָמות טמירים, רחוקים ועתיקים. כמובן, רק אחדים היינו, שהרגשנו בה במלחמה חבויה ועזה זו. ובין היחידים הללו היה גם הוא: פרֵידי.

ומלחמה זו כבר היתה הולכת וקרֵבה אל סופה.

אני, שהייתי מתבונן אל מלחמה זו מכבר, בשבילי היה הולך כנורו של פרידי ונעשה לאימה, למפלצת, לחרדה חשאית. פחד בלתי־מצוי היה תוקף אותי בשעה שהקשבתי לו. תמיד הייתי מחכה לדבר־מה — ובימים האחרונים הייתי נחבא ונמלט ממנו ומכנורו. אלא שהגזֵרה השיגה אותנו.

הדבר היה לפנות־ערב. השמש השוקעת שפכה עלינו את כל הזהר האביבי שלה, העלול להוציא את חַיָלי שדֵה המות והיסורים מדעתם. זה כששה ימים שעמדנו בתוך הבור מבלי להתכונן לקרָב. בשעת־בין־הפרקים שכזו היו נשמעות ממעל־לנו רק אותן היריות המצויות, שאינן באות אלא לצאת ידי חובת־מלחמה, משום שמנוחה שלמה הלא אסורה מכל־מקום. אלא שגם בפני יריות הללו אי־אפשר להוציא את הראש מן הבור. המערכות

ונשמה זו היתה – יהודית. האיך? במה היתה נכרת ליהודית? באיזה סמנים נסתמנה יהדות זו? אי־אפשר לדעת ברור. צא ולמד, חטט ונתח בשכל הגיוני: מפני־מה בכתה אצלו הסֶרֶנַדה של אַמבּרוֹזיו כקינה יהודית? אלא שהרגשנו, כֻּלנו הרגשנו, למן החַיָל־האכר התמים, שרק פעם אחת בחייו עבר על־יד בית־כנסת יהודי, ועד שר־האלף, המנצח במקהלה סימפונית שם בביתו, כֻּלנו הרגשנו את אותה הנשמה היהודית בצערה, בלטיפתה, במחאתה וכעסה, בתקותה, בעלבונה ובסליחתה הנוגה – בכל.

פרידי היה אצלנו לְמֻשג. ומֻשג זה היה כעין מֻשג־נרדף לאיזה מֻשג אחר, שכל־אחד מאתנו היה מרגיש בו בתחתית־נשמתו, ורק אותו השטן הנלחם, המתגושש, המכה והמרצח של החַיָל העומד במערכה, היה מאפיל עליו תמיד ולא נתן לו, לאותו מֻשג מסתתר, אבל תובע, לבצבץ כלפי־חוץ.

מֻשג זה היה – השלום.

אינני יודע, כיצד היה הדבר, אבל בשעה שפרידי היה מנגן לנו, היינו כֻלנו לא מתגעגעים, לא עורגים אל השלום, אלא פשוט וממש היינו מרגישים בו, באותו השלום, שבו ובשבילו נולדנו, והוא צץ ומשגשג בדמנו, וכבר איננו מקַוים לו, משום שכבר ישנוֹ, שכבר נתקַים, שכבר בא. ופחות מכל היתה נחשבת אצלנו לפֶלא אותה עובדה, שחבֵרי ד"ר מַיזינג – פרופיסור לפיסיקה שם בביתו – יצא עליה מדעתה מתוך שמחה – – והיא: שבכל פעם, שהיה בא פרידי ומנגן רגעים אחדים, תכף היו משתתקות כל היריות מסביב, בין בתוך מערכתנו ובין בתוך מערכת האויב, אפילו אותן היריות, שהיו מצויות משני הצדדים בשעת־מנוחה; ועל כל הקו, בשטח ידוע, שמנגינתו היתה מגעת לשָם, קמה פתאם דממה רכה, שלֵוה ומלאה חידות – כאלו באה פקֻדה בהסכם הדדי משני הצדדים, שלא להפריע את הלבבות, שלכאורה אינם מרגישים שום שנאה זה לזה, אדרבה. –

בתחלה היה הדבר לפלא. אחר־כך התחילו באים הפֵרושים על הפלא. הפרופיסור ד"ר מַיזינג התאמץ לבאר את הדבר בשיטת גלי־הקול הידועה. לפי שיטה זו: כל תנועות החיים, כל שנוי ביצירה, וגם תנועת הגרמים השמימיים, הסבה הראשונה והמניעה שלהם היא: גלי הסימפוניה העליונה, שכל צורה וצורה שבעולם היא התגלמותו של רִתמוסה. הָחל בכוכבי־השלג, השוגים בדַיקנותם המדתית, וכַלה בכוכבי־אור ושמשות־בראשית לאין מספר וחקר. ולא נתקררה דעתו של ד"ר מַיזינג, עד שהוכיח לנו באותו הנסיון הידוע, בגרגרי־חול המסֻננים על־גבי דף של זכוכית, שכשמושכים בקשת של כנור על חֻדו של הדף, הולכים גרגרי־החול ומצטרפים לאט־לאט לצורות כוכבים קטנים, הדומים בדיוק מפליא לאותם של השלג; הן־הן צורות הרִתמוס השונות, הנראות לעין. גם אותה עובדה של הגשר־המִצרי שבפטרבורג, לא מצאו לה באור אחר. אותו הגשר, פעם אחת עבר עליו גדוד־חַיָלים של קיסר פאול הראשון (המשֻגע והדַיקן בתפארתן של הלכות הַקַסְטרוֹמֵיטַצְיָה עד־כדי צחוק), הגדוד עבר ב„מהלך־תפארת" ופתאם נבקע

השמאלית לשמוע בקולם שלהם, של הקדושים שלי, של גריג, של בֶּיטהובן׳ של רובינשטין וכֻלם! במקום שהם יהודים אהיה יהודי, ובמקום שהם הוטינטוטים – הוטינטוטי!

מאותו יום ואילך לא ראיתי את פרידי. בא הגיוס המְשֻגע וסחף אותי אל תוך המערכה.

II

עכשו, שזה יותר משנה שאני מאבד את חיי בבורות־המות הללו שוב הופיע פרידי לנגדי. על פגישה שכזו אי־אפשר לדבר בלשון בני־אדם, כמו שבכלל אי־אפשר לדבר בלשון־שהיא על פגישתם של שני מכירים־ידידים בתוך המערכה, על שדה־הקטל. אינו דומה הקשר, שהחיים העליזים קושרים בו שתי נשמות זו לזו, לאותו שהמות מאגדן בו. זוהי הרכבה עִלאית ועצובה, שלחִנם אתה חפץ לרדת לסוף סודה, שמקורו הוא שם, מעבר לחיים – ולַמָות, העושה את רבואות חלקי מהותו של עולמנו לחטיבה עולמית אחת. אין לך אהבה, כאותה המקֻדשת תחת חֻפתו השחורה של מלאך־האפס. ואהבה זו אינה מוצאת את בטויה אלא באותה הסימפוניה הנוראה.., הַמֻרכבת מרעש־התותחים ומאנקות־הגסיסה של אלפי בריות, הממיתות בלי שום שנאה והַמֵתות בלי שום מדוע וצער שבמדוע.

ובאותה הַסִימפוניה החידתית והמלאה זְוָעה היה כנורו של פרידי תמיד לאִינְטֶרְמֶצוֹ מבֹרך, המחַיה אותנו לפרקים בסם של שירה עִלאית, עליזה, רַכרַכה, מבַסמת ומרַפאה. בשעה שחדלו הקרָבות ליום או יומַים, בשעה שגם אנחנו וגם אותן הבריות האמללות שם מעבר לקַו־החיים, הנקראות בשם אויב, התעלפנו לרגעים אחדים – אז היה פרידי בא ונותן לנו מאותו הַנֵרקוֹז, שלא יתן לנו שום יין ושום אשה שבעולם.

ולפיכך, מובן מעצמו, שפרידי היה פטור מכל מצוות המלחמה ומכל תנופת־יד גסה. פרידי היה מתהלך בינינו כסמל החיים שאבדו לנו פתאם, כסמל העיר, ששלחה אותנו, את השוגים באהבתה, מחֵיקה החם, מתשואות־יפיה הָרִתְמִיוֹת והמיֻשנות בשנת־שכרון, אל רעש המלחמה, לתוך חיקו של המות, בכדי להגן עליה, לעמוד על משמרת־החיים שלה ולמות על מזבחה, הטמא והקדוש כאחד. מריחה האובד של עיר זו היה זולף אל נפשנו כנורו של פרידי, שנשא חן בלתי־מצוי בעיני שר־האלף. הוא היה שומר אותו כבבת־עינו. עמו ביחד היה דר מאחורי המערכה, עמו היה אוכל ושותה ומתהלך יום ולילה. ולאט־לאט היה שמו של פרידי לשֵם מיֻחד אפילו בפי החַילים הפשוטים; שם בעיר היו צריכים לחפש אחרי חובבי־האמנות, שיבינו אותו, ופה היה האכר שבאכרים זולג דמעות בחשאי לאַרִיָה היותר מְפשטת. פרידי היה בא אל תוך הבור, אל השורה הראשונה, והיה נותן לנו את תוך־תוכה של נשמתו המלאה, הגדושה חיים תינוקיים, תקות אביבים וחידות העלומים.

– אינני יודע, פרידי: אפשר הן, ואפשר לא. בכל־אפן: הדם איננו דבר טפל לגמרי בחיים, ומכל־שכן באמנות. והלא יודע אתה, עד־כמה סבוכה היא שאלת האהבה הראשונה. בתולה שֶׁנִשֵׂאת, למשל, לכושי שחור ואינה יולדת לו בנים ואחר־כך היא נִשאת לְלָבן, בתשעים אחוזים למאה מקרים כאלה, הבכור שלה, שיולדת אחר־כך, הוא שחור או שחור־למחצה. ואני אומר לך, פרידי חביבי, שידיעה זו, שאהובה של אם אבי־אמך היה יהודי – ומנגן! –, בשׂורה זו גללה אבן כבדה ממש מעל לבי. פרידי, אתה יודע, שאני מחבב אותך כנפשי, ואפשר גם יותר. אני מבקש ממך דבר־מה: התוַדע־נא אל עצמך. אני אמרתי לך: מלחמה יש כאן. כן, עכשו ברור לי הדבר: יש כאן מלחמת עזה בין שתי ידיך. אתה מבין אותי, פרידי? אנחנו הרגשנו בזה זה־כבר: שהיד השמאלית שלך, פרידי, נלחמת מלחמה מרה בַיָד הימנית –

עיניו של פרידי נעשו עגֻלות ותמימות כעיני ילד בהיר, ושני אגלי־דמעה – שתי פנינים בהירות, המאירות אל־תוך מקורן – נראו בהן. הוא כבש את פניו בקרקע ובלחש, בקול מתחטא, אמר:

– כן.

– ובכן, פרידי, מלחמה; תהלה לאל, שלכל־הפחות הֻברר לנו הדבר. היד הימנית שלך עושה את תפקידה באמונה. הקשת שלך היא שפחה נאמנה לכל תָוי־הנגינה של המחבר, תמיד; אלא שהיד השמאלית באה תמיד ותובעת את שלה: את שלך –

– ומה יהיה הסוף?

– הסוף, חביבי, – לי ברור הדבר: היד השמאלית, או שתנצח, או – שתתנקם בך. כן, פרידי; היא עתידה להיות נוקמת בך – ונקָמה שכזו היא תמיד מוזרה ונוראה – אני איני חפץ לפתוח פֶה לשטן. כבר היו מקרים כאלה, פרידי.

פרידי ישב והסתכל בי בעיניו הלחות, העמיד פנים של תמיהה, אחר־כך קם פתאם וצחק. מאמין הוא ואינו מאמין.

– מגזם אתה, – אמר בבטחון, – זוהי גֻזמה – אף־על־פי שאמי גם היא ספרה לי בכעין־דבר זה – על־דבר דודה, הדירֶקטור, שכידוע לך תלה את־עצמו על נימת־עוגב – אלא שגם הענין הלז הוא מעֻרפל קצת – וסוף־סוף: מה א נ י אשם בדבר?! ואם אני אשם, הרי – – מה עלי לעשות?

– מה עליך לעשות? אינני יודע, פרידי, — הֱיֵה יהודי! כלומר: תן לו ללבך, לדמך להיות מה ששליחו מצַוה עליך: היד השמאלית. נסה־נא, הנסיון צריך שיעלה יפה, פרידי –

פרידי צעד פסיעות אחדות אילך ואילך, אחר־כך שפשף את ידיו ואמר:

– לא! לא, ידידי, זה אי־אפשר! המוסיקה היא לא ענין של פוליטיקה ולא של הדת! המוסיקה עומדת למעלה מכל חברה, מכל אֻמה ומכל דת – אני הנני מוסיקַנט, אמן ולא יותר! ואני אַראה לך, שאכריח את ידי

אמרו עליו על יואַחים; כשהיה צעיר, היתה כל מֶילוֹדיה, שיצאה מתחת ידו, מעוררת צחוק – צחוק־של־שֵדים ארור ומלא־רעל – ואפילו העליזה שבהן. בזה אין עוד שום טרַגֶדיה, פרֶידי. נודע אחר־כך, שהיה לו ליואחים איזה ענין של שטות, איזה דו־קרָב אמריקאי עם איזה סטודֶנט גרמני, והוא, יואחים, הוציא את הכדור השחור, ולפי־הדין היה צריך, בטרם תעבור שנה, לתלות עצמו על הגשר. מובן, שבמשך שנה ארורה זו היה כנורו צוחק בצחוק־שֵדים.

– ומה היה סוף הדבר? – התענין פרֶידי.

– סוף הדבר היה, שאותו הסטודנט, בעל־דבבו של יואחים, מת בשחפת באותה שנה.

פרידי נשם נשימת־נחמה עמֻקה: תודה לאֵל –

– כן, פרידי, כאמור: בזה אין עוד טרַגֶדיה. יואחים הרגיש בזה וקבל את הדבר כמו־שהוא. אלא שכאן, אצלך, פרידי, הענין אחר הוא. ועל־זה חָפֵץ אני לדבר אתך. דבר, שאני, שאנחנו כֻלנו הרגשנו בו. וכבר דברנו עליו בינינו לבין־עצמנו –

– וזהו?

– זהו, פרידי חביבי, דבר, שאי־אפשר שֶיִמָשך כן הלאה. הדבר הזה הוא: מלחמה. כן, מלחמה בינך לבין־עצמך, פרידי; ביתר דיוק: בין שתי נשמותיך. מרגישים אנחנו, ששתי נפשות נלחמות פה בשעה שאתה מנגן על כנורך.

פני פרידי הלבינו כמת:

– הוסֵף, הוסף־נא, – פצר בי באי־סבלנות. – בבַקשה! גם אני חפצתי...

– ובכן, כמדֻמני, שאתה בעצמך צריך להרגיש בזה – אמר־נא, פרידי, אתה אינך יהודי? – שאלתי אותו, אף־על־פי שברור היה לי, שאיננו יהודי.

פרידי הביט בי בעינים עגֻלות:

– כלום אינך יודע, שאינני יהודי? –

– הממ...

– אלא, שֶ – –

– אלא מה?

– אתמול נכנסתי בשיחה עם אמי – והיא אמרה לי, שאֵם אביה, כלומר סבתי־זקנתי – היה לה איזה עֵסק עוד בבתוליה עם איזה יהודי – – – לא, לא אוכל לשַקר לך: לא עם א י ז ה יהודי, אלא עם מורה־המוסיקה שלה: עם מֶנדֶלסון – – – ואולם אחר־כך נִשְאה לגרַף בֶּליני וממנו ילדה אחר־כך את בנה הראשון: גרף זַדוֹר־בֶּליני, זהו דודה של אמי, מי שהיה דירקטור באפֵּירה הבודַפֶּשטית הראשונה. אלא שהדבר הזה רחוק כל־כך וחוץ מזה הוא דבר שאין לו – – כלום אפשר לְיַחֵס לאותו עסק־של־אהבה, שהיה לה לאֵם אבי־אמי – ובבתוליה –, כלום אפשר לְיַחֵס לזה איזו חשיבות? שטות!

הַרגֵש הרגשנו בו כֻלנו. וזה היה: הסגנון היהודי שבנגונו של פרידי. פרידי לא היה יהודי; ואצלנו בהבורה לא היתה שאלה שכזו חשובה כלל. יהודי או לא־יהודי – אחת היא לגמרי. כֻלנו עומדים זה־כבר למעלה ממדרגה זו, שמבחינים בה בין אֻמה ללשון, ועל־אחת כמה וכמה בין דת לדת. בכלל: האמנות היא דבר עולמי, אנושי־כללי. והמוסיקה יותר מכל.

אלא שאותו הסגנון – אם בכלל מֻתר לי לכַנותו בשם זה – היה עקשן קצת. סגנון זה כאלו היה הולך ומתפתח יותר ויותר, הולך ומתבלט, הולך ותופס לו מקום חשוב ונעשה כעֵין עִקר; כמו להכעיס. כל מה שהוציא פרידי מתחת אצבעותיו, היה יוצא – „בטלית שכֻלה תכלת". אחת היא, אם מֵאירבֶּר או בֵּיטְהוֹבֶן, גְרִיג או בַּךְ, שוּמַן או פּוּצִ'ינִי – הכל נעשה אצלו עברי.

אנחנו מעולם לא היינו מדברים על ענין זה. ואולם פעם אחת העירה בּיִמָנית אחת מבני החבורה לפי־תֻמה על איזו סונַטה, שהיא לא הכירה אותה בשעה שפרֵידי נִגן אותה, שמנגינה זו בודאי יהודית היא – – כֻלנו ענינו לה בבת־צחוק, שטפשה היא עד־כדי אסון, שזוהי סונַטה של ליסט – – אלא, שפרידי התחיל רועד בכל גופו, פניו הלבינו ובתנועה אחת זרק את הכנור מידו בקללה. ברגע זה הרגשנו, שאי־אפשר להמשיך עוד, שכבר הגיעה השעה „לסדר" את הענין הזה, משום שפרידי היה פשוט פגוע בכבודו. לא מתוך בזיון ליהודים; אלא פשוט, הסונַטה אינה יהודית, ולפיכך עלילת־שוא מתעבה היא להלעיז עליו, שהוא מנגן אותה בסגנון שאינו הולם אותה.

אני, בתור אחד המחבבים אותו והחביבים עליו ביותר, נכנסתי עמו פעם אחת בשיחה על ענין זה. על־פי מקרה התחיל הוא לדבר בו. כמובן: בשלילה. יותר מזה: במחאה רצינית.

– זוהי טפשות שאין למעלה ממנה! – אמר בהתרגזות. – זהו מְגֻחך פשוט!

– לא, פרידי, כלל וכלל לא. הרבה אמת יש בדבר. דברים שאין להם שום שַיכות אל המוסיקה היהודית, או אפילו אל החיים היהודיים, ואתה נותן להם לא רק צבע יהודי, אלא אפילו תֹכן מוסיקלי יהודי – –

– אפשר: מזרחי סתם?

– מזרחי? – וִיהִי מזרחי. אבל כלום יש חִלוק בדבר, בגופו של הענין? העִקר הוא, פרידי – –

– אמת, – הודה, – הלא אחת היא. זוהי מַחלה – לנגן את הרַפְּסוֹדיה הששית של ליסט או סונַטת־הסהר של בֵּיטהובן בסגנון יהודי או אפילו מזרחי סתם. זוהי בלי־ספק מחלה פנימית – ומה עלי לעשות? – שאל בעצב ילדותי תמים, עמֹק ונוגע עד הלב.

– מה לעשות? לא־כלום, פרידי. אני, כשאני לעצמי – הוספתי בהטעמה – במקומך־אתה לא הייתי מדקדק בזה כלל, פרידי; זהו דבר לא בלתי־מצוי, ואפשר שבכלל רק דבר ארעי, התלוי בזמן או במקום, או באיזה דבר אחר.

אביגדור פוֹיֶרשטַיְן

נְקָמָה

לְהֶרְמַן יַדְלוֹבְקֶר

I

בתוך חיל־המלואים, שנכנס היום לתוך בור־המערכה, בא גם רעי הצעיר, החביב עלי במדה לא־מצויה: פְרֵידִי. פרֵידי הוא אופיצר רך, כבן־עשרים, בעל פנים תינוקיים ועינים המביטות יותר אל נשמת בעליהן מאשר כלפי העולם המגנה. זה יותר משלש שנים שאני מכיר את פרֵידי. בפעם הראשונה, בשעה שהתוַדענו, ראיתי אותו על דוכן קוֹנצֶרט מוסיקַלי רותח, שבו היה פרידי דנן חתן־האמנות. פרידי היה כַּנָר. כבר בשנת החמש־עשרה לימי חייו היו מדברים עליו כעל אמן מְבהק ומסֻיָם, שיותר משהתפלאו על תֹכן נגונו, היו משתוממים על אֹפן השתמשותו בכנור, על הַטֶכניקה המפליאה, המשְכללת, שראויה היתה לכַנָר זקן, שמנגינותיהם של ששים־שבעים אביבים שוטפים בעורקיו. בכלל היו מביטים על פרֵידי כעל צעיר מבטיח־נשגבות, שמוניטין עתידים לצאת לו במולדת ובכל העולם.

שם, בעיר, היה פרידי הצעיר שבחבורתנו, החי חיי־לילה, חיי־צוענים, עמנו יחד, השוגים באהבתה של אותה הַמְפקרת, הידועה שם בחוץ, ביום, בשם אמנות, ואצלנו היא צנועה, בת־בית, מבַסמת ומעציבה עד־כדי מיתת־עצמנו לשֵם חיי עולם הבא. בחבורה זו היינו מקשיבים לו לכנורו של פרידי באֹזן אחרת, שונה מאלה, המקשיבות לו שם, מחוץ לתחומנו, בקונצרטים ההומים והנודפים ריח נשים מתפרכסות וריח זכרים בעלי־ממון ולב מגהץ ומזֻיָף.

על־דבר אמנותו של פרידי אין לי מה לדבר. היה באותה אמנות איזה דבר, שאי־אפשר לדבר עליו באֹפן ברור ולנתח אותו באיזמל. דבר שאין לו לא רק תפיסה במלים, אלא אפילו במחשבה אי־אתה תופס אותו לרגע. ואולם דבר אחד הלך ונעשה ברור אצלנו, כמעט לכל בני־חבורה – דבר, שאחדים מאתנו לא היו מדברים עליו מתּוך כעֵין־נמוס דים מתוך – – פשוט, משום שלא היו מיַחסים לו ערך מיֻחד, – אבל

עוזב את פריז. תחבולות חדשות הצטנפו במוחו, הוא התמודד ופסיעותיו לארך החדר גִלוּ כמתוך קסם תמונה אחרי תמונה. מהכפרים התחילו נוהרות שַׁירוּת אִכָּרִים. היום חָשַך משפעת החרמשים, הקלשונים והכידונים — — — רוח העם הלך והתרומם ונִסים התרחשו זה אחר זה. חרמש התחיל לירות, קלשון – לקלוֹע, והנשר הלבן נפנף בכל כפר, בכל עירה. כנוצרים כיהודים, כֻּלם עזבו את בתיהם, את חֲנֻיוֹתיהם, נטשו את נשיהם ובניהם, ובני־חורין הם הולכים ומתכנסים ביערות.

והכל היה בעיניו פשוט בתכלית. הקיפו את האויב, כמו שסובבים זאב או חזיר־יער, בסדנים ובפעמונים, ומבריחים אותו מִרבצו. לפעמים היה מתמלא חֵמה על עצמו, שבתוך־תוכו מתחבא אישון מְנֻוָּל, והוא הקהיל את האויב לטבור השדה, הכה את הגדודים הפולנים בכל מקום ומקום, ונתן למרדכי, הטירון הפשוט, את היכֹלת לעמוד בראש המחנה, לעלות לגדֻלה, ותכף יצאו לו מוניטין בכל קצוֵי פולין – הרי הוא הַגֶּנֶרַל, שהכה את האויב שוק על ירך, הבריחוֹ מגבולות הארץ ושחרר את פולין.

וכיון שהוסיף לטוות את חוט־גדֻלתו, ידע, כי זה הוא חלום תינוק קשה־עֹרף היושב בתוכו; ידע, כי טפשות היא לארוג רעיונות כאלה. וכשהתגבר על עצמו ובטוח היה, כי יעמוד בדבורו, באותה שעה שכח את הכל והרחיב את צעדיו על־פני החדר. שעות שלמות טוה את חלומותיו, אחד עולה בקסמיו על חברו, ובסוף כל־חוט הופיע יהודי יהיר, שלא קבל את שווי־הזכיות בתור נדבה מ„שלַכצ׳יץ״ פזרן, אלא נעשה אזרח־תּושב במחיר דָמוֹ. ובכל־פעם שהביא את הכל לנקֻדה ידועה ומֻכרח היה להפסיק מהרהוריו, שבה וקמה לפניו המציאות קרועה־בלואה, עור ועצמות, והכל נמס ונעלם. מחלל־האויר הגיחו והתערטלו נגדו הפנים הבוֹכים של אמו –: בני, חֲזֹר בך ובֹא הביתה! – ומעליהם טס דיוקנה הַקּוֹרֵן של פֶּלִיציה, כשמש מִשְלהבת, המנסרת על־גבי חללים. תוגה מִיתּמת ללא־אב וללא־אם טפטפה טפות טפות אל נשמתו ומחשבה הבהבה בקרבו:

– ואולי הדין עם מיצקביץ׳? אם להִלָּחם, ילחמו היהודים כחטיבה מְיחדת, על מחנם ועל דגלם?

– רצוני להסתפח לסיעתך, – העיר מרדכי.

– לכל־היותר תסע אתי, – תפס כהנא בכובעו וזרקו על המטה, – לא נשלח כל סיעות. הגבולים מלאים מרַגלים. נִסע שנַים, שלשה, שלא להזדקר בעיני המרגלים.

מרדכי, שכמעט לא האזין לדברי כהנא ורצה להחויר לעצמו דבר־מה, פתח:

– שְמַע, כהנא, כלום מוכנים אנחנו?

– כלומר?

– המרד היה עשוי להתפרץ בעוד שתי שנים, לפחות בעוד שנה, והנה פתאֹם, בזמן שאיננו מוכנים – – –

– אַה, זו כַונתך? – פכר כהנא את כפות ידיו מתוך חכוך, כאלו רצה לחממן. – לא היתה לנו דרך אחרת!... לו חכינו יותר, אז חִנקו אותנו! העניבה, שהרוסי הפשיל מאחורינו, נתהדקה, כאלו קשרו את הקשר מכל הקצוות, וכמעט מַתנו בחניקה!

– כלום קנינו כלי־זין די־צרכנו? – הפסיקו מרדכי.

– חרפה לדבר בזה, – הנמיך כהנא את קולו, – כתשעה אלפים רובים קנינו. כל התחבולות להחרים באלמות את כספי הממשלה – העלו חרס. המחלֹקת בין „הלבָנים" ו„האדֻמים" גרמה לידֵי פרוד־הדעות והכספים פסקו מלהכנס – – – כלום יודע אתה, כמה זהָבים היו בקֻפתנו בערב המרד? שַער לעצמך! ארבע מאות אלף זהבים פולניים. חלק עשירי מכספו של שְטָרַל מחֻתנך! הַא, הַא, הַא!

– לדידי – העיר מרדכי – מִירוֹסלַבסקי אָשם בזה.

– לא מִנֵה ולא מקצָתֵה! – הפסיקו כהנא. – בני־אדם מרַננים אחרי מִירוֹסלַבסקי, שהוא דואג רק לבשרו, ושקר הדבר! הקנאה מדברת מתוך גרונם ותו לא! בין כך ובין כך צריכים להיות מוכנים, ואם תִמָצאנה די ידים פולניות להרים את מטילי־הברזל, שמתגוללים במולדת, ולעמוד מול האויב, לא נשאיר ממנו אף פליט! הקראת את הכרוז? האִכָּרים משֻחררים, ה„פַנשטשיזנה" בטלה, היהודים קבלו שווי־זכיות, ועכשו אין לנו אלא לכבש לבבות ולעשות נפשות, שֶיִסָפחו ויעמדו תחת דגלנו. ואם נתנפל כאיש אחד על שונאנו, ואם נפשט עליו מהַוִיכסֶל עד הדוִינה ובבת־אחת, כסערה, כיער עבֹת, – לא יעמדו רוביו ותותחיו בפני רבבות החרמשים, הקלשונים והַכִּילַפּוֹת!

תֹרז נקשה בקיר – פת־השחרית מוכנה.

– בֹא, כהנא, ותסעד עמי, בלי אמתלאות!

– תודה! זה־עתה סעדתי. חוץ מזה, אין שעתי פנויה. שְמַע, כשתגמור את סְעֻדתך, בֹא אל ה„מרתף", אז אדע בודאי, מתי נסע מכאן. התבוא?

– כן.

– אַדיֶה!

– להתראות!

מרדכי התחיל לפסוע על־פני החדר. דעתו זחה עליו, שסוף־סוף הוא

וצערו הלך וגדל, עד שקבל שוב גלויה ותוגתו פגה קצת. לסוף החליט לכתוב הביתה, שיחדלו לשלוח לו מכתבים – הוא מוכן לשוב למולדת ולהשתתף במרד.

ימים שלמים התבודד בחדרו, הרהר בנסיעתו והעלים עין מהמכשולים הגלוים. הנסיעה וההשתתפות במרד היו בעיני מרדכי מעֻטרות אגדה. שכח לגמרי, כי לרובה יש חלק במרד, רק את האדם ראה לפניו, את היחיד, שמתרחשים לו נסים, המכה את האויב לאלפים. הוא עמד בטבורו של החדר כמפַקד, כקוסם המעתיק את הרהיטים, את הכתלים, וחדרו נהפך לשדה־קרב. על־גבי הקירות נוהרות כילק מחנות־צבא, נראות בקשי מתוך ערפלי האבק. מרדכי רוכב ביניהן, מפַקד, פושט על האויב. הוא שכח, שמרידת האכרים נשמטה מידו, וחלם, כי זוהי שעת־הכשר, וחשש, שמא יחמיץ אותה. תחבולות הבהבו וכבו במוחו הלוהט. וכיון שהגיעו לנקֻדה ידועה, התעכב, לא צִיֵר לו מעולם דבר ממשי, לא קצץ את כנפי חלומו, לא התוָה את הדרך, כי־אם השאיר שטח מואר, משתרע לפניו בלי ראשית ובלי סוף, ורצון תקף אותו לפסוח על התהום, אף אם יתחַיב בנפשו. מצב־רוח זה לא אָרך אלא רגע. אֲחוז שויון־נפש הבריח חלום אחרי חלום, עד שנשאר חלל אפור וקר. אז נזדעזע כֻּלו וראה אותיות רופסות, מצטרפות, עומדות בשורה, מתעקמות כעגולי־עשן ומכריזות:

– נו, שמע מְנה? נו, שמע מְנה?

נשמעה נקישה בדלת.

כהנא נכנס, כשהוא אוחז את כובע־הלבד שלו בעל אגן רחב ורך. הוא זרקו על השלחן מתוך רשלנות, הוציא מכיסו כרוז מעוך מרב שמוש והושיטו למרדכי:

– קְרָא!

– שוב כרוז?

– כן. בעוד ימים אחדים אנו עוזבים את פַּריז! הַא, מה דעתך?

– באמת?

– קְרָא!

– מתי התפרץ המרד? – התחיל מרדכי לקרא ולבו נוקפו משמחה.

– הרי כתוב שם, בעשרים ושנים בינוּאַר. כבר נתיסדה ממשלת־העם. פולין הרוסית נחלקה לחמשה גלילים צבאיים. לַנְגֶבִיץ' מושל לארך החוף השמאלי של הַוִיכסל ועל הגלילים האחרים נמנו לֶוַנדוֹבסקי, פַּדלֶבסקי, אנשים שבִּלו את מבחר שנותיהם על שדה־הקרב. בלילה של העשרים ושנים לינוּאַר התנפלו הזאטוטים שלנו על משמרי החַיָלים הרוסים וכמעט בכל־מקום נצחו אותם. מוַרשה הגיעה אתמול מלאכות לכאן ומסרה את הַדיקטַטוּרָה למִירוֹסלַבְסקי.

מרב הפתעה פסק מרדכי מלקרא, פער את פיו ולא ענה דבר.

– שמע מְנה, הרינו נוסעים – שָׂם כהנא את ידו על שכמו של מרדכי – ובמהרה! יוכל היות, כי עוד בשבוע זה נעזוב את פריז.

עשה במתינות של אורלוגין את כל התרגילים הצבאיים. רענן, מלא כחות תוססים, כנהר זה שהוטל בו סכר, פסע מרדכי בחדרו ארוכות וקצרות. בחוץ דלף גשם ינואר ונראה כרסיסי שלג, שנמוגים בנפילתם ומגיעים אל האדמה טפות טפות. לאורך הבולור, השחור מרטיבות, שרכו דרכם סוסים רועפי מים ובני־אדם מדוכדכים וקודרים, שראשיהם כבושים ומביעים עלבון קהה. הקולות נמסו באויר הלח וגלשו מתוך הד עמום לאורך גגי הבתים.

צנה מנקרת חדרה ומלאה את החדר, הגלידה את הידים ואת הרגלים וזחלה ורצעה את חוט־השדרה.

מרדכי מלא את הכירה גזרי־עצים, הדליקם, צעד לאורך החדר והקשיב. תרז היתה עסוקה מאחורי הקיר בעריכת פת־שחרית. תמיד, כשהרהר בתרז, הופיע לפניו דיוקנה של סביל, אשת הס, שעל־אודותיה שמע מפי כהנא דברים רבים כל־כך. התביש להאריך בהקש, ואגב־אורחא בצבץ ועלה הרעיון מאליו, הרס את המחיצות והגדרים, שהוא, מרדכי, העמידם לסיג את דרכו, וראה בריבה הנכריה אנטיתיזה — — —

פריז, עיר ללא סביבה וללא חיים יהודיים, היתה לו לגועל. הרכילות הפעוטה, שיושבי הקולוניות שקעו בה עד הצואר, הטילה שעמום. בני־העליה המעטים, שמרדכי התענין בהם, עמדו כמותו מן הצד, לא היה להם שום מגע־ומשא עם שכונות הגרים ותחבולותיהם, שעלו כפטריות אחרי הגשם

הפולנים הרחיקו את צפריאן, והאשכנזים ראו בהס, שרצה לשוב פריזה, מבלה־עולם והכתירו אותו בשם־לוי „רבי מוזס". ואלמלא היה כהנא מעלים עין מהענינים הנוגעים לעצמו, היו מרחיקים גם אותו. מעולם לא היו בטוחים בכהנא, שלא יקדיח את תבשילם. כשהיו שולחים אותו לאיזו עיר לארגן את הסטודנטים, יכול היה לדרוש כל הערב על־אודות המספר „ארבעים וארבעה", הנזכר בספר „דז'די" של מיצקביץ', ודבר בודאיות כזו, שאי־אפשר היה שלא להאזין. ומי ששמע אותו דורש, קבל את מרותו ושוב לא פסקה השפעתו ממנו. האגדה, שנתרקמה והלכה לפני כהנא, היתה לו כתריס וקשה היה להוציאו מן ההסתדרות.

משהתחיל לעשות תרגילים צבאיים, התגעגעה נפשו על היער ויהיה שרוי בעצב. חש היה, כאלו הוא מתכונן לנסיעה, והתענין בכל מה שמתרחש בפולין. לפי הידיעות, שהביא כהנא ממחנה מירוסלבסקי, הרגיש, כי המרד עשוי להתפרץ בכל יום. עד הרגע האחרון לא הרהר בתרז, לא ידע מה יהיה סופה, אהבתה אליו לא הכריחתו, שישמור עליה, לא הטרידה אותו, מעולם לא שמע אותה קובלת, וכל מה שנטל עליה קבלה באהבה. יחס כזה גרר התחיבות מצדו. הוא לא ראה בזה מקרה סתם, שעל דרכיו האפלים בחייו מופיעות נשים ואחת צרופה מחברתה.

הגלויות, שנתקבלו מאמו במשך שלש השנים ולא חסרו אפילו שבוע אחד, המשיכו את הנימים, שוזבוז אותו לבית־מולדתו, הבטיחו לו, ששנויים לא באו שם. וכשתקפה עליו עצבת, רצה, שהגלויות תפסקנה, שתהי לו אמתלא לצרור את חפציו ולשוב הביתה. אז היה מתבודד ימים אחדים

מרדכי עמד על־זה, תהה, איך ריבה כתרז, שמבלה את חייה בבולוַרי פריז, תהיה אסטניסית כזו.

שוב התחיל להתרחק מה„מרתף", ממכריו. כל היום היה עסוק בתרגילי־מלחמה. מרדכי, המהיר לשמוע, חזר ושנה במשך של שלשה חדשים את כל השיטה הצבאית של פלוטון. רב הטירונים היו סטודנטים פולנים, שעזבו את בתי־הספר, קוו, שהמרד עשוי להתפרץ בכל־יום.

כה עבר שבוע אחרי שבוע.

מרדכי הרגיש, כי תרז חדלה לגמרי לבקר בערבים את בתי־הקהוה והַקַבַּרֶטים, והתחיל לעקוב אחריה. נודע לו, כי היא מביאה הביתה כרי־שיראים, שרוקמת אותם ומתפרנסת בדוחק. הוא תמה, איך אותה ריבה בוֹהֶמית, שלא ידעה, כי חוטאת היא נגד המוסר, תהיה בתוך־תוכה כה מוסרית, כה מעשית, והקְדֻשה בחייה – צל־קורה לה, קֵן, שעין זרה לא תשלט בו.

מעולם לא דברה תרז את מרדכי על־אודות יַחסה אליו. היא עשתה הכל בפשטות וחריצות כזו, כאלו זו היתה הדרך היחידה ואי־אפשר לעשות באפן אחר.

מרדכי מצא את חדרו נאה ומרֻוָח. בכל שעה שבא הביתה היה השלחן ערוך וארוחתו מוכנת, וכשאֵרע לו לסעוד בּרֶסְטוֹרַן, לא זחה עליו דעתו.

החיים השוקטים והביתיים השפיעו על תרז לטובה. פניה הדלים והכחושים נעשו מלאים, שלֵוים, הרטט העצבני, שהיה נשקף מעיניה, נעלם ובמשך הזמן שמרדכי ידע אותה לא חלתה אף פעם אחת במחלת־הנופלים. כל היום היתה שקועה בעבודה, מהרהרת ביערות ליפובצה. היא למדה מלים יהודיות, רצתה למצא חן בעיני דבורה'לי, אמו של מרדכי. בשִכלה התינוקי ראתה במרדכי בן־מלך שגלה משלחן אבותיו, הַדָרים בטירה עתיקה בתוך יער עבֹת ועזוב, שיושביו לבושים שנה תמימה בפרוות־כבשים ומרב שלג אין מִדְרָךְ לעוברים ושבים ואין יוצא ואין בא. מרדכי בנם היחידי, המתלבט בחוצות פריז באפס־מחיה, המתקוטט עמהם והם שרוים בכעס ואינם מתפַיסים, בנם זה התאהב בריבה עניה ואינו רוצה לשוב הביתה.

וכך היתה שוזרת ורוקמת בכרי־שיראים את חלומותיה, חלומות ריבה עלובה, קלעה ורִפְּדָה את קִנָּה בְיָפיה, אָרגה מחיצה בין חדרה ובין העולם החיצוני, ראתה את יערות ליפובצה, המבדילים אותה מהַקַבַּרֶטים, והתחננה יום ולילה לאלהי השמים, שישעה לדמעותיה ויפתור את חלומה.

בשעה השביעית בבֹקר קם מרדכי כמנהגו ממטתו, נטל את ידיו, התחיל רוחץ את פניו וחפף את ראשו ומפרקתו עד כדי בצבוץ דם. אחר־כך

שהשתאה, איך העינים הכָּבות והכהות נהפכו בין־רגע והתחילו מכות גלי־אור, מחממות ומגרות, אגב פטפוט קודח, ובתוך־תוכן מהבהב מפֶּרֶק לפֶּרֶק מבט עמום, שיש בו משום מבט פוזל ומחריד של נִכפּה, כאלו מדיח בצוננים.

זו היתה הפעם הראשונה בחייה של תֶּרֶז, שהתוַדעה לאיש שרצה בטובתה ולא דרש ממנה מתן־שכר. בראשונה הפתיעה והפחידה קצת יחוס כזה. לא ידעה, איך יפול דבר, חכתה בכל־יום לאיזה מאורע; וכיון שעברו שבועות אחדים ושום דבר לא קרה, הקיצה בקרבה הכרת־טובה סמויה, שאינה שכיחה אצל בני־אדם ומצויה רק אצל כלבים מהמין המפֻנק. בתרז התעוררה אותה הכרת־טובה, שאינה עומדת בפני כל ורואה את־עצמה בכח אפילו להפקיר את הנפש.

היא הרגישה, שדעתו של מרדכי אינה זחה מטיולים בלילות, אינה נוחה מבקוריה בבתי־הקהוה והַקַבַּרֶטים, אף־על־פי שמרדכי לא פלט אפילו הגה מפיו. קשה היה לה להִשאר בערבים בחדרה. יותר משמעַשן כרוך אחרי פפירוסה, היתה היא כרוכה אחרי בתי־הקהוה והַקַבַּרֶטים, המקומות היחידים, שהספיקו תֹכן לחייה. תרז התפרנסה מטיולים בלילות ובכל־זאת התגברה על־עצמה, כבשה את רצונה ונשארה במעונה שנים שלשה ערבים בשבוע.

חדרו של מרדכי השומם והפרוע, שקורי־עכביש התפתלו בזויות התקרה, מחשבות כבדות וחלודות רבצו בפנותיו, התמתחו על־גבי הכתלים והטילו שעמום ותוגה כוססת, חֶדְרוֹ זה פשט צורתו בערבים, כאלו קבל תקון. תרז הביאה אִתה הלך־נפש מיֻחד, המצוי בחדרים, שאהובה מבקרת אותם, אותו הלך־נפש מלַבב, שיש בו משום בת־צחוק נעימה, המפיגה את השעמום והצער מהפנים הקודרים, המטפטפת קלות ואורירִיות בהרהורים הכבדים. מכל קרן־זוית מציצה פסת־יד זעירה של אשה, של אשה פּריזית, שכל קפל בשמלתה קודח חיים, כל עניבה במגבעתה נושמת רעננות, ויש בהם מעון פרכוס של נשמה המשִיחה בדרכה של יצירה. הריבות יושבות בחדריהן הצרים, תופרות את שמלותיהן מתוך חלומות, כי היום או מחר תכרע פּריז ההומיה ותפול לרגליהן.

את כל חבתה, שחשה למרדכי ולא ספרה לו על־אודותיה, השקיעה בחדרו. דמות־דיוקנה של פְּלִיציה, פתוחי־נחשת, שקבל במַתָּנָה בעזבו את קוֹצק ושהתגלגלה בין חפָציו, תלתה בקרן־זוית, כשם שתולים תמונה קדושה.

היא עשתה את שערותיה כשערות פליציה, אלא שהיתה בתסרקתה אותה שְׁפְרָה פרועה, שחומרת משפעת חיים בריבות פריז, והכל היה פשוט כל־כך, שאי־אפשר היה להגיד, שהיא מחַקה את מי־שהוא.

מדַי, הלא? בחדרי מֻנח כּיס מלא תופינים, תופינים רדוּים זה־לא־כבר מן התנור, שהבאתי אתי מן השוק... כּוַנתי...

– אדרבה, – הפסיקה מרדכי ותהה, איך נעשה כֻּלו קשוב ונהפך בין־רגע לקַוָּלר אמתי.

חדרה של תֶּרֶז העלה תמיד על דעתו חלון מואר, שוילונותיו מוּרָדים. הנך מטַיֵּל יחידי ומְלֻפף־געגועים ברחוב חָשֵׁך וקודר, שתריסי בתיו מוגפים. דרך־אגב הנך עומד מלכת וזוקף את עיניך לחלון מוּאָר. תוגה חרישית מטפטפת וכוססת את הלב. המסטורין שמציץ מבעד הוילונות המורדים מושך ומגרה אותך – אותו רגש היה מהבהב בו בעברו מפרק לפרק את דלת חדרה של תֶּרֶז.

עכשו, שתרז בעצמה שלחה אותו לחדרה, זחה עליו דעתו, וכשנגע בכף־המנעול, חש פתאֹם מעין פרכוס בנשמתו, ובאותו רגע עברו וחלפו לפניו במהירות מאורע אחרי מאורע, כאלו גלגל ענקי, שֶׁחִשּׁוּרָיו מגֻוָּנים בצבעים צעקניים, נסר לנגד עיניו והשאיר חלל שומם ובחלל השתזרה בת־צחוק:

– נוּ, מה בכך? נוּ, מה בכך?

ואלמלא הַכִּילָה הצחורה, שעמדה בטבור החדר קשוטה ועטופה שיראים מרֻקמים ורדים, שגרדיהם מפֻזרים על־גבי הרצפה, הזכיר חדרה של תרז מעין בית־עתיקות יַפּוֹני קטן. הרהיטים, הכֵּלים, הקשוטים – כֻּלם היו קטנים, זעירי־אנפין. הספלים נראו כלי־משחק יותר משנראו כלי־שתיה.

ריח נעים וחרישי, המצוי תמיד בחדריהן של אלה הנשים וקשה לתפסו, אותו הריח דגדג את נחיריו והעלה על הדעת ריח הנודף ממכתב, שמקבלים מגבירה אהובה.

מרדכי נטל מעל השלחן את כיס התופינים, הסתכל לצדדים ויצא מן החדר.

תרז הספיקה ברגעים המעטים האלה לעשות ולשַׁפּר את שערותיה, נִגבה את דמעותיה ובעגבנות התחילה לקלח את הרותחים לתוך הכוסות. ואלמלא הכתמים שעל לחייה, לא היה נכּר כלל, כי זה־עתה היו פניה מְדֻכדכים וקודרים.

היא קרעה את הכיס והתופינים הִדַּרדרו על־גבי השלחן, מִלאו את חלל החדר ריח נעים, שעצר את הנשימה. היא הגישה כוס טֵה למרדכי והתחננה:

– במטותא, יאכל־נא, התופינים יטעמו לו – – –

הם גמעו את הטה, פרסו את התופינים ולא פסקו מדבר. דעתו של מרדכי זחה עליו, השתדל, שתרז תִּשְׁכַּח מה שקרה לה, תשחק להלצותיו, ובכל־פעם שהתחילה היא לספר על חייה, השיאה לדבר אחר. היא פטפטה בחדוה מלבבת. הכתמים שבלחייה חלפו, הקמטים הֻחלקו וכֻלה נעשתה צעירה יותר.

ברור היה למרדכי, משום־מה גברים כרוכים אחרי ריבה כזו, אלא

המשֻנסות, חשה טֵרוּף בראשה והיא התמתחה מלא־קומתה על פניה, כאלו יד נסתרה הטיחַתה בקרקע. כשנעורה, הרגישה מחנק בגרונה, לא היה לה אויר לנשם והתחילה לגשש בידיה ורגליה כעִוֶּרת, חִפשה דלת מובילה החוצה. היא נִקשה בכל דלת ודלת שבמסדרון. דלתו של מרדכי לא היתה מוגפת.

תרז פסקה מִדַבּר, הסתכלה לצדדים, הצליפה מבטים ממקום למקום, וכל דבר, שפגעה בו, הפתיע אותה, כאלו לא היתה מעלמא הדין. עיניה לא יכלו לתפש שום דבר בפעם אחת, כי־אם ראו כל־דבר חלקים חלקים ובמוחה המטֻמטם היה הכל מטֻשטש ומעֻרפל. היא הצטערה על זה כאדם שמרגיש במלה האחרונה של חלומו: היא על לשונו ממש, אין לו אלא לתָפסה — וכמו להרעימו אין היא נתפסת.

לאט לאט נתברר לה, כי היא נמצאת בבית זר, נזכרה מה שאֵרע לה, השגיחה בתלבָּשתה וחשה, כי לבה מתכַּוֵּץ בקרבה ודבר־מה מָלוח צובט בגרון. פכּרה את ידיה ומתוך דכדוך־הנפש געתה בבכיה חרישית:

— אֵלִי, היכן אני, היכן?

היא בכתה כתינוקת. ולאחר שהצער והחרפה, שצנפו וצבטו את הלב עד כדי עקה, נתרככו מהדמעות, נגש מרדכי והתחיל לדבר על לבה דברים כבושים:

— דכדוך־נפש זה על־שום־מה, מַדמוּאָזֶל? הרי נמצאת היא בחדרו של שכן! תשכב־לה במנוחה, הבכיה מיֻתרת, רק מגרה את העצבים. ואם אין דעתה נוחה מזה, שאני בחדר, תאמר, ואצא מכאן...

— אָה, מוסיה! — אמרה ופשטה את שתי ידיה, כאלו רצתה לעכב בו. — אַל יעזבני לבדי, במטותא ממנו... ואם אינני מטרידתו, יפתח־נא חלון, אין לי אויר לנשימה...

הוא פתח את החלון. אלֻמות־אור, שזרקה החמה בכִפּת הַפַּנְתֵּיאוֹן, הדליקו להבות בחלונות הבתים, השתקפו בשלוליות, שנשארו במקומות הממֻרטטים של המרצפת, ושפעת הזהר סִנְוְרה את העינים. הגּוּנים התחלפו במהירות, התפוררו לדקים, ובחלל נסר אבק רב־צבעים. שעטת פרסות־הסוסים הכבדות והקהות, שהדן גלש ארֻכּוֹת על־פני מרצפת העץ, התמזגה בקולות התַּגָּרים, שהכריזו על סחורותיהם. מרדכי נתבסם קצת משפעת האויר, שספג לתוכו, הרגיש לֵאות של עֹנג, הביט על הילדים, ששחקו על־גבי העשב שבמגרש, ורצון תקָפו להתפרקד בעשבים הטלולים, כמו שהיה רגיל באותם הימים הרחוקים במולדת, להתמזג ולהיות בָּטֵל ברעננות תיער, הנבלעת בכל אבריו ומנַשה אותו את כל העולם.

הוא שָפַת קומקום מלא מים על כירתו הקטנה והתחיל להתנצל לפני תֶּרֶז על שֶמִּטתו אינה עומדת אצל החלון:

— כשֶתַּרשה לִי, הריני מעתיק מיד את המטה...

— אָה, אינני רוצה להטרידו — — — חדרו די מְרוח ואוירי הוא... כלום שָפת מוסיה את הקומקום לבַשל טֵה? שַפיר, שַפיר! הריני מטריחתו היום יותר

מאיזו אי־נעימות, התחיל לפשט את בגדיו ונשאר סמוך על מסעד הכסא הרפוד, שֶנִּדַּלדל קצת מרֹב שמוש. מרדכי הביט בעינים לֵאות בקוי־האור הרוקדים, המתרבים קמעא קמעא מבעד השמשות המסֹאבות. בפרוזדור נשמעה הֲגָפַת דלת. הוא הקשיב לאִושה שמאחרי הקיר, כאִושת שיראים מתקפלים, ובמוחו נצנץ, שֶמַּדְמוּאָזֶל תֶּרֶז זה־עתה שבה מהרחוב. שמע, איך היא פושטת את בגדיה, מטילה עצמה לתוך המטה, ושוב היתה דממה. קרעי הרהורים בלי־סדר ובלי־קשי עלו במוחו זה אחר זה, לא נתנו להתרכז, לעַיֵּן זמן רב באיזה ענין, גררו אחריהם גם את תֶּרֶז הישֵׁנה, והרהורים חדשים נדחפו ובאו עליו. הוא התחיל לפשט את בגדיו ולָבוש למחצה התפרקד על המטה ומיד חטפתו שֵׁנה.

כשנעור מרדכי משנתו, היה בטוח, כי לא ישן כלל, רק עצם את עיניו לרגע. כבר אתא יום. בַּדלת הפתוחה עמדה תֶּרֶז לבושה שׂמלה קצרה עד ארכֻּבּוֹתיה. המחלפות הנכריות ירדו על כתפיה מתוך רשלנות. פניה הַחִוְרִים היו מגֹאלים בדם. העינים הכחֻלות והערפליות, שהביטו על מרדכי ולא הרגישו בו, הצליפו מבטים קהים, כמי שמתעורר ממחלת־הנכפה. הוא חש, שהדם קופא וקורש בקרבו, לא ידע היכן הוא, ותוך־כדי־רגע הבריקה מחשבה במוחו, שבוַדאי דקרו אותה. נבוך קפץ ממטתו והמלים חלחלו מתוך גרונו:

— כלום אֵרע דבר? מה לך, מַדְמוּאָזֶל?

היא לא ענתה, הביטה בעיניה הכבות ולא ראתה דבר. ברגש אינסטינקטיבי הרגישה באיש העומד אצלה, הזיזה עצמה אליו, גפפה אותו וכֻלה רעדה, כאחוזת קדחת. חָטמה נתחדד והאריך, הִלבין יותר מפניה, שהזכירו פנים כתְמים של מת. היא עמדה בכפיפת־ראש במקצת ולא חדלה לרטן מבין שִׁניה המהֻדקות:

— מוֹן שֶׁר, מוֹן שֶׁר — — —

מבֻלבל הושיבה מרדכי על המטה, הגמיאה מעט מים, התחיל לרחוץ את פניה, רצה לדעת, אם פצועה היא, ומצא מתוך הפתעה, כי הדם נוזל מחניכיה הנפוחים. לאט פג הטמטום מעיניה והפנים הסגלגלים נעשו כה חִורים, כאלו נִטל מהם כל הדם עד הטפה האחרונה.

תֶּרֶז היפה, שיצאו לה מוניטין בין השכנים ולא דלת אחת נפתחה בלִוית עינים סקרניות ושוקקות שהציצו אחריה בשעה שפסעה על־גבי המדרגות, אותה תֶּרֶז שכבה עכשו בחדרו של מרדכי רצוצה ומדֻכדכה, פניה קודרים ועיניה עמומות. האֲבקה והפרכוס מתחת עיניה התקשו והתעבו, בלטו מהקמטים כפרורי־סיד בסדקי בנין מֻרפט.

היא ספרה מעשה שמתרחש בכל־יום. מעשה באב שִׁכּור וחוֹלֵה־נכפֶּה שאינו מפרנס את משפחתו, מבזבז מה שמרויחים בני־ביתו. הילדים גדלים ברחוב, וכשהם בוגרים, נוחלים את מחלת אביהם.

תרז שבה אתמול הביתה כשהיא עיפה, הלב נבא לה מה שממשמש ובא, וכיון שפתחה את הדלת והתחילה לפשט את שמלותיה ולהתיר את נעליה

עם דמדומי בֹקר יצאתי מביתי נרגז ותעיתי מרחוב לרחוב. בשעת הצהרים נדחפתי לבית־הקהוה, מלא־חֵמה ורעב, כחיה טורפת. המסֻבים דרשו בשלומי כמנהגם, פּנו לי מקום מתוך נעימות. האישון, שחָצה את החדר, בא לנגדי, נתקל בי והלך לדרכו. לא ראה אפילו צֹרך לבקש סליחה. רעדתי מכעס. החלותי לפסוע לעֻמתו, כאלו היה הדרך ריק לפני. תפסתי אותו בכתפיו, הרימותיו, הצגתיו הצדה כחבילה, ומתוך קֹרת־רוח, שהמסֻבים מצליפים את מבטיהם, מחַיכים, ישבתי אל שלחן, הזמנתי לי אֹכל, כאלו לא אֵרע דבר.

ושוב לפפוני תרעומות. הרהרתי — לוּ ספגתי לפחות סטירה, לוּ רצץ האישון את גֻלגלתי, אבל הרי הוא מוציא אותי מכלל איש, אינו נעלב על־יָדי כלל, אינו מטיח דברים כנגדי, כאלו לא אני הייתי בעוכריו, אלא קיר רעוע נפל עליו, רַעם הלָמו. ושוב לא איכפת לי, אם המסֻבים מצליפים את מבטיהם, יושבים כעל גחלים ומשתדלים שלא להחמיץ את הרגע ולדרש בשלומי מתוך בת־צחוק עקרה, גוֹעת על שפתותיהם. ולבם לא כָאַב עליהם להביע, כי מעריצַי הם, כי יפה עשיתי, שפסקתי לו פסוק לאישון המנֻוָל, שהסטתי אותו מאמצע החדר כמו שמסיטים כסא. מה איכפת לי כל זה? כל־זמן שהאישון מבטל אותי, אינו רואה בי את הענק, אינו נעלב על־יָדי אינו מסתמך כלל כשאני מרים אותו — — — ועכשו, הרי כֻלוּ כל האמצעים, הן רוחניים, הן גשמיים — — — דבר לא יועיל. מה לי ולמסֻבים, שמעריצים אותי, בשעה שאותו בר־נש, העומד בדרכי כגרם בגרון, אינו מבחין בי? לשעבר נחמתי את־עצמי, כי בחֹזק־יד אכריחו לקבל את מרותי, והנה עורבא פרח. למה אֲשלה את נפשי? כל הענין הזה, לַנַּנָּס אני מכַון, הוא מדרש־פליאה! ועכשו אין עצה אחרת, אלא שאני בעצמי אלך אליו, אַכְתִּיר אותו ואגיד לו כהאי לישנא:

— ננס שבננסים, נחליף־נא את תפקידנו: מהיום והלאה אתה תהיה הענק ואנכי הננס, היושב בקרן־זָוִית על כוס טֵה צונן. ניחא? יוכל היות, כי אז תתקרר דעתי... והמסֻבים, שמרקדים לפני על רגליהם וידיהם? איך אביא את הדבר בלבם? בני־אדם אלה לא יאמינו לי, יאמרו: אין לך אדם גדול בלי קוץ — וזה הקוץ שלי. כמה מעליב הדבר! ומי יודע? יוכל היות, כי הננס כבר מְכתר הוא? והוא ימַלא את פיו צחוק וישטה בי! יוכל היות — — —

IV

תַּרְז

בשעה שמרדכי סִיֵּם את כתיבתו, כבר עלו דמדומי בֹקר. הוא הסיט מעליו את הגליונות, שהיו כתובים באותיות זעירות, כאלו שחרר עצמו

הרואים בי ענק אינם אלא טועים. הריני דַחליל, העשוי להפחיד צפּרים, ותו לא. בשעה שאני רוקק בפני איש, זורק בו מרה, מבטלו, אפילו אז מהסס בי לבי, שאינני יכול להתאכזר למַדי.

ברור לי, שבני־אדם חוזרים אחרי בלב ולב, ולפי מִרמָתם שכרם — מתלוצץ אני בהם, רומס אותם, והם, כאלו היו עשוים גומי, כופפים את גביהם ומקבלים הכל באהבה.

דעתי אינה נוחה מבני־אדם, שדרכם לבעוט. ויותר מכֻּלם נפשי בוחלת באיש גוץ ונבזה. בבית־הַקָּהוָה, שאנכי מבקר, יושב אישון קֵרח, בעל רגלים קצרות, המתלבטות באויר ואינן נוגעות ברצפה. ואישון זה, בעל הגלגלת הערֻמה, שנראית בקשי מבין כתפיו הגבוהות כמתוך שני תלים — גוץ זה איני מרגיש בי. הריני אומר לי לעצמי תכופות: מה לי ולו? איזו בריה מזֹהמה, אורח־פורח, פשפש. כלום כדאי הוא שאתחשב עמו? ברצותי — הריני אוחז באזניו, מושיבו במקום אחר, עובר לי לדרכי, כאלו לא אֵרע דבר — ופטור!... לכאורה, הרי טוב, רצוני לעמוד בדבורי — וכיון שנכנס אני לבית־הקהוה והנני מבחין באישון הַמַּיְשִׁיר עיניו לעֻמתי ואינו מרגיש בי — מיד נפשי סולדת בי, כעסי מפעפע בקרבי וכל עצמותי אומרות, כי חדל־אישים אנכי. ה„גְדֻלה" שלי מתמזמזת כארג־שממית ורואה אני, שבני־אדם לא יכלו לבדות הלצה חריפה יותר מלכנות אותי בשם ענָק. אגרופַי מתכַּוצים, תשוקה תוקפת אותי לגשת ולסטור על פני האישון, לתפסו בחָטמו הארֹך ולהוציאו מבית־הקהוה. ועד שאני מהרהר בפה פעור, מעלה קצף, וחושב מחשבות, איך לכבש את בריה זו, דַי שאחד מן הצד הנגרר אחרַי יפיל שמינית שבחניפה לפָנַי וכעסי שוכך. יודע אני, כי לאחר־מעשה יכאיב לי הדבר, את בשרי אצבוט ולא אסלח לי לעולם, שמכרתי את „מְרותי" בעד נזיד־עדשים. והאם ישביע קֹמץ את הארי? אולם קצרה ידי להושיע!

נסיתי לקָרֵב את האישון, לדבר אליו כאל איש כערכי, וכיון שקרבתי אליו, הסתכלתי בעיניו המבֹעתות מתוך מבוכה, נעשה בשרי חדודים חדודים והרגשתי את עִקרי שערותי — — — ראיתי בשויון־נפשו של בר־נש זה איזו סכנה, נדהמתי וכל עצמותי הזדקפו, התלבטו כגופו של כלב, המתמתח כשהוא פוגע בחתול. וכיון שהחלותי לסַפֵּר עמו, סבבוני המון בני־אדם פעורי־פה. כמעט שלא הבחנתי באחד מהם. נעצתי מבטי בעיניו המבֹעתות, ופתאֹם והוא, כמטֹרף־דעת, מִלא את פיו צחוק משֻנה, משך בכתפיו הצרות, כאלו נתכַּון לבטלני לגמרי, ויצא מבית־הקהוה.

אז לא ישנתי כל הלילה. מחשבה הבריקה במוחי לכתוב ספור בשֵׁם „הענק והננס" ולהראות בו, כי הענק לא ענק הוא, כי־אם תולעת זוחלת, ולהפך, הננס הוא הוא הענק האמתי. נמלאתי רֹגז. הא כיצד? האחפור את קברי בעצמי? האתן את בכורתי לאישון חֹור־הפנים, המבַלה את ימיו בבית־הקהוה על כוס טֵה צונן? לא, לא אהיה מן הנעלבים ואינם עולבים ולא אתן עצמי מדרס לנבזה זה! עוד נתראה פנים — אשברהו, אקפחהו, אם לא יכנע לפני, ואזרקנו אל הביב, כשם שזורקים סמרטוט בלוי

– כלום לפי־דעתו של מוסיה זקֵנה אני? טועה מוסיה... אם נַשוה את תעודות־הַלֵדה שלנו – מסֻפקת אני, אם אינני צעירה מִמֶנוּ! אין אלהים בלבה, לבושה היא שמלה כנערה קטנה, עד ארכֻבּוֹתיה. והשערות? כלום שערותיה הן? רואה אני, כי מוסיה רוצה לעלות לחדרו, ניחא, אדליק את הפנס – – –

– תודה, מַדָם, אמצא את הדרך, אין רצוני להטריחה – – – ליל־מנוחה, מַדָם – – –

– אין כלום, מוסיה – – – ליל־מנוחה.

הוא עלה וטפס במהירות כזו, כאלו רדפו אחריו. נכנס לחדרו, שקע בכסאו סמוך לשֻלחנו. רצה להעלות במחשבתו את הנגינה, שחרגה מלבו אגב פרכוס וחלחול בדרכו הביתה. וכאשר גדלה התשוקה לשחרר את־עצמו מהלחץ הפנימי שעלה בתוכו, כן התמסמסה השירה ונמוגה – – – צער חרישי כסס את לבו והוא נשאר במקומו כישן שנת מרמוטה. בשעה מְאֻחרת בלילה הדליק נר, ישב על מחברת והתחיל לכתוב:

העַנק והַנַנס.

איש רע אנכי, בלתי חביב על הבריות. התנהגותי עם בני־אדם גסה היא. אינני מכיר אנשים שאני מזדמן אתם יום יום. יש שֶמַכָּר פושט את ידו לדרש בשלומי והיא נשארת תלויה באויר – ואף־על־פי־כן הכל כרוכים אחרי, חונפים לי בשעה שהם מדברים אתי, הולכים רכיל ומהנים אותי באינטריגות היותר קטנות, כאִלו נבראו כֻלם שיעמדו לפני, ככלבים מְכִים לפני אדוניהם...

כשכותב אני דבר־מה – מקבל אני מכתבים בלי־מספר. ענותָנותָם הגיעה לידי־כך, שרואים גאוניות בכל תג ותג שעטי פולט. ריקים, מי יודע כמוהם, כי זה שנים, שלא כתבתי דבר הראוי לדפוס! לו תקפני רֹגז והברחתי אותם כֻלם מעל פָּני! וגם זה קשה לי!

כתָבַי מתֻרגמים ללשונות אחדות, פרופיסורים קוראים הרצאות על־אודותי – הרי אפשר לי לירוק בפניהם! היו לי לטֹרח כֻלם. ויש שמפעפע בי רגש לצוות אותם, שיביאו את נשיהם וישכבו אתן במעמדי. הנני מבטיחכם, שישמעו לי! ואף־על־פי־כן הריני מכיר מרחוק את כל רֶפּוֹרטֶר, כל אוכל־קֻרצה, הריני שואל בשלומו, טופח על כתפו, ובשכר זה הוא מזכיר את שמי בהזדמנות הראשונה. יודע אני, כי הדבר בזוי הוא, מעורר גֹעל־נפש, כזקן אשמאי הכרוך אחרי ריבות, אלא שאיני יכול לעמוד בפני הדבר! באותו רגע, שיוצא אני מביתי, הנני מתעטף על־כרחי בטלית שכֻלה תכלת והנני נהפך לאיש הזהיר להוציא מלה יתרה. מהלל אנכי דברים ספרותיים שלא קראתי מעולם. (זה שנים שאינני קורא מאומה). ברצותי – הריני עושה מעשה־עקיפין, מראה את כֹּחי כלפי העולם, מעכב את המוקיון הראשון, שעומד לי למפגע, ועוטר לו עטרת משורר. ברצותי – הריני מבטל סופר בעל־כשרון כעפרא דארעא. וכל־זה משום שאדם רע אנכי. העם רואה בי ענק ספרותי. כשמתיַחד אני עם עצמי, מהרהר אני תכופות, שבני־אדם

מין פרכוס פראי התרוצץ בו בשתיקה מטרפת, נתקע באמצע הויתו, כשהוא ננעץ בו בצפרניו ושניו, והלב כמו נאחז בצבת.

הוא הלך ועבר את בית־מעונו.

ה„קונסיֶרז'", שישבה לבושה שמלה שחורה ורחבה במסדרון הבית ונתמזגה בגון הדלת, קראה אחריו:

– מוסיֶה אלטר!

הוא החזיר את ראשו, הרגיש בה ודרש בשלומה מתוך קִדָּה:

– ערבא טבא, מַדַם!

– לאן הולך מוסיֶה בשעה מאֻחרה כזו?

– עברתי את הבית מתוך הסח־הדעת, מַדַם.

– אנכי, תהלה לאל, אין שעתי פנויה להרהורים, מוסיֶה. כשמעַיֶנת אנכי לפעמים בַביבל של בעלי, מיד ראשי הולך סחרחר ושֵׁנה תוקפת אותי. כפי־הנראה, מוסיֶה, לא כל־ראש עשוי לחשב מחשבות. בעלי קורא את הביבל בכל־יום על מטתו, וכיון שהַשֵׁנה אוחזתו, הוא מספר בשנתו כל מה שקרא, מבהיל אותי ואני מפחדת לִהשאר אתו בכפיפה אחת. חוששת אני, שדעתו נטרפת. – כלום כמר אתה? – אומרת אני לו. – דַיֶּה ל„קונסיֶרז'" הקריאה בַביבל ביום ראשון לשבוע.

מרדכי רצה להפטר מהדברנית, ואולם בכל צד שפָנה להכנס אל הפרוזדור חסמה בעדו את המבוא בשמלתה הרחבה והוסיפה לדבר ולספר עמו על השכנים. הוא הפסיקה:

– היש מכתב בעדי?

– מכתב? – נעצה בו את עיניה האפורות, כשכפות ידיה נשענות כלפי מתניה. – קבלתי מכתב בעד מַדמוּאַזֶל תֶּרֶז. כן, בעל־הבית רוצה, שתעקור את דירתה מכאן, וצריך היה לראות, איך ה„יפהפיה" משעשעת בעקבה וקורצת בעין אחת אליו...

– האינה משַׁלמת?

– מדוע לא תשַׁלם? אמרתי לבעל־הבית, שלא אשכיר מעון לריבה יצאנית, העושה ימיה לֵילות... ומתפארת עוד, כי קתולית היא... אינה עובדת, וחדרה מלא קֻפסות פקוס ותמרוקים ושמלות לה של קטיפה ושיראים, כלבת עשירים. יודעות אנחנו, מוסיה, את דרכיהן של „צפרי־לילה", יודעות – – –

– הלא אמרה לי מַדַם, כי מדמואזל תֶּרֶז מזַמרת בבית־וֹוַדיבִיל?

– וכי סבור מוסיה, שקתולית אמתית תלך ותתפרנס מעבודה בזויה כזו, תשיר בווֹדֶיבִיל, ותופיע בפני גברים בשמלה קצָרה ושקופה? הגברים אינם מהמפֻנקים, והם להוטים גם אחרי תֶּרֶז – – – והיא מתרפקת על כל גבר, אינה מדקדקת כלל, כל־זמן שהפרוטה מצויה בכיס! בחיי, אשתדל, שתעקור את דירתה מכאן. האם לא צדקתי, מוסיה?

– רֹגז זה על־שום־מה, מַדַם? – השיב מרדכי. – תֶּרֶז היא ריבה עניה, צעירה היא, ו–מזַמרת...

הבנינים האטומים, המפֻלמים ירק מתוך ישֶׁן, שומרים רזים וספוגים צריחותיהם של היהודים.

שריקה צרודה וארֻכּה נסרה מהַסינה, כצריחת חרטומן. מרדכי נבהל קצת והתחיל להרחיב את פסיעותיו. הוא ראה, איך האנשים העוברים פונים הצדה, סרים מתוך פחד לעֵבר הרחוב השני, והוא, מרדכי, משתוקק ולבו כמֵהַ לבן־אדם. הסתכל לצדדים ולא ראה איש. הצעדים נספגו בחשכה, הצלילים נמסו, ודממה עמֻקה השתררה מסביב, כאלו סגר ההלך האחרון את שערי פריז אחריו – ומרדכי נשאר יחידי בתוך הכרך.

איהו? מה הוא עושה כאן? הוא סובב ותועה בין צללים והדים, מוליך באצבעו ומאמין, שהוא רואה לפניו אנשים, מספר עמם, מפַקד אותם. רבבות הבתים האלמים, מה יודעים הם על־אודותיו, על־אודות מרדכי? וכי יש לאיש צֹרך בו?

אַיִן, אָיִן.

הוא משש את ידיו, כרוצה להִוכח, אם קַיָם הוא בעולם, והכל מסביב התלוצץ בו – הנך מַשלה את נפשך! אם אתה תסתלק מחר, לא יהיה נִכר שום שנוי בסדרו של עולם. עוד צל בודד נוסף, שבמקרה עבר לפני ראי־קסם, השתקף וטס בחשכת הלילה, בין אלפי צללים אחרים, מתלבטים, מתפתלים ונתקלים אחד בשני ומאמינים, כי לפניהם ערים, טירות – – –

ומהחשכה הגיחו והתערטלו הפנים הבוכים של אמו: – בני, חֲזֹר בך ושוב הביתה! – ומעליהם טס דיוקנה הקורן של פֶּליציה, כשמש משְׁלהבת המנסרת על־גבי חללים.

מרדכי הזדעזע, נשך את שפתיו. הקֹר חדר בו, הקפיא את עצמותיו, והוא הרגיש פתאֹם נשיבה כזו במוחו, כאלו נפתחו כל התאים בראשו. מרדכי כפף את קומתו, התכרבל והתכַּוץ לתוך עצמו ונסתבך עוד יותר בחלומו, שחלם בפרוזדור אפל למקום־לינתו, במדרגות שאחורי דלת סגורה. וכיון שנזדמן עם איש כערכו, זחה עליו דעתו, כאלו פגע במכר ישן, אף־על־פי שראה אותו בפעם הראשונה. הם סעדו יחד, חלקו ביניהם את הטבק, ספרו איש לרעהו את רע־מזלם והלכו להם.

באחד הלילות הללו התוַדע מרדכי אל סֶסִיל – ריבה חולנית, בעלת מתנים מהֻדקות וצרות כשל ילד. עכשו היכן היא?

מסימטה צדדית הופיעו שוטרים בשורה, התפזרו לרֹחב הבולוַר בחצי־עגול. קמה רדיפה ומהומה. ריבות, שהיה אסור להן לטַיֵל בלי גברים אחרי חצות, הִדַּרדרו ונדחפו לצדדים. לא הספיק מרדכי להחזיר את ראשו והנה ריבות סבבו ותפסו אותו, שלבו זרועותיהן בזרועו, התרפקו עליו, בקשו ולחשו על אזנו, שֶׁיָגֵן עליהן, יאמר, כי מכרותיו הן, אם השוטרים יעצרו בהן: – אָהּ, אותו „מוסיֶה" הנהו טוב – מון שֶׁר... מון שֶׁר...

וכיון שעברו השוטרים, התפרדו הריבות, התפזרו מתוך צחוק לארך הבולוַר והפריחו נשיקות למרדכי.

הוא הסתכל בריבות הקטנות המבֻשָׂמות והמפֻנקות כילדות מתחפשות, הטסות כמלאכים זעירים, והשירה שוב נעורה בתוך־תוכו.

התריסים המוגפים, רבצו ברחוב הצר והריק, ומכל הרוחות הגיע לאזניו של מרדכי קול קטוע כחריקת־שִׁנַּיִם, ככרסום של עכברים. להבים אדמדמים של הפנסים ספרו על „טוסי־זהב", „קשתות־זהב" ו„ימי־זהב".

נכנס לַבּוּלְוַר סֶן־גֶ'רְמֶן. זוגות הלכו וטִיְּלוּ אֲרֻכּוֹת וקצרות, כאלו זה־עתה יָרד הערב. סקרנותו למטַיְלים הלכה וגדלה בו. הוא הרגיש בבת־צחוק של אשה ונראה לו, כי היא חומלת עליו שהוא מטַיל יחידי. הלך והרהר בלבו, כי במסִבת מַכָּרים שעמום תוקף אותו, ודעתו מתישבת דוקא בחברת אנשים זרים, וזה שבועַיִם שהוא רואה חברת עצמו יפה מִכֹּלָן. הרי הולך הוא ומקשיב לנקישת רִתְמוּס פנימי שמנגן ושר בו. אחרי נדודיו הרבים בפריז, נתחבבו עליו חוצותיה. בלילות הקרירים, בזמן שאי־אפשר היה לישון מחמת קֹר, היה נדחף מרחוב לרחוב, מכיר את השוטר בצעדיו, מבחין בְרֵיחוֹת הנודפים מבתי־המאפה, אם רודה הנחתום פת נקיה או פת־קיבר.

הוא צעד והרהר בלילות פַּרִיז. יחידי הנך תועה בעולם אִלֵּם, המגֻבב בתים וצללים, הנך סובב אגב כתות רגלים מסימטה לסימטה, עובר את מגדלי הנוֹטר־דַם, את כִּפַּת הפַּנְתֵּיאוֹן, טירת־המלך, והאבנים הדוממות מסַפּרות על פיליפ היפה, שנתן את בית־הכנסת המהֻדר שבפריז מתנה לרַכָּבוֹ, מספרות על לואי התשיעי, שאסף את כל ספרי־התלמוד וישרפם בפומבי על אותו מגרש, שהוא, מרדכי, עומד בו.

מסביב לַבִּירוֹת נעים צללים, גוחנים עליך, לופתים אותך, ומעמקי האפלה נשמעות אנחות מקֻטעות. מרדכי מסתכל לצדדים, מביט, אם הדומיניקאים אינם מגיחים משערי ארמון המלך.

אין איש. החַיָּלים, העומדים על המשמר ורוביהם בידיהם, מטַיְלים מתוך שעמום הלוך ושוב. העצים מסביב מנענעים את ענפיהם הטשופים מזֹקן, מתאנחים, ומבין אגפי הבנינים נשמעת שריקה, כאִלו האבנים האִלְמוֹת, שיודעות הכל ושותקות, נותנות אות־אזהרה. הנה נפתח פשפש והמשֻׁמד דונין נראה, כשהוא הולך בראש תהלוכת דומיניקאים. הדומיניקאים בנעריהם ובזקניהם הולכים ומרַננים. המשֻׁמד דונין הכריע את האחרון מבעלי־התוספות, את הזקן הנכבד ר' יחיאל. מאחורי הבנינים האפלים סוערים ובאים יהודים פצועים ושותתים דם, צורחים צריחות לא־איש — — — וההמון שכור־נצחון מתעלל בהם, מכריחם לעמוד ולראות בשרפת ספרי־התלמוד. באותו מקום, שמתנגדיו של הרמב"ם דנו את „מורה־נבוכים" בשרפה על־ידי הכמָרים והרֶמֶץ לא עָמַם עוד — דולקים ונשרפים ספרי־הגמרא לאלפים. אותיות האש מלפפות את פַּרִיז בלהבים, בוכות: זו תורה וזה שְׂכָרָהּ! אינן מבליגות על בזיונה ורוצות להרוס את העיר... יצאה בת־קול והכריזה: מדה כנגד מדה!

ובהֵדה של בת־הקול, בתוך הצְוָחות והלהבות, התלבט והתפתל נגונה של הישיבה, במקום שֶׁלִּמֵּד הַשָּׂב ר' יחיאל את תלמידיו, הורה אותם בעל־פה, בלי ספרי־תלמוד, ולא הפסיק אף לרגע לטוות את חוט־ההתגלות, שלא נִתַּק עד־היום.

שספריו היו מתֻרגמים גם צרפתית. עד שמרדכי עומד ומסתכל בווֹלסקי, ראה את כהנא קטן־הקומה קם מִשֻלחן צדדי והולך ונדחף לְעֻמת ווֹלסקי, כאלו לא הרגיש בו כלל. מתוך בִּטול הסתכל ווֹלסקי שעה קלה בכהנא הגוץ. חיוכו חלף מעל פניו הרחבים, ומבטו היה כמבט הארי בשעה שעכבר מופיע פתאֹם בסוגרו. כהנא עבר עליו כעבור על זר. המְסֻבִּים נעשו סקרניים. חכו למוצָא הדבר. מתוך רֹגז התחיל ווֹלסקי לסובב בין השלחנות ויצא מהמרתף כשהוא מגיף את הדלת ברעש. כהנא התעכב על־יד מרדכי.

– הנך הולך?

– בגללך יצא ווֹלסקי מהמרתף!

– בגללי? דעתו נטרפה... בן־אדם זה הִרבָּה לו כסף וכבוד, הנהר היותר מְפֻרסם בכל־השכונה ודבריו מתקבלים על לב הקוראים, ומה איכפת לו, שאינו מוצא חן בעיני?

– זהִ טבעו של אדם.

– יוכל היות, כי זה הוא הקו האנושי היחידי, שאני רואה בו, – אמר כהנא מתוך חיוך. – כלום קראת את מאמרו על־אודות צִפריַאן, שהוא מאשים אותו בבַּירוֹניסמוס, באפיקורסות? לא די שלא חִדש כלום, אלא שהנהו טוחן קמח טחון... אינו יודע, ראש הדרָקוֹנִי שכמותו, כי בַּירוֹן הוא המשורר הפִּיאֶטֵטִי ביותר שחַי בעולם. חפזון זה על־שום־מה?

– השעמום גדול כאן.

– נלך לאיזה מקום, – הציע כהנא.

– אלך הביתה, – השיב מרדכי ולחץ את ידו ותהה, מדוע נוגע המעשה בווֹלסקי לו יותר משהוא נוגע לכהנא.

III

הָעֲנָק וְהַנַּנָּס

בצאת מרדכי מהמרתף, הכריז האורלוגין מעל מגדל בית־הכניסה בקול צלול ועב את השעה הראשונה. הוא חצה ועבר את מגרש די־מַרְשֶׁה, מקום דממה כדממת־לילה בכפר. מסימטה סֶן־קָתֶרִין יצאו והלכו כנגדו איש בשנות־העמידה וריבה צעירה כשהם שלובים זרוע. הגבר אחז את הריבה בזרועותיו, כדרך שאוחזים ילד, ונעלם אתה בפרוזדור אפלולי.

מרדכי הביט אחרי הזוג, הסתכל בַּבַּית הצר ללא־צבע, כאלו היה ספוג גשם ועשן, קרא את המלים האדמדמות – מְלוֹן קוֹט ד׳אוֹר – מעל הפנס המְעֻקל והמְעֻשן, שהיה תלוי במבוא לַפֻּנדק, ותרגמן יהודית: חוף־הזהב.

גושים אפורים הגיחו מהמלונים הצפופים והאפלים, זחלו מבעד סדקי־

מקום; ואנכי, שמואל, בחור־הישיבה, שאכלתי את „יומי" אכילה דלה אצל זקנך הרב, תופס מקום בחברה, ואם אין מתחשבים אתי עוד, מְבטחני, כי יַגִּיעַ יומי...

דברים אלה לא אמר שמואל, ואפשר, שלא הרהר כלל באותו ענין. מוחו הנלהב של מרדכי שזר ורקם אותם, ברור היה לו, כי זה הוא מהלך־מחשבותיו של אדם כשמואל.

ימי־ילדותו צפו ועברו לפניו, כאִלו ישב על ספר־תמונות, הפך בו, ולא־פעם שאל את־עצמו, אם באמת אֵרע לו המאורע. כלום באמת הסיר אביו את לבו ממנו מתוך יאוש, קרע את מכתביו טרם פתָחם? והאֵם? היא שולחת לו גלויה מדי שבוע בשבוע, והיא כתובה באותן מלים ממש: — בני, חֲזור בך ושוב הביתה! בזמן הראשון היה כנדהם, סבר, כי הגלויות תעבֵרנה אותו על דעתו. מתוך קֹצר־רוח היה מחכה לגלויה, ואף־על־פי שפסת־הניָר אָרבה לו כעַין צופיה ממסתרים, המתחקה על כל צעדיו, ירא היה, שהגלויות תחדַלנה לבוא. בכל־שבוע אותה הגלויה ואותו הנוסח: — בני, חֲזור בך ושוב הביתה! אלמלא מכריו, שהיו לוקחים משלו ומבזבזים את כל הונו, היה שב הביתה בחדש השלישי לשבתו בפריז. לא ידע מה יעשה, התבַּיש לגַלות את מצבו למכריו והחליט, שלא טוב הוא מאלפי בני־האדם הנמצאים על חוף סֵינה, המתלבטים במסבאות ובשוָקים. במשך שני ירחים לא ראה אף איש ממכריו, לן על מדרגות, על ספסלים, התפרנס מכל הבא בידו, הכל היה מֻתּר לו, לא שב מפני כל והאמין, כי אין ישֶׁר בחיים. אסור להחמיץ את הרגע. על כל צעד שלך עוקבים אחריך, עינים שוקקות בלי־מספר מצַפּות ללֶקט ולשִׁכחה, שומרות את רגע כשלונך, אז יגיחו ממחבואיהם, ישחקו על משבַּתיך, ואם תתיצב בפניהם, יקומו עליך וימיתוך. שבעי־נצחון יחזרו לחוריהם ולא יפסקו מדרש ישֶׁר.

וכששככה שנאתו לאדם, והוא הרגיש בטעותו, חזר אל השכונה חרישי ושותק, חי עם עצמו ובתוך עצמו. איש לא ידע, איפה היה כל העת ההיא, והתנהגותו המוזרה הביאה לידֵי חשד; ואלמלא כהנא, היו מתרחקים ממנו לגמרי.

מרדכי נזכר, שיושב הוא את רבינוביץ', ורצה להתנצל לפניו. הלה כבר גמר את סעֻדתו, כבש את עיניו קצרות־הראִיה במחברתו מתוך התמדה רבה וכמו בהכרה, שהעולם עומד עליו.

מרדכי לא רצה להפריעו מעבודתו, קם ונגרר לאט מהשלחן ועצר את המלצר:

— כמה יש לך עלי?

בפתח עמד איש גבוה, פרוע־שֵׂער, שֶׂשֵׂיבה זרקה בו, ובלוריתו הזכירה משהו מרַעמת ארי. מהשלחנות אשר סביב הקדימו בשלומו ובקשו שֵׁיֵשב. ידו האחת שלשל לתוך כיס־מכנסיו, ובשנית קפל כסָיה, השהה מבטו מעל לראשי המסֻבים, כאִלו עמד על דוכן והתכונן להגיד דבר־מה, וחנן את המסֻבים בבת־צחוק. זה היה וולְסקִי, המספֵר היותר פּופּולרי שבשכונה,

— ובכן, שמע מִנָה — העיר מרדכי.

— כַּוָנתי, — הוסיף שמואל, — שכל־אחד מהם גדול שבגדולים הוא בעיניו, רוצה להופיע כגבור ובתוך־תוכו תשוקה לו להיות נפוליון, ואולם באמת חיים הם כל־אלה בעולם צר ומצֻמצם, שכל־אחד נִכוֶה מחֻפּתו של חברו, וכֻלם אנשים דלים כל־כך, אוַנטוריסטים פעוטים, בלי כל מעוף רומנטי... נפוליונים בזעיר אנפין... יֵרא־נא — הצביע כלפי המסֻבים — פנים משׁלהבים, חטָמים כחלחלים, נעלים מרֻסקות, מעילים קרועים, כאלו נזדמנת לפֻנדק של גנבים ולא לתוך חברת אמנים ועסקנים צבוריים — — — האויר כאן... — הוא תפס באפו.

מרדכי, שישב נדהם כל אותה שעה, הקשיב לדברי היושב כנגדו הדור בלבושו והרהר בלבו, שאי־אפשר לו לאדם לפשט את צורתו בין־לילה. שמואל החליף רק את בגדיו ונשאר אותו המשכיל שהיה, אלא שלמד „אל דרכי הגוים״ קצת והוא שואף להיות אדם מן הישוב, הנוהג בנמוס, החי את כל אדם בשלום ורודף „תכלית״. אפן דבורו של שמואל, הבא מתוך שבע, הרגיז את מרדכי עד כדי בחילה. הוא שאלו:

— ובמה הוא עסוק פה?

— אנכי? הריני עסוק בַסִפְרִיָה הַמַלכית.

— בתור סַפרן?

— לא. קורא אני כתבי־יד עברים וערבים. השמע את שמו של רֶנַן? קֹדם נסיעתו לפלשתינה זִמֵן לי משרה זו. בן־אדם המתעסק בעבודה שלי יוכל לעלות לגדֻלה, ברם צריכים ללמוד ולעַיֵן הרבה ולא לבַלות ימים ולילות כאן במרתף — המסבאה מוציאה את האדם מעולמו. כן, וכי יעלה דבר זה על הדעת! — הוא הניח את ידו על ברכו של מרדכי. — הזוכר הוא, איך נזדַמַנו בקוֹצק בפעם האחרונה? ור׳ איטשה הריהו משַמש בכתר של רבי, הלא? — הוא קם ונטל את כובעו. — יסלח לי, שעתי אינה פנויה היום... יסור־נא אלי ביום ראשון ונסעד סעֻדת־הצהרים יחדו ואחר־כך נקח כרכרה ונִסע לטַיֵל קצת בחֹרש הַבּוּלוֹני, ניחא? יראה טירתו החדשה של רוטשילד... היבוא? נו, נו, בלי אמתלאות!

הוא הוציא מכיס חזיתו את כרטיס־הַשֵם שלו, הגישו למרדכי ולחץ את ידו בכֹח:

— אַדיו!

נבוך ישב מרדכי על מקומו, הרגיש, כאלו פשטו את בגדיו מעליו על־כרחו והעמידוהו בתוך בני־אדם כשהוא ערֹם. הוא קרע את הכרטיס, בלי התבונן גם בשמו, התרעם על עצמו ששתק: צריך היה, לפחות, לתפוס אותו הַפַרזן בעניבתו ולטנף את מעילו בחתיכת נקניק.

מחשבה נצנצה במוחו, שֶכַּוָנתו של שמואל היתה להראות לו, למרדכי, כי פַּרִיז לא קוֹצק היא, עיר, שֶבָּה אי־כשרון, התרשלות ורקבון נחשבים למעלות. בר־אורין ובר־אבהן — בר־אבהן קֹדם בקוצק. כאן בפריז הנך, מרדכי, אבר מדֻלדל, אבעבועה אחת בזרם גדול, בן־בלי־שם ובן־בלי־

ותשובות" והמלה צַוָּאָה (הדברים היו אמורים בחולה), שנחזרה פעמים אחדות, תרגם: צוֹאָה. ועל בסיס כזה בנה מן־הסתם איזו שיטה מדעית, והמשכילים שלנו מתאבקים בעפר־רגליו וקוראים, כי תורתו צריכה לָמוד. ואפן דבורו בענינים ישראליים הוא כבר־סמכה ממש, והוא משתמש במאמרי חז"ל, שר' בֶּרִיל'י גולדברג מספיק לו. חריף־מוח הוא, מר גולדברג, מְשֻׁלם שאין כמוהו, הלא יודע אתה אותו? פגם אתה מבקש בו? צא ובַקש פגם במַשוֹר. אבי גולדברג היה משַמש פריץ פולני, חוכר היה ובנו מסרסר בכתבי־יד עתיקים, מנגן אותו „מה־יפית" בצרפתית. הַפִּרסומים האלה, רוחם אינה נוחה מתרגומי!

צעיר טרזן נגש אליהם ודרש בשלומו של רבינוביץ'. הפנים היו ידועים למרדכי, אלא שלא יכול להִזָּכר, איפה ראה אותם. כשעמד הצעיר להפרד, עצר בו:

– יסלח לי, האם לא מעיר פלוצק מר?

– הן.

– שמואל?

הזר הצליף מבט על מרדכי מתוך מבוכה – ונִכר היה בו, כי מפקפק הוא, אם להתוַדע אליו או להתנכר. תוך־כדי־רגע העמיד פנים מְפֻתָּעים:

– אַה, בקשי הכרתי אותו – – – אם אינני טועה – – – מרדכי אַלְטֶר, הן? – הוא לחץ את כפו. – זה־כבר הוא בפריז?

– השנה השנית.

– מעַנין, מעַנין, – הוא נגב במטפחת־אף את מלבן הכסא, נשען בו ברגל אחת, דרך ישיבה ארעית, והסיר את כובעו. – אינש באינש פָּגע – – – אלמלא המקרה, לא נזדַמנו אפילו בעוד שנתַים – – – מעַשן הוא?

– לא.

הלה הוציא סיגַרה, הציתה, הסתכל בעין אחת בעשן המתמר ועולה על ראשו, כאלו נתכַּון להעלות בזה את ערכו. הוא ינק מהסיגרה יניקות אחדות ושאל:

– מה מעשהו בפריז? הלומד הוא?

– לא.

– סתם! – חִיֵּך מתוך בִּטול והצביע כלפי המסבים. – הקולות הללו על־שום־מה? הרואה הוא את האיש ההוא הלובש פֶּלֶרִינָה? איך העמיד את־עצמו בפוזה טרַגית? הַמְלֶט ולא אהר!

– המכּרו הוא? – הפסיקו מרדכי.

– וכי צריך אני לדעתו? – השיב וינק מהסיגרה שבפיו אגב עצימת עינו השמאלית. – כל־אחד, שאתה בא עמו כ א ן בדברים, הַמלט הוא! חולמים הם, איך לתקן את העולם, לשַנות את מַפת הארץ, ואינם מרגישים כלל, ההַמלטים הללו, כי הם המבלבלים את המוחות, המביאים אנדרלמוסיה לעולם...

הלה הניע בראשו מתוך הסכמה.

מרדכי מזג שתי כוסות יין אֹדם והגיש אחת לרבינוביץ׳:

— ישתה!

— תודה, אינני שותה.

בינתים התרגלו העינים לערפל, חדרו אותו, כאלו יד נסתרת הסירה קרום מעליהן. ומרדכי הרגיש בפנים משלהבים, חבושים „קונפֶדֶרַטְקוֹת", באשכנזים לבושים כתנות בלתי־מגהצות, כפולות־צוָרון. נשים, שהרכיבו רגל על־גבי רגל, ישבו ועשנו מתוך זהירות יתרה, כאלו יראו להקוֹות. ברונֶטות אוריריות, כבדות־מחלפה ועיניהן קורנות סובבו בין השלחנות כפרפרים, נתרו מבֶּרך לבֶרך, התרפקו על הגברים, והמסבים נהנו מפטפוטן הצלול, שהתגנב לרגעים, כאלו לחש דבר־מה באזניהם בלטיפה.

המלצר הביא לרבינוביץ׳ פנכה מלאה שיורי־נקניקים ולחם בצוע.

מרדכי הסתכל ברבינוביץ׳, ראש־ישיבה זה שעבר, שנהירים לו תלמוד בבלי וירושלמי בעל־פה, מסמך מהפקולטֶט המֶדיציני, העובד על מלון של חמש שפות, ומתרגם מסכת כתֻבות ורוצה לכתוב ספר על־אודות ישו, והשתאה, שהפרוש הזה, המסתפק בפסֹלת של נקניק ובפת חרֵבה ושמֵח לכאורה בחלקו — בן־אדם זה אינו דן שום איש לכף־זכות ורָב את כל העולם.

— כלום יאמין מר רבינוביץ׳, — אמר מרדכי בחתכו את האֻמצה, — שזקוקים לתרגומו הצרפתי של התלמוד?

— לולא האמנתי, כי עבודתי נחוצה, לא הייתי מטפל בה! תמֵהני, כיצד בא לידֵי שאלה משנה כזו? מנהגו של שניאור זַקש, היושב אהל, או של גולדברג הוא נוהג! — ענה רבינוביץ׳ מתוך רֹגז, הדיח את הנקניק במים ובקש מלה הולמת. — סבורים המשכילים שלנו, כי התלמוד היה בעוכרינו, ומבכים את בני־ישראל, שמבלים את מבחר שנותיהם בלמודו, שוטים! אם יצרו היהודים איזו יצירה מקורית, שֶכֻלה ברוח־ישראל — הרי זו יצירת התלמוד! הרשות בידי הגולדברגים לשׂוּת בי, לראות את עבודתי כראות שוא. מי מעכב ביזים? מסתַּגֵר, כי הדבר מכאיבם, כי מרֶרתם מתפקעת! בשעה שהתרגום שלי יֵצא לאור בצרפתית, לא סרסור אחד תקָפח פרנסתו.

— הא כיצד?

— אסביר לו. כשהנהו מעַין בספרֵי רֶנַן, משתאה הוא, כיצד אפשר, שגוי, הבקי בבבלי ובירושלמי, יהיה באוונה שעה שונא־ישראל? יהודי המקום מתנאים בו, רואים ברֶנַן גוי מלֻמד שנשבה לתוכנו, ואני אומר לו, כי צורר־יהודים הוא! ואיך נכרי זה, מטֻמטם־המוח, בא מתוך פלפול, ששפתנו, כַּונתי שפת־עֵבר, לא בת־אבהן היא, ואפילו אם נַשוֶה את סדר־היוחסין שלה לזה של הלשונות הסלַויות, תהיה עברית כהדיוטית שעלתה לגדֻלה, כלשון בַּרְבַּרית. וכי סבר מר, כי רֶנַן יודע עברית? לא מִנֵּה ולא מקצתֵה! הריני עֵד, — הבליט רבינוביץ׳ את חזהו ותפף בו בשני אגרופיו, — בעיני ראיתי, איך תרגם בעזרת מלונים שני דפים מ„שאלות

– לאן הנך הולך? הביתה?
– אסור לתוך ה„מרתף" לטעום מה.
– אפשר שגם אנכי אכנס שמה בעוד שעה לעת־עתה ליל־מנוחה!
– ליל־מנוחה!

ח

בַּמַּרְתֵּף

מרדכי הלך ועבר סימטות אחדות, כמעט שלא הרגיש בבנות־הלילה היפות, שנזקרו ויצאו ממבואות אפלים ועצרו בו. נרגז מרעבונו מִהר וסר למרתף־היין. הוא ישב אל השלחן הריק שנזדמן לו, קרא למלצר, הזמין על־ידו אֻמְצה והצליף מבטו ממקום למקום, כאלו היה פה פנים חדשות. הבל דָבֵק, מגֻבל בעשן, שהיה תלוי באמצע המרתף, כערפל, האפיל את פניהם של המסֻבים, רק העביר צלילים מעֻרבבים של פולנית, אשכנזית וצרפתית, שהמו ובלבלו את המחשבה. לפעמים הֻדלקו בערפל שביבי פפירוסים מכסיפים, שוב כבו ועִבּוּ את העלטה.

ברוּנֶט זקוף, קצר־ראִי, ששפמו גזוז במקצת ועִקרי שערותיו הקשות מסתמרים כשערות של מברשת, ישב אל שלחנו של מרדכי, כבש את עיניו בו, אגב הנחת צרור־ספריו בצדו, ושאל בשלומו באשכנזית:

– מה שלומו, מר אלטר?
– ומה שלומו של פַּן רַבינוביץ'?
– עסוק קמעא – – –
– עדַין עסוק בתרגומו?
– לא מְגַהֵ ולא מקצתֵה – – – המדצינה שלי גוזלת ממני כחצי־יום, ועכשו הריני עסוק בַּמִּלון, ובכן אין לי זמן לתרגם.
– הרי עסוק הוא בתרגום מסכת כתֻבות?

רבּינוֹביץ' הניע בראשו מתוך הסכמה, הוציא מצרור־הספרים שלו מחברת עבה והגישה למרדכי, כשעיניו קצרות־הראִיה ננעצות בו ובפניו הדואגים היה משהו מנער מתמיד ויהיר כאחד, שמבטל את כל המלֻמדים שבעולם.

– הטיוטה שלי גדושה ברשימות וציטַטות... רצוני לכתוב ספר על־אודות ישו...
– ולזה הוא קורא עבודה במקצת? – חִיֵּךְ מרדכי והכתב הַדַּק והעָגֹל הפתיעו.

המלצר נגש אל השלחן כשהאֻמצה בידו ושאל את רבּינוֹביץ' מתוך הסח־הדעת:

– במנהגו, מוּסְיֶה רבּינוֹביץ'?

הקלות מתוך בתי־התפלות, מעל הטירות, מצפצפים והומים כמבקשים מקום־לינה – הנה בא הַפַּסל ופותח להם מקום בַּשַּׁיש המגֻלף והדומם. שם הרעיונות ישֵׁנים במשך של דורות, שוזרים את חלומותיהם, הולכים ונשכחים, אולם קמים שוב לתחיה כשבית־התפלה או הטירה נהרסים ומהחָרָבות מתרקמת על־ידי המשורר אגדת־החרבן – – – אך זו היא דרכה של יצירה!

צִפריאן סח והדברים נשמעו כאגדה. הוא ספר על שוֹפֵּין, על סלוֹבַצקי, על מיצקביץ׳, שעוד אתמול צעדו על־גבי אותן האבנים, ישבו בחדרים קטנים, כחדרו של צִפריאן, ורקמו ושמרו אגדות החֻרבן, אגדות העם הפולני וחרבָּנו – – –

שלהבת הנר רעדה, הלכה ודעכה ואפלולית התחילה שורה בחדר. מרדכי עצם את עיניו, הקשיב לדברי צִפריאן והמלים נהפכו לצלילים, לגְוָנים. הוא ראה את הראש המעֻטר והמחֻנן באותו היֹפי, שאצילי אתּונה היו מַרבים אליו תפלה, הוא ראה את יוליוש סלובַצקי הגמיש, בעל העינים השחורות והמבריקות, בעל אף־הנשר, כשהוא שוכב מת. על־גבי ספה כהה, מְחוּקַת־גְוָנים, הסתמנו הפנים החִורים והשקופים מרֹב לֹבן, שהיה בהם משהו מארץ פולין המעֻנה, ומסביב לעציצי־פרחים, שעמדו על אֶדן החלון הפתוח, צפצפו אגב־כרכור צפרים – – – הוא ראה את „פַּן" אדם מיצקביץ׳ כשהוא יושב בחדרו הקטן והַמְשֻׁק, לבוש מעיל מעוך וממֻרטט, אוחז מַקל וגורף בו את התנור וחותה את הגחלים, המתיזות זיקי־אש. מסביב יושבים תלמידיו והוא מסביר להם את שנים־עשר העִקרים של טוֹבְיַנסקי – – –

— — — — — — — — — — — — — — —

בשעה מאֻחרת בערב נפטרו מרדכי וכהנא מִצִּפריאן. הם הלכו דרך מבואות ריקים למחצה ושתקו. דעתו של מרדכי לא היתה נוחה עליו. הוא הרגיש מתוך דכדוך־הנפש „להאי שופרא דבלי בארעא", הצטער על סְלוֹבַצקי שמת בגלות, באיזה חדר־עליה, על מיצקביץ׳ שֶׁמִּכְרח היה לבַלות ימיו בַּספריה של הָאַרְסֶנַל והיה מפרנס בדֹחק את בני־ביתו... וצִפריאן? צִפריאן נודד מעיר לעיר, מתלבט באפס מִחיה וצל־קורה – – – נביאי־האמת אינם נשמעים בחייהם, העם פונה להם עֹרף – – – ואנו היהודים? כלום איננו משטים בהֶם? איננו מקללים את סַלוַדור קללות נמרצות ושמו מֻחרם מלהזכיר?

רוח קלה נשבה, לטפה והשיבה את הנפש. מעל בית־הכניסה נוֹטְר־דַּם, שראשי מגדליו צִיְרוּ באויר סִילוּאֶטים טסים אחד על חברו, נשמעו צלילי פעמון, רַבֵּי־הד, המזעזעים את האויר ומעלים על הדעת צלצלי האורלוגין העירוני שֶׁבַּמולדת. כהנא מנה את צלילי האורלוגין, וכשפסקו ורק הַדם גלש עוד ברטט מעל־גבי הבתים, אמר בעלמא:

– השעה האחת־עשרה.

שניהם עמדו, הביטו לעֵבר נוטר־דם, הרהרו בצִפריאן ואיזה רגש כֹּבד העיק על הלב. הסתכלו איש בפני רעהו, לחצו איש את יד אחיו, וכשהיו מוכנים, מתוך שתיקה עמומה, לפנות איש לדרכו, שאל כהנא את מרדכי:

היה להם לטרח. ולא רק היהודים. היוָנים לא סבלו אפילו את סוקרַטֶס, פחדו, שהפילוסוף יאפיל על העם, יעלה על הכלל – – –

– ודוקא אנו, – הפסיקו כהנא, – העם שאינו משיחי, לפי־דעתכם, זכִינו את העולם בשלשים וששה משיחים!

תוגה אחזה את צִפריאן, הוא ינק ממקטרתו שבפיו יניקה נמרצת ולא ענה כלום. בחדר עמדה דומיה לא־נעימה. מהקירות הציצו ציורים ותמונות בלתי־נגמרים. על הרצפה היו מגֻבבים ספרים בשורה והיה נראים כנדבך של קיר רעוע. על השלחן הקטן היה מֻנח ספר הברית־החדשה כשהוא פתוח עם ספר־תפלות.

מרדכי לא ראה מימיו בעיני איש תוגה כזו, כתוגתו של צִפריאן. הוא תמה ושאל את־עצמו: מה הוא הדבר, שפגע כל־כך בכבודו? הצטער, שכהנא ירד בעקיפי־שיחה לדבריו של צפריאן, ובעצמו התחיל לרקום את החוט הלאה כדי להתיר את הפקעת: – ולכן, שמע מִנה, אין דעתם של ישראל נוחה מהרעיון המשיחי, כַּונתו, כי הכלל מכריע את היחיד – – – נכון הדבר בעָברים העתיקים. אבל אנחנו, העם המשיחי, רחוקים כבר מהם...

– והוא נגש לצפריאן והתנצל לפניו:

– יסלח לי...

צפריאן חִיֵּךְ חיוך קל, נשא את עיניו הגדולות והתינוקיות כמעט, הבַּישניות, הצליף את מבטו הנה והנה, בקש דבר־מה והתחיל להתחטא:

– רצוני לשים איזו תקרֹבת לפניכם... אין לי כלום בבית... הוא תפס את כובעו

– אבל, פַּניה, – חסם כהנא את הדרך ולקח מידו את כובעו, – טרחה זו למה היא?

שוב שקע צִפריאן בספה ונעץ את מבטו בנר, שהתחיל לדעוך ולהתיז. קולו המלבב, שיחתו המתְבלה במשלים, הנר הדועך, הכל עטה את האויר בערפל וגעגועים על איזה מרחקים, והם לפפו את מרדכי וכל ישותו הקופאה בו. פעמים קשה היה לו לעמוד על מחשבתו של צִפריאן, שהיה מחדד את ממרותיו ובין הֶעָקְצים התפתלה והסתבכה, כפקעת מדְבללה, מלה אֲפִיָנית, רליגיוזית.

– מאמין אני – נשמעו צלילי קולו הנעים – כי הרוח הפולני, האמתי, שרשו והתחלתו בִקְבְרוֹ של שופֵין, שבזכותו יִגָאלו – – – ההקשבתם למנגינת שופֵין? הלך־נפש מְיֻתם בלי אב ובלי אם, שאי־אפשר לתפסו, רכוש כל העם, העלה שופֵין על־ידי צער פנימי למדרגה עולמית, אנושית – – – לא התכַּונתי לזה כלל... מיד... רצוני – רעיונות, שרחוקים מאתנו, מרחפים באיזה עולמים ומֶרחקים, רק הד פרכוסם וחלחולם, הד כנפיהם גולש ומגיע אלינו – זה הוא הקסם שבנגינה. כשהם מתקרבים אלינו יותר, עד שכבר אפשר להכירם כדי מעוף־העין, כקבועים בעצם האפק – הרי בא הַצַּיָר, תופסם בצבעי־הקשת שלו ומַעלם על הבד. וכיון שהם מתחילים להשיק בכנפיהם

קדוש־השם, — היהודי הזה שכח פתאם את כל הנגישות שסבל מהפולנים ומנדב בעין יפה ל„קושצ׳ולים" פמוטים ונברשות־כסף.

צפריאן, שישב כל אותה שעה מסבב ומלפף בעשן מקטרתו וקלסתר־פניו נראה כמו לא מעלמא הדין, המבצבץ ומופיע מבין תימרות העשן, קם פתאם, נגש לכהנא ולפתו:

— הפולני כבר שכח את העולות, נפשו חשקה באחדות... רוצה הוא, שהיהודי יהי לו לרע, לאיש כערכו...

— הרי זה דברי, — הפסיקו כהנא: — עם, שעלה למדרגה גבוהה כזו, ראוי להיות חפשי...

— מאמין אני, — הוסיף צפריאן, — עד שלא יהיו לנביא מעריצים ומקשיבים בעירו ובתוך עמו, אין אמה זו נגאלת. זו היא נקדת־הכבד, שאליה צריך לשאף כל עם ועם, זו תעודתו בחיים וזו כונתו האמתית של „פן" ישו. רק מתוך אהבה לאדם תבוא הגאלה. ברור לי, כי כל־זמן שהיחיד בעצמו אינו נחשב לכלום, קשה למסור את הנפש בעד הכלל, לחיות ולמות בשבילו. הרעיון הזה כלו ברוח־ישראל הוא. הססמה של העם הפולני, שאמת שמה, יותר נעלה. ה„לברום וטו", שנתן להם, הורה אותם, כי בעד יחיד נקי מפשע ערב כל העם...

— חוששני, כי ה„לברום וטו" — העיר מרדכי — היה בעוכריה של פולין, הוא גרם את הריסתה...

— וגם אני מסכים לדברי אלטר, — אמר כהנא, — המדרש בלי מעשים אין בו כלום! הנצרות רחוקה מן החיים, אינה באה אתה במגע. לפשט את חלוקך ולמסרו לאיש ערם שתזדמן אתו בשוק, או המעשה בסטירת־הלחי — הם ג׳סטים יפים ראוים ליחידי־סגלה. ברם, איך מגשימים זאת בחיים? יראני־נא עם אחד בעולם, כונתי עם נוצרי, שתורת ישו חדרה לתוך דמו, נתמזגה בחיי יום־יום שלו? לא ימצא כזה! אמת היא, כי עם ישראל לא הגיע למדרגתו של הלל הזקן. אולם ישר וצדק נעשו שמות נרדפים לכלל ישראל. ואמרות כגון „לא תחסום שור בדישו" אינן פרזות בעלמא, אלא שרשו במהותנו.

כהנא פסע לארך החדר, נגע אגב־הליכה בכל העומד על דרכו והתעכב אצל ציור שלא נגמר עוד. מעל־גבי הבד הציץ ישו צלוב ומראהו כמראה צפריאן. כהנא עמד שעה קלה והעיר:

— לו זכינו את העולם רק בצלב (שאנחנו׳ היהודים איננו מקבלים אותו), גם אז היו הנוצרים צריכים לנהוג בנו יותר כבוד משהם נוהגים עכשו!

— בענין זה טפלתי באחד ממאמרי, — אמר צפריאן ועיניו הקורנות הבקיעו את האפלולית שבחדר. — הראיתי, איך כל עם ועם סולל לו דרך מיחדה, המובילה אותו אל האמנות והיצירה הכללית. דרכו של עם ישראל היתה רפודה לירִיקה ותפלות לאלהים, מכאן בטחון וצפיה — העינים מביטות למרום, תלויות — מרמזות לצלב — — — וכיון שבא משיח, לא יכלו לסבלו, הוא

הוא לחץ את ידו של מרדכי לחיצה נלבבת והסיט לו כסא:

— ישב־נא, פַּנְיֶה אַלְטֶר — — — יהי כבן־בית, בלי קִדות והשתחוָיות. המלה „פַּנְיֶה" מנהג פולני ישן הוא ותו לא. לדידי משמעה — אָח, באמת!

המלים האחדות נסכו על מרדכי געגועי רעננות וחֹם. הוא הרהר בלבו, שכל־זמן שאנשים כצפריאן בעולם, יש להתיחס אל החיים כאל דבר שבקֹדשה.

קירות החדר הקטן היו מקֻשטים בתמונות והעלה על הדעת חדר של מוזֵיאון. בקרן־זוית עמדה ספה מכֻסה במכסה איטַלקי מגֻוָן. לחדר היו רק שלשה קירות. מרדכי הסתכל בזוית החדר, בתקרה הכפופה קצת, ודומה היה לו, כי עוד מעט והמעזיבה והקרשים יפלו על ראשי העומדים.

צפריאן היה מגֻדל־שֵׂער, בעל זקן דק ומְדֻבלל, וחזהו חָשוף מפי כתנתו המקֻפלה ולמטה, ובמראהו היה משהו מהפנים החִורים והמעֻנים של ישו כמו שמצַירים אותו בפֻלחן הכנסיה הסלָוית. הוא פִּנה את שני הכסאות שלו לָאורחים, הניח על השלחן שלפוחית מלאה טַבָּק ובעצמו ישב ושקע בזָוית הספה, לא פסק מלדבר, אגב יניקת מקטרתו במלא נשימתו, ומִלא את החדר בעגולי־עשן.

— ובכן, קורז'ינה נוסע מחר — — — גיחא, הכינותי את המכתב בעדו. ברם, למה עומדים הם? יֵשבו ויספרו, מה נשמע? לפי הידיעות של ה„קוריֶר פּוֹזנַנסקי", המרד עומד להתפרץ בכל יום. המהומות בוַרשה אינן פוסקות, הולכות ומתפשטות, ולבי נִבא לי, כי יארע דבר־מה — — —

— אין לך אסון גדול מזה, פַּניה, — העירו כהנא: — העם [illegible] עוד. ברם, אם יעלה בידינו לעבוד עוד שנה אחת ולגַיס [illegible] החותנו, כמו שעשינו עד־הֵנה, מֻבטחני, כי נבריח את ה„מוֹסְקַל" מפולין, לא נשאיר לו פליט. אירופה עומדת על צדנו. באספותינו נרשמים בכל־יום מתנדבים לעשרות, ולאו דוקא פולנים, נרשמים צרפתים, אשכנזים ואיטלקים — כֻּלם מוכנים להקריב את חייהם בעד פולין מְשֻחררה. ומה דעתכם לקַרל מַרקס? כִּוַנתי לקול־הקורא, שהוציא בלונדון לטובת פולין. הלא אמרתי לו, פַּניֶה צפריאן, כי היהודים לא יהיו מהמפגרים! לחיות יחד יותר מאלף שנים, לנשֹם אותו האויר, לראות איש את פני אחיו בכל־יום — זה בלבד דַיֵהוּ שֶׁיַכֶּה שרשים עמֻקים, עמֻקים יותר מהסמנים החיצונים, המזדקרים לעין, כגון זקן ופנים מגֻלחים. כיון שנודע ליהודים, כי יתנו להם שווי־זכיות, מיד השמיעו את קולם. בית־הדין היהודי בוַרשה היה צריך להיות מהאחרונים, והוא הראשון המשתתף בכל האספות והתהלוכות בפומבי. ובכל מקום שצרה עומדת לפולין, התורה והצלב כרוכים יחד. יתאר־נא לרגע — הזדקף כהנא מרֹב התפעלות — היהודי הדתי, המאמין בכל רטט נשמתו, כי הוא בחיר־היצירה, כי העולם נברא בשבילו ומטרתו בחיים לעבוד ולשַבח את אלהי ישראל לא על־מנת לקבל פרס, הוא המוכן בכל־רגע למות על

– אגוזים, אגוזים, קנו אגוזים!

וכשעָיף מלהכריז על סחורתו, היה גומר בנגון נוגה של ראש־השנה:

– אוי, ו„ניסלעך” לכל עדת – – –

כהנא נתן קולו בצחוק. מרדכי הרגיש במבטו של הרוכל היהודי חִיֵּךְ ולא ידע, מדוע אחזתו תוגה. הוא עצר בכהנא:

– לאן אנו הולכים?

– כן, הנה שכחתי לגמרי, – התעכב כהנא לרגע, – מחר נוסע קורז׳ינה ללִיֶג׳. הוא יארגן שם את הסטודנטים הפולנים ויתן לבו, שישלחו תכף למולדת את הרובים שקנינו. בשעה שאורזים את הרובים צריך אחד משלנו להיות שם. מתאוננים במכתב האחרון, כי מחצית הרובים שנשלחו היו מקֻלקלים. שלחו מהזבּורית. רובים בעלי שפופרות סתומות, בלי חורים, בלי הֶדֶקים, אך כדי לצאת ידי חובה! רצוני לתת לקורז׳ינה מכתב אל הַקַפִּיטַן גודֶבְּסקי, איש מצֻין הוא – – –

– כלום מכירך הוא?

– לא. אני בעצמי איני יודע אותו. הריני הולך בענין זה למר צִפְּרְיַאן. הוא הבטיחני לתת לי מכתב אל הַקַפִּיטַן, הלא רֵעים הם – – –

– כַּונתך אל המשורר?

– כן.

– כלום מן הנמוס הוא, שנלך אליו יחד? הלא איני מכיר אותו?

– אין זה כלום, מרדכי. צִפְּרְיַאן הוא מבני־העליה המועטים, שנזדמנתי אתם בחיי. הוא איש רֶליגיוזי ובעל שֵׂכל עמק, ובודאי ימצא חן בעיניך. הקוץ שבו, שהוא מַרבה דברים ואת כל שיחה הוא מתַבֵּל בממרותיו של ישו. כאן מעונו, – עצר כהנא במרדכי והצביע על בית־אבן צר וגבוה, – בא ונכנס.

מרדכי נחשל אחרי כהנא וכל מה שטפס ועלה על־גבי המדרגות, כבדו רגליו, כאִלו היו יצוקות בדיל. ידע, כי הולך הוא אל איש, ששמו נזכר בחוגים ידועים בנשימה אחת עם שמותיהם של מִיצְקֶביץ׳ וסְלוֹבַצְקִי, והרהר בלבו, כי הוא, מרדכי, לא נשתנה כלל: הלא זה שלש שנים, שנכנס באותה הדרת־הכבוד לבית הרבי מקוֹצק.

כהנא הקיש בדלת. נשמעו פסיעות, נפתחה הדלת וראש פרוע־שֵׂעָר הציץ:

– אה, פַּניָה כהנא – – – בבַקָשה, יכנסו! יסלחו לי, שאני מַקדם את פניכם בחשֵׁכה. הריני מדליק מיד את הנר.

הוא לקח נר מעל אֶדן החלון, הדליקו, נעצו בפמוט של נחשת והעמידו על שלחן קטן, במקום שעמד דיוקנה של האֵם האוֹסְטְרוֹבְּרַמִית הקדושה.

– זה חברי, – הציג כהנא את מרדכי לפני צפריאן, – התוַדעו: מרדכי אַלְטֶר...

כך על היוצאים, לבלתי יטלו עמהם ספרים מהספריה. מרדכי התעכב אצל החלון הפתוח, הציץ לארך מגרש בַסְטִיל, צֹמֶת מבואות וסימטות, המתפרדים משם וחוצים את רחוב ריבולי, כשהם פולטים זרמי־אדם, הנוהרים ושוטפים משני צדי הרחוב. הבתים הצרים, שרידי־עתיקות, מה„פְּלֶצִיל", התכַּוצו, התמזגו באֵפר הערב ונראו כציורים. הבתים הנמוכים והצפופים הזכירו לו את שכונת ה„מקום" שבוַרשה וגעגועי־מולדת לפפו אותו. פתאם הרגיש ביד על שכמו, הזדעזע והחזיר את ראשו.

– הרי תסלח לי, מרדכי, שנתתיך לחכות לי זמן רב כל־כך, – אמר כהנא מתוך קִדה, – הזדמנתי במקרה עם אופיצֶר צרפתי, וִינִי שמו, איש נפלא הוא, הריני אומר לך. הוא לקח על־עצמו לחַנך מאה טירונים, לחזור עמהם על כל תרגילי־הצבא וטכסיסי־המלחמה ובמשך שלשה ירחים יהיו מוכנים לצאת לקרָב. הוא הבטיחני, כי לשעת הצֹרך יהיה כל־אחד מהגדוד ראוי לשַמש בתור פקיד. עצתי, מרדכי, שתֵּרָשם בתור טירון – – –

– צעקה זו על־שום־מהז – הפסיקו מרדכי ופָנה אל הדלת הפתוחה. – הלא ה„קונסֵ׳רז'" חושב, כי מריבים אנחנו. ראֵה, איך הוא מביט אחרינו.

– כלום צועק אני? – חִיֵךְ כהנא, אחז בזרועו של מרדכי, והם יצאו אל הרחוב.

הרחוב רִיבולי הרחב לבש חג. המפסעות הבהיקו משפעת אור והזכירו אולם־מחולות. עששיות־הברק, המבריקות מעל בתי־המסחר, סִנְוְרוּ את העינים, התמתחו לארך הרחוב, כפופות כחצי סגלגל ונראות מרחוק כמחרזות של לבנות. פנסים אדמדמים הבהבו, האירו את הכתבות שעל־גבי חלוני הַקַבָּרֶטים, שהיו מגָרים ומושכים – מבטיחים, שה„שַנְסוֹניטוֹת" שומעות בכל־לשון.

על־גבי המפסעות, סביב לָרֶסְטוֹרַנים, היו מסִבִּים אנשים מתוך הרחבת־הדעת, אכלו, שתו וקראו בעתונים לאור הרחוב. סביב לבתי־מסחר של אבנים טובות, במקום שחלונות־הראוָה, שטופי נגֹהות ולהט, סִנְוְרוּ, תפסו ומשכו את העוברים ושבים, כלתוך מעגל־קסמים, הלכה וגדלה סיעת־הסקרנים. תוך־כדי־רגע היה כל־אחד רואה את־עצמו מכל צדדיו, כאלו נעשה שקוף, הסתכל בַּשִמשה הקעורה והקמורה כאחת, שכמה פנים משתקפים בה, ונעץ את מבטו להנאתו באבנים הטובות, שהבריקו והתיזו טפות של אש. מאוַיים נרדמים התעוררו, הוציאו את ראשיהם הפעוטים, תלו את עיניהם היְרֻקות, והצליפו מבטים כלפי הערֵמות של אבנים טובות. המאוַיים התכַּוצו, התמסמסו, ובאותה שעה עצמה מלאו יראת־כבוד לברק־הזהב, לטפות של אש, שנצנצו בצבעי תכלת, ירֹק ואדֹם, כבו, שוב הבהבו והשתקפו במרגליות הפזורות, כבדמעות צלולות של ילד, ובין שביבי־האש המרַצדים בצבצו קרעי־קשת.

מרדכי וכהנא הלכו ושתקו, נטו לשכונת ה„פְּלֶצִיל" ונתקלו ברוכל, שעמד לפני אסדת־יד מלאה אגוזים. הרוכל לא פסק מקרֹא לעוברים, עמד והכריז בצרפתית:

העולם הזה, עולם של אלפי דורות. החלין שבחיים נעשים לטרח, העולם – לבחילת־נפש, הולכים האנשים ומתאבקים באפר הספריה, מאזיגים לפרכוס של מיליוני מלים, המזכירות, כי הגיע תורן. מלים שנבראו קדם זמנן, נשתקעו בשפל־המדרגה והופכים לא היו להן, ותקון לא יכלו לקבל בחייהן – מתעלות באפן זה לניצוצי־הקדשה שבהן, קמות לתחיה.

המלה, שנתחדשה בפיו של בר־נש, עולה ועומדת לפני הקב"ה. והקב"ה נוטל אותה מלה, נושק לה, עוטר לה שבעים עטרות מגלפות והיא עולה ויושבת על ראשו של הצדיק. משם היא טסה ושטה בשבעים אלף עולמות ועולה לגבי עתיק־יומין. והמלים של עתיק־יומין, מלים של חכמה הן, סתומות ברזים. נוטל עתיק־יומין את המלה, עוטר לה שלש מאות ושבעים אלף עטרות, והמלה נעשית לרקיע. ואתה, בן־אדם, עם תקונן של המלים הנשכחות תעשה שתף לקב"ה במעשה־בראשית.

הגלגלים הכחלים, ששטו לעיניו העצומות של מרדכי, התרחבו, הלכו וגדלו, נעשו ססגוניים, כאלו יד־סתר הזליפה טפות של דם בתכלת מרצדת. רצי־האור נפלו על עפעפי עיניו, הציתו נקדות־אש בלי מספר, דקות כחדי מחטים, הביאו ממגרש בסטיל קריאה נוגה של רוכל־ירקות, שבקעה את דממת הספריה: רנ–דו–לא, רנ–דו–או–לא–א – – –

קריאה זו העלתה על דעתו של מרדכי שם ידוע, והוא הרגיש פתאם בפיקו־די־מירנדולא, שעסק בתורת הקבלה שבבבל. הוא קרב לבוש גלימה שחורה ורחבה, ארך־שער, ותלתליו יורדים ונופלים על כתפיו, הניח את ששים התיזות שלו לרגלי האפיפיור יוליוס והכריז, כי הוא המקבל על־עצמו לשלם את הוצאות־הדרך לכל איש מלמד, שרוצה להתוכח עמו בפומבי. חכמי האפיפיור אינם זזים ממקומותיהם, כאלו נדהמו. מרדכי הבקיע לו דרך, נגש אל „האב הקדוש" והחוה קדה:

– הריני מוכן...

הספרן עבר באותו רגע, השגיח במרדכי כשהוא יושב בעינים עצומות, אחזו בשרוולו, הניעו מתוך אדיבות ובקש סליחה. מרדכי הזדעזע בכל גופו. הנימים, שחברוהו לאיזה עולמים ומרחקים, נתקו וחלפו, והוא הצליף מבט של רגז על הספרן המאבק. קריאת הרוכל, שהלכה וגועה, נשמעה שוב בלוית שברי־קולות נוגים, שגלשו מסימטות רחוקות. היום רד. מרדכי הביט בפני הספרן, שישב על־גבי דוכן באמצע האולם ועיין בעתון, כשהוא מזין במספרים, וכשאיזה ענין מעלה רצון מלפניו, הוא גוזרו מתוך העתון – והרהר בלבו, אם הספרן הקודם, אדם מיצקביץ׳, היה גם הוא מתלבט בין השלחנות כמו־זה ומפריע בני־אדם ממחשבותיהם. הוא הסתכל באימפרטור, נזכר בשירת האודה, שמיצקביץ׳ שר לכבודו בלשונו של הורציוס, ועצבת תקפה אותו. סגר את הספר, השתאה על מכרו, שהבטיח להזדמן עמו בין חמש לשש ולא בא. הוא יצא את האולם. בפרוזדור הארך והאפלולי, עם המדרגות הלוליניות של אבן, ישב ה„קונסירז" וטפל במקטרתו העגלה כסמן־השאלה. הוא חטט בה בחוט של ברזל, והשגיח בין־

1863

רוֹמַן

(ספר שני מהטרילוגיה „ביערות פולין")

חלק ראשון

I

צִפְּרִיַאן

מאת **י. אָפַּאטוֹשוּ**

בַּספריה של הָאַרְסֶנַל, בזמן סעֻדת־הערב, נשארו אנשים מעטים לארך הַשֻׁלחנות הארֻכּים והקודרים. הַסַּפרן, אחוז־שֵׁנה, שגַּון פניו אפור, כאִלו היו מאֻבקים, בעל פסיעות דקות וחשאיות, סִיַּע לעוזרו לאסוף את הספרים מעל השלחנות לתוך עגלת־יד. בעברו נתקל בכתפו של איש בא־בשנים, שנמנם לפני ספר פתוח. הלה פתח את עיניו לרוָחה, חטף את הספר בשתי ידיו וברגש אינסטינקטיבי החל להפטיר בשפתיו – לאות, כי אינו ישן. מנגד ישב צעיר זַלְדְקָן, התנדנד על גבי כסאו, העמידוֹ על שתי כרעיו הקדומַניות, צבט את זְקָנו הרך והדק, הדומה לזקנו של נפּוֹליון קיסר, שדיוקנו היה תלוי על הכיר והסתכל בו מתוך חבה יתרה. דרך החלונות הצרים והפתחים, הנשקפים על מגרש בַּסְטִיל, חדרו רַצֵי־אור וְרֻדים, השתקפו בכתפות־הזהב של הקיסר, נִתְּכו והתמתחוּ על רצפת־האבן, על גביהם המְזהבים של הכְּרָכים הכרסניים, ונפלו על מרדכי, שישב בעינים עצומות ועִיֵּן מתוך דבֵקוּת. הוא שכח לגמרי, כי הנהו בַּספריה של הָאַרְסֶנַל הפַּרִיזִי, כי מסביב יושבים אנשים זרים, המרגישים בהעוָיותיו ומחִיכים. אלפי הספרים, שעמדו לרֹחב הקירות, המציצים מעל המדַפים, לא היו בעיניו דפים בלים, צללים נמוגים. מסביב הלכו וחזרו אנשים מארצות ותקופות שונות, לא פנים הדשות, שעוברות ושבות עליך כעל יריד, מסתכלות ואינן משגיחות בך. הוא הכיר את הקמטים, את החיוך. היו נהירים לו היוחסין של כל אחד ואחד, והוא הרהר בלבו, כי אין לך דבר מעַנין שיעמוד בפני

הוא תעה ונדחק בֵינות ליהודי גליציה, המסתובבים כנופיות כנופיות אצל הבירסה. כבר התריעו על זה בעתונים, כבר אִימו בפוגרומים, הַבּולֶשֶׁת מציקה מכל־צד – והכל ללא־הועיל, אפילו גרַנָטה אלו נפלה והתפוצצה כאן – לא היתה מפַזֶרֶתם!

יש שהאחד מוציא את חברו מתוך אחת הכנופיות והולך עמו שלוב־זרוע ביחידות. הנה יהודי חִוֵר, בלי טפת־דם, שלח את ידו בבהלה אל חזהו – וקשה להבחין, אם מפני שנדמה לו פתאם, כי ארנק־כספו איננו, או שחש שם פשוט דקירה חזקה מחמת אִמוץ־כל־הכחות התמידי ונדודי־הַשֵׁנה בלילות.

בודקו יצא אל ה„קֵי", והסתכל הפעם בשבֹלת הדונוי בסקרנות מיֻחדה. סירת־ההצלה קשורה בשלשלת אל החוף, וחָטמה מהַלך אט, אילך ואילך, בחצי־עִגול. הנהרות, הנהרות היקרים, שמימיהם הולכים בשפי, לא תֹהו נבראו! הרעיון הנורא תקָפו כל־כך, עד שכל האנשים, שנפגשו בדרכו עכשו, נדמו לו כשֵׁטים ומתרחקים ממנו – כאֵלה שנשארו על החוף למי שהפליג בספינה...

– מר בודקו! – בא לקראתו איש לבוש בגדי־צבא ישָׁנים וממֻרטטים. – אני מכיר אותך מגליציה, אבל אתה, וַדאי, שאינך מכירני. שמי לֶדֶר. אתמול שַבתי מן השבי, מִסִבִּיריה שלכם, מקרַסנוֹיַרסק. הייתי שם כארבע שנים. אֱמָר־נא לי, היכן הוא עכשו המורה העברי, בן־אבירם?

בודקו ידע היכן, אבל הוא ענה:

– איני יודע!

אל וילהלם השני, שהוא יחוש לעזרה... והנה הוא בא! כדאי היה לשמוע מקרוב אל אותן צעקות־היאוש הנוראות, בטִבְעָם, על תותחיהם הכבדים וסוסיהם, בִּבִצות הַמַּזוריות, לשמוע ולהתענג, לשמוע ולהתענג. עכשו צועקים אתם!!...

בתערוכה של חנות־ציור נראתה התמונה: מַקֶנְסֶן על סוסו הצחור. בודקו הסתכל בפרצוף־הנמר של הפֶלדמַרְשַל הזקן הזה, הסתכל ארֻכּות, בדחילו ובאהבה...

והבַּטָלה, הבַּטלה המתוקה! אלא שפליטי־גליציה מקלקלים את הלך־הנפש. קשה לראות את בני־המקום תוהים בשאט־נפש על הבריות המשֻ־ הללו, שמתרוצצות כאן, אילך ואילך, כחסילי־בית, שהחרידום מסדקיהם ע ידי כִבּוס ועקירת הרהיטים. בין הַוִינַאיות הזקופות והצוארניות מתַבלטות בנות־ישראל – עקומות־גב ומחֻסרות־צואר.

בערב אחד פגש את הֶליה של מחלבת־בוכהולץ, בטיילה לבדה ברחוב־פרַטר, טיול חשוד. עיניה הערמומיות והיפות, שלשעבר הזהירו כל־כך נראו עכשו כנפגעות אף הן מאבקת־הפודרה שעל פניה החלקים.

– גם פַּן כאן? – קראה מבֻיָשה קצת.

בין יתר עקיפי־שיחה, בתוך רעש־הרחוב, אמר לה:

– היודעת אַת, שאני אהבתיך בחשאי?

– באמת?!

אבל בכל־זאת אמרה לו אחר־כך, בדרך אל ההוטל:

– פַּן מְכרח לשַלם לי...

ככה מתגשמים החלומות!

זה היה ה„הוטל" הראשון לַ„הוטלים" המאֻחרים, בשנות־המלחמה הללו, התאֻניות־קושמריות. זו העליה בצהרים אל הַדיוטות העליונות עם הנערה הזרה, החִורת במגבעות־קש של אשתקד, זו ההתנגשות עם המשרתת. המטות הקודרות והמזוהמות, וילאות־העץ המורָדים, שדרך סדקיהם אתה רואה את החלונות הפתוחים של הבתים מנגד, ובהם נערות טהורות ועליזות. – אָיֹם הדבר, כשאתה שוכח שם אחר־כך את הַמַּנזֶ'טים, והנך מְכרח לשוב ולקחתם.

V

קומיטֶטים ולִשְכות ויושבי־ראש. נוסדה אגֻדת־עזרה מְיֻסדה בשביל יהודי־רוסיה. ה„אליאנס" ופקידה הד"ר יַשצורקא. פעמים צריך לעמוד ולהמתין מאחורי דלת יחד עם איזו אשה דוויה ומסאבה, שאין לה חֹטם... אבל בכל־זאת טוב מלעסוק בהוראה. הצטרך לבריות – ואל תהי מורה!

אבל הנה השלום מתרחש ובא – ולב בודקו נפל עליו. מה יעשה עכשו?! שוב שעורים?!... לא, לא, אל אלה לא ישוב לעולם!

זה־עתה אכל את סעֻדת־הצהרים, סעֻדה מספקת, וכבר הוא חש כפין רעב... כל־כך התחיל מבעית אותו העתיד הקרוב.

III

דַּךְ־שרב הולך בודקו בצהרים אל שעורו העברי שבבית הבנקיר פיליב. עוד בהעיקו על הכפתור האלקטרי, הריהו כבר מוכן ומזֻמן לכל היסורים הנוראים, הנכונים לו כאן, והשפחה הנוצריה, זוסיה, מקדמת את פניו בלגלוג גלוי, כאלו אף־היא בעצה אחת עם בני אדוניה, ששבע תועבות בלבם הקטן.

– יחכה־נא פַּן. עדַין הם אוכלים את סעֻדת־הצהרים.

והוא יושב ומחכה. מחדר־האֹכל מגיע לאזניו קשקוש־קערות, להג מתוך שׂבע, צחוק. עד שהדלת נפתחת, ושני האחים, דשֵׁנים ומֻורידים מעֻצמת־הסעֻדה, יוצאים הלום, כצאת הדֻּבים אל הזירה שבקרקס. בראשונה לומד הקטן, ובהעוָיותיו המשֻׁנות, ההעויות להכעיס, הוא מחַקה את אחיו, האינקויזיטור הגדול, זה שלפי־שעה הוא יושב בקֵרוב־מקום, מלא מזִמות רעות, וקורא בספרו הפולני, כשרגלו האחת רכובה על־גבי חברתה. מַדַם פיליב עוברת לאלכסון החדר, עם נחת־רוח כבושה מבר־בטנה זה ומהתפתחותו הגופנית, ופולטת דרך־תוכחה:

– איז׳יו, הלא אמרתי לך זה־כמה, שלא תחזיק את הרגלים ככה!...

בימים האחרונים רובצת עננה על פניה, ופעם אחת שאלה את בודקו בנעימה של התרפסות:

– היאך סובר פַּן – תצא רוסיה שלכם למלחמה עלינו

– מאד אפשר.

ולא היו ימים מועטים והדוקטורים הצעירים ו„האקדֶמיקאים״ הֻלבשו בגדי־צבא, בגדי־„שדה״ אפורים. שוב מונדיר וכובע! בגדים אלה החזירו להם משהו מ„סטודנטיותם״ ועשום שוב לנערים חביבים... יחס אחר הֻרגש עכשו ביניהם ובין הנערות של רחוב־מיודובה. אחים לאפס־עתיד...

– אימתי תבואו אלי שוב?! – נשמע קול סטֶפקה, זה קול־המתכת, החודר כליות ולב, מהמסדרון של הדיוטה העליונה.

במסע ממֻלא פליטים, שחתר בכבדות אל כרך־הבירה, התנדנד בודקו, והביט אל המֵטרונות הבוכות: „לא טוב, גבירותי הנכבדות, מה? סבורות הייתן, שכך יִמָשך לעולם, לעולם: נשיקות־יד ונדוניה ודוקטורים, נשיקות־יד ונדוניה ודוקטורים?!... הרי לָכֶן!!״

IV

עתוני־הבֹקר בבתי־הקהוה הבהיקו ורשרשו, רעננים וריחניים, ומתוקות היו הידיעות על־דבר תבוסות הרוסים ומִספרי חלליהם העצומים. רחשי־תודה עמֻקים נתמלא הלב אל המפַקדים הגרמנים ואפילו אל הקיסר שלהם. לא לחנם בקש לטַלפן אז, בימי הפרעות בקישינוב, יהודי שיצא מדעתו

בחוץ, בדממת הלילה, נשמע קולו של הַלפרין, „האח הפולני" המפֻרסם, כשהוא גוער בנזיפה ב„שֵגץ" אחד, על שזה מטיל מֵימיו אל קיר בית־הכנסת, העומד אף־הוא כאן.

– אל ה„פיסק" אֶתן לך, בן־זנונים! כלום היה ניחא לך, אִלו עשיתי אני כזאת אל המסגד שלכם?!

השמים מחוירים ונושבת צנה קלה. בדמדומי־השחר הראשונים נראית הַטַבלה על־גבי הבית הַקצוני: „רחוב מיודובה".

II

מהיכן זה אי־החֹפש בתנועות, זו הכבדות בכל, מבלי לעמוד עליה, הכבדות בלא־יודעים? כאלו נולַדת כְפות, ואינך יודע, שאפשר אחרת. זו היא השנאה של אדוני־הארץ, שכובשת את האויר; אֵד־שנאה, שמתוכו מציצים השונאים חַלְקֵי־העור, יצורי־החֵלב...

– ... שונאינו – דבר ציר־הפרלמנט מעל הבימה של „תקות ציון", – הנם, כפי שהעיר בחריפות הנואם הקודם...

הנואם הקודם, הד"ר גֶמליך מקרַקוב, שעדַיִן לא ירד מעל הבימה וישב שם על כסא, בשמעו את הדברים האלה, החליק בידו את קרחתו המבהיקה אחת ושתים.

באולם „תקות־ציון" זה, שחציו לקריאה וחציו לתפלה, בִקר לפעמים המשורר הצעיר יעקב בודְקו וקרא בעתונים, שבאו מרוסיה, ארץ־מולדתו. בקֵרוב־מקום ישב המורה העברי בן־אבירם שנוא־נפשו, זה הַיֶזואיט האדמוני, ודבר בקולו המכֹער, הנחירי, אל איש־שיחו:

– שַד"ל, שַד"ל!..

כשהוא פוזל בתוך־כך בעיניו העוקצות, הַקַנָאיות, אליו, אל בודקו, כלומר: ש ד " ל, ולא אתם, הסופרים של היום, שלא קראתם ולא שניתם!

והעתונים מלאים ענין בֵיליס; פרַנֵיטיס... אֵי בזה, בעירה, באוקרַינה, סחב אכר אֲדם־זקן מעל ככר־הַמִשחק נער יהודי אחד, בערב, עם חשכה, אל תוך גֹרן ושחָטו שם...

– אל תפלת המנחה! – קורא קול במפגיע מן החדר השני. בודקו משליך את העתון ויוצא את הבית בחרי־אף.

במחלבה של בוכהולץ, ששם הוא אוכל פת־ערבית, הוא יושב אל שֻלחנו הקבוע, מנגד לארֻבת הַמִבשל, כדי שיוכל לראות את הֶליה, המבשלת הצעירה והיפה, בהציגה את ספלי הקהוה על־גבי הטס של המלצר. אף היא מביטה אליו אז הבטה הטופה, ונִכר, שהיא יודעת את נפשו... פעמים אין הוא יכול להתאפק והוא קם ונגש אל הארֻבה ומבקש ממנה כוס מים. הֶליה מצִיתת לו בסבר־פנים, והמים הקרים, הקרים ביותר, זולפים אל קרבו – ללא צָמָא כל־שהוא.

ג. שופמן

מלחמה ושלום

I

שוקטת על גורלה האָים, השמור לה בעתיד הקרוב, רבצה בגַיא הקריה הגליצאית בקרבת הגבול הרוסי. הדַנטיסט, המומר הישיש, לַטינר עקר את הַשִנים בלי־רַחם ולִגלג על צעקותיהן של הנערות הרכות והחִורות, ורופא־העינים, הדוקטור ציון, קבע זגוגית אחרי זגוגית ושאל מֵיכַנית:

– עכשו יותר טוב, או קֹדם היה יותר טוב?

מקלותיהם בידיהם ואודי־סיגרות בפיהם, טילו יהודי־הבירסה כנופיות כנופיות והביטו הבטה רחוקה־רחוקה, מלאת בִטול ואפיקורסות. לא רק כלפי ה„קלויז״, שממנו יצאו, אלא כלפי כל דבר בעולם, שאינו בגדר להטיהם. ממון, ממון, ממון!

– ... קֹדם־כל ראיתי, שהוא קַבצן!.. – אומר שם האחד.

גץ־אמונה יש למצֹא אך בעיני ה„סטודנטים״ הקטנים, תלמידי הגימנסיה, הלבושים בגדי־שרד, מונדיר וכובע. באיזו מסירות־נפש לומדים הם עברית־ספרדית ומאמינים במורה העברי האדמוני, בן־אבירם, כבאלהים. אבל תכף ל„מַטורה״, מכיון שנעשו „אקַדֶמיקאים״ ופשטו את המונדיר והכובע – פשטו ויעופו האֹמֶן והתֹם. הנה עומדים הם בחבורה על אם ה„קוֹרסוֹ״, סמוך לבנין־הבַנק הַמְצק, מסֹרג־החלונות, בצהרים, לעת צאת התלמידות הבוגרות והעשירות, כבדות־הנדוניה, מאסכולותיהן השונות, וצוהלים־צוחקים בַבַס הצעיר שלהם, כשידיהם הנתונות בכסיות משֻלבות להם שתי־וערב למטה מטבורם. במקום הגץ האלהי שלשעבר מתלקח בעיניהם ברק מכֹער, ברגע שהם פולטים אלה לאלה בקול נמוך את שם הרחוב הידוע: „מְיוֹדוּבה״...

אל רחוב זה הם נוהרים המונים בשעות־הלילה המאֻחרות. אלה הבטויים וההלצות שלהם שם! שַבְּתַי, טרוט־העינים, מצַמבל בצימבל הישן שלו, ספוג־הזמה, והם יוצאים במחול קטוע עם בנות־ההפקר, שֶמַפתחות־חדריהן בידיהן. הנה הַפילה האחת אגב־רקוד את מפתחה על הרצפה המדֻנגה והחלקלקה, והבחור מרימו והולך ישר אל חדרה – הוא כבר יודע, היכן זה – והיא אחריו.

– חַכּוּ לי קצת, – הוא פונה אל חבריו, – יַא אִידֶה ס׳ זֶ׳ניץ׳!

— על הגאולה... ועל התמורה... לקַיֵם כל דבר... רגלוהי דברי־אינוש אינון ערבין ליה... צבאיות... מי_לי—טַ—ריס—מוס...

מי־שהוא נכנס בשיחה עם הרָץ, שהחזיר את הזקן בבֹּקר מדרכו, אולי צריך היה לרכב אל המושבה הסמוכה, להביא משם את הרופא? והלה ענה:

— מה אתה מדבר!!.. ראשית, מי ימציא לי רשיון לכך? שנית: וכי אינני עיֵף מן העמידה כל היום?.. שלישית: השָלל בלילה הזה מה יהא עליו? „אַי—אֶם—ביזי"...

— ביזי?... בוזי!... — טען הזקן החולה על משכבו — „ועל הרבך תחיה"... הַינוּ הך... „אם־כן למה זה אנכי"? — — —

צעירי החוה עם צעירותיה, אלה שלא עסקו בשלל, התהלכו בסביבות החצר והביטו על האורים הבוקעים מן המחנה הקרוב — כמו בליל התקדש חג.

דבר־מה. החיל ענה דבר־מה. „דו יו לייק די בוצ׳ס? **) — פנה פתאם אחד מהם (נמוך, זריז, עם מכונת־צלום) אל ליזר־נחמן, והוא לא הבין ונענע בראשו לאות הן. היה הדבר, כי איש אינו יודע פשר דבר, כי „אחד אינו יודע מן השני".

אלפי השערות שערו: מה רוצים מהם? מה מחזיקים אותם? כנראה, רוצים לשלוח אותם לירושלים... כאסירים... אולי מפני שהחוה היא על שם נתין גרמני?... אולי איזו מלשינות?...

לפנות ערב הונח להם. בא איזה גנרל גדול באוטומוביל מגמאי־ארץ. שאלו אותו פקידיו דבר־מה בלשונם. ענה הוא מלה אחת—והרשה להם, לבני־החוה, לשוב אל נוָם. סוף־סוף!... ברוך השם!... מין קבלת פנים!... הזקן פסע מאחורי כֻלם, למרות רצונו להיות הראשון, והרגיש, כי כחותיו עזבוהו.

חפצי הגרמנים היו זרועים בכל הדרך בחזירתם.

בתחתית אחת החביות שבחצר מצא הזקן מעט מים נרפשים, עזובים. הוא התנפל עליהם וגמא מהם עד אין־קץ, עוד טרם נכנס הביתה.

בבית ספרה לו אחת השכנות כל אשר קרה פה במשך היום. היו אופיצרים אנגלים רבים והרפו וגדפו, כי היהודים שלחו ידם בבזה וגנבו את כל היין אשר השאירו הגרמנים באהליהם בנוסם. גם חפשו האנגלים במטבח ובמחסן. ולפני שעה באו שלשה הדים ואספו את כל הנשים והילדים החצרה בדרישה להרים את הידים למעלה. אחד מהם נשאר לשמור על הנאספים— שעמדו יותר מרבע שעה כשידיהם למעלה—ושנים עברו את כל הבתים ואקדחים בידיהם. ומה המעשה? גרמני אחד מן השבויים ברח...

— וקרה נס... — ספרה השכנה — הם נכנסו... ואני יושבת פה... ואחד הושיט את אקדחו נגדי ואחד הושיט את אקדחו נגדה... (נגד ההרה) על חטא שלא יצאנו... היא שכבה וצעקה... ואני צעקתי והוריתי על בטנה... והלכו להם...

ליזר־נחמן ישב ושמע. הוא חש, כי אינו יכול לשבת, כי הוא מֻכרח לשכב, כי דבר הדומה ל„טיפוס־הבטן (הוא כבר טעם פעם בחוה את טעם המחלה הזאת) תוקף אותו בכל עז. בראשו הלוהט התחילה „הסתובב בתו הצועקת עם רבקה אמנו, שהבנים התרוצצו בקרבה, ועם רחל אמנו הצדקת, שמתה בדרך ולא זכתה לראות את בנה האחרון הנולד...

— שמחתי על הגאולה... — כאִלו דובבו שפתיו — זכיתי... אבל... השם יודע... אם אזכה... לראות... את הרך הנולד...

בלילה ההוא, השלישי, שכבה היולדת בפנה אחת ואביה בפנה שניה. הוא היה במחנק, אבוד־עשתונות. רק שפתיו מלמלו מתוך חֹם:

**) התאהב את האשכנזים?

— ז... ז... ז... נשמע פתאם זמזום פצצות וברזל מתפוצץ.
— שִׁכבו לארץ!... — פקדו הבקיאים בתכסיסי־מלחמה שבין ההולכים.
— לאן מוליכים אותנו!... — צעקו הנכבדים שבין ההולכים ושכחו את רעבונם.

החיָל ההֹדי העביר אותם את מסלת־הברזל, שהאוירונים האנגלים מצאו משום־מה לנכון לפוצצה ממעלה — ואיש מן ההולכים לא ידע — והביאם עד המחנה הראשי, העמידם תחת הגבעה, צוה עליהם על־ידי הערבי המתֻרגמן לבלי התפזר — והלך לו.

לפני בני־החוה השתרע המחנה, המחנה העצום, הזר. אנגלים היו פה מעט מהרבה. גם כלי־משחית נראו אך זעיר־שם. היה פה ערב רב־רב, גדול־גדול, מאַיִם־מאַיִם, של שחורי־פנים, חשופי־שת, סוסים, מכונות, אהלים, דליי־בד... הכֹּל היה אֲכול חֹרב, אבק, צמאון... והכֹּל היה מוזר, בלי פשר, בלי שחר...

הֻרגש כח טבעי, ענקי, כובש... אבל כֹּח של מה? — לא היה ידוע, לא היה מובן... נאספו אלפים, עשרות אלפים מיערות־הדו... נִתַּן להם בשר־גדיים ונש׳ך, והם הלכו והתפשטו בארץ...

ליזר־נחמן לו חשב כל מחשבות. הוא עמד כמֻכה־שמש ודאג לבתו, אשר השאיר שם ללא־עזרה. לפניו עברו כאן, בתוך הכֹּל, מכריו הגרמנים, כשבויים. הנה גם אותו הלֵיטנַנט הצעיר, שהיה מתפלסף תמיד—בלי חרב, כפוף, עלוב—ושום רגשי־נקם לא התעוררו בו. והן כמה קִוה למחזה כזה! כמה רצה לראות במפלתם של בעלי־ברית התורכים! הן הוא אפילו לא ההין להאמין, כי יזכה לראות את המחזה הזה במו־עיניו!... ועכשו כשזכה — היה כמאֶבֶן.

ההֹדי־הרוכב עדַין לא שב. כעבור חצי־שעה בא תחתיו הֹדי אחר רַגלי ואמר להם באנגלית רצוצה מלה, שמְּפֹרשה היה, כפי הנראה:
— אחרי!

הוא הוביל אותם אל בית השֵׁיך שבכפר הערבי הסמוך. שם היה, כנראה, משכן הפקידות הצבאית החדשה. בני־החוה הלכו אחריו כלם כְּעדר רחלים. לא ההינו לשאל, לא ידעו לשגל דבר, ואף על דעת אחד לא עלה להשתמט. ואולם מן הבית ההוא יצא איזה אופיצר ופקד להחזיר את כל הבאים אל המחנה.

כבר היתה שעה אחר הצהרים, והם עדַין עמדו—בפעם השניה—בתחתית הגבעה. הם הובלו שוב לאהל גדול אחד, משם יצא קול: אַי־אֶם־ביזי! *) — והם הֻחזרו, עברו עליהם אופיצרים ושאלו את החיָל, שעמד לשמור עליהם,

*) עסוק אני!

על שפת־הים—כבר הלכו ריקם, צמאות ושותקות. חדלו לקלל. לבסוף כבר חדלו גם לגשת אל החוה והתנהלו רחוק, רחוק. תמרות־האבק עלו מאֵם־הדרך, מהלך שעה מן החוה.

כשנתרוקנה החצר הופיע רוכב הֹדי אחד וכידונו בראש רובהו, ועל־ידו—ערבי אחד, שאיש לא ידע פה את מוצאו, ושהתרחק והתקרב לרגעים. בתנועות־ידים ובקריאות בשפה לא ידועה, שנתרגמו ונתפרשו ערבית, פקד ההדי: כל הנמצאים בחוה, מלבד הנשים והטף, ילכו אחריו.

— מה־זאת? — שאלו אנשי־החוה איש את רעהו.

— לאן? — העמיקו אחרים.

— ואם תאמר... — התחדדו אחדים בנגון של פלפול.

— מי יוכל לדעת!... — נטו שנים־שלשה ליאוש.

ליזר־נחמן ישב על־יד בתו השוכבת, שמע את סברת אחד השכנים, שבודאי קרואים הם אל המפקד הראשי לקבל ברכה על הכבוש, כי כן דרך האנגלים עם היהודים בכל מקום בואם, והתיעץ בלבו: הלקרוא קדם לשכנה ה„מקבלת״, שתעמיד מים לחמם.. או ׳חכות עוד. אך כשהופיעו ההדי והערבי תחת חלונו עם הרמיזה המפקדת ללכת אחריהם, קם הזקן מיד ויצא. אין לסרב. מלכות אנגליה!... אין תרוצים. „מאַן מוסס!״... — נזכרה לו קריאתו של אותו האונטר־אופיצר, שהלל אותו בבקר על פטריוטיותו.

ההדי רכב בראש. הערבי המקרב שרך את דרכו על חמור, שנמצא לו פתאם. החם להט בעצם תקפו. עברו את האהלים העזובים של המחנה הגרמני. ערבים־פלחים מן המקומות הסמוכים הסתובבו בין האהלים. אחדים מהם היו לבושים כתנות מבריקות בלבנוניותן.

— בפעם הראשונה לימי חייהם! — התלוצצו היהודים.

רבים קנאו. הנה הערבים עטו אל השלל. והיהודים מובלים מי יודע לאן.

— רבותי! עוד זכור נזכור את הגרמנים! — לחש אחד ההולכים פתאם.

ואולם יאושו הקצוני, המקדם והמסכן קצת, לא מצא הד בלבבות. בענג ראו, איך ההדי הרוכב, שבחוה הראה גם אותות־כעס כלפי הבלתי־ממהרים ללכת אחריו, מוציא פפירוסות מנרתיקו ומוכן לחַ׳ק בין המלוים. זה גורל חיל בצבא האנגלי! התורכי מת מרעב, קרוע ובלוי, וההדי הלז, אשר בצבא האנגלי, מחלק פפירוסות ביד רחבה. אמנם, משום מה, מלבד הערבי שעל החמור, לא השתמש איש בטוב־לבו של החיל, למרות מה שרב ההולכים היו רעבים, והפפירוסה עלולה היתה להקל את הענוי.

רָעֵב היה גם ליזר־נחמן הזקן. בבקר־השכם מהר לדרך, למושבה הסמוכה, הוא חשב לסעד על העגלה—ולא הספיק. ובשעה הראשונה לכניסת הכובש לא יכול לאכול מרב התרגשות. ופתאם נקרא..

רץ מן החוה הדבִיקהו בצעקה: לשוב! לשוב כרגע!... הוא נשא עיניו וירא רוכבים באים מן הדרום, מדרומית־מזרחית, וחרבותיהם השלופות נוצצות בשמש. האם בֵּידוּאים אלה?... האם בא הרגע האחרון?... שאל הזקן את עצמו. ואולם הרץ, בן־החוה, אחז ברסן הסוס הרתום לעגלתו, להפכהו אל הדרך אשר בא משם...

— מה אתה עושה?! — נתבלבל ליזר־נחמן לגמרי.

— ר׳ ליזר־נחמן, לחוה!

ומתוך הדוק־שפתים מֻרבה:

— „הדוד יַעַנקיל" באו!

— מה אתה מדַבר!!...

איזה חַיָל תורכִּי, שלא היה ידוע מאין נקרה הנה, התבוכס יחידי בדמו על־יד הדרך, מֻדקר־הרב. הסוס נהפך, הֻכה רבות בשוט, אבל לא יכול לרוץ ככל הדרוש, מִכּבד־המִטען. הפרשים—כארבה לרֹב—הלכו והתקרבו, וכבר אפשר היה להכיר, כי לא בֵּידוּאים הם. הֶהָרה הוּרְדָה מעל העגלה, הורדו, מעל העגלה, הורדו בעזרת הרץ, עוד כּלים שונים, להָקֵל... הסוס השתער... מתוך פחד־הסכנה להמצא בעוד רגעים סְפוּרים בין הפרשים, הושבה הֶהָרה, למרות מחאותיה וצעקותיה, על סוסו השוטף של הרָץ... היתה חתת־אלהים.

מגַגות־החוה החלו לרדת הסקרנִים, שעלו לראות עין בעין את גיסות האנגלים בבואם.

פלוגת־הגרמנים עמדה בסדר במעלה־החצר. כל נִשקה לרגליה. היא מסרה את עצמה לשֶבי.

בחצר־החוה התרוצצו על סוסים אבירים פרשים שוטלַנדים, הדורים, מכֻסי־אבק ועיֵפים עד מות. בדקו כל פִּנה ונתנו פקוּדות. השנוי הגדול פעפע באויר כברד בלתי־נראה.

הזקן הֵשב סֵדר את בתו על מחצלת בביתו העזוב, ובעצמו יצא אל החצר. דמעות היו בעיניו והוא נענע בראשו אל מול אחד הפרשים מן החלוץ בהשתוממות, בהכרת־תודה, באשר...

— למה לא באת קֹדם? — פנה אל הפרש בגרמנית שבורה מֵרֹב חושיו בו — כל־כך הרבה חכינו לך...

הפרש השוטלנדי שאל קוניַק.

דרישת הצבא המנצח הבא היתה: מַיִם! הבריכה התרוקנה כהרף־עין, המכונן עבד בכל כחותיו. אבל מאות ואלפי הדליים היו כטפה לעֻמת הדרוש, ולתושבי־החוה היה הרגש, כאלו יש להאשימם במניעת מים מן האורחים האהובים!

הפלוגות החדשות של הדים, הדים, הדים — לבלי סוף, כחול אשר

אבל יֵדעו באי־כח החוה... הם. הגרמנים, ילכו מן המקום הזה... ועד שיכָּנסו האנגלים יכול לעבור זמן־מה... החוה תשאר בסכנה... יֵדעו באי־כח החוה... והברֵרה בידם; למהר ללכת צפונה, או להִשאר... הוא הזהירם; הוא את חובתו עשה...

באי־הכח שבו אל החוה והודיעו בצהלה מתאפקת ובגילת־רעדה את בשורת ההוֹפטמַן. אשכנזי טפש! האנגלים יהיו פה בעוד זמן־מה, ובכן אולי אתם רוצים לברוח מפניהם צפונה? אשכנזי טפש!

רק ליזר־נחמן לא צחק. הוא לא ידע מה לעשות. לעזוב — איך עוזבים? איך עוזבים את הקומוֹדה הגדולה, העתיקה, להפקר? את לול־העופות אפשר היה למסור לשכן, אבל את הבית הן יצטרך לסגור, אותו ואת כל אשר בו, ו„בין מלכות למלכות" — מי יודע מה יקרה לבית הנתון להפקר? ולאן הולכים עם הבת האלמנה, העומדת ללדת בכל־שעה? אולי ישובו האוירונים ויזרקו פצצות?... אמנם, לא המיתה מפחידה... שתי פעמים לא יחיה האדם... פצצה—תהא פצצה... כבר הכל אחת!.. הכל בידי שמים... אם נגזרה גזרה על נכדו הנער להִלחץ מאוטומוביל גרמני—נלחץ ואין מציל... מלאך־המות מה לו הכא, מה לו התם... אבל בתו האלמנה יְרֵאה... עלולה היא להפיל מִפַּחַד...

הלילה השני עבר בלי אוירונים. גם פלוגת־הגרמנים עוד לא הלכה ואולם בבית ליזר־נחמן לא יָשנו: התכוננו לדרך. לפי־שעה — אל המושבה הסמוכה.

בבֹקר היתה התעוררות מרֻבה בחוה. איש לא הלך לעבודה. התהלכו שמועות משמועות שונות; כל פנים רטטו, צפו לחדשות כי תבאנה. אבל ליזר־נחמן לא שם לב לכל אשר מסביבו. הוא הטעין על עגלתו חפצים על חפצים שונים, ככל אשר יכלה שאת, ובפסגתה, במרום הכרים והכסתות, על־יד המטאטא התקוע מאחור כדגל, השתטחה הבת ההרה.

הנפשות המרֻבות הזרות שבחוה, שאיש לא ידע בימים ההם מאין באו ולאן הן הולכות, הצטפפו כנופיות כנופיות וספרו ספורים על התקפות ונסיגות, השמדות וגרושים, מוביליזַציות ובריחות, רֶקויזיציות ואֶיוַקוּאַציות. הנכבדים התהלכו יחידים, כשקועים במחשבות, וידיהם בכיסי־מכנסיהם, במקום התעודה היקרה של הנתינות הספרדית. להולך כאלו לא הושם לב ביותר, לא לזכות ולא לחובה. רק אונטֶר־אופיצר דברני אחד מן הגרמנים הביע ברמה את התפעלותו מן הפַּטריוטיות של האִכָּר הזקן. השכנים היותר קרובים ברכו את ליזר־נחמן, שלא ירחיק ללכת... שהגאולה תקדימהו... והוא ענה; אמן.

התפלה־דרבה נתקימה. לא הרחיק ליזר־נחמן מכברת־ארץ צפונה, והנה

י. ח. ברנר

הַגְאוּלָה וְהַתְּמוּרָה*)

בלילה עברו אוירונים של ה„אויב" והחריבו את עורקי־החיים של תחנת־הצבא הגרמנית אשר על־יד החַוה.—

ה„אויב"! כמה צפתה לו החוה בסתר, כמעט בגלוי. כמה חרד הלב לקראת בואו, לקראת „גאולתו"!

הגרמנים במקום הזה לא עשו, אמנם, כל רעה. אדרבה, היחוסים היו מצֻינים. הגדולים סחרו אתם, הקטנים התרועעו להם. השפה לא היתה זרה ביותר; המלה המובנה האחת לְלַמד ע׳, כל המשפט יצאה. הם, בעלי־הגאוה, רק דרשו כבוד להם ויראה מפניהם. ובשכר זה הבטיחו הגָנה מפני בעלי־בריתם, מושל הארץ, התורכִּי הפראי (הערבי, בתור מושל, לא בא בחשבון). הבטיחו וגם יש שקִימו.

אך... אך מה להם, לגרמנים, פה, בארץ־ישראל? מי יוכל לשאתם? מי יוכל לשאת את הצבָאיות שלהם? הנה עבר אוטומיביל־המשא שלהם על היתום, נכדו של ליזר־נחמן הזקן, ורטשהו למות... זאת אומרת, לא עבר, אלא שהנער נתלה מאחורי האוטומוביל, והנַהָג לא ידע, או שלא השגיח, וכשחזר לאחור קצת לפני הכנסו אל שער חצר־האוטומובילים, לחצהו אל קיר־האבנים והמיתו... כל החַוה היתה כמרקחה... יתום, והזקן עובר־בטל, והאֵם מלאו ימיה ללדת, ואין מי שידרוש משפט... והחזירים לא באו אפילו אל ה„הלויה"!... רק לשתות יין יודעים הם!...

ולעֻמתם הולך וקרב „הדוד יענקיל" (כנוי של חבה לאנגלים), האוהב, הידיד, הגואל, העשיר... ישועות ונחמות בכל מקום בואו... הנה הוא יבוא, והכל יהיה טוב, הכל ישְנה לטוב... היים אחרים יתחילו...

ההוֹפטמַן קרא אליו את נכבדי החוה — ליזר־נחמן הזקן בתוכם — והודיעם: הוא מחכה לפקודה להִסוג צפונה... היום או מחר... אינו יודע...

---

*) מתוך עזבון המנוח.

והוא לן בכפר אצל ראש הישוב, אחד מבעלי האמונה הישנה, הכרוך אחרי דעותיו ונמוסיו ומַרבה שיחה עם אורחיו. זקֵן בעל־הבית ארֹך ויורד על־פי מדותיו, והוא מגֻלח־זקן. מעולם לא התוַכח בענינֵי־דת. וזאת הפעם לקחה אזנו שמץ ממלכות־שדי בת אלף שנה ומחדוש העולם על־ידי יקיצת המשיח. חיי הדורות הם רק הכנה ליום־פדות. טוב לזה שיטהר מחטאותיו, ואוי לו לזה שֶנִסְפה בעֲוֹנו. אז שמע גם באור להריגת קין את הבל וסבת מֵי המבול להשחית כל בשר. הוא חשב לבוא לפני כהן ולבקש ממנו סליחה על מעשיו. ובבֹקר אחד השכים וישתחו לאלהי־השמש ויהי אור בקרבו ימים רבים וגם חִכּה לאור. —

XXXX

בקעים באו בבית איכנשטין אחרי מותו. הכל כמקום מדרון. להתחלה אין סיום. מרים כנדהמה. אין לה מגמה. — הרעיון לשוב אל בית־אביה יחריד את לבה; לבקש לה שעור בבֵית אחֻזה קרובה לא נועדה. אין לה אדם לפתוח לפניו את לבה. יתומה היא באין מודע ואח ובאין גואל.

היא קוראה בספרי־דת־ומוסר של המְסַפֵּר טולסטוי ועולם חדש נפתח לפניה. אַל־תעלומות יָתור לו נתיבה בתולדה, מחללים אותו בני־אדם שומרי חסדו. סר סורם, משרתים הם את אלילי־ידם, מתמכרים הם לתאוות ולהוללות החברה, משתחוים ליֹפי, שותים לשכרה כל נֹעם וכל חמדה, והארץ לא גן היא, לא רק פרחים בשדה. אל תאכלו את בשרכם. יום אלהים מתנַחל על־ידי בנו. קִרעו חלונות למלכות־השמים, השליכו את הגלילים ואת אשר יצרתם. יהי אדם מכיר בצרת חברו, בוצע עם כל רחוק לו ומך ממנו את הפת, וישכח קִרבת־משפחה ואף תעלולי גֵו. רש הוא כל עשיר. אם תמַלא את בית־האוצר, תמצא רק חתחתים. מְעַוֵר הבֹקר גם מעַוֵר, קרבן עני הוא רק הוא מאכל האֵלים. זכית — זכאי הנך; לא זכית — הנך שֵד וחבר לבעל־משחית. אַשרי מי שכובש לו את דרכו ונושא אבנים ליצירה על שכמו.

לפנות־ערב היה הדבר. מרים עזבה את בית־מלונה וצרור קטן תחת אצילי ידיה. היא הלכה לחצר בית הרופא קוף, המתינה עד שנתפטרו נמושי־החולים, נדחקה אחר־זה לחדר הבִקור, אחרי הניחה את הצרור במבוא. קם הישיש מעמל־יומו ויושט לה את ידו ברגשי חנינה ורַחם. והיא השפילה עיניה ותאמר: „אמתך אני, אהיה לעֵזר לשרת את החולים ואעבדך באמונה". נשקה על מצחה ויאמר: „בתי אַתּ, גדול חסדך עמי". —

תם

היום. היא דִברה עם האיש הזה, זאת יודעת היא ועוד שאֵלה אחת בפיה. מתפלג הדבור ברום האויר. קשקשי־תכלת מזהירים. מתנענע האיש ומפשיל את זרועו. מעילו נסרח על־גבי קרקע. אחד מבני־המות הוא. הוא לא מת ואינו חי. תרדמה נפלה על הנערה ותיקץ מנבכי צער ותמהון.

XXXIX

הַערב־שמש ביום שבתון.

לרופא קוך היתה שעת־מנוחה מעמל השבוע. הוא ישָׂרת את בני־אדם ועומד בין האלהים והטבע. הנה משחית מגבוה מכַלה את אשר נעשה, והנה מעצור בעד הכליון. מִלְוֶה לַמָּות על בני־החיים ואתה עומד בפני התובע. יש רפואה למחלה והקָלה לכאב. מסירים אֶרס מגֵו ומחזקים את הלב; משיבים ילד גוסס לאמו, נותנים מִחיה לרעב. מי שֶׁיָּריב את חברו ויציק לחברו, לאו בר־נש הוא או בליעל הוא. מי שמוסיף הון על הון ואָץ להתעשר, גם אחריו לבַקר. העניים כאברים מדֻלדלים הם והנך רועה בתוך העדר. בין שגי שִׁבטִים אתה גר, בין יהודים ונוצרים, ותחרות נצחית בין עובדי האלהים ובין עובדי בנו. זה חי וקַים ונודד עִם עַמו; וזה נצלב ומת וחי ועלה למרום וחזותו בארץ.

זכרונות־קדומים עולים בלבו של קוך. בין רְכסי הרי־קַוְקז עבר עם סוסו בבֹקר, והוא אז כבן־שלשים, וישא את עיניו והנה עיט אחד שט ברקיע וכנפיו המֻזהבות פרושות, זנבו הארֹך מתנועע למעלה. התרומם גם הוא ויאמר: מי יתן לי אבר ואעוף. נתקל הסוס באבן ונפצעה רגלו. וירד לחבשו. והנה חזיר־יער חותר לקראתו ומפיהו יַז קצף. ויור בקנה־רובה וימיתהו ויקוב חור בבטנו ויצא הפרשדונה. וירד העיט ממעל, התחיל לחטט בפגר ולנקר עיניו. פתאם נאלם הסוס, נצב כמו־אבן ולא יכול להניעו ממקומו, התקדרו שמים בעבים ותרדמה נפלה עליו. ויישן שלשה ימים ושלשה לילות. בהקיצו משנתו תם כל החזון. הוא שוכב נְעיף ויָגע במטה. נערה גדולה יפת־מראה עומדת על־ידו ומושיטה לו מים חמים בצלוחית. ויחשבה לבתו — והיא בת אכר מאותו כפר ובת־זוגו היתה. והוא לא לחצה ללבבו; כי־אם עמד לפנות־ערב וילך משם ולא יסף לראותה...

לב קוך התקדר בקרבו. הוא אינו מבקש נתיבה עוד ועֵרירי הוא. הוא רפא אנשים למאות ולאלפים וימצא את מלאכותו בעולם והוא גלגל במכונה. אין הבדל בין ימין לבין שמאל, אבל יש דברים מְנחים בנרתיק ויש דברים עֲרֻמים. מבקשים אנו מוצָא לנשמה וכסוי לגוף. החוֹר בעולם הולך ומתרחב ויש שהוא נסתם. בדידות־הַלֵיל באין אדם ובאפס הדבור לנכנס הוא על קשה.

שוב זכרון עולה בלבו.

הוא בדרכו מארצות־הגבול לרוסיה הגבירה. עולם נסגר ועולם נפתח

מאין־הפוגות וקול הבכי הוא קול נִחר. לו בא אל חוף נהר, כי־אז השליך עצמו אל המים; לו היה לו חבל, כי־אז תלה עצמו על העץ; לו מצא סם־מָוֶת בדרך, כי־אז בלעו מיד. פַּתחו חרצֻבות הנפש. הָשיבו את הצר והמצוק למקורם. הריקות לא תִמָלא.

בעבור בטלון דרך כפר אחד, תפשהו שוטר אחד, ויען כי לא היתה לו תעודה, הושם בסוגר. הוא גם מֵאן להגיד את שמו ויובילו אותו אסור בנחֻשתים עם שני אכרים, שהרשיעו לעשות, לבית־הפקֻדות שבעיר בַּלטה, שם השליכו אותו לבית־הכלא, והוא קבל עליו את הדין ונשא את עֲונו. התפורר אצלו הרצון לחיות ולהחזיק מעמד. יבוא השטן ויעַור את עיני כל ויחריב כל חלקת אדמה; לא תוציא הארץ דשא ועשב; לא [illegible]ע שור קונהו. תבוש, החַמה ולא תזרח עוד.

רק [illegible]סתר הליל, כשכל הענושים והאובדים בבית־הסֹהר הוזים שוכבים איש איש על הקרקע ועלו עליהם הכִּנים והפרעושים וינקו מבשרם הדל, וינעם הדם המצוץ לחִכם – אז יתחכך גם המורה בראשו ובבשרו ועיניו רואות באפל את אשר לא יראה בן־אדם בהקיץ. יש פִּנה בנפש הנפתחת רק לאובד; וכי תִפָּתח, אז נרד עמקים, נשקע תהומות ונראה שם את תנין העולם זוחל על גחונו והוא מתעקם בכל פעם ומעורר זוָעה. אז תתהפך גם הכרת אנוש על צדה. אֶפס הַמֵץ. בני אליל־נדח אנו.

XXXVIII

יָרח שלם התהפכה מרים על משכבה, כי חלתה. ויתנו את מטתה בחדר בו חודר השמש בכל בֹקר ורָוַח לה. מביאים לה מרק חם, גם חָלב רותח. מדי פעם בפעם יבוא גם הרופא קוֹך לבַקרה, ממַשש את דפקה וגם מדבר על לבה. ובלכתו – רֵיק החדר; תועה היא בישימון העולם, אין אֹמֶר ואין הֶגה. מי היה זה, שדחה אותה אל המים? מי הוציאה? ומי־זה ירַפא אותה? דודה השגיח עליה ויהי לה למָגן ולמחסה, ועתה נדד גם הוא למרחוק. אם תקרא עתה אותו, לא יבוא מן החדר השני ולא יתקרב אליה. את דבר־המות לא תבין. נפש יושבת בנפש, נרכבת נפש בנפש; מי־זה יֵדע ראשית ואחרית? מי־זה האומר לאדם קום ומי האומר לו שְכַב? הן הנערה המכֻסה לבנים ועיניה המפיקות תֹם וחנינה מפַלס לו נתיב ללב קוֹך, כי בא לבַקרה אחרי הצהרים; והוא גם־הוא, כי אחז בידה, נָגע גם בקצֵה נפשה. חידת הנֹער והַשֵיבה היא גם דבר השירה. אנו פותחים דלתות בקיר ואנו סוגרים פתחים; חלון לחדר ועל החלון פרוש וילון. ממַלֶלת הרוח ומשתתקת. עוזב אלהים את מעונו, משתטח על־פני המציאות והוא אינו נראה גם לקרוב גם לרחוק.

בקצה החדר התראה איש־מדה לבוש מעיל לבן ועיניו סגורות. צל מסביבו והוא בעצמו כצל. ירֵאה מרים להרים את ראשה ומפחדת מפני חזון

מרים לבית־מלונה ודומיה ביניהם, אין דובר דבר. הם באו על הגשר המוביל לבית־הרֵחים. הערב מקיף את העולם. והנה מעדו רגלי הנערה ותפול המימה. והוא, שיש אומרים כי גם דחף אותה, לא מִהר אחריה להצילה, כי־אם נשמט וכמו ברח לנפשו; והוא לא מוג־לב היה מעולם. מה היה לו?

ותצעק מרים. מהרו העובדים בבית־הרחים, משוה מן המים, והיא התעלפה מפחד, בגדיה רטבו, וישאוה הביתה. כשמוע יחיאל מרחוק את אשר קרה, אחזהו השבץ ולא קם עוד לתחיה ותהי תאניה ואניה בבית.

ממחרת־היום הובל לקברות ברב עם. נסתם הגולל על איש נודע־בקהל, שגם לא הניח כמותו. נתרוקן הבית בו שָכנה נשמה דובבת. נשארו היושבים בו שוב יתומים ועזובים.

XXXVII

שלשה ימים ושלשה לילות רץ בטלון במשעולים ובדרכים, גם חצה שדות־חטים, לן ביער עבֹת, לא אכל ולא שתה. בצקו רגליו, שערות ראשו מלאו אבק, ועיניו היו אדֻמות מעֹצר רעה ויגון. נתפרקה הנשמה, הלב מתקוטט עם הרוח, והעולם מחוץ נקרע לגזרים. איה זאבי־ערבות? איה הכפירים לאכלו חי? אבל לו אין עצם ואין בשר.

מה קרה? מה עשה? הוא רץ והכל רודף אחריו. הוא פונה לימין ומתנגף, לשמאל ונדחה. מבני קַין הוא. הוא קרא שוב את ראשית הביבליה וספרי־המלכים רוסית. נפתחות דלתות הספר וקול אומר: רצחת ולא ירשת, ארורה האדמה בעבורך, ארורים מימי הנחל. ארורים הם בני־החיים ובני־המות.

התקדרו שמים בעבים. זחל בטלון לתוך מערה חצובה בהר־אבן, שנעזבה זה ימים רבים משומר. נשתטח על חציר יבש ויצא דם מחטמו, יצא ונזל בלי־הרף. והוא לא קנח במטפחת, לא עצר בו ויאמר: תצא רוחי ואשאר מֻנח כפגר מובס. הוא התהפך על מקומו וכָבש פניו בחציר. חשכו כל אפסי תבל. תרדמה כבדה נפלה עליו ויישן בתוך קלח־הדם שעות רבות. אבנים מתגלגלות ממעלה למטה, בכל־פעם יַבְהִיא ברק ומאיר לרגע את החשך ונבלע גם הוא בערפלי־נצח.

הוא קם בבֹקר השכם, שערות ראשו היו פרועות. העולם יכסה פנים, נבוך הוא לא כתמול שלשום. בטלון הולך שְפי במעיל צר; עיניו מֻשפלות למטה, אין קורא לו, רובצת השתיקה בכל־עֵבר. אבל איזה דבר מנסר בנפשו, מחנק בגרונו; הוא רועד בכל גופו. לפתע־פתאם החל לבכות ובכי עז התפרץ ממנו. מתפתל הלב, צועקת הנשמה הדלה והמדֻכאה; ואין עונה, אין מאזין, אין גם תהום נפתח לבלוע את בן־האדם תולעה. נתרוקנה תבל מאלהיה. אין מטרה ותכלית עוד; אין תקוה ואין תוחלת. יורדות הדמעות

העולם לכל־עֵבר, והוא יחיד והיא יחידה והנה תהום ואין גשר.
לא! הוא לא ירף ממנה. או ישובו שניהם העירה יחד או לא ישובו. מרים מבקשת ממנו, שילַוה אותה לבית קרובה, למען לא תאַחֵר לבוא. ובלבבו צעקה והיא איננה שומעת. „מרים, – הוא קורא בהתרגשות, – אַל־נא תניחיני לבדי, ועל־כן באתי הלום לראותך ולפתוח המית־נפשי לפניך. נשַלב את חיינו יחד או נפוצץ את חיינו. אין מפלט בעולם בלעדיך, וגם את תחרבי, תחרבי, תחרבי".

XXXVI

מרים לא ענתה לו דבר. היא חרדה בכל גֵוה, וכל דבור שיצא מפיו היה לה עתה כמו מהלֻמות. בידה אין תשועה גם לו ולה. מה יחפוץ ממנה? הוא ארב לה הרחק מן הבית, שם מצאה מפלט; ולה רק בַקשה אחת: „הניחני, רב הדבר ממני". היא צועדת לאטה; והוא הולך לצדה. הוא מִהר להתקרב אליה ולגַלות לה את לבו. עליו היה להמתין עוד ירחים ושבועות, עדי ימצא קן בלבבה ועד אשר תבין לרוחו. הוא חפץ לבקש סליחה ממנה; תשכח את אשר דִבֵר הפעם באזניה וִיהי הכל כלא־היה. הוא ישוב לשיח עמה בדברי־מדע ובהנהגת־החברה אחרי השעור עם תלמידו ויוסיף להנות מחֶנה ולשאת חזיונה בנפשו. ימים ושנים היה עושה כך, עד זִקנה ושֵיבה – ולנערה סמל־עולמים. מי דחף אותו לכאן? מי לקח אותו בציצית־ראשו והביאהו לים סוער? מי פָרץ בראשונה גדרו של העולם? מתמוגג הלב, משתערת הנפש ומתהוללים כל האברים ומשתגעים כל האברים. הוא לא יתן אותה לחזור. הוא ישליך אותה בצעדם על הגשר המימה ויקפוץ אחריה. קרים חבלי־מות, שממון נורא בבדידות. אין חֵרות עוד, כי־אם הכרח, הכרח וכליון.

„לֵך מאתי, – התחננה אליו מרים, כי נבהלה שִבעתים. – הניחני לבדי ואשוב". אבל המורה המתרגש יחצה בידו את הדרך לפניה. הוא מתנחם על כל אשר עשה ודִבר. מאֻשר היה, לו היה נשאר בחדרו ולא נפגש עם משאת־נפשו בשעה זו ולא פתח לפניה את לבבו. אבל הוא הן עשה מה־שעשה ואין חנינה גם לו. הוא אבד כל מה שהיה לו, רגליו מעדו ואין מֵקים אותו. מאֻשר היה, לו תהומות יכסוהו והכל יחרב ויחשך. הוא עומד רגע אובד־עצות מבלי־נוע. הוא מבקש להוציא עוד מלה אחת מפיו, ולשונו אין אתו.

הוא אבד את דעתו על־יד נערה נעימה לפנות־ערב ואור גֵו שָם בו שַמות, והוא הולך קודר ושחוח בלַחץ־הנפש מאין כמוהו. שִניו נשרו וקולו נשתנה. בעלת־ביתו, שאֶצלָה יגור זה כשנה ומחצה, לא הכירתו וקראה לקראתו: „הוי אַל ובנו".

בטלון לא נשתגע, אבל בנפש נתונה כמו במלקחַים הלך וישב עם

וגם שכיר־יום לא יבוא על שכרו. היא כבר שמעה את השמות לַסַל ופרודון, גם על־דבר ס"ט־סימון קראה בספר ועל־דבר רוסו. הכפירה בערך התרבות כֻּלה נוראה בעיניה; – ולאידך גיסא, מבינה היא את ערך הטבע. חיי בני־האכרים הלא עולים על חיי העירונים. הרי תֹּם ופשטות והרי מעשי ידי־אדם.

לא! היא לא תפשט עֶדיה מעליה, היא לא תשליך חשבון ודעת אחרי גֵוה ולא תכפור בהכרה ובהתבוננות. היא גמרה אֹמר להתוַכּח עם בַטלון ולהכריחו, שיגַלה לה את הסוד האחרון ויחשׂף לפניה את צפונות־עולם. מה שאין לאֵל ידה היא – יש בכֹחו להראות לה. דבוריו הלא ברורים הם; אולם כשנפרד ממנה ותהפוך בהם – אינם ברורים עוד...

פעם אחז בידה, בשיחתו עמה, ותרעד והיא לא ידעה מה לה. הוא מברר לה נתיבות־עולם והוא מבקש ממנה גם קִרבת נפשה. כדברים האלה גם קראה בספורים והנה עומד איש לפניך ומראהו לא נעים ולשונו אתו.

בערב ההוא יצאה לטַיֵל הרחק מבית־הרֵחים וחִפְּשָׂה בנפשה ובִרוּחה פתרון לכל־אלה. היא ישבה על עץ כרות לנוח והביטה לראשי מנעליה.

XXXV

מרים הרימה את ראשה והנה בטלון עומד לפניה. התחלחלה הנערה ותקם והוא הושיט לה את ידו ולא גרע עיניו ממנה. בידה החיים והמות עתה והוא גֹרש מעולם עובר ומבקש הוא חנינה וחסד. ממזרח וממערב, מצפון ומים ארחות עקלקלות וצורי־מכשול ואוי לו לבר־נש כי יאכל את נפשו מרעב ומיגון, ולפניך שושנת־עדן, נשמה דובבת בגוִיַת בת־אֵלים. חי האלהים, כי אין כנערה זו במלֹא העולם, והיא עתה במִסבך וברשותך.

היא הולכת בחברתו בלי־חפץ והוא שופך שיחו לפניה, לה פלל כל הימים והיא חלום נפשו ורוחו. הוא יְסַדֵר לו חייו מחָדש, לו דרכים ונתיבות במדע. הוא ישתַלם בשפת־קדם ובידיעת החברה והנפש; הוא ילך לחוץ־לארץ, אם תלך עמו, ושם אויר רחב, חֹפש והשכל. חֵטא גדול יהיה, אם תדחה אותו ותמאן להיות חברתו בחיים. הוא מדַבֵר בלי־הרף ורוחו הומה. הוא משַלב זרועו בזרוע העלמה הנפחדה, והיא מבקשת ממנו, כי יַנח לה. עוד רגע והוא יפול על צוארה ויהדק פיו לפיה, אבל איזה דבר עוצר אותו מֵעשות זאת. – לו הרגש, כי תועה הוא, כי הקדים להִוָלד דור אחד או כי אֵחר לבוא. הוא אוחז בשתי ידיה ומבקש לחדור אל נפשה. הוא מבקש ומתחנן אליה בכל שטף־הדבור ועז־הרוח והיא שותקת ואינה עונה דבר. דומיה מסביב. לו היה סכין בידו, כי־אז היה קורע את לבו. אם יקום עליה ויחנוק אותה, מי יתבע את דמה מידו? מתפשט

אות אחת. והנה קול קורא לך, גם לך. שַׁעַל ממך מישור אין־סוף, נמלטת מן התהום.

נפגש בטלון עם מרים פעם אחרי פעם בבואו אל השעור ובלכתו מהבית. הוא דבר עמה, שָׂח עמה. היא שואלת והוא משיב. הוא שואל והיא אינה משיבה. בעיני־תמהון היא מסתכלת באיש המשכיל, שלו נצפנו דרכים ויודע לברר דעות. דברי מחשבה שהנך שואב מעלֵי ספר אינם מכריעים כאלה היוצאים מהפה. והמורה הזה מביע כל דבר על אפניו. הוא מתחיל לבאר מן הצד, מעלה במזלגו עיון פרטי או איזה מאורע תולדתי, ותכף יתחיל לכַיֵּל לו שיטה ומעמיד יסודות. אנית־שיט שלו לא תתהפך בכל פעם. בלכתו עוד תחשב על־אודותיו.

מתרומם הלב ומשתאה הלב. אין חֵקר לבני־אדם ואין תִּכלה לאשר להם ולאשר לא־להם. מאיר העולם ומתקרב, הברכה לא ממך, כי־אם מאחר היא באה. איסַק בטלון אוהב את מרים. זה ברור לו והוא גם מאמין בזה. נפשו מתרגשת מֵרום חִנה ולעתים מרגיש גם איזה דֹחק. היא ראויה לו, היא נוצרה בעדו; והוא מחַבֵּב רפרוף עיניה, מחַבב את סמל פניה ותנועותיה; כל קֶמֶט בבגדיה הוא לו הֵד שירי. כי תצעד ברגליה גם האדמה חיה. והוא אינו שלה, אינו יכול להיות שלה. לה שיח ושיג עמו. הוא בחונירד. הוא איש־דעות, אבל מֶרחק ביניהם. לו יבוא וישתטח לפניה, אז לא תחפוץ בו; ולו ירחיק נדוד ולא תוסיף לראותו, גם אז שממון מסביבה.

אתם לא תדעו נפש נערה. ובטלון ידע, ידע עד לשכרון־נפש ועד לדכאון־נפש.

XXXIV

אי־מנוחה, שלא ידעה עוד כמוה, אָחזה את מרים. היא רואה נתיב לתעלומות החיים ועוד הכל סגור בה. הנה הכל נארג לפניה ושוב מתהלך. לבה נמשך אחרי שיחות המורה ואחרי דברי מחקריו; אבל היא חוזרת בכל פעם אחור, יִרְאה היא מפניו והולכת לקראתו או מְמתנת לו. כוכבים בעולם, חלונות לתבל ופֶה לאדם ואזן לַשֵּׁני להקשיב לו. אוחז לב בלב ונשמט הלב או הולך ונסגר. קָשור ופָרוד בַּכֹּל. הרי שבטים ועמים, מחנות וחברות, משפחות ובתים והרי בדידות. הולך היום ויורד ונבלע בַּלַּיִל, והליל גם הוא נשמט מפני הבֹקר. אין קבע בעולם, כי־אם חִלוף.

לשוא תתיגע מרים להרכִּין נפשה לנפש המורה, להיות לו לחבֵרה גם היא. מה לה בעולם ומי לה? זכרון הוריה כמעט נִתק ממנה וגם בבית קרובה בחונירד לא תשב לנצח. איך תמצא את לחמה? ואיזו מטרה תציב לה בחלד? כבר לקחה אזנה שמץ משאלת־הרכוש־והעבודה ומדברי הכלכלה והחֵרות. מושלים עריצים להרע לבני־אדם אחרים. גובר העשיר על העני

שיש גבול גם להתפתחות. פעם הולך השכל הלך ושטף ופעם הוא חוזר על צירו כגלגל. האם חקי הנפש הם כחקי הטבע או פנים שונים להם? כמדמה לו, שיש חוטים נמשכים מקדרת המוח לפתחי הלב, בן־אדם הוא חי ומרגיש וגם לשאר בעלי־חיים יש הרגשות ונטיות. מכיר שור אבוסו, כלב את אדוניו. החתול הוא חית־טרף, והוא גם ידע חבה לבית בו ישכון.

הנך קורא בספר ואותו כתב בן־אדם, והוא יורך וילמדך בינה. אתה סוגרו ופותחו ואתה שואב רעיון אחר רעיון; זה נשכח ממך ואת זה תזכור. לוחץ אתה את יד חברך ואתה טפל לו. בטלון אינו מאמין באדם, אבל מאמין הוא ברך אשה. זו מציאות אחרת. אשרי מי שמצא קשר האהבה, ואוי לו למי שישאר ערירי בחיים. הוא יעלה על. חי האלהים, שבידו לרכש לו השכלה גבוהה. הוא צריך רק עזר ותמיכה בנפש, שנים שהם אחד לא מספר זוגי הם. הוא לא ינוח ולא ישקוט, עדי ישיג מטרתו. חונירד וכל המונה בכף האחת והוא מושך בכף השנית. — —

ישב בטלון בחדרו הקטן לעת־ערב, הסתכל ברחוב הריק ולבו עליו כאבן. הוא קם מעל הספסל, סגר את הספר הפתוח על השלחן, שוה את המכסה והתחיל מונה את ימי החדש. בדידות נוראה אחזתו. הוא אמר לשום כובעו על ראשו ולצאת החוצה, ולא היה לו העז להניע את גוו. הוא שכח את אשר לפניו ואת אשר לאחריו. נתפלגה נשמתו; ולו הרגש כמו אוחז הוא דבר בידו, כמו יונה הומיה ממעל לתקרה וכאלו בנו עליו מצודה. לו עצי־גפרית באמתחתו, והוא יודע, כי אם יצית את האחד, יהיה אור ויבוא גם שביב־תקוה בקרבו; אבל גם זאת הוא יודע, שמאש יצא דם וזה מוסיף כויה על כויה.

פתאם באה רוח בו, התחיל לסובב את השלחן וגם להכות בידו על השלחן; רקדה צלוחית של מים שעמדה עליו, רקד גם הבקבוק.

XXXIII

בטלון השיג זאת מאויי־לבו. הוא החל להורות את גדליהו נכד איכנשטין שפת רוסיה, וכה צעד על מפתן הבית, שם אור מסתתר וזורח. העולם הוא חציו מעטף וחציו ערם. הנך שואב בכלי מים חיים מן הבאר והנך מחזיר פניך לאחור והנה מדבר־שממה. החזקת בזרועותיך משאת־נפשך ונלחץ חזה לחזה ומדבק לב ללב — ולפתע־פתאם והנה אתה גדם, גדם אתה, ומימין ומשמאל, ממעל ומתחת רק ריקות באויר. סלק אלהים את שכינתו מן הטבע ולפתע־פתאם והנה שוב אור מאיר. אור יוצא מבין חרכי העולם ונאחז בך ומתחולל בנשמתך ומרעיש את נשמתך. הולך אתה בצדי דרכים, דממה מסביב, שותקים השמים, שותקת הארץ; וכי יפתח תהום לרגליך, תפול ותרד שחת, ואין מי זוכר אותך, אין מי שואל לשמך ואף אין יודע שנמחית משדה־החיים, וכי ממספר אלפי־רבבה נלקחה

מחפשו ואתה מוצאו ושוב הנך נשמט מן הדרך. עני חשוב כמת והֶעָשיר ירבה דאגה, צדיק נעכר ורשע ישגא. לוּ היה יחיאל שליח־צבור, כי־אז היה מתפלל בקול רם והיה מתחטא לפני המקום והיה צועק ובוכה לפני אֵל־תעלומות.

הוא בא אל חדר־האכל, שהוא גם מקום־משכב למרים, להעמיד נֵר על השלחן וַיַּרא אותה יושבת עגומה, חוט מְשזר משי מְקַשֵׁר את שערותיה, פניה כירֵח. נרעש מהודה צָעד בפיק־ברכים, הוא ככהן שנכנס להיכל והנה לַכּרוב שעל פני הכפרת סמל נערה... מעולם לא היה יחיאל סוחר ולא עָבד את הממון ולא התעמל בחיים ולא בִקש גם קרבת אלהיו. יוצאת מהנשמה הגלויה נשמה אחרת, ובה נפש ובנפש רוח; והיא פותחת את הלב, פותחת את כל החושים וגם מערבבת את החושים.

מבלי דַבֵּר דָבר נסוג אחור, כי התחלחל...

XXXII

שלשה ימי־גשמים היו לעיר חונירד, אשר כמוהם לא ראתה מיום הִוָּסדה, התקדרו שמים בעבים שחורים, הצטמצם האפק והוא מלא ריח של אבק־שרפה. ברקים קורעים את כתלי הקדרה השחורה ומפיצים אור מְשַׁנה ורעם אחרי רעם נשמע מכל־עֵבר ומרעיש כל־אזן. נפתחו הארֻבות וגשם שוטף החל לרדת ולקלח ממרומים ודָקר כחִדי מחטים. לא גשמי־ברכה היו, כי־אם גשמים של זעם ושל משטמת־עולם. תבל לא תנוח, תתקוטט עם עצמה ותשפוך כעסה על כל יושביה מאדם ועד בהמה.

המורה איסַק בטלון שכב על מרבד ישן והתכסה באדרת־חֹרף, כי קר לו. התרוקן מוחו מכל דעות ומחשבות ורק דבר אחד נאחז בנשמתו: מי יודע, אם יראה עוד בחייו את העלמה הפלאית, שראה בבית־העלמין, ואם לא מָחה תְּמָחה גם היא בשטף המים: היבשה היא רק כאִי בים, וממעל לה נאדות נפתחים.

אין לאלהים חוש־המשוש, הוא רק כצנור ארֹך בולע את האפס ומוציאו גלמים. דבר עיוני כזה קרא פעם בספר, מוּצָאו מארץ גרמניה הכבירה. והוא מתיָרא מפני עיונים כאלה. — הבדל גדול הוא, אם מלֻבש אתה או הנך עומד ערֹם. הוא מתנער וקם מעל המרבד, מעביר ידו על שערות ראשו ואומר לעצמו: לַכּל קֵץ וסוף. עוד מאיר השמש. הוא מוצא חִזוק בעמדו על רגליו. לוּ הרגש כמו נושא הוא את כל הבית על שכמו ולא יחוש כל משא. הוא ימצא אשר יבַקש; נתברר לו דבר חדש. — — —

איסַק בטלון מצא לו מִפלט בעניני־מדע. לארבעת עֶברי העולם שוכנים עמים ושבטים, מהם נמוכים בהשכלה ומהם נאורים, ההשכלה והדעת הן רק חלקת הנאורים; ולאידך, היו עמים נאורים ואינם עוד. חושש הוא,

ואנו בעלי גויה ותכלית, אם גם בני־דמות. לא אָחוד חידות.

למרים צר היה המקום לשבת בחדר. היא שָׂמה על ראשה מטפחת לבָנה רַכּה ותצא לחוץ. אין לה צֹרך מיֻחד ואין הטיה בנפש, הולך הרחוב ונמשך לימין ולשמאל, בַּית עומד בשורה, ורחוק ממנה לדעת את המטרה בַּכֹּל. לה תשוקה עַזה לדַבֵּר ולשוחח עם איש־מדע על־אודות נתיבות־חלד ועל־דבר מסתרי־הנפש.

הלא חבלים נפלו לאדם ויש פתרון לכל שאלה. מי יפתח לה סגור המעשים? אֵיה תמצא את המפתח לַתּורות ולַגבולות? מרגשת היא את קלות מהלכה וחביון־נפשה מתרומם בכל פעם. חתול מְנֻקד קפץ לפניה על דרכה והיא מרחמת את החי. היא תִלְמד תולדות הטבע ותתור אחרי יצורי־שדי. יש מדה אחת ותכונות שונות, יש דֹחק ורֹחב ויש חפץ ורצון. נזכרת היא באביה, אף באמה, והם אינם כאן. מה תגיד להם, כי תִפְגש אִתם? ומה תאמר לקרובה, כי יעלה בה רוח להרחיק שוב נדוד? לה תשוקה בלי גְשום. לה חלק חלק בלי כלל מְאַחֵז. לפניה מבוא – וכי תִכָּנס בו הנה שוב מבוא. תמונת ירוחם המשכיל חיה בה במקצת. לו פגשה אותו עתה, כי־אז קראה אותו לטַיֵּל אִתה והיתה שָׂחה עמו. עִם היהודים מתפורר והרוסים הם חלוצי המחנה. היא ירדה אל הגיא, צעדה על הגשר והסתכלה באשדות המים. מכה גל לגל בשטף ובעֹז. פֹּה לַטבע וכֹח עצור. מי משרת את מי? מי יְצַוה ומי יפקוד ומי מושל? שפחה אחת עומדת ברגליה היחפות במים, כובסת לבָנים ומכה גם היא את הכתנות בצור פעם אחר פעם. זו לא תחשֹׁב כלל ולה נפש ורוח ועינים מפיקות. אחוָה בין האדם ובין הטבע, ולה מְשכלות ומחשבות. גם היא אינה יודעת את הדרך בה תלך, אם גם יש מתן בעולם ותשלומים ופדות. לבכות חפצה עתה והיא אין־אונים.

XXXI

ערב יום־קיץ. יחיאל איכנשטין ישב על המעלות לפני ביתו שקוע במחשבותיו. איש נִתק מעולם־המסחר באפס־מעשה חי מחוץ לאהלי הצבור ונשכח ארחו מהם... אם לא נשקע אדם בחֹמר, יתעורר הרוח, ובחדול שאון־היום, ישיח הערב. קול מלך־הנחל מרחוק יִשָּׁמַע, מקרקרות הצפרדעים ופותחות את לב האדם בנכאיהן. איכנשטין נזכר ברעיתו, שהלכה מארץ מטה למשכן־נצח; הוא נזכר ביד ה׳, שמרימה ומשפילה; נזכר בהרבה דברים, שראה בימי־הבלו; והוא בוחן ובודק את עבָרו. מה־שהיה נשאר תקוע לכאורה, אבל ההוֶה מתרוקן בכל־פעם, ואשר יבוא למחר אף הוא גוֹעַ. הנך עומד בין הרבים ואתה נארג עמהם; הנך עוזב אותם וגם הם עזבוך. גדול הרַע, הוא אוכל ואינו נאכל, ומעט הוא הטוב. אין מדה כנגד מדה, אין משקל והערכה; ואף־על־פי־כן יש השגחת מרומים ויש שכר ועֹנש. מקדים אתה לחטֹא והנך שָׁב בתשובה. הנה יושב בסתר עליון ואתה

כי־אם שטן; הוא חציו זכר וחציו נקבה, והוא אוכל פרחים ומקיא פרחים;
הכל לו למִשחק, הוא אכזרי כיעֵנה.
ככל־אלה קראתי בספר לאור הנר. נתנמנמתי ואיקץ.

XXIX

על כנפי הדמיון דאתה נשמת מרים והיא גם נלחצה אל הקיר. ארך היום וארך הליל ולשניהם תחִלה וסוף. יש דעות ומחשבות רבות, יש כחות מניעים, יש דרכים לטבע וארחות למוסר. לא יחידה אַת. לא למדת אף כטִפה מן הים ממה שיש ללמוד ולדעת; לא השגת את עניני־החברה ולא נפתח לך פתח לתאֵי־הנפש. יהודים ונוצרים חיים במסִבה אחת. לאלה אלהים בכתב ולאלה אלהים בדמות. אלה מתפללים בדִבור־פה ואלה משתחוים ועושים את סִמן הצלב. עם הרוסים הוא עִם אמונת־אֹמן, ועִם היהודים שומר מנהגים. למי תכרות ברית? למי תקדיש חייה? למי היא שַיכת? שאֵלה גוררת שאֵלה, מחשבה נסחבה אחרי מחשבה, והכל לא ברור לה ולא התחזק בקרבה. אין לה חֵלק בנחלה הגדולה, עוד אין לה אחֻזה. אנה תלך? באיזה מקום תחַפש את האור? געגועי־נפשה של מרים, לדעת ולהשכיל, עָלו למעלה־ראש; על מצחה שכנה עננה תמיד, וזו הוסיפה לה לְוית־חן, לחֻמת־יפיה לא היה עֵרך.
היא עמדה על שער חצר בית־מלונה והסתכלה למִגרש הרחב והפנוי. אחד מפקידי־הצבא רכב על סוס אמיץ ושני אנשי־חיל רוכבים מאחריו כצל ההולך אחרי האילן. לַמִצוה נשמה תקיפה ולַנשמעים אין נשמה כמו זו. הנשר יגביה שיאו בשמי־מרומים, ועל הזוחלים על־גבי קרקע גם להִרמס ברגליו. בנפשה של מרים מתרוצצים רעיונות ורגשות. יש חלום גם ביום. הנך מרימה את המסך ושם כתב חָרות לא תדע לקרא אותו. עולה הרצון ויורד והוא אך בן־געגועים הוא. מימיך לא הקשבת כמוהו ולא האזנת כמו־עתה. אין איש לשיח עמו. חוזרת את אחור ושָם סגור העולם. תרנגולות מנקרות בחצר, בר־אַוז לבן עומד מן הצד. עיפה מרים ויגֵעת־נפש.
היא שבה אל הבית. במסדרון נפגשה עם גדליהו והוא התפלא למראיה. הוא יושב עמה שתי פעמים ביום אל הלחם ובכל־פעם חידה היא לו. לֵידה מין זַכּות מַחרדת את הנפש, במסִבָה הכל כשרגא בימִמא.

XXX

האיר הבֹקר, מחה השמש כל סִמני אבלות בעולם והשתפך במלא זהרו לכל אפסים. שומרים הגלגלים את רכושם מיום ליום ומכלכלים ארחותם; ויש שפותחים את אוצרות שַדַי הלך ופתח, הלך והענֵק, הלך ונתֹן,

פעם ביד צר לכלותם. איה שומר־ישראל? היה שואל וחוזר ושואל. לא נתקימו הבטחות הנביאים וההוזים; עושה אלהים את תורתו פלסתר. התנמנם אותו חסיד וַיַרא גם הוא עשן־מערכה מתַמר ועולה, ויבֵּט כה וכה והנה אין מזבח ואין קרבן. בקש לקפוץ לתוך הענן והנה נפתחה תהום לרגליו.

ואני גם־אני בעסקי במלאכתי רוחי בי סוער, חֶרב לה' על בני שבטי ואין מידו מציל. אין רגלים לכסא עוד; „גבוכה השכינה ובושה". — אבנים על שכמי, הלב מתפוצץ ואני מעתיק נושנות.

XXVIII

אסַפר לכם מעשה בתַנין שקראתי בספר ישן.

היה תנין אחד גדול בים ולו רק עין אחת במצחו. ששה ירחים היה צף ממזרח לפאתי מערב וששה ירחים היה חוזר ממערב למזרח, ולו אין בת־זוג ואף לא שבט קרוב. את כל אשר יפגש על ארחו הוא בולע אל קרבו. מיץ אָדֹם יוצא מנחיריו ומרתיח את המים במצולה; כשמכשכש בזנבו, יעלו אחריו גלים כהרים. פעם התנמנם בין קיץ לחֹרף, ויגיע ליבשה! נלחץ ראשו בין שני סלעים וייקץ אחרי ירחי־שביתה והנה אפל במלֹא היקום. צרורות קטנים נופלים אל פיו וחותכים את לשונו. יצא דג אחד מגַבּוֹ ואחד מבטנו ויחלו לפזז ולהתרקע עליו ולסובבהו מכל־עֵבר. נִער בזנבו והנה התארך אלף מונים מאשר היה; הוא מקיף את כל גדות הים והולך ומשתלשל בלי־תכלה ובלי־סוף. חפץ התנין לשמוט את ראשו והנה נשתרבבו גם שִׁניו והלכו ונקשרו בהררי־מגור ובכל אִילני יערות. נתערבו עליונים בתחתונים, שרשים בענפים, היה כל סנַפּיר למגוֹרת הטבע, כל קשקשת כסתה פני כוכב. ותִנהם הבריאה מחרדת התשוקה ולא בא אור עד־היום.

ואסַפר לכם שוב מעשה בפרח וגרעין, שקראתי עוד בספר אחד.

היה פרח בשדה, נוצץ מִבין עשבים, והוא מאדים פניו מאור השמש ומבַקש חנינה מאלהי השמש. קופצים החגבים סביבו. יתושים ונמלים נלחמים. מתקבצים איש על דגלו ואיש למטהו, והעולם משיח עם היוצר ומשַׂחק עם היוצר. בא הליל והביא את קרבנו מבעד לפרֹכת ובא הבֹקר אחריו, תוקעים ומריעים לתפלת־שחרית. והנה על־יד הפרח גרעין שוכב על צדו והוא לח מבפנים ומעֻפּר מחוץ ולעתים מתקנא הוא בַפֶּרח. ויהי היום והשמש לוהט וגלגליו מנסרים ברקיע, נקדח הפרח וייבש והגרעין התעַבה, נתבקע ונתפצל, הכה שׂרש ויצא ממנו אִילן זקוף ומעטהו ירֹק; אבל בקרבו מרמה — חָלול הוא מן הקצה אל הקצה ויד ארֻכּה של אדם ממשמשת בו וחורתת בין שלדיו בצפֹּרן. מזַמר האילן בקול־נִחר; על אדמת מישור התרומם גבעה; גֹבה לנמלים, כנפים ליתושים, אין ריב, כי־אם אחוָה; אין לשונות שונות, כי־אם שָׂפָה אחת — וגם זוהי מלכות־חשך. אין אלהים,

אם שוכן אלהים בשמים, רק עָוֶל מעשהו ולא יצדק. הלא הוא ממית בלי עון, מפריד בין הדבקים. הוא משפיל ומוריד ישרים וגם את עין השמש יסַמא. למה תשַבחוהו? ולמה תהללוהו ותכתירוהו? אין דרך לו ואין שיטה. ימינו נותנת ושמאלו לוקחת. הוא גוזל מזרועותיך את אהובת־נפשך; הוא מרצץ את חיי בניך או בתך שהולדת. אתה נוטע גן והוא עוקרהו, את אדמתך תשַדד והוא לא יוריד את הגשם. רק שקר במרומים, מִשפָּח תחת משפט, ומצַוים אותנו לעבוד לאלהי־אמת! — כה היה מַטיח כלפי־מעלה, ובכל פעם שנזכר בגזֵלה שגָזלה ממנו ההשגחה העליונה, היה מַטיח ראשו בכֹתל והיה בוכה ומיַלל ואין איש יכול לנחמו ולדבר על לבו. אף ירוחם דנן התאבל ימים רבים ולא מצא פתרון לכל החזון.

ספר אחד־עשר

XXVII

מעשה בנזירי ארץ רחוקה, מבני שבטי העברים, שנדרו נדרים לבית־האלהים אשר בהר הבית וילכו ימים רבים בארץ המדבר, בתקותם להגיע אל עיר הכהנים ולהקריב על מזבח־שדי. הגיעו לצופים ויראו תימרות עשן עולה מרחוק, חשבו שעשן המערכה הוא. בא המגיד ואמר: נשרף בית־המקדש, נהרגו כל בני־הלוִים ועיר הסופרים וזרבה, לא נשאר בה כל יסוד; אף הם קרעו בגדיהם והתחילו להתפלש בעפר.

כמקרה הזה קרה גם אותי. אני יושב על האבנַים להציב זכרון לבני־דורי, לתָאֵר בשרד את חיי העירות שבהן גְדלתי. רבות מחשבות עמדי, רגשי־נֹער עולים בי, לבי מלא פרצופים שונים, מאורעות ומעשים, נפשות פורחות, צללי מסכת־החיים וגם ארגי־קדומים. בן אנכי לבני־הגולה ומכוס עתיקה שתיתי גם שתיתי. והנה בא הכורת על כל העירות האלה, בא על החיים ועל הספרים ההם; ימי חֻרבן גמור באו על כל המקומות, שבהם עָלו תקוותַי ונצני שירתי גם־יחד. עיר־מולדתי היתה לנִדה, יד צר היתה בכל מחמדַי. בלע אֱל־נתיבות כל מטעי־עם ולא חמל, אף בנפש מוריו עשה שַמות. — נהפך לאֵבל כנורי, רוחי הומה, היגון אוכל מנפש עד בשר, רק קינה אדע, ואיך אסַפר מעשה נערה, מעשים בכל־יום, בני שירת־היום. עלים קצרים נשארו אצלי, ואני אוציאם לפני הקורא בסרוגין והיו לשארית.

בעיר התחתונה, בעת עזֹב עזבתיה ולא הוספתי לראותה, חי איש אחד שנקרא רבי שלמה הזקן והתיחס לגזע אחד מקדושי נמירוב, שנהרג על קִדוש־השם בשנת ת״ח. הזקן הזה היה צם בכל יום עשרים לסיון מערב לערב והיה חוזר על הקינות והזכרונות מימים הרעים, שלא הדלו, ומתמוגג בדמעות על אשר לא ירַחם אביר־יעקב שארית עמו ויעזבם בכל־

ממלאות את לבו, רגשות שונים מעיקים בקרבו. הולך היום ונוסע, חיי בני־האדם הולכים וסובבים. מי יודע גם את העתיד הקרוב, את הטמון בחיק השעה; מי יודע את אשר מעֵבר לַפֶּתח.

לפנות־ערב רבה על בת החזן צרת־נפשה, התעטפה גם כסתה פניה ותשם פעמיה לשפולי העיר, מקום מושב האלמנה ובנה. היא דפקה על החלון. ויצא ירוחם ויחרד לקראתה. היא בִקשה אותו, שילַוה אותה לגן־העיר. כשעה שלמה הלכו שניהם מבלי דַבֵּר דָבר. אחרי אשר ישבו על ספסל לנוח נפלטו המלים מפי אידה לאמר: „אשֵמה אני". אגלי דמע נראו בעיניה, לב ירוחם נרגש עד־היסוד.

בקֹשִי ובדבורים מקֻטעים גלתה לו את אשר עמה; והוא מאזין בחרדת־נפש ולא יאמין שכן קרה ואתא, לא יאמין גם שיושב הוא לצדה ושקרובה היא לו. והנה התעורר, אחז בידה ויאמר: „הרגעי, עמך אני". ותבך אידה, לא יכלה להתאפק.

XXVI

על משכבו בלילה מדד ירוחם את חייו לארכם ולרחבם. לא ידע את ראשית הנתיב ואחריתו. הולכי־דרכים אנו ומַשא על שכמנו, ובאשר נלין לא נשכים. הנך אומר לטַפֵּס, ועומד אתה במישור. כמו נְחֻשתַּים ברגליך והם אינם אלא ענפי־עץ. בקשת ומצאת על לבך אבן. מי שיאמר, שיש מכריח ושיש בחירה, נחלת שניהם כזב.

בימים שלשה ארס בן האלמנה את בת החזן, ואמו חציָה שמֵחה, חציה נרעשה. אשה פשוטה היתה וידעה, כי הכל רק מעשה־אלהים הוא; אבל לא פללה, כי ימהר הדבר כל־כך לבוא ושֶעַין בעין תראה את כלת בנה, שֶמֵעַתה היא לה לבת. לא עבר חדש ימים וכבר הגגו את חג החתֻנה, בלי הכנות רבות וגם בלי קרואים רבים, כראוי לחזן בעֵדה. לא ראו העומדים מסביב לכלונסות־החֻפה את ענני בקר ואת ענני ערב, גם החתן גם הכלה נבוכים היו בלבם. כעבור ששה ירחים ילדה האשה הצעירה בן ותקַש בלדתה ותמת.

היה איש אחד מבני החשובים, שלא נמצאה עַולה בו וכל דרכיו בישֶר, ולו אשה תַמה אף נעימה וחביבה על כל בני הסביבה, ויחי הזוג הזה באחוָה ורֵעות, מפתם נתנו לדל וכל הצועד על פתח־ביתם רק אָצַל להם ברכה. ויהי היום ותעל האשה על הספסל לתקוע מסמר בקיר לתלות עליו תמונה, ותמעַדנה רגליה ותפול וַתַּךְ בראשה על כלי אחד שעמד על הקרקע וַיִּפָּצַע. עלתה צרבת בפצע. בא רופא לחבש אותו פצע ושִחת מעשהו. אחזה אש־הקדחת בגופה ותֵאָכל ותוצא את רוחה כעבור שלשת ימים. לקח האיש עצם כשעוֹרה מהמֵתה וישם אותה באמתחתו. והיה הוזר עמה מעיר לעיר וממסִבָּה למסִבָּה והיה קורא ואומר: לית דִין ולית דַיָן.

שירת־הגעגועים היא שירת העתיד; אבל הנה לַגוף נפש ורוח ולַנפש גוף, הם עולים יחד בקָנה וגם מתאבקים יחד. רק יד לוחצת־יד תדע ותרגיש את אשר דופק בחברתה. האהבה היא רום התשוקה, ואינה אלא בת התשוקה. חבור גֵו לגֵו הוא אות וסמל. יש נֵצח שהוא רגע ויש דבר שאינו חוזר. הרבינו לשאל והפתרון עומד מאחרי כתלֵנו.

אחרי ימי שכרון־אהבים חמק עבר לו חשוקה של אידה; — והיא ידעה את אשר עִמה, חלף עבר נִזרה ועֹצב חרישי התגבר ועלה על פתחי לבה. רְשול במהלכה, אין עֹז לרוחה; וכי תחשף זרועותיה, היא מסתכלת בהן. חיות הן.

פעם בשִבתה לבדה החריד אותה פתאם רעיון לאמר: יכירו בך את אשר עשית ותהי את ובית אביך לבוז. בת שליח־צבור לעֵדה רבה בישראל נטתה מני־דרך. חיל ורעדה אחזוה ופחד מְקשה מִלא אותה. לפני מי תפתח סגור לבה? מי יגן עליה? על משכבה בלילות חשבה לגורלה ועין בעין ראתה ציר משחית. אין מוצָא לחֵטא ואין מִפלט ממעשה.

וכאשר קמה בבֹקר מִהרה לשום את בגדיה עליה, עלתה לעיר־העליונה ותעתה ברחובות הַקצוניים הזרים לה. הולכים בני־אדם איש לעֶברו, תינוקות יושבים ומשַחקים על הקרקע, עגָלה טעונה סחורה עוברת, שואב־המים עובר עם חביתו המטפטפת ונער אחד מוכר עִגולים מכריז על סחורתו. השמש לא יאיר, מעֻנָן היום. אם לא תשוב לבית־אביה ותֵעלם, יחרדו אחריה. והיא שֶׂה נדחה, אין מִרעֶה ואין רועה. כעבור שעות השיגה את נחל העיר, עמדה על החוף והביטה בלי־הרף אל הגלים. לא היה לה העֹז לקפוץ אל המים.

XXV

בֹקר לא־עבות היה. ירוחם התעורר משנתו. הוא שוכב במטתו הצרה בחדר הצר ורק אור כהה חודר אליו בעד החלון. אין לו כֹח והֵפץ לקום. נכזבו התקוות אחת אחת. בן־אדם נִצְלָב בכל־יום ומַשקהו חֹמץ ולא יין.

תמונות שתי נערות עולות לפניו, והוא חושב בזו ובזו. הוא יבין מה לנפש האורחה בבית איכנשטין אשר על־יד בית־הרחֵים, ועוד אינו מבין את רוח אידה, שכל־כך הִרבה לשיח עמה לפנים וגם ארוגה בלבו עד־היום. אשר היה לך לא יעָקר ואשר בא מחָדש גם־כן יֵרָאה לעינים. נטית מן הדרך, לא תבוא עוד אל העבר השני.

אמו באה החדרה ותגש אל המטה ותשם ידה על ראש בנה הגדול. הן נשאה אותו בחֵיקה, בעצב ילדה אותו וגִדלה אותו והוא חלקה. היא חפצה לשאל אותו לכמה דברים; והוא מֵאן לשיח עמה ואמר: הניחי לי עתה. הוא קם לארוחת־הצהרים ואכל בלי־חמדה. מחשבות מקֻטעות

הן. על־ידו אף הרחקתי נדוד – לא שאר־רוחי לי. רק נושא־כלים אני. וירוחם – ירוחם נשאר נבוך ולא מצא מסלה. – – –

XXIII

נתפרדה החבילה, הקשר הרופף שבין אִידה בת החזן ובין ארוסה נחמיה איזנשטין נִתק מאליו. במשך הימים נסגר לבבה לגמרי בעדו; והוא גם־הוא חדל לבַקרה והיה מראה גלוי, שנוטה הוא אחרי נערה אחרת, לקחתה לו. בעניני חבור ופֵרוד מגביר הרצון ויש שגם המקרה מניע. מי שאומר, שהכל בתבל רק דבר־האלהים הוא, אינו אלא טועה.

עזובה ישבה אידה בבית־אביה וזכרה את הימים הראשונים, בעת חבורת המשכילים לא נקרעה עוד וירוחם היה הוגה בה בכל דבוריו ומשאיו. הוא לא בגד בה – זאת ידעה למרחוק – ולו קראה אותו לאמר: בַּקרני־נא ונשיח יחד, כי־אז היה משכים שוב אליה. – ירוחם גם הוא ידע את אשר נעשה עמה. לא פעם ולא שתים חשב להתקרב אליה שוב והיה מצַיֵר לו את שירת־הפגישה עמה; אבל לא הוציא זממו אל הפֹעל. האשר רחוק ממך רק שַעל ורב הוא המרחק. ירוחם יושב מַשמים וחושב בה, גם היא תחכה לו – ואינו ממהר אליה כאשר עם לבבו. הדבר שבידך אינו בידך, אין חֵרות ואין בחירה.

אידה כָפרה באֵמון הגברים והיא שָחקה לפעמים גם למשבַּתי הרוח. בָּשלו ענביה, אָמצו זרועותיה – ואין איש מתאבק עמה. מכתירים כתר לנִשְמה, מאירים כל תאי הנפש – ואין מי שָר שירת הגוף, אין מי שומע צעקתו.

בימים ההם שָכר לו אביה משורר עוזר אחד, צעיר אמיץ כבן עשרים ושלש ולו חזה רחב וקול חזק והוא רואה את אידה יום יום, והיא גם היא מבטת בו לפרקים. ביום־שבּת אחד אחרי סעֻדת־הצהרים, כאשר הלכו הוריה לנוח בחדרם, ישב המשורר מעבר האחד לַשֻלחן והיא מעבר השני. ויפן כה וכה ואין איש בחדר. מה עשה? הרכין את ראשו אל הנערה וישם פיו על פיה וישק לה בחָזקה. ואידה לא נשמטה ממנו, לא מחתה בו, אם גם נבהלה מעט. ויקם הַמֵעֵז, התקרב אליה, שָׂם שתי זרועותיו על צוארה ויוסף לנשקה בלי־הרף. והיא עָצמה את עיניה ולבה רחב. גבר עומד סמוך לה וברשותו היא. –

XXIV

נערה גדֵלה לעינינו מימי־ילדותה עד אשר בשלו ענביה. מתעדן הבשר, הפרח יהיה לפרי ודמדומי־הנֹער מתהַוים לחלום־יום ולחלום־ליל.

לכך כל הימים. הלא ברכה בתבל וחדות אחוה בה. פותח איש דלת־ביתו ומביאים לו את אשר יבקש. גם הלילה ידע מנצני היום. משורר הוא ויודע הוא לחרוז. תנו לו גליון וקסת־סופרים, תנו לו חצוצרה ומצלתים. הוא שב לפנות־ערב אל חדרו הצר, משתטח על מרבדו, סוגר את עיניו והולך ונשקע באור נעלם...

XXII

לא ספר חתום מערכת החיים. עין בעין נראה את נפתולי המזל וגם את ארג המקרים. לא שני שבילים בעולם, כי אם ארחות אין־מספר. זה נשמתו שרופה וגוף קַיָם, וזה כורע תחת משא־הגיונותיו והרת־רוחו. רב יעבוד צעיר ואשר לו הבכורה מתרושש בכל־פעם. אין שוכן בערבות; בחסלת ימי־המעשה נשקע אלהים שוב בים־התהו ומשם ידבר עם נביא וכהן. מי שאת האמת יבקש במשאון ימצאנה.

קודר שחוח הלך ירוחם מיום־מות החבר הפלאי נחום שרוני. אין לדעת מזמות עוד ונתיבות עמו מי ידע? חוזי־יה הרחיקו נדוד ונחלת העם היא מנהגים טפלים ודעות כוזבות. נחום הביע דברים אשר גם לא כתובים הם בספרי דורשי־התולדה. כל האומר וחושב כזאת הן גם כופר הוא במלאכות עמו. ושמא אין מלאכות עוד לבני ישראל; שמא טועים הם גם רנ"ק גם רפ"ס ואף רמל"ל? מַצדיקים ומאשימים את תורת ישראל. ממשיכים קַוים מהושע ועמוס להלל ועקיבא, ומאלה לגאונים, מהגאונים לרבנים; והרי אברהם אבן־עזרא, רלב"ג והרמב"ם, תורות עיוניות חדשות וערפל חתלתן. לו חי עתה נחום, כי־אז היה מקיפו בשאלות והיה מבקש ממנו בֵרורים. על־ידי אב"ג נודעו לו גם דעות הקראים. יש מבוא לשלול את כל התלמוד ולהיות נחשב על בני־יעקב. יש מבוא גם לחתור תחת תורת משה. הלא הוא גם צוח על הקרבנות, ובעיני הנביאים נחשבו אלה לזבחי־מתים. בספרי התורה צוו גם על־דבר שעטנז וציצית. עבד ישראל לחֻקים ולמצוות.

בליל אחד הלך ירוחם בפנת העיר, אשר שם הקלויז, שבו לומד אותו תורני, שכָפר בהשגחה פרטית והיה מֻחרם מאֶחיו, והנה אור נוצץ מחלוני בית־האל. סר שָמה והנה אותו חוקר יושב על ספסל וספר „שער השמים" פתוח לפניו על העמוד. נזדעזע המעין, כי עד־היום לא שאל עוד בשלומו אחד מן המשכילים ומיודעי הספרות החדשה. חפץ ירוחם להסיעו לשיחה עיונית; וימאן האיש ויאמר: חלקכם לא חלקי. אתם דורשים בתולדה ובספרות, ואני את האלהים אני מבקש בצפונות הטבע.

בירח הזה מת אותו תורני פתאם והניח אחריו כתב־יד, ששרפה אותו אשתו בעצת גבאי בית־התפלה. אולם כתב־היד, שהשאיר נחום שרוני, לא נשרף, זה התגלגל מיד ליד, עדי בואו אחרי ימים רבים למחיצת המכַפֵר. ואני מודה ומתודה, שרַבות מחשבות אשר עמי רק מנחלתו

הרועדת ממות בַּשֻּׁלחן ויתחיל שוב ויאמר: „הן אלך מזה ולא אראה את השמש עוד. מְשַׂחק נורא הכל לי, ואתה עוד תמצא את הפתרון... ימים אִימים יבוֹאו עלינו, אני אשורם זה־כבר לילה לילה. ומה לנו פֹּה ומה לנו שָׁם? מוטב שלא נלמד עוד לשון ולא נדע ספר ולא נכיר אשר נעשה באהלינו ובבתי־מדרשנו זה דור דור. בימי הגזרות שורפים היו צרינו את התלמוד ושאר ספרים בראש כל־חוצות; אבל עוד רב הוא אשר נשאר". — ירוחם לא ידע מה לענות לחברו.

ימים אחדים אחרי שיחה זו, ממחרת יום־הכפורים, גוע נחום שרוני ויֵּאסף, והוא בן שלשים ואחת שנה, ויובל לפנות־ערב לקברות. משכילי העיר, גם המורים רוסית, שלקחה אזנם שמץ מנו, חלקו לו את הכבוד האחרון ויתאספו מסביב למטתו. גם גדליהו וקרובתו באו לבית־העלמין, דבר כמעט זר היה בכתלי העיר חונירד. בשעת האֵבל של הצבור המעט הזה נפגש המורה בַּטלון עם מרים בת־הָעָיְרָה ונבהל מיפִי הנערה ותְנָה.

XXI

נפרש מאחיו הלך המורה הזה אל ביתו, ובאחזו במנעול הדלת והנה: הוא ברחוב אחר מזה אשר בו יגור. פזור־נפש ודכאון־הרוח גם יחד אחזוהו. הוא חוזר על עקבו, נושך שפמו, הוא הוגה עתה רעיון חדש, לא ידעהו עד־כה. הוא ילך לארץ הֹדו, ישתחוה לאלהי השמש ויבקש ממנו חנינה וחסד. יש אור עָרֹם ויש אור מְכֻסה, יש רוח מלגו ויש רוח מלבר. מעבר מזה נחלי השעמום, עקת־נפש אין קץ, ומעבר מזה מנוחה שאננה. נפש אוחזת בנפש ובשר בבשר. הנך עולה על האילן והארץ נשקפה לרגליך. רֹב מתנות בעולם ומִשֶּׁלְּךָ יתנו לך. — והנה שֶׁעַל מזה ריקות נוראה. — מה לך פֹה ומי לך פה בעולם? את האהבה לא תדע, לא הנחת ידך על שכם עלמה קרובה לך, לא שפכת לבך לפני אזן מקשבת. עולה אתה על משכבך ונדחקים הכתלים, התִקרה נשפלת וכל החדר יהיה לקבר. קם אתה בבֹקר ואין מי יקדימך בשלום, גם אין מי מחכה לך. תשלום־חוב לך, ואין מי דופק על הדלת. — —

מי חִצה את החיים והמונם? מי לוקח ומי נותן? מי דוחה ומי מקָרב? מי נוקב בני־מעים ומי מזריע זרע־תקוה? נמשך הוא בַּטלון אל הגן הרחב בעיר, הוא יתקע לו אהל על גבעה נִשאה. הוא הלך בדרך ומצא מעיָן נובע. מי היא הנערה הזרה, אשר ראה אותה בחצר־מות? חן פלאי כזה לא חזה מימיו. נפשו מתעוררת, הוא מטַפס ועולה, מטפס ועולה. הוא אומר לשאל מאת כל־אדם לשמו וחפץ לשפוך לפניו שיחו. הוא יחַדש את דרכו ויַתוֶה נתיב לרוחו. רחבי־המדע לו פתוחים. הוא מחולל נשגבות. הוא אינו בטלון המורה, כי אם איש נאור נודע בשערים. הוא לוחץ את ידי העלמה ובוכה בדמעות־גיל! גיל מסביב, גיל בכל התבל. הוא לא פלל לזאת והתגעגע

היהודים אין מפירים ברית ואֲמָנה לפני הנשואין, גם אם יש טעם ומוצא לַדָּבר. ואולי ה׳ ירחם. ויהי כי אָפסה תקוה לארוס לחזק בריאותו ויוכבד התקרבה לשנת השלשים, נמנו וגמרו שני המחתנים להַשיאם יחד. לא ילך זה בלתי־נשוא לבית־עולמו ולא תשב נערה שהגיעה לפרקה בבית־אביה ו„ראשה לא־מכֻסה״.

בשבת אחרי שבועות חגגו את הנשואין בלי רעש והמון חוגג. נחום שרוני, כך היה שֵם החתן, קִדֵּש את הבתולה יוכבד בת משֻלם כדת. פִּנו לזוג חדר בבית החותן. והלז משתעל בכל בֹּקר, שותה סמי־רפואה ונשמר מכל אויר לח. יוכבד היא אשה צעירה, עוסקת בשמור בריאות בעלה ויודעת גם את ערכו. התחילו משכילי חונירד העִברים וירוחם בראשם לשקוד על פתח החולה. השמועה נפוצה, דעותיו של האברך החדש נחום עמֻקות הן, מי ימצאן.

נחום שרוני כבר קרא את רנ״ק, ידע את דברי שי״ר והיה בקי בספרי ריב״ל כמעט בעל־פה. אבל גם הוא סָלל דרך לעצמו. — רחוק היה מאתו לרומם חכמת חז״ל, לפָאֵר את מחקרי היהדות וגם לא האמין בקיום־העם. פעם ישב עם ירוחם לבדו והגיד לו מפֹרש, כי תורת ישראל לא תורת־חסד היא, כי־אם תורת־תוכחה והכאה בשבט־פה. אף המחוקק הישראלי ידע רק לקלל את עמו, פעם בפרשת בחֻקותי ופעם במִשנה־תורה — והקללות הנמרצות הללו בעוכרינו הן עד־היום... נפשו של ירוחם חרדה לשמוע דברים כאלה ויהשֹב בדברי החבר כל היום ההוא וכל הלילה. — — —

XX

בין כָּסא לעָשור היה הדבר. שוב ישב ירוחם בחדר חברו החולה, והוא מקיא דם מפעם לפעם. פָּתח שרוני ואמר: „על תחית־העם חולמים אצלנו והן רק חרון־אלהים עלינו... עֶבד ישראל בגוף ובנפש, עבדים היו גם רועינו ולא בני־חורין. המסגרת הצרה של התלמוד מחנקת... הלל הבבלי, עקיבא, אף יהודה הנשיא — גם הם רק בצרורות של חול עסקו כל ימיהם וימלאו אסמי היהדות ריקות ויגיעת־רוח. אף הרמב״ם, בעל „הכוזרי״ וכל יתר החוקרים היו תועים וטועים בעִקרם. גם שביב־אור אחד אינו בוקע מן הנאמר והמסור. כי ישבנו בארץ היתה ידנו באויבינו, ובגולה נפרעים מאתנו, — העמים אינם חורשים עלינו רעה על לא־דבר. — שנאת העולם לעם־עולם יסודתה בדת. הנביאים עשו פדות בין גוי לגוי ובין שבט לשבט. בעת שהוכיחו בדברים עָקרו הכל מן הַשֹּרש; קוראים הם לאֵיבה ומנחילים דראון״. — התרגש ירוחם וענה: „הלא נשגבות בפי החוזים, הלא אין על עפר מֻשלם והלא באלה תפארתנו אנו על העמים״. שתק נחום, הביט ברעהו בעיני־יאוש והניע בראשו. דומיה בת איזה רגעים בחדר. ירוחם לא מצא כח להמשיך את הדבור. נחנק פתאם הכל בחֻבו. החולה החזיק בידו

מנוח החוכר ישב אז בבית־האחֻזה שהכר ובִתו עמו. היא לא הניחה אותו שוב לצאת לבדו ואימה נסתרה לוחשת באזניה: בא הקץ! עם שטף־המים באה גם הַמית־הנפש, הטבע פוער פיו ומריק את אשר בלע בחבה. ח״ו מנוח בראשו, עלה לַמִטה והוא הרגיש בלבו פתאֹם כאלו נמסר לגַרדום. בהלה חרישית ממלאה את כל חלל החדר. נוזל החֹם על החלונות. קול דופק. מה לך פה ומי לך פה, נושא חרב המות? יורד שר־החדלון ממעלה למַטה. פתאֹם התפרץ כֶּלב שחור וַיָּחֶל לשלוח את לשונו מסביב כרעי המטה. גרתע החוכר בכל גופו ויזעק זעקה גדולה ומרה. בתו נצבת על פתח החדר ופניה כשלג. מנוח צועק: „לכי מזה, לכי מזה, אל תתקרבי הנה!" קֶטב מרירי מִלֵּא את החדר. לא יכלה הבת להוציא גם מלה מפיה מגֹדל האימה והפחד. גובים משמי־מרום את המס, התחלחל העולם.

והשמועה על הופעת הכלב השחור בבית מנוח נפוצה בכל העיר; באו בעלי־אמונה ובעלי־בתים סתם לְבַקֵר את החולה וימצאו אותו מתאבק עם מלאך המשחית. „אוי לי ואוי לנפשי! – מיַלל מנוח. – חטאתי, העוֵיתי, פשעתי, פגמתי בעריות; עושים עמדי שפטים, קורעים את בשרי". מהרהרים האנשים בתשובה ומביטים זה אל זה ברמז. בימי האר"י והחסידים הראשונים היו נראים ונשמעים דברים כאלה בכל־יום. אבל מי פלל, כי גם עתה יִקרה דבר כזה בעיר גדולה ונאורה במקצת. לכל משכיל וחוקר אפשר לאמר עתה: גירא בעינֵיך! איך יכחישו דבר שבחוש ואיך יוסיפו לדרש בנסתרות.

שלשה שבועות התענה מנוח על מטתו. בתו בּושה לצאת החוצה; רבים אמרו, כי סרה מדעתה. ביום החמישי בשעת־הצהרים הוציא החוטא את רוחו ויובל לפנות־ערב לקברות. רק אנשים מעטים לוו אותו לבית־עלמין.

ביום ההוא העמידו גם חֻפה בעיר. אסַפר עליה בפרק הבא.

XIX

בקצה חונירד, מקום מדרון, עמד בית־תפלה קטן לליטאים, ששם התפללו מתי־מספר מאנשי ליטא שבעיר לקונם על־פי נוסחם. בקבוץ הזה היה מְשֻׁלם הכהן נכבד ומקֻבל. בעל־בית בן־תורה היה ושומר מִצוות, הוא היה יודע גם במקרא והיה בביתו ספר ישעיה הנביא עם פֵרוש שד"ל. לו בת־יחידה ושמה יוכבד, שנארסה בנעוריה כבת שש־עשרה; ארוסה היה משכיל ובעל־כשרון והיה נודע בעיר־מגוריו הַיסִין. אבל חולה היה במחלת השחפת. מדי שנה בשנה נסע להתרפאות במקום גִדולי־ענבים, מבלי אשר מצא תרופה. ימי החתֻנה נדחו מזמן לזמן, אולי יחלם החתן ויבריא. הכלה היתה לבת עשרים, לבת עשרים ושתים, הגיעה לשנת העשרים וחמש. זה יותר מעשר שנים היא יושבת בבית־אביה ומחַכָּה לגואלה. אצל עַם־

נכנס איכנשטין לבקרו. התאונן לפניו המְענה ואמר: חי האלהים כי לא משֻגע אני, נכוֵיתי בגחלת של מחשבה זרה ויד ה׳ היתה בי.
אחרי שנתים ימים מת שמעולי ולא מצא כַּפָּרה לנשמתו.

ספר עשׂירי

XVII

נמס השלג, נזלו מֵי הכפור והקרח, הרצפות התיבשו והטהרו ובַגַּנות ובפרדסי־העיר נראו סמני נצנים, נצני האביב. חג המצות ליהודים בא. אין חֵרות מעבדות נמשכת. טרדות והכנות בעיר־התחתונה ובעיר־העליונה; הן נעשות ברגש וגם מחפץ. הלא משה דִבֵּר, חכמים הוסיפו ודורות דורות התנהגו בכך. ישראל הוא בן בכורו של אלהים ואותו יעבדו באֲפִיַּת מַצות ובבִעור־חמץ. אומרים הַלֵּל הגדול ונזכרים בזבחי־פסח. גם העניים מסדרים „סדר" כהלכתו. יד ה׳ לא תקצר בכל־המקומות שמזכירים את שמו הגדול.
בבית יחיאל איכנשטין חגגו את חג־המצות כהלכתו. האולם הגדול היה מואר שִׁבעתים. ראש־הבית עטוף לבָנים ומֵסב על מטה עשויה לַדָּבר. השלחן ערוך כבבית־מלך. זמרה חרישית ממלאה את החלל. בני־חורין יושבים לסעוד ולשמוע על פריקת העֹל בימי־קדם.
והנה עצם נתחבה בגרונו של עורך הסדר ומַחניקהּ אותו, עדי בליטת העינים. נבהלו היושבים מסביבו, קפצה האלמנה ממקומה ותנַסה להמציא רוָחה לאחיה ולא יָכלה. גדליה מִהר אל הרופא קוֹן, שהיה ממיֻדעי זקנו, וַיָּחש אותו לבוא אל ביתם. בינתים פלט יחיאל את העצם; אבל כֹחו רפה והוא יושב נשען על הַכָּר. קמו היושבים לכבוד האורח, אחר־כך העמידו לו כסא. זה קרוב ליובל שָׁנים, שלא ראה עוד פסח של יהודים. ממדבר רחוק בא למשכן שאננים. את העלמות פֶּסי ודבוֹרה הכיר מתמול. אבל מי היא הנערה הבְּרה היושבת בינותיהן, שִׂמלה צחורה לה ווֵר של משי שחור מקיף שערותיה והיא מבטת אליו ישר.
יש גֵו לנשמה ונשמה לגֵו. הלך אחד מבני התשבי במדבר יָמים ושָׁנים. אין נחל לשתות ואף עוף־השמים חדל לעוף. וישא עיניו והנה רֹתם אחד טוב למראה, ותתעורר נפשו ויאמר: גם הלום ראיתי. אף לא בחידות אדבר...

XVIII

ארֻבות השמים נפתחו וגשם עַז ירד בלי־הפוגות. נשתנו סִדְרֵי־בראשית והיו ימי־האביב לימי־סתָו.

שֵׁם האברך הזה היה נפתלי בן שמואל. מת עליו אביו בהיותו בן־עשר ומתה אמו בהגיעו לשנת עשרים, והוא יחיד בלי אח ואחות. הוא נשא אשה בהיותו בן עשרים ואחת ותמת גם היא שלשה ירחים אחרי עָמדה תחת החֻפה, והוא יושב ערירי ומבקש את הנתיב לתארי אלהים. רב לו לבר־נש, אבל לו מלחמה עם השטן. צריך לגַבֵּר חיָלים, צריך להִטהר מחבלי הגלות ולקרוע מלכות אדום, צריך להשיב את העבודה לדביר הבית ולמצא את הדרך מירושלים של מטה לירושלים של מעלה.

אז התחבר נפתלי לאברך מקֻבל שכמותו. וילכו ויסֹבו על פתחי נדיבים לקבץ מעות לתקון מַצבת רחל, כי כן הודיע להם שד״ר אחד מאנשי סדוגורה. ויהי בבואם לבית איכנשטין וראו את מרים, נבהלו שניהם מטֹהר היֹפי ונשארו עומדים על הסף כעמודי־שיש, מבלתי יכֹלת להוציא גם מלה מפיהם. את אשר קרה לשניהם לא אסַפר עתה.

XVI

בימים ההם חלה שמעולי יחסן, אשר הצבתי לו ציון, במחלת־הרוח וכך בא הדבר.

שמעולי לא חבב את התלמוד בלבד, שסדרוּ רב אשי ורבנן סבוראי, כי־אם גם את חמשה חֻמשי תורה, שנדפסו על נְיָר־רֶגֶל בתבנית מְרֻבע ומכֹרכים בעור ירֹק כלִיל־תפארת. בחשק נמרץ היה מעביר בכל ערב־שבת את פרשת השבוע, שנים מקרא ואחד תרגום, והיה מטעים נגינת כל מלה ומתענג על קולו. פרשת כי־תשא היתה, הנה פרקי שקלים ובשמים במשכן; אות־עולם של שבת שבתון ומעשה העגל. מנצלים בני ישראל את עדיָם. משה נוטה לו אהלו מחוץ למחנה; והנה הוא עומד על נקרת הצוּר, ודבר אלהים אליו: לא תוכל לראות את פני, וראית את אחורי ופני לא יֵרָאו. נבהל שמעולי ואמר: לית מחשבה תפיסא באלהים. לו אין פרצוף ודמות ולא ישיגוהו משיגי הגוף, אין לו עֹרף ואין לו פנים, ואיך דִּבֵּר אל נאמן־ביתו? — וַיַּךְ אותו לבו על אשר הוא מהרהר אחרי השכינה. חלפה עברה מעליו „הנשמה היתרה״, שהיתה באה אל קרבו עוד לפני קבלת יום־השבת, ולא שָׂח עם איש. בשבוע הבא צם יום שני וחמישי, התמוגג בדמעות וקרא: עֲנֵני, ה׳, עֲנֵני!

ויחלום בלילה, כי הוא עובר ביער וחבילת עצים על שכמו, והנה קול־נהם מאחוריו. החזיר את ראשו לדעת, מאַין יבוא הקול. נתעקם ראשו ולא יכול ליַשרו עוד. וידע וַיָּבֶן, מפני־מה הוא נענש. וייקץ בבֹקר משנתו ולוֹ הדבר כמו פניו לאחור; ויחרד ויעורר את אנשי ביתו ויקרא: הלא נהפכו פָּנַי בעֲוֹני! ויתמהו כֻלם לדבריו, כי לא מצאו בו כל שִׁנוי, והוא באחת: יַסֵּף יסרני אלהים בהאי עלמא! סרה דעתו של שמעולי מעליו, והוא בוכה ומתאונן מבֹקר עד ערב על גורלו.

XIV

הנער הקטן, שילדה אותה ריבה לעובד־העורות האדמוני בלי חֻפה וקדושין, גדל והיה לבן־חמש ותביאהו אמו בחרדת־נפש אל החדר. היא תָפרה לבָנים והתפרנסה בדחק וגָרה בחדר שכור נזופה מאמה ואביה ומכל קרוביה. לפעמים התגנב גם הבורסקי בנשף, בעת לא תשורנו עין, והיה מביא לה איזו מתנה. הוא לא נגע בה שוב. אסורה היא עליו מכל־צד ובפִנת־נפשו הוא נזכר בה לעתים, גם בעת שהוא מתפלל מתוך הסדור. אלהים שבשמים, גם החטא ממך יבוא, אין בחירה כלל, אבל יש ענש ויש סעיפים ודינים ואזהרות.

איציק'ל היה שֵם הנער הַצָנום ולו פדחת רחבה מכפי שנותיו ועינים ירֻקות. חצוף לא היה כלל, אדרבה, מן־הרוח היה ובעל־פחד. מתרגש הוא גם למראֵה המלמד אֶרֶך־הגב ובעל־היבֶלת בלחיו השמאלית ומתיָרא מאד מהריש־דוכנא. וילדי החדר כקטן כגדול, בני כל המעמדים, מראים עליו באצבע. ממזר יושב ולומד את האלפא־ביתא, ומנַסים לרשֹם במוח הרופף, כי אותיות מנצפ"ך כפולות הן ולהן פנים אחרות בסוף המלה.

בשעה הרביעית אחרי הצהרים הֻתרו חבלי החדר, נפתח הפתח והנערים והנערות מהרו לעזוב את הסוגר. גם איציק'ל הולך מאחוריהם. פתאֹם נשמע מבין המחנה הקטן קול קורא „ממזר! ממזר!" ויקיפוהו הנערים והנערות מכל־עבר, זה מושך באזנו, זה בחטמו; מושכים אותו מכל־צד, ונער אחד השליך את כובעו מעל ראשו. ולולי הריש־דוכנא, שמהר לגרשם בגערתו, כי־אז הכוהו ופצעוהו. כה דלך הנער הלך ובָכה לבית אמו, כל רואיו אָנו לו. שברון־לב האשה הצעירה, בראותה את ילדה העלוב בא ודמעות על לחייו, לא אתאר, למען לא אדבר את בני־עַמי שפטים.

כעבור שבוע־ימים התנדב המורה ירוחם, זה היודע את ספרי הנביאים וקורא את מכ"ע „השחר", ללַמד את התינוק הנדחה את האלף־בית העברי. ואף אביו של הנער נכנס גלוי בעצם היום לאמו ויאמר גם הוא להורות לבנו וללמדו. בעיר התחתונה דברו על זה ימים רבים.

XV

אותו אברך, שנתבלבל מ„אגרת אל העברים" אשר בכתבי הבשור ויאמר להַמליך עליו את מלכי־צדק, הוא שֵם מלך שָלֵם, התחיל להתעמק בפרשות הקבלה וימצא גם שם את מטטרון שר־הפנים, והוא מלך על כל מלאכי עליון; כתרו מכה גלגל־חמה, והוא אהוב השכינה ובנה בכורה של השכינה. לאלהים כסא ולו כסא; אלהים הוא אלוה־האור וגם זה כֻלו אור; זה קדוש ומקֻדש ואף זה קדוש וטהור. דו־פרצופים לעִלת העִלות ואינו יחיד.

ירחים ויאמר לשאת בתולה בעמיו, בת תורני מִפלג אחד. נתקבצו עליו בניו הנשואים וחתניו לוקחי־בנותיו ויצעקו עליו חמס, כי התיָראו, שעוד יוליד בן ויחַלק עמם בנחלתם. וירעש כל הרחוב לקול הריב.

XIII

שני מיני אנשים, חשבה מרים בלבה, יש בעולם. טובים ורעים, אנשים שלהם מטרה ותכלית נאורה, ואנשים בלי־תכלית. אלה משכימים בבֹקר ומבקשים להם את הנתיבה בכל מועדי היום והשנה, ולאלה אין רצון ועֹז. יש מורי־דרך גדולים ויש מחשבות רבות והכל מעֻלף בבערות ובאִי־דעת. את איוב לא קראה, לא שמעה עוד את הקול מן הסערה; אבל כבר החלו ספקות להתנגש בקרבה. אדם כי ישכב ויתכסה בשמלה, יכַוֵץ את רגליו ויסגור את עיניו, ובאו עננים מבפנים וחצצו בעד כל אור. כי יקום ויתנער ויגביה ראשו, אז יחליף־כֹּח ויאמר: לא אבדה תקותי. נערה בת נשמה תמה לא תמצא את הפתח, אם אין כורתים עמה ברית. אין אֲדנות לה, אבל תדע ממגמה ומשררה ומלכות.

אחד ממיֻדעי איכנשטין, מנשה מרגלית, תושב מחוז הַיסין, בא לחונירד לרגלי מסחרו ויתאכסן בבית מכירו. להם כבר היה שיח ושיג בקיוב הבירה בימי ההצלחה ותועפות־הדמיון, והימים שבינתים לא הפרידו בין הלבבות. מנשה היה איש למעלה מארבעים, „מקצֵר בעליונים ומאריך בתחתונים". כלפי־חוץ הוא שומר את מנהגי היהדות, ובפנים היה איש רֵעים להתרועע ומֵקל בכבוד־שמים. מה שהוא למעלה הוא למעלה ומה שלמטה הוא למטה. מי שאינו נהנה אינו חי, ומי שהוא חי הוא נהנה. כל המפליג בדרכו אינו יודע מה שלפניו.

וירא מנשה בכל ארוחה וארוחה את הנערה היפה יושבת אל השלחן ואוכלת גם היא מהמאכלים אשר ישימו עליו. ויתפלא לשושנה הגדֵלה בגן לעין כל ואין איש נגש אליה. הוא נשא את עיניו אליה ויארב לה בלבו ויהי נבוך גם הוא. מרים יָראה ממנו ולא ידעה מפני־מה. — יום אחד מֵאנה לבוא לארוחת־הצהרים ותאמר, כי השה היא בראשה. לבדה ישבה בחדר ומחשבות נוגות ממלאות את לבבה. מתקפל היום בחוץ ולבה חלל. היא אינה מבינה את תהלוכות האדם, ארחו ורבעו. זה בכֹה וזה בכֹה. נבוכה היא. כה ישבה כשתי שעות והנה נפתחה הדלת בלאט. אמר האורח להִכָּנס ולגשת אליה; אבל בראותו את צלם הנערה ומראיה כירח ביום, רפתה רוחו ונסוג אחור. בא לחדר השני ויתמוך ראשו בקיר.

ממחרת־היום עזב את הונירד רגלי, אף כי רעהו איכנשטין פצר בו להִשאר עוד.

יום ולילה הלך רגלי מכפר לכפר עדֵי השיג את עיר מושבו. ובבואו לביתו לא שָׂח גם עם אשתו וילדיו. לא ידעו מה לו. —

בעלה. היא קִימה את המנהגים כדת ותָשב לביתה טהורה ככלה בנעוריה; אבל אישה חמק עבר וישכחה. ישבה על המטה ועיניה זולגות דמעות.
התמוגג העולם לחֵטא מִשנֶה.

XII

ואת אשר אסַפר עתה הוא ברהוב־היהודים לא מן המעשים בכל־יום.
שֵם האיש הזה בּונים, והיא איש כבן־חמשים, מעט לבן נזרק בזקָנו, מקפיד על לבושיו היה והוא נכבד ונודע בחברתו בתור איש נבון, יודע דבר בתהלוכות־העולם. הוא היה ממוקירי ה„מלבי״ם" ויודע להָשיב לאפיקורס אף בעניני ההשגחה ואלהות. במעמדו נחשב בין האמידים, אם גם לא היה סוחר בדבר קבוע. כי יריב איש עם חברו בדיני־ממונות או אם אחים יחלקו בירֻשת אביהם, היו בוחרים אותו לשָליש; והוא היה יודע להשוות בין הצדדים והיה בא גם על שכרו. בטִבעו לא היה וַתרן והיה שומר את שלו; אבל לא מכר את כבודו בעד בצע־כסף. לרֹב היה מפטיר בקריאת התורה והיה קורא את הברכות בקול עָרֵב. ולבונים אשה מכֹעָרה וגם סרת־טעם וַתמָרר את חייו כל הימים; והוא לא השיב לה בריבה עמו ולא נִאץ אותה, אבל בחָבו היה נושא מַשטמה אליה. הוא נשא אותה בהיותו כבן שש־עשרה, ולא ילדה לו בנים; ואף כי יכול היה לגרשה על־פי מדת חכמים, לא נפרד מאתה ולא הלך עמה לבית־דין.
ויהי ביום־שבת אחד בבקר, השכים הוא, רחץ פניו וידיו, לבש מלבושי־שבת והיה קורא בחֻמש בשעה שלפני עת־התפלה. אשתו היתה בחדר השני ותאמר גם היא ללבש מלבושי־הכבוד שלה, למען תלך להתפלל גם היא. ותעמוד על סף ארון־הבגדים לקחת מעיל משזר, ויפול הארון עליה ולא יכלה גם לצעוק מכֹבד המשא על פיה. בונים שמע את קול נפילת הארון, גם מִהר אל חדר המעשה. אבל הוא עמד כמשתומם ונפחד ולא הרים את המשא בעוד מועד. אחר־זה יצא לחוץ וקרא איזה שכנים לעזור לו. וכאשר הרימו את הארון, לא היתה באשה כל נשמה, כי נחנקה. עמל הרופאים להחיותה היה בכדי. במוצאי־שבת טהרוה ונשאוה אלי־קבר. אבל עוד בימי האֵבל דברו בבונים ויאמרו, כי לא נקי הוא מעֲון רציחה. הגיע הדבר גם לאזני הרָשות ויובא בפלילים. חוקר־דין עִנה אותו בכל־יום בשאלות רבות לעָבְרו ולטיב חייו עם הַמֵתה. והוא באחת: אין עון בכַפּי, כּחש. אחר ירחים עמד לפני השופטים, ועורך־דין מפַרסם הֶצדיק אותו. באותה שעה קם הנאשם ויאמר: אמנם חַיָב אני, מות אשתי היה לי לרצון ובכאלה מחשבה כמעשה; ואני גם לא מהרתי להצילה במזיד.
אז היה גם לשיחה דבר הנגיד יחיאל בָר. שנותיו היו למעלה מששים, איש־שֵיבה היה וחשוב בעדתו. ותמת עליו אשתו ויתנחם אחריה שלשת

עבר בלי־משים ברגליו על עיניה וידקור אחת מהן. למרות עמל הרופאים נוכחה, שעתידה להיות בעלת־מום. אז אמרה: טוב מותי מחיי! עלתה על הגג וַתֵּחנק. לאישה גם לא נקל היה לקבור את מתו, והוא בוכה ומתאבל עליה כל ימיו.

וגם את בת־רבנים, האשה היפה השלישית, אזכור. פטרו בעת ההיא מגלותו את הצעיר מבית המלך, זה שנתחַיֵּב להתענג בחונירד, וַיֵּשב הוא וכל בני־סיעתו לעיר המלוכה. נתרוקנה הפעם עיר־המחוז ההומיה, והנה גם תמר כלת העשיר נחמיה לבית טרכטמן נעלמה אז. עזבה את בעלה השובב אמנון ואת מַלְתּר אהובהּ שבגד בה והיתה לפי־השמועה שוכבת־חיק לאותו בן מְגֻצר המלוכה.

את חייה של זו בעיר־המלוכה ואת אשר עבר עליה עוד אספר.

XI

נודעה היתה בחונירד אשה עשירה חיה שרה, שנתאלמנה מבעלה עוד לפני מלאו לה שלשים שנה, והיא אשת־חיל וגם נאה ובריאת־בשר, צופיה הליכות חנותה של ברזל ומגדלת את שתי בנותיה, רַציה וצירל, נערות לא־יפות. ויהי בהגיע רַציה הבכירה לפרקהּ, השיאתה לבחור יפה אף־נעים ושמו יוסף, והוא ישב על שלחנה, היה בא פעם בפעם אל הקלויז לשית עם הלומדים שם ופתח גם הוא לעתים איזה ספר, ובערב היה רושם בפנקסי חמותו, כי הוא יודע חשבון. רעיתו היתה אוהבת אותו מאד והיתה מתרפקת עליו, וגם ללב עקרת־הבית היו מתגנבים לפעמים רגשות זרים. יש אֵם תתקנא בבתה ויש דרך־עקלתון גם לנשי ישראל.

פעם נסעה האשה הצעירה ואחותה לעיר קרובה, לקחת חלק בחג נשואין לבן־דודן. ותשאר האשה האלמנה עם חתנה לבדה בבית ותצר עליו. גזרו חכמים על היחוד. יום שלאחריו בא האברך יוסף לרב דמתא, בכה לפניו בדמעות־שליש ויתוַדה לפניו על עֲונו. אזנים לקיר, העיר חונירד הומיה!

אָשֵׁר יפה, האברך המשכיל העשיר מגזע רבנים, שהשתקע במסחר־כספים, היה לו משא־ומתן זה ימים רבים עם בת־אצילים נודעה מבני הפולנים, אשר לה אחֻזה רבה ויער גדול; אבל שקועה היתה בחובות בעלה שמת ועמלה היה ליַשֵּׁר הדורים. אָשֵׁר, שידע גם לדבר פולנית, היה מיועציה ותומכיה יחד. היא שָׂחה עם היהודי הנאור בחפץ ויקח גם את לבה בתאר־פניו ובזקנו העגל השחור. פעם עָרב לו היום בכפר, ששם מושב בת־האצילים, וגשם שוטף עצר בו לשוב העירה. מעשה שטן היה ויפַנו לו בחצר מקום ללון. באישון־לילה קראה אותו בת־האצילים לחדר־משכנה המלא ריח־ניחוח וַיִּלָּכֵד בשחיתותיה וירוה עמה דודים.

ליל־טבילה היה אז לרעית אָשֵׁר, והיא תמה וברה ומחבבת את

ויורדים הם בני־אדם, עולים ויורדים; יש גבול גם למזל עשירים; ואני אנוד למראה כל בית איתן כי יחרב.

X

נודע היה בחונירד, בעיר־התחתונה, העשיר חיים יונה מיכלין, אחד מחסידי לוטון המֻבהקים, והוא מחזיק בית־הנות רב לאֵטון ולצמר והיה בעל שפע גדול, עושה חסד עם בני־מסבו, וגם תקיף גדול בדעתו. לו בת אחת יחידה, בעלת־קומה ויפה, ועוד בהיותה כבת שש־עשרה שִׁדך אותה עם בן יחסן אחד בעיר דרַזנה אשר בפלך פודוליה, והחתן היה יודע בתלמוד ובמפרשיו, אבל היה צנום־הגוף מאד. את פי הנערה לא שאלו וגם לא ראתה אותו כי אם אחרי החֻפה. את הנשואין חגגו ברֹב פאר והדר. ואומרים, שעוד בצאת המחֻתנים מצד הכלה חוץ לשער העיר במרכבות ובסוסים דוהרים להקביל פני החתן התלחשו המבינים יחד כראותם את דק־הבשר מולך בכִפה היום. ואמנם נמוג לב הכלה, כאשר עמד בן־בריתה למולה, והיא משכמה ולמעלה גבוהה ממנו, עִוְתוּ פניה. היא לא שמחה כלל, כי אם ישבה בחדרה ובכתה במסתרים. לשוא התחננה אמה, שלא תשבית משושה, לשוא אִיֵם עליה אביה, כי יעבירה מנחלתו, אם תַּמרה את פיו ולא תִתן ידה לאשר בחרו לה. והיא באחת: „איני חפצה בו, מָאֹס מאסתיו!“. בתו של אחד מגדולי החסידים מעֻזה לדבר כן בפני הוריה, ובאולם הגדול של הבית יושבים המחֻתנים מסביב לשלחן והחתן יושב בראש. במֵצר כזה בא חיים יונה, והוא פזר על החתֻנה חלק מהונו, ובאו גם אחיו ובני משפחתו מרחוק לקחת חלק בשמחתו. אין עצה ואין תחבולה. באותה שעה נכנסה אֵם החתן, אשה צנועה ותַמת־לב, החדרה ותתחנן גם היא לפני הכלה, לאמר: „אַל־נא, בתי, תתני אותנו לבוז. בני נחמדי הוא ראוי לך. אל תביטי אל מראהו; לבו הוא טוב, על כפים ישאך ואנו גם אנו נכַבדך כל הימים והיית לנו לבת“. נתרכך לב הנערה ותכנס אל הקרואים. אולם אחרי כלות שבעת ימי־המשתה והמחֻתנים שבו לביתם, התרחקה בגלוי מבחירה ותמאן להתקרב אליו לשברון לב אמה.

אחרי עבור ירחים ימים החלו לדבר בשער העיר, כי שיח ושיג לבת החסיד עם אמנון בן־נחמיה. ואמנם כֵּנים היו הדברים.

ספרתי קֹדם לזה על אשה יפה גרושה מבעלה, שֶׁנִּשאת לכֹהן עשיר ונאור בחונירד. אוהבת תענוגים היתה ולמרות זה כי נחרו בה בני־עמה, לא חדלה ליַפות ולקשט עצמה. חדרה היה מלא פאר והִדור, מרבדים ארוגים היו שטוחים על הרצפה, עד כי כל הנכנס בו מתבלבל. לא היה לה ולד. התול מִגמר היה אהובה, בחיקה שכב, מקערתה אכל ומכוסה שתה; וכשתקפו עליה געגועים לא־ברורים, חבקתו ונשקתו, עד כי קִנא אותו בעלה. פעם, בשכבה על מרבדה בעצם היום, קפץ אותו מפִנק על פניה,

ממטתה, רחצה את פניה, עשתה את שערותיה והסתכלה בחלון לחוץ והנה התרוקן העולם, אף בלבה לא נשאר מאומה. היא באה אל החדר השני, ישבה על־יד השלחן ותכתוב לנחמיה מכתב־פרֵדה בלשון העברים. היא אינה שַׁיכת לו, בדקה ומצאה כי כן הדבר ולא ישא עליה עון. היא כתבה ומחקה, החליפה את הטופס באחר. היא שָׂמה את האגרת בנרתיק וסגרה אותו. רעיונות־חלופים באו בה מכל־עבר. היא צועדת בחדר מפֻתח לפֶתח ועיניה תועות. אחר־כך הלכה לחדר־המבשלות ותשלך את המכתב על האח, והוא עלה כליל בלהב. היא שבה אל חדרה, ישבה על מטתה, שָׂמה ידה על מצחה ותבך חרש.

בבקר הזה התרגש גם ירוחם בחדרו הצר לא כתמול שלשום והוא לא ידע מה לו...

ספר תשיעי

IX

מאורעות ומעשים קרו עוד בחונירד, מהם חדשים מקרוב באו, מהם ארוגים וסבוכים בקודמים להם; ואני אתארם לפני הקורא אחד אחד, כאשר עשיתי עד־היום.

קם שטן לבני המשפחה העשירה כהני בית־הורויץ בסוכן אחד בבית־מסחרם, שפטרוהו ממשרתו, כי עַוְלָה נמצאה בו; והוא נסע לעיר־הפלך וַיַּךְ אותם בשוט־לשונו, כי סוחרים הם בשטרות־מזיפים וכל עשרם נובע ממעין זה. ביום אחד באה שַׁיָּרת חוקרים ודורשים, הקיפו את בית־מושבו של מנחם הורויץ, בדקו בכל ארגזיו ומצאו, שאמנם כֵּנים דברי הסוכן. מיד שָׂמוּ חותם על בית־אוצרו, שָׂמוּ את רגלי הגביר ורגלי בניו ולוקחי־בנותיו בשלשלאות של ברזל והושיבום בחדרי אפל בבית־הסהר; ושומרים העמידו לפני השער, שלא תשיגם גם פתקה אחת מחוץ. נרעשה העיר עד־היסוד לשֵׁמע הדבר; והיו דנים ושחים בזה בכל בתי־האל בכל עת שהתכנס העם לתפלה בצבור. כבוד ישראל נתחלל בגוים, ואם ארזים יכפו כאגמון ראשם, מה יעשו אזובי קיר?

גם האחים השֻׁתפים בנימין ויוסף לבית נחמן, בני בעלי בית־משרפות היי״ש, נתפשו למלכות, בגדשם את הסאה בהחלפת הסדר, והיה החלק העשירי מדמי שויו של היי״ש הנשרף לאוצר־המדינה ותשעה חלקים לבית־אוצרם. לא יכֻפר ברוסיה העון הזה וכל הבא בפלילים בעד מעשה כזה לא יִנָּקה. נסתמאה עין העיר, כי נחרב בית־נדיבים. ארונות כלי־הכסף של העשירים האלה נתגלגלו גם הם ממקום־אחזתם והסיעום בבת־אחת לעיר־הפלך. יש אומרים, כי מפארים הם את היכלו של השופט העליון; ויש אומרים, כי נפלו בחלקו של נציב הפלך. עולים

שבוּעַים אחרי ליל־החֻפה עשו כֵרה בהצר הצדיק לכבוד אציל המקום השר הנודע שובַלוב, שהיה בא ללוטון עיר־יְרֻשתו רק לעתים רחוקות ורב ימיו היה מבַלה בס"ט־פטרבורג וכסאו נכון לו שם בין גדולי המלוכה. ויהי בראות השר את הרבנית החדשה היה כמכֻשף מיפיה, והוא אז בן־ששים, וייִרא מיצרו הבוער, וכבוד־הבריות גדול עליו, ויקם מהר מעל השלחן, ויצַו לחבש לו סוסו ויִּדא עמו מחוץ לשער העיר ולא שב עוד אל נוַהו.

לא ארכו הימים ולביאת־החצר התיַחדה שוב עם רוקח המקום ונפסלה לכהֻנה.

רבי יעקב היחסן ופטרון חצר הרבי הסתכל בפרשת סוטה אשר בחֻמש הפקודים ונסה להבין את המקראות על־פי סוד. האותיות שבתורה רק נשמות ודרגות עילאות הן ובן־האדם מטַיל ממטה למעלה: האשה החשובה, שישבה במשכיות־חדריו ושבהוד־יפיה הנחילה לו מדת התרוממות רבה, תצא מזה והוא לא יכול עוד לנגוע בה, וגם לראותה, כי אינה. הולך היום וסובב כתמול שלשום ובמסִבך אין הדבר כתמול שלשום. גם הרבי בעצמו הרגיש ריקנות בלבו, מעת סר צלה מהחצר. שלמה המלך הוא ידידיה אהוב־המקום היה ונשיו היו מקטרות לכמוש. יש חבור ויחוד ועינים זֻנות מאור עילאה לתתא ויש סלוק שכינה...

VIII

ואידה בת החזן אף־היא נחרה לעתים במיֻעדה נחמיה. קרה היא היד שמושיטה לו וקר גם הלב. מה לה ולו? והן לו אין כנפים ואף לא רוח נשא. פה לפה כי יגע ואָחזה נשמה בנשמה; אבל אין חבור בלי אחוָה, ואין אחוָה בלי נגוד. מה יתן לה? מה יש לה לקוות ממנו? רבות מחשבות היו בלבה; ובעת שבאה עמו בצותא חדא היא מרגשת רק ריקות. ירוחם היה נותן לה שִבעתים על חתנה, והיא דחתה את הקרוב לה וקֵרבה את הרחוק. לאלהים פתרון ענין הפֵרוד והזווג. וכי תלכי בצדי דרכים, אף לילה ויום לא ישלימו עמך.

נחמיה אינו שוכח חובתו לה. בכל יום אחרי הצהרים יבוא לבַקרה, משיח עמה, מתאבק עמה וגם מטַיל עמה. הוא אינו דואג לעתידו כלל. הוא ירויח כסף ויבנה את ביתו ולו רעיה משכלת, לא נופלת גם מאשת רופא או מאשת עורך־דין. אבל התרגשות האהבה הכתובה בספרים לא ידע גם הוא. לנערות צעירות שלא נתבגרו עוד יש איזה חֵן נעים, ולאידה עוד שנתים עליו או יותר. מים גנובים ימתקו, לא כן אם מציגים לפניך כוס מלאה ולך הרשות לשתות או גם לא לשתות.

על־יד כח־המושך גדל כח־הדוחה. אידה ידעה, כי בידה הדבר, אם לשבט אם לחסד; היא ידעה גם את גורלה. — וביום אחד בבֹקר קמה

האויר שבין גלגל לגלגל וכֻלם נשטחים שטוח פעם כדי זרת ופעם גם כגֹבה אַמה, וכל הארץ ומלֹאָה, גם האדם והבהמה, מכֻסים לבן. אין הבדל זאין פדות. הכל לפנינו כבית־מועד ואנו אוכלי יום וליל.

ותרד בת־החוכר ממטתה, לבשה בגדיה, שָׂמה את המעיל השעיר עליה, עטפה ראשה בתכריך ותצא החוצה, לנוע בשוָקים וברחובות בין מסִבות השלג. לו פגשה את השטן, כי־אז אָחזה בו והיתה נשמעת לו. מאכלה שלג ולבושה שלג; אין עולם ברבוי פנים, בולעת הנשמה את הגוף. וכי תשבי על מעלת בית־חומה לנוח, אף העינים נסגרות כלפי חוץ, ובאים דמדומי־המות ומנשקים כל אבר ואבר, גם נבלעים באברים.

בבֹקר מצאו יוצאי־פתח בראשונה את האשה הצעירה קרושה, שטוחה לפני בית־חומה, לא הרחק ממושבו של איכנשטין. לקול הצעקה נאספו שכנים רבים ותמהו על המחזה. לעצת אחדים הבהילו אליה את הרופא קוך. הביאו אותה אל אולם אחד, והרופא צוה לפשט את בגדיה ולשפשף את גופה הערֹם בשלג ובמים צוננים בכל־כֹח. אחרי עמל שתי שעות שָׁבה רוחה אל קרבה ויהי הדבר לנס.

VII

מדי דברי בבת־החוכר הנני נזכר באשה הגרושה היפה מאד, זו שהיתה לפנים אשת הגביר פינחס אליהו, שמניתיו בין איתני חונירד, ואסַפר גם את אשר עלה לה.

שנה שלמה אחרי גרושיה ישבה בבית אחותה הצעירה, שהיתה נשואה לבעל אחֻזה גדולה על־יד העיר בַּלטה. שדכני ישראל באו ושבו, ואחד מאדירי יַרמלינֶץ, איש אדמוני ובעל משפחה רבה, נתן עיניו בה. הוא בא מרחוק, רק לשֵׁמע שִׁמְהּ וטיבה, ויאמר להכניסה אל היכלו בכל הון דעלמא. ויהי כי תקפו עליה, נסעה ללוטון, בירת הרבי, להתיעץ עם כלת הצדיק, מיְדעתה מאז; ובודאי לא האמינה, כי קרוב היום והיא גם היא תתאזרח בחצר. — רבי יעקב, שאר־בשרו של המלך — מאן מלכי? רבנן — איש חכם מחֻכם ובעל־בשר, והוא גם מנהל כל דבַר תהלוכות חצר הרב, והכל יִשק על־פיו; הוא יועצו של רבי דוד וחברו או גם פטרונו. רבי יעקב זה נתאלמן אז מאשתו החולנית ויחשק באשה העשירה וישלח את אחד ממו סודו לדבר בה. ותואל האלמנה אצילת־היפי לשום גם כתר זה על ראשה. הרבי בעצמו, לפי־דרכו, היה פוסח בנדון זה על שתי הסעִפים; אבל כאשר הופיעה הגבירה במשכיות־חדרו ועָמדה לפניו כאביגיל בשעתה, הבין שוב את סוד הענין ת פ א ר ת ולא נמנע מלברך אותה. הפה שאסר אותה לפנים על בעלה, כי התיַחדה עם זר, התיר אותה עתה לקרובו. ויהי רעש גדול בעולם החסידים, כי עד־אז היה דרך בני משפחת הרבנים להשתדך רק עם בני משפחות כמותם וכלי שהשתמש בו חֹל לא יבוא אל הקדש.

צעדה בת מנוח איזה צעדים אחור; ההמון דוחק מכל־עבר. היא נקפה על רגל מרים ומצטדקת בשפה רוסית לפניה. עצב בפניה. נכדות איכנשטין משיחות מפֶּה לאזן...

V

בת מנוח החוכר שכבה על מרבדה בחדרה הרחב אשר בבית־אביה העומד בירכתי העיר העליונה, שערותיה נראות מבעד מטפחת ראשה, כתנת עליונה קצרה מכסה את חזה ורגליה יחפות. שעמום־נפש ודחק אין־קץ אחזוה. מִתְפַּתֵּל הלב ונותן טפין טפין לנשמה, לרוח ולַגֵּו, ושוב הכל נשקע כמו בענן. – אין עולם כלל ואין חיים כלל, כי אם שרידי־ערפל חוזרים ומתערבים יחד, תהום קורא אל תהום, פרסות עגל קדמון הן סדוקות. – –

בוכיה האשה הצעירה הבודדה בין שבט זר. אין אדם שתפתח לו את לבה, אין בכל הסביבה שום מקבל ואין נותן. לו היכלי־מרומים לא נשַמו עוד, כי־אז הלכה וקראה לכלב־ציד ללַווֹתה שמה. ופה בארץ אין מישור ואין גבעה, אין חסות בלילה ואין מפלט בבקר. ריקים הרחובות גם בעת עוברים בהם אנשים. את יוצאת לשוק וגם שם עקומים כל הגֵוים, עִורים הם גם הרואים. כי תשבי לסעֻדה, נחש בריח אוכל עמך ושותה מכוסך. הנך מבטת לחבית של מים, והנה הכל כמו אומר לבלוע אותך.

בת מנוח קמה ושָׂמה מנעלי־בקר לרגליה, הסירה את המטפחת מראשה והחלה לעשות את שערותיה בטעם ובאדיקות. היא אשה והיא נערה מארשה היא כרתה ברית לאֵל־נעלם והיא הפירה כל ברית וכל חק.

חידה היא ותהי לחידה, איך בא הדבר והיה. בשבת אחרי הצהרים, יום־חרף יפה וגם שבתון בעולם, נפתחה הדלת לחצר בית איכנשטין ואשה צעירה עטופה בסרבליה, היא בת מנוח החוכר, הופיעה על הסף. היא שאלה אחרי הנערה האורחה. וכאשר הובילו אותה לחדר אשר בו ישבה מרים, מִהרה אליה, חבקה אותה בשתי זרועותיה, נשקה בלי־הרף וקראה בקול: „היי לי לחברה, היי לי לבת, השיבי לי אהבה ורֵעות; ואם לא – מתה אנכי!" התחלחלה מרים ולא ידעה ענות.

VI

שלגים. כי ירד הגשם להשקות את האדמה ונזכרנו אנו בני־אדם, כי יש קשר בין מעלה ומטה ויש התעוררות. פותח אלהים את נאֹדות המים אשר אתו ויצַו עלינו את הברכה או גם יריקם לשטוף את אשר עשה. ממין אחר הם אוצרות השלג, הכפור והברד. סוער העולם, הומה הטבע, מלאכי־זעם מתפרצים או מתפוררים ורגבי לבן לאין־ספור ממלאים את כל

אף לא מאומה. הוא מתהפך מצד אל צד. תוחב את ראשו בכר ונשקע בצערו...

אמו באה בכל פעם החדרה ושואלת: „מה לך, בני?” והוא גם לא ידע לענות לה. מתירא הוא לקום ולצאת החוצה, שמא לא תשאנה אותו רגליו. לו חלה מחלה אנושה, לו הסירו ממנו את גופו, כי־אז אולי רְוַח לו. יש שֵׁנה ארֻכּה ויש מות מתהלך בין תאי הלב. מתפורר הרצון והכל תמה על קיומו...

ימי הסתו באו ולא שִׁנו את תפקידם. ימים אחדים אחרי אִסרו־חג החלו הגשמים לרדת בלי־הרף. נתמלאו הבורות והנחלים. ושפכי המים בבית־הרחַים האמ״ר נשטפים בזעם ובשֶׁצף־קצף ונשמעים עד בית איכנשטין על הגבעה. מרים קוראה עתה ספרי מִסְפר אחד גדול לרוסים, אשר הֵמם את נפשה, הלא הוא פיודור דוסטויֶבסקי.

ענִי שורר בטבע ונמקו בני־החיים מכֹּבד המשא. זוחל האדם ויוצא ממערה סגורה והנה נסחב חבל מאחוריו. – השמש יָאִיר וְאין יום. אין חָסות ואין מָגן, כשתכשל אין סעד. עִוְרֵי־הנפש, פִּסחי־הגוף, בעלי־מומים הם אלה, אשר בראם אלהים לרשת את הארץ, ואף הנחלה שנתונה לנו רק בת־חתחתים היא. נפגש אתה עם אדם והוא זר לך; כל הימים מבקש אתה דבר־מה והנך רק נדחה. כוִיָה על כוִיָה, חבורה על חבורה, חיץ מימין ומשמאל. רק הכשלון מושל; אין מִפלט, אף רחמי־אדם מעיקים, מעיקים... הדבור נתן רק להאפיל על אשר בנו, הצעקה לא תועיל, המשאות והדֵעות, השאיפות, הלקיחות והנתינות רק משברי הרצון הם, נגיחות רצון מתפורר מאז. מין חיה היא הבריאה, האוכלת את־עצמה...

בבגדי אלהים היוצר עוד נדבקו חלקים חלקים מעפרות תהו ובהו וממלא האבק הזה את כל אשר עשה. הוא ברא את האדם למָרֵק את ההויה מחלאתה, לטהרה ולהרימה, והוא אך יהַמם. אך בעָוֹן נעלה, בשפלות נפוצץ את הגדר; וכי נפלת, נַשֵׁק את האדמה שמתחתיך. בן־האדם לא נצלב רק פעם אחת; עוד מימי הבל נזרק הדם. כל רחבי־תבל הם רק קרנות ממזבח החטא...

אֶרע הדבר, שנזדמנה מרים את בת מנוח החוכר אשר הזכרתי למעלה. הסתו כִּלה את אנחתו והחֹרף מושל בכִפּה. תכריך לבן מתנוצץ עוטה את פני העיר וישמיע קול ממדרך כף־רגל. במגרש אחד נצבת תזמֹרת של אנשי־צבא ומנגנת. יום גנוסיה היה, יום הֻלדת המלך. נאסף המון־עם. יצאה גם מרים עם האחיות נכדות איכנשטין, והנה אשה צעירה בעלת־קומה עטופה מעיל שֵׂעיר אָרֹך עומדת לא רחוק ממנה. רַעד פנימי אֲחָזה. המנגינה הסבה לה דֹחק־נפש; וכמו חוט בלתי־נראה יוצא מהאשה העטופה ומחַתֵּל את לבה. לה הרגש, כמו פלונית צועקת בחשאי, ורק לה נשמע הקול בין הרבים... היא מתבַּישת לשאת עיניה אל האשה המוזרה ולהביט בה. אלף פיות לחידה ובפתרון רק איזה הֵדים נשמעים. יד נעלמה אוחזת בה, במרים; נשענת היא על אחת מהנערות המלַוות אותה, שֶׁבַּל תמעד. לפתע־פתאם

בקול צחוק: „לא ראיתי ולא שמעתי". „מזל טוב!". פני נחמיה ואידה אדמו מבושה ולא ענו דבר. אחרי רבע שעה בא גם בן־משה החדרה. נגשה אליו מידעתו ולחשה לו באזנו ותבקשהו לבלתי דַבר עוד בזה; אבל הוא לא שמע לה ויאמר: „עלי לברך את החתן ואת הכלה". גערה בו אידה. ונחמיה גם הוא לא התמהמה עוד בבית ויקם ויצא. לא בחלום היה הדבר, כי אם בהקיץ. לא פִלל גם תמול גם שלשום, כי תפול אידה בחלקו. מאֻשר הוא וענן בלבו... עליו עוד לחַשב את דרכו. הוא פוגש איזה מכירים, ואף אחד לא ידע מה עמו. מה יגיד להוריו? והם גם לא יאמרו לַדֶבק טוב.

IV

ויהי כי נודע הדבר לירוחם, כי נחמיה איזנשטין אורש לו את אידה בת החזן, התפלצה נפשו לשֵמע הדבר ואמר: „לא אמת בפי־השמועה!" והוא ידע, כי כן־הוא, ידע, כי משאת־לבבו לפנים נתונה לאחר. הוא האציל מרוחו עליה, והיא גם היא האירה לו בכל־פעם פנים. שנים יושבים יחד ויש מגע ביניהם ובא השלישי ויקח בחָזקה או במרמה את אשר היה נכון לך. לא פיך, כי אם פיו הוא המנשק את הנפש אשר אהבת כל־כך. לא ידך עוברת על שערותיה, לא זרועותיך מאַמצות אותה. הנך אוחז בחבל והנך מושך דבר אליך ולפתע והנה מסביבך ריק ותמהון. – עולים הגעגועים עד הצואר, הנשמה סוערת, והנך עומד כעני בפתח, גם פת־לחם לא יתנו לך. לא! הוא אינו עני, כי אם גזול ושדוד, הציגוהו ככלי רֵיק בעולם הרחב, הפילוהו למדחפות...

כרגע אמר להִועד עם נחמיה ולריב עמו על הגזלה, וכרגע אמר לנסות עוד לכתוב לאִידה מגִלת־דברים ולשפוך שיחו לפניה. הוא עמד בגן ועזב את הגן והנה שוב ישוב לגן והשער סגור. הוא יעמוד בראש כל־חוצות ויקרא: „אֻמלל אני, שָברו את חיי!" הוא ירד אל הגיא הסמוך לעיר ויכרה לו שם קבר. לו אין אֵם ואין עָם. אבר נתק הוא, אחריתו אפל...

שבוע ימים שכב ירוחם על המרבד השבור בחדרו הצר, התכסה בשמיכה ועָצם את עיניו, מבלי להביט גם בחלק הקטן מהעולם הנשקף מחור החלון. מחשבת האדם מתרחבת ודָאה תדאה למרומים, והגֵו מתכַוץ ומצטמצם. אין חנינה בתבל ואין מעוף, למה תקום ותתעודד? למה תרדוף אחרי מטרה, שגם היא תהיה לאין? פלג־גוף הוא בר־נש – ואם אין נפש מבַקשת נפש, אין רוח נוהה אחרי רוח, למה כל החיים? חֻקים שוררים בטבע ומקרה גמור הוא אשר יבוא על האדם. השכל מחַיב, שֶאידה נאותה לו, שהיא אך היא שַיכת לו. הלא הוא מֵבין אותה לאשורה והן הוא ברֹחב־לבו היה יכול גם לאַשֵר אותה. והיא בחלה בו ובחרה באחר הנופל ממנו. – הוא, האמיץ, נכשל. – הוא בכור בהשכלה – ומאומה לא נפל בחלקו,

II

ממחרת־היום נפגש ירוחם עם אִידָה בפרוָר העיר וַיִפֶן לה עֹרף. הוא עושה צעדיו לאט לאט ומתפלא על עז־לבו. נקם יקח במין־הנשים. אין אֵמון במשוררים. לשוא יחזו חזיונות ולשוא ירוממו גם ירוממו באמרים ובשיחות. שבט בפיו, תְהלה תחת תהִלה. הוא יורה דרך חדשה והוא יקרא את בני־הנעורים לתורה ולתעודה. הוא יהיה סופר לעם וישא מדַּבְּרותיו על כל ענין נשא. מתגנב היום לצאת. ירוחם מרגיש פיק־ברכים. הוא יושב לבדו על ספסל לנוח. מעטים רק מעטים הם העוברים והשבים. לו לא התבַּיש, כי־אז התפרץ בבכי.

ואִידה שָבה גם היא לבית־אביה נכלמה וכועסת. מוגי־לב הם הגברים. לו עמד ירוחם עתה לנגדה ויושט לה את ידו, כי־אז לא נסוגה אחור, והן הוא לא נמח מלבה וחושבת בו לפרקים. הימים, שהיה משכים לפתחה ושח עמה ארֻכות על־דבר הספרות והחיים, היו נעימים גם לה; והנה תמו ואינם. — מדוע דחתה אותו? למה נשמט ממנה? בידה היה הכל, ועתה אין לה מאומה. רֹב מתּנות לאדם, והנפש תדע מחסור. — וזרח השמש, הכל רוחץ בפלג־אלהים והלב בוער ומתחנן למִרְוֶה ולחנינה. הנך עוצמת את העינים וקרני־זהב כמעשה־רשת ממלאות את האויר ומאירות את האפל. ויש אשר מבלי־משים יֵהפך היום ללילה ולא תדעי הבדל בין ימין לשמאל, לא תדעי את נפשך. היא תכתוב לירוחם, תשלח אליו פתקה, לאמר: „בַּקרני־נא ונדַבר על אשר בינינו". היא תמחה את הימים האחרונים מזכרונה. הוא ישָׁרת אותה ויחבבה כמלפנים; הוא שלה, והיא — כף מאזנים; בידה — להָמית ולהחיות, לקָרב ולרַחק, לאַשֵׁר נשמת אנוש או לזרוק בה מרה. רֹב כֹּח לה; היא תתן בשיר קולה או גם תרים קול אֲנִיָה.

בלילה ההוא נדדה שנתה ותרא את חייה בלי צעיף. שוכבת היא במטה. רגל ברגל נוגעת והנפש תתהפך כחֹמר חוֹתָם.

III

שלשה ימים עברו. יום קצר היה אחרי צהרים. נחמיה אַיזנשטֵין בִּקר אז את שתי האחיות בנות החזן וימצא, כי רק אִידה לבדה בחדר. היא שמחה לקראתו, הכתה אותו על ידו ותוכיחהו על אשר מנע זה ימים רגלו מביתם. הוא ישב למולה והיא הסתכלה בו ישר. — מדברת היא היום בשטף ובחזוק, וגם הוא לא יגרע עיניו ממנה. מה לה עתה? רוח חי מפַכה בה עתה ואף נאה היא. הוא קם מעל השלחן לרגע ויבט לחוץ; והיא אף היא קמה ותַנח את ידה על שכמו. רעד פנימי עברהו... הוא הסב ראשו אליה ופה לפה נָגע. — „נחמיה"! „אידה"! היא לחצה בשתי זרעותיה האמיצות את ראשו, והוא נשק אותה כִּפלים. נפתחה הדלת ולאה באה החדרה ותקרא

בּז גריון

מִרְיָם

רומן מחיי שתי עירות

חלק שלישי

ספר שמיני

I

כל ימות־השבוע לא היה יכול ירוחם להסתכל בפני אמו, וכשדברה אליו הטה ראשו אל הצד. בערב־שבת, כאשר שקעה החַמה ומִהר קהל היהודים לבתי־האֵל, נמשך כמו ביד נעלמה לרחוב־האהבה, אם גם ידע את צער אמו בכל פעם, שלא יבוא בליל־השבת הביתה. סובב נער אחרי נערה שנה או שנתים וישיר לה את שירת נפשו, והיא מתקרבת אליו היום, ולמחר כמו סָגור לבה. חידה הוא דְבַר הזווג ואין פותר; מעקַשים בדרכיו, וכי באת אל הנחלה הנה גם שמיר ושית. – והנה בשקלים מעטים אתה אדון לגֵו. נשמעת בת־אהבים לבוחרה ולא תָמרה. מתקרבים הם רחוקים ואָחזה נשמה בנשמה נכריה. אין אב לטבע ואין מודע.

נערה אדֻמה היתה, כבת עשרים ואחת, ולה עיני תכלת וגבות־עיניה כמעט לא נִכרות. פיה זקוף ומַביע תמהון וחֵם. כל אורח – חדש הוא לה. וכי תשליך בגדה הרך ארצה ותפתח את כתנתה, מתבלבל המְבַקֵר מעור לבן כירֵח, ושני שדַים נעים ותועים כראשי דגי־עדן. נבהל ירוחם למראֶה מתנת־יה ורוחו הומה. הוא החל להסיר בגדיו גם־הוא. ויהי כמו נשר פורח באויר לעיניו וכנפיו משיקות. נתזים ניצוצות ניצוצות מאש אדֻמה ומאש ירֻקה. אש אוכלת אש ואש שותה אש, ואוחז להב בבשר ואוכל את הבשר וצולב את הבשר. והנך קם והולך והכל כחלום יעוף.

לְבֵנים ויושיבו אותו עליה, ושתי פְּרות עָלות לִבְנות־מַרְאה משכו אותה אל מחוץ למחנה — — — לבו הֵחֵל לדפוק בקרבו בחָזְקה. אבל איך זהז מֶה עשהז הלא אשתו חולָה, הלא הילדים חולים, חַרְחֹר הוא, והוא יָצֹא יָצָא רק לקושש מעט עצים להם, לבעבור הַשִּׂיק את הכירַים וְהָחֵם מעט מים וּבַשֵּׁל את האֵזוב לַכְּאֵבים האלה אשר כָּאֲבוּ ככה כל הלילה — —

ופתאם והנה קול שופר, ואחריו שתַּים חצוצרות, ואחריהן עֵדה גדולה מאד, אנשים ונשים וטף. והכהנים חוגגים והולכים בלבושי הַשְּׂרָד, והלוִים לובשים את הַכֻּתֳּנות הלבָנות עם הפעמונים והרמונים. מעט מעט נקבצו ובאו כל העֵדה אשר במחנה מן הַקָּצה אל הַקָּצה, עשרות עשרות אלָפים איש— —

ככה הגיעו אל מחוץ למחנה על־פני הערָבה הרחוקה וְהַקֵּרְחָה אשר אל מול הישימון.

והשופר הולך וחזק והחוצצרות מריעות — ופתאם חדלו וַתְּהִי רגע אחד דממה גדולה. אז יעלה פינחס בן־אלעזר הכהן על הבמה אשר עשו לו וידַבר באזני כל הקהל ויקרא לאמר:

— בשם אֲדֹנָי ובשם משה! זה הדבר אשר יֵעָשֶׂה לאיש המחַלל את הַשַּׁבת, ואת האות אשר בין אֲדֹנָי ובינינו לדורותינו לא ישמור: מות יומַת האיש ונכרתה נפשו מִקֶּרב עַמֶּיהָ, כי כל העושה מלאכה ביום הַשַּׁבָּת מות יומַת — כי על־כן יומַת האיש גוג בן־בֶּכר אשר חִלֵּל את הַשַּׁבת, כי כן צִוָּה אדֹנָי על־פי משה!

וכל העם מסביב שמעו ויירָאו.

וכל העדה למקטון ועד גדול קוראים פֶּה־אחד: מות יומָת! מות יומָת!

האנשים קוראים, הנשים קוראות, וגם הַטָּף —

ומן הַטָּף היתה יַלדה אחת אשר באה באחרונה, וכמעט אשר אִחֲרָה את המועד, כי הדרך היתה דרך רחוקה מאד והיא יושבת עִם אִמָּהּ בקצה המחנה אשר מעֵבר השני — הלא זאת יַעֲקֹבָה הקטַנה. כאשר הגיעה עַד מְקוֹם הַמשפט, כְּבָר התנשא גל־אבנים גדול מעַל פני האדמה והאיש אשר רגמו אותו בהן גָּוַע וָמֵת.

והיא לא ידעה את הנעשה ולא יָדעה מִי ...

והַיַּלדה לָקטה מעל פני האדמה אבנים קטַנות וַתְּהִי משַׂחֶקת בהן וַתַּשְׁלֵךְ אותן על־פני הַגָּל.

וכאשר הוּצא מן האולם החֵלו מוֹעֲצוֹת השופטים, למען חרץ את המשפט. הראשון אשר דִבר היה הַנָשיא: – אֲדַמֶה כי טוב נעשה, אם נעזוב את הפגע הרע והדל הזה לנפשו ללכת באשר יֵלֵך. הן לוּיִתן לא העלינו הפעם בחַכה...

ויֶתר השופטים החזיקו אחריו.

ואולם ברגע הזה השתָער הכהֵן הגדול, פינחס בן־אלעזר, מֵעַל מקומו. גַבות עיניו רָחֲבוּ פי־שנַים ותהיינה חשֵכות מאד.

– לא! – ואת המִלה הזאת לא דִבר, כי אם צעק. – את זאת לא נעשה! את זאת לא אֶתן לכם לעשות! שַבָת היא לַאדֹנָי – ועלֵינו לעשות מעשה פעם אחת ולא נִשְנֶה, אשר יָדֹעַ יֵדע כל העם מִקָצה את הדבר הזה וכי שַבָת היא ומה היא לנו! את האיש הזה נשים לאות לבני מֶרי, לבעבור ישמע כל העם מִקְצה המחנה האחד ועד קְצה המחנה השני וייִרָאו ולא יוסיפו ולא יָזִידו עוד. האיש הזה מות יומָת...

ויֶתר השופטים תמהו רגע אחד איש אֶל אחיו, אבל בעוד רגע החזיקו אחריו.

אז קם פינחס בן־אלעזר הכהֵן במנוחה וידַבר מִשְפָט:

– בשם אֲדֹנָי ובשם משה! ואַתם שִמעו: – בחֹדש השמיני בארבעה־עשר בו, בשנה הראשונה לממלכת הכֹּהנים, באו אנשים אל הַשָדה, והֵמה עֵדים, וימצאוּ את גוֹג בן־בֶכר, זְבֻלוֹני, איש חָרַש־עֵצִים, והוּא מקוֹשש עצים על־פני האדמה, והיום יום שַבָת. אז תָפשו אותו האנשים המוצאים אותו ויקריבו אותו אל העֲזָרה, עזרת משה ואהרן וכל העדה, וְיָעִידוּהו לאמר: כזאת וכזאת עשית: את הַשַבָת חִלַלְתָ אשר אמר אדֹנָי לא תְחַלְלֶנָה כי אות היא ביני ובינך לעולם; עשית בָה מלאכה אשר לא תֵעָשֶה, כי קוֹשַשְתָ עצים בַשָדֶה, ואת אֲדֹנָי אלהיך לא יָרֵאתָ אשר אָמַר: עָנֹש יֵעָנֵש קָשֶה כל העושה מלאכה ביום ההוא, מות יומת ותכָּרת הנפש ההיא מֵעַמֶיהָ! ולכן זה הדבר אשר דִבר אדֹני אל משה היום מן הענן לאמר: מות יומַת האיש, גוג בן־בֶכר זה מות יומת, רָגֹם אותו באבנים כל העדה מחוץ לַמחנה. ואני הכהֵן פינחס בן־אלעזר בן־עמרם שוֹנֶה באזניכם פה את הדברים האלה: מות יומת האיש, גוג בן־בֶכר זה מות יומָת!

וכל האנשים מסביב, אשר שמעו, ענו ואמרו: אָמֵן וְאָמֵן!

וגוג בן־בֶכר יָשב בַמִשְמָר כל הלילה ולפנות־בֹקר אחזה אותו חלחלה פתאם – ואולם עד־מהֵרה שב למנוחתו.

כאשר יָצאו קרני־השמש הראשונות, באו אליו השוטרים ויביאו לו את דבַר הַמִשפט: – מות יומת – רָגֹם אותו באבנים כל העדה – מחוץ למחנה – –

שְחוק כֶסל תעה על פני גוג. האמין כי שחוק יעשו להם האנשים וישחק גם הוּא.

אבל אחרי־כן הלבישו אותו את הכתֹנת הלבָנה והארֻכה ואת עיניו חבשו במטפחת, לבלתי רְאות דָבר, ויקחו עֶגְלָה חֲדָשה עשויה ארבעה עצים

האירו את הָאוּלָם אשר בעזָרה אשר לפני אהל מועד. על המרבַדים הפרושים על הארץ יָשבו אנשים מסביב, כִּבְדֵי־ראש כֻּלם וזעומי־פנים ומַבִּיטֵי קדורַנית — ואֵימה גדולה נפלה פתאם על גוֹג. ובַתָּוֶךְ ראה את הכהֵן הגדול לָבוּש את שִׂמְלַת הַכְּהֻנָּה עם כל הַקִּשּׁוּרים וְהַפְּאֵרים, וְגַבּוֹת עיניו רחָבות מאד וַהֲשֵׁכוֹת, והוא רק יביט בעיניו החַדות ודָבר לא יַדבֵּר.

והחקירה החֵלה.

ועוד פעם „מה שמך?", „מה שבטך?", „מה מלאכתך?" — ואולם הפעם הזאת חרדו כל עצמותיו בו לכל דבר אשר נשאל.

וכאשר שאלו אותו: למה עשה את הדבר הרע הזה לקושש עצים על־פני השדה ביום השבת, לא יָדע מה לענות, ואת עיניו נשא על סביביו כמבַקש עֶזרה. האיש לא יָדע עד־מָה את אשר הם מבַקשים מֵעִמּוֹ, ולמה־זה לא יֵצא איש אל השדה לקושש עצים, ואיך־זה עשה רע כי קושש אותם בשַׁבּת. את השבת לא יָדע כל־מאומה עוד. רגע אחד עמד נבהל.

— אֲבָל! — נִסָּה לענות, ופתאם חדל וַיִּדֹּם.

ואחר־כן התאושש. וְכִמְדַבֵּר אל לבו הוסיף בקול־דממה עד כי לא נשמע כמעט: — אשתי חולה. ארבעה ילדים לי ושלשה מהם חולים. זה אַחד־עָשר יום חולים. אין לי כל בבית. והשכֵנים אומרים: חַרְחֻר הוא. כל הלילה ישבתי לפני יְצוּעָם. ראיתי את שפתותיהם הדולקות ואת עיניהם הדולקות ואת האש אשר בעצמותיהם. חשבתי כי עוד מעט ונשרפו לשרֵפה. והשכֵנים אומרים: יִתֵּן להם מעט מַים חַמים ומעט אֵזוב מבֻשָּׁל במים. את האֵזוב אָרִיתִי לי מנקיקי הקיר, ואולם עצים לא היו לי לְהַשִּׂיק בם את הכִּירַים. חָרַש־עצים אני, ואולם עצים לא היו לי. אז יצאתי השדה לקושש לי מעט עצים ולהביא אל האשה ואל הילדים. אבל האנשים אשר בשדה לא נתנוני לקושש...

ואולם השופט התאנף בו: — אם מַחלה בבית, אז קוראים לַכֹּהֵן...

וגוג לא ענה. יָדע רק את האחת, כי מפני כֹּהֵן הוא יָרֵא מאד. גם בִּקְרֹא איש לפניו בשם כֹּהֵן, תחרדנה מעט עצמותיו. ומה גם אם מחלה בבית. כי הנה אומרים אשר בבֹא הכהן אל בית החולה, והיתה לו הצדקה לְחַלֵּץ את אבני הכתָלים ולהשליך אותן אל מחוץ למחנה, ואחר־כן יקציע את הבית סביב ואת העפר אשר הִקְצָה ישפוך אל מקום טמא, ויש גם אשר יִתּוֹץ את הבית כֻּלּוֹ. חִיל אחז את גוג בזכרו את כל־אלה. את הכל נכון הוא לעשות, ורק אשר לא יבוא במַגָּע ומַשָּׂא עִם העֵדה הזאת. אַחד־עָשר יום התהַפכה האשה על מִטַּת דְּוֹתָהּ וַתהי גוֹנַחַת וְנֶאֱנָחַת ומתיַפחת, והילדים שכבו דומם והאש בָּערה בם עד כי צָלֲלָה לשונם בתוך פיהם, וְלַכֹּהֵן לא קרא — ואולם את כל־זאת הן לא יוכל להגיד להם פּה.

וגוג החריש ולא ענה.

החקירה והדרישה באו אל קִצָּן. גוֹג שאף רוח מְלוֹא הַפֶּה, כי יָדע אשר עוד מעט ונתנו לו ללכת אל אשתו ואל ילדיו. אולי יצליח לשוב עוד לרגע קטן גם אל השדה ולקחת את מעט העצים אשר קושש ואשר בָטש אחריו בְּתָפְשׂוֹ אותו האנשים.

והקול קול איש כושל וְדַכָּא מאד, וכמעט אשר נָגַע בלב השומעים עד לחֶמלה עליו.

– אבל שַׁבָּת היוםִ! – קראו האנשים.

גוג שמע ולא הבין. את המלה הזאת שמע בַּשָּׁבוּעוֹת האחרוֹנים זה כמה פעמים, ואולם מָה היא שָׁכח ולא יזכור. אז קִמֵּט את מצחו הצר לקמטים ויעמוד רֶגַע ויחשֹב.

וכאשר הוליכו אותו מן הַשָּׂדֶה אל העזָרה אשר לפני אהל מועד, לא חדל אף רגע אחד מֵהִשְׁתּוֹמֵם. למה־זה יוליכו אותו אל העזָרה אשר פֹּה, ועליו הלא ללכת הביתה אל אשתו ואל ילדיו המחכים? – בִּקְצֵה הֶחָצֵר הפנימית ראה שְׁתֵּי פָּרוֹת עָלוֹת עומדות עֲקוּדוֹת אל קרנות הַמִּזְבֵּחַ ומחַכּוֹת אל הכֹּהֵן אשר יבוא ואשר יקריב אותן הַמִּזְבֵּחָה עם עֲלוֹת הַמִּנחה וְהִזָּה מִדָּמָן על קרנותיו שבע פעמים. הַפָּרוֹת עמדו בְּאֶפֶס־דְּאָגָה. קַוֵּי־שמש אחָדים נֶאֱחזוּ בקרניהן וַיְפַזּוּ ויצַפּו אותן זהב נוצץ, והפָּרות גָּעוּ מֵרֹב טובה. אז נֶאֶחזָה האורה המפַזֶּזֶת גם בקדקד ראש גוג וַתְּהִי מְשַׁעַשְׁעָה על־פני שערותיו.

הֶעָנָן רָבַץ על העזרה אשר לפני אהל מועד, כְּבֹא האנשים מן השדה עם גוג בן־בכר, וּבַלִּשְׁכָּה אשר אצל מְבוֹא העזָרה יָשְׁבוּ צעירי שוטרים וצעירי פקידים ונערים סופרים, ולא היה להם לרצון כי הפריעו אותם פתאם מִשִּׁבְתָּם. אז החֵלּוּ בכבדות יִבְעַצְלוּת מעט: – „מה שמך?”, והאיש ענה. – „מה מלאכתך?”, והאיש ענה. – „מה שִׁבטך?”, אבל את הַשֵּׁבט שכח גוג בן־בכר ברגע הזה ולא יָדָעו, ואחר־כן התאמץ מאד וַיֵּשֶׁב ויזכור, ובקול דממה ענה: „שֵׁבט זְבֻלוּן”, ואולם בקרבו השתומם בו לבו מאד: למה לאנשים האלה לדעת את־כל־זאת? – אך בְּעוד רגע והם פנו אליו עוד פעם וישאלו: „מֶה עָשִׂיתָ כי נִתְפַּשְׂתָּ?” – אבל על הדבר הזה לא ענה הֶחָרָשׁ, כי אם האנשים אשר מצאו אותו מקושש את העצים ביום הַשַּׁבָּת ענו תחתיו. ואולם הפקידים תמהו איש אל אחיו בשמעם את הדבר הקטן הזה ויניעו ראש, כי לא ראו אָוֶן. הן זה רק ימים או חדש אשר גם הם או אחֵיהם או אבותיהם עשו כְכל הדבר הזה, ולא היה בם חֵטְא. אז גערו באנשים ההם, כי תפשו איש על לא־דבר ואת הפקידים הוגיעו חִנָּם, ואת האיש צִוּוּ כי ילך וישוב לביתו. גוג בן־בכר פנה וילך. אבל עוד הוא בֶחָצֵר, בטרם יעזוב את הַמִּגְרָשׁ, והאנשים מִהרו אחריו להשיבו. רוח אחרת היתה פתאם עם אֵלֶּה אשר בבית. אחד פקיד מָשַׁך בכתֵפיו רגע, כי באו לו פתאם פִּקְפּוּקים שונים. מי יודע? אולי לא טוב הדבר גם אחרי כל־זה לעזוב נִתְפָּשׂ לנפשו. אולי טוב יעשו כי יחַכּו עוד מעט ויניחו אותו בין כה וכה במשמר עד בֹּא הכֹּהן הגדול או כֹּהן הַמִּשְׁנֶה והגיד את אשר יֵעָשֶׂה. הן אם כה ואם כה לא פֹּרַשׁ עוד מה יֵעָשֶׂה לאיש אשר קושש עצים ביום הַשַּׁבָּת.

וגוג הובא אל הַמִּשְׁמָר, והוא עָיֵף וְיָגֵעַ, לא יָדַע על־מָה ולא יָדַע מדוע, וַיֵּשֶׁב ויחַכּה וַיֵּרָדַם.

בחצות־הלילה הוּעַר פתאם. לַפִּידִים תקועים בַּקִירוֹת בתוך חוֹרים וּבַחֲרַכִּים

הַפְּלוֹת את העם החדש מִיֶּתֶר העמים ולמען הַגְבִּיל בינו וביניהם היטב, אבל רגע אחד שמע העם וּמִקֵּץ רגעים שב וישכח. הַבְטָחוֹת נִתְּנוּ וּדְבָרִים נשמעו, טובים ויפים, לתת בלב העם תִּקְווֹת לימים הבאים, אבל העם עמד מרחוק ויהי שומע רגע, ולא האמין. אז הוּחַל לְנַסּוֹת אליו בדרך חדשה: ביד חזקה וּבְשִׁבְטֵי בַרְזֶל וּבַעֲנָשִׁים קשים – וקול הַמִּלָּה כקול נחל זועף חלף פתאם את כל המחנה מן הַקָּצָה אל הקצה.

מִקְּצֵה המחנה ועד קְצֵה המחנה עברו כֹּהֲנִים ולְוִיִּם, וגם אנשים שוטרים אשר הַשִּׁלְטוֹן בְּיָדָם, ולפני כל מְזוּזַת בית ועל־יד כל שער, על הרים ועל גבעות, העבירו יום יום קול קריאות חדשות על־דְּבַר חֻקִּים חדשים. אבל עוד היה העם כרוח הַמִּדְבָּר חפשי לנפשו, איתן כֻּלּוֹ אשר לא נִסָּה בְעֹל, ויבואו הדברים רק עד־אזנו ואל קִרְבּוֹ לא נָגָעוּ.

ופתאם והנה חֹק חדש: – „שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָכֶם קֹדֶשׁ שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן לַאדֹנָי, כָּל־הָעֹשֶׂה בוֹ מְלָאכָה – – יוּמָת". יומת?? – והעם שמע וַיִּשְׂחַק.

וכֹהֵן צעיר, אשר לא יָבַשׁ עוד שמן הַמִּשְׁחָה מֵעַל תְּנוּךְ אזנו הימָנית ומֵעל בֹּהֶן ידו ובֹהֶן רגלו הימְנית, מִלֵּא את קול הקריאה וַיּוֹסֶף עוד: – „לֹא־תְבַעֲרוּ אֵשׁ בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת". ואחריו עלה כֹּהֵן כְּבַד־בשר ועַב־בטן עם צָנִיף על ראשו וציץ על מצחו וכתֹנת תַּשְׁבֵּץ עם צִיצִיּוֹת כְּנָפַיִם על בשרו, והוא דִּבֵּר בקולו העב ויקרא: – „אַךְ אֶת שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ כִּי אוֹת הִוא בֵּינִי וּבֵינֵכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם לָדַעַת כִּי אֲנִי אֲדֹנָי מְקַדִּשְׁכֶם – – מְחַלְלֶיהָ – מוֹת יוּמָת: כִּי כָּל־הָעֹשֶׂה בָהּ מְלָאכָה – וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמֶּיהָ – – כָּל־הָעֹשֶׂה מְלָאכָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת – מוֹת יוּמָת". – והעם שמע ולא האמין. מי יומת? מי יָמִית? ועל־מָה?

ואיש מבני הלְוִיִּם, עָנֹג וּמְפֻנָּק, אשר צִפָּרְנַיִם לבנים מאד על אצבעות ידיו הַיָּפוֹת וְצַמַּת־שְׂעָרוֹת כְּבֵדָה על ראשו כְּיַעַר צָהֹב, בא והוסיף: – „וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשַּׁבָּת – – בֵּינִי וּבֵין־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִוא לְעֹלָם כִּי־שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה אֲדֹנָי אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבָת". – והעם מָשַׁךְ בכתפיו וַיֵּלַךְ.

אז מצאו יום אחד, והיום יום שַׁבָּת, והנה איש עומד בַּשָּׂדֶה כָּפוּף תחתיו, וּמַרְאֶה לו כְּמַרְאֵה איש המבקש על־פני האדמה דבר אשר אָבַד ממנו. ברגע ההוא הֵרִים האיש את ראשו מעט. הַפָּנִים היו חִוְּרִים מאד וְהַלְּחָיַיִם צומקות, ואולם הַשְּׂפָתַיִם היו כְּחֻלּוֹת. כאשר נִגְּשׁוּ אליו, הִכִּירוּ אֲחָדִים מן האנשים אותו, ויראו כי הוא גוֹג בן־בֶּכֶר חָרַשׁ־העצים. אבל בעוד רגע שב ויהי כפוף לארץ כבראשונה. אז ראו כי הוא מקושש עצים מֵעַל פני האדמה – ויחזיקו בו.

גוֹג לא הֵבִין את אשר הם חפֵצים מֵעִמּוֹ. לא הֵרִים כמעט את ראשו, ורק בשפתיו הפטיר דוֹמֵם וּבְקֹצֶר־רוּחַ:

– אַל נא, אַחִים, אַל נא תפריעו. הָעֵת קְצָרָה. העצים דרושים לי מאד...

הַמְקוֹשֵׁשׁ

מַעֲשֶׂה *)

מאת דוד פרישמאן

אִמִּי קִבְּלָה את הדברים מֵאִמָּהּ וְאִמָּהּ מֵאִמָּהּ, זְקֶנְתָּהּ מִזְּקֶנְתָּהּ וּזְקֶנְתָּהּ מִזְּקֶנְתָּהּ, דּוֹר מִפִּי דוֹר — וְאִמִּי מסרה את הדברים לִי.

הדבר היה בְּמִדְבַּר פָּארָן בשנה הראשונה לְצֵאת בני ישראל מִמִּצְרַיִם, בחֹדש השמיני בשנה ההיא, בהיות המחנה נטוש על־פני כל הערָבה הַקֵּרְחָה, אחרי בואם מִתַּבְעֵרָה, והם חונים בָּאֳהָלִים ובסֻכּוֹת על־פני קָדֵשׁ אל מול הישימון: — אז היה בין היוצאים איש מִדַּלַּת העם, מן הבונים אשר עשו על החומה ברעמסס, ושמו גוג בן־בֶּכֶר, והוא איש רָשׁ אשר אין לו כל בלתי אם אשה חוֹלָה וארבעת ילדים קטנים, ויהי יושב גם הוא בסֻכָּה קְטַנָּה אשר עשה לו בעצם ידיו, כי חָרַשׁ־עצים היה. ואולם יום אחד לפנות־צהרים קם האיש וַיֵּצֵא אל מחוץ למחנה לקראת השדה, ולא שָׁב עוד אל המחנה כל היום. ולמועד בֵּין־עַרְבַּיִם, בעלות העלָטה מעט מעט וּבְלַחֲכָהּ את עֲפַר הארץ וּבְזָחֳלָהּ מעט מעט על קירות הסלעים ומן הדממה נשמע מרחוק קול הֲמִית הַצִּרְעָה המעופפת, אז עמדה בתו הקטנה לפני פתח הַסֻּכָּה, והיא יַלְדָּה בת ארבע שנים, יַעֲקֹבָה שְׁמָהּ, וַתְּהִי מביטה אל פָּרָשַׁת הדרָכים ומחַכָּה לאביה, ובראותה כי איננו בא, וַתָּחֶל פתאם לבכות בקול גדול...

והימים ימי ממלכת־הכֹּהנים החדשה, אשר קמה זה לפני שָׁבוּעוֹת וָחֳדָשִׁים אחָדים בסביבי הר סיני, והיא עוד נָעָה ונָדה ולא עמדה עוד הָכֵן, ועדת כֹּהנים ונשיאים, פקידים ושוטרים, התאמצו כל היום ויהיו מבַקשים תַּחבּוּלוֹת תמיד לְבַצֵּר אותה ולתת לה תֹּקֶף. אותות הָרְאוּ ומופתים נַעֲשׂוּ בשמים ובארץ, למען קְנוֹת את לב העם, אבל העם עמד מִנֶּגֶד וימשך בכ־ַפיו. חֻקִּים נִתְּנוּ ומשפטים הובאו על לוחות אבנים מן השמים, למען

---

*) מן הַסִּפְרִיָּה „במדבר. מעשיות ביבליות".

ספורים

בקרת:

דַנטי אַליגְיֶרי — מאת ד. א. פרידמאן — 407
שירת אמריקה הצעירה — " הע"ל בבלי — 433
עם ברֶנר, זכרונות ורשמים — " יעקב פיכמַן — 454

רשימות:

צרופים — מאת מ. א. זַ'ק — 471
אנשים – בן־אביגדור — " יעקב פיכמן — 477
" ד"ר שמואל אבא הורודֶצקי,
למלאת לו חמשים שנה " ג. ב. ש. — 480
" הלל צייטלין,
דברים אחדים לחג־יובלו " פ. לחובר — 482
" ראובן בריינין, לחג־יובלו — " י. פ. — 483
" דוסטויבסקי,
למלאת מאה שנה להולדתו " ג. שופמַן — 486
ביבליוגרפיה – הרמן כהן והשקפתו על היהדות
מאת י. נ. ש. — 488
" הספרות האנטישמית הפולנית
מאת ד"ר מאיר בלבן — 492
" ספר נאה — " ד. א. פרידמאן — 501
" ספרים שהגיעו לבית־המערכת — 506

תֹּכֶן הָעִנְיָנִים

ספורים:

המקושש, מַסָּכָה — — — — — — — מאת דוד פרישמאן — — — — 7
מרים, רומן, חלק שלישי (סוף) — — — „ בֶּן גְּרִיוֹן — — — — — 13
הגאֻלה והתמורה — — — — — — — „ י. ח. ברנר — — — — 48
מלחמה ושלום — — — — — — — — „ ג. שופמַן — — — — — 55
1863, רומן, חלק ראשון — — — — — „ י. אֶפּאטוֹשוּ — — — — 60
נקמה — — — — — — — — — — „ אביגדור פוּיֶרשטַין — — 89

תרגומים:

מְטַמורפוזות, II — — — מאת אוֹבידיוּס, תרגום יהושע פרידמן — — 103
משירי אַדִי אֶנדְרֶה — — אביגדור פוּיֶרשטַין — 119

מאמרים:

תנועת ההתגירות הגדולה
בתקופת הבית השני — — מאת א. ש. הרשבֶּרג — — — 129
רבי שלמה בן־גבירול (ו—ז) — — — „ ד"ר י. נ. שמחוני — — — 149
משכילי ישראל וחכמי מקרא,
לתולדות ההשכלה וספרותה — — „ ראובן פַּאהן — — — — 189
פינסקר וזמנו — — — — — — — — „ א. דרויאנוב — — — — 214
כֶּפֶל — — — — — — — — — — „ מ. א. זַ'ק — — — — — 251

שירים:

רות — — — — — — — — — — מאת יעקב פיכמַן — — — — 277
ערבים, I—XII — — — — — — — „ יעקב שטיינברג — — — 311
בני הרים — — — — — — — — „ יצחק קַצנֶלסון — — — 328
ליל־אהבה — — — — — — — — „ ס. הַלקין — — — — 354
אל נפשי — — — — — — — — — „ מ. פיינשטיין — — — 362
סתו — — — — — — — — — — „ יעקב נתנאלי — — — — 366
תפלות — — — — — — — — — „ הלל צייטלין — — — — 370
אגדות אלהים: חרבן הבית — — — „ יעקב כהן — — — — 393

נדפס בארץ־ישראל
Printed in Palestine

נדפס מאמהות
בדפוס «ספר» תל־אביב

התקופה

יוצאת ארבע פעמים בשנה

תמוז – אלול תרפ"א

ספר שנים־עשר

מהדורה רביעית

הוצאת א׳ י׳ שטיבל

תל־אביב, ת. צ"ד

התקופה